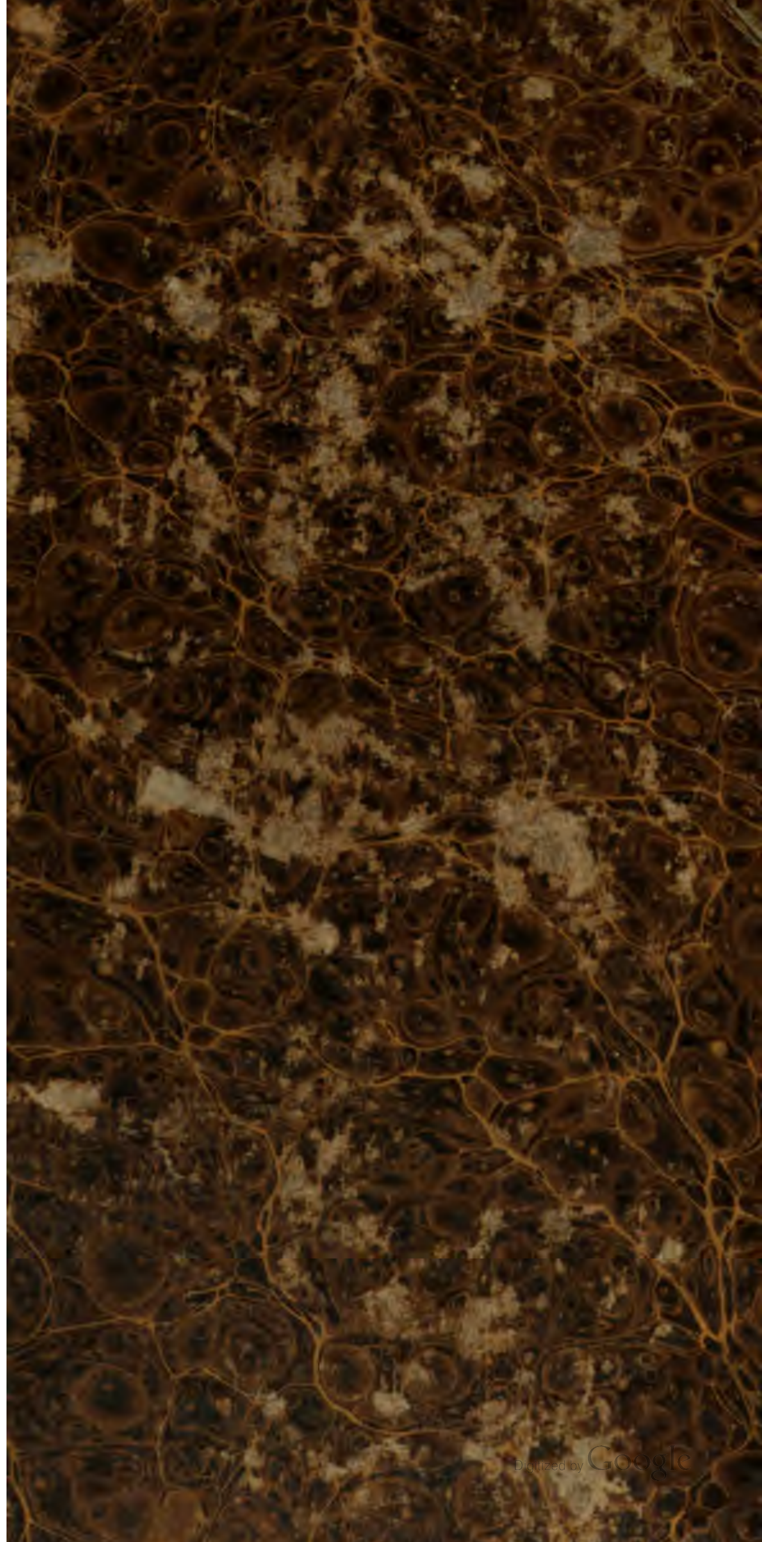

1564
1616
NON
SANZ
DROICT

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN;

VERZAMELD DOOR

Mr. H. W. TYDEMAN

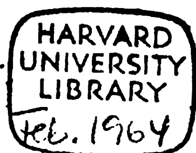
EN

N. G. VAN KAMPEN.

VII. STUK.

TE DORDRECHT,
BY BLUSSÉ EN VAN BRAAM.
1819.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
Feb. 1964

VOORBERIGT.

Ook dit Deel onzer Verzameling verschijnt later in het licht, dan wij gewenscht hadden; maar ook dit is daarvoor zoo veel te rijker aan stukken van verschillenden aard; alle echter, naar wij ons vleijen, niet min nuttig, dan aangenaam. Met genoegen zullen onze Lezers zien, dat de Hoogl. SIEGENBEEK *de belofte, welke wij nopens Hem bij het verschijnen van het voorgaande Deel gedaan hadden, hier gestand doet. Voor het volgende Deel heeft de Hoogl.* A. SIMONS *te* Utrecht, *ons eene Voorlezing toegezegd, welke alhier met het uiterst genoegen aangehoord was; en wij hopen daarin ook een vervolg der zeer belangrijke Verhandeling van den*

Heer Mr. W. BILDERDIJK, *over de* Gronden van het Natuurrecht, *in ons Ve Deel voorkomende, te zullen kunnen mededeelen. Met genoegen zullen onze Lezers, alhier, van Mevr.* BILDERDIJK, *weder eenen Zang ontvangen van het Engelsch Heldendicht, door Haar-Ed. nagevolgd; en drie jonge of min bekende Dichters, uit ons Ve Deel, hier weder zien optreden; en den Heer* VAN DER HOEVEN, *die ons VIe Deel met een enkel Dichtstukje versierd had, het tegenwoordige met zijne verhandeling van de* Wijsbegeerte des Levens *zien verrijken. Bij dezelve past eigenaardig de Verhandeling* over het Leerstelsel van den Wijsgeer EPICURUS, *wier kundige Schrijver ons nog niet vergund heeft Hem te noemen, doch voor het volgend Deel ons wederom eene belangrijke Bijdrage heeft geschonken. (Toen de Schrijver in het jaar* 1810 *deze Verhandeling opstelde, kon hem nog niet wel bekend zijn, dat in het jaar* 1809 *te Napels, in het tweede Deel der* Volumina Herculanensia, *of Geschriften der Ouden, uit de verzonkene stad* Herculanum *opgedolven, eenige gedeelten van het IIe en XIe Boek van* EPICURUS over de Natuur, *waren uitgegeven; welke eerst in het voorleden jaar* 1818,

door

door den geleerden J. C. VAN ORELLI, *in eene goedkooper uitgave*, *te* Leipzig, *bij* Vogel, *meer bekend en verkrijgbaar gemaakt zijn.* — *Aldus moet derhalve het gezegde op bl.* 201, *nopens het lot der Werken van* EPICURUS, *aangevuld en eenigzins gewijzigd worden.*) *Bij de Dichtkundige en Wijsgeerige Verhandeling van den Heer* VAN LIMBURG BROUWER, *voegde zeer wel het daarop volgend stukje* over het Hartstogtelijke in de Dichtkunst, *enz. welks Schrijver verkozen heeft, zich, zelfs voor ons, tot nog toe bedekt te houden. Het zal ons aangenaam zijn Hem te mogen leeren kennen, en meer van Hem te mogen ontvangen. De Heer M*r. BOXMAN *heeft dit Deel met Proza en Poëzij verrijkt. Hoezeer er van het kunstig en beroemd Latijnsch Dichtstuk*, Pervigilium Veneris *of* de Terugkeer der Lente, *meer dan ééne gelukkige navolging in Neêrduitsch Dicht voorhanden is, hebben wij echter geen oogenblik geaarzeld, om ook deze hier op te nemen. Maar ten opzigte zijner doorwrochte Verhandeling, welke dezen bundel opent, spijt het ons, dat (hoezeer buiten onze schuld) de druk niet behoorlijk is nagezien; waardoor verscheidene fouten zijn begaan, zoo in de*

woor-

woorden zelve als in de zinsnijding; van de eerstgemelde soort hebben wij enkele aangewezen: gelijk ook eenige, welke in een ander alhier geplaatst Stuk waren overgebleven; en eenige, welke nopens het gewigtig Geschiedkundig Stuk in ons voorgaande Deel, aan ons zijn opgegeven.

Hiermede zeggen wij den Lezer wederom vaarwel! — Doch blijven ons bij voortduring aan Schrijvers en Lezers aanbevelen.

LEIDEN,
den 15 Nov. 1819.

M^r. *H. W. TYDEMAN.*
N. G. VAN KAMPEN.

IN-

INHOUD.

Verhandeling over de Dichtkunst beschouwd als de Geschiedschrijfster van het menschelijk geslacht. Door Mr. A. BOXMAN. . Bladz. 1

Beschouwing van de voornaamste denkbeelden in het Grieksche Treurspel heerschende, met betrekking tot deszelfs doelmatige werking op het menschelijk hart. Door Dr. P. VAN LIMBURG BROUWER. . — 63

Iets over het hartstogtelijke in de Dichtkunst, en de gebreken die zelfs voorname Dichters in de voorstelling van hetzelve somtijds begaan hebben. . . . — 107

Proeve over de Wijsbegeerte des Levens. Door Dr. C. PRUYS VAN DER HOEVEN. — 145

Verhandeling over het Leerstelsel van den Wijsgeer EPICURUS. . . . . . . — 179

Proeve eener vertaling van de Verhandeling van Plutarchus, over de wijze, op welke men van zijne vijanden nut kan trekken. Door C. GROEN, *Rector der Latijnsche Scholen te Enkhuizen.* . . — 209

Over het Nibelungen Lied. Eene voorlezing van Prof. M. SIEGENBEEK. . . — 233

GE-

GEDICHTEN.

Het Geluk. *Door* J. v. d. D. . . Bladz. 293

Rodrigo de Goth. *Tweede Zang. Naar het Engelsch van* Southey, *door Mevr.* K. W. Bilderdijk. . . . . — 301

Het Nachtfeest van Venus. Uit het Latijn; door Mr. A. Boxman. . . . . — 313

Aan Molly. Door Mr. L. R. . . . . . . — 318

Aan onze geliefde Vrienden T. *in hunne nieuw betrokken woning. Door Mevr.* K. W. B. . . . . — 321

Dichtren lot. Door Mr. W. B. . . . . — 325

In den Vriendenrol van den Heer Kemper. *Door* Denzelfden. . . . . — 328

Aan den Heer J. T. Bodel Nijenhuis, *in zijn Vriendenrol. Door* Denzelfden. — 329

Nog eene navolging van het Lied: Wilhelmus van Nassouwen, 1766; *door wijlen Ds.* J. van Spaan, *Predikant te 's Gravenhage.* . . . . — 330

Bij den dood van den WelEd. Heer L. V. Ledeboer, *te Rotterdam. Door* P. H. H. — 334

Blik in de Eeuwigheid. Door C. ten Hoet Jz. . . . . — 340

De Vrijgeest op het sterfbed. Door Mr. W. B. — 355

VER-

VERHANDELING

OVER

DE DICHTKUNST BESCHOUWD ALS DE GESCHIEDSCHRIJFSTER VAN HET MENSCHELIJK GESLACHT.

VOORGELEZEN TE GORINCHEM IN HET GENOOTSCHAP

BESCHEIDENHEID EN *VERLICHTING;*

DOOR

Mr. A. BOXMAN.

Wanneer wij de geschiedenis der verschillende volken, welke op dezen aardbol gebloeid hebben, of nog bloeijen, doorloopen, dan vinden wij te midden der oneindige verscheidenheid, die op de eerste bladzijden hunner geschiedenis heerscht, echter ééne treffende overeenstemming; alles namelijk is daar zoodanig versierd en opgetooid, en met zoo vele tegenstrijdigheden doorweven, dat de oordeelkundige nasporer hetzelve in het gebied der fabelen moet rangschikken. De beginselen zoo wel van ieder volk, als van ons geheele geslacht, zijn bedekt met eenen om zijne oudheid eerbiedwekkenden sluijer, dien de vereenigde kracht van wijsbegeerte en oordeelkunde nimmer geheel zal kunnen opligten. Dus missen wij behalve de geweldige gapingen, die wij in de geheele oudere geschiedenis, en in de nieuwere omtrent afge-

legener volken aantreffen, juist het belangrijkst gedeelte van de geheele geschiedenis van het menschelijk geslacht, de overgang uit den dierlijken toestand in dien der beschaving, de eerste ontwikkeling des jeugdigen menschdoms. Doch dit kon niet anders; helaas! de geschiedenis van het geheele geslacht is in dit opzigt gelijk aan die van den enkelen mensch. De vier eerste jaren zijns levens zijn de gewigtigste voor dit en zijn volgend bestaan, dan ontvangt de nieuwe en nog door geene vruchten uitgeputte bodem, de eerste zaden van driften en neigingen die naderhand onuitroeibaar zijn, dan vormen zich de grondtrekken van zijn karakter. Vraagt den veertigjarigen man, die inoogst wat toen gezaaid is, wiens zielsgeluk of ongeluk gewijzigd is door de onwillekeurige indrukselen ontvangen in den morgen van zijn leven; vraagt hem wat *deze* neigingen bij hem onderdrukte, *anderen* den vrijen teugel vierde; wat zijn karakter *deze* en *geene andere* rigting gaf, hij wijst u terug op de eerste jaren zijner kindschheid, wier geheugen bij hem geheel is uitgewischt. Zoo is het ook met het geheele menschelijk geslacht; wij vinden hetzelve noch in de windselen des zuigelings, noch in den rinkelstoel des kinds, maar reeds als knaap op den weg der beschaving. Eerst toen de taal in zoo verre volmaakt was, dat de natuurmensch zijne gedachten aan zijnen broeder konde mededeelen, begint de mogelijkheid

heid der geschiedenis; het lange tijdperk dat voorafgegaan zijn moet is dus onherroepelijk voor ons verloren; ja zelfs bij de beperktheid onzer hulpmiddelen is het te verwonderen, dat wij een klein gedeelte van het menschelijk geslacht zien voorttreden op den weg der beschaving, in die duistere tijden toen het letterschrift nog niet was uitgevonden, en de Dichtkunst alleen is het, aan wie wij dit te danken hebben; want indien slechts de eigenlijke Geschiedschrijvers in ongebondene rede ons hadden moeten bekend maken met de lotgevallen des menschelijken geslachts, en geene Dichters vóór hen bestaan hadden, uit wier gezangen zij hunne verhalen hadden kunnen zamenstellen, dan was onze kennis in eenen nog veel engeren kring bepaald dan zij thans is, en onze blikken reikten zeker eenen afstand van duizend jaren minder ver langs den horizon der Geschiedenis. Deze waarheid, *dat de Dichtkunst de geschiedschrijfster geweest is van het menschelijk geslacht* in het helderst daglicht te stellen, is het onderwerp van deze Verhandeling; leent mij daartoe Uwe goedgunstige aandacht, en volgt mij zoover ons oog nog iets ziet schemeren in den nacht der verloopene eeuwen.

De taal der eerste menschen, onder welke hemelstreek zij ook het licht aanschouwden, moest wegens den natuurlijken gang van het menschelijk denkvermogen beeldspraak zijn. Eene groote kloof scheidde voor den eersten sterveling het

 zin-

zinnelijke van het onzinnelijke, het stoffelijke van het onstoffelijke, en slechts onder ligchamelijke voorstellingen konde hij zich het laatste duidelijk vertegenwoordigen. Eerst zeer laat was hij in staat deze neiging tot inkleeding te onderdrukken, en men vindt zelfs in de Geschiedschrijvers in prosa daarvan de duidelijkste sporen, tot dat THUCYDIDES het eerst de gebeurtenissen van zijnen tijd oordeelkundig beschreef. De overleveringen dus, welke van vader tot zoon overgingen, moesten in zeker opzigt dichterlijk zijn; dat is, zij waren vervat in de beeldspraak des jeugdigen menschdoms. Wij kunnen het echter met regt in twijfel trekken, of zij in den beginne wel eigenlijk dat waren, wat wij Poëzij noemen, eene beeldelijke voorstelling opgeluisterd door de tooverklanken van maat en harmonie. Doch zoodra de taal zich eenigzins beschaafde, werden zij dit zeker; en de eerste *Kunstdichters*, indien ik hun dezen naam mag geven, bonden de gewone beeldspraak der jeugdige menschheid aan eene ruwe maat en harmonie, om de dierbare oorkonden, welke zij aan het nakroost wilden overleveren, door de welluidenheid des gezangs, dieper in het geheugen hunner tijdgenooten te griffelen. Zoo bezongen zij de belangrijkste gebeurtenissen, die eenen blijvenden invloed hadden uitgeoefend op hun pas ontwikkeld geslacht; en beginnende met de schepping der wereld, en den lof der als God-

he-

heden vereerde Natuurwezens, eindigden zij weldra met de dapperheid hunner heervoerders te verheffen. Lang voor dat het Letterschrift was uitgevonden, gingen deze gezangen over van het eene geslacht tot het andere, terwijl derzelver bewaring gemakkelijk gemaakt werd door den, in zeker opzigt, onveranderlijken vorm, dien het Genie des Dichters aan dezelve had ingedrukt; door de natuurlijke vatbaarheid, die wij ook thans nog in den knaap opmerken, om dichtstukken in de jeugd in het geheugen geprent getrouw tot in den ouderdom te behouden; en eindelijk door de plaatselijke herinneringen waaraan deze gezangen meestal geknoopt waren; want bij alle ruwere volken bleef het eene standvastige gewoonte, om ter gedachtenis aan merkwaardige gebeurtenissen hier eenen steenhoop op te stapelen, daar eenen boom te planten. Aan deze mondelinge overlevering, die echter tot vele inlasschingen aanleiding geeft, zijn wij uit vroegere tijden de Homerische gezangen, en uit latere die der Schotsche Barden verschuldigd. Tevens met deze erfelijke gezangen der vroegste eeuwen, bestond er een beeldschrift, hetwelk in den beginne misschien niets anders dan een hulpmiddel voor het geheugen was, dat de getrouwe bewaring dezer gezangen moest verzekeren. Ik stel mij hetzelve voor als een *geschilderd Dichtstuk* (indien ik mij dus mag uitdrukken) dat de gebeurtenissen door den Dichter bezon-

gen, onder dezelfde zinnelijke beelden als hij ze aan het oor had doen hooren, vertoonde aan het oog. Het werd, wel is waar, alleen door het gezang dat hetzelve vergezelde, verstaanbaar gemaakt, doch bevorderde echter klaarblijkelijk de zeinere bewaring van het geschiedkundige gezang. Opmerkenswaardig is het dat wij de sporen dezer geschilderde Dichtstukken niet alleen aantreffen in de gewijde oorkonden der Hebreën, en de ongewijde der Egyptenaren, maar dat er tot op den tegenwoordigen tijd zoodanige zijn overgebleven van een volk der nieuwere wereld, van de Mexicanen. Ook dáár dienden zij ter overlevering der Geschiedenis, en werden, waarschijnlijk in gezang, verklaard door bijzondere, daartoe verkozene personen (*). Zoo boden reeds in den vroegsten morgen der beschaving, in de verst afgelegene werelddeelen Dicht- en Schilderkunst zich onderling de behulpzame hand; — eene daadzaak die wij in Egypte en In-

(*) Zie over de geschiedkundige schilderstukken der Mexicanen, DE PAUW, *Rech. sur les Americains*, *T.* II. *p.* 195. ROBERTSON, *Gesch. van Amerika*, *Deel* IV, *p.* 14. G. DE WAL, Prijsverh. *De uitbreiding der Wetenschappen*, *p.* 81. RAYNAL, *Hist. philos. et polit.* *Livre* VI. *T.* VII. p. 123. edition de Geneve 1795. Verg. HEEREN, *Ideën*, *Th.* II. *p.* 478.

Indiën, bij den hoogsten bloei van wetenschappen en kunsten, ten vollen zullen bevestigd zien. Toen echter naderhand dit soort van schilderend schrift zich volmaakte, en aangewend werd tot de beteekenis van onstoffelijke denkbeelden, week het in gebruik en vorm geheel af van deszelfs oorspronkelijke bestemming en gedaante; toen werd het in de handen der Egyptische priesters een cijferschrift, uitgegaan uit het denkbeeld van overeenkomst tusschen het uitdrukkende beeld en het uitgedrukte voorwerp, dat hunne leerstellingen voor de oogen des gemeens moest verbergen, en weldra gedeeltelijk voor hen zelve onverstaanbaar werd.

Na eene korte tusschenruimte werd het letterschrift uitgevonden, en de mensch gaf of aan zijne natuurlijke vadsigheid, of aan zijne vrees om deze kostbare oorkonden te verliezen, gehoor, schreef dezelve ter neder, en koos de doode letter voor het innerlijke leven; geheel anders dan LYCURGUS, die niet duldde dat zijne wetten werden uitgehouwen of afgeschreven, maar het ten pligt maakte aan elken Spartaner dezelve in zijn geheugen te prenten (*). In dit tijdperk der beschaving, in de eerste eeuwen van

(*) PLUTARCHUS in *Lycurgo*; ook andere Wetgevers; Zie AELIAN. *V. H. L.* II. C. 39, en de Uitleggers aldaar.

van het letterschrift werden slechts oude gezangen ter nedergeschreven, en nieuwe gedichten door hetzelve verspreid. Eerst naderhand traden er prosa-schrijvers op; en eene hunne eerste werkzaamheden was zeker de gebeurtenissen van hun vaderland te boeken. Zij gaven echter aan hunne geschiedenissen nog dichterlijke vormen, vermengden het valsche met het ware, de fabel met de wezenlijkheid; en natuurlijk, want Dichters waren hunne voorgangers geweest. — zij zelve putteden uit Dichtstukken; — de menschen voor welke zij schreven in den vollen jongelingsbloei der ontwikkeling konden nog geen smaak vinden in den deftigen, doch van dichterlijke beelden beroofden stijl der oordeelkundige geschiedenis; — zij zelve waren nog te veel gewoon om het stoffelooze met een ligchamelijk hulsel te omkleeden; — en het kostte hun eindelijk te groote opoffering, de hun voorgezongene verhalen der jeugd niet met een enkel woord te gedenken, en derzelver betoovering niet zoo veel mogelijk na te volgen.

Daar dus de Dichtkunst de eerste geschiedschrijfster was en zijn moest van ons geslacht, zien wij de reden aangegeven, waarom wij, opklimmende tot den oorsprong en de oudste geschiedenis der volken, overal wonderen, verdichtselen en tegenstrijdigheden aantreffen. Wij kunnen toch van de Poëzij geene geschiedenis verwachten gelijk dezelve in onze dagen wordt be-

beoefend; het is een Dichter-geschiedenis ingeweven in de fabelleer en den godsdienst der Ouden, waarin ons oog dikwijls gewigtige gebeurtenissen wedervindt, die echter met zoo vele versierselen omzwachteld zijn, dat zij meestal op kindersprookjes gelijken, en bij welke aan geene naauwkeurige dagteekening of rangorde te denken is. En wat is natuurlijker? Nieuwe Dichters, die na de oudere optraden, verfraaiden de stof, welke zij uit hen putteden, op duizend verschillende wijzen; en zoo ging weldra de leidende draad verloren, die door dezen doolhof henen voerde. Meest alles is hier onzeker; het is eene zamenhooping van ongelijksoortige bouwstoffen; — natuurkundige waarheden werden dikwijls in een geschiedkundig kleed voorgesteld; — ware gebeurtenissen door toevoegselen en verfraaijingen onkenbaar gemaakt; — en dezelfde daadzaak op verschillende wijzen ingekleed, zoodat waar wij onderscheidene voorvallen meenen te zien, slechts een en hetzelfde ten grondslag ligt. De buitengewone daden van groote menschen werden als wonderen des Hemels vermeld; — Helden, die gewigtige diensten bewezen hadden aan het menschelijk geslacht tot Goden verheven; — alles wat groot en heerlijk was in de geschiedenis der verschillendste tijdperken en der verschillendste volken aan eenen geliefkoosden Volks-Held toegeschreven, die verrijkt door den roof anderen ontrukt

praal-

praalde in goddelijken luister; — dezelfde held werd onder twintig verschillende namen bezongen, of van de andere zijde, helden door tijden en volken gescheiden met éénen naam genoemd, of met éénen gemeenschappelijken bijnaam vereerd. Deze en zoo vele andere Dichterlijke vrijheden belemmeren het onderzoek des navorschers, en maken het hem dikwijls onmogelijk het ware van het valsche te schiften (*). Verwacht dus van de Dichtkunst geene tijdrekenkundige optelling van gebeurtenissen, geene dorre kronijk welke het menschdom gemakkelijk ontberen kan; het was haar genoeg groote omwentelingen der aarde en der volken, die eenen geweldigen schok gaven aan geheele Landen, en eenen blijvenden invloed uitoefenden op ons geheele geslacht te bewaren; het was haar genoeg den zedelijken en maatschappelijken toestand des menschdoms in de grijze Oudheid tot ons over te brengen. Wij zijn aan haar uit de belangrijkste tijdperken datgene verschuldigd, waarom de Geschiedenis eigenlijk alleen moest beoefend worden, de geschiedenis der verdere ontwikkeling van ons gehee-

(*) Vergelijk hiermede J. R. DOORNIK, Verhandeling *Over het ontoereikende der Volksgeschiedenis als genoegzame bron eener Geschiedenis van het Menschelijk Geslacht*, in zijne *Wijsgeerig. Natuurk. Verhandelingen*, Zutphen 1816. bl. 207.

heele geslacht; niet de kronijk van enkele menschen.

Tot dus verre hebben wij U door eene wijsgeerige beschouwing van den noodzakelijken aard der eerste talen, en van den natuurlijken en geschiedkundigen voortgang der menschelijke beschaving overtuigend doen zien, dat de Dichtkunst de eerste Geschiedschrijfster zijn moest, en was, van het menschelijk geslacht, thans zullen wij, om deze waarheid geheel te voldingen, nog eenen vlugtigen blik slaan, op de beginselen en ontwikkeling der Geschiedenis bij de voornaamste volkeren van ouderen en nieuweren tijd. Eenen vlugtigen blik, want deze stof in zijnen geheelen omvang te behandelen, zoude mijne krachten verre te boven gaan, en geene bladzijden, maar boekdeelen vereischen.

Vestigen wij dus het eerst ons oog op Azië, waar, volgens het bijna algemeen aangenomen gevoelen, op de hooge Tartaarsche bergvlakte de wieg van ons geslacht geweest is. Daar langs die onafzienbare hei-velden (*steppen*) hebben de eerste gezangen des pas geschapenen menschdoms weergalmd. De Geschiedenis bevestigt dit, want schoon deze overgeleverde gezangen reeds voor duizende jaren verloren gingen, zijn echter de brokstukken, die wij met de meeste waarschijnlijkheid als derzelver overblijfsels kunnen beschouwen, van Aziatischen oorsprong. Zij bevatten de scheppings- en zondvloeds-geschiedenis-

nissen, welke bij de verschillende volken verschillend gewijzigd, duidelijk eenen gemeenen oorsprong verraden. Het zuiverst schijnen zij zich behouden te hebben in de elf eerste hoofdstukken van het eerste boek van MOZES, tot aan de geschiedenis van ABRAHAM. Alles is hier gestemd op den hoogsten toon der eerste menschelijke Dichtkunst, die niet naauwlettende op onwaarschijnlijkheden of tegenstrijdigheden, op rangorde of tijd, de stof kneedt naar de inspraak van haar genie. De heerlijke schildering van den chaös en van de wording des lichts, in deze onovertreffelijke woorden: *Woest en ledig was de aarde, duisternis was op den afgrond, en de Geest Gods zweefde op de wateren; en God sprak: daar zij licht, en daar werd licht;* en de schoone beschrijving der schepping van het uitspansel, zon, maan en sterren (vs. 13, 14, 15) treffen ieder hart gevoelig voor Dichterlijk schoon; doch de Wijsgeer, schoon weggesleept bij het lezen dezer regels, merkt echter op, dat de Dichter de uitwerking liet scheppen voor de oorzaak, het *licht* vóór de *zon*. Hoe veel beteekenend, hoe poëtisch is de vorming van de vrouw uit het ligchaam van den man, in het tweede Scheppings-gezang; hoe heerlijk de toepassing dezer inkleeding in de woorden welke ADAM zoude gesproken hebben: (II. vs. 23.) *Deze is ditmaal been van mijne beenen, en vleesch van mijnen vleesche.* De geschiedenis van des menschen val

val in het derde hoofdstuk is buitengemeen rijk in dichterlijke vinding en versierselen, als: de sprekende slang; het hooren van de stem des Heeren Gods, wandelende in den hof, aan den wind des daags; de dichterlijke vervloekingen over de slang, over EVA, ADAM en over het geheele aardrijk; en eindelijk de Cherub met het vlammende lemmer des zwaards, de bliksem, die verschrikkelijke wachter van het verlorene Eden.

En om slechts de dichterlijkste plaatsen in het volgend verhaal aan te stippen, men denke aan den eersten broedertwist tusschen den landbouwer KAÏN, en den veehoeder ABEL; misschien de overwinning van den landbouw op de veeteelt; de vlugt van den eersten en zijne vrees voor de menschen, die naar het verhaal nog niet konden bestaan. Het invretend bederf der menschheid en de huwelijken der zonen van Elohim met de dochteren der menschen; de reuzen der aarde uit deze vereeniging geteeld, *die geweldigen, die van ouds geweest zijn mannen van naam*; de zondvloed en de verdelging van het geschapene; de ark, dobberende op de baren, met de kostbare overblijfsels van menschen en dieren; de opdrooging der wateren, en de raaf en de duif uitgezonden als kondschappers over de verdronkene aarde; het verbond van God met de herlevende menschheid en deszelfs zigtbaar teeken in den zevenkleurigen regenboog; de kracht des wijns in NOACH geschilderd; het geslachtregister der

der menschheid in vele opzigten te vergelijken met de lijst der schepen bij HOMERUS; en eindelijk de eerste zamenvloed van koophandeldrijvende vreemde natiën, dichterlijk in den torenbouw van Babel beschreven. Hier houden de geschiedkundige gezangen van het geheele menschelijk geslacht op, en maken plaats voor de geschiedenis van ABRAHAM en zijnen stam.

Geenszins wil ik hiermede beweren, dat men het eerste gedeelte onzer gewijde schriften geheel voor een Dichtstuk hebbe aan te zien; doch gerust deel ik in het gevoelen van hen die stellen, dat hetzelve uit gezangen is zamengesteld, welke lang voor derzelver zamenordening door MOZES erfelijk waren overgeleverd bij de Vaders van den Hebreeuwschen stam; en waarschijnlijk gedeeltelijk verzeld waren, door beeldsprakige schetsen, zoo als wij U dezelve boven hebben beschreven. Dat er toen reeds verschillende gezangen over een en hetzelfde onderwerp bestonden, blijkt ten duidelijkste uit de drie, in de gewigtigste omstandigheden verschillende verhalen, welke ons van de schepping der wereld en van den mensch, in de Mozaïsche oorkonde, bewaard zijn gebleven (*). Nog lang naderhand vin-

(*) Het eerste vindt men *Gen.* I. en II: 1—3; het tweede *Gen.* II. vs. 4 tot aan het einde en III; het derde *Gen.* V. Dit laatste echter is meer een geslacht-re-

vinden wij woordelijke aanhalingen uit bundels van dergelijke, naderhand opgeschrevene gezangen, welker namen alleen reeds hunnen dichterlijken inhoud toonen, als *het Boek van de oorlogen des Heeren*, en *het Boek der Helden* (*). Wij zijn dus ook aan de Dichtkunst deze eerste en zuiverste bron der geschiedenis van ons geslacht verschuldigd.

De poëzij maakte echter bij de Joden in het geschiedkundige weldra plaats voor het prosa; en dit was waarschijnlijk een gevolg hunner Egyptische beschaving. Nogtans bleven ook hunne droog historiesche Boeken steeds met gezangen doorzaaid; en hunne Profeten leveren ons eene nieuwe belangrijkheid op; zij deden namelijk de geschiedenis nederdalen tot het punt waarvan

register. Zie over de groote verscheidenheid tusschen het eerste en tweede scheppingsverhaal J. E. DOORNIK, t. a. p. bl. 238 en volg.

(*) Zie eene zoodanige aanhaling uit een oud geschreven Gezang omtrent NIMROD *Gen.* X: 9. Uit het boek van de oorlogen des Heeren worden *Num.* XXI: *vs.* 14 deze woorden aangehaald: *Tegen Vaheb in eenen wervelwind, en tegen de beeken Arnon.* Uit het boek der Helden is de beschrijving van het stilstaan der Zon te Gibeon, en der maan in het dal Ajalons, *Josua* X: 11, 12, 13. verg. J. H. VAN DER PALM, *Bijbel voor de Jeugd*, VII. *bl.* 94.

van zij was uitgegaan, en werden wederom Dichterlijke Geschiedschrijvers.

Vonden wij in onze gewijde oorkonden de duidelijkste sporen der poëzij, en misschien de helderste overblijfsels der vroegste menschelijke gezangen, een uitgestrekter veld opent zich voor ons in Indien, een land dat in oudheid van beschaving niet alleen Palestina eeuwen overtreft, maar zich misschien den rang zelfs boven Egypte kan toeschrijven. De gouddorst der Britten die slechts op den natuurlijken rijkdom van deze gezegende landsdouwen vlamde, heeft der wetenschappen eenen onwaardeerbaren dienst bewezen, door ons nader bekend te maken, met dit volk, dat gedurende de omwentelingen van eenige duizende jaren op het naauwgezetste getrouw is gebleven aan de instellingen zijner vaderen, en aan den onderzoekenden Europeaan het vreemd tafereel aanbiedt, van eenen maatschappelijken toestand en eene zedelijke beschaving, na genoeg op dezelfde hoogte als ten tijde van ALEXANDER *den Grooten* en eeuwen vroeger. De kennis van hunne heilige taal, die door den onvermoeiden ijver van verschillende geleerden reeds tot eenen zekeren trap van volmaaktheid gebragt is, heeft ons den toegang geopend tot hunne onschatbare Letterkunde, die echter bij uitsluiting bijna alleen dichterlijk is. Hier ontmoeten wij een zonderling verschijnsel; dit volk kent tot op den huidigen dag geene Geschiedschrijvers in ongebon-

bondene rede, ja zelfs geene kronijkschrijvers (*): hunne heldendichten zijn de eenige bronnen, waaruit men de lotgevallen der Natie putten kan; en de oudste derzelve, onder de heilige boeken geteld, kunnen alleen eenige uitkomst geven over den oorsprong des volks, en deszelfs vroegste geschiedenis, terwijl zij tevens de Scheppers waren van den volksgodsdienst. Het geschiedkundige is hier zoo eng met de godsdienstige verdichting in een geweven, dat het onmogelijk geworden is beide van elkanderen te schiften; en schoon de Dichtkunst hier altijd de pen der geschiedenis voerde, heeft hij die met eenen oordeelkundigen blik tijden en daadzaken wil ordenen, haar bij geen volk minderen dank te betuigen, dan juist hier, waar zij het meeste voor hem schijnt gedaan te hebben. Het weelderige Indische Genie verbrak alle banden die de koelere Europeaan aan zijne verbeeldingskracht doet dragen; en alles werd met zulk eene volheid van versierselen en verdichtselen omzwachteld, alle geschiedkundige personen zoodanig in menschgewordene Goden herschapen, de tijdrekening in zulk eene onafzienbare reeks van duizenden van eeuwen teruggevoerd, dat men naauwelijks twee of drie vaste punten in hunne Geschiedenis kan wedervinden. Doch de rangschikker der gebeurte-

(*) HEEREN, *Ideën*, *Th.* I. *Abth.* II. *p.* 459.

tenissen moge hier dan slechts eenige weinige teruggelatene koornaren zamenlezen, de Geschiedschrijver der menschheid vindt hier eenen onafzienbaren oogst van nergens elders te vindene bijdragen. De aard van priesterstaten, de gevolgen der Castenindeeling, het verschil van priester- en volks-godsdienst, de gang eener dichterlijke beschaving, de invloed eener alleen dichterlijke Letterkunde, en zoo vele andere even belangrijke vragen, te voren onoplosbaar voor de bespiegelingen, ziet hij hier in het werkelijke leven beantwoord. Met bewondering hoort hij de gezangen der Indische Heldendichters, door de Grieken, die alles, hoe verwijderd ook, tot hunnen HOMERUS terug bragten, voor navolgers of vertalers van denzelven aangezien (*); met verbazing dwaalt hij rond in de onafzienbare tempelgrotten van ELEPHANTE, SALSETTE en ELLORE, waar eens aan de Indische Goden, aan VISHNOU en SCHIVA, door duizenden van priesters en tienduizenden van pelgrims wierook werd opgezonden; opgetogen beschouwt hij de wanden dezer onderaardsche verblijven, alwaar beeldhouw-

---

(*) AELIANUS, *V. H.* XII. 38. DIO CHRYSOSTOMUS *Orat.* 53. *de* HOMERO. Deze plaatsen, door HEEREN niet opgemerkt, zijn een onomstootelijk bewijs voor de ten onregte betwijfelde hooge oudheid der Indische Heldendichten.

bouw- en schilder-kunst zamen vereend, in de hoogstmogelijke voleinding de tafereelen, door hunne Dichters bezongen, afschetsten, en waar de beitel de regels uit hunne Heldendichten zelve, in de ijzeren rots graveerde. Verstomd wandelt hij op het strand van COROMANDEL, door de overblijfselen der in rots uitgehouwene koningsstad MAVALIPURAM, reeds grootendeels door de golven verzwolgen, en aanschouwt daar dat wonder, niet alleen der Indische, maar der geheele wereld, die urenlange keten van rotsen, tot woningen van menschen, tot paleizen der koningen en tot tempels der Goden met den beitel bearbeid, en ziet daar ook op de wanden de tafereelen uit hunnen Mahadbarad. Zoo bleven hier de drie schoonste kunsten der menschheid, dicht-schilder- en beeldhouw-kunst, met eenen onoplosbaren band als zoo vele zusters omslingerd, en de Indiaan bevreesd voor het verlies van de gezangen zijner onsterfelijke dichters, beitelde ze in de ingewanden der aarde, opdat nog het verste nageslacht dezelve met bewondering zoude aanstaren.

Wenden wij ons thans tot de Egyptenaren, een volk, hetwelk in vroegheid van beschaving, in staatkundige inrigtingen, castenindeeling en priestermagt, zoo veel overeenkomst heeft met de Indianen, dat den onderzoeker die dit gadeslaat, onwillekeurig een voorgevoel bekruipt, dat in die vroegste eeuwen voor ons met ondoordringbaren nacht omgeven,

eene naauwe gemeenschap tusschen beide volken heeft plaats gehad. Wij vinden ook hier eene menigte van heilige boeken, waaronder gelijk bij de Indianen, geen enkel geschiedkundig; wij zien ook hier priester- en volks-godsdienst van elkander gescheiden, en de wanden der tempels met voorstellingen versierd, waartoe zich beeldhouw- en schilder-kunst onderling de behulpzame hand leenden. Zoude deze overeenkomst in de gewigtigste punten, ons niet wettigen om hetzelfde te zoeken bij de Egyptenaren, wat wij bij de Indianen vonden, eene rijke geschiedkundige poëzij? En echter is het een bijna algemeen verspreid vooroordeel dat de Egyptenaren eene prosaïsche en geene dichterlijke beschaving genoten hebben, dat de poëzij bij hen niet gebloeid heeft. Zeker zijn er geene leesbare overblijfselen der Egyptische dichtkunde tot ons gekomen, zij zijn verloren gegaan of omzwachteld gebleven met den sluijer der hieroglyphen of het floers der andere schriftsoorten bij hen in gebruik. Maar eenmaal bestond zij; het eerste der twee-en-veertig heilige boeken der Egyptenaren bestond uit lofzangen ter eere der Goden (*), en hun THOTH, door de Grieken *Hermes Trismegistus* genaamd, de God der beschaving, aan wien zij hunne gehee-

---

(*) CLEMENS ALEXANDRINUS, *Stromatum L.* VI. *p.* 633. *Edit. Sylburg.*

heele gewijde Letterkunde toeschreven was Dichter (*). Maar behalve deze zwakke sporen, die wij bij de Ouden omtrent de Egyptische poëzij vinden, kan het uit den aard der zaak niet anders, of eene Natie, beroemd om hare gehechtheid aan eenen Godsdienst vol van plegtigheden en staatsie, moest gewijde gezangen hebben bij hare optogten en feesten, en bij de inwijdingen in hare godsdienstige geheimenissen. Ook hunne Wijsbegeerte, voor zoo verre wij uit die van PYTHAGORAS en PLATO kunnen oordeelen, welke grootendeels uit haar en de Indische is afgeleid, verraadt eene dichterlijke behandeling. En zoude dan de oudste geschiedenis der natie, welke bij de Egyptenaren nog meer dan bij andere volken, ingeweven is in den volks-godsdienst, niet geleefd hebben in de gezangen der Dichters, niet verfraaid zijn geworden door de poëzij? Zeker; wij vinden daar voor krachtige bewijzen in den oorsprong en den aard van het beeldschrift zelve; in de Egyptische Geschiedenis door HERODOTUS opgeteekend, en met sprookjes doorzaaid, die deels aan de hieroglyphen, deels aan de dichterlijke voorstelling hunne geboorte zullen verschuldigd zijn; en eindelijk, wat in mijn oog alles schijnt

(*) Hiermede wil ik echter geenszins de echtheid verdedigen der dichtregelen, die SUIDAS, onder zijnen naam, heeft bewaard.

schijnt af te doen, in de helden-tafereelen, welke wij nog op de muren hunner in puinhoopen liggende tempels aanschouwen. Daar op de wanden dier verbazende reuzen-gebouwen, naar welke reeds voor achttien honderd jaren, de reiziger (*) ter bedevaart henenging, om hunne voormalige grootheid in hunne puinhoopen te aanschouwen; daar in de eens gelukkige, en door de hoogste beschaving bloeijende streken van Opper-Egypte, waar thans slechts roofzieke Bedouïnen op het brandend zand ronddwalen, daar leeft nog hunne poëzij, en schoon ons oor dezelve niet hooren mag, ons oog ziet dezelve in onnavolgbare grootheid en pracht. Daar zien wij nog den lievelingsheld der Egyptische heldendichters, SESOSTRIS, op den Indischen of Arabischen zeeboezem zijne zeeslagen leveren tegen de Indianen en Aziatische Ethiopers; daar zien wij hem nog met zijne strijders de bergvestingen van Bactriën en Indiën berennen, en wij beklagen ons dat de tijd, die dikwijls voor het nakroost ontsluijert wat hij voor de Vaderen verborg, onzen dichtkundigen letterschat, in latere dagen reeds met de Indische en oud Duitsche gezangen vermeerderd, niet verrijkt heeft met de Heldendichten der Egyptenaren (†). Hier dus gelijk bij de Indianen zien wij bouw- beeldhouw- en schil-

---

(*) GERMANICUS. Zie TACITUS *Ann.* L. II. C. 60.

(†) HEEREN, *Ideën Th.* II. *p.* 773 *et* 815—832.

schilder-kunst met de poëzij op het naauwste vereenigd en tot één doel zamenwerkende; eene opmerking welke wij ook bij andere volken bevestigd vinden, en waaruit wij gerust het besluit mogen opmaken, dat waar ééne dezer kunsten eene zekere hoogte bereikte, de andere niet geheel onbeoefend bleven.

Eerst laat, toen de Egyptenaren opgehouden hadden te zijn wat zij eenmaal waren, en geregeerd werden door de opvolgers van PTOLOMAEUS, den veldheer van ALEXANDER, vinden wij bij hen sporen van prosa-geschiedenis. MANETHO, een Egyptisch priester (260 vóór Chr.) stelde dezelve te zamen uit de met hieroglyphen bedekte gedenkteekens, en de dichterlijke overleveringen der Natie; doch het lot, dat ons de geschiedkundige gezangen dezes volks benijdde, ontnam ons ook deze, en liet ons uit dezelve slechts eenige, waarschijnlijk zeer vervalschte, brokstukken over. Doch ook deze dragen geene blijken van oordeelkundigen schrijftrant, en bevestigen dus, daar zij uit dichtstukken ontleend schijnen, de stelling, dat de Egyptenaren zoowel hunnen MAHADBARAT en ILIAS bezeten hebben, als de Indianen en Grieken.

Thans zetten wij den voet op meer bekenden bodem, wij komen in Griekenland. Ook hier ontmoeten wij dezelfde verschijnselen, welke wij bij de overige volken opmerkten. Godsdienst, Wijsbegeerte, Geschiedenis en Dichtkunst wa-

 ren

ren in de vroegste tijden in Griekenland met eenen vasten knoop zamenverbonden, gelijk zij het altijd in Indiën bleven; doch weldra ontknoopten hier onnavolgbare Geniën dezen band, en zij kwamen uit dit mengsel zelfstandig te voorschijn en schooner dan te voren.

Reeds voor den Trojaanschen oorlog bestonden er Dichters in Griekenland, en wij hooren in de Homerische gezangen PHEMIUS (*) en DEMODOCUS (*) de geschiedenissen der Goden en den lof der Helden bezingen bij plegtige maaltijden. *Bij alle aardbewonende stervelingen*, zegt reeds ODYSSEUS (ODYSS. Θ. *vs.* 479.) *zijn de dichters eer en eerbied deelachtig, dewijl de Muse zelve hen onderwees in de gezangen, en dewijl hare vriendschap de orde der Dichters omvangt* (†). Doch HOMERUS na hen in het geluk-

(*) PHEMIUS *Odyss. A.* 337. DEMODOCUS *Odyss.* Θ. 266. CICERO *in Bruto*, C. 18.

(†) Men vindt eene lange optelling van dezelve bij LIL. GYRALDUS *in Dial.* II. *de Poetarum Historia.* Tot de oudsten en het meest op de beschaving gewerkt hebbenden behooren ORPHEUS, EUMOLPUS, MUSAEUS, AMPHION, THAMYRIS, LINUS, enz., alle namen uit het wijde gebied der Mythologie. Wonderlijk is het dat deze eerste Dichters bijna allen gezegd worden uit Thraciën oorspronkelijk te zijn; dat vele plaatsen in dat land aan de Musen waren toegewijd en nog naderhand bij de Grieken beroemd bleven, als de *Pimpla*, *Olympus*

lukkige tijdstip geboren, dat de Grieksche beschaving als met de kracht eens jongelings het hoofd begon omhoog te steken, en de taal reeds in

---

pus en *Libethra*; dat de namen van verschillende muziek-instrumenten niet van Griekschen, maar van barbaarschen oorsprong zijn, b. v. *Sambyca*, *Nablia*, *Barbitos*, *Magadas* enz., en dat de Mythologie even zooveel op eene Noordelijke beschaving, als op eene Oostersche beschaving van Griekenland henenwijst. cf. GYRALDUM *de Poet. Hist. Dial.* I. *p.* 29. *Intp. ad Aelianum V. H. L.* VIII. C. 6. Thraciën grensde aan het Noorden van Griekenland en strekte zich uit tot den Hellespont; zoude dit ook de brug geweest zijn ter overbrenging der Indische of liever Aziatische beschaving naar Griekenland; schijnen verscheidene uitdrukkingen in de zoogenaamde Orphische gezangen (waarin zeker het costuum der echte eenigermate bewaard is) daar niet heen te wijzen? b. v. Ζεῦ εἰλυμένε κοχρέν. — En zoude daarom juist HOMERUS alleen bewaard gebleven zijn, dewijl hij de eerste waarlijk *Grieksche* Dichter was?

Er heerschte echter bij de Grieken eene overlevering, dat er Dichters bestaan hadden waaruit HOMERUS veel geput zoude hebben, (*Ael. V. H. L.* XI. C. 2. *ibique Intp.*) doch omtrent deze mag men wel met HERODOTUS (II. 53.) zeggen, die zulks het beste konde weten, dewijl hij het minst in tijdverloop van hen verwijderd was. „De Dichters, welke men zegt ouder te zijn dan HOMERUS en HESIODUS, hebben, geloof ik, na hen geleefd."

in zoover gevormd was, dat zij zich tot alle dichterlijke voorstellingen liet kneden, verduisterde alle zijne voorgangers, gelijk de heldere middagzon de sterren onzigtbaar maakt voor onze oogen; naauwelijks zijn hunne namen gekomen tot het nageslacht. HOMERUS alleen door zijne dankbare taalgenooten tot den rang der Goden verheven, en met tempelen verheerlijkt (*), genoot de eer dat openlijke zangers zijne heldendichten opzongen in alle gedeelten der Grieksche wereld; dat zij ten grondslag werden gelegd der opvoeding van het opkomend geslacht (†); dat Vorsten dezelve verzamelden en deden ter neder schrijven (§), en dat Wetgevers (**) eindelijk het

(*) Door PTOLOMAEUS PHILOPATOR. *Ael. V. H. L.* XIII. *C.* 22. en door de Smyrnaeërs, CIC. *pro Archia* *C.* 8. cf. *Aelianum V. H. L.* IX. *C.* 15.

(†) Sommige hebben wetten gemaakt, dat zij die onderwezen werden in de scholen, de scheepslijst van HOMERUS moesten van buiten leeren, gelijk CERCIDAS, die wetten gaf aan zijn Vaderland (*Megalopolis*) *Eusthat. ad Iliad. B. p.* 199. Had ALEXANDER *de Groote* de Gezangen van HOMERUS altijd bij zich in dat kostbaar kistje, deze CERCIDAS overtrof hem nog in liefde voor dezen Dichter; want hij liet de twee eerste boeken der *Iliad.* met zich begraven. PTOL. HEPHAESTION *apud* PHOTIUM, *Bibl. p.* 485.

(§) LYCURGUS *en* PISISTRATUS.

(**) SOLON.

het van het hoogste belang rekenden bepalingen omtrent dezelve in hunne wetboeken te maken; terwijl het nageslacht zoo ver het beschaafd is in alle deelen der aarde, nadat bijna drieduizend jaren vervlogen zijn, deze eerbewijzen door een eenstemmig oordeel bekrachtigt. Hij bezong de groote onderneming van alle zaamvereenigde volken van Griekschen oorsprong, tegen een bloeijend rijk in Asien, tegen Troje. Deze togt welke voor den Hellenischen volksstam, die zich door zijne volkplantingen weldra over de drie toen bekende deelen der aarde verspreidde, even als de kruisvaarten voor het tegenwoordig Europa, de oorzaak en het middel was tot eene hooggeklommene beschaving, deze togt moest een gelukkig onderwerp opleveren voor eenen met goddelijke gaven bedeelden Dichter en voortleven in het geheugen der Natie. Gelukkig wij dat de tijd zijne gezangen eerbiedigde, want hij is eene onuitputbare bron voor de geschiedenis der menschheid. Hij schildert ons de Grieken, naderhand het vrijheidlievendste volk der aarde, in eenen tijd toen zij nog geene gemeenebesten kenden, en hunne koningen slechts heervoerders waren in den oorlog; toen de stad van MINERVA *Athene*, nog op denzelfden trap van beschaving stond met het krijgszuchtige en de zanggodinnen verachtende *Sparta*. Hij teekent ons hunne zeden in den tijd, toen nog ACHILLES de dapperste der vorsten, de zoon van eene Godin, van

de

de zilvervoetige THETIS, met eigen hand zijn eenvoudig maal bereidde; toen geene geldmunt bij hen bekend was, maar de dwaze GLAUCUS zijne honderd ossen waardige wapenrusting, tegen de slechts negen ossen waardige van DIOMEDES verruilde; toen geene Ruiterij bekend was in den krijg, maar de helden op hunne strijdwagens gezeten de vijandelijke gelederen doorbraken; toen de schrijfkunst (*) nog niet bij hen beoefend werd, en van schilderkunst geene sporen te vinden zijn (†).

Doch niet alleen als wijsgeerig Geschiedschrijver van ons geheele geslacht is HOMERUS belangrijk, hij is het niet minder als Geschiedschrijver des Helleenischen stams. In zijn tweede boek der Iliade, grootendeels de optelling der verschillende vorsten en volken bevattende, die tegen Troje optrokken, geeft hij ons omtrent dezelve een schat van belangrijke narigten, welke men geenszins als dichterlijk maar als rein historiesch moet beschouwen. De Grieken zelve stelden naderhand in dezelve het grootste vertrouwen, en be-

(*) De eenige plaats waaruit men het bestaan van iets dergelijks als het schrift zoude kunnen bewijzen, is die omtrent BELLEROPHON, *Il. Z. vs.* 168, 169. De daar echter genoemde teekenen (σήματα) schijnen mij eerder toe een soort van ingegraveerd beeldschrift geweest te zijn.

(†) HEYNE *Excursus XV. ad Aen. L.* I.

beschouwden ze als de oorkonde, die in twijfelachtige gevallen de beste opheldering kon geven. Eens twisteden de Atheners en Megarensers over het eiland SALAMIS; SOLON, die de zaak der eersten verdedigde, bewees hun regt uit twee verzen (*) van deze strijderlijst; en de Lacedemoniërs, scheidregters in deze zaak, werden door dit geheiligd gezag genoodzaakt ten voordeele der Atheners te beslissen.

Te gelijk met den naam van HOMERUS was die van HESIODUS heilig aan de Grieken, en zal het blijven voor den Wijsgeerigen Geschiedschrijver. Misschien van slechts weinig lateren leeftijd dan de zanger van ACHILLES, was hij te gelijk met dezen de schepper van den volks-godsdienst der Grieken. In zijne *Geboorten der Goden* vindt men het geheele godgeleerde stelsel uit elkander gesteld, en in zijn *Dagwerk* de beoefening van den landbouw uitvoerig beschreven. Minder rijk aan dichterlijk genie dan HOMERUS, en met zedespreuken overladen, levert hij echter kostelijke bijdragen voor de geschiedenis van ons geslacht; want beiden, doch vooral HOMERUS, schijnen er zich op toegelegd te hebben om al het mogelijke van de zeden hunner tijdgenooten in hunne gezangen te vlechten. Zouden alle deze berigten, en de ontzaggelijke omvang der Mythologie, wel-

(*) vs. 557. 558. PLUTARCHUS.

welke wij thans in hare zuivere bronnen, nog niet onkenbaar gemaakt door de bijhangselen der volgende Dichters, kunnen bestuderen, wel tot ons zijn overgebragt, indien de Dichtkunst dezelve niet met haren Godenluister overtogen en voor de vernietiging beveiligd had?

HOMERUS echter en HESIODUS bleven niet de eenige Grieksche Dichters belangrijk voor de Geschiedenis der menschheid en des Hellenischen stams; zij openden het eerst den slagboom, en eene bare menigte drukte hunne voetstappen. De Trojaansche oorlog, die heldentijd der Grieken, was het onuitputtelijk voorwerp hunner gezangen, en daar HOMERUS slechts een klein gedeelte van denzelven had behandeld, stonden er in menigte op die deze gapingen vervulden, en de stof elk op hunne wijze bewerkten. Zoo ontstond dat ontzaggelijk Dichterlijk geheel, hetwelk men den *Poëtischen Cyclus* of *cirkel* noemt, wijl allen in denzelfden kring van gebeurtenissen rondzweefden. (*). Tevens kreeg ieder beroemd held, die voor Troje gestreden had, zijnen dichterlijken Geschiedschrijver, en iedere stad, die door de gedurende dezen krijg plaats gehad hebbende omwentelingen, of door de gevolgen der Dorische volksverhuizing, nieuw gesticht werd, hare dichterlijke kronijk; welke dichtstukken, be-

(*) *Vide* HEINE *in Exc.* I. *ad L.* II. *Aeneidos.*

bekend onder den naam der *Terugreizen en Grondleggingen* (Νόστοι καὶ κτίσεις), echter te gelijk met bovengenoemden Dichterlijken Cirkel geheel voor ons zijn verloren gegaan, en met hen werd een schat van geschiedkundige daadzaken voor ons in de dikste duisternis bedolven.

Eindelijk werd ten tijde van CYRUS de ongebondene schrijfmanier bij de Grieken ingevoerd; de eersten die zich van dezelve bedienden waren CADMUS van Milete, ACUSILAUS van Argos, HECATAEUS en PHERECYDES; doch hunne werken, schoon van de betoovering der maat en harmonie beroofd, bleven geheel Dichterlijk. Zij hielden zich alleen met de Geschiedenis, gelijk zij door Dichters behandeld was, bezig; dat is, beginnende met den oorsprong en de lotgevallen der Goden, en vervolgens de geheele fabelkunde en de krijgsgeschiedenissen, uit hunne voorgangers geput, doorloopende, goten zij alles in eenen prosaïschen vorm; doch de stof bleef geheel dichterlijk, en waarschijnlijk schoeiden zij hetgeen onder hunne eigene oogen gebeurde op denzelfden leest.

Toen verscheen HERODOTUS, thans nog met eerbied de Vader der Geschiedenis genoemd, en schreef de geschiedenis van den oorlog door zijne taalgenooten tegen de Perzen gevoerd. Hij is de eerste zekerder gids op het duistere pad der vroegere eeuwen, doch ook hij rukte zich nog niet geheel los van de heerschappij welke

de Dichtkunst zoolang over de Geschiedenis gevoerd had; zijn werk vormt een episch geheel met talrijke uitweidingen doorvlochten, en de Godspraken vervullen eenigermate de plaats van de onmiddellijke tusschenkomst der Goden, die in het Heldendicht volstrekt noodzakelijk schijnt. De negen boeken van zijn geschiedkundig werk dragen elk den naam van eene der Zanggodinnen; en is dit alleen niet genoeg om den zusterlijken band, die Geschiedenis en Dichtkunst oog nog in die tijden vereenigde, overtuigend te bewijzen?

THUCYDIDES eindelijk verbrak geheel den rozenboei der Dichtkunst, en werd de schepper der oordeelkundige Geschiedenis. In de eerste hoofdstukken van zijn werk spant hij alle zijne krachten in om den draad te vinden, die door den doolhof der vroegere dichterlijke Geschiedenis zou henenvoeren; doch vergeefs, reeds voor hem was hij verloren. De door hem geschapene oordeelkundige Geschiedenis behield echter het regt zich met stoutere leenspreuken en meerdere figuren op te sieren dan de Redenaar zelve, volgens het oordeel van QUINCTILIANUS (*) mogt gebruiken; zij bleef, om de eigene woorden van dezen bevoegden Kunstregter te gebruiken, *het digtst*

(*) *I. O. L.* X. C. I. *p. m.* 886. Est enim (historia) proxima poetis, et carmen quodammodo solutum.

zigist bij de grenzen der Dichtkunst, en was tenigermate een opgelost dichtstuk. Ten duidelijken bewijs daarenboven van haren dichterlijken oorsprong behield zij, tot kort voor onzen tijd, de dichterlijke gewoonte om hoofdpersonen sprekende in te voeren: en de Grieksche THUCYDIDES en de Nederlandsche HOOFT lieten PERICLES en FILIPS spreken, gelijk HOMERUS de overreding in den mond van NESTOR en de trotschheid in dien van AGAMEMNON gelegd had.

Bij de Grieken hebben wij dus het best de Geschiedenis kunnen volgen op de lange baan, die zij moest afleggen voor dat zij hare geheele volmaking bereikte. Bij hen, gelijk bij alle andere volken eene kweekelinge der Poëzij, werd zij door hun eigendommelijk genie, dat alle vakken van wetenschap en kunst tot eene ongeziene hoogte verhief, ten verhevensten toppunt opgevoerd, en bleef het voorbeeld dat alle andere volken volgden, toen zij eene oordeelkundige Geschiedenis begonnen te vervaardigen. Geen volk streefde hen in dit opzigt meer op zijde dan de Romeinen, ja overtrof hen misschien, dewijl het eenen SALLUSTIUS en TACITUS bezat. Doch eerst lang na hunne bekendschap met de meesterstukken der Grieken, steeg de Geschiedenis bij hen tot dien trap van luister; in haren oorsprong was zij, gelijk overal, dichterlijk. Volksgezangen bewaarden ook bij hen de reuzendaden der Vaderen, en de gedachtenis der groote ge-

beurtenissen; en men zong dezelve, naar het getuigenis van CATO (*), bij de maaltijden op. Scherpzinnige onderzoekingen, eerst in de jongstverloopene jaren gedaan, maken het ten hoogste waarschijnlijk, dat de geheele geschiedenis van Rome, van deszelfs bouwing af tot aan den slag bij het meer Regillus, waar de laatste poging der verdrevene TARQUINIUSSEN werd afgeslagen, geheel uit verlorene Heldendichten geput is, en dat tot na de verbranding van Rome door de Galliërs, de Dichtkunst nog vele gebeurtenissen versierde en omzwachtelde (†). Men vindt nog de weerschijn van deze gezangen in de eerste boeken van LIVIUS, en het dichterlijke van zijnen stijl moet misschien alleen aan de vlijtige beoefening der oude Volksoverleveringen worden toegeschreven. In dezelve bezong men ROMULUS, opgenomen onder de Goden; de wijze NUMA, echtgenoot der Nimf EGERIA; SERVIA, hare verschrikte paarden voortdrijvende over het lijk van haren Vader en Koning, en haar tweede huwelijk vierende, bemorst met het rookende bloed van Echtgenoot en Vader. Daar bezong men de kuischheid van LUCRETIA; de opoffering van

(*) In *Originibus* apud CICERONEM Tusc. Qu. *L.* I. *C.* 2 *et in* BRUTO *C.* 19.

(†) NIEBUHR in zijne *Römische Geschichte*, *passim*; vooral *Th.* I. *S.* 172 *en volg.* en *S.* 367.

van SCAEVOLA, en VIRGINIA, door haren Vader ter slagtbank henengeleid, als het werktuig tot den val van APPIUS en zijne medestanders. Alles is hier zoo rijk aan dichterlijke tafereelen, en de verschillende overleveringen zijn met zoovele tegenstrijdigheden doorweven, dat wij het gerust voor waarheid kunnen aannemen, dat de eigenlijke Romeinsche poëzij, zoo als zij tot aan ENNIUS bestond, oneindig rijker geweest is, als men bij het geheele gemis van overblijfsels verwachten zoude. Doch van dit gemis is eene natuurlijke oorzaak; ENNIUS, de gunsteling der SCIPIO's, doorkneed in de Dichtkunst der Grieken, zag met verachting neder op zijne voorgangers, en vergriekschte de inheemsche Romeinsche poëzij. In zijne dichterlijke Jaarboeken bezong hij de geschiedenis zijns Vaderlands, gelijk zij door vroegere Dichters was bewerkt, doch op Griekschen trant en in eene Grieksche dichtmaat (*). Tevens bezong hij de gebeurte-nis-

(*) Hij bekent dit zelve bij CICERO *in Bruto*, *C.* 18.

. . . . . Scripserunt alii rem
Versibu' quos olim Fauni Vatesque canebant:
Quum neque Musarum scopulos quisquam superarat
Nec dicti studiosus erat.

Hij gebruikte den Griekschen Hexameter; de dichtmaat bij de vroegere Dichters in gebruik, en waarin eens FAUNUS zijne Godspraken gaf, werd de *Saturnische* genoemd.

nissen, welke reeds een rein geschiedkundig karakter hadden aangenomen, en kort voor zijnen tijd hadden plaats gehad, de Punische Oorlogen. Hij gaf den toon, en allen die hem volgden gingen in zijne voetstappen. Zoo maakten de oude volksgezangen plaats voor een dichtsoort, dat gekuischter was ten koste der oorspronkelijkheid; en de deftige Romein, door gedurige krijgstogten afgetrokken en een gezworen vijand van diepere studie, gaf de voorkeur aan de verstaanbare gedichten van ENNIUS en zijne navolgers, boven de reeds verouderde volksgezangen, gedicht in eene taal, die door ruwheid bijna onverstaanbaar was geworden.

Reeds lang echter vóór ENNIUS was het prosa ingevoerd bij de Romeinen, en men verhaalt, dat APPIUS CLAUDIUS CAECUS het eerst in ongebondene rede tegen PYRRHUS zoude geschreven hebben (*). Doch de eerste Geschiedschrijver

noemd. ENNIUS schijnt echter den Hexameter niet te hebben ingevoerd, hij was reeds door NAEVIUS gebruikt, die den eersten Punischen oorlog bezongen had. CIC. *in Bruto*, C. 19.

(*) Apud Romanos APPIUS CAECUS adversus PYRRHUM prosam orationem primus exercuit. ISIDORUS. cf. *Gyraldum de Poet. Hist. Dial.* I. *p.* 29.

Hij moet prosa geschreven hebben; want dat men voorheen in prosa sprak, is duidelijk genoeg; maar hoe schreef hij, daar hij blind was?

ver die van hetzelve gebruik maakte was FABIUS PICTOR ten tijde der Punische oorlogen. Hij en zijne navolgers putteden uit de gezangen der Natie en de kronijken der priesters, welke laatste echter weinig meer dan de namen der overheden en de optelling der voorteekenen schijnen bevat te hebben. De prosageschiedenis kreeg bij den voortgang der beschaving de overhand, tot dat VIRGILIUS de stof van zijn Heldendicht in de overleveringen van den Latijnschen volksstam en van zijn eigen vaderland vindende, dezelve weder aan het daglicht bragt, en in de zes laatste boeken zijner Eneide, toonde welk een rijkdom van poëzij in dezelve verscholen lag: want VIRGILIUS schoon onnavolgbaar in de behandeling eener voorhanden zijnde stof, en in het zich toeëigenen en in een smelten der uitvindingen van anderen, was geen scheppend genie; en zijne Eneide is zoo wel een meesterstuk van poëzij, als eene slotsom van diepe en onvermoeide studie (*). Dit was de laatste zonnestraal die de Dichtkunst bij de Romeinen op de Geschiedenis wierp; weldra volgden SALLUSTIUS

(*) Men vergelijke HEYNE in zijne *Excursen*, vooral tot het VII Boek der *Eneïde*, en in zijne *Disquisitio* II. *p.* XLVII. Welk eene rijke bron de oud Latijnsche Mythologie, dus Poëzij, is voor den zedelijken toestand van dien stam, blijkt aldaar duidelijk.

TIUS en TACITUS; en de geschiedenis door hen op den hoogsten trap verheven, zonk onder de handen der Levensbeschrijvers weldra tot de laagte der Kronijk neder.

Zoo zagen wij bij de vijf beschaafdere volkeren der oude wereld bij Joden, Indianen en Egyptenaren, bij Grieken en Romeinen onze stelling bevestigd, dat de Dichter het eerst de pen des Geschiedschrijvers voerde, en dat zonder poëzij onze gezigtëinder duizende jaren beperkter zijn zoude, dan zij het thans is, door hare weldaden. Doch ook bij onbekendere en nog bijna geheel barbaarsche volken had zulks plaats; zoowel de Persiaan had zijne heldendichten (*), als de Mosynoecer (†) en Lusitaniër (§) zijne krijgsgezangen; de IJslander bezit zoowel zijne poëzij (**) als de Kalmuk zijne heldenzangen (††). U dit alles aan te toonen zoude meer dan een boekdeel vorderen (§§).

Ter

(*) Vergelijk XENOPHON *Cyropaedia L.* I. AEL. V. *H.* XII. 48. CURTIUS *L.* III. *C.* 3. *et* V. *C.* 1.

(†) Een geheel barbaarsch volk aan de Zwarte Zee. XENOPHON, *Exp. Cyri. L.* V. *C.* 4.

(§) DIODORUS SICULUS V. 34.

(**) Van daar schijnt de Edda grootendeels afkomstig.

(††) BERGMANN *Nomadische Streifereyen unter den Kalmucken*, *B.* 2, *S.* 213.

(§§) Men zie over de Spanjaarden, SILIUS ITALICUS X. *vs.* 230. Over de Thraciërs, de geheele oude Mytho-

Ter voleinding echter van het tafereel, en om de beschuldiging te ontzenuwen, dat ik voor vreemde volken den stam vergat waaruit ik zelve ben gesproten, zal ik U nog kortelijk bezig houden met ons zelven en onze naburen, de Noordsche volken, Germanen, Britten en Gallén, en U aldus aantoonen, dat de slotsom, door mij bij de Zuid-oostelijke volken opgemaakt, dezelfde blijft bij de Natiën van latere beschaving en het Noord-westen der thans beschaafde wereld.

Weinige zijn hier de halmen die wij kunnen zamengaderen uit den eens zoo rijken graanoogst van het Voorgeslacht. Door de geweldige volksverhuizingen die dit gedeelte van Europa zoo vrees-

---

thologie, en TACITUS *Ann.* IV. 47 en THUCYDIDES IV. 126. Over de Chalybers, een woest volk ten noorden van Bactrien, XENOPHON *Exped. Cyri L.* IV. *C.* 7. Over de Babyloniërs, CURTIUS *L.* V. *C.* 1. Over de Gothen, JORNANDES C. 5. De Hunnen, idem C. 49. De Laplanders, BILDERDIJK, over *Ossian*, achter den *Fingal.* II *deel bl.* 122. De Mexicanen, STUART, *de Mensch*, IV. *bl.* 148. ROBERTSON, Gesch. van Am. IV. bl. 15. Over de Improvisatoren der Guineesche Negers ZIMMERMANN, de Aarde etc. I. bl. 154. Over de Groenlanders en Esquimaux, *dezelfde*, III. bl. 97. Over de Georgiers W. VAN FREYGANG, Brieven over den *Caucasus*, bl. 104. Vergelijk RAYNAL, Hist. phil. et polit. L. I. p. 339. IV. p. 68. VI. p. 31. VII. p. 46. IX. p. 18. etc. etc.

vreesselijk geteisterd hebben, en door de invoering van den Kristelijken Godsdienst, die, onverdraagzaam gemaakt door de dweepzucht zijner eerste belijders, de gedenkteekenen en overleveringen der Heidensche volken en Godsdiensten onverbiddelijk vernietigde, zijn de gezangen onzer Barden verloren gegaan tevens met de uitgebreide gedichten der Druiden; een gelukkig noodlot echter heeft ons die der Skalden bewaard. Beginnen wij met het Noorden, van waar onze volksstam, waarschijnlijk van Aziatischen oorsprong, zachtkens nederdaalde, om in het Zuiden met de Galliërs te eindigen.

Hoe verschillend ook door eeuwen en omwentelingen gewijzigd, schijnt toch de lange keten van volkeren, die zich in Europa van de IJszee af tot de Pyreneën uitbreidt, eenen gemeenschappelijken oorsprong te verraden. De taal heeft nog na zoo vele eeuwen de grootste overeenkomst; en Godsdienst, zeden en gewoonten waren, ten tijde dat Grieken en Romeinen ons met hen bekend maakten, nog op het naauwste verwant.

In de drie Rijken van het Noorden, het oude Scandinaviën, zongen de Skalden. Daar rezen in de tempels van ODIN, THOR en FREYA de lofzangen ten hemel; daar zongen zij, bij den steenhoop die de assche hunner vroegere helden bedekte, den roem hunner daden, en schilderden de zaligheid der dapper gesneuvelden in het Wal-

Walhalla, waar zij, zittende op de lange bank met ODIN, den eersten hunner Goden, zich met bier en garstig spek, de kost der helden, zouden verlustigen; waar zij rusteden in de armen der Walkbyriën, terwijl de bloodaard bij HABL in Nifiheim straffe zoude lijden voor zijne euveldaden, tot dat eenmaal, op den jongsten der dagen FENRI'S wolf aarde en hemel, met alle de Goden tevens, zoude inzwelgen, en de braven bij ALVADER in Gimle, de goddeloozen in Nastrond, het eeuwige loon voor hunne werken zouden ontvangen. Nog klinken ons, na zoovele eeuwen, uit de gezangen dier Skalden, door een gelukkig toeval in de Edda bewaard, de namen tegen van den moedigen OTHAR en de beminnelijke SIGRID; van den magtigen SEGURD en EISTEN, den Stamvader der Deensche Koningen. Nog hooren wij de krijgsliederen, welke hun moed inbliezen bij de rooftogten, waarmede zij onze kusten en die van Frankrijk en Engeland zoo deerlijk teisterden. — Doch namen en gebeurtenissen daargelaten, welk een schat voor de Wijsgeerige Geschiedenis der menschheid ligt in deze gezangen opgesloten! welk eene aartsvaderlijke eenvoudigheid, met de krijgszuchtigste ruwheid vermengd, schilderen zij ons! Welke nieuwe denkbeelden kiemen in onzen geest, wanneer wij de schildmaagden, van top tot teen gewapend, op het ros ten strijde zien henensnellen; of de Koningsdochter, gelijk NAUSICAÄ, het lin-

linnen wasschende aan den oever der beek, zien wegvoeren door den woesten Noorman, die het regt draagt in de kracht zijns regterarms. Zoo tiert dan de poëzij gelijk de mensch in alle deelen der aarde, door den hemel bestemd om zijne onafscheidelijke gezellin te zijn, tooit haar geurige bloesem zoowel de ijsvelden van Noorwegen, als de brandende zandwoestijnen van Arabiën (*).

De Oostzee scheidt Scandinaviën van het oude Germaniën, hetwelk door den zelfden stam bevolkt werd, en welks Godsdienst, schoon met vele veranderingen, in de hoofdzaak dezelfde schijnt geweest te zijn. Ook nu nog bewijst overeenkomst van taal de oude verwantschap. Germanen was de algemeene naam der vele en verschillende, uit den zelfden oorsprong voortgesprotene, volkstakken, die het toenmaals grootendeels onbekende Noord-westen van Europa bewoonden; hij omving ook onze vroegste voorvaders, de Batavieren, ja zij worden door TACITUS, van alle de Germanen de uitstekendste in deugd en dapperheid genoemd; en schoon wij dus

(*) Vergelijk J. F. SUHM, *Noordsche Verhalen*; en zijne Verh. *Waarom de Kristelijke Godsdienst dien van* ODIN *verdrongen heeft*. In het laatste deel van MEERMANS *Berigten over het Noorden en Noordoosten van Europa*.

dus in verscheidene opzigten geene bijzondere berigten omtrent de Batavieren bezitten, zijn zij echter mede begrepen, onder de algemeene, welke de ouden ons, hoewel spaarzaam, van de Germanen hebben achtergelaten.

De zangers van dezen volksstam werden Barden genoemd; zij waren de verheerlijkers van den roem der Natie en desselfs eenige Geschiedschrijvers; maar zelfs niet het geringste overblijfsel hunner gezangen is tot ons overgekomen, en weinig anders blijft ons over dan het getuigenis van TACITUS; ,, de Germanen" (zegt hij) ,, bezingen in hunne oude Liederen, welke bij hen ,, de eenige wijs zijn waarop de gedachtenis der ,, vaderen en de jaarboeken der Natie bewaard ,, worden, den God TUISCON, uit de aarde geschapen, en zijnen zoon MAN, als den oorsprong en ,, de stamvaders van hun volk." Helaas! waarom mogen wij ze niet hooren die Bardenzangen ter eere der Helden wier gebeente in onze terpen rust; of den strijdzang dien zij aanhieven bij het klinken der speeren tegen hunne schilden, wanneer zij ter verdediging van den Vaderlandschen bodem ten strijd vlogen tegen de vreemde overheersching, en hunnen eigenen moed aanwakkerden door aan den moed der dappere vaderen, en het eerst (gelijk de Romeinen verhalen) aan dien van HERCULES, te gedenken (*). Waarom

(*) TACITUS *de Mor. Germ.* C. 8.

om hooren wij den lofzang niet meer die ten tijde van TACITUS nog aan geheel Germanien den moed van HERMAN verkondigde, van HERMAN, die naar het getuigenis zijns vijands die trotsch nederzag op Barbaren: „Rome aantastte, „niet in zijne opkomst gelijk andere Vorsten, „maar de Wereldmonarchij dorst trotseeren; die „zeven-en-dertig jaren oud, na Rome twaalf jaren „te hebben doen beven, en AUGUSTUS zinneloos „gemaakt te hebben van smart, nooit overwonnen „in den oorlog, den dood vond door de verraderlijke hand zijner schandelijke naastbestaanden (*)." Doch vergeten zijn hunne toonen die eens de plegtige stilte der Godgewijde eikenbosschen doorgalmden; de tijd deed beiden, wonden en gezangen verdwijnen van het aardrijk, en men vindt hun spoor niet meer in de volgende geschiedenis: slechts de slimme bedrieger die den naam van KLAAS KOLIJN heeft aangenomen, zijne geleerdheid willende uitventen, getuigt in zijne, zoo kunstig op ouden leest geschoeide, Rijmkronijk (vs. 154 en volg.) dat het dwaas is van sommigen te twijfelen, of de Duitschers hunne bardenzangen pleegden te schrijven, dewijl zij nog ten zijnen tijd overig waren in het klooster te Egmond, waar men dezelve konde lezen. Doch dit getuigenis uit eene zoo onreine bron voortge-

(*) TACITUS *Ann.* *L.* II. *C.* 88.

gevloeid is van volstrekt geene waarde, en het verlies blijft onherstelbaar.

De poëzij werd echter bij de Germanen, in de eerste ruwe tijden na de invoering des Kristendoms, en vervolgens in de dichtlievende Riddereeuwen niet minder vlijtig beoefend, en hield zich steeds bezig met de heldendaden der Natie; getuige het zoogenaamde *Heldenboek*, eene verzameling van gedichten welke de daden der Ridders, wier namen anders reeds lang vergeten waren, bezingen; verscheidene andere kleinere Riddergedichten, en eindelijk de pas wedergevondene ILIAS van Duitschland, het uitgebreide Lied *der Nibelungen*. Schoon naar het gevoelen der geleerden, dit dichtstuk eerst in de twaalfde of dertiende eeuw zijne tegenwoordige gedaante heeft bekomen, behoort echter de gebeurtenis in hetzelve bezongen, de uitroeijing der Bourgondiers door de Hunnen, in de vijfde eeuw na Kristus. Dit gewigtige voorval werd waarschijnlijk door mondelinge gezangen van het eene geslacht tot het andere overgeleverd, tot dat KAREL de Groote, volgens het getuigenis van EGINHARD zijnen Geschiedschrijver (*), de rol van PISISTRATUS vervullende, onder andere oude volks-

(*) In *vita* CAROLI MAGNI *C.* 29. Barbara et antiquissima carmina, quibus veterum Regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit.

volksgezangen, ook deze misschien liet ter neder schrijven. Hieruit ontstond vervolgens, onder de hand eens nieuwen bewerkers, waarschijnlijk het gedicht, dat reeds sedert eenigen tijd in Duitschland, en thans ook in ons vaderland ieders oogen tot zich trekt, en naar het getuigenis van Duitschlands grootsten Geschiedschrijver, JOHANN VAN MULLER, bij eene naauwkeurige beoefening, eene onuitputtelijke bron kan worden voor de aloude Geschiedenis van den Germanischen en Scandinavischen volksstam. Nog ten tijde van AVENTINUS in de zestiende eeuw leefde het op de lippen des volks, nog toen werd volgens zijne eigene uitdrukking (*) GRIMHIJLD de heldin des gedichts en ATTILA haar tweede echtgenoot, die geessel des aardbols, bij zijne landgenooten oud en jong, geletterd en ongeletterd bezongen; nog toen waren SIEGFRIED, GUNTHER en HAGEN zeer bekend bij de onbeschaafdste rangen des volks (†).

Toen

(*) Canitur apud nos Grimhyld; Attila et adhuc vulgo cantatur, et est popularibus nostris, etiam litterarum rudibus, notissimus.

(†) Vergelijk N. G. VAN KAMPEN, Verh. *over het oud Duitsche Heldendicht der Nibelungen*, Letteroef. 1818 bl. 101 en 153, en Mr. B. H. LULOFS, *een paar Vertalingen uit het Nibelungen lied*, Rec. ook der Rec. 1818 bl. 91 en 156.

Toen, bij de uitdooving van den Riddergeest, die door vuur en kracht heerlijk op de Dichtkunst werkte, alles als in ontzenuwing en krachteloosheid nederzonk, viel ook de Dichtkunst, in den mond der zoogenaamde *Meester-zangers*, tot de laagte eener klapachtige rijmelarij; — en even als zij in haren oorsprong, toen hare eerste schemervlam begon te gloren, zich uitsluitend bezig hield met Godsdienst en Geschiedenis, zoo bepaalde zij zich nu, daar hare laatste flikkering scheen te zullen uitdooven, tot berijmde Bijbeloverzettingen en Kronijken, van welke ook aan ons Vaderland een goed gedeelte is te beurt gevallen. — Het laatste soort van Rijmwerken, de Kronijken, b. v. van MELIS STOKE en JACOB VAN MAERLAND zijn zeer belangrijk voor onze Vaderlandsche Geschiedenis. — Zoo hield nog op het zelfde oogenblik, dat Poëzij en Historie den laatsten snik dreigden te geven, een Zusterlijke band beiden omslingerd.

Doch de dichterlijke rijkheid der overlevering, die op de eerste bladzijden onzer Kronijken heerscht omtrent de gewaande stamvaders der volken die ons Vaderland bewoonden, als FRISO, ADEL, GRUNO, ZELANDUS enz., maakt zij het niet waarschijnlijk, dat deze verhalen ook uit dichterlijke zamenstellingen geput zijn? Zoude het niet mogelijk zijn, dat de gronden van datgene, wat wij thans voor Monniken-beuzelin-

gen houden, gezocht moeten worden in de geschiedkundige gezangen, welke voorheen bij den Batavier en Fries van vader tot zoon werden overgebragt; waarvan de sporen zich langen tijd bewaarden, tot dat de monniken dezelve gretig aangrepen, en met vérverwijderde daadzaken uit hunne bestovene boekengeleerdheid geput, belagchelijk te zamen mengden. Deze stelling moge door weinige andere, dan algemeene bewijzen gestaafd worden, zij is in geenen deele onwaarschijnlijk, en zoo zoude misschien *de Friso* van WILLEM VAN HAREN de weerklank zijn van de gezangen onzer vroegere Barden, gelijk *de Eneïs* van VIRGILIUS met meer zekerheid die is van de vroegere Latijnsche Dichters.

Thans spoedt ons overzigt ten einde; de Galliërs en de bewoners van Brittannien vorderen voor het laatst onze opmerkzaamheid. Door zeden en Godsdienst naauw met elkander vereenigd, (*) verraden zij hunnen Noordschen oorsprong

(*) Zie CAESAR de B. G. L. V. C. 12. en C. 15. L. VI. C. 14. Druidum disciplina in Brittannia reperta. TACITUS, *Agricola* C. 11. In universum tamen aestimanti, Gallos vicinum solum (Brittanniam) occupasse, credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione: sermo haud multum diversus.

sprong en hunne verwantschap met Scandinaviërs en Germanen door godsdienst en taal (*).

De Galliërs schijnen de beschaafdste geweest te zijn onder alle deze volken van Aziatische afkomst, en zijn ons ook het naauwkeurigst bekend geworden door de langdurige oorlogen, welke CAESAR met hen gevoerd heeft. Hunne Priesters waren de Druïden; Leeraars in het godsdienstige en Regters in het burgerlijke, vereenigden zij in zich eene magt, nog grooter dan de Bisschop van Rome in de Middeleeuwen bezat, en troffen even als hij met hunnen banbliksem elk

(*) De Gallische taal had veel overeenkomst met de Germaansche, voor dat zij gelatiniseerd was. Zie P. MERULA, *Cosmographia*, *Libro de Gallia*, *Capite de Lingua*; schoon zijne bewering, dat er drie verschillende talen in Gallien gesproken werden, mijns inziens, niet juist zij. De gelijkheid, in de hoofdzaak, van den Gallischen en Germaanschen godsdienst, blijkt uit de vergelijking van CAESAR *L.* VI. *C.* 17. met TACITUS *de M.* G. C. 9. Ik spreek hier natuurlijk van eenen algemeenen oorsprong, die de duizende verscheidenheden die er plaats hadden, niet uitsluit. De Galliërs, Britten en Caledoniërs kunnen daarom zeer wel van Keltischen, de Germanen van Teutonischen, de Scandinaviërs van Gothischen volksstam zijn; zij waren evenwel slechts verschillende afdeelingen van eenen grooten stroom, die in onderscheidene tijden uit Azië naar Europa afzakte.

elk, die het wagen dorst hen te wederstreven. Op deze wijs waren zij eigenlijk de Regeerders van den Staat, en den nieuwen beheerschers, de Romeinen, zeer gevaarlijk; waarom deze hen allengskens uitroeiden (*). In hunne geheiligde gedichten van eenen verbazenden omvang, welke zij niet aan het schrift, maar slechts aan het geheugen toevertrouwden, en tot welker aanleering hunne kweekelingen dikwijls twintig jaren besteedden, bezongen zij den oorsprong hunnes volks, hunne godsdienstige instellingen en wijsgeerige voorschriften (†). Daar vermeldden zij, dat hun stamvader was PLUTO, dat is de aarde (§), en dat de zielen der afgestorvenen, na bepaalde tijdperken in andere ligchamen zouden herleven (**). Daar bezongen zij de kracht van het, met eenen gouden sikkel van den heiligen eik

---

(*) Druidarum Religionem apud Gallos dirae immanitatis penitus abolevit (CLAUDIUS) SUET. in ejus Vita. C. 25. cf. PLINIUM Hist. Nat. L. XXX. § 4. Wij vinden echter nog eene Gallische Druïde, die eene voorzegging aan AURELIANUS deed, bij VOPISCUS in *Aureliano* p. 884.

(†) CAESAR de B. G. L. VI. C. 14.

(§) Idem L. VI. C. 18.

(**) Idem VI. C. 14. AMMIANUS MARCEL. L. XV. C. 9. DIOD. SICULUS. L. V.

eik afgeligte, geheimzinnige mos (*), en de jaarlijksche wentelingen der hemelbollen (†). Doch de Druïden bezongen de fabelachtige Geschiedenis van hun volk, de Barden der Galliërs verheerlijkten den lof der helden (§). In het gevolg der voornaamste gezagvoerders bezongen zij, verzeld door de toonen hunner lier, derzelver dappere daden, en bragten die over tot de nakomelingschap (**). Doch verzwolgen in den afgrond der eeuwen zijn beider gezangen, en der

---

(*) PLINIUS H. N. L. XVI. § 95.

(†) CAESAR de B. G. L. VI. C. 15.

(§) Schoon CAESAR, hetgeen zeker wonderlijk is, niet van de Barden der Galliërs spreekt, vinden wij toch bij anderen van hen gewag gemaakt, als bij STRABO L. V. POSIDONIUS apud ATHENAEUM L. VI. AMM. MARC. L. XV. C. 9. LUCANUS *Phars.* I. vs. 44. Deze laatste plaats kan echter ook op de Germanen zien, want deze kregen ook rust door den aftogt van CAESAR. De Eubages van MARCELLINUS en de Ουατεις (*Vates*) van STRABO, schijnen een onderdeel der Druïden geweest te zijn; want hunne verrigtingen loopen bij die beide Schrijvers zeer in een met die der Druïden, en zijn eigenlijk dezelfde. Misschien is het een andere naam of bijnaam der Druïden. BILDERDIJK, in zijne *Verhandeling over* OSSIAAN, bl. 116, geeft een wenk, als of dit woord nog in deszelfs wortel in onze talen zoude te vinden zijn.

(**) Zie de Uitleggers op AMM. MARCEL. L. XV. C. 9.

der Druïden en der Barden; hun gemis beroofde ons niet alleen van eenen niet te hervinden schat van wijsheid en dichterlijk schoon, maar liet ook eene niet te vervullen gaping achter in de geschiedenis van ons geslacht. In de schrikkelijkste kleuren der werkelijkheid, verhoogd door de Godenkracht der Poëzij, zouden zij ons voor oogen zweven die geslagte gevangenen, ter eere der Goden geofferd, en onze ooren zouden het kermen vernemen der ongelukkigen in de teenen leden van het reusachtige Afgodsbeeld afgemarteld en verbrand. Nog zouden wij ze hooren die gezangen ter eere van BITUITUS (*) en zoo vele anderen, die, voor Vaderland en haardsteden strijdende, de Romeinen deden beven. Thans zijn zelfs hunne namen vergeten.

Dit weinige weten wij van de Poëzij der eigenlijke Galliërs; want de Troubadours, die naderhand Frankrijk met hunne Ridderdichten overstroomden, waren Fransche, geene Gallische Zangers. In eene taal, hemelbreed van de oude Celtische verschillende, en grootendeels uit de Latijnsche gevormd, zongen zij de krijgs- en liefde-avonturen hunner omzwervende Ridders, en de Romantische teederheid hunner vergodinggelijkende liefde. Maar ook deze dichtstukken, ver-

(*) APPIANUS in Celtico.

vervuld met schoonheden, en dikwijls door Vorsten vervaardigd, zijn zeer belangrijk voor de Wijsgeerige Geschiedenis van ons geslacht; even gelijk de nog vroegere gedichten, die de beroemde fabelkringen van ARTHUR, en *de ronde tafel* van KAREL den *Grooten* en zijne Pairs bezongen, gewigtige bijdragen voor dezelve behelzen.

De Britten hadden in Godsdienst en zeden zeer veel overeenkomst met de Galliërs; zij bezaten, gelijk dezen, hunne Druïden; ja, Brittannien was de geboortegrond van dit godsdienstige stelsel, en de Galliërs, die geheel in deszelfs geheimen wilden worden ingewijd, begaven zich naar dit land, om dezelve onvervalscht uit de bron te kunnen scheppen (*). Zelfs toen in Gallië de orde der Druïden reeds was uitgeroeid, bloeide dezelve in volle kracht voort bij de Britten (†). Ook hier zullen zij, gelijk aan de overzijde van het Kanaal, de fabelachtige Geschiedenis der Natie, den Godsdienst en de Wijsbegeerte bezongen hebben.

Langer bloeiden op deze eilanden de oorspronkelijke inlandsche Zangers, de Barden, ja zij hielden zich, ver over de duizend jaren na Christus,

(*) CAESAR de B. G. L. VI. C. 14.

(†) PLINIUS H. N. L. XXX. § 4.

tus, staande in Walles, Schotland en Ierland. In dat gedeelte van Brittannien echter, dat aan de Romeinen onderworpen was, stierven zij allengskens uit, en het laatste spoor dat wij van hen vinden, is, dat zij GERUNTIUS, die zich in Engeland tot Keizer deed uitroepen, bezongen hebben *). Doch in de overige gedeelten was er geen Stamhoofd of Koninkje, die niet een Bard aan zijn hof had om zijne daden te bezingen, en denzelven niet met erfelijke landerijen beschonk (†). En nog leven in deze landstreken, vooral op de hoogten van Caledonien, hunne gezangen in den mond der bergbewoners; nog zingt men daar de heldendaden van FINGAL den vader van OSSIAN, die KARAKALLA op eigen bodem dorst aantasten en de Ieren deed beven. De allesvernielende tijd vreesde zijne ijzeren hand te slaan aan de gezangen van OSSIAN, en schonk ze als die van eenen tweeden HOMERUS ter bewondering aan het nageslacht. Ja, grijze Bard, te regt zongt gij eenmaal uwe MALVINA deze Profetische zangen toe, want de uitkomst heeft het geen onmogelijk scheen bewaarheid, en nog leeft uw naam.

Zie

(*) ZOSIMUS, L. IX, C. 15, aangehaald bij RAPIN DE THOIRAS, *Hist. d'Anglet. T.* I. *p.* 70.

(†) BILDERDIJK, Verhandeling over OSSIAAN, achter den FINGAL. II. p. 120.

Zit bij mij lieve maagd! Geef aandacht aan mijn zangen,
Eens moog ze een later tijd van uwe lippen vangen,
En leeren 't nageslacht den roem van OSSIAAN!
Geen vreemd'ling zal het oog op deze rotsen slaan,
Of d'uitgeleefden Bard vereeuwigd door zijn snaren
Herdenken, en zijn' naam in 't zanggraag hart bewaren.

Krijg met Karos. BILDERDIJK, *Meng.* II. *bl.* 19.

Zijne ongekunstelde, maar wat teederheid des gevoels, heldengeest en zachte melancholie aangaat, onovertreffelijke gezangen zijn voor ons onschatbaar; zij geven ons, thans op de grootste hoogte der beschaving levende, eene schilderij van onze voorvaderen, welke de verbeelding niet dan zeer flaauw had kunnen afschetsen: want ontwijfelbaar is het, dat de gezangen der Germaansche Barden veel overeenkomst met deze zullen gehad hebben. Gelukkig dus, dat het lot ons de liederen van eenen Bard gespaard heeft, die van Vorstelijken stam, zoon van den grooten Koning, en eenmaal zelf een dapper Heervoerder, de togten bezong, die hij zelf bestierde, of de overwinningen verhief, die hij zelf behaalde; eenen Bard, die in den laten avond van zijn leven, door zijne blindheid van het daglicht verstoken, en beroofd van zijnen eenigen zoon, den dapperen OSCAR, de herinnering van vroegere grootheid en vreugde met de treurige wezenlijkheid zoo hartroerend in een mengde, dat ook de Wijsgeer, die, door onderzoeklust gedreven, slechts bouwstoffen voor de Geschiedenis van

het menschelijk geslacht uit zijne zangen zoekt op te zamelen, op het eene oogenblik zijne borst van heldenmoed hooger voelt kloppen, en op het andere tranen van weemoed aan zijn oog voelt ontvloeijen.

Niet te verwonderen is het dus, dat de tijd, van eerbied doordrongen, deze overblijfsels van eene vroegere wereld spaarde en tot ons overbragt, en dat de Bergschot dezelve van geslacht tot geslacht overleverde. — Doch bij alle bergbewonende Natien, die, niet blootgesteld aan den invloed van vreemden, met langzame treden voortwandelen op den weg der beschaving, en geene onverhoedsche groote sprongen op denzelven doen door koophandel of zeevaart, zien wij de zeden, de taal en de gezangen der Vaderen, met de meeste getrouwheid eeuwen door bewaard; en de Dichters mogen worden uitgeroeid, (gelijk EDUARD I in 1283 alle de Barden in Wallis deed ombrengen, dewijl hij hunnen ontzaggelijken invloed vreesde op zijne nieuwe, pas overwonnen, onderdanen,) hunne woorden blijven leven in de harten hunner tijdgenooten en op de lippen van het nageslacht.

Zoo hebben wij dan vlugtig het uitgestrekte veld der vroegste Geschiedenis van ons geslacht bij de voornaamste volken van ouderen en nieuweren tijd doorloopen; en overal zagen wij de Dichtkunst de pen der Geschiedenis voeren; slechts

slechts door haren glans zien wij het soms schemeren in die vroegste eeuwen, waar het zonder haar slechts een duistere nacht zijn zoude; slechts door hare hulp klimmen wij op tot den oorsprong van ons geslacht, en tot de groote omwentelingen, die onzen aardbol beroerden. Doch de Dichtkunst moge aan de Geschiedenis in hare vroegste kindschheid de grootste diensten bewezen hebben, en in den eigenlijken zin des woords hare Moeder geweest zijn; zij bleef, toen de Geschiedenis tot volle rijpheid gestegen was, hare onmisbare medehelpster, en zal het waarschijnlijk altijd blijven. Want het is eene zekere waarheid, dat de navorscher der volgende eeuwen, de geschiedenis der beschaving, de fijne schakeringen van zeden en gewoonten beter zal kunnen putten uit gelijktijdige Dichters, dan uit gelijktijdige Geschiedschrijvers. Deze laatsten toch, ofschoon zij zelve mogen meenen de Geschiedenis eens volks te boeken, beschrijven meestal alleen de daden van deszelfs Regeerders, de dapperheid van deszelfs Helden, en de listen van deszelfs Staatsmannen; — de kleinere maatschappelijke betrekkingen, die der huisgezinnen en geslachten, de zeden en gewoonten, kleinigheden in de taal en trant des gewonen levens, ontslippen het op schitterender tooneelen starend oog: en uit deze echter alleen kan men de geschiedenis der beschaving, de waarachtige Geschiedenis der menschheid, opmaken. De ware

Dich-

Dichter daarentegen zoekt het oog niet te verblinden, hij zoekt slechts het hart te treffen, en moet, om tot dit doel te geraken, zich schikken naar de denkwijs, zeden en gewoonten zijner tijdgenooten, en dezelve uitdrukken in de voortbrengselen van zijn genie. De algemeen geliefkoosde Volksdichter is dus de beste Geschiedschrijver van zijn tijdvak, de naauwkeurigste maatstaf van deszelfs beschaving; en de Wijsgeer, die een volk wil leeren kennen, moet met de beoefening zijner bemindste Dichters aanvangen.

Daar ik deze stof, welke voor zeer veel nadere ontwikkeling vatbaar zijn zoude, slechts even aanroere, spreek ik slechts in het algemeen, en zwijg van de verschillende takken der Poëzij, waardoor de kennis van zeden en gewoonten bijna uitsluitend aan het nageslacht wordt overgebragt; als het Hekeldicht, het Blijspel, het Tooneelspel en de Familie-Roman. Aan het groote verlies der beide eerste dichtsoorten is het te wijten, dat wij zoo weinig bekend zijn met de huisselijke betrekkingen der oude volken; terwijl de beide laatste, en wel voornamelijk de Roman, bij ons met grooten ijver beoefend, en aan de Ouden onbekend, onze gewoonten onvervalscht zullen doen zien aan onze laatste nakomelingschap.

Voegen wij dan dezen nieuwen krans, den krans der Geschiedkunde, bij dien der beschaving,

ving, welken wij te voren op haren schedel gedrukt hebben (*), en brengen wij aan haar dubbelde offers toe. Doch, wat zeg ik? — dezen nieuwen krans? — Neen! reeds de Ouden hadden haar met denzelven versierd; de eerste in rang onder de Zanggodinnen was CLIO, de Muse der Geschiedenis; op hare gouden lier bragt zij de daden der dappere Vaderen over tot het nakroost. Heb dank dan, dubbelden dank, goddelijke Dichtkunst! Door U verliet de mensch zijne bosschen en holen, en werd het pronkstuk der schepping; op uwe vleugelen verhief hij zich tot de kennis van den Almagtigen Vader van het Heelal, en Gij, eindelijk, toont hem als in eenen spiegel, de daden van het voorgeslacht, verhoogd door den tooverglans der verbeelding, en spoort hem aan om zich hetzelve waardig te maken. Toon dezelve nog aan het laatste nakroost, opdat eens, wanneer het, (hetgeen God verhoede!) noodig mogt zijn, een tweede HERMAN, den eersten in alles, behalve in zijn ongeluk, gelijk, van vaderlandschen bodem verrijze! —

RE-

(*) In de Redevoering, *over den invloed van de Dichtkunst op de beschaving van het menschelijk geslacht* in het VI[e] Deel der MNEMOSYNE.

REDEVOERING

BEHELZENDE

EENE BESCHOUWING VAN DE VOORNAAMSTE DENKBEELDEN IN HET GRIEKSCHE TREURSPEL HEERSCHENDE, MET BETREKKING TOT DESZELFS DOELMATIGE WERKING OP HET MENSCHELIJK HART.

UITGESPROKEN IN DE ROTTERDAMSCHE AFDEELING DER MAATSCHAPPIJ VAN

FRAAIJE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

DOOR

P. VAN LIMBURG BROUWER,

Med. Doctor.

In eenen tijd, in welken men zich met regt verheugen mag over den voortdurenden bloei der dichtkunst in ons Vaderland, kàn hèt niet anders, of elke nieuwe poging om dezelve der volmaaktheid nader te brengen, moet ten hoogste belangrijk en aangenaam zijn voor ieder, die eenigen prijs stelt op den roem der Vaderlandsche letterkunde: en het is zeker, niet alleen vöor den dichter, maar ook voor elken beschaafden beminnaar van kunsten en wetenschappen, een vervrolijkend verschijnsel, wanneer de algemeene aandacht zich op eenig gedeelte der kunst begint te bepalen, dat, of werkelijke verbetering noodig heeft, of, hoe volmaakt dan ook, zeker nog altijd winnen moet, bij de welingerigte pogingen, die tot deszelfs hoogere beschaving met vereenigden ijver worden aangewend.

 Uit

Uit dat oogpunt beschouwd, schijnt het mij opmerkenswaardig, dat sedert eenigen tijd, niet alleen verscheidene kunstbeoefenaars, maar zelfs beroemde maatschappijen, in ons Vaderland, eene bijzondere aandacht verleenen aan eene dichtsoort, die, zoo al niet de edelste en verhevenste van alle soorten van dichterlijke navolging, zeker voor geene andere in wezenlijke waarde, en vooral niet in uitwendig vermogen op de harten der menschen behoeft onder te doen. Het treurspel, ook bij ons, in de onderscheidene tijdvakken die de geschiedenis onzer dichtkunst kenmerken, met ijver beoefend, maar mogelijk met een minder uitstekend gelukkig gevolg dan eenig ander gedeelte onzer poëzij, heeft ook nu weder, niet alleen verscheidene kunstenaars met eenen heiligen ijver vervuld voor den roem van het Nederlandsch tooneel, maar wij hebben zelfs in de laatste dagen, tusschen een wezenlijk opmerkenswaardig aantal van mededingers, eenen wedstrijd zien leveren, in sommige opzigten niet ongelijk aan de tooneelfeesten van Athene; en er is, door de aanzienlijke Maatschappij, in wier midden ik het waag als spreker op te treden, te dien opzigte een vraagstuk geopend, van welks voldoende beantwoording, ongetwijfeld, een niet gering voordeel voor de vorderingen der kunst te wachten is.

Het zal dan wel niemand bevreemden, indien ik, voornamelijk ook door deze opmerking mij op-

opgewekt gevoelde, om ter vervulling van mijne spreekbeurt in deze taal- en dichtkundige Maatschappij, mijn onderwerp uit dat, ook bij ons zoo vlijtig beoefend, en thans, als het ware, nieuw ontgonnen gedeelte der letterkunde te kiezen.

Over de geschiedenis van het treurspel nadenkende, en bijzonder het oog vestigende op het groot onderscheid, dat er bestaat tusschen deszelfs hedendaagsche inrigting, en die, welke hetzelve kenmerkte bij het volk, aan hetwelk het zijnen oorsprong verschuldigd is, trof mij bijzonder in deze laatste, het eigendommelijke, dat zich in dezelve opdoet, met betrekking tot de hoofddenkbeelden, die daarin heerschende zijn, en op welke de leer (om het zoo eens te noemen), het inwendig bestaan van het treurspel gegrond is. Ik kan niet ontveinzen, dat mij die voorname denkbeelden, die leer van het oorspronkelijke, dat is het Grieksche treurspel, bijzonder schenen overeen te komen met het verheven doel, dat niet alleen in dien tijd, maar ook heden nog, dit edel volksvermaak wordt toegekend, en ik kon den aandrang niet weêrstaan, om dezelve, (echter zonder eenige doorgaande vergelijking met het hedendaagsche treurspel,) bij deze gelegenheid, in die betrekking wat nader te betrachten, of, met andere woorden, u te onderhouden met eene *Beschouwing van de voornaamste denkbeelden, in het Grieksche treur-*

spel heerschende, in betrekking tot deszelfs doelmatige werking op de harten der menschen.

Ik behoef hier niet met vele woorden de toegevende aandacht dezer aanzienlijke Vergadering in te roepen. Ik weet, dat men van mij niet verwachten zal, wat men van een' meergevorderden ouderdom, en van grooter geleerdheid regt zou hebben te vorderen; en ik vertrouw, dat men daarom mijne bedenkingen, zoo ze anders niet geheel strijdig zijn met de wetten van den goeden smaak, niet zal verwerpen. Ook twijfel ik niet, of die gene mijner Toehoorders, welke met de geschiedenis en den aard van het Grieksch treurspel bekend zijn, zullen mij de ophelderingen ten goede houden, die ik genoodzaakt zal zijn, hier en daar te geven; terwijl ik mij verzekerd houde, dat mijne Toehoorderessen, zij, aan wier ijver voor het schoone en goede, wij zekerlijk hare vereerende tegenwoordigheid te danken hebben, zich niet zullen laten afschrikken, door het voorstellen, van een, voor sommige duister en treurig onderwerp, — bij den eersten aanblik, wijl zij, zonder twijfel, een levendig belang stellen in alles, wat betrekking heeft op een der edelste en hartverheffendste volksvermaken, waarin zij, zoo wat smaak als gevoel betreft, vaak grooter en zuiverer genoegen smaken, dan wij ooit voor ons zouden kunnen verwachten.

De kunstgewrochten, die het onderwerp onzer be-

beschouwing zullen uitmaken, zijn herkomstig van eenen tijd, zoo verre van den onzen verwijderd, en van een volk, zoo bijzonder van ons, in zeden en godsdienst, verschillend, dat het, naar mijn inzien, niet ondienstig zal zijn, voor eerst, in het algemeen iets te zeggen met betrekking tot den toestand der kunst, in den tijd in welken de bedoelde treurspelen zijn vervaardigd geworden.

De weinige Grieksche stukken, die ons zijn overgebleven, behooren gedeeltelijk aan AESCHYLUS, den Vader van het Grieksche treurspel, hem, die het eerst begonnen is der kunst eenen geregelden vorm, of liever, een duurzaam bestaan te geven, en gedeeltelijk aan zijne twee opvolgers, SOPHOCLES en EURIPIDES, die beide door verschillende verbeteringen, zoo in het uitwendige der vertooningen, als in het treurspeldicht zelve, in korten tijd de pas geborene kunst tot eene wonderbare hoogte hebben opgevoerd.

Gelijk alle fraaije kunsten in Griekenland bijna geheel oorspronkelijk waren van den volksgodsdienst, en daardoor met denzelven steeds, in eene meerdere of mindere mate, verbonden bleven, zoo was ook het treurspel, als afkomstig van eenen zangstrijd ter eere van BACCHUS, bijna eene godsdienstige instelling; en even als men in de openbare spelen, ter eere van deze of gene Godheid ingesteld, behendigheid, snelheid en kracht op het heerlijkst zag vereenigd, of

beurtelings in het werk gesteld tot het winnen van den eenvoudigen, maar, door roem gewaardigden, loverkrans; zoo zag men ook op het groote Bacchusfeest, genie, smaak en gevoel zich vereenigen, in de kunstgewrochten der dichters, die met dezelve naar den uitgeloofden eereprijs dongen.

In het groote en prachtige daartoe ingerigte gebouw, werden soms drie dagen achter elkander dagelijks vijf of zes treurspelen achtereenvolgens ten tooneele gevoerd. Openlijke, daartoe gekozene ambtenaren, namen de kosten der vertooning op zich, en wedijverden daarin met elkander, ten einde door pracht en overdaad de genegenheid des volks te winnen. De aanzienlijkste burgers, en, in het eerst, de dichters zelve, traden als acteurs op, en nimmer werd er eene vertooning geëindigd, zonder dat de overheid het tooneel beklom, en op een daartoe gesteld outer, BACCHUS met plegtige wijnplengingen huldigde.

In de treurspelen zelve vereenigden zich de beminnelijkste kunsten, en de geheiligdste belangen, tot het versterken van den indruk, dien derzelver godsdienstige inrigting op aller gemoederen maakte. Eene verzameling van vijftien personen, grijsaards, jongelingen of maagden, naar mate het stuk vorderde, eenigen uit het volk of uit het gevolg van den hoofdpersoon voorstellende, hief in de tusschenbedrijven bij den

zach-

zachten klank van eene fluit, in plegtige keeren en tegen-keeren toepasselijke liederen aan, en zong ook niet zelden, als in beurtzangen, met de sprekende persoonen, die zelve gedurig van vers-maat verwisselden, zoodat daarin steeds eene aangename verscheidenheid heerschte. Geen onderwerp, dat ten tooneele gevoerd werd, was vreemd aan de Natie, voor hetwelk het bestemd was; alle waren Vaderlandsch; alle getrouwe afdrukken van de geschiedenis, de zeden en den godsdienst des volks.

Het zal niet noodig zijn, in deze schets van den oorspronkelijken aanleg en vorm van het *Grieksche treurspel*, het groote onderscheid te doen opmerken, dat tusschen hetzelve en het hedendaagsche bestaat, en men zal ligtelijk begrijpen, dat, naar dezelfde mate, ook de inrigting der stukken grootelijks van die der onze moet verschillen.

De rei, een wezenlijk deel van het Grieksche treurspel uitmakende, wijl dezelve aan de godsdienstige beurtzangen haren oorsprong verschuldigd was, en altijd op het tooneel blijvende, maakte daardoor alle verandering van tooneel onmogelijk, en noodzaakte den dichter, om het stuk in een tijdsbestek te doen afloopen, dat den tijd van het vertoonen niet veel te boven ging.

Het stuk zelf had steeds eene geheel eenvoudige, niet ingewikkelde daad ten onderwerp. Het

was meer een eenvoudig voorstellen van een merkwaardig ongeluk, dan van eene ingewikkelde, door den strijd van verschillende belangen moeijelijk te ontknoopene geschiedenis. In de hedendaagsche treurspelen is meer handeling; zij zijn, om het zoo eens te noemen, meer *roman*. Men zou dezelve kunnen vergelijken bij eene opvolging van schilderijen, waarvan de onderwerpen, ja met elkander in een zeer goed verband staan, maar die ons echter bij het zien van het eerste, geheel onzeker laten, omtrent hetgeen wij in het laatste zullen vinden; terwijl, daarentegen, het Grieksche treurspel, (om in dezelfde vergelijking te blijven,) meer heeft van een groot tafereel, in hetwelk men op eens het geheel van de treffende gebeurtenis zich zinnelijk ziet voorgesteld.

Men heeft deze eenvoudigheid der behandeling daaraan toegeschreven, dat de kunst bij de Grieken in hare eerste jeugd en onvolmaakt was, en men heeft daaruit meenen te kunnen besluiten, dat SOPHOCLES en EURIPIDES, indien zij van de verbeteringen, die CORNEILLE en RACINE in dezelve te weeg gebragt hebben, gebruik hadden kunnen maken, zeker ook de Episode der Franschen, boven hun weinig ingewikkeld plan zouden gekozen hebben. Dan ik meen reden te hebben om aan de gegrondheid van dit vermoeden te mogen twijfelen, en de naauwe betrekking, waarin deze bijzonderheid van het Griek-

Grieksche treurspel tot de hoofdleer van hetzelve staat, maakt het noodzakelijk, de reden hier kortelijk op te geven.

Dat het treurspel der Grieken nog verre was van volmaakt te zijn, zal ik mij niet vermeten te ontkennen, vooral met opzigt tot de minder kunstige verbinding der tooneelen, en de leiding der samenspraken, die tusschen beiden wel eens ondoelmatig is: maar het is er zoo verre van daan, dat ik zou denken dat de eenvoudigheid van behandeling eene onvolmaaktheid is, dat het mij integendeel voorkomt, dat juist deze eenvoudigheid, dit dichterlijk voorstellen van eene belangrijke, ongelukkige gebeurtenis, dit natuurlijk schilderen van het lijden van eenen doorluchtigen sterveling, zonder eenige ingewikkelde tegenstrijdigheid van belangen, het treurspel der Grieken juist berekend maakte voor de behoeften van het menschlijk hart. Het trof oogenbliklijk door het kunsteloos voorstellen van het ongeluk. Het vereischte geene bewondering voor een kunstig geleid en fraai ontwikkeld plan; geene oplettenheid, om te onderzoeken, of de episode wel bij het stuk voegde, en of zij met hetzelve kunstig genoeg verbonden was. Het vorderde niets dan gevoel, gevoel voor het lijden van den edelen, maar soms zwakken, en door het geweld der driften, of den wil van het noodlot, rampzalig gemaakten medemensch. Ik weet wel, dat de botsing der onderscheidene be-

belangen, de ingewikkeldheid der geschiedenis, den aanschouwer, het geheel, als wonderlijke gebeurtenis beschouwd, belangrijker maakt: maar in zoo verre zijn de *drama's*, die tegenwoordig ons tooneel in menigte overstroomen, somtijds nog oneindig belangrijker. Daar is alles soms zoo ingewikkeld, dat men alle de, somtijds nog door verwisseling of verkleeding onkennelijk gemaakte personen, met moeite uit elkander houdt, en niet zelden uitkomsten ziet, waarvan men zelfs de mogelijkheid niet eens vermoed had. Dan het is hier de vraag, wat het treurspel, als treurspel beschouwd, belangrijk maakt: de onverwachte uitkomst, of het lijden, waarvan het de uitdrukking zijn moet? Zeker is de standsverwisseling (*peripetie*) vaak een wezenlijk, een belangrijk deel van het treurspel; maar zij maakt toch het ware tragische niet uit. Immers dan zouden de minste treurspelen behagen; wijl van de meesten het onderwerp zoo bekend is, dat men de standsverwisseling bij het eerste tooneel reeds vooruitziet, en men zeker, wanneer men het eens gezien had, het nooit weder zou verlangen te aanschouwen, daar men het belangrijkste, het onverwachte, reeds weet: dezelfde reden, waarom de meeste romans nooit tweemaal gelezen worden. Neen, het treurspel is niet geschikt om nieuwsgierig te maken. Het is bestemd om door het wijzigen van twee der meest natuurlijkste aandoeningen, den schrik en het

het medelijden, ons hart te veredelen, en ons te troosten in de rampen dezes levens.

Dan, schoon zoo zeer verschillend in vorm, aanleg en inrigting, moet echter het doel van het treurspel, zal het zijn wezen niet verzaken, in alle tijden en bij alle volken hetzelfde zijn. Het menschelijke hart toch is overal zich zelven gelijk. Overal gevoelt het zijn eigen lijden, en heeft de vatbaarheid om ook dat van zijne natuurgenooten te gevoelen. Overal moet dus ook de levendige voorstelling van het ongeluk, dezelfde gewaarwordingen daarin opwekken.

En dit doel is het, hetwelk voornamelijk door de denkbeelden, die in het treurspel heerschende zijn, wordt daargesteld. En hoezeer deze ook door de bijzondere, voornamelijk godsdienstige begrippen van het volk, tot hetwelk deze of geene soort van treurspel behoort, gewijzigd worden; de grondslag echter, waarop zij rusten, moet dezelfde blijven, zullen zij niet van het steeds eenstemmig doel afwijken en de kunst van haren invloed berooven.

Deze denkbeelden in het Grieksche treurspel heerschende, deze leer van hetzelve, met betrekking tot dat doel willende beschouwen, maken wij eenen aanvang, met de bepaling van hetgeen ons voorkomt, het wezenlijk doeleinde, de bestemde werking van het treurspel op het menschelijk hart uit te maken, om daaraan, vervolgens, de bedoelde leer te toetsen.

I.

I. Het is eene treffende waarneming, dat de mensch, die, in dit leven, grootendeels ook voor het lijden bestemd is, die bestemming zoo wel schijnt te gevoelen, dat zijn hart hem, als het ware ondanks zich zelf, het beschouwen van schrikverwekkende en treurige tooneelen begeerlijk maakt; en het is daarom gemakkelijk na te gaan, hoe aangenaam hem eene kunst zijn moet, die hem zulke tooneelen als wezenlijk voorstelt: niet, zoo als men ook van het treurspel beweerd heeft, omdat, hetgeen in de natuur akelig is, door de nabootsing aangenaam wordt; maar omdat hij, waarlijk lijdende door de naar de natuur afgeschilderde smart van een' ander', zich zelven als het ware in dat lijden wedervindt, en zich zijne betrekking als mensch, en als deelgenoot in den allen opgelegden jammer, op eene weemoedige aangename wijze voelt herinneren.

Het is dit, den mensch als het ware ingeschapen gevoel, dat hem het voorstellen van de ongelukken van verhevene wezens, en van doorluchtige personen belangrijk en aangenaam maakt; en wie eenmaal dit bij zich zelven ondervonden heeft, kan niet anders dan met medelijden de satyrieke berispingen van sommige Wijsgeeren aanhooren, die in dezen natuurlijken trek, in dat wezenlijk, den mensch vereerend belangstellen in de ongelukken van anderen, eene belagchelijke tegenstrijdigheid meenen gevonden te hebben: en hoe ook AUGUSTINUS, de zoo beroemde en ge-

geleerde voorstander van de belangen der Christenkerk, zich beklagen mogt over de ijdelheid, die hem, in zijne jeugd, met onverzadelijken lust deed verlangen, om zich te bedroeven over een ongeluk dat niet bestond, en in den schouwburg te weenen om een ingebeeld kwaad, dat hij zelf had opgezocht; zeker is het, dat, zoo hij zich toen in den toestand had kunnen verplaatsen, in welken hij zich weleer bevond, hij met ons zou gevoeld hebben, dat zijne droefheid geenszins bespottelijk, en zijn verlangen naar dezelve natuurlijker was, dan de koele wijsbegeerte, die hem op beide in zijne mannelijke jaren met verachting deed nederzien.

Dan, het is natuurlijk niet onverschillig, hoe de kunst van dit, den mensch eigen gevoel gebruik maakt om hetzelve hem niet alleen tot vertroosting, maar ook tot nut te doen strekken; en het is dan eerst, wanneer dezelve hem het voorstellen van anderer ongelukken, tot eene zielverheffende en veredelende bemoediging doet zijn; dat men kan zeggen, dat dezelve haar verheven doel bereikt heeft.

ARISTOTELES heeft ons geleerd, dat de uitwerkingen van deze kunst op het menschelijk hart, zich hoofdzakelijk tot twee bepalen, den schrik namelijk en het medelijden, en dat haar doel bestaat, in het zuiveren, dat is, in het veredelen, in het zedelijk nuttig wijzigen, van die beide, den mensch dikwijls zoo hevig schokkende aandoeningen.

Dat

Dat deze bepaling van het doel des treurspels, niet alleen gegrond zij op het denkbeeld, dat ARISTOTELES zich van hetzelve, door het lezen van zijne dichters, gevormd had, maar even zeer op de kennis van het menschelijk hart, dat in alle tijden, en op alle plaatsen hetzelfde is, is genoegzaam uitgewezen, na dat BATTEUX en LESSING, den te voren zoo duisteren zin van 's Wijsgeers woorden, ons hebben opgehelderd.

Zeker is er niemand, die eenig gevoel heeft; die niet bij het aanschouwen van elk treffend ongeluk, schrik, vrees of medelijden gevoelen zal, naar mate het of hem zelven treft, of personen, in welke hij belang stelt. Dan, in de natuur zijn deze aandoeningen, gemeenlijk, of te hevig, of te zeer verkeerd gewijzigd, dan dat hij, die ze gevoelt, er voor zijn hart iets bij zou kunnen winnen. Het is dus de kunst, die, gebruik makende van die vroeger vermelde natuurlijke neiging, ons het ongeluk zoo voorstelt, dat wij van de vrees, (die natuurlijk ophoudt, zoodra hetzelve ons niet in persoon treft,) als eene onedele gewaarwording, geheel ontslagen worden, en den schrik, zoowel als het medelijden zoo gevoelen, dat die hartstochten gematigd, en, als het ware, binnen zekere palen gebragt, gezuiverd van al wat dezelve anders vreemds of onreins zou kunnen aankleven, en tot een zedelijk nuttig doeleinde gewijzigd, den mensch,

mensch, die ze gevoelt, sterken tegen de rampen, die hem treffen, en gevoelig maken voor het lijden zijner broederen. Dit is het, wat wij in het treurspel zoeken, en waartoe hetzelve, naar mijn inzien, alleen bestemd is. Al wat, buiten dit doel, door het treurspel wordt uitgewerkt, is bij-oogmerk. Alle zedelessen, alle staatkundige redeneringen, alle verhevene spreuken, behooren niet tot het *wezen* van het treurspel; zijn niet tragisch in zich zelve: omdat zij niet beantwoorden aan het gevoel, dat ons het treurspel als zoodanig beminnelijk maakt, en omdat, zoo hetzelve alleen geschikt ware, om, zoo als velen gewild hebben, eene kweekschool der deugd te zijn, vele der roerendste treurspelen, waarin de deugd lijdende wordt voorgesteld, hun doel volkomen zouden moeten missen; terwijl wij daar en tegen zien, dat deze, juist om die voorstelling, het meeste geschikt zijn, om den schrik en het medelijden in ons op te wekken, en ook met de meeste geestdrift, zelfs door de beste en edelste menschen worden gezocht en geprezen. Ook is het treurspel niet geschikt voor eenige weinige verhevene geesten, die het liefst groote daden bewonderen en navolgen; het is bestemd voor den mensch, voor den sterveling, die zijne zwakheid gevoelt, en die door eene hem eigene gewaarwording, wordt aangedreven, om in de zinnelijke voorstelling van het ongeluk, zich zelven als het ware, en zijne bestemming weder te vinden.

En

En nu met deze gedachten den voornamen inhoud der Grieksche treurspelen onderzoekende, zal het ons niet moeijelijk zijn, om de doelmatigheid van de meest uitstekende denkbeelden, in dezelve voorkomende, te beoordeelen; en bij het opgeven van die denkbeelden zelve, waartoe wij in de tweede plaats overgaan, ieder derzelve, bij vergelijking met het opgegeven doel, in hunne betrekkelijke waarde te leeren kennen.

II. Het is mij voorgekomen, dat voornamelijk drie denkbeelden, inzigten, of hoe men die anders noemen wil, in het Grieksche treurspel heerschende zijn.

Vooreerst, het geloof aan een albesturend, onverwrikbaar noodlot.

Ten tweede, het geloof aan het onvermijdelijk volgen van de straf op de begane misdaden; en de daarmede verbondene overtuiging, dat de mensch zich zelven ongelukkig maakt, wanneer hij zijne hartstogten niet bedwingt.

Ten laatste, de overtuiging, dat elk mensch, hoe verheven, hoe groot hij ook zijn moge, als sterveling gevoelig is voor ligchaams- en zielesmart, en, even als alle zijne natuurgenooten, daardoor wezenlijk ongelukkig is.

Wij beginnen met het geloof aan een albesturend, onverwrikbaar noodlot.

Het geloof aan een noodlot, door hetwelk alles naar eeuwige onverwrikbare wetten bepaald was, en, aan welks wil, indien men een blind

ge-

geval, wel mag toeschrijven, niet alleen de menschen, maar ook de Goden onderworpen waren, was het algemeen volksgeloof der Grieken; en het zal niemand verwonderen, zoo dat geloof, ook in het treurspel, het ongeluk, als door het noodlot bepaald, voorstelde.

Zoo had LAÏUS, de Koning van Thebe, van de Godspraak vernomen hebbende, dat het bepaald was, dat de zoon, die hem geboren werd, zijnen vader zou ombrengen, en met zijne moeder in een bloedschendig huwelijk treden, dezen ramp meenen voor te komen, door den jongen ŒDIPUS, zijnen zoon, aan een wis verderf bloot te stellen. Maar het noodlot, dat door geene menschelijke bemoeijingen veranderd wordt, had dit kind, door de menschlievendheid van eenen herder, in het leven bewaard, en ŒDIPUS te Corinthus als den zoon van Koning POLYBUS doen opvoeden, van waar hij als vreemdeling in zijn vaderland terug gekomen, zijnen vader in eenen twist op den openbaren weg, zonder hem te kennen, versloeg; en vervolgens, om eenen uitstekenden dienst, het Rijk van Thebe bewezen, door deszelfs burgers, met de hand van zijne hem even onbekende moeder begiftigd werd. Het is de ontdekking van deze dubbele misdaad, welke het onderwerp uitmaakt van een der beroemdste treurspelen der oudheid. ŒDIPUS, de gelukkige zoon van een' edelen Vorst, beroemd door zijne dapperheid, en verheerlijkt door het be-

bezit eener kroon, welke hij zich zelven had waardig gemaakt, wordt, door zijnen ijver, om aan het bevel der Goden, in het straffen van den moordenaar van LAÏUS, ter afwering van eene verschrikkelijke volksziekte, te voldoen, eensklaps aan zichzelven, aan het gansche volk, en aan zijne rampzalige moeder bekend, als de verworpeling, die den toorn der Goden had opgewekt, als de moordenaar van zijnen eigen vader, als de echtgenoot zijner moeder, en als het uitvaagsel der maatschappij, welke hij wijsselijk bestierde.

Dit alles was bestiering van het noodlot, en de geschiedenis van EDIPUS leerde den Grieken, dat geen sterveling zichzelven gelukkig kan achten, voor dat hij den laatsten dag zijnes levens, zonder ramp, ziet voorbijgaan; dat het hem toegedoemd kwaad zijn doel niet zal missen; dat geene wijsheid, noch zorgen, het bestemde leed doen ontwijken; maar dat ook het vreezen ijdel, en het vooruit zorgen doelloos is, wijl geen kwaad, hoe nabij het ook schijne, ons treffen kan, zoo het niet door dezelfde onzigtbare besturing ons eenmaal is toegedacht.

Op eene treffende wijze werd in het Grieksche treurspel van dit geloof aan een noodlot gebruik gemaakt, om den, als het ware vertwijfelden ongelukkigen, eene verontschuldiging te doen vinden, voor den hartstogt, die hem willens in het verderf deed loopen. In een ander treurspel

van

van SOPHOCLES, den dood van denzelfden EDIPUS ten onderwerp hebbende, komt zijn oudste zoon POLYNICES te Athene, (waar de blinde grijsaard na lang zwerven aan de hand van zijne getrouwe dochter ANTIGONE was aangekomen,) om dezen te smeken zich bij het leger te voegen, dat hij verzameld had, om zijnen jongeren broeder, den overweldigden vaderlijken troon te doen ontruimen; wel wetende, dat hij, volgens de godspraak, overwinnen moest, bij wiens partij zich EDIPUS voegen zou. De verontwaardigde, door zijne kinderen verstoten, vader, antwoordt eerst geen enkel woord op het onbeschaamd voorstel van den ontaarden zoon, die, na hem eerst met zijn' broeder mishandeld en uitgedreven te hebben, hem nu tot hulp komt inroepen, om hem zijne aanspraak op den overweldigden troon te helpen handhaven; doch na een lang hardnekkig stilzwijgen, opent eindelijk EDIPUS zijnen mond, om zijne zonen te vervloeken, en beide den dood aan te kondigen, als het einde van hunnen doemwaardigen twist. De teedere ANTIGONE, dit met ijzing hoorende, smeekt daarop haren broeder, om van zijn ontwerp af te zien; maar deze, uit eerzucht en wraaklust daartoe aangedreven, en, als wanhopig, zoo over het afslaan van zijne bede, als om den verschrikkelijken vadervloek, zoekt vergeefs haar de noodzakelijkheid aan te toonen, om, schoon ook met verlies van zijn leven, zijne regten te handhaven;

ven; tot dat hij eindelijk hare laatste luide klagt over het ongeluk, dat haar weldra van eenen geliefden broeder berooven zal, beantwoordt, met als wanhopig uit te roepen: „ Dat is toch door „ het *lot* beslist, of wij gelukkig dan rampzalig „ zijn zullen!"

Mij dunkt, wij kunnen ons hier den ongelukkigen jongeling voorstellen, hoe hij, *bijna* overwonnen door de teedere klagten van zijne hem nog steeds beminnende zuster, maar tevens door zijnen hartstogt aangedreven, om zich in den afgrond, die zich voor hem opende, neder te storten, eindelijk aan hare beden en zijne eigene twijfelingen een einde maakt, door de overtuiging, dat zijn lot, ook zonder den vadervloek, het mogt dan gelukkig of ongelukkig zijn, voor lange bepaald was.

Deze leer van het noodlot moest voornamelijk daardoor van een' bijzonderen invloed zijn, omdat, volgens dezelve, ook de Goden van deszelfs bestuur niet onafhankelijk waren. Zoo zien wij, in den Ajax van SOPHOCLES, MINERVA, in het straffen van dien held, bijna geheel aan het noodlot ondergeschikt. Zij kon hem, ja zijn verstand doen verliezen, maar zijn dood hing geenszins van *haar*, maar alleen van het toeval af, dat hem zijne tent zou doen verlaten of daarin blijven. Het was bepaald, en de opperwigchelaar had het aan het leger bekend gemaakt, dat hij alleen *dan* zou sterven, wanneer hij door zij-

zijnen vriend, op eenen bepaalden tijd, niet in zijne tent gevonden werd.

Men moet hier in aanmerking nemen, dat deze zeker zonderlinge begrippen meer bijzonder den Ouden toebehooren en dat, over het algemeen, de leer van het noodlot, het Grieksche treurspel voornamelijk voor de Grieken doelmatig maakte: dan, gelijk ik boven zeide, hoe zeer ook, door bijzondere godsdienstige denkbeelden gewijzigd, moet echter de hoofdleer van het treurspel, ook bij de verschillendste volken, wat den grondslag van hetzelve aangaat, gelijk zijn; wijl anders het doel, dat overal een zijn moet, niet overal zou kunnen bereikt worden.

En, uit dat oogpunt, dit geloof betrachtende, vinden wij, dunkt mij, zeer veel grond, om hetzelve als elken sterveling, in eene meerdere of mindere mate, eigen te beschouwen. Ik zal hiertoe niet behoeven te spreken van de denkbeelden der Romeinen te dezen opzigte, (meestal van de Grieken afkomstig;) van het geloof der Mohammedanen; van dat van verschillende, ook nog onbeschaafde volken; noch ook zelfs van onze eigene godsdienstbegrippen: maar ik vergenoeg mij alleen met u te doen opmerken, hoe naauw het denkbeeld van eene hoogere magt, die alles heeft daargesteld, verbonden is met het geloof aan een onzigtbaar Albestuur, waarvan de mensch vooral, in alle zijne lotgevallen, afhankelijk is; behalve dat dit denkbeeld

den sterveling vooral ook daarom bijzonder aangenaam schijnt te zijn, omdat hij in vele opzigten zijne zwakheid en afhankelijkheid gevoelende, zijne rampen liever aan eene boven hem verhevene magt, dan aan zijne eigene onvoorzigtigheid toeschrijft. Hoe verschillend ook gewijzigd, en hoezeer ook gelouterd, en door verlichter godsdienstbegrippen verbonden aan het denkbeeld van eene wijze, maar een bepaald plan werkende Voorzienigheid, schijnt toch het gronddenkbeeld van eene vooruitbepaling van ons lot, in vele opzigten, den mensch eigen, en waarlijk troostrijk te zijn, en wij mogen dan ook de leer van het noodlot voor een den Grieken eigen denkbeeld houden. Zeker is het, dat die plaatsen in hunne werken, waar die leer, als een troost in het lijden, en een beweegreden om zonder vreezen onzen weg te bewandelen, wordt aangehaald, ook *ons* altijd bijzonder treffen. Welke toch zou anders de reden zijn, dat ook wij den troost, dien HECTOR aan ANDROMACHE bij zijn afscheid geeft, zoo aandoenlijk vinden? Wat zouden wij voor treffends vinden in zijne woorden: „ Treur niet te veel om „ mij, Geliefde! Niemand kan mij dooden, zoo „ het niet door het lot bepaald is; maar ook „ geen sterveling is er, die *ontwijken* kan, het- „ geen eenmaal over hem is *besloten*."

De leer van het *noodlot* maakt dus, naar mijn inzien, het treurspel der Grieken, niet alleen

voor

voor henzelven, maar ook, in vele opzigten, voor de hedendaagsche volken zeer geschikt tot het bereiken van deszelfs verheven doel, en, voornamelijk door den schrik werkende, diende het ook hoofdzakelijk om deze aandoening te veredelen, en ten nutte te wijzigen.

B Het tweede, algemeen verspreide denkbeeld, in het Grieksche treurspel, is het geloof aan het onvermijdelijk volgen van de straf op de begane misdaden; en de daarmede verbonden overtuiging, dat de mensch zichzelven ongelukkig maakt, wanneer hij zijne hartstogten niet bedwingt.

Dit denkbeeld had bij de Grieken dit eigendommelijke, dat, volgens hen, het kwaad niet alleen gestraft wierd in die genen, die zich vrijwillig aan hetzelve hadden schuldig gemaakt, maar ook in die ongelukkigen, die, of onwetend, door dezelfde besturing van het noodlot, hetzelve bedreven hadden, of, door het bevel van eenige Godheid, om den eenen pligt te vervullen, den anderen verzaakt hadden. Zoo werd ŒDIPUS, om het onwetend bedrijven zijner misdaden, gestraft met het verlies van zijne kroon, den haat zijner zonen, en eene rampvolle ballingschap; terwijl ORESTES, die op bevel van APOLLO, ter wrake van den moord aan zijnen vader gepleegd, zijne moeder had omgebragt, jaren lang door de razernijen vervolgd werd. Dit geloof aan eene onvermijdelijke straf, deed

den Grieken in elk groot onvoorzien ongeluk, dat men zichzelven niet op den hals gehaald had, eene verborgene bedoeling der Godheid zoeken; waaruit zij natuurlijk het *besluit* opmaakten, dat de lijder zich onderwerpen moet, en dat zij, die getuigen zijn van zijn ongeluk, *hem* moeten beklagen, en vreezen voor zichzelven.

Hetgeen voornamelijk dit denkbeeld overal in het treurspel deed voorkomen, was het geloof, dat ieder misdrijf, zelfs dan ook, wanneer het tot straf voor anderen gediend had, zelf weder eene nieuwe wraakoefening noodzakelijk maakte, zoodat hierdoor de goddelijke regtvaardigheid sommige ongelukkige familiën van geslacht tot geslacht vervolgde, en dat dus in de daad de misdaden der vaderen aan de kinderen en kindskinderen gestraft wierden. Zoo was de rampzalige broedertwist tusschen THYESTES en ATREUS, of zelfs reeds de moord van MYRTILUS, de bron van de elkander onophoudelijk vervangende gruwelen in het ongelukkig huis der Pelopiden.

In den Agamemnon van ESCHYLUS vertoont zich dan ook de overtuiging van die noodzakelijke boete voor de vorige misdrijven in het helderst licht. Den gelukkigen overwinnaar van Troje, (die ook zelfs zijne zegepraal minder aan de gunst der Goden, dan aan dezelfde regtvaardigheid, in het straffen van PARIS wanbedrijf te danken had,) den zegevierenden Vorst, wachtte, in het voorvaderlijk huis, de boete voor den dood

van

van IPHIGENIA, en zelfs voor den bloedigen maaltijd van THYESTES. Door deze gedachte alleen, verspreidt zich over alle voorwerpen in dit meesterstuk der oudheid een aandoenlijk somber licht. Bij de eerste aankondiging van den gelukkigen uitslag des langdurigen oorlogs, en van des Vorsten aanstaande terugkomst, zingt de rei van Argische grijsaards, in plaats van zich aan de vreugde over te geven, de onverbiddelijkheid der Wraakgodinnen: „ Geene tranen, geene offerplengingen, geene gebeden verzachten hunne woede!" schijnbaar dit op Troje toepassende, maar steeds denkende om de boete der nog ongewrokene misdrijven. Bij het gedenken zelfs van AGAMEMNON's overwinningen erkennen zij de goddelijke regtvaardigheid; maar worden daardoor, ondanks zichzelven, op hunne, alle vreugd vergallende, bekommering terug gebragt: de minste aanleiding tot vreezen wordt de bron van angst en kwelling, en zoo vermeerdert hunne ongerustheid allengskens, tot eindelijk na den gevreesden slag de moordenares van hunnen Koning, zijne ontmenschte echtgenoote, haar misdrijf verontschuldigt met de onvermijdelijke en nu eerst voldane bloedwraak; terwijl de grijsaards te midden van hunne jammerklagten zich zoeken te troosten met het denkbeeld, dat ook zij de nimmer uitblijvende Godswraak niet zou ontkomen.

Deze wraak over AGAMEMNON's dood op CLY-

TEMNESTRA en EGISTHUS; de straf van ORESTES over zijnen, schoon door APOLLO bevolen, moedermoord; het verhooren van den vloek van EDIPUS, in den jammerlijken dood der beide mededingers naar zijne kroon, waren dus alle zoò vele toonbeelden van goddelijke regtvaardigheid en menschelijke ellende, en werden daarom door de treurspeldichters als om strijd ten grondslag genomen van hunne kunstgewrochten. Ook de straffen der ongodsdienstigheid en der beleedigingen, den Goden aangedaan, gaven hun eene rijke stof. Zoo zag men beurtelings op het Atheensche tooneel den ongelukkigen PENTHEUS, die, om zijne versmading van BACCHUS eerdienst, door zijne moeder verscheurd werd; de jeugdige IPHIGENIA, die DIANA's toorn met haar bloed moest stillen; en den onzinnigen HERCULES, die, om den moord aan LYCUS gepleegd, door JUNO met razernij geslagen, zijne eigene vrouw en kinderen van het leven beroofde. Doch deze soort van onderwerpen behoort natuurlijk geheel aan de Ouden.

Wij kunnen ons den indruk, dien dit denkbeeld in de treurspelen levendig op de harten der aanschouwers hebben moest, eenigzins vertegenwoordigen, wanneer wij ons den toestand voorstellen der ongelukkigen, die door de goddelijke wraak vervolgd werden, zoo als dezelve ons door de Grieksche treurspeldichters is afgemaald.

Verbeelden wij ons de aandoeningen der aan-

schou-

aanschouwers, bij den eersten blik op het tooneel, in een der bovengenoemde stukken, b. v. den ORESTES VAN EURIPIDES.

Men ziet eene jonge vrouw, in eene diep terneêrgeslagene houding, naast een eenigzins verheven rustbed, op hetwelk men eene gedaante ontwaart, die, reeds alleen door het gezigt, schrik en ontzetting verwekt; een jongeling met een akelig vertrokken gelaat, verwilderde haren, en eene onachtzame, halfverscheurde kleeding, in eenen blijkbaar onrustigen slaap gedompeld, die, hoe belangrijk en medelijden verwekkend de ongelukkige zelve ook reeds schijnen moge, den aanschouwer bijna voor het ontwaken vreezen doet. Het is ORESTES, de moedermoorder: hij geniet op dit oogenblik eene korte, maar steeds voor hem nog pijnlijke rust van de kwellingen der razernijen, die, kort na den gepleegden gruwel, hem overvallen zijn, en hem, met slechts korte tusschenpoozen, met hunne gloeijende fakkels en sissende adders teisteren. Zijne kleeding, zijne houding, zijn gelaat, alles draagt blijken van het nog naauwelijks doorgeworsteld lijden, en de angstige verwachting van den jammer, die hem verbeidt. De naast zijn bed zittende, hem van tijd tot tijd met medelijden beschouwende, en daarbij zelve diep bedroefde vrouw, is zijne, hem boven alles beminnende, zuster ELECTRA. Beide maken dit schouwspel alleen geschikt om aller harten met ontzetting en medelijden te vervul-

vullen. Een mensch, die de heiligste banden der natuur verbrak, een moedermoorder, slapende: hoe groot moet niet het lijden geweest zijn, dat zulk een monster rust, ja een' diepen slaap kan doen genieten! Eene teedere vrouw, zulk een wezen bewakende, ja, misschien wel over hem weenende: welk eene tegenstrijdigheid! en toch is beide een natuurlijk gevolg van hunnen verschrikkelijken toestand. De moedermoorder is dit geworden op bevel eener Godheid, die, door zijne hand, eene boeleerster straffen wilde, die haren echtgenoot vermoord heeft, hare dochters als slavinnen mishandeld, en haren zoon, (ORESTES zelven, naauwelijks, nog kind zijnde, aan hare woede ontsnapt,) had willen ombrengen. Zijne zuster, die, om hem te redden, hem in vreemde handen had overgegeven, had eensklaps den teedergeliefden, verloren geachten broeder in het vaderlijk huis zien terugkomen, en dat, op APOLLO's bevel, zien wreken aan die het onteerden, en die *haar* jaren lang verdrukt hadden. Zij beminde dus den rampzaligen meer dan ooit, en kon niet anders dan hem teeder bezorgen, te meer, wijl zij door eene vreesselijke lotgemeenschap, zoowel voor zijn, als voor haar eigen leven vreezen moest, zijnde beiden door het volk als Koningsmoorders opgeëischt. Verbeelden wij ons nu dezen toestand, door haar in eene klagende alleenspraak afgeschilderd, terwijl zij, kort daarna, aan eenige

tot

tot haar gevolg behoorende maagden, (het koor) die met bevende schreden binnen komen, in eenen zachten zwaarmoedigen beurtzang, als het ware fluisterend, beurtelings, des kranken tegenwoordigen toestand schetst, en hen tot stilte vermaant, om hem niet te stooren; verbeelden wij ons vervolgens, na zulk eene voorbereiding, den slapenden zich langzamerhand te zien bewegen, opheffen, en op eens het geheele afschuwelijke, maar tevens medelijdenwekkende van zijne gedaante te zien vertoonen, en na eene korte zamenspraak met zijne zuster, eensklaps door de onzigtbare razernijen te zien aangevallen, en wij kunnen ons eenig denkbeeld maken van de gewaarwordingen, die het geloof aan onvermijdelijke straf der misdaden bij de aanschouwers verwekken moest. Hoezeer toch de vinding des dichters zeker de voornaamste waarde van dit tooneel uitmaakt, zoo zien wij er toch dunkt mij uit, hoe wezenlijk tragisch het denkbeeld was, waarvan wij spraken, en tot welke treffende tooneelen het aanleiding gaf. Afschrik van de misdaad, ook daar, waar dezelve scheen te kunnen *verontschuldigd* worden, en medelijden met elken rampzaligen misdadiger, die, hoe schuldig ook, nog steeds, op deze of gene wijze, op verschooning scheen te kunnen aanspraak maken, ziet daar de gewaarwordingen, die, naar mijn inzien, soortgelijke voorstellingen in elk *gevoelig* hart verwekken moesten.

De

De zoo naauw hiermede verbondene overtuiging, dat elke te ver gedrevene hartstogt ons in het verderf sleept, werkte mede tot hetzelfde doel; en deze voorstelling, zoo natuurlijk, zoo leerrijk, zoo gegrond op de kennis van het menschelijke hart, moest natuurlijk een ieder, bij het terugzien op zichzelven, voor de minste opwelling van drift doen sidderen, en tevens het gevoel van medelijden opwekken met den rampzaligen, die zich roekeloos aan zijne togten had overgegeven. En ik behoef u niet te zeggen, dat de rampen van doorluchtige personen, uit dat oogpunt beschouwd, eenen allerheilzaamsten invloed hebben moesten op elk, die zich dezelve als tegenwoordig zag voorgesteld. DEJANIRA, door eene ongegronde jaloezij, de moordenares van haren echtgenoot; JASON, door zijne wispelturigheid, de oorzaak van den dood van zijne bruid, zijnen schoonvader en zijne kinderen; AJAX, uit spijt om het gemis van de wapenen van ACHILLES, eerst van zijn verstand beroofd, daarna de spot van het Grieksche leger, en eindelijk zijn eigen moordenaar; — deze en zoo vele andere schrikbarende en medelijdenwekkende voorstellingen mogen hiervan ten voorbeelde strekken; en alle, *hoe zeer* natuurlijk *gewijzigd* door den geest des tijds, en de toenmalige volksbegrippen, zijn, wat het hoofddenkbeeld aangaat, even als het vorige, niet minder geschikt, om, ook bij andere volken, het treurspel

spel doelmatig te maken, en op eene krachtige wijze te doen werkzaam zijn. Het denkbeeld van onvermijdelijke straffen ook in dit leven, is, hoe zeer ook, zelfs in onzen leeftijd, velen nog zeer gemeenzaam, meer bijzonder den Grieken eigen: doch ook zij, die thans in het ongeluk geenszins eene straf, maar eene loutering zien van onzen volmaakbaren aanleg, zijn het daarin met de Ouden eens, dat het kwaad, dat den sterveling overkomt, hem, om wijze en gewigtige redenen, door een hooger bestuur wordt toegezonden; en het kan dus, even als het vorige, ten grondslag strekken voor de doelmatige werking van het treurspel, hetwelk natuurlijk door eene meer verlichte aanwending van dit denkbeeld, des te geschikter wordt, om ook op deze wijze, door den schrik en het medelijden, op aller harten te werken.

C. Dan geen gevoel is er, dat zoo algemeen is, en zoo weinig veranderingen door volksbegrippen ondergaat, als dat van onze zwakheid als stervelingen, onze afhankelijkheid van de geringste dingen buiten ons, en de gevoelige teederheid van ons eigen ligchaam. De overtuiging hiervan is het derde denkbeeld, dat in de Grieksche treurspelen doorstraalt. En hierin onderscheiden zich deze bijzonder van onze hedendaagsche, vooral van die van de Fransche school. Men kan niet ontkennen, dat onze treurspelen, over het algemeen, *meer* geschikt

zijn,

zijn, om bewondering te verwekken, dan, om ons het lijden onzer broederen, op eene natuurlijke en eenvoudige wijze voor te stellen. Zoo eenvoudig het Grieksche treurspel in zijne behandeling is, zoo weinig ingewikkeld deszelfs onderwerpen zijn, zoo natuurlijk is ook in hetzelve de voorstelling van die gewaarwordingen, die den mensch, als onderworpen aan de wisselvalligheden der Fortuin, en de woelingen van zijn eigen hart, het meest en het natuurlijkst eigen zijn. De natuur spreekt er ook door den mond der Vorsten, en geen aanschouwer of lezer is er, hoe verre ook van den Vorstenstand verwijderd, die niet gevoelt, dat hij, in dezelfde omstandigheden geplaatst, even zoo zou weenen en klagen.

Wat is b. v. natuurlijker, onze zwakheid meer eigen, dan dat wij eenigen troost vinden in het denkbeeld, dat het ongeluk, dat wij lijden, bekend is en beklaagd wordt, en hoe verzwaart het niet onze smart, wanneer wij ons moeten voorstellen, dat wij dezelve, van elk vergeten, en in het verborgen lijden. En hoe moeten wij dan niet het lijden gevoelen van den ongelukkigen PHILOCTETES, wanneer hij, na tien jaren, eenzaam onder de hevigste ligchaamssmarten, en daardoor naauwelijks in staat, om zichzelven het noodig levensonderhoud te verschaffen, op een onbewoond eiland te hebben doorgebragt, bij eene ontmoeting met den ZOON VAN ACHILLES, die daar

daar was aangeland, in hevige klagten uitbarst; daar hij bemerkt, dat deze hem niet kent, en dat hij in zijn vaderland bijna vergeten was.

Het is eene, ons allen bijna even eigene, zwakheid, om steeds ons eigen lot voor het meest ongelukkige te houden, en ons te verbeelden, dat wij in eenen anderen stand zeker genoegens zouden smaken, die ons in onze tegenwoordige omstandigheden niet geoorloofd zijn; en wij weten, (hoezeer dit ook sommigen ongeloofelijk moge voorkomen,) dat ook zij, die ten toppunt van eer en ingebeeld geluk zijn opgeklommen, vaak even min als anderen rust vinden voor hun gemoed, en niet zelden, door eene wonderlijke tegenstrijdigheid, het lot benijden van den geringsten hunner dienaren. Niets doet ons de gelijkheid der menschen beter gevoelen, niets ons op ons eigen leed met meerder bedaardheid terugzien, dan zoodanige, door het lot schijnbaar hoog begunstigde, menschen, dat gevoel, in een vertrouwelijk oogenblik, volmondig te hooren uiten. Een treffend voorbeeld hiervan levert ons AGAMEMNON in de Iphigenia van EURIPIDES. Hij, de eerzuchtige, de trotsche AGAMEMNON, die, na vele zorgen en moeiten, eindelijk zijn hoogste doel, het Opperbewind over het Grieksche leger in handen gekregen had; hij, de geëerde, beroemde Opperbevelhebber; hij, zoo het scheen, de gelukkigste aller menschen, is naauwelijks tot het toppunt zijner wenschen opgeklommen, of

 hij

hij benijdt eenen zijner *dienaren* het geluk, dat hij boven hem genoot. DIANA, door hem beleedigd, zijne vloot door tegenwind ophoudende, had door den mond des Wigchelaars verklaard, deze hare wraakoefening niet eer te zullen eindigen, voor dat AGAMEMNON zijne dochter IPHIGENIA aan haar zou hebben opgeofferd. In den angst over deze Godspraak, die hem, *of* van zijne dochter, *of* van zijn hoogst geluk, de gelegenheid tot eene roemrijke overwinning, stond te berooven, wordt hij ons door EURIPIDES geschilderd. Ik kan niet nalaten, ook om de bekoorlijke eenvoudigheid van het tafereel, hem u, zoo veel mij dit doenlijk is, met des dichters eigen woorden te schetsen. — In de duisternis van den nacht ziet men den Koning der zaamverbondene Vorsten, van wiens oogleden de slaap geweken was, angstig door het leger waren, en hoort men hem zijnen getrouwen dienaar, met eene zachte stem, uit zijne tent roepen, die daarop verschijnt, en zich verwondert over dit gedrag van den Koning. AGAMEMNON, op zijne vragen nog niet durvende antwoorden, vraagt hem, als onrustig om te weten, hoe ver de nacht reeds verstreken is: Welke ster zie ik daar? De dienaar antwoordt: Den Sirius, digt bij den zevensterrigen haas, nog in het midden van zijnen loop.

AGAM. Ik hoor geen geluid van vogelen, noch van de zee; de winden zwijgen over den Euripus.

DIE-

DIENAAR. Maar wat voert u buiten uwe tent, ô Koning AGAMEMNON? Nog rust alles hier in Aulis, en de wachters der legermuren zijn op hunne plaats. Laat ons naar binnen gaan.

AGAM. Gij zijt gelukkig, Grijsaard! en ieder mensch is gelukkig, die een leven zonder gevaar, onbekend en onberoemd doorbrengt. Voorwaar, de aanzienlijken zijn minder gelukkig dan gij.

DIEN. En dat aanzien is toch het schoon des levens.

AGAM. Maar dat schoon is ligt verderfelijk. Het begeeren naar roem is aangenaam, maar de roem zelf maakt ons ongelukkig. Nu eens maakt ons der Goden toorn, om eenigen misslag in hunnen dienst begaan, het leven ondragelijk; dan weder kwellen ons de velerleije en moeijelijk te voldoene begeerten der menschen.

DIEN. Ik hoor dat niet gaarne van een' *Vorst*. ATREUS heeft u het leven niet gegeven, ô AGAMEMNON, om altijd *gelukkig* te zijn. Gij moet u *verblijden*, en *bedroefd* zijn: want gij zijt een *sterveling*, en of *gij* het niet mogt willen, zoo is het toch bij de Goden besloten. —

Hoe verre deze overbrenging ook zij beneden het schoone, en soms waarlijk naïve oorspronkelijke, zien wij er toch de smart van AGAMEMNON, naar het leven in afgemaald, en juist *daarom*, omdat er geene lange klagten, geen rhetorisch voorstellen van zijnen benarden toestand

 in

in voorkomt. Zijn zwijgen op des grijsaards vragen, zijne eigene vraag naar den tijd van den nacht, schilderen zijne ongerustheid levendiger dan duizend woorden. En zijn gezegde: „de winden zwijgen over den Euripus," kenmerkt op het treffendst zijne bekommerde, met het verschrikkelijk onderwerp geheel vervulde ziel, die zich uitlaat, *ook dan*, wanneer zij hare smart wilde verbergen.

Dan ik vergeet, dat ik niet over de Grieksche treurspel-*dichters*, maar alleen over het Grieksche treurspel spreek. Genoeg, wij zien hier, hoe in hetzelve, door eene natuurlijke schildering der menschelijke zwakheid, het hart der aanschouwers verteederd werd, en, bijna in hetzelfde oogenblik, door de voorstelling van het ons allen bestemde lijden, daartegen gesterkt en bemoedigd.

Niet minder aandoenlijk is in het Grieksche treurspel de natuurlijke voorstelling van het lijden, vooral ook door ligchaamssmart. Het weeklagen van den menschlievenden PROMETHEUS; de wanhopige uitroepen van den door zijne echtgenoote verraadden HERCULES, maar vooral de klagten van den ongelukkigen PHILOCTETES kunnen hiervan ten voorbeelde strekken. In den PHILOCTETES vooral, buitendien zoo vol van menschenkennis en teeder gevoel, vertoont zich dit ligchamelijk lijden in deszelfs geheele verschrikkelijke gedaante. Mij dunkt, het moet

een

een treffend gezigt geweest zijn, wanneer zich daar op het Atheensche tooneel de arme, van alles beroofde, door ligchaamssmart uitgeteerde banneling vertoonde, terwijl hij met zigtbare inspanning de smart zocht te verbergen, welke hij weder voelde naderen, en die hij vreesde dat NEOPTOLEMUS, zijnen gewaanden redder, van hem afkeerig maken, en beletten zou, om hem, naar deszelfs belofte, uit zijne tienjarige rampzalige ballingschap te verlossen. Mij dunkt, het moet een treffend gezigt geweest zijn, wanneer hij zich daar zacht-steenend naar het strand sleepte, om het langgewenschte schip te beklimmen, en de vragen van NEOPTOLEMUS, wat hem deerde, gedurig zocht te ontwijken, zelfs hem wilde doen gelooven, dat het reeds beter met hem is dan kort te voren, terwijl echter deze afgeperste verklaring terstond door eene onwillekeurige smartelijke gil wordt opgevolgd, tot dat hij eindelijk, het niet langer kunnende verbergen, in luide wanhopende klagten uitbarst. Mij dunkt, de slaap, die na den aanval van smart, den afgematten ellendeling bevangt, moet eene verkwikking geweest zijn, voor de door zijn lijden verteederde aanschouwers.

Allertreffendst zijn soms ook die trekken, aan welke men het menschelijk hart soms zoo geheel herkent. Hoe beminnelijk komt ons niet soms de vrees voor in eene vrouw; en hoe moet het ons voor ANTIGONE innemen, wanneer wij

haar, terwijl zij met haren leermeester van eenen toren het vijandelijke heer, om Thebe gelegerd, beschouwt, bij het eerste gezigt van dit, haar zoo ongewoon verschijnsel, den ouden angstig vraagt, of de stadspoorten wel goed gesloten en bewaakt zijn? En zelfs daar, waar eene bijzondere grootheid van ziel den ongelukkigen, uit pligtbesef, zijn lijden doet verachten, of zelfs opzoeken, blijft hij, in het Grieksche treurspel, mensch, en voor het lijden vatbaar. Zoo zien wij PROMETHEUS, te midden van zijn trotsch versmaden der bedreigingen van MERCURIUS, de ligchaamssmart gevoelen, die hem, ook ondanks zich-zelven, nu en dan, eene onwillekeurige weeklagt schijnt af te persen. Zoo toont zich de edele ANTIGONE, terwijl zij zich zelve opoffert, om haren ongelukkigen broeder den laatsten pligt te bewijzen, nog aan het leven gehecht; terwijl de beminnenswaardige IPHIGENIA niet tot het edelaardig besluit komt, om met haar bloed de Grieken van de gevolgen van DIANA's toorn te bevrijden, dan voor dat zij haren vader, met kinderlijke eenvoudigheid, om het dierbaar leven gesmeekt had.

De overtuiging, dat de sterveling afhankelijk is van ligchaams- en zielesmart, en daardoor *wezenlijk* ongelukkig kan worden, is dus, even als de beide andere denkbeelden, heerschend in het Grieksche treurspel, en maakt het, zoo als wij in de opgegeven voorbeelden zagen, niet

niet minder geschikt, om, op eene doelmatige wijze, op de harten der menschen te werken. Maar *zelden* vinden wij, in de Grieksche treurspelen, de voorstelling van ongelukkigen, die dit wierden, *of* door de boosheid der menschen, *of* door eigene vrijwillige opoffering. Van het eerste leveren de PHILOCTETES en de AGAMEMNON; van het laatste de ANTIGONE, de HERACLIDEN, de ALCESTIS en de IPHIGENIA voorbeelden op. Zeker komen de denkbeelden, hierdoor, vooral door het laatste verwekt, niet zoo overeen met het verpletterend gevoel van bestemming voor het lijden, hetwelk in alle andere stukken, als het ware, den hoofdtoon aangeeft. Misschien echter is onze gevolgtrekking niet juist; wijl het kleine getal treurspelen, dat wij van de Grieksche school bezitten, ons noodzaken een besluit op te maken van een gedeelte tot het geheel, hetwelk zeker altijd slechts eenen geringen graad van waarschijnlijkheid geeft.

Wij hebben ons dus bij de drie bovengemelde inzigten meenen te moeten *bepalen.* En nu, aan het einde van onze beschouwing, ons het geheel voorstellende, komt het ons voor, dat wij, niet geheel zonder grond, mogen besluiten, dat het Grieksche treurspel, zelfs alleen in betrekking beschouwd tot de hoofddenkbeelden, die in hetzelve heerschende zijn, niet slechts bijzonder berekend was voor de behoeften van het volk, bij hetwelk het geboren werd, maar ook,

 dat

dat het, wat den hoofdinhoud dier denkbeelden aangaat, wezenlijk zeer geschikt is, om, ook in andere tijden, en bij andere volken, die gewaarwordingen te doen ontstaan, die wij als de eenige, het ware treurspel eigen, moeten erkennen.

Te beslissen in hoe verre, en met welke wijzigingen, het dus ook ten leiddraad zou kunnen strekken van de beoefening der kunst in ons Vaderland, behoorde niet tot ons tegenwoordig onderzoek: alleen kan ik niet nalaten, hier nog aan te merken, dat wij, ook in dit vak, de Ouden verre zouden kunnen overtreffen, indien wij onze, zoo verre boven de hunne verhevene, godsdienstige, ja zelfs ook wijsgeerige begrippen, op die wijze aanwendden, op welke zij van de hunne gebruik maakten; en dat, al ware dan ook het treurspel bij ons geene godsdienstige inrigting, het zeker nuttiger en belangrijker zou kunnen worden, indien wij, ook maar alleen met betrekking tot de hoofdleer in hetzelve heerschende, meer het Grieksche ten voorbeeld namen. Voorwaar! het zou eene beschouwing wezen, onzer aandacht, wat het onderwerp aangaat, niet minder waardig, dan de tegenwoordige, en niet minder rijk aan belangrijke inzigten, zoo vóór de kunst als voor de kennis van het menschelijk hart, — indien wij onderzochten, wat ons treurspel zou kunnen worden, indien wij in hetzelve de leer van eene vooruitbepaling on-

onzer lotgevallen, door die van eene, alles heilig bestierende, Voorzienigheid wijzigden; indien wij, door hetzelve, in de ongelukken der Vorsten, de verhevene oogmerken wisten te doen eerbiedigen, die de Godheid door dezelve, met betrekking tot de volmaking van den zedelijken aanleg van volken en personen, schijnt te willen bereiken; en indien wij, bij dit alles, den gevoeligen aanschouwer de menschheid wisten voor te stellen, als hier op aarde, nimmer beveiligd, en steeds gevoelig voor het lijden, dat, in het plan van opvoeding zijnes Hemelschen Vaders, tot zijne bestemming schijnt te behooren.

IETS

OVER HET

HARTSTOGTELIJKE IN DE DICHTKUNST;

EN

DE GEBREKEN DIE ZELFS VOORNAME DICHTERS IN DE VOORSTELLING VAN HETZELVE SOMTIJDS BEGAAN HEBBEN.

Indien het waar is, dat de Dichtkunst, op de regte wijze beoefend, de uitstekendste voordeelen aan het menschdom geschonken heeft, nog schenkt, en immer schenken zal; indien het waar is, dat zij, het menschelijk hart, in alle deszelfs springveeren en schuilhoeken vertoonende, en onmiddellijk tot het gevoel sprekende, met den meesten nadruk en de beste hoop op eene gelukkige uitwerking, den aard, de bronnen, en de gevolgen der menschelijke gebreken aanwijst, tot de beoefening van allerlei deugden noopt, en, in één woord, de uitspraken en lessen der Wijsbegeerte op de krachtigste wijze tot het hart brengt: — dan is het ook ontwijfelbaar, dat zij niet bloot als eene kunst van vermaak behoort beschouwd en behandeld te worden, maar dat zij als eene der zegeningen van het menschdom moet worden geëerbiedigd,

en

en alles, wat ter harer volmaking bijdragen kan; de aandacht verdient van den waren Wijsgeer en den waren Menschenvriend. — Voor een ieder, die gezond verstand met waar gevoel vereenigt, is het betoog der eerste stelling onnoodig: de zoodanige zal dus ook het besluit wettigen; en hem zal iedere aanwijzing der gebreken, welke der volmaking dezer goddelijke kunst bij sommigen in den weg staan, welkom zijn, het zij hij die aanwijzing beschouwt als één der gidsen, die den jongen kweekeling voor bijpaden waarschuwt, of als eene aanscherping van den toets-steen, die den beminnaar der kunst, met verhoogd vermaak, uitgebreider nut, en meerdere juistheid hare voortbrengselen lezen en beoordeelen doet.

Ik durf het dus wagen, eenige aanmerkingen voor te dragen *over het hartstogtelijke in de Dichtkunst, en de gebreken die zelfs voorname Dichters, in de voorstelling van hetzelve, somtijds begaan hebben.* Ik vermeet mij geenszins daarover eene volledige theorie te leveren. Eenige eenvouwige opmerkingen, afgeleid uit de beschouwing der wijze, waarop het menschelijk gevoel werkt; en tastbaar gemaakt voor een ieder, die den aard dezer werking immer met aandacht nagegaan heeft, zal voor mijn tegenwoordig oogmerk voldoende zijn.

De Dichtkunst bedoelt altijd, en moet altijd bedoelen, onze verbeelding sterker te treffen, en meer

meer gemoedsbeweging in ons te verwekken, dan het koude Prosa immer gedaan zou hebben. Zij moet onze hartstogten opwekken, regelen, stillen, naar mate oogmerk en omstandigheden dit vereischen. In den Dichter derhalve, welke dit doel bereiken moet, zijn een warm gevoel en eene levendige verbeelding zulke onmisbare hoofdvereischten, dat zonder dezelve zijne gewrochten nimmer de vereischte uitwerking hebben kunnen. Met eene aandoenlijke ziel begaafd, en vatbaar om door alles getroffen te worden wat Natuur of Kunst aan hem vertoont, moet niets aan zijne opmerking ontgaan, en geen denkbeeld zijne verbeelding naderen, dat niet eenige beweging in zijn hart, eenige trilling in zijne zenuwen verwekt. De geheele Natuur is voor hem bezield, en, daar in de oogen van den onaandoenlijken mensch alles dood en eenzaam is, heeft in zijn oog alles leven, beweging en luister. De aandoeningen, die in hem zelven verwekt zijn, drukt hij uit onder die treffende beelden, waaronder de Natuur hem dezelve oorspronkelijk deed voelen. Hij stort die beelden dus in de ziel, die gevoelens in het hart van anderen over; doet de éëne en het ander van een nieuw levensvuur gloeijen en deelt den zuiveren wellust, dien hij zelf geniet, bijkans in dezelfde mate mede aan alle geesten, die het grootsche en beminnelijke, het verwonderlijke en teedere van Gods gewrochten voelen kunnen. —

nen. — Kan een Dichter zich zoo hoog verheffen, dat hij aan deze schets beantwoorde; en kan hij zich zelven in zoo verre vergeten, zich zoo in den stand van een ander plaatsen, dat hij de verschillende werkingen van den hartstogt klaar en duidelijk gevoele; dan behoeft hij zich om de uitdrukking van dat gevoel niet te bekommeren. Zonder moeite, zonder vooraf daar op te denken, zal deze hem van zelf in de pen vloeijen, en dikwijls hem zelven zoo aangenaam door hare nieuwheid verrassen als naderhand den lezer.

Ik erken het, de kunst kan het verre, zeer verre brengen in de taal van het gevoel na te bootsen: — maar echter zal de kunstregter niet alleen, maar zelfs ieder lezer, die zelf gevoel heeft, hier ligt den schijn van het wezen onderkennen. Dat vrij alle sieraden der kunst rijkelijk gespild worden, aan den zang, aangeheven ter eere van den krijgsman, die zich voor goud of valsche eer verhuurt om menschen te moorden, overal waar de heerschzucht hem henen zendt; het hart van den Lezer blijft er koud onder: — terwijl het gloeit bij het gevoelvol lied dat uit de ziel van den edelen Bard stroomt, wanneer hij den Held vereert, die zijn vaderland tegen een onregtvaardigen aanval verdedigt. Het schitterendst vernuft moge in de meest zuivere taal, onder de bevalligste beelden, in het vloeijendst rijm, de ooren der Schoone waar aan het

het wiezooken wil, streelen; — het hart wordt alleen getroffen door de ware liefde, die den zang des Dichters, zoo wel als zijn hart verwarmt. Bewondering van de schoonheden der Natuur, verrukking bij de beschouwing van zedelijke verhevenheid, liefde en haat, woede en kalmte, gramschap en mededogen, hoop en vrees, droefheid en blijdschap; iedere aandoening der ziel heeft haren eigen toon, dien de kunst wel onvolkomen nabootsen, maar het gevoel alleen naar waarheid treffen kan.

Het is ondertusschen niet genoeg, dat een Dichter eene gevoelige ziel bezit. Bij ieder voorwerp dat hij bezingt moet dit gevoel hem leiden. En hier is het, dat wij redenen hebben ons te beklagen, dat dikwijls de uitmuntendste Dichters, die door de Natuur gevormd waren om hare tolken bij het menschdom te zijn, en die hare stem, in sommige hunner stukken, met de grootste getrouwheid en kracht hooren lieten, in andere wederom de duidelijkste blijken gegeven hebben, dat hun hart onder het dichten koud bleef, en dus de tooi der kunst alleen de plaats der lieve Natuur bekleeden moest.

De reden hiervan is voornamelijk in deze twee misbruiken te zoeken. *Vooreerst:* De meeste Dichters leverden te veel stukken, en dwongen zich zelven tot zingen, in tijden waarin, en op onderwerpen, waartoe zij niet door hun gevoel

gedreven werden, maar door aandrang van vrienden, gunst van grooten, openbare of bijzondere gelegenheden, somtijds ook door omstandigheden, waarin zij zich bevonden. Het natuurlijk gevolg was, dat hun hart onder het werk koud bleef, en dat de gedwongen kunst te vergeefs zich in de plaats van de inspraak det Natuur poogde te stellen. Een *tweede* gebrek was, een verkeerd begrip van de, anderzins met zoo veel regt aangeprezen, navolging der Ouden. Men was bekoord door de schoonste brokken die in hunne schriften voor handen zijn; men reikhalsde naar gelegenheid om zich met hunnen buit te verrijken; men zettede zelfs somtijds opzettelijk dichtstukken op over onderwerpen, waaraan men anders niet gedacht zou hebben, alleen met oogmerk, om die uitstekende plaatsen in dezelve in te lasschen; en men vergat dus, dat de ware navolging niet in eene slaafsche overbrenging bestaat, maar in den Ouden af te zien de waarheid, getrouwheid, en kracht, waarmede zij de Natuur navolgden, — de Natuur, waaraan zij nader bij waren, en die op hen een' levendiger indruk maakte. — —

Ik hoop dat de weinige regelen, die ik voorgenomen heb kortelijk te ontwikkelen, de reeds gemaakte aanmerkingen nader ophelderen en regtvaardigen zullen. Wanneer ik de voorbeelden der gebreken, die in dit vak begaan zijn, bij voorkeur uit de *beste* Dichters opgeef, dan voelt men

men van zelf, dat dit geenszins ten doel heeft hunne uitmuntende verdiensten te verkleinen; maar dat het juist *hunne* gebreken zijn die de meeste waarschuwing verdienen, omdat de nog niet geoefende smaak dikwijls gevaar loopt, om in de meesterstukken der voorgangeren het gebrekkige zoo wel als het schoone met een' overdreven eerbied aan te staren en te volgen.

I. Mijne eerste regel is deze: „ het hartstogtelijke haat alle uitvoerigheid in de beschrijvingen; „ vooral in beschrijvingen van zulke zaken, welke „ niet onmiddellijk tot het onderwerp der aandoeningen behooren." — Eene diep getroffen ziel denkt, voelt, spreekt niets anders, dan wat het voorwerp harer vreugde of smarte aangaat, of althans daarmede in het naauwst verband staat. En zelfs zoodanige bijzaken en omstandigheden, welke hare droefheid vermeerderen, hare blijdschap verhoogen, of hare bewondering verheffen, haalt zij niet breeder uit dan dienstig is, om de oorzaak en de mate harer aandoening door anderen te doen billijken; — en telkens komt zij op haar hoofdonderwerp weder, en brengt iedere bijomstandigheid daar op terug. — De groote VONDEL zelf, met eene zoo gevoelige ziel door de Natuur begaafd, en die op verscheiden plaatsen zijner werken den toon van het waar gevoel zoo meesterlijk uitdrukt, heeft echter ook dikwijls, zeer dikwijls, tegen dezen re-

gel gezondigd. Leest zijne Treurspelen door, en gij zult geen één onder dezelven vinden, waar in niet menigmaal door de sprekers met eene groote uitvoerigheid zaken vermeld worden, geheel vreemd van de omstandigheden, waarin zij zich bevonden, geheel strijdig met het gevoel, dat hen op die plaatsen bezielen moest. In één zijner beroemdste stukken, den PALAMEDES, komt AJAX, de vriend van den Held, aan OATES berigt geven van het vonnis tegen zijnen broeder geslagen, en wekt daardoor natuurlijk bij dezen de vraag, welk middel in de korte oogenblikken, die nog overig waren, ter redding van den onschuldigen zou kunnen worden in het werk gesteld. Gij zoudt nu in AJAX billijk niets anders verwachten, dan eene korte uitdrukking van smart en medelijden over het lot van PALAMEDES, van toorn en wraak misschien tegen zijne onverdiende vijanden; — maar vooral dan de warmste, ijverigste poging, om zonder één oogenblik te verliezen, gemeenschappelijk met OATES op middelen van redding bedacht te zijn. En ondertusschen welke is de rol, die hem gegeven wordt? Na zich beklaagd te hebben over de afwezigheid van ACHILLES, en dezelve aan de heimelijke listen van de twee zoonen van ATREUS te hebben toegeschreven; na het berouw te hebben geschetst, hetwelk eenmaal geheel Griekenland over den dood van PALAMEDES aangaan zou, komt hij op zijnen aartsvijand den

Pries-

Priester CALCHAS, en begint met dien kouden regel:

Het lust me nu, beknopt zijn leven door te loopen —

de eerste opvoeding van den huichelaar, zijne wigchelaars-kunst, en zijne treeken uitvoerig te vertellen, en, na aan deze en soortgelijke onderwerpen veel meer dan honderd regelen te hebben besteed, komt eindelijk eerst dat, hetwelk hier alleen of voornamelijk spreken moest, en hetwelk hier met die kortheid, met die eenvoudigheid, met dien nadruk, welke het kenmerk eener diep-getroffen ziel is, moest worden voorgedragen, de voorslag van het middel om den held te redden.

Niet minder ongepast is, in het zelfde Stuk, de beroemde *rei van Euboeërs* met alle de uitmuntende schoonheden, die, bij eenige tastbare gebreken, in denzelven, als een afzonderlijken Lierzang beschouwd, gevonden worden. De Euboeërs komen hier voor als warme vrienden van PALAMEDES; hun vriend was thans van vuig verraad beticht, ontwapend en in hechtenis genomen; hij werd scherp bewaakt, en aan niemand was de toegang tot hem vergund: en nu komen zijne vrienden, van dit snood geweld onderrigt, ten tooneele. Men verwacht billijk, dat zij in stomme tranen of afgebroken klagten zijn ongeluk zullen betreuren, of met eene edele

verontwaardiging in de bitterste verwijtingen tegen zijne vijanden zullen uitbarsten; — maar niets van dit alles. Zij leveren ons de sierlijkste beschrijvingen van den komenden morgenstond, van de rust des landlevens, van de bezigheden en vermaken eens akkermans, en van de onrust en menigvuldige gevaren, aan het leven van een' Staatsman verknocht. De dichter heeft zich voorzeker hier niet in de plaats gesteld van hen, die hij sprekende invoert. hij heeft niet gevoelt, wat zij gevoelden; ja hij heeft zelfs niet eens nagedacht wat zij gevoelen moesten; en men zou met de meeste verwondering vragen moeten, hoe hij toch op den inval gekomen was, van de gemelde onderwerpen hier zoo uitvoerig te schilderen, indien men niet deze vraag opgelost vond juist in dat gebrek, dat zoo veelvuldig in de schriften van VONDEL heerscht, het ongepast gebruik maken van schoone plaatsen uit vroegere Dichters, terwijl het zeker is, dat hij deze gansche rei uit een Stuk van SENECA heeft nagevolgd, en op eene zoo ongepaste plaats heeft ingelascht.

II. „ Niet alleen duldt het hartstogtelijke „ geene uitvoerige beschrijvingen van zaken, „ die niet onmiddellijk tot het hoofd-onderwerp „ behooren, — dat geene zelfs, wat de aandoe„ ning geboren deed worden, duldt meestal geene „ uitvoerige ontwikkeling, maar moet doorgaans „ kort, en, naar mate de aandoening heviger

„ is,

„ is, korter, en meer afgebroken worden voor„ gesteld." Of leert niet de Natuur en de Ondervinding, dat sterke gemoedsbewegingen geene lange redenen dulden; maar dat afgebroken, dat halve woorden, dat dikwijls zelfs een volkomen stilzwijgen, of wel een spreken met oogen en stomme tranen alleen, de ware uitdrukking van den hartstogt is. Onze beroemde Dichteres VAN MERKEN heeft dit zeer goed in acht genomen, in de beschrijving der vreugde van het huisgezin van ISAÏ toen DAVID tot Koning gezalfd was:

Zijn moeder MIRJAM vliegt, als met vernieuwde krachten,
Door zijn geluk ontroerd, door teederheid verrukt,
Hem blijde in de armen , — — —
„ Mijn DAVID (roept zij uit,) mijn waarde zoon, mijn Koning!
„ Gedoog....!" haar blijdschap die haar kracht te boven (streeft,
Beroert haar ziel zoo sterk, dat haar de spraak begeeft;
De stem wil vruchtloos zich op nieuw een' doortogt banen,
Het moederlijke hart spreekt sterkst door stomme tranen.

In het algemeen is het waar, dat de uitwerking, welke een voorwerp doet, hetzelve dikwijls veel beter doet kennen, dan de uitvoerigste beschrijving. LESSING merkt ergens te regt aan, dat, schoon de gansche ILIAS van HOMERUS op de gadelooze schoonheid van HELENA steune, de Dichter zich echter nergens verledige tot eene omstandige schildering dezer Schoone; maar dat

hij des-niet-tegenstaande ons van hare schoonheid een denkbeeld weet te geven, dat alles verre overtreft, wat de kunst in staat zou zijn daar te stellen, door namelijk ons de uitwerking te beschrijven welke hare verschijning in de vergadering der Oudsten van het Trojaansche volk doet. Die grijzaards, eerwaardig door hunne jaren en hunne deugd, zien haar — en op één oogenblik is de eenstemmige uitspraak van allen: „ O die vrouw is den oorlog waardig, hoe veel „ bloeds en tranen dezelve ook koste!" — Men mag dezelfde aanmerking op het hartstogtelijke toepassen Iedere hevige aandoening, die het menschelijk hart bestormt, wordt oneindig beter uit de uitwerkselen kenbaar, dan uit de uitvoerigste beschrijving. Een Fransch Dichter stelt eene vrouw voor, uitgeput van smarte, zittende op de grafzerk van haren gestorven gemaal. Twee vreemdelingen zien haar, en vragen de oorzaak van haar verdriet. Zij antwoordt niet alleen zonder woorden, maar zelfs zonder tranen. Star ziet zij hen aan, en wijst met haren vinger op den grafsteen. In iederen trek van haar gelaat leest men hare inwendige smarte; zij stort geene tranen meer, maar zij perst die aan iederen aanschouwer af (*). Wat dunkt u, Lezer!

(*) Het Stukje, hier bedoeld, is het slot van de Roman.

ver! is dit kort en eenvoudig tafereel niet roerender dan de gerekte beschrijvingen en klaagliederen van die zoogenaamde Dichters, die nimmer het menschelijk hart bestudeerden, en niet weten, immers, toen zij hunne rijmen bijeen lijmden, niet voelden, wat ware smarte is? En moeten wij niet onze volledigste toestemming geven aan de wijze regelen van onzen menschkundigen CATS:

't En is maer kleyn verdriet, dat met gheduerig klagen
Weet iemand die het hoort, zijn smerten voor te dragen.
Gemeyne droefheid kermt, — maer al te diepen seer
En vint geen open mont, geen sucht of tranen meer.

Men vindt zelfs hier en daar bij de oude Dichters voorbeelden, die ter staving kunnen dienen van

---

mance, *Bobi* getiteld, in de *Etrennes lyriques et anacreontiques pour l'année* 1793, pag. 51:

Elle ouvre sa triste paupière
En fixant son regard sur nous;
Du doigt elle montre la pierre
Où repose son cher Époux.

Sur son front encor plein de charmes
On lit ses secrètes douleurs:
Bobi ne repand plus de larmes,
Mais elle fait verser des pleurs.

van deze tweede aanmerking. Zoo zijn, naar mijn oordeel, de woorden, die OVIDIUS aan HYPERMNESTRA zeggen doet, om haren gemaal LYNCEUS van het groot gevaar dat hem dreigde te onderrigten, en tot eene spoedige vlugt te nopen, oneindig natuurlijker, dan die HORATIUS haar bij dezelfde gelegenheid in den mond legt. OVIDIUS laat haar aan LYNCEUS schrijven: (*)

Dum petis amplexus, sopitaque brachia jactas,
  Pene manus telo saucia facta tua est.
Jamque patrem, famulosque patris, lucemque timebam;
  Expulerunt somnos haec mea dicta tuos:
Surge age, Belide, de tot modo fratribus unus,
  Nox tibi, ni properas, ista perennis erit.
Territus exsurgo: fugit omnis inertia somni,
  Adspicis in timidâ fortia tela manu.
Quaerenti caussam, *Dum nox sinit, effuge!* dixi. —

Hoe kort, hoe eenvoudig, hoe zeer overeenkomstig met het gevaar van het oogenblik en de grootte der vrees! HORATIUS zingt op zich-zelve uitstekend schoon, maar minder voegzaam in de omstandigheden: (†)

Una de multis, face nuptiali
Digna, perjurum fuit in parentem

Splen-

(*) *Heroïd.* XIV. 69. (†) *Carm.* III. 11. 33.

Splendide mendax, et in omne virgo
Nobilis aevum.
Surge, quae dixit iuveni marito,
Surge, ne longus tibi somnus, unde
Non times, detur: socerum et scelestas
Falle sorores.
Quae, velut mactae vitulos leaenae
Singulos, eheu! lacerant: ego illis
Mollior, nec te feriam neo intra
Claustra tenebo.
Me pater saevis oneret catenis
Quod viro clemens misero peperci:
Me vel extremos Numidarum in agros
Classe releget.
I, pedes quo te rapiunt et aurae,
Dum favet nox, et Venus; i secundo
Omine, et nostri memorem sepulcro
Scalpe querelam!

Het gevaar van het oogenblik liet zulk eene uitvoerigheid niet toe; en in de gemoedsgesteldheid van HYPERMNESTRA, is de sierlijke vergelijking van hare zusters met leeuwinnen, die kalveren verscheuren, ongepast.

III. Ik ga over tot een' derden regel: „ Alle „ spelingen van het vernuft, het zij in woor„ den, het zij in zaken, het zij in puntige te„ gen-

„ genstellingen; in één woord, alles wat kunst „ verraadt, behoort uit zoodanige stukken, „ waarin de diep getroffen ziel spreken moet, „ verbannen te zijn." In de lijkgedachtenis op DAVID VAN HOOGSTRATEN zegt POOT:

HOOGSTRATEN! 't doet mij vreemd, dat, onder 't henenslippen
Van uw geleerde ziel, de bittre kroes der dood
Niet zoet geworden is door 't zoet van uwe lippen,
Dat ijzer heeft weleer van zijne kracht beroofd.

Ik kan niet ontkennen dat deze gedachte (welke hij uit de lijkzang van MOSCHUS op BION ontleende) vernuftig, en de uitdrukking vloeijend en krachtig is: maar is het natuurlijk, dat iemand, die over een treffend sterfgeval aangedaan is, in dien toon spreekt? Een ieder vrage zijn eigen gevoel, zijne eigene ondervinding, of het hart dat het verlies van een' beminden Vriend of Maag, of van een' man, die voor de Maatschappij belangrijk is, betreurt, zich in zulke gezochte sieraden verlustigen zal? — Men heeft dikwijls met zeer veel roem gesproken van het klinkdicht van VONDEL op ROSCIUS, die in zijne poging om zijne echtgenoote uit het ijs te redden met haar omkwam.

Zijn Bruid t'omhelzen in een' beemt bezaeit met roozen,
Of in het zachte dons, is geen bewijs van trouw:
Maar springende in een meir, daer 't water stremt van kou
En op de lippen vriest, zich te verreuckeloozen;

Dat

Dat 's van twee uitersten het uiterste gekoozen;
Gelijck mijn ROSCIUS, beklemt van druck en rouw,
In de armen houdt gevat zijn vrucht en waerde vrouw
En gloeit van liefde, daer 't al kil is en bevroozen:
Zij zuchtte: „ och lief, ik zwijm, ik sterf, ik ga te gront."
Hij sprak „ schep moet mijn troost"—en ving in zijnen mont
Haer' adem en haer ziel. Zij hemelt op zijn lippen:
Hij volgt haer bleeke schim naar 't zaligh paradijs.
Vraegt ymand u naer trouw, zoo zegh: zij vroor tot ijs
En smolt aan geest, en hij gingh met haer adem glippen.

Ik ontveins niet, dat ik aan dit Stuk dien hoogen roem niet geven kan. Het gevoel van den Dichter spreekt er nergens in, de kunst overal; en de laatste regels voornamelijk zijn zoo gekunsteld, zoo vol valsch vernuft zelfs, dat er naauwelijks een gezonde zin aan te hechten is, veel min dat zij eenige uitwerking op het gevoel des lezers zouden doen.

Vergunt mij, dat ik er een ander Stukje, op een niet geheel ongelijk onderwerp, mede in vergelijking brenge; — en ik twijfel niet, of ieder gevoelig lezer zal daarin den waren toon der Natuur vinden, en bij iederen regel zijne deelneming voelen vermeerderen. Het is eene navolging van een oud Latijnsch Bijschrift, dat tot de zeldzame voorbeelden van navolgingen behoort die het oorspronkelijke bijna overtreffen. Het onderwerp is eene Thracische Vrouw bij den hout-

houtstapel, waarop zij het hoofd verbrandt van haar eenigen zoon, wiens romp door een ijsschots, waarop het kindje gespeeld had, van het hoofdje was afgescheurd en door de rivier medegevoerd. —

Een Thracisch éenig kind, dat onbezonnen speelde
Op al te teeder ijs, bestierf zijn eerste weelde,
 En zonk, en werd vervoerd door HEBRUS snellen vliet,
 Terwijl de scherpe schots het hoofdje boven liet.
De moeder ongerust, hoe donkerder, hoe droever,
Vond eind'lijk 't opperdeel gedreven aan den oever.
 Zij zuchtte, nam het op, herkende haren vond,
 En kuschte, kinderloos, haar zoontjes kouden mond:
Zij kon geen hikkend woord ter hartverligting spreken,
Maar ging een stapel houts ter laatster eer ontsteken,
 En loosde bij de vlam dees weeklagt der Natuur:
 „Moest ik dan moeder zijn voor water, ijs, en vuur!"(*)

IV.

(*) Het oorspronkelijke, waarvan de maker onzeker is, luidt aldus:

Thrax puer, astricto glacie dum ludit in Hebro,
 Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque imae partes rapido traherentur ab amne
 Abscidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inventum mater dum conderet urnâ
 „Hoc peperi flammis, caetera, dixit, aquis."

IV. „ Een spaarzaam en voorzichtig gebruik „ der figuurlijke taal behoort, in de vierde plaats, „ vooral in het hartstogtelijke in acht genomen „ te zijn, wanneer de Dichter gerekend zal kun„ nen worden zijne eenige onfeilbare leermees„ teres, de Natuur, te volgen." Ofschoon een groot deel der schoonheden in den stijl onbetwistbaar van een gepast gebruik der spraakfiguren afhangt, zoude men echter zich zeer aanmerkelijk vergissen, wanneer men meende, dat de schoonheid van den stijl daarin eeniglijk of zelfs voornamelijk besta. Gelijk een koud en beuzelachtig voorstel door geenerhande figuren belangrijk gemaakt kan worden, zoo kan daaren tegen eene gedachte, die in zich-zelve waarlijk verheven of hartstogtelijk is, zich zonder eenige geleende hulp volmaakt staande houden: en men vindt in de daad bij de beste Schrijvers een aantal treffende en meest bewonderde plaatsen, die in de meest eenvoudige en kunstelooze taal zijn voorgedragen. Mag ik mij hier niet met regt op onze gewijde schriften zelve beroepen? Even gelijk niets verhevener en eenvoudiger tevens kan worden uitgedrukt, dan: *Hij spreekt, en het is er; hij gebiedt, en het staat er:* — *God zeide: daar zij licht! en er was licht:* — Zoo is buiten twijfel, in die allereenvoudigste uitdrukkingen: *Judas! verraadt gij den zoon des menschen met een kus?* — en: *Vrouwe! zie uwen zoon!* [*Euang. Luc.* XXII: 48. *Joann.* XIX: 26. —

Voor-

Vooral ook *Joann.* XX: 16.] eene mate van aandoenlijkheid, meerder waardig dan duizend spraakfiguren. Ik zou hier uit de oude Dichters een aantal uitmuntende plaatsen, die hiertoe behooren, kunnen aanhalen; doch ook onze taal levert er een aantal voorbeelden van op. In de gedichten van HOOFT en CATS, in eenige stukken van VONDEL, in de vroegste zangen van POOT, in de werken van SMITS, VAN HAREN, (bijzonder in die onvergelijkelijke Episode van ROSEMOND, in den 22sten zang van DE GEUSEN,) bij VAN MERKEN, BELLAMY, VAN ALPHEN, om thans geene andere (vooral geene nog levende) Dichters te noemen, zal de jongeling, die zich aan deze edele kunst wijdt, eene menigte plaatsen vinden, waarin, onder de eenvoudigste uitdrukkingen, gedachten voorgesteld worden, zoo roerend, dat het hart van steen moet zijn, hetwelk er niet door bewogen wordt. Wie gevoelt niet levendig den toestand van DORINDE bij BELLAMY en mengt geen traan met de haren, wanneer hij dat ongelukkig meisje, aldus de schim haars Minnaars hoort aanspreken:

O lieve DAMON! als de maan
Zoo door mijn vengster schijnt,
Dan is, 't mij even of gij zelf
Voor mijn gezigt verschijnt! —
Wat zat mijn DAMON menigmaal
Hier 's avonds aan mijn zij!

Zoo

Zoo zeg ik dan en trek uw stoel
  Al schreijende aan mijn zij!
Dan ach! uw stoel blijft ledig staan
  Gij komt niet, liefste man! ...
Ach! DAMON! 't geen mijn hart dan lijdt
  Is meer dan 't lijden kan!
Mijn moeder roept: „ Wat zit ge daar
  In 't duister zoo alleen?"
Ach! lieve moeder! waar ik ben
  Ik ben altijd alleen.

Ik kan mij niet onthouden, van er eene plaats bij te voegen uit eene vertaling van een Hoogduitsch Dichtstuk, de beroemde Elegie van ENGEL (*) over het wederzien in de eeuwigheid, waar de Dichter aan het sterfbedde eener deugdzame vriendin herdenkt:

Als de nacht het slapend aardrijk hult in 't kleed der donkerheid,
En rondom 't verblijf der dooden doodsche stilte henen spreidt;
Als ik dan vergeefs naar rust hijg, ô! dan staat voor mijn gezigt
Elk tooneel van uw verscheiden nog in 't eigen ijslijk licht!
Ach! 'k zag zittend bij uw leger, hoe de dood zijn schreden nam,
En uw kostbaar leven nader, en allengskens nader kwam.
't Bloed begon te stollen, korter werd uw adem, wang en hoofd
Bleek en klam van 't killend zweten, 't oog gebroken, 't oor verdoofd,

Toen

(*) Vertaald door J. KANTELAAR.

Toen verliet ik, krank van smarte, u; doch, nog eer ik u verliet
Dankte ik vurig u voor 't laatste, doch dien dank — verstond (gij niet!
Ach! een treurige verwarring zag ik toen alom ontstaan,
Zag hoe 't dorrend moederharte smachtend vleide om éëne traan;
Hoe uw man, die ed'le grijzaart zelf, en voor zijn wezend leed
Welke smart hij moest bestrijden, hoe ongaarn hij die bestreedt;
Hoe uw zuster, wier getrouwheid eeuwige eer en achting won,
Nu slechts enge zuchten loosde, dan weêr ruimer wenen kon;
Hoe uwe oudste kindren angstig klaagden, dat hunn' teedre jeugd
Al te vroeg uw zorg moest missen en het voorbeeld uwer deugd;
Wijl de kleinsten zorgloos speelden, ziende slechts dat moeder (sliep,
Maar niet wisten en niet voelden, hoe zoo diep, zoo stoorloos diep.

Wanneer de Lezer bij deze eenvoudige taal der Natuur andere plaatsen vergelijkt, waarin de hartstogt in de meest sierlijke beelden spreekt; en dan aan zich zelven vraagt, welk soort van tafereelen de krachtigste uitwerking op zijn hart doet; dan geloof ik, dat de beslissing niet twijfelachtig zal zijn. Laat mij tot eene proeve van de laatstgemelde soort wederom eene zeer bekende plaats van VONDEL aanvoeren. Ik bedoel het verhaal, dat de Bode in den GIJSBRECHT doet van den brand en de slagting in het *Klarissen-Klooster* aangeregt. Iedereen kent dat tooneel, en het zal dus genoeg zijn alleen te herinneren aan de schitterende vergelijkingen, waarmede aldaar de Bisschop, de Abtdisse, en de Nonnen, en voor, en na den moord geschilderd worden.

Hij

Hij scheen een Zon gelijk, en zij de klaere Maen,
Al d' andren Starren, die met vreugd ten reië gaan,
En juichen om dees twee, daer zij haer glans uit scheppen.—
Maar HARMSTEE valt hem aan —
En vat hem bij den baert met de eene, met den degen
Gereed in d' andre hand, bebloed en bloot. Toen stegen
De Nonnen op, en geen, hoe lieflijk van gemoed,
Die geen Leeuwin geleeck, wanneer ze brult en woedt,
Dewijl de Jaeger 't nest wil plondren en berooven. —
Hij blaeckte, en kreeg een koorts, en door de koortse dorst
Naar heur en Aemstels bloed; en stiet eerst door de borst
Met zijn bebloeden dolk dan de éene Non, dan de andere,
Zij vielen over hoop, en lagen bij elckandere,
In 't ront gelijk een krans van roozen wit en root.
Toen stont KLAERISSE daer bij GOZEWIJN, ontbloot
Van menschelijke hulp, gij zoudt ze beij zien proncken
Als bloemen op haer' steel, in eenen beemt, verdronken
Van eenen rooden plas —

Vervolgens rukt HARMSTEDE den Bisschop om verre.

Met stool met al in bloet —
KLAERISSE viel er bij —
En scheen gevormd albast met purper overspat.
Hij duwde 't bloedig zwaert in 's grijzen stramme zijde
Tot aen 't vergult gevest: zoo zag men eer, ten tijde
Van 't blinde Heidendom, voor 't aengesteken vier
Met 's Priesters mes gekeeld een witten offerstier
Met gulden hoornen, en wiens rug de kranssen dekken.

De laatste vergelijking is in allen opzigte ongepast. Het aandoenlijke kan nooit vergroot worden door het meerdere met het mindere in vergelijking te brengen, en de deelneming van den hoorder in het ijsselijk lot van den ouden eerwaardigen Bisschop wordt zekerlijk niet verhoogd, door hetzelve met dat van een offerdier gelijk te stellen. De meeste overige vergelijkingen zijn in de daad zeer schoon, en wij zouden die ten hoogste moeten roemen, zonder er iets berispelijks in te kunnen vinden, wanneer het de Dichter zelf was, die hier sprak; maar men vrage zich ter goeder trouw, of een Bode, zoo ijlings van het vreesselijkst moord- en brandtooneel terug keerende, en nog enkel schrik en ijzing zijnde, immer deze blinkende beelden gebruiken, deze kunstige vergelijkingen maken kan; — en of niet GIJSBRECHT en BADELOCH geheel ongevoelig voor de rampen hunner stad, geheel van steen hadden moeten zijn, indien zij hem, zonder verontwaardiging, konden aanhooren, wanneer hij, in plaats van met stomme tranen en afgebroken woorden, hun het rampzalig lot der Abtdije te berigten, zoo op zijn gemak en met zoo veel bevalligheid schilderde.

Ik moet deze aanmerking besluiten met de volgende zeer ware woorden van den oordeelkundigen Abt DU BOS (*). Nadat hij gezegd had:

(*) *Reflex. crit. sur la Poësie et sur la Peinture*, I. 267.

had: „ Les Retours que les Interlocuteurs font „ sur leurs sentimens et sur ceux des autres, „ les réflexions du Poëte, les récits, les descrip- „ tions, en un mot tout ce qui n'est pas senti- „ ment, veut, autant que la nature du poëme „ et la vraisemblance le permettent, nous être „ representé sous des images, qui forment des „ tableaux dans notre imagination," gaat hij aldus voort: „ J'excepterai de cette règle générale les récits des événemens prodigieux, qui se font, lorsque ces événemens viennent d'arriver. Il est dans la vraisemblance, que le témoin oculaire de pareils événemens et qu'il convient d'employer pour en faire le recit, ait été frappé d'un étonnement qui dure encore. Il seroit ainsi contre la vraisemblance, qu'il se servit dans son récit des figures, qu'un homme saisi et qui ne songe pas à être pathétique, ne trouve pas. D'ailleurs ces événemens prodigieux exigent du poëte, de leur procurer la croyance du Spectateur, autant qu'il est possible; et un moyen de la leur procurer, c'est de les faire raconter dans les termes les plus simples et les moins capables de faire soupçonner celui qui parle d'exageration." Wanneer men hier, in plaats van *événemens prodigieux* leest, *événemens tragiques*, dan heeft men juist hetgeen ik zeggen wil, en de volkomenste regtvaardiging van mijne aanmerking op de laatst aangehaalde plaats van VONDEL.

Men moet ondertusschen het gezegde zoo verre niet trekken, als of uit alle aandoenlijke plaatsen alle figuren behoorden verbannen te worden. Ofschoon het sterke aandoenlijke dezelve niet verdragen kan, zijn ze echter bij een' minderen trap van aandoening geenszins tegen de Natuur strijdig. En dien minderen trap kan men b. v. met grond onderstellen, wanneer het niet de lijdende zelf is, die spreekt, maar een vriend, die hem vertroost; — of de Dichter die zijne ramp beschrijft; of ook, wanneer wel de ongelukkige zelf sprekende wordt ingevoerd, doch niet in de eerste oogenblikken na zijn ongeluk, maar nadat de tijd daaraan reeds eenige verzachting heeft toegebragt, en de eerste storm der hartstogt voor eene stille droefheid heeft plaats gemaakt. Ik zal, ter meerdere opheldering hiervan, ook een paar voorbeelden opgeven. Het eerste is van VONDEL zelven, in zijne vertroosting aan GERRAERT VOSSIUS, over zijn zoon DIONYS:

Wat treurt ge, hooggeleerde Vos!
En fronst het voorhoofd van verdriet?
Benij uw zoon den hemel niet.
De hemel trekt; — ai laet hem los!

Ai, staek deze ijdle traenen wat,
En offer, welgetroost en blij,
Den allerbesten Vader vrij
Het puik van uwen aerdschen schat.

Men

Men klaagt, indien de kiele strandt,
Maar niet, wanneer ze rijk gelaân
Uit den verbolgen Oceaan
In een behouden haven landt.

Men klaagt, indien de balsem stort,
Om 't spillen van den dieren reuk,
Maar niet zoo 't glas bekomt een breuk
Als 't edel nat geborgen wordt.

Hij schut vergeefs zich-zelven moê,
Wie schutten wil den sterken vliet
Die van een steile rotse schiet,
Naar eenen ruimen boezem toe.

Zoo draeit de wereldkloot; het zij
De vader 't liefste kind beweent,
Of 't kind op vaders ligchaem steent,
De dood slaet huis noch deur voorbij.

De dood die spaert noch zoete jeugd
Noch gemelijken onderdom;
Zij maekt den mond des Reedners stom,
En ziet geleerdheid aen noch deugd.

Gelukkig is een vast gemoed,
Dat in geen blijde weelde smilt,
En stuit, gelijk een taeie schild,
Den onvermijdbren tegenspoed.

De beelden, die in dit uitmuntend Stukje gebezigd worden, zijn zeer natuurlijk en gepast, daar het niet de fel bestormde Lijder zelf, maar zijn bedaarder vriend is, die hier spreekt, en die juist in deze zinnelijke voorstellen zijne troostredenen zeer eigenaardig inkleedt, om dat dezelve gewoon zijn op het hart van den mensch, vooral van den door aandoeningen geschokten mensch, meer te vermogen dan afgetrokken redekavelingen. — En niet minder gepast is het beeld, door de lijderesse zelve gebezigd, in eene vertelling in den trant van CATS, door STARINGH. Het onderwerp is een meisje, door den hoogmoed en de wreedheid van haren vader van eenen deugdzamen minnaar afgescheurd, gedurende zeven lange jaren, zonder hoop op hereeniging, hare trouw jegens hem ongekreukt bewarende, en haar bitter lot in eenzaamheid beklagende:

Wat dat de Droeve denk' zijn beeld staat voor haar ziele
Het zij ze nederligg', het zij ze nederkniele,
Het beeld, het treurig beeld houdt haren geest bezet,
En wekt haar uit den slaap, en stoort haar in 't gebed.
Wat dat de Droeve schrijv', den naam van haar Beminden
Dien zet zij op 't papier, dien snijdt zij op de linden,
Dien maalt zij op 't paneel, dien grift zij op den wand,
Dien stikt zij in het doek, dien trekt zij in het zand,
En is er soms een lied nog uit haar mond gekomen,

En

En heeft zij als voorheen de cyther opgenomen,
'tEn had geen regten aart, maar, met een schorren klank
Zoo kwam er meerder niet dan deze tortelzang:

Gij bloempjes in een wond gegroeid,
Waar nooit de dartle jonkheid stoeit,
Die daar uw zuivre kelken
Geeft ongeplukt terug aan 't slijk,
Mijn leven zij uw bloei gelijk,
Mijn sterven uw verwelken!

Wie is er, die het menschelijk hart kent, die de schilderij, welke de Dichter maalt van de bezigheden en gemoedsgesteltenis der lijderes, niet volkomen naar de Natuur gecopiëerd zal vinden: — en de zang, die hij haar zelve in den mond legt, en die in de eerste oogenblikken van de verwijdering van haren geliefden ten uitersten ongepast zou geweest zijn, wordt nu, eenige jaren na zijn afzijn, nu de eerste stormende hartstogt in eene stille kwijnende droefheid verwandeld is; nu zij in hare eenzaamheid, van alles verlaten, alleen met de Natuur vertrouwd geworden is, en hare zachte ziel zoo gaarne de Natuur bespiegelt, en daar uit hare beelden ontleent, ten uitersten gepast.

V. Eindelijk ten vijfden: „ het aandoenelijke „ vordert eene ongekunstelde, en met den aard

„ der aandoening overeenstemmende maat." Het is een algemeene regel in de Dichtkunst, dat een Dichter zijne maat altijd, en zijne woorden zoo veel mogelijk, naar zijn onderwerp schikken moet. Wij hebben in onze taal (zoo wel als in alle beschaafde talen) versen van allerhande maat en rolling, waar uit de Dichter eene wijze keuze moet doen, overeenkomstig met den aard van zijn onderwerp, dewijl de harmonie, welke een wezenlijk gedeelte van de Dichtkunst uitmaakt, noodzakelijk mede moet werken tot het opwekken van die aandoeningen, welke hij in onze harten wil doen geboren worden.

Hoe ongerijmd het zij, eene in het oog loopende moeite aan eene gekunstelde maat te besteden, wanneer men iemand schilderen wil, die in een' bevigen hartstogt is; en hoe onnatuurlijk dus die fraaije rondeelen zijn, waarin men eene klagende THAMAR, een' wanhoopigen JUDAS, en soortgelijke doet spreken, is reeds dikwijls aangewezen. Maar één voorbeeld verdient hier toch genoemd te worden, waar uit blijken zal, hoe belagchelijk men zich somtijds door dit kunstelen maakt. — In een rondeel, getiteld: ABEL's *Klagt*, had men ABEL reeds op het slot laten zeggen:

Ai mij,...wat slag!...ik sterf...'k ben God getrouw gebleven.

Maar nu moest, naar de wetten van dit soort

van

van dichtstukken, het eerste couplet van het vers nog eens herhaald worden; en nu moest de reeds doodelijk gewonde, de reeds stervende ABEL, even als of hij den slag nog niet gekregen had, aan zijn' broeder zeggen:

Bedaar mijn Broeder! ach wat heb ik u misdreven!
Vrees God, wiens alziend oog uw handel gadeslaat,
Spaar 't edel vierendeel der wereld met mijn leven, enz.

Zulke in het oog loopende dwaasheden zal zeker niemand navolgen, die de geringste mate van oordeel bezit. Maar er zijn toch gebreken, die tot deze klasse behooren, van een' eenigzins minder aanstootelijken aard, in de werken van anderzins goede Dichters te vinden, welke dus ter waarschuwing verdienen voorgesteld te worden. Het klinkdicht b. v., dat altijd de moeijelijke kunst des Dichters verraadt, dat dus altijd met de uitdrukking der sterke hartstogt, welke eenvouwig en ongekunsteld behoort te zijn, strijdig is; vindt men toch bij verscheiden Dichters in de aandoenelijkste onderwerpen gebezigd, b. v. in het boven reeds opgegeven Stukje van VONDEL op ROSCIUS. — En kenners weten, hoeveel de anderzins zoo uitmuntende vertalingen, welke HIGT van de lijkzangen van BION en MOSCHUS gegeven heeft, lijden bij de trochaïsche verzen, waarin dezelve vervat zijn; hoe veel

na-

nadeels deze trippelmaat hebbe toegebragt aan de uitdrukking dier treurige hartstogt, welke anderszins in deze stukken heerscht. — Een dichtstukje van STARINGH, *de kragt der Toonkunst* getiteld, kan hier tot een les en voorbeeld tevens strekken voor den jongen kunstenaar, en het drukt zoo levendig uit, hetgeen ik hier nog zou kunnen zeggen, dat ik het liever in zijn geheel mededeelen wil, dan afgetrokken regels met mijne woorden voorstellen.

O Toonkunst, wanneer ge,
Van blijdschap vervoerd,
Met hupplende vingren
De snaren beroert,
Dan volg ik uw klanken,
Gedwongen tot vreugd,
Dan klopt mij de boezem
En 'k beef van geneugt.
Dan kies ik de velden,
Op dartlen belust,
Daar 't gulle genoegen
De eenvouwigheid kuscht,
Dan zing ik, dan spring ik,
Dan dans ik in 't gras;
En lach met de zorgen
Bij 't schuimende glas.

Maar

Maar als uw galm, vol ernstige majesteit
Tot eer der Almagt in haren tempel rolt:
Wanneer 't vereenigd lied der zangers
Hoog in de steigerende boogen voortgolft;
Dan voel ik God, dan voel ik den Eeuwigen,
Ofschoon ik 't schepsel, 't eindige schepsel ben;
Dan scheurt mijn ziel zich los van de aarde
Om in de heemlen rond te zweven.

En zoude uw zachte zilverklank
Wanneer ge in eenzaamheid
Die stilgeweende tranen zingt,
Die treurge liefde schreit;
Zou dan dat eenzaam-klagend lied
Mijn diepgevoelig hart
Niet roeren? Zou mijn drijvend oog
Niet deelen in die smart?
O ja! hoe vaak is dan een snik
Mijne enge borst ontvlugt!
Hoe vaak dreef dan uw toon daarheen,
Beladen met een zucht.

Maar ach! te snel verkeert uw donderstemme
Die zachte kalmte in storm,
Als 't schettren der trompet, als 't rommlend paukgedommel
De fiere krijgers noopt.

Dan

Dan gutst mij 't bloed met sneller vaart door de aêren,
Dan gloeit mij wang en oog,
Terwijl de ontvonkte moed, de wilde lust tot strijden
Het donkre voorhoofd groeft.
Dan grijpt deez' hand naar 't moordend oorlogswapen,
Die fluks de drinkschaal greep!
Dan haakt dit hart naar 't bloed, dat fluks de Godheid voelde
Dat fluks vertederd smolt.

Men voelt buiten twijfel in de vier onderscheiden deelen van dezen zang den toon van de lugtige blijdschap — van den diepsten eerbied — van teedere weemoedigheid — van woedende drift elkanderen afwisselen: — en men is overtuigd, dat ieder gedeelte zijne werking volkomen verliezen zou, indien het in de maat van het andere gedeelte vervat ware.

En deze zorg voor de overeenstemming van het werktuigelijke van het vers met deszelfs onderwerp, bepaalt zich niet enkel tot de maat, maar strekt zich zelfs uit tot de keus van langer of korter woorden, tot derzelver meer of min gemakkelijke rolling, tot de meerdere of mindere klinkers of medeklinkers, ja tot de keuze der letteren zelve. Ik twijfel niet, of men zal in het zoo even aangehaald lijkdichtje op een Thracisch kind reeds een paar regels hebben opgemerkt welker stroeve, treurige klank deels uit de keuze der lettergrepen, deels uit het veel-

vul-

vuldig gebruik van de letter *R* geboren, aan den treurigen inhoud op eene uitmuntende wijze beantwoord.

De moeder, ongerust, hoe donkerder hoe droever,
Vindt eindelijk 't opperdeel gedreven aan den oever.

Zoo hoort men ook, bijaldien mijne ooren mij niet geweldig bedriegen, het angstig hijgen, en de benaauwheid van eene stervende, zoo zinnelijk mogelijk uitgedrukt in de volgende regels van ENGEL:

't Bloed begon te stollen, korter werd uw adem, wang en hoofd
Bleek en klam van 't killend zweten, 't oog gebroken, 't oor verdoofd.

De herhaling van hetzelfde rijmwoord, (mits dat niet dikwijls geschiede, wanneer het ongeoefendheid en armoede verraadt,) kan ook krachtig medewerken om het aandoenlijke te vermeerderen, vooral, wanneer dat rijmwoord juist zoo iets bevat, hetwelk de oorzaak der aandoening, hetzij wezenlijk, hetzij in de verbeelding der sprekers, verzwaart, en waarop hij dus gaarne meer dan eens terug komt: bij voorbeeld, wanneer LEONORE in ééne der ROMANCES van den reeds meer dan eens met lof vermelden STARINGH, van haren vermoorden gemaal zegt:

HUGO...! ach, hij is niet meer!
Zie! dit 's bloed uit HUGO's wonden!

'k Had

'k Had deez' band in 't zaligst uur
Om zijn jagthoed vastgebonden:
En zoo moest die zelfde band
Tot LENOOR *teruggekeeren*,
Druipend laauw nog van zijn bloed
Tot haar arm *teruggekeeren*.

Ik zal deze aanmerkingen besluiten met de woorden van VOSZ, in de voorrede voor de gedichten van HÖLTY, welke eene ware schets van dien gevoeligen Dichter, en eene uitmuntende les voor jonge kunstenaars bevatten: „ Nooit stelde hij met koele overlegging gedachten en beelden te zamen, welke men als bij overeenkomst gewoon is schoon te vinden: vol van warm, alles omvattend gevoel, schouwde hij de Natuur rond, en zong wat zijn hart gevoelde."

A. Z.

PROE-

PROEVE

OVER DE

WIJSBEGEERTE DES LEVENS,

VOORGEDRAGEN IN DE

ROTTERDAMSCHE AFDEELING DER MAATSCHAPPIJ VAN FRAAIJE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

den 21 *Junij* 1819,

DOOR

C. PRUYS VAN DER HOEVEN, *Med. Doct.*

Ik twijfel geenszins, M. H.! daar het mij gebeuren mag, tot eene vergadering als deze te spreken, of gij alle hebt eene levendige begeerte naar Wijsheid: eene begeerte, allen menschen natuurlijk eigen; sterker, naarmate hun geest zich meer ontwikkelt; het levendigst bij hen, die kennis en wetenschap lief hebben. En echter, hoevele zijn er niet, voor wien de Wijsbegeerte iets afschrikkends heeft; hoevelen schijnt zij niet eene afgetrokkene studie van het verstand, geschikt voor eenzame denkers, maar voor het menschelijk hart niet geschapen, onvruchtbaar in het leven. Ik beroepe mij vooral op U, bevallige vereersters der schoone kunsten, zoo gevoelig voor de zangen der welluidende Dichtkunst en de toovertaal der welsprekendheid: mogt de Wijsbegeerte wel ooit in die vereering deelen? scheen zij U niet veeleer het stroef onbehagelijk tegenbeeld der betooverende Dichtkunst en wel-

sprekendheid? En van waar, zal welligt iemand uwer vragen, die algemeene begeerte naar wijsheid, bij zulk eene koude onverschilligheid voor Wijsbegeerte? Van waar anders dan van den aard en de gedaante *onzer hedendaagsche* Wijsbegeerte, zoo geheel verwijderd van het dagelijksch leven, zoo zeer verheven boven het gewoon menschenverstand, zoo geheimzinnig, zoo duister in taal en voordragt, dat het ons geenszins verwondert, dat zij voor de menigte weinig aantrekkelijks, voor den beminnaar van het schoone iets vreemds en onaangenaams heeft, dat hem met afkeer vervult. — Er was weleer eene wijsbegeerte, van deze geheel onderscheiden, wonende en verkeerende onder de menschen, de bevattelijke taal der eenvoudigheid sprekende, geheel bestaande voor aller geluk en verbetering. Zoo gij die wijsbegeerte kendet, gij zoudt haar zeker uwe hoogste belangstelling waardig keuren. Het was de wijsbegeerte van den mensch en het leven, door de Ouden de kunst van wel te leven, door ons gewonelijk levenswijsheid geheten, eene leer door de Grieken inzonderheid zoo gelukkig beoefend, nadat SOCRATES, de onsterfelijke Wijze van Athene, als hervormer hunner wijsbegeerte was opgetreden. En het is met die belangrijke levenswijsheid, dat ik thans wenschte U wat nader bekend te maken.

SOCRATES, de leeraar des volks, beijverde zich meer nuttig te zijn, dan te schitteren, hij wenschte zich liever vrienden, dan aanhangers

en bewonderaars, hij trachtte meer anderen te leeren denken, dan hun zijne gedachten op te dringen, hij had meer ten oogmerk de valsche leerstellingen van anderen te ondermijnen, dan eene eigene leer te stichten; het is dus eerst bij zijne nakomelingen, dat wij eene wijsgeerige leer van den mensch en het leven moeten zoeken; en eerst onder hen, dat uit die leer stelsels geboren werden, die alle het algemeen kenmerk droegen van den tijd hunner geboorte, doch tevens verschilden naar de eigene begrippen, die elk Wijsgeer zich van den mensch, van zijn wezen en van zijne volkomenheid vormde. Die wijsbegeerte was de wijsbegeerte van een jeugdig menschengeslacht, den jeugdigen geest van vrijheid en onafhankelijkheid ademende, — leerende, in vertrouwen op eigen kracht en met zelfbewustheid van eigen vermogen, alles in zichzelven te vinden, zich in alles gelijk te blijven en, onafhankelijk van het lot en van anderen, voor geene magt te bukken, geene vreemde heerschappij te erkennen: in één woord, zij was de leer eener volkomene zelfgenoegzaamheid, die het eigen kenmerk is van hunnen geest en de grondtrek hunner wijsheid des levens.

Aan deze algemeene overeenkomst paart zich eene rijke verscheidenheid, zoodat elk dier stelsels een bijzonder gezigtspunt oplevert, waaronder wij den mensch en het leven ons ter beschouwinge zien voorgesteld.

Gij gevoelt, M. H.! dat het bestek eener gewone redevoering mij verbiedt tot bijzonderheden af te dalen; ik wilde dus slechts grootere omtrekken schetsen, en koos daartoe de meest uiteenwijkende stelsels, dat van EPICURUS en ZENO. Om u echter te beter in staat te stellen het geheel te overzien, te vergelijken en te beoordeelen, zal ik pogen u alles als in eene schilderij te zamen gebragt voor oogen te stellen, waarvan de zoo zeer verscheidene leerstelsels van EPICURUS en ZENO de hoofdpartijen zullen uitmaken, die zich echter door denzelfden geest eens jeugdigen leeftijds in beiden kenbaar, tot een volkomen geheel vereenigen, en tegenover deze als tegenhanger het tafereel te plaatsen eener afbeelding van den waren levenswijzen volgens onze denkwijze en begrippen, doch, om mij zoo eens uit te drukken, naar de manier der Ouden bewerkt, en geschetst naar de grondtrekken, die zij van de eeuwige onveranderlijke natuur ontleend hebben. — Ik roepe dan uwe aandacht en toegevendheid in; uwe aandacht belooft mij het onderwerp zelve; uwe toegevendheid vrage ik voor mijne zwakheid en ongeoefendheid in het spreken, en uwe beschaafdheid doet mij vertrouwen, ook deze niet te vergeefs te hebben ingeroepen.

Er is eene liefde voor al wat schoon, wat welluidend, wat regelmatig is, allen menschen als ingeschapen. Die liefde vertoont zich vooral in de heerlijke gedenkstukken der Ouden;

den; zij bezielde ook hunne Wijsgeeren; zij bepaalde zich niet slechts tot het zinnelijke, maar zij breidde zich uit tot al wat binnen het bereik is van menschelijke wetenschap; overal en in alles leeft bij hen één gevoel voor harmonie en eenheid. Die harmonie zochten zij overal, in de gansche natuur, in den mensch en in het menschelijk leven; eene juiste overeenstemming aller gedachten en daden, eene eenheid van den ganschen mensch, eene eenstemmigheid des levens was het doel hunner wijsheid. Van daar die naauwe verwantschap van wijsheid, deugd en geluk, die wij in den levensloop der Ouden aantreffen; van daar die begrippen, van het hoogste goed, de begeerlijkste aller bezittingen, dat het meest met onze natuur overeenkomt, dat hare eischen het best bevredigt; en van het hoogste kwaad, dat ons waarlijk ellendig maakt, en het meest met onze natuur strijdig is. Maar welke is die hoofdtoon der menschelijke natuur, waarmede alle onze gedachten en daden moeten overeenstemmen? waarin is die eenheid van den mensch te zoeken? welk is dat hoogste doel des levens? Zietdaar de gewigtige, de belangrijke vraagstukken, die zich de leer der levenswijsheid heeft voorgesteld; vragen, wier beantwoording verschilt naar het denkbeeld dat men zich van de menschelijke natuur gevormd heeft. Hooren wij, in de eerste plaats, op welk eene wijze EPICURUS ge-

K 4 tracht

tracht heeft, ons, in zijne leer, die vragen te verklaren.

I. Terwijl in het groot gezin der natuur al wat ademt en gevoelt gelukkig is in vreedzaam levensgenot, schijnt alleen de mensch tot een leven veroordeeld vol kwelling en onrust. Gij ziet hem, den bezitter dier goddelijke rede, van dwaling tot dwaling vervallen, gij hoort hem, dien gunsteling des hemels, klagt op klagt uitboezemen; van waar die rampzalige uitzondering? Heeft dan de natuur alle hare kinderen in hare liefde omvat, den mensch alleen van die liefde uitgesloten, heeft zij, voor allen goed en weldadig, slechts deze kinderen in onverklaarbare wreedheid voor ellende en rampspoed doen opwassen; hun die rampzalige gaven geschonken, om hen te zekerder in eigen verderf te brengen? Neen voorzeker; niet op haar, maar op den mensch zelven rust de schuld van menschelijke ellende. Van hem die kwelling en onrust, van hem die dwalingen, van hem die rampen des levens; want niet in de natuur, maar in de meeningen der menschen hebben die alle hunnen oorsprong. Van waar toch die bijgeloovige vrees, die ons, nog erger dan de kinderen, sidderende voor de duisternissen des nachts, dag en nacht vervolgt en nimmer verademing gunt? Van waar toch die schrikbeelden van toornige en wraakgierige Goden, die een wellust hebben in het kwellen der stervelingen.

Van

Van waar die ijsselijke droomen van wreede furiën, die de ongelukkige stervelingen, als waren zij niet ellendig genoeg geweest in het leven, tot in den dood vervolgen en hunne schimmen rusteloos voortzweepen? Van waar anders, dan van de meeningen en het kinderachtig bijgeloof der menschen, geboren uit eene kranke verbeelding, gevoed door den beuzelgeest der Dichteren en door hunne ijdele fabelen. Die meeningen zijn de vijanden van menschelijke rust en geluk, dat bijgeloof is de tiran, die het menschdom in de laagste en schandelijkste slavernij doet gebukt gaan. — Of vreest gij met het verlaten van dat geloof den eersten stap te doen tot misdrijf? Verban die vrees; want juist die leer voert u tot het misdrijf dat gij ontvlieden wilt. Getuigt het, gij altaren van DIANA, besmet met het bloed der ongelukkige IPHIGENIA. Haar baatten noch tranen, noch beden, noch onschuld, noch dat zij het eerst den Koning den zoeten vadernaam gegeven had. Woeste mannen sleepten de weerloos bevende maagd voor het outer, niet ten heugelijken echt, maar als offerdier ter slagting, opdat vóorspoedige winden de vloot der Grieken zouden voeren naar de vaderlandsche kust. Verheft u dan boven die kinderachtige vrees en leert van EPICURUS een bijgeloof verachten, dat zulke misdaden aanprijst. Of draalt gij op menschelijk gezag te betrouwen, hij wijst u op het gezag der natuur, wier uit-

 spra-

spraken het sprakeloos vee en het stamelend kind u zoo luide verkondigen. Ja waarlijk! het redeloos vee is wijzer dan gij, het schrikt niet voor eene ijdele schaduw, het streeft niet naar ingebeelde gelukzaligheid, het ontvliedt alleen de wezenlijke smart der zinnen, het streeft alleen naar wezenlijk zingenot. Ja waarlijk! de kleine zuigeling is wijzer dan gij, hij drenkt zich vol weelde met den zoeten moederlijken drank, hij koestert zich aan de borst der moeder, in hare armen rust hij zacht en veilig, hem kwellen geene ijdele droomen, hij smaakt onbekommerd den zoeten wellust des levens. Verlaat dan dat vreemde land uwer ballingschap, waar gij door schijngoederen bedrogen en door spookselen uwer verbeelding gefolterd wordt. Keert weder tot het gebied der zinnen, uw eigenlijk vaderland, waar gij geboren zijt en opgevoed, waar gij moet opwassen tot deszelfs voortreffelijkste burgers. Keert weder tot dat vaderland, dat u al wat gij begeeren en wenschen kunt aanbiedt, dat alle uwe uitzigten begrenst, dat alles omvat wat u waarlijk gelukkig kan maken. In dat gebied toch der zinnen vindt de mensch al wat hij behoeft ter voltooijing zijner opvoeding tot volkomenheid. Van de zinnen ontvangt hij de kennis der natuur, niet zoo als verbeelding haar schiep, maar zoo als zij bestaat volgens eeuwige onveranderlijke wetten; van de zinnen ontvangt hij de kennis van zichzelven als het volkomenst zinne-

lijk

lijk wezen, geschapen voor het volkomenst zinnelijk geluk. Dat leert hem zijne gansche natuur — die oorspronkelijke neiging, die hem smart doet ontvlugten en streven naar zingenot; en dat ligchaam, zoo geheel gestemd voor de gelukzaligheden der zinnen, welke hem de natuur in zoo rijken overvloed heeft toegezegd. — Zijn leven is een vrolijk feest gelijk. De aarde biedt hem hare verkwikkende vruchten, een streelende wellust voor tong en gehemelte, zijn reuk wordt vergast op de geuren van bloem en kruid, zijn oor wordt gedrenkt met de treffende muziek der kleine zangers van het woud, zijn oog verlustigt zich in die gedurige afwisseling der bekoorlijkste gedaanten en vormen, die de natuur zoo onnavolgbaar weet te tooveren, en het gevoel en de liefde voor schoonheid verheft den hoogsten wellust waarvoor hij vatbaar is.

Zoo is dan die zoete genieting der zinnen het ware doel onzes levens en onze hoogste gelukzaligheid, en smart de eenige vijandin van ons geluk; zoo is dit alleen wezen en waarheid, al het andere schijn en bedrog.

Te onregt heeft men de leer van EPICURUS de leer genoemd van ongebondenheid en lagen wellust; want zijn echte leerling, de verstandige, de matige levensgast, is verre boven den dwazen, onverzadelijken wellusteling verheven. Deze bezwijkt voor elk aanloksel, grijpt naar elk genot; de wijze van EPICURUS weet aanlok-

se-

selen, waar het noodig is, te wederstaan, weet genot te ontberen. De wellusteling geniet slechts het oogenblik; de wijze ziet ook op de toekomst; de wellusteling is slaaf zijner nooit voldane begeerten; de wijze is hun heer en beheerscher; een leven stroomende van genietingen is de wensch des wellustelings; een leven van rust, steeds helder en kalm, door geene smarten beroerd, is het doel van den wijzen. En het is vooral dat kalm levensgenot, bevrijd van smarte en kommer en vreeze en zorgen, dat de belangrijkste zijde is van het stelsel van EPICURUS. Het vertoont ons het menschelijk leven als een Staat, ontrust door vijanden van buiten, bedreigd door binnenlandsche onlusten en krijg. Die vijanden van buiten zijn de rampen en smarten des levens, dat binnenlandsch gevaar, die onlusten ontstaan uit onze ijdele begeerten en uit vrees en bijgeloof, die het leven verontrusten. Tegen beide moet de wijze zich wapenen. Hij moet de vijanden van buiten verdrijven; hij moet de binnenlandsche onlusten *dempen;* hij moet voor den vrede van den Staat waken, opdat deze steeds in het ongestoord genot blijve van eigendommen en inkomsten. Hij weet dat zonder duurzamen vrede het den Staat niet kan welgaan; voor dezen staat hij dus gaarne een deel zijner bezittingen af. Hij kiest eene zorgelooze middelmaat boven eene hagchelijke grootheid. Hij eert de deugden als nuttige krijgslieden, die

den

den Staat beschermen en waken voor rust en welvaart. Hij haat ondeugd en misdrijf, omdat zij den Staat geen voordeel aanbrengen, maar deszelfs rust en welvaart verstoren. Hij staat naar de gunst zijner naburen, hij wenscht hen tot bondgenooten en vrienden, omdat hij hen als verschansingen beschouwt zijner veiligheid, en door hunne vriendschap en magt eigen welvaart en vrede tracht te verzekeren. Hij acht de wijsheid, omdat zij de muitende menigte der begeerten bedwingt die het vuur van tweedragt en oproer stoken, dat eens aan het branden, bezwaarlijk te blusschen is: want zij woeden hevig die begeerten en verwoesten niet slechts enkele, maar geheele huisgezinnen, ja hebben menigmaal magtige Rijken ten val gebragt. Hunne blinde woede treft niet slechts anderen, maar van binnen in het hart besloten twisten en muiten zij en verbitteren het leven, en zoo geene stad gelukkig kan zijn in oproer, noch een huis in de tweedragt zijner bewoneren, hoe veel minder zal dan de ziel in twist en onmin met zichzelve slechts eenen druppel zuivere levensvreugde genieten.

In de lagchende gewesten des hemels heerscht eeuwige vrede. Dáár genieten de Goden, omringd van eenen steeds helderen aether, een onsterfelijk leven van eeuwige rust, van alle smarten bevrijd, voor alle gevaren beveiligd, gelukkig in zichzelven, onze hulde noch vereering be-

behoevende, onverschillig voor onze daden, door onzen eerbied noch smaad bewogen. Dit lot kan het lot niet zijn der stervelingen, die op aarde wonen, maar ook zij kunnen gelukkig zijn in de overeenstemming hunner natuur, dien behagelijken toestand van kalm genoegen, dewelke het eenig doel van alle ware levenskunst moet wezen. Gelooft niet dat de ziel die overeenstemming onmogelijk maakt, omdat zij eenen toestand vordert van dien des ligchaams onderscheiden; dat zij een geluk of ongeluk zou kennen, het ligchaam vreemd, want wat dwazen daarvan beuzelen zijn fabelen en spookvertellingen, die het ligtgeloovig hart met gedurigen angst en schrik vervullen. Die ziel, waarvan gij u zoo veel wonderbaars voorstelt, is een deel des ligchaams, gelijk het oog, of elk ander zintuig, een deel van dat ligchaam is. Zij heeft met het ligchaam dezelfde wording, denzelfden aanleg, dezelfde ziekten, denzelfden dood. Met hetzelve groeit, rijpt, verdort en sterft zij; want met den dood der zinnen is ook alle gevoel, alle denkenskracht vernietigd. Wat jammert gij dan, dwazen, bij het overschot van ouder, of gade, of kind? Wat bekommert gij u dien dooden klomp eere te bewijzen; dat oor is doof voor uwe klagten, dat hart is dood voor achting en liefde. Wat klaagt gij dan, dwazen, over een lot dat gij met allen deelt? Wat siddert gij voor den dood, die de rust is der eeuwigheid? Waart gij gelukkig, dan be-

betaamt het u, van het leven verzadigd, vrolijk het gastmaal te verlaten; was uw leven een leven van kwelling en onrust, wat aarzelt gij dan de eeuwige rust in te gaan, waarin u noch kwelling, noch onrust zal deeren? Roemt dan eene leer die u bevrijdt van de vreeze des doods, even ontijdig als onvriendelijk dien korten levenstijd verbitterende, welken de natuur u tot kalm en vrolijk genot heeft geschonken.

En deze, M. H.! is de beschouwing van den zinnelijken mensch, deze is de wijsbegeerte en geluksleere welke uit die beschouwing geboren werd. Thans zullen wij hem aan u voorstellen als boven het zinnelijke verheven, opgeleid voor eene gestrenge deugd, en voor al wat groot en edel is, zoo als de leer van den Stoïschen Wijzen hem ons heeft afgebeeld.

De natuur, zegt ZENO, heeft zekere beginselen in den mensch gelegd, wier opeenvolgende ontkieming en wasdom hem langzaam moeten doen rijpen tot volkomenheid. Geene zucht tot zingenot, maar zelfliefde is de eerste neiging die zich bij het kind openbaart, eene neiging die het met zich ter wereld brengt. Het bemint alles, wat leven en voortduring belooft, het is afkeerig van alles wat dood en ondergang dreigt. Hiermede verbindt zich de wensch naar gezondheid en volkomenheid des ligchaams. En wie is er, die niet liever gezond dan ziek, niet liever welgeschapen dan gebrekkig zou willen wezen?

Door

Door die zelfliefde en zucht tot zelfbehoud heeft de natuur den mensch de zorg voor zichzelven en zijn leven aanbevolen; maar bij deze gaf zij hem ook eene levendige begeerte naar kennis en wetenschap. Denkt slechts aan den kleinen knaap, hoe aandachtig hij luistert naar de gesprekken van anderen, hoe hij zijne ouders duizend vragen doet, hoeveel behagen hij schept in fabelen en vertellingen, naar zijne kinderlijke vatbaarheid berekend. Eene derde natuurneiging is de trek tot gezelligheid, die het kind de eenzaamheid doet schuwen en hem drijft in het gezelschap der menschen. Met die allen vereenigt zich het gevoel voor al wat schoon, wat welluidend, wat regelmatig en ordelijk is. Dit gevoel bepaalt zich niet slechts tot gedaanten en vormen, maar het strekt zich uit tot de denk- en handelwijze der menschen. Hij geeft de voorkeur aan eene geregelde ordelijke levenswijze boven een ongeregeld ongebonden gedrag, omdat hij van nature alles bemint wat schoon, wat regelmatig is. Zoo ontstaan de gewone pligten des levens, nog verre van ware deugd verwijderd, welke alleen, bij de volkomen ontwikkeling der rede, met de wijsheid geboren wordt. En hier eindigt de eerste opvoeding der natuur. Zij gaf den mensch die oorspronkelijke natuurneigingen, de zelfliefde, de begeerte naar kennis en waarheid, de zucht tot gezelligheid, de liefde voor het schoone; en met deze gaf zij

zij hem de beginselen zijner werkzaamheid. De volgende opvoeding liet zij aan hemzelven over, zij is het werk der rede, waar door hij den hoogsten trap zijner volkomenheid *moet bereiken*. Die rede leert hem, dat de voorwerpen zijner natuurneigingen, b. v. gezondheid, kennis, wetenschap, het ware doel zijner pogingen en bedrijven, zijn hoogste goed niet zijn kunnen: maar dat de wijze, waarop hij naar die voorwerpen streeft en die neigingen regelt, dat zijn gedrag en daden alléén als zijn waar eigendom hem verheft of verlaagt, hem eere of schande waardig maakt; en dat uit die welluidende harmonie zijner natuur met al wat goed, edel en lofwaardig is, de ware wijsheid des levens wordt geboren. Zoo ontwikkelt zich langzaam het begrip van het groote en edele, het begrip van deugd als het verhevenste van alle begrippen, en nu leert hem de rede die deugd kennen als zijn eenigst goed, zijnen hoogsten rang, zijne ware gelukzaligheid; zij leert hem, dat deugd alleen hare eigene waarde heeft, eene waarde, te diep in ons harte ingedrukt, dan dat wij haar ooit geheel zouden kunnen vergeten. Wie dit moge betwijfelen, hij antwoorde mij van waar die verheffing der ziele bij de herinnering der groote daden onzer vaderen? van waar die algemeene eere en achting, waarin de deugdzamen en braven deelen, en die hun zelfs de booswicht niet ontzeggen kan? van waar die alge-

meene verachting en schande, waaraan zedelooze, slechte menschen zijn blootgesteld? Getuigt dit alles niet, dat de deugd om zichzelven achtingwaardig, de ondeugd om zichzelven verachtelijk is. Dan, wat behoeven wij de dubbelzinnige getuigenis eener dwaze menigte; de rede leert het den wijzen, dat deugd het eenig eigendom is, dat innerlijke waardij heeft, het eenig goed, de eenige bezitting hem waardig. De valsche schijn van de zoogenaamde goederen des levens taant bij den luister der deugd, en bij deze verliezen die alle hunne schoonheid. De dwaas moge verlangend naar die goederen reiken, moge in hun bezit zijn geluk stellen, de wijze kent en veracht ze. Vermetel Jongeling! wat bouwt gij op gezondheid en ligchaamskrachten, ééne ziekte werpt u neder, en die vaste grond van uw geluk is ingestort! IJdele vrouw! gij zijt verliefd op eigen schoon, weldra groeft de ouderdom rimpels in dat effen gelaat, die schoone heldere oogen verliezen hunnen glans, die altijd lagchende mond plooit zich in gemelijke trekken, en straks werpt de dood dat weleer zoo bekoorlijk ligchaam tot stinkend aas voor het gewormte!

Maar die zoo verhevene deugd eischt onze gansche ziel, zij duldt geene mededingster onzer vereering, zij vordert die bij uitsluiting: want in een hart met zinnelijke neigingen en driften vervuld kan de deugd niet wonen; een oog, geopend

pend voor de bekoorlijkheden der zinnen, is blind voor zedelijke schoonheid; een oor, geboeid aan den sirenen-zang der lusten, is doof voor de verhevene muziek der deugd; eene weeke gevoeligheid voor de smarten des ligchaams, is onbestaanbaar met de onwrikbare standvastigheid van den Stoïschen zelfbeheerscher.

De strijd van EPICURUS en ZENO is dan geen beuzelachtige twist over woorden en klanken, het is de strijd van deugd en wellust. EPICURUS vermaant u, streeft naar zinnelijke gelukzaligheid; maar ZENO zegt u, verheft u tot al wat groot, edel, en lofwaardig is. EPICURUS vermaant u, deugd zij de dienares van uw genot; maar ZENO zegt u, deugd zij de beheerscheresse uws levens. EPICURUS vermaant u, matigt uwe begeerten, regelt uwe driften, vindt in beider overeenstemming kalme rust, het zalig lot van den zorgeloozen wijzen; maar ZENO zegt u, verbant die begeerten, doodt die driften; want zij zijn de zamengezworenen tegen uwe vrijheid, met hen is uwe deugd niet veilig. EPICURUS vermaant u, ontvliedt de smart, zij is de eenige ramp des levens; maar ZENO roept u toe, zelfs in de grootste smart kan de Wijze gelukkig zijn.

Zonder die ongevoeligheid voor zinnelijke smart en zinnelijken wellust, zonder die onverschilligheid voor de zoogenaamde rampen des levens, zonder die volkomene onderdrukking van begeerte

en hartstogt, is de mensch onwaardig een vrije vereerder van al wat groot, edel en voortreffelijk is, een volgeling van ZENO, een Wijze genoemd te worden. — Zegt niet, dat die leer hem berooft van de genietingen des levens, want die genietingen hebben in het oog van den Wijzen geene bekoorlijkheid. Beweert niet, dat zij, door hem aan de deugd te onderwerpen, daar EPICURUS hem gebiedt het zingenot te volgen, hem slechts van meester doet veranderen, hem een gestreng Beheerscher voor eene zachte meesteresse geeft, want die wetgeving zijner rede, die wet is *zijne* wet. Hij gehoorzaamt niet aan de willekeurige geboden van den wellust, hij vliegt niet op de grillige wenken eener liederlijke vrouw; door de deugd te volgen, volgt hij zichzelven, door deze te gehoorzamen is hij eigen heer en wetgever.

Ziet gij dien onderdaan der zinnen, dien leerling van EPICURUS; in een' stillen hof onder de koele schaduw van den bladerrijken Platanus rust hij zachtelijk, en strekt zijne leden uit op het mollige gras. Zijn oog verlustigt zich in den schoonen tooi der natuur, zijn oor vangt de zoete toonen van den wildzang der vogelen. Langzaam en bij verpoozing ademt hij de geuren in, die kruid en bloemen offeren; zijn diepdenkend hoofd, vervuld met de gedachte aan VENUS, de magtigste en weldadigste der Godheden, de milde schenkster der zaligste geneugten,

rust

rust zacht op den ondersteunenden arm. Op één oogenblik grijpt de smart hem aan, straks spreidt zich over dat helder en opgeruimd gelaat eene donkere treurigheid; hij kampt en worstelt met den vijand van zijn genot; met meerdere woede herhaalt deze den steeds heviger aanval; de Wijze bezwijkt, zijne weemoedige klagten vervullen de lucht, en zijne gelukzaligheid heeft hem verlaten.

Ziet gij dáár dien vrijen held der deugd, dien leerling van ZENO, met dien statigen gang, dat ernstig en fier gelaat, dien koelen blik. Eene gescheurde pij dekt hem slecht voor hitte of koude, maar hij gevoelt dit niet. In zijn vaderland, onderdrukt door een' dwingeland, predikt hij de onafhankelijkheid van den Wijzen. In ketens geklonken roemt hij in de vrijheid zijner ziel, gepijnigd door de wreedste folteringen ontglipt geene zucht zijné lippen. — Magtelooze Tirannen! de Wijze is magtiger dan gij, want hij beheerscht zichzelven. Arme Rijken! de Wijze is rijker dan gij, want hij heeft geene onverzadelijke begeerten, hij is te vreden met het zijne. En de Wijze alleen is vrij, want hij vreest geene dwingelanden, hij is geen slaaf zijner driften. De Wijze alleen is onoverwinnelijk, want, men moge zijn ligchaam kluisteren, voor zijne ziel bestaan geene ketenen. En hij is niet slechts heer van zijn lot, maar hij is ook heer van zijn leven, steeds gereed het te ver-

verlaten, wanneer zulks hem beter dunkt, en zijne wijsheid hem zegt dat de tijd van vertrekken gekomen is.

Wij hebben alzoo den mensch van EPICURUS en ZENO leeren kennen; de een moge ons meer natuurlijk, de ander meer verheven toeschijnen, in geen van beiden vinden wij den mensch dien wij zoeken, nergens dien edelsten trek van het menschelijk wezen. Doch schoon wij ook die leer der Ouden berispen; schoon wij trotschen eigenwaan en overdrevene zelfliefde de onzuivere bronnen noemen waaruit zij voortkwam; schoon ons die onbeperkte zucht naar onafhankelijkheid, die kleinschatting van het leven, die koene verachting van den dood, vermetelheid toeschijne: wij zouden echter die Ouden verongelijken, zoo wij hen naar de denkwijze onzer eeuw wilden beoordeelen. Hunne leer, ik beken het, was niet vrij van gebreken, maar die gebreken waren minder aan hen, dan aan hunnen leeftijd toe te schrijven. Het was het leven van het jeugdig menschdom, van den moedigen krachtvollen knaap, die, afkeerig van allen dwang, vrijheid en onafhankelijkheid boven allen bemint. Die, vervuld met het levendig gevoel van frissche jeugdige kracht, alles waant te vermogen, niets onverkrijgbaar acht, die geene kleinmoedige vreeze kent, en zich Heer waant van alles. Dat was de leeftijd der Grieken; en dezelfde geest van vrijheid en onafhankelijkheid, die allen beziel-

zielde, ademt ook in hunne Wijsbegeerte; dezelfde moed en dapperheid, die de oorsprong was hunner heldengrootheid, was ook de deugd, die hunne Wijsgeeren predikten. Wij mogen ze dan gebreken noemen, die zelfverheffing en zelfgenoegzaamheid der Grieksche Wijzen, het waren toch verschoonlijke gebreken, en wij kunnen hen nimmer veroordeelen, zonder ons eigen vonnis uit te spreken of ons aan de onbillijkste onverdraagzaamheid schuldig te maken; want ook wij beleefden eens dien tijd der jeugd, ook wij deelden meer of minder in de gebreken, dien leeftijd eigen. Toen smaakten wij zorgeloos de geneugten des levens; toen dachten wij ons, niemands hulp behoevende, ons zelven genoegzaam, boven alles verheven; toen was het onze lust, de eerste te zijn in de spelen der makkers en overwinnaars in den jeugdigen wedstrijd. Doch gelijk het eene bekrompene onverdraagzame denkwijze verraden zou, de Grieken naar onzen geest te willen hervormen, zoo zou het dwaasheid zijn, zelve Grieken te willen wezen. Die tijden der jeugd zijn verstreken, met andere tijden zijn andere begrippen en zeden geboren, en uit die begrippen ontstond eene nieuwe leer van den mensch, eene nieuwe wijsheid des levens, eene leer en levenswijsheid, die ons de welluidende harmonie des levens met den schoonsten, den waren toon der mensch-

 heid,

heid, als het hoogste doel onzer natuur verklaard heeft.

Het zij mij vergund, u ook bij deze levenswijsheid nog kortelijk te bepalen.

Het is niet van het vee, dat wij de beginselen moeten ontleenen onzer wijsheid: het is van den mensch zelven, van zijnen aanleg en kindschheid, dat wij dat eerste onderwijs ontvangen moeten; en juist dáár, waar de mensch van het vee verschilt, hooren wij de stem der natuur, ons de leer der menschelijke volkomenheid openbarende.

Geen dier, dat zoo zwak, zoo behoeftig, zoo hulpeloos geboren wordt, als de mensch; geen dier, dat zoo lang zwak, behoeftig en hulpeloos blijft. Elke gelaatstrek, elke beweging is eene uitdrukking van behoeften, elke kreet een smeeken om hulpe. Aan den moederlijken schoot ontworsteld, door moederborst gevoed, kan alleen de liefde der moeder den teederen zuigeling behoeden voor de gevaren, die hem van alle kanten bedreigen. In hare armen geniet het kleine wicht den verkwikkendsten slaap, door hare zorgen alleen is het veilig. De moeder is de beschermende godheid van den kleinen mensch, erkentenis aan haar zijn eerste godsdienst. Zij leert hem die erkentenis stamelen, en vader, moeder, zijn de eerste woorden zijner spraakkunst. Van zijne ouders ontvangt het kind het

eerst

eerst onderwijs in kennis en wetenschap, van zijne ouders ontvangt het de eerste lessen der deugd. Zoo duidelijk heeft de natuur het geopenbaard, dat liefde tot menschen het doel was waartoe zij menschen had voortgebragt.

Van dien eersten leeftijd af is zijn gansche bestaan eene gedurige opvolging van nieuwe verbindtenissen. Nieuwe neigingen leiden tot nieuwe betrekkingen, welke te duidelijker het oogmerk der natuur met den mensch verklaren, naar het verschil van mensch en dier in dit opzigt vooral grooter is. — Eene hevige behoefte ontwaakt, met onstuimige woede zoekt het dier bevrediging, maar die drift overleeft het oogenblik van genot niet. Die behoefte keert op bepaalde tijden weder, doch de drift, die haar verzelt, is altijd even kortstondig; eene vlam gelijk, die snel opgaat, doch terstond weder wordt uitgebluscht. De mensch alleen is hier uitgezonderd. Geene dierlijke behoefte, noch dierlijke drift, aan vaste tijden bepaald, maar ware huwlijksliefde, eene standvastige neiging, om duurzaam te beminnen en bemind te worden, kon het beginsel eener wet zijn, die het voortdurend bestaan der menschen en hunne redelijke vorming moest verzekeren. En hier opent zich een nieuw veld van beschouwingen. Mannelijke kracht en mannelijke moed paren zich aan vrouwelijke zwakheid en vreesachtigheid. De standvastige man is de steun der teedere, wankel-

 moe-

moedige vrouw, en haar beschermer in de gevaren en rampen des levens. Aan de strenge wijsbegeerte van den man en zijne achting voor waarheid, verbindt zich de wijsbegeerte van het gevoel en de liefde voor het schoone. De strenge mannelijke regtvaardigheid wordt getemperd door zachte vrouwelijke liefde, en de wederzijdsche invloed van beider aard voltooit beider opvoeding, hunne vereeniging is eene vereeniging tot volmaking van gemeenschappelijk geluk. Met de kinderen wordt de liefde verder uitgebreid, zij heerscht over een uitgestrekter hare pligten vermenigvuldigend gebied, en vereenigde zorgen kweeken den jeugdigen burger op voor het welzijn en geluk van den kleinen Staat. De zachte moeder stemt het hart van haren lieveling voor al wat schoon en goed is; zij leert hem eene deugd beminnen, die een geheel leven van zedeloosheid en ondeugd hem niet kan doen haten. De vader geeft hem lessen van kennis en wetenschap, boezemt hem eerbied in voor waarheid, vermaant hem tot onwankelbare trouw aan regt en billijkheid, en zoo is beider gemeenschappelijk onderwijs juist geschikt om hem tot mensch te vormen.

Een derde verschil, dat den mensch van het vee onderscheidt, is eene volkomene bewerktuiging voor spraak en een aanleg voor taal. Door deze kan de mensch met den mensch verkeeren; hij kan eigene gewaarwordingen en gedachten in an-

anderen overstorten; hij kan denken en gevoelen met anderen, en met den aanleg voor taal schiep hem de natuur tot gezellig wezen. Deze drie karaktertrekken van den mensch, die langdurige kindschheid en naauwe betrekking van ouders tot kinderen, die duurzame liefde en verbindtenis des huwelijks, en eindelijk die vatbaarheid voor spraak en taal, zijn zoo vele grondbeginselen van de leer der natuur, waarin zij ons de ware wijsheid des levens ontvouwd heeft. Van het oogenblik dat wij begonnen te gevoelen en te denken, heeft zij ons de algemeene liefde tot menschen aanbevolen, en zij houdt niet op ons daartoe te vermanen tot het eind van ons aanzijn. Menschen hebben ons verzorgd en bewaakt vóór wij zorgen en waken konden; menschen hebben ons lief gehad vóór wij de liefde kenden; aan menschen zijn wij de eerste beginselen onzer kennis en deugd verschuldigd; onder menschen leven en verkeeren wij; wij deelen in hunne gewaarwordingen en gevoelens, zij deelen in de onze; wij verlangen door menschen geacht en bemind te worden, van hen verwachten wij ons geluk, ons genoegen. Wij zijn dus als één geslacht, door denzelfden band der liefde verbonden; allen zijn wij broederen, allen behooren wij tot één gezin, en in dat groote gezin alléén, de ware school onzer opvoeding, kunnen wij ons geheel tot menschen vormen. Dáár wordt de zinnelijkheid verfijnd en veredeld; dáár spre-

spreken de schoone kunsten in treffende taal tot aller harten, en die taal ontvlamt allen in liefde voor het schoone, boeit allen aan de verrukkende harmonie der natuur. Dáár brengt de geest van waarneming rijpe vruchten voort van kennis en wetenschap; dáár wordt de voortreffelijkste aller wetenschappen, de kennis van den mensch, geboren, de moeder der wijsheid, de gids des levens; dáár wordt de taal gezuiverd en verbeterd, en door haar die ruilhandel van gewaarwordingen, gevoelens en gedachten gedreven, die den schat van kennis tot een algemeen eigendom maakt, allen verrijkende, allen voordeelig en nuttig; dáár, eindelijk, rijpt de kiem van het goede tot de voortreffelijkste aller deugden, de deugd der algemeene broederliefde.

Vraagt gij dan, M. H.! naar de ware humaniteit, de hoogste volkomenheid van den mensch, de natuur noemt u zuivere belangelooze menschenliefde. Vraagt gij naar de kunst des levens, de natuur zegt u: zij is de kunst van beminnen. Die kunst vordert geene uitstekende gaven, geene zware oefening noch vermoeijende inspanning; zij is u allen aangeboren. Als kinderen hebt gij haar al spelende beoefend in het ouderlijk huis, en zoudt gij haar thans als menschen, die werken kunt en handelen, hebben verleerd en vergeten, zou zij u thans te midden uwer broederen hebben verlaten, zou hare beoefening u thans zoo moeijelijk schijnen jegens hen

hen die door de schoonste verwantschap aan u verbonden zijn? Maar wat noem ik haar kunst, die moeite noch arbeid noch inspanning vordert, zij is eene oorspronkelijke neiging, eene behoefte der ziele, niet dan met moeite en arbeid en inspanning te bestrijden.

Ik behoef geene vergezochte bewijzen, geen woordenrijk betoog, om er u van te overtuigen, dat deze de ware wijsheid is des levens; die overtuiging schenkt ons een gevoel, dat wij allen gemeen hebben, en op dat gevoel beroepe ik mij. Wat beteekent toch dat algemeen ontvlieden der eenzaamheid, dat zoeken van gezelschap en vrolijk verkeer, die behoefte om deelgenooten te hebben onzer vreugde en deelgenooten onzer droefheid? Wat beteekent die algemeene belangstelling in het lot van anderen, die algemeene deelneming in hun ongeluk? Wat beteekent, eindelijk, die uiterlijke beleefdheid, die bij de bedorvenste menschen, die voor zich alléén leven en zorgen, alléén zichzelven beminnen, het verblindend kleed is, dat eene ziel vol eigenbelang voor de wereld bedekken moet? Zegt dit alles niet, dat het menschelijk hart eene natuurlijke neiging en betrekking tot menschen heeft; dat alle menschen, reeds daardoor dat zij menschen zijn, aan ons hart eene aanbeveling hebben, die dat hart van zelve erkent; en dat zelfs zij, welke die neiging konden verzaken en vijanden dier deugd zijn, den schijn eener ge-

zind-

zindheid aannemen, die zij zich schamen openlijk te verloochenen. — Verzaking dier neiging; weet gij wat dat woord beteekent? het zegt verzaking der menschheid! Vijanden van die deugd der liefde, weet gij wat zij zijn? zij zijn broederhaters; schuldig aan het zwaarst vergrijp tegen de menschelijke natuur, de ontaardsten der menschen!

En twijfelt er niet aan, die leer is niet slechts van de natuur zelve ontleend, zij omvat ook alles wat gij behoeft, wat gij begeeren, wat gij wenschen kunt. Worstelt gij met de ellenden en rampen des levens, de broeder biedt u hulpe en bijstand; zijt gij bekommerd en treurig, broederlijke deelneming zal u troosten. Dreigen u gevaren, het vriendenhart waakt over u en belooft u bescherming. Zoekt gij veiligheid en rust in het leven, in het midden uwer broederen is uwe rust en veiligheid verzekerd. Begeert gij kennis en wetenschap, duizende menschengeslachten bieden u den rijken voorraad hunner kundigheden. Wenscht gij eer en roem, geen naam is eervoller, roemrijker, dan die van weldoener der menschen; verlangt gij rijkdom en goederen, wie is rijker dan die aller liefde bezit; wenscht gij waarlijk gelukkig te zijn, wat is grooter, wat volmaakter geluk, dan te leven onder broederen, allen beminnende, aan allen dierbaar, niets te bedoelen dan elkanders geluk en welzijn, te leven als vriend der menschen, een

le-

leven gelijk aan dat eener weldoende en zegenende Godheid! — Maar die liefde reikt nog verder dan het leven, en gelijk de ouders de welvaart hunner kinderen ook na hunnen dood wenschen te verzekeren, zoo arbeidt ook de ware Wijze, de volgeling der natuur, voor het welzijn en het geluk der Nakomelingen. En zoo zijn vóór en nageslacht aan elkander verbonden, zoo is de gansche menschheid één geslacht; zoo is de maatschappij één vaderland, door ééne wet der liefde verbonden. Hij is geen burger, hij is een verrader van dat vaderland, wie deze wet kan overtreden; wien niet het algemeen belang, het algemeen welzijn boven alles ter harte gaat; die twijfelen kan, voor dat belang en voor dát welzijn eigen belang en eigen welzijn te vergeten. Zij alleen zijn waardige zonen van dat vaderland, die voor hetzelve alleen bestaan, voor deszelfs heil geene prijs te hoog, geen' opoffering te groot kennen, wier begeerten en wenschen en daden zich alle tot hetzelve bepalen, wier vermogens en krachten geheel aan hetzelve zijn toegewijd, wier deugden alle zamenvloeijen tot éóne deugd van algemeene menschenliefde, die voor het algemeen welzijn leven en ook voor dat welzijn weten te sterven, die tot aan hunnen dood het verkondigen, dat aller geluk het doel was van een leven van weldaden en zegeningen. — Hemelsche leer des Christendoms! hoe juist stemt uwe openbaring overeen met de

leer

leer der natuur. Bemint uwe broeders als uzelven! gelijk gij wilt dat u de menschen doen zullen, doet hun ook alzoo! dat is de beminnelijke deugd, die gij predikt; dat is de Grondwet van de maatschappij der Christenen, dat is ook de eerste voorwaarde van het heilig verbond der menschen. De deugd die gij leert, is geene trotsche zelfgenoegzaamheid der Wijzen, geene strenge deugd der Stoïcijnen, voor smart en vreugde ongevoelig, onaandoenlijk voor de rampen der dwaze stervelingen; zij is eene neiging van het hart, eene zoete verwantschap der ziele, eene behoefte tot allen, eene overeenstemming met allen, eene afhankelijkheid van het geluk van anderen, een leven voor hun welzijn. Zij is eene navolging van het voorbeeld des Hemelschen Vaders, voor allen zorgende, wakende over allen, allen beminnende als zijne geliefde kinderen.

De leer der natuur, M. H.! is dan ook de leer der openbaring, de menschelijke ziel is hare geboortegrond, de menschelijke zamenleving de plaats harer woning, menschelijke volkomenheid hare schoone strekking, menschelijke gelukzaligheid de vrucht van haar onderwijs. — Het schijnt mij; als was het voorhangsel, dat de toekomst voor het sterfelijk oog verbergt, weggevallen. — Ik zie alle volken der aarde tot één geslacht van broederen verzameld; ik zie allen door ééne Wet bestemd tot één belang in één

va-

vaderland, het broeder-verbond der menschheid is gesloten; ongestoorde vrede heerscht op aarde; de geest der liefde woont in het gelukkig gezin der broederen, en de hemelen juichen in het heil der stervelingen.

Menschen! Broeders! wij hebben ééne verwantschap, één belang, éénen aanleg, ééne bestemming; laat ons dat nimmer vergeten. Vernieuwt bij u-zelven het plegtig verbond der menschheid; wijdt uwe gaven, uwe krachten, uwe vermogens, uw gansche leven aan het geluk en de verbetering der menschen, en gij zult echte leerlingen van de ware Wijsbegeerte des levens, gij zult goede en gelukkige leden van het broederlijk gezin, gij zult waardige belijders des Christendoms, gij zult lievelingen zijn van uwen Vader die in de Hemelen is.

VERHANDELING

OVER HET LEERSTELSEL VAN DEN

WIJSGEER EPICURUS.

UITGESPROKEN IN HET GENOOTSCHAP

CONCORDIA ET LIBERTATE

TE AMSTERDAM.

A°. 1810.

Het is voorzeker eene gewigtige vraag: waarin voor het menschdom op deze aarde het hoogste goed gelegen zij? Ook zien wij, dat, zoodra zich onder hetzelve een denkend gedeelte begon te onderscheiden, aan de ontwikkeling daarvan met ijver gearbeid is. Het waren de Grieken, die ook hierin hunne voorgangers voorbij streefden, en zich de aandacht van alle volgende eeuwen waardig maakten. Weelig bloeide de Wijsbegeerte op den vruchtbaren bodem van Griekenland, en toen het verlies van vrijheid en onafhankelijkheid eene andere vervulling voor de denkbeelden noodig maakte, werd zij zelfs een voorwerp van heerschenden smaak.

De wijfelbaarheid zoo wel als de aangeborene eigenliefde van het menschelijk verstand, deden de gevoelens der Grieksche Wijsgeeren omtrent de zoo even genoemde vraag wijd en zijd uit een loopen, en schoon het eene scherts van VARRO

moge zijn geweest, een getal van 288 verschillende denkwijzen daar-over op te kunnen geven, behoeft het geen betoog, dat hunne stelsels omtrent de zedekunde niet minder grootere en kleinere Sekten hebben voortgebragt, dan de eenvoudigste en schoonste der Godsdiensten in later tijd onwaardige verdeeldheden en scheuringen heeft opgeleverd.

Onder de oorzaken van deze verscheidenheid heeft men, naar het mij toeschijnt, met regt opgemerkt, dat vele, en zelfs de meeste der oude Wijsgeeren, zich hebben gehecht aan een uitwendig begrip van het menschelijk geluk, en meer over het middel, dan over het doel gedacht hebben. Immers is het eene andere vraag, of dit geluk in rijkdom, in wetenschap, in aanzien, in roem of in deugdbetrachting ligge opgesloten; dan, welke de staat zij van ons gemoed, wanneer wij hetzelve deelachtig geworden zijn. Uit dit oogpunt, M. H.! zal de leer en het gevoelen van een hunner altijd belangrijk zijn. Eene leer, die, van hare geboorte af aan, miskend, misvormd en gelasterd, na twee duizend jaren nog, bij den grooten hoop, veelal meer als een voorwerp van spot, dan als dat van eene ernstige bespiegeling bekend is; doch welke echter niet alleen reeds bij sommigen der Ouden zelfs, maar inzonderheid na het herleven der letteren, te regt is op prijs gesteld. Ik bedoele die van EPICURUS, en, het zedekundig gedeelte daarvan afschei-

scheidende van het natuurkundige en vooral van het godgeleerde, — als omtrent welke beiden, en inzonderheid omtrent het laatste, EPICURUS in de noodwendige duisternissen en dwalingen van zijne eeuw gedeeld heeft, — is het mij voorgekomen, dat eene korte vlugtige beschouwing van het hoofdzakelijke zijner gevoelens omtrent het menschelijk geluk Ul., M. H.! voor dit uur niet geheel ongevallig zoude kunnen zijn.

De tijd waarin EPICURUS de Wijsbegeerte beoefende, en 's mans karakter en inborst, geven eene natuurlijke oorzaak op, dat hij in zijn stelsel eenen nieuwen weg verkozen heeft. SOCRATES, PLATO en ARISTOTELES hadden uitmuntende leerstellingen verkondigd; doch hadden niet kunnen voorkomen, dat hunne leerlingen en navolgers zich onderling in verschillende nieuwe Sekten afscheidden. De Stoïsche Sekte, door ZENO gesticht, en van die der CYNICI afkomstig, waarvan zij gezegd werd slechts door eene meer voegzame kleederdragt van hare aanhangers te verschillen, vond destijds bij de Atheniënsers eenen grooten bijval. ZENO, door ANTISTHENES en CRATES, in de Cynische School gevormd, was een man van een melancholisch-droefgeestig, hardvochtig temperament, die, aan de strenge beginselen van zijne meesters door nieuw uitgedachte namen en woorden eenen schijn van oorspronkelijkheid en verhevenheid bijzettende, zijne eerzucht zoo wel had gestreeld gezien,

zien, dat hij bij het volk schier als een heilige geroemd wierd. Zijne leerlingen, dit spoor volgende, trachteden zich door hunne uiterlijke levenswijze, en het vertoonen van eene gevoellooze strengheid, 'te doen aanzien, als of zij alleen den naam van Wijsgeeren verdienden. EPICURUS viel omtrent dit alles in eene geheel tegenovergestelde denkwijze. Van eenen gansch anderen aanleg dan ZENO, door het ondervinden van velerlei wisselvalligheden met kennis van menschen en menschelijke zaken voorzien, bezat hij bovendien alle gezellige hoedanigheden. Het konde hem niet ontgaan, dat de hoogdravende Stoïsche leer zich te ver boven de berekenbare krachten der menschelijke natuur verhief; dat zij in praal van woorden meer voorstelde dan zij met de daad konde uitwerken; en dat derzelver beijveraars onder eene schijnbare ingetogenheid niet beter waren dan anderen. Hij wilde dus in zijne beginselen vermijden, hetgeen hij bij anderen afkeurde, hij wilde zich eer navolgers verwerven dan bewonderaars, en hij trachtte dus een leerstelsel te verkondigen, hetwelk naar den geest van zijnen tijd en de natuurlijke neigingen van het menschelijk gemoed, beter berekend was. Griekenland was destijds aan allerlei wuftheid en wellust overgegeven. De ijdele redekavelingen der Sophisten, die meestal lediggangers bezig hielden, konden daaraan niets verbeteren. Hij stelde zich dus tot een' aanvankelijken grondregel, dat

dat de Wijsgeer de menschen moet nemen gelijk zij zijn, niet gelijk hij zich hen in het afgetrokkene voorstelt. Hij had gezien, dat de zucht en het streven naar geluk en genoegen eene algemeene ingeschapene heerschende neiging is; dat aan goed te doen en wel te handelen altijd genoegen, aan misdrijf en ongeregeldheden altijd leed en smaad verbonden is. Hij wilde dus aantoonen, dat die gelukkige staat van het gemoed, welke ons in het genot van zuivere vredige genoegens is aangewezen, door eene verstandige besturing van onze neigingen, maar niet door het redeloos toegeven aan onze driften, bereikt moet worden; dat de droevige leer der Stoïcijnen den voorsmaak van ware genoegens eer verbitterde dan aanprees, en daarentegen de driften eer aanprikkelde dan in bedwang hield; dat het veronachtzaamd beginsel van den grooten SOCRATES, dat alle wetenschap tot opheldering van het verstand, tot verbetering van het hart en alzoo tot het waar geluk moest dienstig zijn, den eenigen grondslag van alle Wijsbegeerte behoorde uit te maken; en dat de voorschriften, daartoe leidende, hun doel moesten bereiken door kortheid, duidelijkheid en eenvoudigheid, zonder ijdele zwellende woordenpraal, zonder nuttelooze spitsvindigheden en redetwisten.

Door dagelijksche beschouwingen meer en meer aan dit oogpunt gehecht, kwam het EPICURUS voor, dat hij langs een ander spoor dan zijne

tijdgenooten de leer van ANAXAGORAS en DEMOCRITUS, welke hem altijd voortreffelijk was toegeschenen, zoude kunnen bevestigen, en dat hij het beginsel van de leer van ARISTIPPUS, welke toen door dezen buiten Griekenland verkondigd werd, en die door een verkeerd begrip in versmading geraakt was, op vastere grondslagen en in een zuiverer daglicht aan de Atheniënsers zoude kunnen voorstellen. De betrekking van de laatste tot de gevoelens van EPICURUS vereischt dus, dat wij bij dezelve een oogenblik stil staan.

SOCRATES had onder andere zaken aan zijne discipelen geleerd, dat men, het wezen en de hoedanigheden der dingen buiten ons door behulp der zintuigen niet juist kunnende kennen, dikwijls het kwade voor goed, het goede voor kwaad aanzag. ARISTIPPUS, die zich ook onder dezelve bevonden had, die van de voortreffelijkheid der gevoelens van dezen grooten man was verrukt geweest, doch in zijne leer het vereischte gevonden had van opofferingen, waartoe hij zich niet in staat gevoelde, had ter onderscheiding tusschen goed en kwaad eenen korteren en gemakkelijker weg gezocht, zonder zich van de grondbeginselen van zijnen Leermeester te verwijderen. In zich-zelven terug gekeerd, had hij eene heerschende zucht naar genoegen en afkeer van leed ontwaard, welke door de natuur zelve, als sprekende en onbedriegelijke kenteekenen van haren wil, in het hart schenen te zijn ingeprent,

en

en welke hij dus niet als misdadig meende te kunnen aanzien. Alle voorwerpen beoordeelende naar de indruksels, welke zij, niet op de uiterlijke zintuigen, maar door een gevoel van genoegen of van leed, op zijn hart te weeg bragten; als nuttig betrachtende hetgeen hem eene aangename gewaarwording aanbood; als schadelijk vermijdende hetgeen daar tegen streed; verwijderende al wat de ziel bedroeft of haar buiten zich zelve brengt, had hij alzoo het begrip van geluk gesteld in eene opvolging van aangename gewaarwordingen, die de ziel bezig houden zonder haar te vermoeijen, en om de genoegens, de zaligheden van dien staat uit te drukken, had hij dezelve *Wellust* genoemd. Dezen inwendigen leiddraad volgende, had hij voorts in zich zelven het middenpunt van alles gesteld en alles naar zich zelven beoordeeld; doch ook tevens gevoeld, dat hij, om op deze wijze een standpunt van rust te vinden, zich naar de omstandigheden van tijden, plaatsen en menschen behoorde te schikken. Ten einde nu noch door spijt, noch door bekommering gekweld te worden, verbande hij alle gedachten, zoo aan het voorledene, als aan het toekomende; leefde geheel voor het tegenwoordige; zocht eene andere landstreek op, als hem in de eene geene genoegens meer overbleven; eerbiedigde overal orde en wetten; maar kende nergens vijanden, en vond, in een woord, in alle de pligten der zamenleving niet anders

als

als eene gedurige verwisseling, waardoor hem voor ieder stap of daad even zoo veel weder ten voordeele inkwam, waartoe hij zijn verstand en kennis, zijne goedhartigheid en dienstvaardigheid, even als in eenen handel, uitzettede, en, niemand beleedigende; iedereen dienst doende wanneer het in zijn vermogen was; iedereen met rust latende voor al hetgeen hij zich mogt aanmatigen; alle zwakheden verschoonende, ondervond hij naar zijn inzien geene ondankbaarheid, maar genoot op dien uitzet eene ruime, eene overvloedige winst. —

Aan het Hof gekomen van DIONYSIUS, Koning van Syracuse, en door dezen gevraagd wat hij aldaar zocht, antwoordde hij: „Uwe gunsten in te ruilen tegen mijne kennissen, de vervulling van mijne behoeften tegen die der uwen." Hij nam aldaar den rol aan van Hoveling, zonder die van eerlijk man af te leggen; hij wist dat het gemakkelijker was de gebreken van een' Koning te verdragen, dan die te verbeteren; hij verzaakte echter nimmer de waarheid, noch schroomde ooit zijn gevoelen tegen den Vorst staande te houden. De genoegens van het leven op prijs stellende, wist hij die echter te ontbeeren. Met eene verzamelde somme gelds naar Lybiën reizende, konde hem zijn slaaf uit hoofde der zwaarte niet bijhouden; hij gebood hem het grootste gedeelte op den weg te werpen om van dezen last bevrijd te zijn. DIONYSIUS bood hem eene

eene keuze aan uit drie schoone vrouwen. Hij zeide dat het PARIS te duur was komen te staan, aan eene van drie de voorkeur te geven, en liet zich door allen volgen. Onder weg begreep hij dat hare bekoorlijkheden niet konden opwegen tegen de voldoening van zich-zelven te overwinnen: nu zond hij ze alle van zich, en ging te vreden naar huis.

Dat in deze denkwijze en handelingen eenige Wijsbegeerte ligt opgesloten, zal voorzeker niemand tegenspreken. De plaatsen, waar HORATIUS de gevoelens van ARISTIPPUS zoo uitmuntend heeft uitgedrukt, zijn de meest geliefkoosde uit zijne schriften. Of dezelve echter altijd in het gedrag eene genoegzame vastheid geven, en in de maatschappij voor het algemeen bestaanbaar zijn, is welligt aan eenige bedenkingen onderhevig. EPICURUS vond zich daar mede voor zijn doel niet te vrede, en ging verder. —

Door aan hetzelfde beginsel de betrachting van stellige deugden als pligten te verbinden, veredelde en bevestigde hij hetzelve, op eene uitstekende wijze. Afgaande van die onloochenbare hoofdneigingen, waaraan geene Wijsbegeerte immer iets veranderen zal, stelde hij zijn doel daar in, om het onderscheid tusschen goed en kwaad in het onderscheid tusschen genoegen en smart te ontwikkelen en op te lossen, en het afwisselend gevoel daarvan tot een' veiligen leiddraad van den wil en alle daden te verheffen en te zuiveren.

ren. De som van zijn stelsel was dus deze: „ Dat de deugd, niet uit hoofde van een afgetrokken begrip, dat men zich van haar vormt, kan of behoort betracht te worden, maar dat deze betrachting tot iets anders betrekkelijk is; dat dit *iets* bestaat in het hoogste goed, hetwelk is die staat, waarin de mensch vooreerst naar ligchaam en ziel het genot van alle genoegens smaakt, en voorts zich vrij bevindt van alle leed; en bij gevolg, dat het werk des Wijzen is ware zuivere genoegens na te jagen, ware droefenissen te ontwijken, door steeds in het oog te houden, dat mindere genoegens aan grootere opgeofferd, mindere smarten tot afwending van grootere moeten worden doorgestaan."

„ De Wijsgeeren, (dus spreekt L. TORQUATUS „ bij CICERO,) die het hoogste goed stellen „ in de deugd, en, door den luister van het „ woord verbijsterd, te weinig acht geven op „ hetgeen de natuur zelve leeraart, kunnen „ door EPICURUS van hunne dwalingen wor„ den terug gebragt. Indien toch, zegt hij, „ uit die schoone, verhevene deugden geen „ genoegen, geene edele wellust volgde, wie „ zoude alsdan dezelve als aanprijzenswaardig „ of wenschelijk beschouwen kunnen? Wij stel„ len geen' prijs op de Geneeskunde om die „ wetenschap zelve, maar om onze gezondheid, „ noch op de Zeevaartkunde om hare afgetrok„ kene berekeningen, maar om het belang dat

„ er

„ er in ligt de schepen veilig door zee te bren-
„ gen. Even zoo is het gelegen met Wijsheid
„ en Wijsbegeerte. Zoo zij geen verheven
„ doel had, zoude niemand daarnaar begeerig
„ zijn, omdat zij den naam draagt van de
„ kunst te bevatten om wel te leven, maar om-
„ dat zij daardoor het middel oplevert en de
„ gelegenheid aanbiedt van gelukkig te zijn en
„ de reinste genoegens te smaken." —

Het is niet mogelijk, met meer goede trouw uit den mond van zijnen bestrijder de kracht van deszelfs redenering voor te stellen. Wij kunnen ons dus daarop verlaten in eenige nadere ontwikkeling.

„ Dwaling en onkunde omtrent hetgeen we-
„ zenlijk goed of kwaad is, (dus vervolgt TOR-
„ QUATUS,) zijn de grootste hindernissen in het
„ leven. Voorzigtigheid, wijsheid, verstand,
„ zijn dus de hulpmiddelen om vrees te ver-
„ bannen, leed te boven te komen, en verkeerde
„ begeerten tegen te gaan. Uit deze toch
„ spruiten haat, tweedragt, allerlei onheilen,
„ zoo voor anderen als voor ons zelven. Zij
„ verpesten de rust van ons gemoed, van onze
„ huisgezinnen, van het Vaderland.

„ Hetgeen wij begeeren is, of in de natuur
„ gegrond en tevens noodzakelijk, en dit valt
„ altijd gemakkelijk te bereiken; wie dorst heeft
„ vindt spoedig een teug water: of het is ge-
„ oorloofd zonder noodzakelijk te zijn, b. v.
„ af-

„ afwisseling in onze genoegens, en daarvoor is „ de natuur ook spoedig bevredigd: of het is „ onnoodig, en bestaat in ijdelheden, en daaraan „ nu is nimmer maat of perk te vinden, maar „ het staat ook aan ons die soort van wenschen „ te beteugelen.

„ Eene andere deugd is matigheid en ingeto- „ genheid, en het vermogen om over zich-zelven „ meester te zijn. Zij schenkt tevredenheid van „ ziel, en bestuurt onze begeerten; het is niet „ genoeg, te overwegen wat men doen of laten „ moet, maar men behoort ook te blijven bij „ zijn besluit, en zich daarvan niet te laten „ afleiden; men moet het genoegen zoeken, zui- „ ver van alle inmengselen van leed; zich kun- „ nen onthouden om beter te genieten; eenige „ smart doorstaan om niet in grootere te ver- „ vallen; langs dezen weg vermindert men zijne „ genietingen niet, maar verdubbelt ze.

„ Kracht en sterkte van ziel bevelen zich „ aan om dezelfde redenen; moeijelijk werk te „ doen; smarten te boven te komen; onver- „ moeid geduld te oefenen; waakzaamheid en „ ijver in te spannen; — dit alles heeft geen ander „ doel, dan om in evenredigheid genoegens en „ voldoeningen in te oogsten. Zwakheid en „ schroomvalligheid zijn kwalen, die aan dezen „ hunne Vrienden, aan anderen hun Vaderland, „ aan niemand niet zijne eigene rust gekost „ hebben. Een kloeke geest versmaadt den dood

„ en

„ en stelt zich boven alle onheilen. De groot-
„ ste smarten zijn kort, langdurige geven tus-
„ schenpoozingen, en de tijd verzacht ze allen.
„ Eerlijkheid, braafheid, trouw, regtvaardig-
„ heid eindelijk, behoeven geene andere aanprij-
„ zing. Die niemand benadeelt, vindt daarin een
„ gedurig voedsel voor de rust van zijne ziel,
„ een standvastig vertrouwen dat geene geoor-
„ loofde begeerte immer voor hem onvervuld
„ zal blijven. Het misdrijf laat de ziel nimmer
„ zonder kwellingen; hoe heimelijk het bedre-
„ ven zij, nooit vindt men in zich de gerust-
„ heid dat het altijd geheim blijven zal: eerst
„ komt de verdenking, daarna het gerucht, ver-
„ volgens de beschuldiging, eindelijk het onder-
„ zoek van den regter; en loopt men in het
„ oog van de menschen van dit alles nog eens
„ vrij, het geweten rust daarom nooit, maar
„ straft onverbiddelijk.
„ Het is waar, dat op de genoegens en de
„ smarten van onze ziel die van ons ligchaam
„ hunnen invloed hebben, maar nimmer kunnen
„ zij daar tegen opwegen. Het ligchaam is niet
„ vatbaar dan voor het tegenwoordige, de ziel
„ omvat bovendien het voorledene en het toe-
„ komstige. Herinnering zoowel als hoop en
„ verwachting van iets goeds verblijden ons, en
„ door eene gelukkige gesteldheid treffen ons deze
„ aandoeningen levendig, terwijl wij alle leed,
„ zoodra het voorbij is, spoedig vergeten zijn.

„ Alle gevolgtrekkingen bevestigen het een-
„ voudigst beginsel. Rust en genoegen te sma-
„ ken is niet anders dan eerlijk en verstandig te
„ leven. Het een kan van het ander niet wor-
„ den afgescheiden; alles staat in een eendrag-
„ tig onderling verband; en, gelijk het in een
„ huisgezin niet wél kan gaan als de meesters
„ het oneens zijn, noch in eene stad als er op-
„ roer en partijschap is, even zoo kan het
„ menschelijk gemoed, wanneer het door tegen-
„ strijdige neigingen geslingerd wordt, nimmer
„ zuivere rust genieten. Indien ligchaamskwa-
„ len reeds het genoegen van het leven verbit-
„ teren, wat moet er dan niet volgen uit blinde
„ hartstochten, uit ijdele goud-roem en heersch-
„ zucht, uit ongebondene driften, die de ziekte-
„ stoffen der ziele zijn."

Ziet hier, M. H.! zoo kort mogelijk bijeen gebragt hetgeen CICERO, over de leer van EPICURUS opzettelijk handelende, uit de echte bronnen van hetgeen daar van verzameld was, zijnen tegenstrever in den mond legt, en hetgeen hij vervolgens uitvoerig bestrijdt. Het bestek zoo min als de eigenschap van deze spreekbeurt laten ons toe, hem in die wederlegging te volgen; eene enkele aanmerking deswege kunnen wij niet voorbijgaan.

CICERO was groot Wijsgeer, maar grooter Redenaar; of het een zich altijd met het ander kunne vereenigen, is wel eens in twijfel getrokken;

ken; of redetwisten de kortste en beste weg ter waarheid zij, of men daardoor het eigenlijk doel bereikt van zich-zelf en anderen te verlichten? Deze vraag schijnt door geschiedenis en ondervinding wel eens te worden tegengesproken: maar het ligt in den aard van den mensch, dat men altoos zal redetwisten. CICERO deedt dit edelmoedig en bevallig, maar hij deedt het gaarne, want het streelde en voldeed zijne eigenliefde In zijne wederlegging van EPICURUS nu, is hij welligt veel grooter als Redenaar dan als Wijsgeer. Hij kende den geest van zijnen tijd, en toen nog was de leer van dezen Griek, door den haat van deszelfs vijanden, en door verkeerde begrippen en gevolgtrekkingen, te zeer in minachting, de verhevenheid der Stoïcijnsche beginselen daarentegen te zeer in den smaak van het Romeinsch karakter, dan dat hij van EPICURUS niet moest verschillen. De geleerde Oudheidkundige BRUCKER zegt, dat hij het liefst aan het oordeel van den aandachtigen lezer wil overlaten, of CICERO in zijne daaropvolgende beantwoording EPICURUS met voordeel bestreden heeft. In zijn eerste Boek (*de Finibus*) straalt welligt te veel waarheid en zuiverheid door, dan dat de innerlijke overtuiging des Schrijvers daartegen zou kunnen strijdig zijn, en in alle geval doet de krachtige en ongekunstelde voorstelling het hart van CICERO eer aan. In het volgende Boek ziet men Dialectische en Oratorische kunst, doch meer te-

tegen woorden dan tegen zaken gestreden. Indien wij het denkbeeld van EPICURUS in onze taal uitdrukken, gelijk CICERO in de zijne, zoude het eigenlijke woord eer zijn *wellust*, dan genoegen, genot, rust, kalmte, tevredenheid van ziel; alsdan zal er in beide talen altijd iets aan de uitdrukking gehecht blijven, hetwelk met de zuiverheid van het denkbeeld niet strooken kan; en dit zelfde iets heeft reeds in het oorspronkelijke EPICURUS doen vervallen in het geven van eenigzins uiteenloopende beteekenissen, hetgeen welligt geene plaats had gehad, indien hij zijne denkbeelden naauwkeuriger had uitgedrukt of kunnen uitdrukken.

Doch niet alleen bij CICERO, maar ook bij alle andere Wijsgeeren die van EPICURUS verschild hebben, ligt dit verschil misschien minder in de zaak, dan in den gang der redekaveling en in de woorden, waaraan men onzuivere beteekenissen verbonden heeft. Uit het stelsel toch, dat men zijn geluk en zijn genoegen zoeken moet, volgt geenszins, dat zinnelijkheid en wellustige vermaken die genoegens opleveren. In het begrip van EPICURUS kan zinnelijk genot nimmer iets meer dan medewerkende oorzaak zijn, en dan nog blijft het nader oordeel gaaf en ongekrenkt, welke de beste dier genietingen zijn, waardoor de gezondheid moet bewaard, en de kwellingen, die dikwijls tot de ziel overslaan, voorgekomen worden? Integendeel, indien men

'a mans

's mans denkbeelden wel beschouwt, leiden zij alle tot dien ware wijsheid-ademenden grondregel, dat het rein en onvervalscht genot in het bestuur van onze neigingen en van onze wenschen gelegen is, om langs dien weg de ziel in eene gedurige tevredenheid te doen stand houden. In dien zin is dan zelf-onthouding het ware middel om dit genot te vermenigvuldigen, te verfijnen en te bewaren. In dien zin zal de leer van EPICURUS welligt die zijn, welke ieder verstandig man, al had hij noch hem, noch zijn stelsel immer hooren noemen, uit zich-zelf door eigene ondervinding kiezen zal; en in één woord, de hoofdvraag zal altoos deze zijn: of EPICURUS, hetzelfde doel voor oogen hebbende dan anderen, daartoe niet den naasten, zekersten en den praktischen Wijsgeer meest waardigen weg bewandeld heeft, en of het zekerste stelsel, dat men langs dezelve zal kunnen afleiden, niet van zelve daarop moet nederkomen, dat het hoogste goed voor den mensch gelegen is in dat genot van zuivere ligchaams- en zielsgenoegens, dien staat van rust, die tevredenheid van geest, welke EPICURUS bedoeld heeft?

Wanneer in eene schilderij de hoofdpersonen schoon zijn voorgesteld, houdt men zijne aandacht daarop bepaald, en let niet op enkele onnaauwkeurigheden in het verder stoffeersel. Het zij ons dus ook genoeg, het hoofdzakelijke der leer van EPICURUS behandeld te hebben, om

uwe aandacht niet te vermoeijen met eene geheele ontwikkeling van zijne verdere stellingen, of met hetgeen omtrent eenige van dezelve, vooral naar onze denkbeelden, te regt zij aan te merken. Liever besteden wij den nog overigen tijd, om den man zelven eenigzins nader te beschouwen.

Indien het gedrag en de levenswijze van een voornaam Wijsgeer van eenigen invloed zijn op het belang en de achting welke men aan zijne schriften moet toekennen, zoo komt dit een en ander ten voordeele van EPICURUS. CICERO zelf zegt omtrent zijnen inborst, dat niemand het ontkennen zal, dat hij een goedhartig vriendhoudend man is geweest; en omtrent zijne soberheid, dat hij zich met zeer weinig wist te vreden te stellen. Dit getuigenis wordt overvloedig door anderen bevestigd; inzonderheid wat spijs, drank, kleederdragt en andere benoodigdheden van het leven betrof, was hij spaarzaam; en, wel verre van wellustig te zijn, volgde hij in zijn gedrag dezen zijnen gulden regel, dat de natuur spoedig, maar de begeerlijkheid nimmer te verzadigen is. Volgens DIOGENES LAËRTIUS betrachtte hij alle de pligten aan bloedverwanten en vrienden verschuldigd, toonde steeds eerbied voor den Godsdienst, en eene onveranderlijke liefde voor zijn Vaderland.

Hij beleefde droevige en bange tijden, doch was gewoon te zeggen, dat hij met zijne land-

ge-

genooten in de algemeene rampen zijn deel dragen moest; hij wenschte naar eene goede regering, maar onderwierp zich koelbloedig aan iedere, die hem te beurte viel, dit beschouwende als een noodzakelijken pligt voor de veiligheid van den Staat. Van een zwak ligchaamsgestel, hetgeen hij door gedurige inspanning nog meer benadeelde, stond hij tot in eenen vrij hoogen ouderdom vele gebreken en smarten met geduld en gelatenheid door. „ Het is niet mogelijk zwaar„ der pijnen te lijden, dan die mij kwellen;" dus schreef hij op den dag van zijn afsterven aan eenen zijner vrienden; „ maar alles wordt mij „ verzacht door de voldoening, welke ik geniet „ over hetgeen ik gedacht en geleeraard heb." CICERO noemt dezen dood dien van een' Wijsgeer, en stelt denzelven naast dien van EPAMINONDAS en LEÖNIDAS.

Zijne uiterste voorzieningen behelzen een' grooten lof voor zijne denkwijze. Het blijkt toch daaruit niet alleen, dat hij niet uit gebrek spaarzaam en ingetogen geleefd, maar deze deugden, met een oogmerk om na zijnen dood nog wel te doen, beoefend had; en hetgeen daarin ten voordeele van zijne vrienden en derzelver kinderen, hunne opvoeding en uithuwelijking, ter eere van de nagedachtenis zijner bloedverwanten, ter vrijlating van zijne slaven, ter instandhouding en uitbreiding der schoole die hij verliet, wordt

voorgeschreven, doet zijn verstand en hart gelijke eer aan

De liefde en trouw van zijne leerlingen, hunne alom geroemde onderlinge eendragt, en de langdurige bloei van zijne school, getuigen even zeer voor zijne leer en zijn karakter. In den ouderdom van bijna 40 jaren zich geheel aan de Wijsbegeerte overgevende, rigtte hij deze school op in eenen tuin, te dien einde door hem aangekocht, waar hij met zijne leerlingen te zamen woonde. De opregte vriendschap, welke aldaar onder hen plaats vond, wordt door CICERO en anderen met uitstekenden lof vermeld, en is met regt tot een bewijs gebezigd voor de schoonheid en doelmatigheid zijner leer omtrent dezen edelen schat des levens. Terwijl de Stoïcijnen in gedurige twisten en scheuringen uiteen liepen, en de opvolgers van PLATO zelf in hunne gevoelens geene eenstemmigheid behouden konden, onderhielden die van EPICURUS, gedurende verscheidene eeuwen, niet alleen eene volmaakte ongestoorde eendragt, maar bleven ook den leer van hunnen Stichter zonder eenige afwijkingen getrouw, zoodat CICERO die van zijnen tijd prijst als brave lieden, in alle hunne pligten getrouw, hunne leer omtrent hetgeen hij wellust noemde door hunne levenswijze wedersprekende, en beter handelende dan leerarende; terwijl zoo velen beter leeraarden dan zij met eigene

gene daden opvolgden. — Vele gemeenzame Vrienden van dezen grooten man, die in zijne werken veelvuldig voorkomen, en wien hij eene onbepaalde achting toedroeg, waren van dit getal. Wij zullen daarvan alleen T. POMPONIUS ATTICUS behoeven op te noemen. Het is bekend, dat LUCRETIUS in zijn beroemd Gedicht, *de rerum Naturâ*, de denkwijze van EPICURUS omtrent de Natuurkunde heeft voorgesteld.

Zoo menigvuldig de werken zijn geweest door EPICURUS geschreven, zoo weinig is daarvan voor ons bewaard. DIOGENES LAËRTIUS zegt, dat bijna 300 boekdeelen uit zijne pen gevloeid zijn, waarin alles eigen werk was, en waarin men niet eene enkele aanhaling aantreft; terwijl de Stoïcijn CHRYSIPPUS, die de zonderlinge eerzucht had om even zoo veel als EPICURUS te schrijven, en, tegen ieder werk dat van dezen bekend werd, even zoo veel schrift te leveren, niet alleen zijne boeken opvulde met plaatsen uit anderen overgenomen, maar ook dikwerf hetzelfde herhaalde, en, door dat hij zich-zelven weinig tijd liet om EPICURUS in getal van bladen gelijk te blijven, zeer onnaauwkeurig zamenstelde. Van alle de schriften van EPICURUS is niets overig, dan eenige weinige brieven en een gedeelte van een werk, behelzende zijne voornaamste stellingen, het een en ander door DIOGENES LAËRTIUS verzameld. Ten opzigte daarvan heeft men hem berispt, dat hij de weten-

schappen in het algemeen, en de redeneerkunde in het bijzonder, even gelijk al wat tot de kunst van wel te schrijven behoort, veronachtzaamde, en dat hij, in alle zijne werken nimmer eenig ander schrijver noemende of aanhalende, daardoor den lof van een oorspronkelijk vernuft heeft willen najagen.

Even zoo als de buitensporige verhevenheid en onnatuurlijke strengheid der Stoïsche leer, en het aanzien, hetwelk dezelve bij zijne landgenooten verwierf, aan de leiding van zijne denkbeelden eene geheel tegenovergestelde rigting gegeven had, zoo veroorzaakte ook de toenmalige smaak der Atheniensers voor de ijdele disputeerkunst, welke GORGIAS en de Sophisten door vernuftige drogredenen hadden aangekweekt, dat EPICURUS in een ander uiterste verviel omtrent de wijze, waarop hij begreep dat men het menschdom den weg ter ware wijsheid moest opleiden. Naar zijne mening konden de lessen van deze openbare predikers, die de schoonste en zuiverste van alle wetenschappen tot een onderwerp van bespottelijke praalgeleerdheid vernederd hadden, niets anders uitwerken, dan dat zij de denkbeelden verwarden en de vatbaarheid voor eenvoudige waarheid belemmerden. Hij verbande dus alle inmengselen van kunst, en bevlijtigde zich alleen op bondigheid en eenvoudigheid in zijne voorstelling. Hij wilde noch voorbeelden uit de Geschiedenis ter bevestiging, noch

noch plaatsen uit Dichters tot opheldering en versiering van denkbeelden, noch welsprekende redeneerkunde tot overreding en wegsleeping, en van daar, dat hij, uit eenen te ver getrokken afkeer van allen noodeloozen sier, zelfs de vereischte naauwkeurigheid in zijne uitdrukkingen wel eens heeft uit het oog verloren.

Zijne gewoonte om nimmer anderen aan te halen verklaart zich uit dezelfde oorzaak; omdat hij den onnutten omhaal van den Veelschrijver CHRYSIPPUS bespottede, lette hij zelfs niet op het juiste midden. BAYLE merkt hier, zoo het mij voorkomt, met grond aan, dat men, in het algemeen genomen, ten onregte zoude staande houden, dat de schrijfwijze van EPICURUS die is der grootste vernuften, en welke het meeste moeite kost, en dat die van CHRYSIPPUS daar en tegen aan beperkte lieden voegt en zich door gemakkelijkheid aanprijst. „ Zoo er ooit Schrijvers zijn geweest," zegt hij, „ die eenig regt „ hadden om zich voor te stellen, dat zij niet „ van anderen behoefden te leeren, waren het „ PLUTARCHUS, SENECA en MONTAIGNE, en „ echter hebben zij zich, ter verfraaijing hunner schriften, niet geschaamd overal vele „ plaatsen uit vorige Schrijvers in te lasschen. „ Wat de moeite betreft, indien men met voordeel en juistheid wil aanhalen, de bedoeling „ van zijn' Schrijver wel navorschen, juiste toepassingen maken, en het verschillend gezag,

„ het-

„ hetwelk men inroept, in een goed onderling „ verband brengen, zoo is dezelve zeker groo„ ter dan om zonder zoo veel oponthoud voort te „ schrijven. Wat de verdienste aangaat, hoort „ er welligt zoo veel minder niet toe, de gedach„ ten van een ander wel toe te passen, dan die „ zelve voort te brengen, en het zal altijd waar „ zijn, dat een goed denkbeeld, waar van daan „ ook ontleend, meer waard is dan eigen onzin."

Onzin, gelooven wij, schreef EPICURUS niet, Hij ontwikkelde zijne eigene denkbeelden, hij verzamelde uit eigene overdenking alle zijne bouwstoffen, en daaruit volgt van zelf, dat hij met de denkbeelden van anderen minder noodig had. Van verwaandheid spreekt hem het gezegde omtrent zijn eenvoudig karakter ruimschoots vrij. Ook was het er verre van af, dat hij alle bedrevenheid in andere wetenschappen miste, Zijn welsprekende bestrijder CICERO erkent dit, als hij zegt, „ dat EPICURUS u voorkomt wei„ nig onderlegd te zijn in de wetenschappen, „ daarvan is deze de reden, dat hij geene we„ tenschap op prijs stelt, dan die het geluk „ van het leven kan bevorderlijk zijn." Dan het is een verkeerd denkbeeld, dat hij zonder kennis was; en PETRUS GASSENDUS, zijn ijverige verdediger, toont, zoo uit zijne opvoeding als door aanhaling van vele plaatsen uit oude Schrijvers, dat hij der Letteren niet onkundig was.

Het

Het is dus met deze beschuldiging gelegen even als met de overige, welke men tegen hem verzameld heeft, dat dezelve namelijk aan bijzondere vijandschap hunnen oorsprong verschuldigd zijn. Geen stelsel van zedekunde is misschien ooit met zoo veel smaad behandeld. De voornaamste oorzaak daarvan schijnt gesteld te moeten worden in de gelijktijdige aanwas en voortplanting van de leer van ZENO, wiens aanhangers het stelsel van EPICURUS met eenen blinden ijver bestreden hebben. De ondervinding heeft geleerd, dat als men zich van de vooroordeelen en de schroomvalligheid der menschen weet te bedienen, en voor het bederf van goede zeden vrees en bekommering te verspreiden, de menigte het gaarne gelooft dat strengheid van leer en ware zuivere ijver te zamen gaan: niets is ongelukkiger dan tegen zulk eenen stroom te worstelen; en daaruit lost het zich op, dat de Sekte der Stoïcijnen, door EPICURUS onvermoeid te lasteren, door brieven te vervalschen, hem eene menigte onechte stukken toe te schrijven, en andere uitvindingen meer, bijna onuitwischbare indrukselen tegen hem verspreid heeft. Hier komt bij, dat het uit den aard der zaak niet moeijelijk was zijne leerstukken in een verkeerd daglicht voor te stellen, daar vooreerst van zijne schriften niets overig was, en voorts het woord van *Wellust* alleen, zonder inachtneming van hetgeen EPICURUS daarmede verstond, in eenen on-

onbeperkten zin voorgesteld, daartoe van zelf aanleiding gaf.

Volgens de aangenomene zeden der Grieken, thans weder bij een naburig volk in zwang komende, waren er ook vrouwen onder zijne leerlingen. Dit bood ruime gelegenheid aan, om hem en de zijnen zoo vele onkuischheden ten laste te leggen als men zelf wilde. Het is echter aangetoond, dat alle de bewijzen, tot staving daarvan bijeen geraapt, van eenen geheel onechten oorsprong zijn geweest en zich-zelven verraden hebben.

Eenige aanhangers van zijne leer maakten daarvan een ongeoorloofd misbruik. Volgens AELIANUS werden twee van dezelve te dier zake uit Rome gebannen; doch SENECA zelve zegt, dat dit niet op rekening der leer van EPICURUS gesteld moest worden, maar dat zij hunne losbandigheid slechts door dit gezag hadden getracht te bedekken. Duizend voorbeelden in plaats van één zouden niets meer of anders bewijzen kunnen. Hoe geriefelijk is het toch, zich onder de vleugelen van een wijsgeerig stelsel aan zijne lusten te kunnen toegeven.

Zoodra in de vijftiende eeuw het licht der oude Letteren, na eenen langen nacht, weder ter kimme oprees, en hunne schatten van onder het puin der verwoesting werden opgedolven, vond EPICURUS onder de grootste Geleerden vele en aanzienlijke verdedigers, door BAYLE en GASSEN-

DUS

bus met vlijt bijeenverzameld. Aan de onvermoeide nasporingen van den laatsten is 's mans nagedachtenis inzonderheid het volkomen herstel van hare waarde verschuldigd. Tevens is daardoor aangetoond, dat de grootste vernuften der Oudheid, die schijnbaar tegen EPICURUS waren ingenomen, meer tegen de vervalschte begrippen, welke de Stoïcijnen, na het verlies zijner oorspronkelijke schriften, zoo gemakkelijk van zijne leer hadden doen uitgaan, dan tegen het eigenlijke van zijne gevoelens geschreven hebben. Omtrent CICERO is reeds genoeg deswege gezegd. Omtrent PLUTARCHUS heeft GASSENDUS dit overtuigend bewezen. Ten aanzien van SENECA, welke de Stoïsche Sekte was toegedaan, doch de waarheid boven alle Sekte eerbiedigde, blijkt het uit vele bijeengebragte plaatsen, dat hij, tot 's mans gevoelens beter doorgedrongen, dezelve openlijk zijne hulde heeft toegebragt. „ Mijn gevoelen, zegt hij, is „ dit, al moge zulks tegen de meening van onze „ Stoïcijnen aanloopen, dat de lessen van EPICURUS regtzinnig en zuiver zijn; de beste „ voorschriften verbergen zich van binnen; zoo „ men die nader beschouwt vindt men ze zelfs „ zwaarmoedig. Ik zeg dus niet, gelijk onze „ lieden, dat die Sekte ondeugden predikt, maar „ dat zij onverdiend gelasterd is." Indien wij nu, M. H.! in het oordeel van dezen beroemden Wijze kunnen berusten, en indien dan het hoogste

ste aardsche goed, door EPICURUS voorgesteld, in de daad niet verschilt van hetgeen JUVENALIS den besten der wenschen noemt, *eene gezonde ziel in een gezond ligchaam*, zoo zal ik voorzeker niet misdoen, en thans ook niet beter kunnen eindigen, dan met Ul. bij voortduring eene ruime maat van Epicurische genoegens opregtelijk toe te wenschen.

PROE-

PROEVE EENER VERTALING

VAN DE VERHANDELING VAN

PLUTARCHUS,

OVER DE WIJZE, OP WELKE MEN VAN ZIJNE VIJANDEN NUT KAN TREKKEN.

VOORGEDRAGEN IN DE

VERGADERING VAN HET ENKHUIZER DEPARTEMENT DER MAATSCHAPPIJ

TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN

den 15 *Maart* 1819,

DOOR

C. GROEN,

Rector der Latijnsche Scholen in Enkhuizen.

Indien het waar is, hetgeen niemand zal in twijfel trekken, dat de letterkundige voortbrengselen van het aloude Griekenland rijke schatkameren zijn van het schoonste, dat vernuft, met goeden smaak gepaard, kan opleveren, en zij zich daardoor als heerlijke voorwerpen ter beoefening en navolging den Letterkundigen aanbevelen; niet minder zeker is het ook, dat velen derzelve door leerrijke en levendig geschilderde geschiedverhalen, of echt wijsgeerige redenering, onze kennis uitbreiden en ons oordeel opscherpen.

Zeer gunstig nu onderscheiden zich in deze opzigten de schoone werken van den veelwetenden vernuftigen PLUTARCHUS. — Deze beroemde Schrijver der Oudheid, geboren te Chaeronea in Griekenland, ongeveer in het midden der eerste eeuw van onze jaartelling, bloeide het meest in het begin der volgende, toen, onder de

regering van TRAJANUS, de Romeinsche Staat zich uit den druk der vorige tijden eenigzins opbeurde. Reeds bij zijn leven verwierf zich deze man, door zijnen edelen inborst en onvermoeide zucht om anderen uit dezen schat zijner verkregene kundigheden te verrijken, zoowel te Rome en aan het hof des Keizers, als in zijn vaderland, aller achting en toegenegenheid. — Dan, het zijn voornamelijk de door hem nagelatene schriften, die zijnen naam der vergetelheid hebben onttrokken. Deze, van eenen geschiedkundigen en zedekundig-wijsgeerigen inhoud, vertoonen hem aan ons groot als Wijsgeer, groot als Geschiedschrijver. Zoo bevatten zijne vergelijkende levensbeschrijvingen van Griekenland's en Rome's beroemde Wetgevers, Helden en Veldoversten, (met welke twee Geleerden onze moedertale verrijkt hebben,) de treffendste voorbeelden van juiste karakterschetsing, en zijn tevens belangrijke bijdragen tot de kennis der oude volken en Staten; terwijl zijne zedekundig-wijsgeerige verhandelingen, bij eenen scherpzinnigen, soms puntigen redeneertrant, van zijne grondige geleerdheid, fijn oordeel, en diepe menschenkennis getuigen, en gulde lessen van levenswijsheid aanbieden. — Het is in vertrouwen, M. H.! dat het aan de meesten uwer niet ongevallig zoude zijn, iets meer van nabij met de gevoelens en redeneerwijze van dezen menschkundigen Wijsgeer bekend te worden, dat ik, ter vervul-

ling

ling van mijne tegenwoordige leesbeurt, een zijner stukken in onze taal heb overgebragt.

De verhandeling, welke ik ten dien einde heb uitgekozen, en welke ik u als proeve eener vertaling, zonder eenige verandering, zal voordragen, heeft tot opschrift: *Over de wijze, op welke men van zijne vijanden nut trekken kan*; en is, zoo als men uit den aanvang en eenige andere plaatsen in dezelve kan opmaken, door den Schrijver, aan eenen zijner in Staatsbestuur geplaatste vrienden, gerigt en opgedragen.

Verleent mij, bij de voorlezing derzelve, uwe gunstige aandacht.

Ik zie wel, dat gij, CORN. PULCHER, de meest innemende wijze, om een' Staatspost te bekleeden, hebt uitgekozen, door *en* voor het algemeen meest nuttig te zijn, *en* u jegens de genen, die meer in het bijzonder zich bij u vervoegen, alleszins minzaam te gedragen. Doch men moge al eene landstreek zonder wilde dieren kunnen vinden, gelijk men van Creta verhaalt; een Staatsbestuur echter, hetwelk noch nijd, noch naarijver, noch mededinging voortbragt, (driften in het verwekken van vijandschap meest vruchtbaar,) dit heeft tot nog toe niet bestaan; — ja! zoo er al niets anders ware, dan zou vriendschap zelve ons in vijandschap inwikkelen; — hetwelk ook de wijze CHILO zoo beschouwde, daar hij den genen, die hem zeide, *geenen* vijand

 te

te hebben, vroeg: of hij dan wel eenen vriend had? — Nu dunkt mij, dat een Staatsman, behalve andere opmerkingen omtrent vijanden, ook dit gezegde van XENOPHON niet onverschillig behoort aan te hooren: „ Het is, zegt hij, „ het werk van een' verstandigen man, zelfs van „ vijanden voordeel te trekken." — Dat gene nu, hetwelk mij onlangs over dit onderwerp in den geest kwam, te spreken, heb ik bijeen verzameld, en zend u dat woordelijk, met achterlating, zoo veel mij dit mogelijk was, van het in mijne voorschriften der Staatkunde gestelde, daar ik weet, dat gij dat boek menigmalen in handen hebt.

De Ouden vergenoegden zich, indien zij van de redelooze en wilde dieren geene schade leden, en dit was bij hen het doel hunner gevechten tegen dezelve. Doch de lateren, reeds geleerd hebbende dezelve tot gebruik aan te wenden, trekken van hen voordeel, zoowel door zich met hun vleesch te voeden en met hun hair te kleeden, alsmede door uit hunne gal en melk geneesmiddelen, en van hunne huiden wapenen te bereiden; zoodat er reden is om te duchten, dat indien de mensch de dieren missen moest, zijn leven zelf, als het ware, dierlijk, aan vele dingen gebrek hebbende en ruw zoude zijn. — Daar het nu ook aan vele menschen reeds genoeg is, geen kwaad van hunne vijanden te ondergaan, en XENOPHON evenwel zegt, dat verstandigen ook van dezelve nut trek-

trekken, zoo mogen wij, voor wie het onmogelijk is, *zonder* vijand te leven, aan dat gezegde voorwaar geen geloof weigeren; maar veeleer behooren wij de manier en handelwijze na te spooren, door welke dat goed verkregen wordt.

De landman is niet in staat, elken boom vrucht te doen dragen, noch de jager, ieder wild dier tam te maken; zij hebben dus andere middelen gezocht, de een om van onvruchtbare boomen, de ander om van wilde dieren eenig voordeel te trekken. — Het zeewater is ondrinkbaar en slecht, doch het onderhoudt het leven der visschen, en is voor reizenden een allezins geschikt voertuig. — Toen de Satyr, voor het eerst het vuur ziende, hetzelve wilde kusschen en omhelzen, zeide PROMETHEUS: „ Wel boksvoet, dra zal uw kin de pijn gevoelen, het „ brandt hem die het aanraakt;" — maar, het geeft ook licht en warmte, en is voor hen, die het weten aan te wenden, een in alle kunsten noodzakelijk werktuig. Laten wij nu zoo ook eenen vijand beschouwen, of hij, schoon voor het overige nadeelig en onbruikbaar zijnde, echter niet eenig punt van aanraking en gebruik aanbiedt, en dus nuttig is. — Vele zaken zijn voor hen, aan wie zij overkomen, moeijelijk, hatelijk, ja met hen strijdig, maar echter ziet men, dat sommigen zelfs van ligchaams-ongesteldheden tot rust van bezigheden voordeel trekken, velen door de hun voorkomende ver-

moeljenissen zich sterk en gehard maken, en voor weder anderen baanden ballingschap en verlies van middelen den weg tot een stil leven en tot de beoefening der wijsbegeerte, gelijk voor DIOGENES en CRATES; — ook ZENO, toen hij vernam dat het schip, waarmede hij koophandel dreef, vergaan was, zeide: „ Gij doet wel, ô „ noodlot! dat gij mij tot mijnen mantel (tot de „ wijsbegeerte namelijk) terug drijft!" — Want even gelijk dieren, die sterk van maag en gezondheid zijn, slangen en schorpioenen eten en verteeren, ja sommigen zelfs steenen en schelpen inslokken, en dezelve door de sterkte en hitte van hun gestel verkoken; terwijl daarentegen zwakke en ziekelijke ook bij het gebruiken van wijn en brood walgen; zoo ook bederven dwazen zelfs de vriendschap, en zijn verstandigen in staat, om ook vijandschap ten nutte aan te wenden.

In de eerste plaats dan, komt het mij voor, dat het meest schadelijke der vijandschap voor den verstandigen het nuttigste wordt. En wat is dit? Een vijand let, steeds wakende, op al wat u betreft, en zoekende u te vatten, bespiedt hij van rondsom uwe levenswijze; niet slechts, zoo als LYNCEUS, door eiken-boomen en steenen met zijn gezigt henendringende, maar zelfs door uwen vriend, bedienden of huisgenoot, uwe verrigtingen waarnemende, en uwe beraadslagingen navorschende en opsporende. —

Onze

Onze vrienden zijn somtijds ziek, ja sterven zonder dat wij het weten, dewijl wij omtrent hen meer nalatig of onbezorgd zijn; doch van onze vijanden zouden wij bijna de droomen willen weten, en onze ziekten, schulden, ja verschil met onze huisvrouw, zal eerder ons zelven, dan onzen vijand onbekend zijn. — Allermeest evenwel let hij op onze verkeerdheden en merkt dezelve wel op; ja, even gelijk de gieren door den reuk van verrotte ligchamen aangetrokken worden, en zij het zuivere en gezonde niet bemerken, zoo ook trekt het gebrekkige, verkeerde en slechte in ons gedrag den vijand aan; hierop rigten de ons hatende hunnen aanval, dit grijpen zij aan en scheuren het van een.

Maar is dit dan nuttig? Ja, wel ten hoogsten! om steeds omzigtig te leven, op zich zelven wel te letten, en niets onbezonnen en onbedacht te doen of te spreken; maar altijd zijne levenswijze, als naar een' stipten regel, onberispelijk te bewaren. — Want deze omzigtigheid, die onze driften beteugelt en onze rede bestuurt, verwekt in ons eene oefening en besluit om betamelijk en zonder berisping te leven. Even toch gelijk Staten, door de gedurige oorlogen en krijgstogten hunner naburen wijs geworden, goede wetten, en eene gezonde staatsregeling omhelzen, — zoo ook komen zij, die wegens vijandschap genoodzaakt waren gematigd te le-

ven, zich voor zorgeloosheid en onbedachtzaamheid te wachten, en alles ten meeste nutte te verrigten, door de gewoonte ongemerkt tot eene van misslagen zuivere en welgeordende levenswijze, indien zij slechts een weinig door eigen overtuiging ondersteund worden. — Want zij, die steeds des Dichters spreuk in gedachte hebben: „ Gewis dan zou zich PRIAMUS, als „ ook zijn kroost, verheugen," die worden door dezelve gewaarschuwd tegen, afgemaand en afgebragt van al dat gene, waarover hunne vijanden zich zouden kunnen verheugen, en hen bespotten. — Zoo zien wij immers menigmaal in de schouwburgen toneelspelers en zangers, wanneer zij op zich zelve staan, zonder eenige inspanning van krachten, traag en onnaauwkeurig hunne rollen uitvoeren; doch, heeft er mededinging en wedstrijd plaats, dan bereiden zij niet alleen zich zelve, maar ook hunne speeltuigen beter voor, en spelen als dan met veel meer naauwkeurigheid, op zamenstemming en welluidendheid acht gevende. — Wie derhalve weet, dat er een mededinger omtrent zijne levenswijze en vijand van zijnen roem bestaat, die geeft beter op zich zelven acht, wikt en weegt alle zijne daden, en rigt dus zijn gedrag wel in. Nademaal ook dit der ondeugd eigen is, dat wij over onze verkeerdheden ons meer voor vijanden dan voor vrienden schamen. — Daarom zeide NASICA, toen sommigen, nadat Carthago verwoest

woest was en de Achiven onder het juk gebragt waren, meenden en zeiden, dat nu de Romeinsche Staat niets meer te duchten had: „ Neen, „ thans voorzeker, verkeeren wij in eenen hagchelijken toestand, daar wij ons *geenen* hebben „ overgelaten, welke wij vreezen noch voor „ wie wij ons schamen." — Voeg hier nog bij het zeer wijsgeerig en menschkundig gezegde van DIOGENES, die aan iemand, welke hem vroeg: hoe zal ik mij op mijnen vijand wreken? antwoordde, door zelf braaf en deugdzaam te worden. — Gewoonlijk immers worden de menschen, wanneer zij de paarden hunner vijanden hoogschatten of derzelver honden prijzen hooren, gemelijk en ontevreden; en zien zij, dat derzelver land wel bebouwd is, en tuin heerlijk bloeit, dan zuchten zij. — Wat zal er dus, denkt gij, gebeuren? indien gij u zelven aan hen regtvaardig, weldenkend, braaf, in uwe gesprekken lofwaardig, in uwe daden onbesmet, en in uwen leefregel welvoeglijk vertoont; dus eene diepe vore in uw hart trekkende, uit welke voortreffelijke besluiten ontkiemen. De overwonnenen, zegt PINDARUS, worden met stilzwijgendheid gebonden. Dan dit is niet zoo eenvoudig noch van allen waar; — maar van hen, die zich door hunne vijanden in vlijt, braafheid, grootheid van ziel, menschlievendheid en weldaden overtroffen zien; — deze dingen boeljen, gelijk DEMOSTHENES zegt, de tong, sluiten den mond,

mond, beklemmen de borst, doen verstommen. — „ Wees gij dus voortreffelijker dan slechten, „ want gij kunt." — En wilt gij den u hatenden grieven, noem hem dan niet een' verwijfden, eenen weekeling, buitensporigen, snoodaard of laaghartigen; maar, — gedraag u zelven als een' man, wees matig, opregt, en betoon u jegens de genen, met welke gij in eenige betrekking staat, menschlievend en billijk. — En zoo gij er al eens toe gebragt moogt worden, om denzelven verwijtingen te doen, wees dan toch zelf zoo verre mogelijk verwijderd, van hetgene gij hem te last legt! Ga tot uwe eigene ziel in, zoek het gebrekkige in dezelve op, opdat niet eenige ondeugd u anders het zeggen van den Treurspeldichter influistere: „ Gij! van anderen „ de geneesmeester, daar gij-zelf met wonden „ overdekt zijt?" Noemt gij dus hem een' onkundigen, span dan uw' ijver en moeite om te leeren des te meer in; eenen lafhartigen, vuur dan meer uwen moed en dapperheid aan; noemt gij hem eenen weelderigen en onmatigen, wisch dan uit *uwe* ziel, zoo er nog eenig spoor van ongeregelde drift in verborgen is. Want niets is schandelijker en meer grievend, dan een verwijt, dat op den man zelven terugkeert; — even toch gelijk het teruggekaatste licht het zwakke gezigt meer benadeelt, zoo ook treffen de verwijtingen sterker, welke door de waarheid, op hem die dezelve doet, weder terug gescho-

ten

ten worden. Want gelijk de Noord-oosten wind de wolken, zoo trekt een slecht gedrag de smaadredenen zich aan.

PLATO derhalve, zoo dikwijls hij in gezelschap van zich schandelijk gedragende menschen geweest was, had de gewoonte, om, heengegaan zijnde, zich-zelven af te vragen: „ Ben ik „ ook in eenig opzigt zoodanig?" — En de gene, die eens anders gedrag laakt, zal, zoo hij terstond het zijne beschouwt en verbetert, door hetzelve naar het tegengestelde in te rigten, en van dat af te wenden, daardoor eenig nut trekken; — hoewel dit anderzins nutteloos en ijdel *schijnt*, en in de daad is. — Gemeenlijk lacht men wel, zoo iemand, kaal van hoofd of krom van gestalte zijnde, eenen anderen over die gebreken beschimpt en bespot; maar het is in het algemeen even belagchelijk, iets te verwijten of te bespotten, hetwelk op ons zelve weder teruggekaatst kan worden. — Gelijk LEO VAN BYZANTIUM, toen hij door eenen gebogchelden wegens zijne zwakheid van gezigt beschimpt werd, denzelven toevoegde: „ Gij verwijt mij „ een menschelijk ongeval, daar gij zelf het be- „ wijs der goddelijke wraak op den rug draagt!"

Verwijt dus anderen geene gebreken, terwijl gij aan niet mindere onderhevig zijt. — DOMITIUS zeide eens tegen CRASSUS, (dien bekenden rijken en weelderigen Romein,) „ hebt gij niet „ geweend over het sterven der heerlijke lam-

„ prei,

„ prei, die in uwen vischvijver onderhouden „ werd!" En wat antwoordde deze? — „ Gij „ hebt drie vrouwen uitgedragen en geen traan „ over dezelve gestort!"— Die derhalve iemand treffen zal, moet niet zoo zeer geestig, redenrijk of moedwillig zijn, als wel onberispelijk; want aan niemand schijnt de Godheid het: *ken u zelven!* zoo ernstig aan te bevelen, als aan hem, die een' ander iets wil verwijten; — opdat hij niet, gezegd hebbende wat hij wil, hoore, wat hij niet begeert. Dan toch gaat het hem gemeenlijk zoo als SOPHOCLES zegt: „ Na zijne „ ijdele tong misbruikt te hebben, hoort hij te„ gen zijn' wil het kwaad weder, hetwelk hij „ zoo gewillig met dezelve gesproken heeft."

Dit nut derhalve, ligt in de verwijtingen tegen onze vijanden; maar geen minder voordeel kunnen hunne verwijtingen ons aanbrengen. — Van waar ANTISTHENES te regt gezegd heeft, dat hij, die behouden blijven zal, opregte vrienden of hevige vijanden noodig heeft; dewijl de eersten door waarschuwingen, de anderen door beschuldigingen, ons van het kwade afbrengen.

Doch vermits, in onzen tijd, de stem der vriendschap tot vrijmoedige berisping zwak, tot vleijen woordenrijk en tot bestraffen stom is, zoo moeten wij van vijanden de waarheid hooren. Want even gelijk TELEPHUS, van eenen geneeskundigen vriend verstoken, zijne wonde aan zijns vijands spies ter genezing gaf, zoo moeten ook

zij,

zij, aan wie een toegenegen bestraffer ontbreekt, maar de taal eens vijands hooren, die hunne schuld berispt en straft; op de zaak zelve, en niet op de gezindheid des kwaadssprekers ziende: zoo kan dikwijls een verwijt, ons door een' toornigen of vijand gedaan, eene verborgene of veronachtzaamde zielskwaal genezen. Maar de meesten, door beleedigende woorden aangetast zijnde, bedenken niet of het gezegde op hen past, maar wat zij daarvoor in plaats den beleediger zullen toevoegen; en even als twee kampvechters, schudden zij het stof der verwijtingen niet van zich zelve af, maar bestrooijen er elkander mede, en werpen vervolgens, geheel er mede bezoedeld en overladen zijnde, de een den anderen ter neder. Evenwel behoort hij, die van zijnen vijand iets kwaads omtrent zich hoort, en dit waar is, veel eer zich daarvan te zuiveren, dan zijn kleed van eene aangewezen vlak; — en het verwijt al niet waar zijnde, moet hij echter naar de oorzaak zoeken, waaruit die lattering ontstaan zij, en zich wel wachten en beschroomd zijn, om iets zoodanig of daar naar gelijkende te bedrijven. — Zoo werd CRASSUS van ongeoorloofden omgang met eene Vestaalsche maagd beschuldigd, daar hij, van dezelve eene fraaije landhoeve willende koopen, haar deswege menigmaal bezocht. — Zoo geraakte eene andere priesteresse van deze Godin, POSTHUMIA, door haren vrolijken en minzamen omgang

gang met anderen, in een diergelijk slecht vermoeden, ja werd openlijk beschuldigd; dan toen de Opperpriester haar als onschuldig vrijsprak, vermaande hij haar, zoo wel door woorden als daden allen aanstoot te vermijden. Ja een onschuldige THEMISTOCLES werd van verraad verdacht gehouden, dewijl hij PAUSANIAS tot vriend had, en aan dezen zeer dikwijls brieven en boden zond.

Wordt ons derhalve iets onwaars ten laste gelegd, dan moet men hetzelve niet, om dat het ongegrond is, verachten en in den wind slaan, maar veel eer bedenken, wat *of* onze gemeenzame vrienden, *of* wij zelve gezegd, gedaan of getracht hebben te doen, dat met dien laster veel gelijkheid had, en ons dan daarvoor in het vervolg wachten, en dat vermijden. — Want indien sommigen, door onvoorziene lotgevallen getroffen, het nuttige leerden, gelijk MEROPE getuigt: „ Het noodlot heeft mij, ten koste van „ het mij allerdierbaarste, wijsheid geleerd;" waarom zouden wij dan niet eenen vijand, tot een' ons niets kostenden leermeester aannemende, van hem nut trekken, en leeren zien, hetgene voor ons eigen oog verborgen was. Hij toch ziet veel scherper dan een vriend; want deze is, zoo als PLATO zegt, blind omtrent het beminde voorwerp, en daarenboven is de zucht om te vitten en veel te spreken den haat eigen.

Toen eens zeker iemand aan HIERO, eenen Ko-

Koning van het oude Syracuse, deszelfs walgelijken adem verweet, zeide hij, t'huis gekomen, tegen zijne vrouw: „ Wel waarom hebt *gij* mij „ dat niet gezegd?" Deze nu, eerbaar en eenvoudig zijnde, zeide: „ Ik meende dat alle man„ nen zoo riekten." Zoo kan men ook zelfs hetgene onder de zinnen valt, hetgene ligchamelijk en voor allen merkbaar is, veel beter te weten komen van vijanden, dan van vrienden en hen die met ons gemeenzaam verkeeren. — Bovendien ook is niemand, dan hij, die door oefening, zorg en inspanning, de verderfelijkste hartstochten, zoo als den toorn, beteugeld heeft, in staat, om het bedwingen zijner tong, geen geringe deugd, steeds aan het regt gebruik der rede ondergeschikt te houden; want de gezegden: een woord ontvalt tegen wil en dank; alsmede: woorden ontsnappen van zelve; — deze gelden meest omtrent ongeoefende zielen, die als wankelen, en zich dezelve ontglippen laten, wegens zwakheid van geest, gebrek aan zelfbeheersching en ligtzinnige wijze van leven. — En van een woord echter, de ligtste zaak op zich-zelve, is, volgens den verhevenen PLATO, zoowel van de zijde der Goden als menschen, de zwaarste straf het gevolg. — Doch stilzwijgen is overal straffeloos, en niet alleen, gelijk HIPPOCRATES zegt, iets dat geen dorst verwekt, maar, bij lastering in acht genomen, is hetzelve treffend, verheven, en doet ons aan SOCRATES,

ja aan HERCULES denken, die ook, zoo als zeker Dichter zegt: „ zich bitse en honende taal min„ der dan het steken eener vlieg aantrok."

Niets voorzeker is dus wel schooner en meer verheven, dan bij den laster eens vijands te zwijgen; maar van meer belang nog is de oefening daar in; — want indien men zich gewend heeft, *dien* stilzwijgend te verdragen, *dan* zal men veel gemakkelijker de drift eener echtgenoote, en de scherpe woorden eens vriends of broeders kunnen dulden; — zoo immers verdroeg SOCRATES XANTIPPE, eene oploopende en gemelijke vrouw; daar hij meende, gemakkelijker met anderen te zullen kunnen omgaan, indien hij zich gewendde, haar geduldig te verdragen; — dan nog veel voortreffelijker is het, zich te gewennen, om bij verwijtingen, toorn, en onbeschaamdheid van vijanden en vreemden, bedaard en effen van geest te blijven. — Op deze wijze dus kan men in vijandschap zachtmoedigheid en verdraagzaamheid betoonen; dan ook opregtheid, grootmoedigheid, en goeddadigheid, nog veel sterker dan in vriendschap. Want zijnen vriend wel te doen, is niet zoo zeer edel, als het schandelijk is, zulks na te laten, wanneer hij het noodig heeft; — maar zich op zijnen vijand niet te wreken, als de gelegenheid zich daartoe aanbiedt, dit is waarlijk edel; — en hij, die den man, welke omtrent zijnen ongelukkigen vijand medelijden betoont, hem, als hij in behoefte ver-

verkeert, ondersteunt, deszelfs kinderen en huisgezin in tegenspoed zijnen dienst en hulpvaardigheid bewijst, niet om zijne menschlievendheid bemint, en deszelfs regtschapenheid hoogacht; „ Diens zwart hart is van diamant of ijzer za-„ mengesmeed." — Toen CESAR de ter neder geworpene standbeelden van POMPEJUS weder liet oprigten, zeide CICERO tegen hem: „ Door „ het herstellen van POMPEJUS standbeelden, „ hebt gij de uwe gevestigd." Derhalve moet men zijnen vijand zelfs geen' lof of eer onthouden, als hij met regt goedkeuring en achting verdient; want dit geeft hem, die prijst, nog grooteren lof, dan hem die geprezen wordt, en bewijst tevens; dat men, hem naderhand lakende, niet den man haat, maar zijne daad afkeurt; en, (dat het schoonste en nuttigste is.) hij, die door oefening geleerd heeft, zelfs zijnen vijanden den verschuldigden lof te geven, en door het wel gelukken hunner ondernemingen niet verdrietig en gegriefd te worden, die is het verst verwijderd, om aan zijne vrienden en bekenden hunnen voorspoed en hun geluk te benijden. — En welke andere oefening toch geeft aan onze ziel grooter voordeel of betere stemming, dan die, welke uit haar den nijd en verkeerden naijver wegneemt?

Want even gelijk in eenen Staat vele dingen, die, schoon noodzakelijk, echter kwaad zijn, door gewoonte kracht van wet verkregen hebbende,

 niet

niet ligtelijk kunnen afgeschaft worden, hoezeer ook nadeelig zijnde, alzoo ook laat vijandschap, welke in onze ziel haat, nijd en wangunst tegen vijanden voortbrengt, in het algemeen haatdragendheid in dezelve achter. — Daarenboven, indien het ons niet slecht noch onregtvaardig toeschijnt, tegen vijanden ons van listen, lagen en bedrog te bedienen, dan blijven dezelve, eens in de ziel plaats genomen hebbende, haar aankleven en zich er in vestigen. — Ja, vervolgens gebruiken zij door gewoonte dat zelfde omtrent vrienden, die tegen vijanden zich daar voor niet gewacht hebben. — Gewende nu wel PYTHAGORAS te regt zijne volgelingen, zich tegen redelooze dieren van wreedheid en onregt te onthouden, verzocht hij daartoe ernstig de vogelvangers, en liet hij soms, eene vangst visschen opgekocht hebbende, dezelve weder in vrijheid, en verbood hij zijne leerlingen het dooden van elk tam dier: nog veel meer betamend is het voorwaar, om zich, in oneenigheid en twist met menschen, eenen edeldenkenden, regtvaardigen en waarheidminnenden vijand te betoonen, en alle schandelijke en misdadige hartstogten te beteugelen en ten onder te brengen, ten einde men dus tevens ook, in het verkeer met vrienden, zich-zelven in allen deele gelijk blijve, en zich van kwade bejegening onthoude. — SCAURUS was in vijandschap met DOMITIUS, en had hem voor het regt gedaagd; — toen nu vóór den

den dag der verschijning voor de regtbank een slaaf van DOMITIUS bij dezen kwam, om hem nog iets te openbaren, dat voor hem verborgen was, liet hij denzelven niet toe zulks te zeggen; maar liet den man vatten en tot deszelfs heer terugbrengen. — Toen CATO MURENA van omkooping des volks beschuldigde, en bewijzen ter overtuiging daarvan opzamelde, volgden hem, volgens gewoonte, die, hetgene door hem verrigt werd, moesten gadeslaan; dikwerf nu vraagden dezen hem 's morgens, of hij ook op dien dag zich met iets, de beschuldiging betreffende, zoude bezig houden, of iets daartoe opzamelen; — en zeide hij neen, dan geloofden zij het, en gingen heen. — Dit is wel het grootste bewijs van het goed vertrouwen dat hij bezat; maar grooter nog en schooner is dit, dewijl wij, ons gewend hebbende, ook omtrent vijanden regtvaardigheid in acht te nemen, nooit ten aanzien van bekenden en vrienden onregt of bedrog zullen plegen.

Maar, dewijl het op ondervinding steunt, dat elke menschelijke geaardheid eene zucht tot twisten, naijver en nijd, die vriendin van kleingeestigen, zoo als PINDARUS denzelven noemt, als bij zich omdraagt, zoo zoude hij zich niet weinig voordeel aanbrengen, die tegen vijanden zich van deze driften zuiverde, en dezelve dus als langs afleidingen, zoo ver mogelijk van bekenden en vrienden verwijderde. — Hetwelk ONOMADEMUS, een zeer

staatkundig man, mijns bedunkens, ook schijnt ingezien te hebben, daar hij, bij een' opstand op Chios, tot die partij behoorende, welke de overhand kreeg, zijne medestanders aanmaande, om niet alle hunne tegenpartijders te verdrijven, maar eenigen in den Staat over te laten, opdat wij niet, zeide hij, van vijanden geheel ontslagen zijnde, met onze vrienden beginnen oneenig te worden. — Op dezelfde wijze zullen ook onze kwade driften, tegen vijanden uitgewoed hebbende, aan onze vrienden minder lastig zijn. Want het betaamt niet, (om HESIODUS woorden te gebruiken,) dat de eene zanger den anderen, noch dat een pottenbakker zijns gelijken benijdt, noch dat wij omtrent buren, aanverwanten, of broeders, wangunstig zijn, wanneer de een in rijkdom toeneemt, en de ander wel slaagt in zijne ondernemingen. — Indien er dus volstrekt geen ander middel is, om uwe ziel van twistzucht, nijd en verkeerden naijver te bevrijden, gewen u dan, om uwer vijanden voorspoed met een niet onverschillig oog aan te zien, en vuur omtrent hen uwen opgewekten naijver meer en meer aan. Want even gelijk ervarene landbouwers, rozen en violen meenen beter te maken, door in derzelver nabijheid look en ajuin te planten, dewijl deze alle scherpe en niet welriekende vochten tot zich trekken, zoo zal ook een vijand, uwen nijd en kwalijkgezindheid op zich ontvangende, u jegens uwe vrienden, als het

het hun welgaat, toegenegener en meer welwillend maken. — Derhalve moet men met die den wedstrijd beginnen over eer, magt, of regtmatigen aanwas van middelen; zich niet alleen niet onverschillig gedragen, als zij ons in een dier opzigten overtreffen, maar zelfs wel opmerken, waardoor zij hierin boven ons uitsteken, en, alle onze krachten inspannen, om hen in vlijt, werkzaamheid, verstandig gedrag te overwinnen en op ons zelven naauw te letten; — daarom ook zeide THEMISTOCLES: dat de zege van MILTIADES, bij Marathon behaald, hem den slaap uit de oogen hield. — Want hij, die maar denkt, dat zijn vijand hem verre te boven gaat in bewindsposten of bescherming van vrienden en voorname mannen, en aldus, in plaats van te werken en hem na te streven, geheel en al tot afgunst en moedeloosheid verzinkt, die kampt met eenen ijdelen en niets uitwerkenden nijd. — Doch hij, die zich omtrent zijnen vijand door haat niet laat verblinden, maar deszelfs levenswijze, karakter, woorden en daden, als een onbevooroordeeld aanschouwer wel gadeslaat, die zal bemerken, dat het meeste, waarover hij naijverig is, door vlijt, bedachtzaamheid en wel verrigte daden is verkregen, en hij zal dus, door ook daarnaar te staan, zijne zucht voor deugd en roem aanvuren, en traagheid en vadsigheid in zijne handelingen afsnijden. — Maar gebeurt het, dat onze vijanden door vleijerij, bedrog, omkooping

ping of andere ongeoorloofde middelen, ons toeschijnen, aan Hoven of in Staatsbesturen eenen schandelijken en onedelen invloed te verkrijgen, *dan* zal ons dat geen verdriet veroorzaken, maar veeleer vreugde, als wij ons zuiver en onbesproken gedrag daar tegen over stellen. — Al het goud toch op en onder de aarde, kan, volgens PLATO, niet tegen de deugd opwegen. — En ook SOLON's gezegde moeten wij niet vergeten: „ Wij nu zullen den rijkdom der deugd niet met „ hunne bezittingen verruilen; — evenmin zul„ len wij de toejuichingen in schouwburgen, „ voor gastmalen gehuurd, noch de eerbewijzing „ en den voorrang bij hovelingen en staatsdiena„ ren boven dezelve verkiezen; — want niets „ is schoon, noch onzer bemoeijing waardig, „ hetwelk eene schandelijke daad ten oorzaak „ heeft." Dan naardemaal wij zelve, gelijk PLATO zegt, omtrent door ons beminde voorwerpen blind zijn, zoo hebben wij meer gevoel van het schandelijke eener daad, als zij door onze vijanden verrigt wordt. Zoo moet derhalve noch de vreugde over hunne misslagen, noch de smart over hunne goede daden, voor ons nutteloos zijn, maar beide moeten wij zoo zoeken aan te wenden, dat wij, door ons voor hunne verkeerdheden te wachten, niet slechter, en door *hunne* deugden na te volgen, zelve beter worden.

OVER

OVER

HET NIBELUNGEN LIED.

EENE VOORLEZING VAN

M. SIEGENBEEK.

Onder de voortbrengſelen der oud-Duitſche dichtkunst, welke, in groote menigte, tot onze tijden zijn bewaard gebleven en door den opgewekten ijver der Hoogduitſche geleerden voor de eer der Vaderlandſche letterkunde, in de laatſte jaren, in het licht verſchenen, is er geen, dat meer onze aandacht verdient tot zich te trekken, dan het beroemde *lied der Nibelungen*. Het ontleent toch, gelijk de meeste dier voortbrengſelen, zijne waarde niet enkel, of althans voornamelijk van zijne belangrijkheid voor de grondige kennis dier algemeene Duitſche taal, van welke de Nederlandſche een' der oudſte en merkwaardigſte hoofdtakken uitmaakt; het heeft bovendien, als kunstwerk, zoo uitſtekende verdienſten, dat het, in dit opzigt, boven alle de overige heerlijk uitmunt, ja geheel eenig en onvergelijkbaar genoemd mag worden. Terwijl de verdere dusgenaamde heldendichten, uit het vroegſte tijdperk

perk der Duitfche letterkunde tot ons overgebragt, eene reeks van avontuurlijke ontmoetingen en ongeloofbare heldendaden behelzen, door geen inwendig verband aaneengefchakeld en tot een wel zamenhangend geheel gevormd, bezit integendeel het *Nibelungen lied*, in eene vrij groote mate, dat eerfte en voornaamfte vereischte, dat onderfcheidend kenmerk van het eigenlijke heldendicht, 't welk in eenheid van bedrijf en handeling gelegen is. Ik zeg, met voordacht, *in eene vry groote mate;* want het zal ons ftraks uit de nadere ontvouwing van den inhoud blijken, dat de dichter de kunst niet verftaan heeft, om zijne lezers reeds terftond in het midden der handeling te verplaatfen, en hetgeen by hun verder wil mededeelen, op eene gepaste en ongedwongene wijze, door dusgenaamde *epifoden* in zijn dichtwerk in te vlechten. Doch, had hij ook de hoogte der kunst niet bereikt, welke in een' HOMERUS en zijnen edelen navolger, VIRGILIUS, zoo heerlijk zigtbaar is, het blijkt echter ten klaarfte, dat hij zich van het genoemde vereischte eenig begrip gevormd had, en hetzelve, zooveel in hem was, in zijn dichtwerk zocht te doen heerschen. Bovendien ontdekt men in het *Nibelungen lied* zoo veel kieschheid van gevoel, zoo veel vuur van verbeeldingskracht, zoo veel levendigheid van voorftelling, zoo veel treffende waarheid van karakterschildering, en inzonderheid zoo veel van die bekoorlijke

lijke eenvoudigheid, welke ons aan de zangen van HOMERUS onwederstaanbaar boeit, dat men deszelfs onbekenden maker onder de echte zonen der dichtkunst eene aanzienlijke plaats moet geven. Het is derhalve niet ten onregte, dat men, in het naburig Duitschland, aan dit eerwaardig overblijfsel der oudheid eene diepe hulde toebrengt, en zich om strijd beijvert om hetzelve, door eene zorgvuldige opsporing en vergelijking der onderscheiden handschriften, zoo veel mogelijk, in zijne oorspronkelijke zuiverheid te herstellen, en door gepaste verklaringen op te helderen, ja, dat op vele Hoogescholen daarover afzonderlijke voorlezingen gehouden worden; en, moge ook al het onpartijdig oordeel niet kunnen instemmen met de al te weidsche lofspraak van sommigen, die den dichter van het *Nibelungen lied* aan den vorst en vader der dichteren, den eenigen en nooit geëvenaarden, veelmin overtroffenen HOMERUS gelijk stellen, het erkent nogtans gaarne, dat zich tusschen beide dichters kennelijke trekken van overeenkomst voordoen. Gelijk HOMERUS ons de wel eenigzins ruwe, maar nogtans door hunne eenvoudigheid veelzins bekoorlijke zeden der heldeneeuw schildert, zoo maalt de Duitsche bard ons een getrouw afbeeldsel van den echten riddergeest en de niet min behagelijke zeden, welke daarvan het uitwerksel waren.

Ik heb derhalve gemeend aan U, M. H., van wel-

welke de meesten, wegens de veroudering der tale, waarin *het Nibelungen lied* geſchreven is, misſchien met deszelfs inhoud minder gemeenzaam zijn, en van welke zeker niemand onkundig is van den hoogen prijs, waarop hetzelve in Duitschland geſteld wordt, geenen ondienst te zullen doen, met u, bij deze gelegenheid, van den inhoud van dit hoogst merkwaardig dichtſtuk eenig verſlag te geven, en daarin de eene en andere schoone proeve in te vlechten, welke u in ſtaat moge ſtellen, om over deszelfs waarde althans eenigermate te oordeelen. Verleent mij daartoe uwe genegene en toegevende aandacht.

Wie de maker zij van dit beroemde lied, is, gelijk ik reeds aanduidde, tot dusverre onbekend. Er zijn te dezen aanzien wel eenige gissingen te berde gebragt; doch die te weinig grond hebben, om ons met derzelver vermelding of beoordeeling bezig te houden. Zekerder is het, dat hetzelve tot dat ſchoone tijdperk der oud-Duitſche dichtkunst gebragt moet worden, 't welk van het midden der twaalfde eeuw tot in de veertiende eeuw voortduurde, en gemeenlijk het Swabiſche genoemd wordt, zoo om de beſcherming, welke de Keizers uit het ſtamhuis van dien naam aan de dichtkunst verleenden, als omdat de Swabiſche tongval, als de taal van het hof, toen het meest in zwang geraakte. In dat tijdperk toch verkreeg de dichtkunst, door het

het schijnsel der vorstelijke gunst gekweekt, in Duitschland een' aanzienlijken bloei, en werd door grooten en kleinen om strijd beoefend. Uit dit tijdperk, en wel uit het begin der dertiende eeuw, is ons *Nibelungen lied*, volgens het gevoelen der meeste geleerden, herkomstig. De naam, dien het voert, is weinig geschikt, om den eigenlijken inhoud van hetzelve uit te drukken. De *Nibelungen* toch, met welken naam een fabelachtig heldenvolk uit het Noorden wordt aangeduid, spelen daarin zoo weinig de hoofdrol, dat men zelfs niet duidelijk kan opmaken, welk volk daardoor bepaaldelijk worde aangewezen. Dit alleen verneemt men, dat zij in het Noorden woonden en door heldhaftigheid en het bezit van een' grooten schat beroemd waren, maar niettemin voor de alles verwinnende dapperheid van SIEGFRIED, den voornaamsten held van het gedicht, moesten bezwijken, en, met overgifte van hunnen schat, zich voor een groot deel in zijnen dienst begeven. Beter zou op het dichtstuk den naam passen van *De ongelukkige liefde en bloedige wraak van* CHRIEMHILDE. Het is namelijk met de aanduiding hiervan, dat het dichtstuk een' aanvangt neemt, en met de voltooijing dier wraak, dat hetzelve eindigt, terwijl de opgegeven hoofdinhoud zich door het geheele dichtstuk openbaart, en als de gemeene band is, welke de onderscheidene deelen aan elkander knoopt en tot een geheel vormt. CHRIEMHILDE,

wier

wier afkomst, ſchoonheid en ongelukkig lot, dat ook voor vele anderen eene oorzaak van jammer en verderf was, ons reeds terſtond gemeld wordt, verbindt zich door den echt aan den even edelen als dapperen SIEGFRIED van de Nederlanden, die, na eene reeks van de grootmoedigſte en heldhaftigſte bedrijven, op eene lage en verraderlijke wijze vermoord wordt. De ongelukkige weduwe, hierdoor in troosteloozen rouw gedompeld, en met eene onverzoenbare wraakzucht tegen den ſtichter van haar leed bezield, beſluit ten laatſte, eeniglijk bewogen door de hoop van aan hare wraak voldoening te kunnen geven, eene tweede echtverbindtenis met den beruchten ATTILA, Koning der Hunnen, aan te gaan, en rust niet eerder, voor dat zy haar leed aan den bewerker van hetzelve geboet heeft; 't welk echter niet, dan ten koste van vele duizenden van helden, geschieden kan, en ook haar zelve tot een rampzalig einde brengt. Het lied bevat derhalve twee hoofddeelen, waarvan het eerste de dappere daden en het onwaardig einde van den edelen SIEGFRIED, het tweede den rouw van CHRIEMHILDE en de wraak, door haar over zijnen dood genomen, voorſtelt. Voorts is het dichtstuk in regelen van twaalf of dertien lettergrepen, by afwisseling, berijmd, van welke vier telkens eene dusgenaamde *Stanze* uitmaken. Achter hetzelve vindt men een dichtstuk in korter rijmregelen, onder den naam van *Klage*, 't welk, wegens zijnen

nen inhoud, wel tot het heldendicht in naauwe betrekking ſtaat, maar echter in zoo verre van hetzelve is afgeſcheiden, als het blijkbaar eenen anderen maker heeft, dan het eigenlijke *Nibelungen lied*, en dit laatſte, op zichzelve, een geheel voleindigd dichtwerk uitmaakt. Gij zult mij derhalve gaarne ten goede houden, dat ik, om dit verſlag niet tot eene al te groote uitgebreidheid te doen uitdijgen, van het genoemde aanhangſel geen verder gewag make. Uit het gezegde hebt gij verder reeds verſtaan, dat het bedrijf van het Dichtſtuk tot de tijden van ATTILA, d. i. tot de 5ᵉ eeuw behoort. Er zijn nogtans met dit tijdperk ook verſcheidene verhalen, of zoo als de Duitſchers die noemen, *zagen* van latere helden door den dichter verbonden, gelijk de eigenlijke riddergeest, die in hetzelve treffend geſchetst wordt, blijkbaar mede tot een later tijdperk behoort. In 't algemeen maken de meeste helden, die in het *Nibelungen lied* voorkomen, en bijzonder de doorluchtigſte van dezelve, SIEGFRID de ſtof van vele andere liederen uit, welke uit hetzelfde Swabiſche tijdperk tot ons zijn overgekomen. — Dan genoeg reeds ter inleidinge; ik ga over, om den inhoud van het dichtwerk in zijne bijzonderheden nader voor u te ontwikkelen.

De eerſte *aventure* (want in negen-en-dertig afdeelingen, dien titel dragende, is het dichtwerk

onderscheiden) maakt ons CHRIEMHILDE, de voorname heldin van hetzelve, hare afkomst en maagschap bekend, en doet ons tevens eenig voorgevoel opvatten van het leed, 't welk haar wachtte, van de wonderen van dapperheid, en te gelijk van de tooneelen van moord en ellende, van welke het land van ATTILA (in het werk zelve ETZEL geheeten) de schouwplaats wezen zou. Deze edele maagd, wier gelijke in schoonheid nergens te vinden was, groeide in Bourgondie op. Zij was de zuster en lieveling van drie edele en rijke Koningen, met name GUNTHER, GERNOT, en de jonge GISELHER. Deze woonden te Worms aan den Rijn, en hadden, zelve door dapperheid uitmuntende, vele dappere en onversaagde ridders in hunnen dienst, die, in vervolg van tijd, door den onderlingen nijd van twee edele vrouwen jammerlijk omkwamen. Van deze worden eenigen met name vermeld en wel VAN TRONEG HAGENE en zijn broeder, de wel snelle DANCHRAT, die bij de Koningen het ambt van Maarschalk bekleedde, deszelfs neef VAN METZEN ORTEWIN, die Hofmeester was, de twee Markgraven GERE en ECHEWART, VOLCHER VAN ALZYE, RUMOLT eindelijk, SINDOLT en HUNOLT, van welke de eerste het opzigt had over de keuken, de tweede Schenker, en de derde Kamerheer der Koningen was. De moeder van CHRIEMHILDE en hare drie broederen was UTE genaamd; hun vader heette DANCHRAT, die hun,

hun, na zijnen dood, de erfenis liet, en die bij zijn leven rijk was in dapperheid, en in zijne jeugd groote eere verwierf. Voorts wordt ons een droom van CHRIEMHILDE vermeld, waarin zij zien moest, dat een sterke, schoone en wilde valk, door haar opgekweekt, door twee arenden werd aangegrepen. Zij deelt, in de onrust harer ziele, dezen droom aan hare moeder UTE mede, en ontvangt van deze tot antwoord:

„ De valk, door u gekweekt, dat is een edel man,
Zoo God hem niet behoedt, gij scheidt er spoedig van."

Hierop herneemt de maagd:

„ Wat spreekt gij van een' man, gij lieve moeder mijn?
'k Wil zonder liefde eens helds mijn gansche leven zijn.
In maagdelijken staat blijve ik tot aan mijn' dood,
Opdat door mannenmin ik nimmer kome in nood."

„ Verzeg het niet te zeer, sprak weêr de moeder toen,
Zal immer ware vreugd uw harte juichen doen,
Die schenkt u mannenmin: gij wordt een heerlijk wijf,
Voegt God u eens nog toe eens eedlen ridders lijf."

„ Laat van die reden af, o moeder, sprak de maagd,
Het bleek aan menig vrouw, en werd te laat beklaagd,

Hoe liefde op 't laatst tot loon het wrangste leed ons biedt.
Mijn heilstaat is dan vast, wanneer ik beide ontvlied' (*)."

Ten gevolge van dit besluit behoedde CHRIEMHILDE, volgens verhaal van den dichter, haar hart een' geruimen tijd tegen de liefde, en bragt sedert vele genoegelijke dagen door, zonder dat zij iemand had, op wien hare min gevestigd was. *Ten laatste evenwel werd zij de vrouw van een' zeer koenen held. Dit was de valk, dien zij in haren droom zag, en hare moeder haar aanduid-*

„ Der valche, den du ziuhest, daz ist ein edel man:
Ine welle got behüten, du müst in schiere v'loren han."

„ Waz saget ir mir von manne, vil liebiu mûter min,
Ane rechen minne so wil ich immer sin;
Sus schôn ich wil beliben unz an minen tor,
Daz ich von mannes minne sol gewinnen nimmer not."

„ Nu versprich es niht ze sere; „ sprach aber ir mûter do,
„ Soltu immer herzenliche zer werten werden vro,
Daz geschicht von mannes minne, du wirst ein schône wip
Ob'dir noch got gefûget eins rehte gûten ritters lip."

„ Diu rede lat beliben, sprach si, vrowe min,
Ez ist an manigen wiben vil diche worden schin,
Wie liebe mit leide ze jungest lonen chan:
Ich sol si miden beide, so ne chan mir nimmer missegan."

vs. 55—68.

duidde. Hoe zeer wreekte zij het aan hare magen, die hem sedert versloegen! Door zijn sterven alleen storf het kind van menige moeder.

Ik heb u dit eerste gedeelte van het lied eenigzins uitvoeriger voorgehouden, zoo om u eenige der voornaamste handelende personen, als inzonderheid om u de wijze te doen kennen, waarop de dichter, reeds van den aanvang af, den hoofdinhoud van zijn werk voor zijne lezers openlegt, en u tevens eene proeve van den heerschenden toon van hetzelve te geven. Gij ziet hieruit, M. H.! dat het groote hoofdvereischte van een eigenlijk gezegd heldendicht, eenheid namelijk van handeling, den dichter niet onduidelijk voor den geest zweefde; maar dat hij den weg niet kende of te volgen wist, dien HOMERUS, en op zijn voetspoor de verdere dichters der oudheid ter bereiking daarvan insloegen, die hunne lezers terstond in het midden der hoofdgebeurtenis inleidden, terwijl zij al het voorgaande, 't welk tot derzelver onderrigt moest dienen, of ter verfraaijing van hun dichtwerk kon bijdragen, door gepaste *episoden* in het hoofdbedrijf wisten in te vlechten. Een zeer aanmerkelijk, ja het grootste deel van het *Nibelungen lied*, moet wel, gelijk het vervolg u nader leeren zal, als episodisch beschouwd worden; doch de dichter doet hetzelve niet als zoodanig voorkomen, maar heeft daarvan veeleer een afzonderlijk hoofddeel van zijn dichtstuk gemaakt. Voorts is uit het voor-

gestelde gebleken, dat in het werk een toon van eenvoudigheid heerscht, welke ons die van HOMERUS te binnen brengt, en dat in 't bijzonder die *dramatische* wijze van voorstelling, door welke de Jonische bard zijn eigen verhaal telkens op eene behagelijke wijze afwisselt, en aan zijn dichtwerk eene wonderbare levendigheid heeft bijgezet, door den onbekenden dichter van ons lied tot hetzelfde einde gelukkig is aangewend. Doch zetten wij het aangevangen verslag voort. — De tweede afdeeling van het dichtstuk doet ons den man kennen, wien het gelukte het hart der schoone CHRIEMHILDE te winnen. In de Nederlanden namelijk wies het kind op van een' zeer edelen Koning, wiens vader SIGEMUNT en wiens moeder SIGELINT geheeten was. Deze woonden in een rijke burgt te Xanten aan den Rijn, de hoofdplaats van het rijk der Nederlanden. De jonge Koningstelg, SIEGFRID genaamd, muntte, van zijne jeugd af aan, door schoonheid en dapperheid heerlijk uit. Eene teedere en zorgvuldige opvoeding vereenigde zich met den voortreffelijksten aanleg, om hem tot het luisterrijkste sieraad van zijnen tijd te verheffen. Zijne ligchaamssterkte en heldhaftigheid waren onverwinnelijk, en de grootmoedigheid zijner ziele evenaarde zijne dapperheid. Toen hij, tot mannelijke jaren gekomen, de wapenen aanvaard had, noodigde zijn vader alle de edelen en ridders van zijn land tot een hoogtijd of feestmaal, 't welk,

ze-

zeven dagen achtereen, met allerlei ridderlijke spelen en het hoogstmogelijke betoon van luister, pracht en milddadigheid gevierd werd. Bij deze gelegenheid deed de Koning zijne Vasallen den eed van hulde en getrouwheid aan SIEGFRID, als hunnen toekomstigen Leenheer, afleggen. De jonge held was allen zoo aangenaam, dat zij hem gaarne reeds terstond voor Koning wilden ontvangen; dan, hoezeer ook de teederhartige vader bereid was, dien wensch in te volgen, weigerde echter de regtgeaarde zoon, gedurende het leven zijner ouderen, de kroon te dragen, maar verbond zich gaarne om de eerste verdediger van het land te zijn. Geen wonder, dat een jongeling, met zoo heerlijke gaven naar ligchaam en ziel toegerust, en wiens hart voor de edelste gevoelens open stond, in den boezem van vele maagden de teederste aandoeningen en vurigste wenschen ontstak, en zelf voor de gewaarwordingen der liefde niet ongevoelig bleef. Het gerucht, dat in het land der Bourgondiërs eene maagd van onvergelijkbare schoonheid gevonden werd, deed, zoo als wij in de derde afdeeling of *aventure* lezen, het eerst die gewaarwordingen met volle levendigheid en kracht in zijne borst ontgloeijen. Op den wensch van zijne magen en vrienden, dat hij zich eene echtgenoote mogt kiezen, maakt hij zijn voornemen bekend, om de hand van CHRIEMHILDE te vragen. Dit voornemen wekt bij den teederminnenden

den vader eenige bekommering, daar hij weet, dat aan het hof van GUNTHER, die, als de oudste der drie bovengemelde broederen van CHRIEMHILDE, de koninklijke waardigheid bekleedde, zich vele dappere en hoogmoedige ridderen bevinden, van welke inzonderheid HAGEN, naderhand, gelijk wij zien zullen, de verraderlijke moordenaar van SIEGFRID, hem vrees inboezemt. Dan SIEGFRID zoekt door geruststellende redenen dezen kommer te verdrijven, en verlangt van zijnen vader, bereid hem tot zijn' voorgenomen' togt alle hulp te verleenen, niet meer dan twaalf metgezellen. Nog grooter was de vrees der teederhartige moeder, wier aandoeningen en de kinderlijk eerbiedige wijze, waarop SIEGFRID hare vrees zocht te verbannen, zeer treffend beschreven worden.

Dees maar vernam toen meê zijn moeder Sigelint:
Zij treurt, vol bange zorg, om haar hoogst dierbaar kind.
Dat roofde, vreesde zij, haar Gunthers heldenstoet;
Een vrees, die de eedle vrouw veel tranen storten doet.
Siegfrid de heere ging naar zijne moeder heen:
Hij spreekt haar minzaam toe met troostelijke reên:
„ Gij zult om mijnentwil niet weenen, waarde vrouw.
Geen vijand geeft mij zorg, of oorzaak u tot rouw." (*)

Hij

(*) Do vernam ŏch disiu maere sin' můter Siglint
Si begunde truren um ir liebes chint,

Daa

Hij verzoekt verder de hulp zijner moeder, om hem en zijne togtgenooten tot de reis toe te rusten, en hen inzonderheid van kleederen te verzorgen, waarin zij aan het hof van GUNTHER met eere verschijnen konden. De liefderijke moeder willigt dit verzoek gaarne in, en belooft, dat zij haar eenig kind en zijne metgezellen van de beste kleederen voorzien zal, welke ooit ridder droeg. Door den arbeid van schoone vrouwen, op aansporing der Koninginne, nacht en dag voortgezet, was de toegezegde kleeding welhaast in gereedheid, gelijk mede, door de zorg des vaders, de heerlijkste wapenrusting voor SIEGFRID en de zijnen was toebereid. Zoo waardiglijk uitgerust, aanvaardt de jonge held met zijne metgezellen den voorgenomen togt. Hun afscheid, en vooral dat van SIEGFRID van zijne ouderen, is met roerende eenvoudigheid beschreven.

Treu-

Das vorhte si verliesen von Guntheres man:
Diu edele chuniginne vil sere weinen began.

Sivrit der heere gie da er si sach,
Wider siniu müter er gütliche sprach:
„ Vrôwe, ir sult niht weinen durch den willen min;
Ja wil ich ane sorge vor allen wiganden sin."

vs. 249—256.

Treurig beweenden hem de Koning en zijn' vrouw;
Hij troostte minnelijk toen beider bittren rouw:
Hij ſprak: gij zult niet weenen om den wille mijn;
Steeds zult gij zonder zorg voor mijne dagen zijn. (*)

Op den zevenden morgen na hun vertrek *reden de koene ridderen te Werms op den zandigen oever.* Vele ridders van hoogen moed ontvingen de edele en heerlijk toegeruste vreemdelingen, en bragten de mare van hunne komst tot GUNTHER, in wiens bijzijn SIEGFRID dadelijk verlangde geleid te worden. De Koning vraagde hen, van waar deze zoo kostbaar gekleede en heldhaftige gasten kwamen; dan tot zijn leedwezen, kon niemand hem hiervan berigt geven. METZEN ORTWIN raadt hem daarop tot zijnen oom HAGEN te zenden, als die door de groote kennis, welke hij van vreemde landen en alle eenigzins beroemde helden droeg, hen waarſchijnlijk zou herkennen. HAGEN, hierop ten hove ontboden en met zijn gevolg verſchenen, treedt, ter voldoening aan 's Konings wensch, voor een venſter, om de vreemdelingen gade te slaan,

(*) In weinten trurichlichen der chunich unt ſin wip;
Er troste minnichlichen do ir beider lip;
Er ſprach: „ir ſult niht weinen durch den willen min,
Immer ane ſorge ſult ir mines libes ſin."

vs. 285—288.

slaan, en, schoon hij ze nimmer te voren zag, aarzelt hij echter niet te verzekeren, dat hij, die onder hen het heerlijkst uitmunt, niemand anders dan SIEGFRID, de held der Nederlanden, is, wiens heldhaftig bedrijf tegen de Nibelungen hij vervolgens verhaalt. SIEGFRID namelijk was, geheel alleen zijnde, er juist op aangekomen, toen de Nibelungen bezig waren met uit een' hollen berg den bij hen verborgenen ſchat te voorſchijn te halen. Op het zien van den ſterken held van Nederland, dragen de jonge vorſten SCHILBUNCH en NIBELUNCH hem de taak op, om den onmetelijken ſchat, uit edele geſteenten en goud beſtaande, onder hen en hun volk te verdeelen, en boden hem het Nibelungs zwaard, *Balmunch* geheeten, ter belooning aan. SIEGFRID aanvaardde de taak, maar kon die niet tot hun genoegen voleinden. Hieruit ontſtond wederzijdſche twist en gramſchap, welke zoo hoog liep, dat de jonge Koningen twaalf hunner koenſte mannen, ſterke reuzen, tegen SIEGFRID aanvoerden. Dan deze versloeg hen allen met zijn vreeslijk zwaard, en nevens hen de beide Koningen, en nog zeven honderd helden van het Nibelungen land. De zwaarſte ſtrijd echter ſtond hem nog te voren met ALBRICH en zijne ſterke dwergen, die tot bewakers van den ſchat geſteld waren, en nu den dood van hunne meesters wilden wreken. Dan, hoe ſterk ook, konden zij hem nogtans niet overwinnen; als wilde leeuwen

wen liepen zij tegen den berg op; eindelijk ontweldigde SIEGFRID aan ALBRICH de *tarenkap*, (dit is de naam van eene wonderkap, welke het vermogen had om hem, die dezelve droeg, onzigtbaar te maken) en werd hierdoor meester van den fchat. De fterke ALBRICH onderwierp zich aan hem, als zijn knecht, en werd door hem tot bewaarder van den fchat aangefteld, dien hij ter plaatfe, van waar de Nibelungen hem te voren namen, liet terug voeren. HAGEN, dit heldhaftig bedrijf van SIEGFRID vermeld hebbende, voegt er nog bij, dat hij ook eenen linddraak verfloeg, in wiens bloed hij zich baadde, met dat gevolg, dat zijn huid hoornig werd en van geen zwaard kon doorfneden worden, gelijk meermalen gebleken was; weshalve hij ten befluite raadt, den held en zijne metgezellen minzaam te ontvangen. Deze raad wordt ook door den Koning gevolgd, en de Nederlandfche held, nevens zijne togtgenooten, met het grootfte bewijs van vriendfchap en eere door hem bejegend. Het antwoord echter van SIEGFRID op GUNTHERS vraag, wat hem bewogen had derwaarts te komen, dreigt in het eerst eenige moeijelijkheid te baren; dan deze wordt, door tusschenkomst van GERNOT, fpoedig uit den weg geruimd, en aan SIEGFRID met de zijnen 's Konings wijn gefchonken, en hem verder door GUNTHER de verzekering gedaan, dat zij bereid waren lijf en goed met hem te deelen. Nu verkeerde

SIEG-

SIEGFRID een geheel jaar onder de Bourgondiërs, aan alle hunne ridderlijke oefeningen deel nemende, en zich meer en meer de algemeene achting verwervende. Doch hard viel het den minnenden held, dat hij in al dien tijd geene gelegenheid vond, om zijne geliefde CHRIEMHILDE te zien. Deze echter zag hem meermalen uit het venster, en voelde in hare borst langzamerhand die sterke genegenheid ontkiemen, welke haar eenmaal aan SIEGFRID voor eeuwig verbinden zou. Dan, vond hij geene gelegenheid om aan den wensch van zijn hart te voldoen, er deed zich weldra eene aan hem voor, om zijnen heldenmoed op het heerlijkst aan den dag te leggen. LUDIGER namelijk, een rijk Vorst uit Saksenland, en LUDIGAST, Koning van Denemarken, zonden boden aan GUNTHER, die gelast waren hem hun voornemen aan te kondigen, om eerlang met een geducht leger tegen hem en zijn land op te trekken, ten einde aan hunnen haat tegen hem voldoening te geven. Hoe weinig welkom deze boden den Koning ook zijn moesten, deed hij hen echter (en ziet daar een schoonen trek van de menschelijkheid dier tijden, of liever van de gevoelens des dichters) het best mogelijke onthaal genieten. Intusschen raadpleegde GUNTHER met zijne vertrouwdste vrienden en dapperste ridders over de ontvangene boodschap, en vond allen, en inzonderheid SIEGFRID, wien hij de oorzaak zijner ongewone

zwaar-

zwaarmoedigheid, op deszelfs dringend verzoek, insgelijks had megedeeld, gemoedigd en bereid, om den gedreigden vijandelijken aanval af te keeren. Hoogst merkwaardig is de trek, met welken de dichter ons, bij deze gelegenheid, de edele ziel van SIEGFRID schildert. Op zijne eerste vraag naar de reden der sombere treurigheid, welke hij bij GUNTHER opmerkte, had deze hem ten antwoord gegeven, dat hij de bezwaren van zijn hart niet aan alle menschen mogt bekend maken, maar dat men den nood zijner ziele slechts aan beproefde vrienden klagen moest. Toen (zegt de dichter) *werd de verw van* SIEGFRID *bleek en rood;* waarop hij de hartelijkste verzekering laat volgen, dat de Koning in hem eenen vriend zou vinden bereid om alle leed van hem te helpen afweren, en die deze zijne belofte, tot aan zijn levenseind, met eere volbrengen zou. Zijn aanbod met dankbaarheid aannemende, geeft GUNTHER hem thans ook, op den toon van het volkomenst vriendschapsvertrouwen, de verlangde verklaring. De boden worden teruggezonden, met het berigt, dat, zoo hunne meesters den bedreigden aanval mogten ondernemen, zij een' geduchten wederstand te wachten hadden, en voorts bij hun afscheid (wederom een trek van menschelijkheid en beschaafdheid, waarvan latere tijden geen voorbeeld aanbieden) met rijke gaven beschonken. Het bescheid, dat de teruggekeerde boden aan

aan hunne meesters bragten, en bijzonderlijk de tijding, dat de held van Nederland zich bij de Bourgondiërs bevond, deed hen alle hunne krachten bijeenzamelen, en meer dan veertig duizend man ten ſtrijde voeren. Inmiddels bleef men, van GUNTHERS zijde, mede niet achterlijk in het maken van toebereidſelen ter verdediging; ja, men beſloot zelfs, den aanval niet af te wachten, maar den vijand in zijn eigen land te gaan bestoken. SIEGFRID, en, onder en nevens hem, een groot deel der dapperſte Bourgondiſche ridders, met name GERNOT, HAGEN, DANCHWART, ORTWIN en vele anderen, begaven zich met de hunnen door Hessen naar het land der Saksen op weg, waar zij alles wijd en zijd verwoestten. SIEGFRID is hier wederom de voorſte in ſtrijdbaarheid en heldenmoed. Hij geraakt in een bijzonder gevecht met den Deenſchen Koning LUDIGAST, en maakt dezen, in den ſtrijd overwonnen, tot zijnen gevangen. De Deenen, hierover in toorn ontſtoken, en ook 's Vorſten broeder LUDIGER, Koning der Saksen, vallen op SIEGFRID en zijne medeſtanders heviglijk aan; dan de wonderen van dapperheid, door de Bourgondiſche helden en bovenal door SIEGFRID, wiens arm onwederſtaanbaar was, verrigt, matten de kracht en het geweld der vijanden zoo zeer af, dat LUDIGER het geraden vond den vrede te verzoeken, dien hij niet verkreeg dan op voorwaarde, dat hij zelf, als gijzelaar, in GUNTHERS land zou blijven.

Gaar-

Gaarne zou ik u, bij deze gelegenheid, de beschrijving van eenig bijzonder gevecht hebben voorgehouden, waarbij gij zeker, met mij, de levendigheid van ſchildering, den dichter eigen, zoudt bewonderd hebben; dan de langheid der baan, die ons nog ſtaat af te wandelen, verbood mij aan dezen wensch te voldoen. Genoeg zij het dan te melden, dat zij met vijfhonderd ſtrijdbare gevangenen en een veel grooter aantal van gewonden naar het land der Bourgondiërs, in zegepraal, terugkeerden, en dat allen de eer dier zegepraal voornamelijk aan SIEGFRID toeschreven. Ook de bode, die, naar het verblijf van CHRIEMHILDE afgevaardigd, haar, op hare vragen, van den welſtand harer broederen en vrienden berigt geeft, weidt met zoo veel geestdrift in den lof van den held der Nederlanden uit, dat hij daardoor de ſmeulende liefdevonk in haren boezem meer en meer in volle vlam zet. Hoogst bevallig is hier de schildering van den dichter.

Haar heldre verw bloeide op, toen zij de maar verſtond.
Een lieflijk rozenrood ſpeelde op haar schoon gelaat
Van vreugde, dat de held, in ongeſchonden' ſtaat,
Den grooten nood ontkwam; ook was haar ziel, naar ſchuld,
Om maag en vriend niet min met dankbre vreugd ver-
(vuld (*).

(*) Da erblůte ir liehtiu varwe, do si diu maer reht ervant.
Ir ſchǒnez antlutze das wart roſenrot;

Do

De zegevierende helden worden natuurlijk door den Koning met de grootste eere verwelkomd, en van alles rijkelijk voorzien, wat tot hunne verkwikking dienen kan. De gewonden bovenal worden op het liefderijkst verzorgd, in welke zorg de menschlievende Vorst ook zijne vijanden doet deelen. Niet min beschaafd is de wijze, waarop GUNTHER de beide Koningen, van welke, de een als gevangene, de andere als gijzelaar tot hem komt, bejegent. Nog een' anderen trek van zacht gevoel moet ik u mededeelen De aan stukken gehouwen schilden waren medegevoerd; ook was er een groot aantal van bloedige zadels; deze gaf men last te verbergen, *opdat de vrouwen niet weenen mogten.* Als de Koning met de zijnen overleide, hoe hij zijne helden best beloonen zou, gaf zijn broeder GERNOT den raad, om hen, voor het tegenwoordige, ieder naar zijn huis te laten terugkeeren, maar hen over zes weken tot een' hoogtijd te noodigen; in welken tusschentijd vele thans gewonden weder geheeld konden zijn. Deze raad wordt goedgekeurd en gevolgd. SIEGFRID, die mede zijn afscheid wil nemen, laat zich, om CHRIEMHILDES

Do mit liebe was gescheiden ůz der grozen not
Der waetliche reche, SIVRIT der junge man:
Si vreute ŏch sich ir vriuwende; daz was von schulden getan.

vs. 976—980.

DERS wil, door den Koning verbidden, om nog te blijven. De aangekondigde hoogtijd, waartoe ook 's Konings zuster en de verdere vrouwen vele toebereidfelen maken, wordt met den grootften luister en pracht gevierd. Ruim vijfduizend mannen, en onder deze twee-en-dertig Koningen, komen daarop bijeen. De Koning, wien de liefde van SIEGFRID tot zijne nog niet door hem geziene zuster geenszins onbekend was, volgt daarom te eerder den raad van den heldhaftigen ORTWIN, die hem voorhield, dat hij, ten einde aan het feest zijnen vollen luister bij te zetten, zijne schoone zuster en de verdere bevallige maagden en vrouwen, welke Bourgondië bezat, in tegenwoordigheid der ridderen moest doen verfchijnen. Hij ontbiedt hierop vrouw UTE, om met hare dochter en maagden ten hove te komen. Deze voldoen aan zijnen wensch, en verlaten, UTE door meer dan honderd fchoone vrouwen vergezeld, en hare dochter mede met een groot gevolg van bevallige maagden, allen op het heerlijkst uitgedost, haar verblijf, om in plegtigen optogt ten hove te verfchijnen. De fchildering, welke de dichter bij deze gelegenheid van CHRIEMHILDE geeft, is te fraai, dan dat ik dezelve kan achterhouden.

De minnelijke ging, gelijk het morgenrood
Uit droeve wolken doet; toen week van hem de nood,

Die

Die haar in 't harte droeg, en 't lang reeds had gedaan;
Hij zag veel heerlijk thans de minnenswaarde ſtaan.

Veel kostelijk geſteent blonk van haar kleedren af,
Welks glans haar rozenkleur nog hooger ſchijnſel gaf.
Ja, ſchoon hij 't wenſchen mogt, kon niemand toch ver-
(klaren,
Dat ooit iets ſchooners zich zijn oog kwam openbaren.

Gelijk de lichte maan voor al de ſterren ſtaat,
Wier glans zoo hel en klaar van uit de wolken gaat,
Haar ſtond zij nu gelijk voor menig vrouwen goed.
Dit deed veel helden thans hoog klimmen het gemoed. (*)

SIEG-

(*) Nu gie diu minnechliche, alſo der morgen rot
Tůt ůz den trůben wolchen: da ſchiet von maniger nŏt,
Der ſi da trůg' in herzen, unt lange het getan;
Er ſach diu minnichlichen nu vil herlichen ſtan.

Ja luhte ir vor ir waete vil manich edel ſtein,
Ir roſen rotiu varwe vil minnechlichen ſchein:
Ob' jemen wunſchen ſolde, der cunde niht gejehen,
Daz er ze dirre werelde het' iht schŏners gesehen.

Sam der liehte mane vor den ſternen ſtat,
Der ſchin ſo lůterliche ab' den wolchen gat,
Dem ſtůnt ſi nu geliche vor maniger vrŏwen gůt:
Des wart da wol gehŏhet den zieren helden der můt.

vs. 1137—1148.

SIEGFRID, die de minnelijke maagd, onder de sterkste aandoeningen van liefde en vrees, thans voor de eerste reize zag, wordt onvoorziens verheugd door de tijding, dat de Koning hem vergund had ten hove te gaan, waar zijne zuster hem zou begroeten. De ontmoeting der twee gelieven wordt dus beschreven.

Toen zij hem, hoog van moed, zag voor haar oogen staan,
Verhoogde zich zijn verw: de maagd sprak dus hem aan:
„ Ik heet u wellekom, heer SIEGFRID, edel, goed."
Toen steeg van dezen groet veel hooger nog zijn moed.

Hij boog zich voor haar neêr; zij greep zijn handen aan.
Hoe minlijk zag men hem daar naast de vrouwe gaan!
Terwijl hun beider oog, vol teedren liefdegloed,
Elkander menigwerf, doch in 't geheim, ontmoet.

Of vriendlijk soms de hand van teedre hartenmin
Gedrukt werd, kwam bij mij geen zeekre kondschap in:
Doch ik geloof het naauw, dat zulks niet werd gedaan.
Zij gaf haar liefde hem wel spoedig te verstaan.

Nooit mogt, bij zomertijd en schoône voorjaarsdagen,
Hij in zijn moedig hart zoo hooge vreugde dragen,
Als zich op dezen stond door heel zijn ziel verspreidt,
Nu hij zijn hartvriendin aan zijne hand geleidt. (*)

Me-

(*) Do si den hohgemuten vor ir stende sach,
Do erzunde sich sin' varwe; diu schône magt sprach:
„ Sit

Menig held benijdde SIEGFRID het geluk, 't welk hem aan de zijde der ſchoone CHRIEMHILDE ten deel werd; en niemand had oogen voor iets anders dan voor dit onvergelijkelijk paar. Niet lang daarna echter moest SIEGFRID van zijne beminde ſcheiden, toen deze met haren ſtoet naar de kerk ging. Dan, nadat zij uit het heiligdom was teruggekomen, ontving SIEGFRID eene nieuwe noodiging, om tot CHRIEMHILDE te

---

„ Sit willechomen, her SIVRIT, ein edel ritter gut."
Do wart im von den grůze vil wol gehőhet der můt.

Er neig' ir vlizechliche, bi der hende ſi in vie;
Wie rehte minnechliche er bi der vrowen gie!
Mit lieben ŏgen blichen einander ſahen an
Der herre ůnd ŏch diu vrŏwe, daz wart vil tŏgenlich (getan.

Wart iht die vriuwentliche getwungen wizlu hant
Von herzen lieber minne, daz ist mir niht bechant,
Doch en chan ich niht gelŏben, daz ez wurde lan:
Si het im holden willen chunt vil ſchiere getan.

Bi der ſummerzite unt gein des meien tagen
Dorft' er in ſime herzen nimmer mer getragen
So vil der hohen vreude, denn' er da gewan,
Do im diu gie en hende, diu er ze trůte wolde han.

VS. 1181—1196.

te gaan. Zij ſprak hem het eerst toe, hem dankende, dat hij, vóór menig held, zoo regt heerlijk ſtreed,

„God loon', heer SIEGFRID! u, ſprak de overſchoone vrouw,
Dat gij zulks hebt verdiend door uwe dappre trouw,
Dat u der helden ziel zoo hartlijk is genegen,
Als ik verneem." Toen zag haar minlijk aan de degen (*).

„ Ik zal (dus luidt zijn taal) mijn' dienst hun altijd wijden,
En nimmer rust mijn hoofd, als zij tot moedig ſtrijden
Mij vordren, hun tot hulp; 't is om uw gunst vooral,
Mijn dierbre vrouw CHRIEMHILD, dat ik hun dienen zal." (†)

Dan

(†) „Nu lon' iu Got, her SIVRIT, ſprach daz vil ſchöne chint,
Daz ir daz habt verdienet, daz iu die rechen ſint
So holt mit rehten triuwen, als' ich ſi höre jehen."
Do begund'er minnechlichen an vrön CHRIEMHILDEN ſehen.

„ Ich ſol in immer dienen, alſo ſprach der degen,
Und' en wil min höbet nimmer e gelegen,
Ich en werbe nach ir willen, ſol ich min leben han,
Daz ist nach iuwern hulden, min' vrö CHRIEMHILT, getan."

vs. 1225—1232.

(*) Ik heb hier, in navolging van het oorſpronkelijke, het woord *degen* in de beteekenis van *held* gebruikt, omdat hetzelve, in dien zin, bij onze vroegſte Schrijvers meermalen voorkomt. Men zie dit door verſcheidene voorbeelden bewezen in de *Taalkundige Mengelingen*, *uitgegeven onder de zinspreuk* LINGUAE PATRIAE EXCOLENDAE AMORE, N°. 1. *bl.* 62 *en volgg.*

Dan genoeg reeds van dit luisterrijke feest, waarbij SIEGFRID bestendig aan de zijde van CHRIEMHILDE was, en na welks afloop hij zich niet moeijelijk liet overreden, om nog eenigen tijd onder de Bourgondiërs te vertoeven. Een nieuw tooneel wordt voor de onverwinnelijke dapperheid van den edelen held geopend, die, ter belooning daarvan, het voorwerp zijner liefde eindelijk tot echtgenoote ontvangt. Er was namelijk over zee eene Koningin gezeten, wier gelijke men nergens kende. Zij muntte niet slechts door schoonheid, maar ook door ligchaamssterkte heerlijk uit. Zonderling en ontzettend was de prijs, dien zij op de verwerving van hare liefde stelde. Zij schoot den pijl met de helden; zij worp den steen verre, naar welken zij wijd sprong; die naar hare hand stond, moest haar in deze drie spelen overwinnen; en, schoot hij in een derzelve te kort, zoo verloor hij zijn hoofd. Ter bekoming van deze zeldzame vrouw, besloot Koning GUNTHER zijn leven te wagen. Hoe zeer hem ook dit voornemen door SIEGFRID ontraden wordt, volhardt hij echter daarbij, en roept, op raad van HAGEN, deszelfs bijstand in. Deze wordt hem door den held toegezegd onder voorwaarde, dat hij zijne zuster tot echtgenoote mogt ontvangen. Hierop belooft GUNTHER hem bij handtasting, dat, indien de schoone BRUNHILD (dit is de naam der ongemeene vrouw, naar wier bezit de Koning staan wilde) in het

land mogt komen, hij hem CHRIEMHILDE tot vrouw zou geven; welke overeenkomst met eede bevestigd wordt. — SIEGFRID voorziet zich van de dusgenaamde *tarn-* of wonderkap, waarvan wij te voren reeds gewaagden. Op zijnen raad ziet GUNTHER van zijn voornemen af, om eenige duizenden van ſtrijderen naar IJsland (dus heette het land, waar BRUNHILDE regeerde) over te voeren, en beſluit alleen drie helden met zich te nemen, SIEGFRID namelijk, HAGEN en DANCHWART. Nu wendt GUNTHER zich tot zijne zuster met de bede, dat zij hem en zijnen metgezellen ſchoone en rijke kleederen mogt toebereiden, ten einde zij met eere in het land van BRUNHILD verſchijnen konden. De minnelijke willigt dit verzoek gaarne in, en voldoet daaraan even spoedig als volkomen, zoodat GUNTHER en de zijnen op het heerlijkst waren uitgedost. Het afſcheid 't welk zij van haren broeder en SIEGFRID, bij hun vertrek, neemt, verdient hier eene plaats.

„Veel lieve broeder, ſprak ze, o! mogt ge u nog beraân,
En ſtaan naar andrer min; dat heette ik wel gedaan;
Waar u niet even zeer te wagen ſtond het lijf.
Gij vindt hier nader ligt een even edel wijf."

Ik meen, haar hart zei háár, wat onheil dit haar wrocht.
Zij weenden al te zaam, wat iemand ſpreken mogt.
Het goud op hunne borst werd van de tranen nat,
Wier ſtroom hun alle drie gelijk uit de oogen ſpat.

Zij

Zij ſprak: „ heer SIEGFRID, ach, laat u bevolen zijn,
Op trouw en op gena, de lieve broeder mijn.
Dat hem geen onheil treffe in vrouw BRUNHILDES land."
Dit zei de dappre toe aan zijn CHRIEMHILDES hand.

Toen ſprak de rijke held: „ blijft mij het leven bij,
Zoo moogt gij alle zorg, o vrouw, verbannen vrij:
'k Breng u gezond hem weêr (vertrouw dit) aan den Rijn."
Toen dankte nijgend hem het ſchoone maagdelijn. (*)

Nu

(*) Si ſprach: „ vil lieber brůder, ir mŏhtet noch beſtan,
Und' wurbet ander' vrŏwen, daz hiez' ich wol getan,
Da iu ſo ſere in wage ſtůnde niht der lip:
Ir mugt hie naher vinden ein alſo hochgeboren wip."

Ich waen', in ſagt' ir herze, daz in davon geſchach;
Si weinten al geliche, ſwaz ieman geſprach;
Ir golt in vor den brůsten wart vor trahen ſal,
Diu vielen in genote von den ŏgen hin ze tal.

Si ſprach: „ herre SIVRIT, lat iu bevolhen ſin
Uf triůwe und' ůf genade den lieben brůder min,
Daz im iht gewerre in BRUNHILDE lant."
Daz lobte dir vil chůne in vrŏn CHRIEMHILDE hant.

Do ſprach der degen riche: „ ob' mir min leben beſtat,
So ſult ir aller aller ſorgen, vrŏwe, haben rat,
Ich bringe'n iu geſunden her wider an den Rin,
Daz wizzet ſicherlichen." Im neich daz ſchŏne magedin.

vs. 1501—1516.

Nu begeven zich de vier ſtrijdgenooten ſcheep, en zeilen, op geleide van SIEGFRID, naar het land van BRUNHILD, 't welk zij op den twaalfden morgen in het gezigt kregen. Zij landen in de nabijheid van de vesting en hoofdplaats IJzenſtein, waar, uit een der menigte burgten, de aankomst der vreemdelingen door BRUNHILD en hare ſchoone vrouwen voor de venſters werd gadegeſlagen. GUNTHER, begeerig te weten, wie van haar de Koninginne was, wordt door SIEGFRID vermaand rond te zien, wie hij daarvoor houden zou; waarop de Koning op eene wijst, die hij van de overige onderſcheidt, en van zijnen togtgenoot met vreugde verneemt, dat BRUNHILD zelve is. Aan land gekomen, wordt SIEGFRID door eene van het gevolg der Koningin herkend, die daarop met haren vrouwenſtoet buiten de burgt treedt, den held minzaam begroet, en hem naar de reden van zijne komst vraagt. Hierop antwoordt SIEGFRID, dat de Koningin hem te veel eere bewijst, met hem het eerst te begroeten, daar die nevens hem ſtaat (hij wijst op GUNTHER) zijn Heer is, en maakt dezen verder in zijne waardigheid aan haar bekend, met bijvoeging van het oogmerk van zijne komst. Hierop geeft BRUNHILD de reeds bekende voorwaarde te verſtaan, op welke hare hand alleen te bekomen is, en verklaart, dat, indien GUNTHER in een der drie ſpelen te kort ſchoot,

ſchoot, het aan allen het leven zou kosten. Zonder in verdere bijzonderheden te treden, meld ik alleen dat SIEGFRID, die, in zijne wonderkap gehuld, den Koning onzigtbaar bijſtaat, BRUNHILD in alle drie de oefeningen, echter niet zonder groote moeite, en inſpanning van alle zijne krachten, overwint; waarop deze, niet anders vermoedende, dan dat zij door GUNTHER overwonnen was, hare toeſtemming geeft, om hem tot haren echtgenoot te nemen, en hem naar zijn land te volgen, terwijl zij haren onderhoorigen aankondigt, dat zij voortaan GUNTHER voor hunnen Heer te erkennen hadden. SIEGFRID, die intusſchen voorgaf in het ſchip geweest te zijn, laat zich, om de list te meer te bedekken, als een onkundigen, van den uitſlag van het kampgevecht onderrigten; en als HAGEN hem zijne bekommering te kennen geeft, dat de Koningin, wier gezindheden men te weinig kende, met alle hare manſchap in het land der Bourgondiërs komende, welligt eenig kwaad mogt brouwen, ſtelt de nooit verſaagde held hem gerust door de verzekering, dat hij ſpoedig de noodige hulp zal aanbrengen. Hij begeeft zich hierop, weder in zijne wonderkap verborgen, ſcheep, en doet een' kleinen uitſtap naar het Nibelungen land, van waar hij, na een zonderling en hevig gevecht, in 't welk hij, naar gewoonte, overwinnaar is, duizend uitgelezene helden naar het land van

BRUN-

BRUNHILDE overvoert. Ten laatste wordt de togt van deze, met een groot aantal van vrouwen en maagden en wel tweeduizend van hare manschap, naar het gebied van GUNTHER bepaald, die derwaarts ook de helden uit Nibelungenland medevoert. In het land der Bourgondiërs, werwaarts SIEGFRID, op dringend verzoek van den Koning als bode vooruitging, wordt alles tot de waardige ontvangst van hem en zijne echtgenoote met beider talrijk gevolg in gereedheid gebragt, en bij derzelver komst een luisterrijk feest gevierd. Thans herinnert SIEGFRID aan GUNTHER zijne plegtig gedane belofte; waarop deze, zonder aarzeling, aan dezelve voldoet. De hoogst eenvoudige wijze, waarop de beide gelieven ten laatste aan elkanderen verbonden worden, verdient hier eene plaats. CHRIEMHILDE komt, op het ontbod van haren broeder, ten hove.

De Koning GUNTHER sprak: „ o hooggeboren vrouw,
Vervul mijn' duren eed door uwe deugd en trouw.
Ik zwoer een' held u toe; neemt gij tot man hem aan,
Zoo hebt gij aan mijn' wensch met groote trouw voldaan."

„ Smeek (antwoordt de eedle maagd) o lieve broeder, niet.
Gij vindt mij steeds bereid te doen, wat gij gebiedt.
Den man, dien gij mij geeft, dien neem ik willig aan,
Om door mijn volgzaamheid u van uw eed te ontslaan."

Der

Der oogen lieve blik verwt SIEGFRIDS wangen rood.
Ten dienst van vrouw CHRIEMHILD de koene held zich bood.
Men heet hen tot elkaâr toen naadren in een' ring,
En vroeg, of gaarn den held zij tot gemaal ontving.

Schoon maagdelijke schaamte een wijl haar tonge bond,
Toch maakt, tot SIEGFRIDS vreugd, haar oog genoegzaam
(kond,
Dat zij gewillig hem haar hart geeft en haar hand.
Ook zwoer haar echte trouw de vorst van Nederland.

Na wederzijdsche trouw, elkandren toegezeid,
Sloot SIEGFRID in zijn' arm, met teedre minzaamheid,
De lievenswaarde maagd, die straks, als echtvriendin,
Gekust werd door den held tot zegel van zijn min. (*)

Aan

(*) Da sprach der chunich GUNTHER: „ Swester vil gemeit,
Durch din selber tugende, lose minen eit:
Ich swůr dir einen rechen; unt wirdet der din man,
So hastu minen willen mit vil grozen triuwen getan."

Da sprach diu maget vil edele: „ vil lieber brůder min,
Ir sult mich niht vlegen, ja wil ich immer sin,
Swie ir mir gebietet, daz sol sin getan:
Ich wil in loben gerne, den mir ir, herre, gebet ze man."

Von lieber ǒgen bliche wart SIVRIDES varwe rot;
Ze dienste sich der reche vrǒn CHRIEMHILDE bot.
Man hiez si zů einander an einen rinch do gan,
Man vragte, ob' si gerne naeme den vil waetlichen man.

In

Aan de algemeene vreugd, door deze echtverbindtenis verwekt, neemt BRUNHILD alleen geen deel. Haar hoogmoed kon het denkbeeld niet verdragen, dat eene koninklijke maagd, de zuster van haren gemaal, aan een' zijner onderhoorigen (want als zoodanig had SIEGFRID, bij zijne eerste komst in haar land, zich aan haar aangekondigd) door den echt verbonden werd. Te vergeefs zoekt GUNTHER haar misnoegen en hare treurigheid te verdrijven door de verklaring, dat hij haar omtrent deze zaak voldoende opheldering zou geven, en de verzekering, dat SIEGFRID zoo wel een Koning was, als hij. Treurig inzonderheid waren de uitwerkfelen van dit misnoegen voor den Koning in den eersten huwelijksnacht. De even trotsche als strijdbare BRUNHILD namelijk ontzeide hem de voltrekking van hun huwelijk, tot zoo lang zij de reden van SIEG-

---

In magtlichen zůhten schamte si sich ein teil,
Jedoch was geluche, unt SIVRIT vil geil,
Daz si in niht versprechen wolde alda ze hant:
Ŏch lobte si ze wibe der edel' chŭnich von Niderlant.

Do er si gelobte unt ŏch in din meit,
Gůtlich umbevahen was da vil bereit,
Von SIVRIDES armen das minnechliche chint:
Vor helden wart gechůsset diu schone CHRIEMHILT sint.

vs. 2461—2480.

SIEGFRIDS verbindtenis met CHRIEMHILDE verstaan zou hebben; ja ging in haren overmoed zoo verre, dat zij GUNTHER de voeten en handen zamenbond, en hem, in deze pijnlijke en vernederende gestalte, aan eenen spijker tegen den wand hing. Niet dan na veel smeekens werd hij eindelijk door haar van zijne banden ontslagen, onder uitdrukkelijk verbod van haar te naderen. SIEGFRID, des anderen daags bemerkende, dat GUNTHER in eene ganasch andere gemoedsgesteldheid, dan hij zelve, was, vraagt hem, hoe het hem met BRUNHILD gelukt was; waarop deze hem zijn droevig en vernederend wedervaren verhaalt. De Nederlandsche held belooft hem hierop, den eerstvolgenden nacht, heimelijk en in zijne wonderkap verscholen, tot hem te zullen komen, en BRUNHILD zoo verre te bedwingen, dat zij hem vergunne, de regten van man te gebruiken. Hij voldoet ook aan deze belofte, en brengt de onbedwingbare vrouw, echter niet zonder zwaren strijd en hevige worsteling, tot betamelijke onderwerping aan haren echtgenoot. Tot zijn ongeluk nam SIEGFRID, ten teeken van zijne zegepraal, een' ring, dien zij aan de vingers droeg, en haren gordel mede, en stelde beide aan CHRIEMHILDE ter hand.

Na het afloopen van den hoogtijd, die verder met maaltijden en allerlei ridderlijke spelen gevierd werd, en het vertrek der gasten, betuigt SIEGFRID mede zijn verlangen, om naar zijn vader-

derland terug te keeren, waarin CHRIEMHILDE gaarne bewilligt. Na een vriendschappelijk en van de zijde van SIEGFRID, alle schatten, hem als het erfdeel zijner vrouwe aangeboden, weigerende, hoogst edelmoedig afscheid, komt het gelukkig paar, welks nadering door boden was aangekondigd, in de Nederlanden, en wordt aldaar met den grootsten luister en het hartelijkst vreugdebetoon ontvangen. De oude SIGEMUND en zijne echtgenoote gaan hunnen geliefden kinderen te gemoet. Eenvoudig, maar roerend wordt de ontmoeting tusschen hen beschreven.

Het minnend oudrenpaar kust met een zoeten lach
CHRIEMHILDE menigmaal, die in hunne armen lag,
Hun dierbren SIEGFRID ook: hun leed was hun benomen,
'tZag ook hun gansch gezin met vreugde tot zich komen. (*)

Nu aanvaardt SIEGFRID, op de stellige begeerte van zijnen vader, tot groote vreugd van die van Nederland, de kroon, en draagt die met de hoogste eer. Tien jaren gingen in grooten roem en ongestoorde rust voorbij. CHRIEMHILD baarde ha-

(*) Mit lachenden munde SIGELINT unt SIGMUNT
Chusten CHIEMHILDE durch liebe ze maniger stunt,
Unt öch SIVRIDEN; in was ir leit benomen;
Allez ir gesinde was in groze willechomen.

vs. 2849—2852.

haren geliefden SIEGFRID een' zoon, die den naam van GUNTHER kreeg, gelijk die, welken BRUNHILD aan haren echtgenoot ſchonk, tot een gelijk eerbewijs, dien van SIEGFRID ontving. De goede SIGELIND was inmiddels geſtorven; na welken tijd, CHRIEMHILDE, als Koningin, onder de vrouwen van het land de hoogſte eere genoot.

Tot dus verre waren de tooneelen, welke het Lied ons aanbood, meestal van een' vrolijken aard; maar nu begint hetzelve langzamerhand in een treurſpel te veranderen, 't welk ten laatſte met eene reeks der vreesſelijkſte jammeren eindigt. De trotſche BRUNHILDE, in een' heimelijken nijd tegen CHRIEMHILDE ontſtoken, die zij nog altijd voor de echtgenoote van een' van GUNTHERS dienstpligtigen bleef aanzien, kon de gedachte niet verdragen, dat zij, in zoo langen tijd, van SIEGFRIDS zijde niets gezien of vernomen had, 't welk naar eenig dienstbetoon of onderdanigheid zweemde. Zij liet daarom niet af, den Koning te verzoeken, dat hij SIEGFRID en de zijnen wilde doen noodigen, om in zijn land te komen, haren nijd onder den ſchijn van vriendſchap en begeerte naar den omgang met CHRIEMHILDE bedekkende. Schoon in het eerst eenige zwarigheid in haar voorſtel makende, laat echter GUNTHER zich ten laatſte overreden, om boden naar de Nederlanden af te vaardigen, ten einde SIEGFRID en de zijnen ten hoogtijd in zijn

S land

land te noodigen. De boden gaan ten getale van dertig, aan wier hoofd de Markgraaf GERE is, op reis, en komen, na verloop van drie weken, te Nibelungenburg. *Zij vinden* (zegt de dichter) *den held te Noorwegen in de mark.* SIEGFRID en de zijnen nemen, na eenig beraad, de uitnoodiging aan; ook SIGEMUND maakt zijnen zoon zijn voornemen bekend, om mede op te trekken, en zijn gevolg, 't welk uit duizend helden bestaan zou, met nog honderd te vermeerderen; 't welk SIEGFRID met veel blijdschap verneemt. De Nederlandsche held, in Bourgondië gekomen, wordt nevens CHRIEMHILDE, zijn' vader en gansche gevolg, met veel betoon van vriendschap en hoogachting ontvangen Alles was vol vreugde, en aan feestmalen, ridderlijke spelen en andere tijdkortingen geen gebrek. Dan welhaast ontstond tusschen de beide Koninginnen een twist, die de rampzalige oorzaak werd van alle de jammeren, naderhand gebeurd. Aanleiding hiertoe gaf de lof, dien de eene boven de andere aan haren echtgenoot toezwaaide, in welken woordenstrijd BRUNHILD aan CHRIEMHILDE verwijt, dat haar gemaal een dienstpligtige van GUNTHER was. Deze, over dit verwijt ten hoogste gebelgd, verklaart hierop, dat het nog heden beslist moet worden, of zij niet, als eene edele vrije vrouw, vóór de Koningin in den tempel zal gaan; waarop BRUNHILD zegt, dat zij zich, in dat geval, met haar gevolg, van haar

haar en de haren fcheiden moet; 't welk CHRIEMHILDE aanneemt. Beide Koninginnen trekken hierop met hare maagden, op het heerlijkst uitgedost, naar den tempel, tot bevreemding van alle aanfchouwers, die gewoon waren haar te zamen derwaarts te zien gaan. BRUNHILD, met haren ftoet het eerst gekomen, wacht CHRIEMHILDE en de haren af, en gebiedt haar, op een' grimmigen en euvelen toon, stil te staan, met bijvoeging dat geen *eigene* immer vóór de vrouw des Konings mogt binnen treden. Nu klimt de gramfchap van CHRIEMHILDE ten top, en verwijt zij, in hare drift, aan hare mededingfter, dat zij zelve haar schoon ligchaam gefchonden had, en dat een bijzit nimmer de vrouw eens Konings worden kan; ja zij gaat nog verder, daar zij, op de vraag, die BRUNHILD haar, vol verbazing en verontwaardiging, doet, op wat grond zij haar voor eene bijzit gefcholden had, verklaart, dat SIEGFRID het eerst haar liefkoosde, en hij, niet GUNTHER, haren maagdom geroofd had. Nu wordt BRUNHILD geheel van droefheid en fpijt overftelpt, en treedt CHRIEMHILDE met haren ftoet vóór haar het heiligdom binnen. Na het einde van den Godsdienst, wacht BRUNHILD hare fchoonzuster op, om nog meer van de zaak te vernemen, vast befloten hebbende, om, indien SIEGFRID zich daarop beroemd had, het hem met zijn leven te doen boeten. Zij ondervraagt thans CHRIEMHIL-

DE nader, welke daarop haren ring en gordel, ten bewijze van haar verwijt, te voorschijn brengt. Nu klaagt BRUNHILD den Koning op eene bittere wijze haar leed, die daarop SIEGFRID doet ontbieden. Deze, de vrouwen ziende weenen, vraagt met bevreemding naar de oorzaak daarvan, en die verstaan hebbende, betuigt hij met een' plegtigen eed het niet gezegd te hebben, tevens verklarende, dat hij CHRIEMHILDE over hare onbescheidenheid ernstig zou onderhouden. De Koning toont zich hierop te vrede; maar het zeer van BRUNHILD zat te diep, om anders dan door bloedige wraak genezen te kunnen worden. HAGEN, de onedele HAGEN, die sedert lang een' verborgen nijd tegen SIEGFRID gekoesterd had, waarvan de Dichter in het voorgaande reeds eene enkele sprank liet zien, stookt hare wraakzucht op, en belooft haar plegtig daarvan voldoening te zullen bezorgen. Hij stemt nu, in 's Konings raad, openlijk voor den moord van SIEGFRID; en schoon hij in dezen aanslag der zwartste ondankbaarheid alleen ORTWIN tot medestander heeft, weet hij echter den Koning ten laatste zoo verre te brengen, dat deze zijne toestemming daartoe geeft. Daar men den aanslag niet openlijk kon of durfde voltrekken, wordt daartoe de volgende verraderlijke list gebezigd. Twee-en-dertig mannen worden opgemaakt om, als waren zij Gezanten van LUDIGAST en LUDIGER, de Vorsten van Denemarken en

Sak-

Sakſen, weleer door SIEGFRID overwonnen, tot GUNTHER te gaan, en hem, uit naam hunner voorgewende Meesteren, aan te kondigen, dat zij voornemens waren met een magtig heir in zijn land te vallen. Deze list doet weldra hare werking. SIEGFRID, op het gelaat van den Koning eene geveinsde treurigheid bemerkende, vraagt naar de oorzaak daarvan, en de voorgewende aankondiging verſtaan hebbende, biedt hij, volgens zijne gewone dapperheid en edelmoedigheid, terſtond zijne hulp aan. Weldra is hij met duizend zijner helden bereid, tot bijſtand zijner verraderlijke vrienden uit te trekken. Voor het vertrek neemt de laaghartige HAGEN, met een bedriegelijk vriendſchapsbetoon, van CHRIEMHILDE affcheid, om, ware het mogelijk, van haar eenige bijzonderheid uit te lokken, welke ter voltrekking van den moorddadigen aanſlag behulpzaam kon zijn. Hij ſlaagt in dit verfoeijelijk oogmerk maar al te wel. CHRIEMHILDE, die, volgens den aard van edele zielen, geene achterdogt koestert, en, door de valſche vriendſchapsbetuigingen van HAGEN misleid, zijne trouw even groot ſchat als zijne dapperheid, ſtort niet ſlechts hare bekommering over den onbedwingbaren moed van haren nooit verſaagden echtgenoot voor hem uit, maar openbaart hem ook een hoogst belangrijk geheim, 't welk, door haar, als het middel tot SIEGFRIDS behoud, aan hem medegedeeld, door den laaghartigen verra-

der, als het middel tot zijn verderf, misbruikt wordt. Zij meldt hem namelijk, dat, toen SIEGFRID zich in het bloed van den door hem gevelden draak baadde, waardoor zijn ligchaam onkwetsbaar werd, er een breed lindeblad tusschen zijne schouders viel, op welke plaats hij gewond kon worden, en neemt, op verzoek van HAGEN, aan, op zijn kleed een klein verborgen kruis te naaijen, waaraan hij de plaats naauwkeurig herkennen mogt, ten einde hem, in de hitte van den strijd, te zekerder te behoeden. Nu neemt HAGEN, met de vreugd van een' duivel, afscheid van de ongelukkige vrouw, en gaat, bij den kort daarop volgenden optogt ter bestrijding der gewaande vijanden, SIEGFRID digt op zijde, om het vastgestelde en door CHRIEMHILDE op het kleed gehechte teeken te bespieden. Dan naauwelijks is de optogt begonnen, of twee andere opgemaakte boden komen, uit naam der te voren gemelde Koningen, den vrede verkondigen. Den geen erg vermoedenden SIEGFRID is deze tijding leed, omdat zij hem van de gelegenheid berooft, om aan GUNTHER een nieuw bewijs van zijne vriendschapstrouw te geven. Nu wordt, op raad van HAGEN, besloten over den Rijn op een jagt tegen beeren en wilde zwijnen uit te gaan. Het afscheid van SIEGFRID en CHRIEMHILDE, welke, door de aan HAGEN gedane ontdekking en onheil spellende droomen beangstigd, haren geliefden dezen togt, welke zijn laatste we-

wezen zou, te vergeefs te ontraden zocht, is te ſchoon en te aandoenlijk, om hier geene plaats te vinden. Zie hier hetzelve.

Hij kust zijn hartvriendin op haren rooden mond:
„ God (ſprak hij) late uw oog, o vrouw, mij nog gezond,
En u de mijne zien; zoek vrolijk tijdverdrijf
Met magen en met vriend; 't voegt niet dat ik hier blijf."

Toen dacht de vrouw aan 't geen (maar dorst des niet ge-wagen,)
Zij HAGEN had gemeld; men hoort haar droevig klagen,
Dat immer 't levenslicht haar van omhoog beſcheen.
Zij ſchreit hare oogen uit van mateloos geween.

Zij ſprak tot haren held: „ Ach, laat uw jagen zijn.
'k Zag in den droom te nacht u door een ſchriklijk zwijn
Langs heide en veld gejaagd: de bloemen werden rood:
Dit maakt, dat ik dus ween: mij wacht een bange nood.

Mijn hart is al te zeer met angst en zorg belaân,
Of niet ligt iemand hun iets heeft ten kwâ geraân,
Die ons vijandig zijn, bezield met wrok en haat.
Blijf, blijf, mijn lieve Heer, dit is mijn trouwe raad."

Hij ſprak: „ Mijn zielsvriendin, ik keer in korte dagen.
Ik ken geen lieden hier, die afkeer van mij dragen.
'k Word bij al de uwen niet dan vriendſchapsblijk ontwaar;
'k Verdiende ook anders niet bij deze heldenſchaar."

„Neen, SIEGFRID, dierbre Heer, ik vrees, helaas! uw' val,
Ik droomde heden droef, hoe op u in het dal
Twee bergen vielen; ach! nooit zag mijn oog u weêr.
Dat gij thans scheiden moet, doet mij in 't harte zeer."

Hij sluit in zijnen arm het deugdenrijke wijf,
En streelt met kus bij kus op 't teêrst haar schoone lijf.
Hij scheidt met oorlof toen van daar in korten stond.
Helaas! zij zag daarna hem nimmer weêr gezond. (*)

Op

(*) Diu sine triutinne chust' er an den munt:
„Got laze mich dich, vröwe, gesehen noch gesunt,
Und mich diu dinen ögen; mit holden magen din
Soltu chürzewilen; i ne mach hi heime nicht gesin."

Do gedahte s' an diu maere, si ne torste 'r niht gesagen,
Die si da HAGENEN sagete: do begonde chlagen
Diu edel' chüneginne, daz si ie gewan den lip;
Do weinete ane maze des Herren SIVRIDES wip.

Si sprach zü den rechen: „Lat iuwer jagen sin;
Mir trömte hinaht leide, wie iuch zwei wildiu swin
Jageten über heide; da wurden blümen rot:
Daz ich so sere weine, es get mir waerliche not.

Ich

Op de jagt onderscheidt SIEGFRID zich, naar gewoonte, door onversaagden heldenmoed en onverwinbare sterkte en dapperheid: dan ik spoede mij tot het oogenblik, waarop de edele held door HAGEN verraderlijk wordt omgebragt. Men wilde hem tot eene koele bron lokken, en had daarom, terwijl men overvloed van spijzen had medegevoerd,

---

Ich fůrhte harte sere ettelichen rat,
Ob' man der deheinen missedienet hat,
Di uns gefůgen chůnnen vientlichen haz:
Belibet, lieber Herre, mit rehten triuwen rat' ich daz."

Er sprach: „Min' triutinne, ich chum' in churzen tagen;
I ne weil hie niht der liute, di mir iht hazzes tragen;
Alle dine mage sint mir gemeine holt:
Och han ich an den degenen hie niht anders versolt."

„Neina, Herre SIVRIT, ja fůrht' ich dinen val;
Mir trŏmte hinte leide, wie ob' dir ze tal
Vielen zwene berge; ich gesach dich nimmer me:
Wil du von mir scheiden, daz tůt mir an dem herzen we."

Er umbevie mit handen daz tugentriche wip,
Mit minnechlichen chůssen trůt' er ir schonen lip;
Mit urlŏbe er dannen schiet in churzer stunt:
Sine gesach in leider darnach nimmer mer gesunt.

vs. 3689—3716.

woerd, den wijn opzettelijk achtergelaten. SIEGFRID, door dorst gekweld, beklaagt zich hierover onder den maaltijd. Het gezelschap besluit derhalve naar eene plaats te gaan, waar eene koele bron was, om daaruit hunnen dorst te lesschen. Hier gekomen, maakt HAGEN gewag van SIEGFRIDS onvergelijkbare snelheid in het loopen, en betuigt zijn verlangen om daarvan eene proef te nemen. SIEGFRID is hiertoe terstond bereid, en verklaart zijn jagtgewaad en wapenen te willen medenemen, en zich voor HAGENS voeten in het gras te zullen nederleggen. Niets kon den verrader aangenamer zijn, die daarop, gelijk SIEGFRID, zijn opperkleed uittrekt. De Nederlandsche held is verre de eerste aan de bron, en legt zijne wapenen nevens dezelve neder. Uit bescheidenheid wacht hij, hoe hevig zijn dorst ook ware, tot dat GUNTHER eerst gedronken had. Toen boog hij zich mede, om zijnen dorst te verkoelen, en werd op dit oogenblik door HAGEN, die inmiddels zijn boog en zwaard had weggedragen, ter plaatse, waar het kruis geteekend stond, doorschoten. Naauwelijks voelt de held, wien het bloed uit de wonde sprong, zich, op eene verraderlijke wijze, doodelijk getroffen, of hij grijpt naar zijn zwaard en boog; en deze niet vindende, ijlt hij niettemin, alleen met zijn schild gewapend, den vlugtenden HAGEN met zoo veel snelheid na, dat hij hem weldra achterhaalt, en geeft hem met zijn

schild

schild (zoo groot was op dit oogenblik nog de kracht van den veegen held) een' geweldigen slag, welke den verrader ter aarde deed storten, en hem zekerlijk gedood zou hebben, indien SIEGFRID zijn zwaard in handen had gehad. De doodbleeke held zinkt eindelijk op het gras ter neder terwijl alle ridders zich rondom hem verzamelen, van welke sommigen zijn onwaardig einde hartelijk betreuren. Ook GUNTHER beklaagt zijnen dood; dan wordt door SIEGFRID met het billijke verwijt gestoord, dat het hem, die de schade toebragt, weinig past, die te beweenen. Voor 't overige zegt de held, schoon zich over de gepleegde ontrouw regtmatig beklagende, echter op zijn einde niets, dat zijner onwaardig is, en legt in 't bijzonder zijne teederheid en bezorgdheid voor CHRIEMHILDE op het roerendst aan den dag. Niet zeer lang worstelt hij met den dood, maar blaast weldra den laatsten adem uit, terwijl de bloemen om hem henen nat zijn van zijn bloed. Na zijn afsterven leggen de omstaande heeren hem op een schild, en plegen te zamen raad, hoe zij het best verborgen zullen houden, dat HAGEN den moord bedreven heeft; waarop zij overeenkomen om te zeggen, dat hij op de jagt, door een woud rijdende, van struikroovers verslagen werd. Op bevel van HAGEN, wordt het lijk van SIEGFRID, den volgenden morgen, voor het verblijf van CHRIEMHILDE nedergeleid. Het was de gewone tijd

tijd der Mis, tot welker bijwoning de edele vrouw zich uit hare woning wilde begevèn, toen haar geboodſchapt werd, dat er een onbekend ridder voor hare poort verſlagen lag. Zij barst terſtond in hevig gejammer uit, daar haar hart haar zegt, dat de doode niemand anders dan haar geliefde SIEGFRID is: dan laat ons hier den Dichter zelven hooren.

(zijn?"
Toen ſprak haar huisgezin: „Wie mag dees vreemdling
Het bloed ſprong uit haar' mond van felle zielenpijn.
Toen ſprak de ellendige: „ach, het is mijn dierbre Heer:
Hem ſloeg, op BRUNHILDS raad, de felle HAGEN neêr."

Men brengt haar, op haar' last, waar 't heldenligchaam ligt,
Haar witte hand houdt ſtraks zijn hoofd om hoog gerigt.
Zij heeft het ras herkend, hoe rood van bloed het waar'.
Daar lag op 't deerlijkst de eer van NIBLUNGS heldenſchaar.

Toen kermde jammerlijk de vrouw, zoo ſchoon als mild:
„Wee mij! wie meldt mijn leed! door zwaarden is uw ſchild
U niet verhouwen; neen: een ſluikmoord velde u neêr,
Wist ik, wie 't had gedaan, nooit zag hij 't zonlicht weêr."

Al haar gezinde volgt met jamren en geween
Hun veelgeliefde vrouw, van harterouw doorſneeën

Om

Om den regt eedlen Heer, dien zij zoo droef verloren,
Door HAGENS gramme hand, ten zoen van BRUNHILDS toren (*).

Men moge ook deze rouwklagt van CHRIEMHILDE over haar' geliefden SIEGFRID niet volkomen met die van ANDROMACHE over haren dierbaren HECTOR, bij den Vorst der dichteren, gelijkstel-

---

(*) Do ſprach daz geſinde: „Waz ob' ez ist ein gast?"
Das blůt ir ůz dem munde von herzen jamer brast;
Do ſprach ſi: „Ez ist SIVRIT der min vil lieber man:
Ez hat geraten BRŮNHILT, daz ez hat HAGEN getan."

Diu vrŏwe hiez ſich wiſen, da ſi den helt vant,
Si hůp ſin hŏbet ſchŏne mit ir vil wizen hant,
Swi rot ez waere von blůte, ſi het in ſchiere erchant:
Do lach vil jaemerliche der helt von NIBELUNGE lant.

Do rief vil trurechliche diu vrŏwe milt:
„O we mich mines leides! nu ist dir din ſchilt
Mit ſwerten niht verhŏwen: du list ermorderor;
Weſſe ich, wer es het getan, ich riet' im immer ſinen tot."

Alles ir geſinde clagete unde ſchre,
Mit ir lieben vrŏwe, wande in was harte we
Umb' ir vil edeln herren, den ſi da heten verlorn;
Da het gerochen HAGENE harte BRUNHILDE zorn.

vs. 4053—4068.

ſtellen, men zal echter ook bij den Dichter van ons lied, even als bij HOMERUS, de waarheid der natuur herkennen, en aan zijne ſchildering niet ten eenenmale eene plaats nevens die van den Iönifchen bard ontzeggen. Op bevel van CHRIEMHILDE, ſpoeden eenige van hare kamerdienaars heen, om SIEGFRIDS mannen te wekken, en de leedmare aan zijnen vader SIGEMUND te melden, ten einde hij haar den koenen SIEGFRID moge helpen beklagen. De oude Vorst, nog te bedde liggende, maar zonder te ſlapen, als had hij een voorgevoel van het onheil, dat hem getroffen had, rigt vol ſchrik zich op, toen de bode hem aanzeide, dat CHRIEMHILDE, om het hartverſcheurend leed, 't welk haar wedervaren was, hem verzocht tot haar te komen, om hetzelve, als die daarin mede zeer na betrokken was, met haar te beweenen. „ Wat is (luidt zijne vraag) wat is het leed der ſchoone CHRIEMHILDE, waarvan gij mij geſproken hebt." — Weenend antwoordt de bode: „ Ik kan het niet verhelen; de koene SIEGFRID der Nederlanden ligt verſlagen." De oude Vorst weigert in het eerst geloof aan zijn zeggen; doch op het antwoord van den bode, dat hij, hem niet geloovende, zelve CHRIEMHILDE en haar ganſche gezin den dood van SIEGFRID mogt hooren beweenen, twijfelt hij langer niet aan het verſchrikkelijk onheil, dat hem getroffen heeft. Hij ſpringt met honderd van zijne mannen ten bedde uit,

ſnelt

ſnelt met hen, nadat allen de wapenen hadden aangegrepen, naar de woning van CHRIEMHILDE, werwaarts nog duizend andere helden van SIEGFRIDS gevolg zamenvloeijen. De ongelukkige vader, tot den dooden gebragt, omſluit hem teederlijk met zijne armen, waarop een zoo luid gejammer van alle zijne vrienden ontſtaat, dat van het ſterke weeklagen paleis en zaal, ja ook geheel Worms weërgalmt. Vooral was de vrouw van den vermoorden held geheel ontroostbaar. Men trok vervolgens den dooden zijne kleederen uit, wiesch zijne wonden, en leide hem op de lijkbaar neder; waarop zich een nieuwe en ſterke jammerklagt verhief. SIGEMUND en zijne helden wilden het echter bij klagten alleen niet laten berusten, maar den dood des verſlagenen wreken, en, onkundig, wie zijn moordenaar was, op GUNTHER en zijne ſtrijdgezellen, met wie SIEGFRID ter jagt gegaan was, aanvallen. Niet dan met groote moeite houdt CHRIEMHILDE hen van dit onberaden opzet terug, hen vermanende, de wraak tot gelegener tijd uit te ſtellen, wanneer zij die met al haar vermogen wilde bevorderen. Voor het tegenwoordige verlangt zij ſlechts van hen, dat zij, den volgenden morgen, met het aanbreken van den dag, den dooden helpen begraven; 't welk zij bereidwillig aannemen. Ook de burgerij van Worms neemt hartelijk deel aan den rouw over SIEGFRIDS dood; want hij was bij verre de meesten even bemind als geëerd.

In

In aller ijl worden werklieden aangenomen tot het vervaardigen van een kostbaren zerk, of, zoo als wij fpreken zouden, doodkist van zilver en goud, welke met ftalen banden vast in een geklonken wordt. Met de morgenfchemering van den volgenden dag wordt de verflagen held, op bevel van CHRIEMHILDE, naar de kerk gedragen, terwijl zij zelve met hare moeder en alle zijne vrienden de uitvaart vergezelt. Ook GUNTHER met zijne broeders en verdere aanhoorigen, de verraderlijke HAGEN zelve nemen aan de lijkplegtigheid deel. De ongelukkige weduwe verwerpt den troost, dien de Koning haar aanbiedt, en ontzegt geloof aan zijne verzekering, dat SIEGFRID door ftruikroovers werd omgebragt. „ Wie de moordenaar zij, moet (zegt zij) daaruit blijken, of ook in iemands tegenwoordigheid de wonden des verflagenen ontfpringen;" en ziet deze beginnen, op HAGENS nadering, fterk te bloeden. Meer welkom is haar de troostende toefpraak van hare broeders, GERNOT en GISELHER, die aan den verraderlijken aanflag geen deel genomen hadden, en haar van hunne onfchuld plegtig verzekering doen. Bij de aankomst van het lijk in de kerk, 't welk onder het luiden der klokken derwaarts gevoerd werd, laat zich een nieuw en algemeen gejammer hooren; de Mis wordt gelezen, lijkgezangen worden opgeheven en alles verrigt, wat, naar Vorftelijk en Christelijk gebruik, ter vereering

van

van den dooden en verzorging van het heil zijner ziele geschieden kon. Drie dagen moest, volgens begeerte van CHRIEMHILDE, het lijk van SIEGFRID, dat in een rijk en kostbaar doodgewaad gewonden was, dag en nacht bewaakt worden, eer het ter aarde werd besteld; welke dienst door Priesters, Monniken en alle SIEGFRIDS Helden verrigt werd, van welke laatsten sommigen (zoo sterk was hunne liefde omtrent hunnen verstorvenen Heer) in al dien tijd geen voedsel nuttigden. Inmiddels werden rijke aalmoezen en gaven ter eere van den overledenen, en ter bevordering van de rust zijner ziele uitgereikt. Op den vierden dag heeft de begrafenis plaats, waarbij zich weder een hoogst aandoenlijk tooneel opent, 't welk met de eigene woorden van den Dichter verdient beschreven te worden.

Eer SIEGFRIDS trouwe gâ genaakt is tot zijn graf,
Mat felle rouw zoo zeer haar worstlend ligchaam af,
Dat men haar menigwerf met water overgoot.
Zwaar was haar zielepijn, ja onverdraaglijk groot;

Het was een wonder wis, dat ze immer nog genas.
Met klagen menig vrouw haar trouw behulpzaam was.
Toen sprak de Koningin: „ O SIEGFRIDS Heldenstoet,
Ik smeek van uwe trouw, dat gij me een' dienst nog doet.

Laat mij, na al mijn leed, die kleine gunst verwerven,
Dat ik zijn edel hoofd nog zien moog' vóór mijn sterven."

Met jamren en gebeên hield ze aan zoo lang en sterk,
Dat men opbreken moest den heerelijken zerk.

Men bragt de droeve vrouw, waar zij den dooden vond.
Zij heft zijn hoofd omhoog, en kust den bleeken mond
Des eedlen ridders, wien haar blanke hand omvat,
Terwijl van weedom 't bloed uit lieflijke oogen ſpat.

't Afscheid was jammervol, dat daar toen werd gedaan.
Men droeg de onzaalge weg, onmagtig om te gaan.
Van zinnen gansch beroofd vond men het heerlijk wijf:
Men vreesde dat van 't leed verſtierf haar ſchoone lijf. (*)

Na

(*) E daz zem grabe choͦme das SIVRIDES wip,
Do ranch ſo mit jamer ir getriuwer lip,
Daz man ſi mit den brunnen vil dicke da vergoz:
Ez was ir ungemuͦte vil harte unmaezlichen groz.

Ez was ein michel wunder, daz ſi ie genas;
Mit chlage ir helfende manich vroͦwe was;
Do ſprach diu chuͦneginne: „ Ir SIVRIDES man,
Ir ſult durch iuwer' triuwe an mir genade began:

Lat mir nach minem leide daz chleine liep geſchehen,
Daz ich ſin ſchoͦne hoͦbet noch eines muͦſe ſehen."
Do bat ſis alſo lange mit jamers ſinnen ſtarch,
Daz man erbrechen muͦſe do den herlichen ſarch.

Da

Na het volbrengen der begrafenis, keerde de vader van SIEGFRID, met zijne helden, naar zijn land terug, na vruchtelooze pogingen gedaan te hebben, om GHRIEMHILDE derwaarts te voeren, die, voornamelijk om harer moeder en harer twee getrouwe broederen wil, bij hare maagschap verkiest te blijven. Aandoenlijk is het affcheid tusschen haar en den even ongelukkigen SIGEMUND; dan het verre tijdsverloop verbiedt mij u hetzelve mede te deelen.

Om dezelfde reden moet ik mij, voor het tegenwoordige, onthouden van het voldoen aan mijn verlangen, om u den verderen inhoud van het heldendicht, waarvan het vóorgestelde nog niet de volle helft bevat, op gelijke wijze bekend te maken. Ik besluit daartoe te eerder, omdat het gedeelte, waarvan ik u eene schets gegeven heb, als

---

Da brahte man diu vrŏwe, da si in ligen vant:
Si hůp sin schŏne hŏbet mit ir vil wizen hant,
Do chuste s' also toten den edelen ritter gůt:
Diu ir vil liehten ŏgen vor leide weinten blůt.

Ein jamerigez scheiden wart do da getan;
Do trůch man si von dannen, si ne chunde niht gegan;
Do vant man sinnelose daz herliche wip:
Vor leide moht' ersterben der ir vil wunnechlicher lip.

vs. 4277—4296.

als een volkomen en op zich zelf ſtaand geheel beſchouwd mag worden. Gaarne intusſchen zal ik, indien de wijze, waarop ik getracht heb dit beroemde lied nader ter uwer kennisſe te brengen, uwe goedkeuring mag wegdragen, de eerſte gelegenheid te baat nemen, om u van deszelfs tweede gedeelte, behelzende de bloedige wraak, door CHRIEMHILDE over den moord van haren echtgenoot genomen, een gelijk verſlag mede te deelen.

GE-

HET GELUK.

Virtue alone is Happiness below.

POPE.

Grootste doelwit van al 't poogen, van al 't menschelijk gewroet,
Spreek GELUK? — waar is uw woonplaats? — zeg waar ik u zoeken moet?
Gij, die onder duizend namen, door den sterv'ling wordt bejaagd,
Die, naar ieders aard en driften, duizend vreemde maskers draagt,
Zijt ge, als Iris schoone kleuren, slechts een heerelijke schijn? —
Zoudt gij waarlijk op deze aarde slechts een ijd'le schaduw zijn? —
Heerschzucht zoekt u op den zetel van een glibberigen troon:
Rekent slechts dat hoofd gelukkig 't geen geklemd wordt door een kroon:
Streeft verwoed met reuze-stappen, daar zij regt noch pligt ontziet,
Over 't rokend puin van steden, door een bloed-zee naar 't gebied:
Grijpt, vol ijverig verlangen, den zoo fel begeerden staf.
En.... vindt niets in die bezitting dan haar wel verdiende straf.
Naauwlijks op den troon gevestigd, waant haar oog, dat in 't verschiet
Bij het ned'rig boeren hutje, 't u gerust gezeten ziet. —
Glorie, Eerzucht, zoekt uw' woonplaats in de roembazuin der faam:
Rekent 't hoogst geluk gevestigd in een wijd vermaarden naam:

Zoekt in d' ijz'ren oogst haar doelwit op God Mavors oorlogsveld,
Kroont haar flaven met lauwrieren, maakt een moorder tot een held,
Offert rust, genot, en vrede, ja te vaak! het levenslicht,
Voor uw flikkerenden weerschijn, die haar fchemert in 't gezigt. —
Om bij 't nageflacht te leven, zou hare onbefuisde hand
Met vermaak Ephefes tempel weêr vernielen door den brand. —
Maar: de laster, de jaloerschheid, nijd, die aan die lauw'ren knaagt,
Toont, dat ridderlint of eerkrans 't waar' geluk niet met zich draagt. —
Gouddorst ftapelt fchat op fchatten, maakt van rijkdom 't zaligst goed:
Waant, dat ze in Golconda's mijnen, u in Peru zoeken moet! —
Roemt 't al dwingende vermogen de onweêrftaanbre kracht van 't geld;
Vraagt, of niet 't geluk den fterv'ling, voor wiens goud 't al buigt, verzelt? —
Wat weerftaat toch aan zijn invloed? wat is niet voor 't goud gedwee?
Kan het ons niet zelfs geleiden in den fchoot van Danaë? —
Ja. — maar: duur betaald genoegen, fchijnvreugd, en gekocht genot
Grijpt, vol vuurs, 't aldwingend lokaas, wijl 't met hem, die toereikt, fpot —
Zorg, haar' trouwe gezellinne, gaat met rijkdom hand aan hand;
Vrees en kommer ftrooijen doornen in 't vergulde ledikant:
Gierigheid, wier oog, wier houding d' angst van 't hart genoegzaam toont,
Leert ons, dat het waar genoegen in geen ijz'ren kisten woont. —
„ Neen! — maar ik! ik heb 't gevonden!" roept dees vriend van Epicuur:
„ 'T waar geluk is 't gretig volgen van de lusten der Natuur.
„ Waartoe fchonk zij ons de zinnen? — waartoe ons gevoel, en fmaak,
„ Dan om vrolijk zich te domp'len in een zee van 't zoetst vermaak?
„ Waarom gaf zij zulke geuren aan het heerlijk druivennat,
„ Zoo zij voor 't geluk van 't menschdom 't niet aldus verordend had?
„ Waarom heeft de kracht der fchoonheid immer 's fterv'lings hart verrukt?
„ Waartoe bloeit het roozeknopje, zoo geen ftoute hand het plukt? —

„ Weet;

„ Weet; dat in 't voldoen der lusten 't grootst geluk gevestigd is!
„ Ja! — 't geluk woonde in de tempels van de weelde in Sybaris!" —
„ Dwaas!" schreeuwt straks die stroeve Wijsgeer, die op 't Cynisch voet-(spoor treedt,
(Wijl de hoogmoed door de scheuren prijkt van zijn gelapte kleed)
„ Dwaas! de zoete wellustbeker is gemengd met wreed fenijn:
„ Zacht, en geurig is de voorproef; bitter zal de nasmaak zijn!
„ Onder 't purperkleed van weelde schuilt te ras het bleek verdriet: —
„ Ras verwelkt het roozeknopje; maar de doornen sterven niet! —
„ Hij, die alles kan verachten, voelt geen kommer, kent geen druk,
„ Hij heeft niets, — heeft niemand noodig, smaakt alleen het waar geluk:
„ Ongevoelig, onbeweegbaar staat des Wijsgeers kalm gemoed,
„ Als de rots, die duizend kielen ziet verbrijz'len voor haar voet. —
„ Leer 't van onzen grooten meester, die, gelukkig in zijn ton,
„ Niets van Alexander eischte, dan het vrij genot der zon." —
Neen! — 't geluk heeft nooit gehuisvest in 't versteend, 't onkwetsbaar hart!
Wie voelde immer waar genoegen, die nooit vatbaar was voor smart?
Hoe kan hij gelukkig wezen, die, door eigenmin verblind,
In gevoel, in liefde, in vriendschap niets dan ijd'le klanken vindt? —
„ Neen!" zegt Damon: „ 't kan niet wezen: de een en de ander dwaalt (van 't spoor:
„ 'T is, door 't al te verr' te zoeken, dat men 't ware pad verloor. —
„ 'K zoek geen hoog gezag, geen schatten, 'k zoek geen' glorie, 'k wil de les
„ Van geen Epicurus volgen, veel min van Diogenes:
„ 'K ben te vrede met den rijkdom, met den staat, dien 't lot mij gaf;
„ Ik benij geens anders grootheid: 'k zie van alle winzucht af;
„ 'K zoek 't geluk slechts in 't bezitten van een trouwe gezellin:
„ 'T waar geluk woont op de altaren van de zuiv're huw'lijksmin!
„ Daar: ja daar! wil ik het zoeken: — ach! hoe is mijn hart verrukt
„ Als mijn Phyllis me in hare armen, me aan haar kuischen boezem drukt! —

„ Mijn vermaak zal haar geluk zijn: mijne vrolijkheid haar' vreugd:
„ Effen, als een helder beekje, zal de snelle stroom der jeugd
„ Zachtjens voor ons henen kabb'len! — en: wordt onze zonneschijn
„ Voor een oogenblik beneveld, zal zij straks mijn toevlugt zijn.
„ Verr' van wereldsche vermaken vinden we in ons lieve kroost,
„ In 't gezelschap onzer kind'ren ons geluk; den zoetsten troost
„ Van de grijsheid, die vast nadert! — — o! dat ons slechts ééne slag,
„ Als Philémon met zijn' Baucis, uit dees wereld rukken mag!" —
Zoo sprak Damon: — Schoone Phyllis schenkt hem straks haar hand en trouw.
Ras verdween 't verguld vooruitzigt: — schoone Phyllis was een vrouw; —
Phyllis kon zich niet begraven in 't gezelschap van een man:
Vond den tijd der jeugd te kostbaar voor een zoo belachlijk plan:
't Roemen, 't prijzen van haar schoonheid was een lieflelijk gehoor:
Maar, 't gejank van kleine kinders onverdraaglijk aan haar oor!
En dat held're, zoete beekje wierd een stroom, die klat'rend snort,
Wen 't geweld der dondervlagen schuimend langs de bergen stort.
Damon moest zijn lot wel lijden: zuchtte: en ondervond te laat,
Dat men geen geluk moet zoeken in den huwelijken staat. —
Dus had Cléon 't eer begrepen: nimmer zocht hij zijn geluk,
Nooit de minste vergenoeging onder 't lastig huwlijks-juk.
„ Welk een' dwaasheid zich te binden voor zijn leven aan een' vrouw!"
Zegt hij: „ neen! al ware ik zeker van haar goedheid, van haar trouw,
„ Welk een poel van zorg en pligten spring ik niet gewillig in?
„ Moet ik voor geen kinders zorgen? — voor geen welvaart van 't gezin?
„ En: hoe krijg ik dan die Féniks uit 't zoo bijster klein getal?....
„ Neen! — — 'k hoor reeds de lente-vogel roepen wat ik wezen zal!" —
Cléon dacht zich nu gelukkig: volgde 't vlindertje op het spoor:
Vloog van 't eene bloempje op 't and're: bragt zijne eerste jeugd dus door:

Maar;

Maar; hoe ras was niet de vlinder tot een naren worm verkeerd!
Nietig, in het stof vertreden; waar geen enkel oog op keert! — —
Cléon, reeds te vroeg ontnuchterd, vond, dat jigt en podagra
Ras 't gezelschap weg doen sluipen. — de een trok voor, en de ander na;
En zijn ledig hart gevoelde, dat, wie voor zich zelf slechts leeft,
Nooit van vrouw, of kinderzorgen heul en troost te wachten heeft. —
Lycidas, die al de wegen reeds beproefd had van 't geluk,
Die in rijkdom, eer en aanzien niets gevonden had dan druk,
Aan wien 't klatergoud der wereld, 't schijngenot ten duursten stond;
Die naar harte-vrienden zoekend' niets dan tafel-vrienden vond,
Lycidas noemt 't hoofsche leven, 't stads gewoel een lastig pak;
Denkt in 't eind 't geluk te vinden onder 't ned'rig rietendak.
„ O! hoe zalig zal mijn lot zijn! welk een heil is mij bereid! —
„ Ja! 't geluk paart in het stulpje zich met zuiv're onnozelheid!" —
Vrolijk trekt hij naar zijn' landhoev': want, met Thompson in de hand,
'T zacht Arcadisch herders leven reeds te leiden op het land. —
Hoe is Lycidas bedrogen, daar hem de ondervinding toont,
Dat dit zoet, gelukkig leven slechts in 't brein der Dichters woont!
Toen hij niets, dan lompe kinkels, ruwe, slechte deernen vond,
Waar hij Corydon verwachtte, Sylvia met Rosemond. —

Neen! — de sterv'ling is geschapen overal van 't zelfde stof:
De ondeugd mist slechts in het stulpje 't blinkende vernis van 't hof.
Overal heerscht nijd, jaloersheid, zorgen, kommer, en verdriet. —
Ja! de bliksem treft paleizen, maar, hij spaart ook 't hutje niet. —

Hoe! is dan geen staat van 't leven ooit met waar geluk verzeld?
Is 't geluk dan van deze aarde met Astréa weg gesneld? —

Neen,

Neen. — schoon niemand 't hoogst vermogen, 't ware heil, het zaligst goed,
In deze onvolmaakte wereld, in dit leven zoeken moet,
Vindt de sterv'ling hier beneden waar genoegen, zuiv're vreugd;
'T aardsch geluk is vast gevestigd in TEVREDENHEID en DEUGD.
Deugd, in hutten of op troonen, voelt, wen 't hart zich-zelf voldoet,
Dat genoegen, die verrukking, die verheffing in 't gemoed,
Die geen duizend vleijerstongen, die de schoonste zegepraal,
Ja, die geen vergoding schenken, noch geen beelden van metaal,
Zoo 't geweten, steeds ontembaar, ons aan 't wroegend harte knaagt,
En zijn donderstem doet hooren, die berouw noch tijd verjaagt —
Aristides was gelukkig toen hij zelf zijn ban-doem schreef,
Daar, schoon Rome voor hem knielde, Cesar ongelukkig bleef. —
Hij, die zuiver van geweten, die, tevreden met zijn' staat,
Zich door trotsche lust naar beter niet te dol versling'ren laat,
Die beseft, dat al 't geschapen niet bestaat voor hem alleen,
Dat een onheil, schoon hem grievend', 't nut kan zijn van 't algemeen,
Zal 't GELUK, 't geen ijdel pogen van den dwaas, die 't najaagt, tart,
Wijl 't zich vest in zijne woning, vrolijk drukken aan zijn hart.

20 *Nov.* 1796. D.

RODRIGO DE GOTH.

TWEEDE ZANG.

De zon had heel haar ronde om 't aardrijk afgeleid,
Sints 't uitgeweken paar in 's berghols eenzaamheid
Een stille wijkplaats vond, wanneer Romanoos blikken
Zich sloten in den dood. Hier, bij zijn jongste snikken,
Mocht hem geen broederschap den laatsten bijstand biên;
Mocht hij geen heilge schaar om 't statig sterfbed zien.
Hier zelfs ontbrak de hand om stof en asch te strooien,
En 't schamel grafgewaad om 's grijzaarts leên te plooien.
Hier hief geen enkle mond den stervensboetzang aan!
Geen stem verhief zich thands om smeekende op te gaan
En de angst te lenigen der bange scheidensstonde.
Zijn bed was 't mulle zand, sints lang zijn een'ge sponde!

Rodrigo lag in 't stof aan 's grijzaarts zijde, en bood
Zijn blaauwe lippen, haast bestorven in den dood,
Het lavend bronvocht aan. De heilig doet hem naderen:
Hij poogt voor 't jongst vaarwel zijn krachten saam te gaderen.

En

En spreekt op 's boetlings hoofd den laatsten zegen uit,
Terwijl in d'eigen wenk het brekend oog zich sluit.
Rodrigo spreidde hem een rustbed na 't verscheiden
Ter zij' van 't naamloos graf: hij zag die terpen beiden
Met diepen weemoed aan. Het stof aan 't stof hereend,
Besluit hij, dat ook daar, bij 's heiligen gebeent'
Zijne asch berusten zal, en graaft met zwakke handen
Een bergplaats voor zich-zelv' in 's aardrijks ingewanden.
Alleen als hij de kruik met koelend bronnat vult,
Het wilde voedsel zoekt, of 't wroegen van zijn schuld
Door 't boetgebed verzacht, verpoost hij van dat delven.
In 't einde, 't is gereed. Rodrigo strekt zich-zelven
In de enge grafkluis uit, en moedloos schreit zijn hart:
„ Niets rest mij meer te doen in dit verblijf van smart!
„ Rampzaalge! Uw leger toeft! ach, waar mij 't oog geloken
„ En 't jongste morgenlicht mij eindlijk aangebroken!"

Zoo droef ook de arbeid was, hij had zijne eenzaamheid,
Zijn boezemangst verlicht, zijn kommer afgeleid.
Dan ach, thands drukte hem 't gewicht der eindlooze uren:
Thans kon hij 't licht niet meer in de enge cel verduren:
't Scheen of een toovermacht zijn zinnen hield geboeid.
Hij siddert als de klank zijn eigen mond ontvloeit
Bij 't murmlen van zijn beê. — Eens op den terp gebogen
Dien hij Romano schonk, sloeg hij ontroerd zijne oogen
Op 't hem verbeidend graf; toen hing zijn sombre ziel

Een

Een smartlijk denkbeeld aan, dat plettrend op hem viel:
Helaas! waar voor gezwoegd? hoe nutloos was dat zorgen!
In de ongedekte kuil, was daar zijne asch verborgen?
Waar was de Kristenhand die op dit rotsgevaart'
Zijn leden dekken zou met de uitgedolven aard?
Wat, of hij bij dit graf zijn sterfuur ging verbeiden?
De zeegier zou welhaast zijn beenderen verspreiden
En 't erfdeel van 't gewormt' benaadren als zijn buit,
Of mooglijk, eer de dood zijn brekend oog nog sluit,
Den onverweerbren prooi vermeestren! Menig werven
Had hij het zeegebroed zijn schedel om zien zwerven.
't Vlood op zijn aanblik niet, maar naderde zijn zij',
Als had hij vluchteling in deze woestenij
Zijn rang als mensch verbeurd; als waar hem 't recht ontnomen
Aan menschlijkheid verknocht! Ach, zoo zijn tranen stroomen,
Het is om diadeem noch Koningszetel; neen,
't Berouw liet hem geen traan voor zulke nietigheên!
Te min was dit verlies ten boetprijs voor zijn zonden:
Ja! 't uiterst dat hij leedt, was zalving voor zijn wonden:
't Verstrekte hoop en troost, zoo diep gedrukt te zijn.
Dan 't geen zijn boezem trof met meer dan stervenspijn,
Was 't denkbeeld, uit zijn stand als mensch, te zijn gezonken,
Het reedloos vee, de hulde, alom den mensch geschonken,
Hem in zijn onheil te zien weigren! 't Is die smaad
Waardoor hem 't wrekend zwaard der Almacht plettrendst slaat!
ô Viel hij dan zoo laag, zoo diep in d'afgrond neder!

Her-

Herstelt dan 's Heilands bloed hem van zijn smet niet weder?
En zinkt hij dan als 't vee, herroeploos in het niet! —
Dees folterende smart, wier schicht hij nooit ontvliedt,
Vervolgt hem onverpoosd. Geen dag verzacht dat lijden;
Geen slaap mag in de nacht zijne oogleên overglijden,
Of 't denkbeeld, worstlend voort met de afgematte ziel,
Vertoont hem in den droom hoe redloos diep hij viel.
Mocht soms eens oogwenks rust zijn boezemwee vervangen,
En de uitgeputte kracht een luttel steuns erlangen,
Dan trof de wroeging hem met nog verwoeder smart.
Dan zocht hij in 't zoo licht zich-zelf misleidend hart
Naar zelf verschooning: Dan, te rug ziend naar 't voorleden,
Herriep hij voor zijn geest die reeks onzaligheden,
Die heimlijke aandrift zelf, die, hoe hij haar bestreed,
Hem, offer van haar kracht, in d'afgrond zinken deed.
Dan sloeg hem 't uur op nieuw dat hij zoo vaak beweende,
Toen zich het aardsch belang met vriendenraad vereende,
Hem onweerstaanbaar drong tot knoping van een band
Dien hij met weerzin sloot: dat uur, toen hij zijn hand,
Zijn trouw, eene Egå schonk waar voor zijn borst niet blaakte,
Wier wars gestemde ziel hem zoo rampzalig maakte! —
Te leur gestelde hoop op telgen van zijn bloed:
En 't huisselijk geluk dat 's levens leed verzoet
Voor altoos hem ontzegd! — Voor ieder echtgenoegen
Slechts woeste wrevligheên die vrede en rust verjoegen.
Ach! was het dan zoo vreemd, wanneer hij 't eenmaal vond,

Dat

Dat hart, zoo éens gestemd, en dat het zijn' verstond, —
Toen hij een' Maagd ontwaarde, in wier verheven trekken
Zijn ziel haar wedergâ, zijns ondanks, kwam te ontdekken,
Gelijk de zijne grootsch, en vol van tederheid!
Aandoenlijk, als de borst waar aan de zuigling schreit! —
ô Was het dan zoo vreemd, zoo toen 't gevoel ontgloorde
Het geen tot op dit uur in 't diepst zijns boezems smoorde,
Dat als de bloemenkelk na 't ijzlen van de nacht
Zich voor de zon ontsluit die 't aardrijk tegenlacht......

Ware alles slechts bekend, lag slechts zijn binnenst open,
Gewis, hij mocht op de aard noch op vergifnis hopen!
Waar alles slechts bekend, gelijk Hij 't weet omhoog
Die aller ziel doorleest met aldoordringend oog!
Dus troostte hij zich soms, en zalfde dus zijn wonden.
Bij U, ô God, wordt recht, bij U genâ gevonden!
Een wederzijdsche drift, zoo rein als broedermin,
Sloop zacht en ongemerkt den weeken boezem in.
Na lang vermomd te zijn, pas aan zich-zelf beleden,
Had hij haar onverwijld met heel zijn kracht bestreden;
Dan ach, het menschlijk zwak, 't verleidend oogenblik,
De vrees voor 't scheidens uur, en meer dan al, die strik
Die hem des Satans hand tot zijn verderf gespreid had,
Waar in hij hem verlokte en tot den val verleid had.....
Dan, eensklaps siddert hij op 't denkbeeld, zoo gevierd,
Wellicht op nieuw een list, door d'afgrond mêe bestierd!

Nu strekt hem 't zelfbedrog nog onverdraagbrer smarte,
Als of een nieuwe smet zijn gruwel nog verzwartte,
En, in vertwijflings angst, welhaast beroofd van zin,
Rukt hij zijn vlechten uit, en staart ter zeekolk in,
Door 't denkbeeld weggesleept, hoe ras hij zijne ellenden
In 't diep des Oceaans op eenmaal kon volenden!
ô Dat een stem van troost eer 't uur verloopen is,
Een straal van hemelhoop, tot zijn behoudenis
Zijn ziel doordringen mocht! Wie reikt hem hier de handen
En scheurt hem, eer hij zink', van 's afgronds open randen?

Gelijk het leven soms, op 't ziekbed uitgeput,
Op eens, en onverhoeds, met nieuwe kracht gestut,
Weêr opvlamt in de borst des afgematten kranken;
Of, als de Lent' herbloeit in weêrherboren spranken;
Zoo stond een beter geest in 't oogenblik van nood
In 's worstlaars boezem op, en redt hem van de dood!

Zie ginds de Westerzon de wijde zeekim blozen,
Als wilde ze op dien rand een wijl haar loop verpoozen;
Dan, eenmaal weggesmeld, verliest zich al die gloed,
En eensklaps heerscht de nacht op d'onomvaambren vloed.

De boetling knielde bij Romanoos graf. Hij strekte
Zich op den heuvel neêr die 's grijzaarts beenders dekte,
En sloeg zijne armen om de sombre grafterp heen.

Gij,

Gij, een'ge die mij bleeft, toen al de rest verdween.
Mijn vader, (riep hij uit,) mijn vriend, mijn zielsvertrouwen!
Ook u zal dan mijn oog op aard niet meer aanschouwen!
Gij ook ontvielt mij dan! Ach, dierbre, hoe verplet
Staat thands de zondaar hier, dien gij zoo vaak gered,
Behoed hebt, door uw troost, aan 's afgronds boord te beven!
Te zwak voor de eenzaamheid, mij-zelv' ten prooi gegeven,
Belaagt de Hel me op nieuw, en zelfs mijn eigen hart
Treedt met haar in verbond. In wanhoops net verward,
Loert ze op mijn wis verderf; en 't folterend voorleden
Vervolgt mij als een schim, geketend aan mijn schreden.
Ach! toen ik, in uw troost en in uw zegen rijk,
Nog aan uw zijde was, toen was mij deze wijk
Een haven van de rust. Zie nogmaals op mij neder,
En schenk mij van omhoog uw troost, uw bijstand weder!
Zij, zij me op nieuw uw hulp tot redding meêgedeeld!
Zie neêr op 't kind, dat gij in Kristus hebt herteeld!
Wijs mij het middel aan, tot boete voor mijn zonden.
Ik verg geen marteldom; want, wat werd ik bevonden
Dat ik dien zegepraal voor mij bejagen zou?
U voegt dat hemelloon, U, God en plicht getrouw!
Neen! ik vermeet mij niet naar 's martlaars kroon te dingen,
Waar van gij afstand deedt om mij 't verderf te ontwringen.
ô Wijs mij slechts een weg, hoe smartlijk te betreên;
Een streng en needrig pad, door 't gloeiend zandgruis heen
In 't Siriesch wapenveld noch in Egyptens zanden

Zoo pijnlijk ooit doorwroet bij 't heetste zonnebranden!
Dat mij een distelkroon 't gebogen hoofd omklemm',
En zoeke ik barrevoets het verr' Jeruzalem:

Zoo moog mijn drupplend bloed mijn pad alom bedaauwen;
En 't boetkoord dag bij dag mijn moede leden blaauwen!
Zoo streel' geen koele teug mij in de wildernis;
Maar alsemdrank en gal zij al mijn lafenis.
Geen peuluw moog bij nacht mijn hoofd ten steunsel strekken;
Maar laat me aan 't smartlijk kruis mijn matte leden rekken.
Zij alle smart mijn deel, ooit sterv'ling opgeleid;
Maar ô, ontscheur mijn ziel dees moordende eenzaamheid! —
Romano! Vader! laat uw troost mij tegenstroomen!
ô Heilig, spreek mij toe in zielverkwikbre droomen.
Spreek tot uw boetling, spreek! Uw stem zelfs uit het graf,
Waar nog een troost, zoo groot als me ooit uw bijzijn gaf.
Dus riep hij overluid, en zocht in vuurge beden
Verlichting voor een ziel, in 't worstlen afgestreden.
Die geestdrift flaauwde allengs, en, schier bezweken, boog
Hij 't hoofd op 's grijzaarts graf. De sluimer look zijn oog.
Hij had gesmeekt, een stem, een woord van troost te hooren;
Die troost werd zijn gemoed in droomgezicht beschoren.
Dus klonk zij hem in 't hart met weemoeds zachten toon:
„ Rodrigo! mijn beklaagbre en diepgedrukte zoon;
Rodrigo, ô mijn telg, zoo schuldig, zoo misdadig,
't Erbarmen Gods is groot! Zij Jesus u genadig!" —

Was

Was hem Romano-zelf verschenen, in de glans
Der zaligen gedoscht aan de open hemeltrans;
Ja, had zich 's grijzaarts mond in deze bede ontsloten; —
Of was van 't holle graf die roepstem voortgesproten,
't Had zoo zijn boezem niet getroffen, zoo de smart
Der wroeging niet gescherpt in 't overstelpte hart!
Het was die zelfde stem die hem als zuigling suste;
De stem van uit die borst, waar hij als kind aan rustte;
Het was die zelfde stem, die uren, nachten lang,
Zijn schreien had gestild met liefliijk wieggezang,
Die stem, die menigwerf, voorspellende, en met tranen,
Zijn toomloos fiere jeugd door tederlijk vermanen
Te recht wees. 't Was zij-zelv, zijn moeder, die verscheen,
In 't sombre rouwgewaad, dat steeds Rusillaas leên
Omhuld had, sints het uur dat zij haars levens leven,
Haar dierbren Theudofried, aan de aard had weêrgegeven;
Maar 't was een dieper smart, een onverduurbrer leed,
Dat thands haar oog bewolkte, en 't hart haar zwoegen deed.
't Was nog ondraagbrer pijn dan 't geen haar ziel gevoeld●
Toen gruwbre WITIZA zijn dolle gramschap koelde,
En zijn onmenschlijk rot van moordren haar gemaal
Beroofde van het licht door 't roodgegloeide staal;
Toen zij hem, voor den dag gevoelloos, hoorde kermen,
En 't doodzweet van de smart hem afwiesch in haar armen,
Zijn wondgeblaakte leên met zachte heulsap streek,
En in het stil gebed, terwijl haar hart bezweek,

Tot de Almacht riep om moed en lijdzaamheid voor beiden; —
Haar oog en mond om wraak ten hoogen hemel schreiden,
En zij geen troost, geen heul, geen zielskracht vinden mocht
Dan in den vloek alleen, op 't helsche wangedrocht
In wanhoop uitgebraakt. — Dus stond zij voor zijne oogen.
Hij knielde kermend neêr, en, aan haar voet gebogen,
Smeekt hij haar zegen af; dan ach! de dierbre hand,
Ten zegen uitgestrekt, was met den stalen band
Der slavernij omkneld. Verwilderd zag ze in 't ronde,
En riep met bange stem die angst en schrik verkondde;
„ Waar zijt gij, die mij van dit schandjuk zult ontslaan!
Ijlt niemand hier ter hulp tot mijn verlossing aan?
Waar toeft ge ATHANAGILD, tot breking van mijn boeien?
Waar PEDRO? THEUDEMIR? ô Wilt ter redding spoeien!
Hij, die weleer mijn roem, mijn glorie in zich hield,
Ligt ademloos in 't stof, door 's vijands staal ontzield,
Rodrigoos moedige arm verlamde!.... Spanjes Grooten,
En gij, PELAGO! op! wat toeft gij 't zwaard te ontblooten?
Gij, onzer aller hoop, gij sluimert ook? — Ontwaak!
PELAGO! Ridder, op! Voor Spanje en 's Hemels zaak!"

Hier scheurt de kluister los, en aan haar hand ontzinkend
Staat zij herschapen daar, in 't oorlogswapen blinkend,
Een kruis van bloedig rood glom op haar borstpansier;
De steigerende Leeuw, op moed en krachten fier,
Praalde op haar vonklend schild, weêrspieglend in zijn glansen;

Haar

Hr helm, als Vestaas hoofd, rijst tot der wolken transen:
Als vuurgloed blinkt het zwaard het geen haar hand omknelt.
Op eens hoort hij 't rumoer van 't daavrend oorlogsveld;
Het hoefgetrappel en den krijgszang aangeheven,
Het zwaardgekletter op de beuklaars afgedreven.
Hij hoort den wapenkreet, den kreet van woede en haat,
't Godslasterend gebed, dat honende opwaarts gaat; —
Verwarring, stervensangst; het vluchten en 't vervolgen;
En eindlijk, alles saam in eenen kreet verzwolgen;
In d'overwinningskreet die door de wolken dringt;
't Is Spanje en Zegepraal, daar veld en woud van klinkt!
Rodrigo maakt zich op in dees zijn droomvervoering,
Wil juichende in den strijd; doch eensklaps breekt de ontroering
Met d'afgebroken slaap zijn zielsbegoochling af.
Hij waakt, en vindt zich weêr op 't stil en somber graf,
Alleen, en van het licht der fletse maan beschenen.
Doch de onvergeetbre droom zweeft rustloos voor hem henen.
Nog bonst hem 't hart omhoog van blakende oorlogsvlam;
Nog sidderde zijn arm, thands zenuwloos en stram;
En nog hoort hij de stem van 't moederlijk erbarmen,
Die Jesus voor hem bad om redding en ontfermen!

ô Dat het waar mocht zijn, geen zinverbijstering!
ô Dat hij eens die stem, waar heel zijn ziel aan hing,
Slechts eenmaal, hooren mocht! Mocht zij nog adem halen!
Zoo schaamte en zielsverdriet haar niet in 't graf deed dalen,

RUSILLA zou gewis haar zoon, door rouw verplet,
Gedenken voor Gods oog in 't moederlijk gebed:
Hem balsemende troost in 't bloedend harte gieten,
En voor haar eigen smart dien balsem meê genieten.
Thands weende ze om den zoon, die op het slagveld viel,
Met heel der zonden last, hem wegende op de ziel:
Met al de schuld belaân, die heel een volk verplet had.
Ach zoo die moeder wist hoe de Almacht hem gered had!
Wat vreugd, zoo zij dien zoon, zoo bitterlijk beschreid,
Gespaard wist voor 't berouw dat tot behoudnis leidt!
Gestraft wist door Gods hand met vaderlijk meêdoogen!
Dat zij dien lievling, aan haar boezem opgetogen,
Voor 's Heilands glorieth roon, gelouterd door Zijn bloed,
Hier namaals weêr zou zien! Dit denkbeeld stort hem moed
In d'uitgeputten geest. Dat onbestemde woelen,
Die aandrift, die zich lang in 't duister deed gevoelen,
Doch thands ontwikkeld in hem-zelven kenbaar werd,
Bepaalt zich, en de hoop herademt in zijn hart.
Hij gordt zijn lenden om; smeekt bijstand af van boven,
En zoekt een schuilwijk in de diepste bergrotskloven,
Waar 't beeld der Moedermaagd, beveiligd voor het oog
Van 't kruisbespottend volk onschendbaar rusten moog
Tot beter toekomst. Nu vernieuwt hij zijn gebeden,
En kust het mulle zand op 's grijzaarts kille leden;
Aanvaard zijn tocht; en weênt, als bij een afscheidsgroet
Wanneer 't verscheurde hart geen hoop op 't weêrzien voedt.

HET

HET NACHTFEEST VAN VENUS.

Morgen kniele op Amors drempel
Hij die nimmer heeft bemind;
Die reeds offerde in zijn tempel
Blijve morgen mingezind.

Weêr kwam de Lente, de zangrige Lente, Vernieuwster van 't leven;
Nu huwen de vogels en paren op takken van 't woud;
Dartlend en hupplend doorzweven de vlinders de groenende dreven,
En 't woud schiet zijn blaadjes door regen der Lente bedaauwd.
Venus, de Kweekster der Liefde, vlecht morgen in schaduw der linden
De groenende hutjes uit twijgen van mirten in een.
Morgen bestijgt Zij den statigen regtstoel, geen fluistren der winden
Doorlispelt de wouden, de regtspraak van Venus alleen.

Morgen kniel, enz.

Morgen rijst weder die ochtend, dat Venus verrees uit de baren;
Geboren uit zeeschuim, en 't bloed van den oudsten der Goden;
Dat zij van Tritons omstuwd en Amphitrites blaauwende scharen,
De paarlende schelpkoets ontdook, gehuld in het godlijkste schoon.

Daar-

Daarom schakeert Zij thans zelve de velden met duizenden kleuren,
En toovert de boomen in bloei, haren Verjaardag ter eer;
Daarom vervult Zij den luchtstroom met d'adem der liefelijkste geuren:
Want morgen keert de ochtend dat Venus verrees uit het meir.

Morgen kniel, enz.

Zelve besprengt Zij met nachtlijken daauwdrop de groenende knopjes,
Die buigen door 't traantje dat zacht op hetr windseltjes beeft;
Zachtkens doordringt het het kelkje; daar blozen de scheidende topjes
En 't roosje siert gloeijend het Jaarfeest, dat Venus ons geeft.
Morgen, dan komen des ochtends de Maagden en plukken die rozen,
Uit bloed en uit kusjes ontsproten, en strenglen ze in 't hair;
Vaak ziet ze de avond niet meer in 't haar van het Maagdelijn blozen,
Een Echtvriend ontbond ze, die offrend op Hijmens altaar.

Morgen kniel, enz.

Venus voert zelve haar Nimfen naar 't mirtbosch in dansende koren,
Kupido verzelt dit; ontwapend viert 't knaapje haar feest;
Gaat rustig dus Nimfen, geen pijltje zal u het harte doorboren,
Gebluscht is de fakkel wiens wondende vonken gij vreest.
Naakt en ontwapend doordartelt het knaapje de bloemrijke weiden,
Voorzigtig toch Nimfen, want schoon is die kleinste der Goôn.
Vestigt uw blikjes op de aarde, laat niets u tot opzien verleiden,
Hij is niet ontwapend, want Amor is naakt en is schoon.

Morgen kniel, enz.

Ver-

Venus schikt Maagden tot Phoebe, de Jaagster, met vleijende boden:
  Verlaat thans deez wonden, laat rusten den boog dien Gij draagt,
Geen bloeddrup smette de velden door 't voetje van Venus betreden,
  Graag vroeg Ze U zelve ter feest, voegde 't uw eernaam van Maagd.
Drie nachten reeds zweefden haar koren zingend uw boomrijke dreven
  Omkranst in het ronde, van Ceres en Bacchus verzeld:
Ook Phoebus, uw broeder ziet men de groenende hutjes doorzweven;
  Venus beheersch dus het woud, wijk Phoebe uit bosschen en veld.

Morgen kniel, enz.

Liefelijk rijst daar een zetel gewrocht uit de donzige blaren
  Der rozen van Enna, die bloemen gewijd aan Dioon;
Venus beklimt dien bij 't vrolijke juichen der schatrende scharen
  En 't lieflijke drietal der Graties omkranst haren troon.
Alles vloeit zamen, de Maagden verschijnen van bergen en stroomen
  Uit bosschen en wouden en reijen zich heen om Cytheer;
Lagchend bepaalt Zij de straffe voor kusjes der meisjes ontnomen,
  En waarschuwt voor Amor al heeft Hij zijn pijltjes niet meer.

Morgen kniel, enz.

Morgen de Jaardag van Venus, is 't Feest ook der wording der dingen,
  De bajert ontbond zich, die zaden en kiemen besloot.
Toen huwde de Aether met de aarde; van boven uit blaauwende kringen,
  Vloot regen bezwangrend der aarde in den vruchtbaren schoot.
Zachtkens ontkiemde nu 't leven in duizende vonken gescheiden,
  En Venus, die Kweekster, blies zelve die vonken in brand;

Daar

Daar slaat het uur der geboorte! 't Leeft alles in bosschen en weiden,
In luchten en wolken, in zeeën, op 't zandige strand.

Morgen kniel, enz.

Venus gaf leven aan al het geschapen en blijft het behouden,
Haar ademtogt speelt door de watren, door luchtruim en aard;
Wekt de geheimvolle teelkracht, die 't aardrijk bewaart voor verouden,
En, voor het schepsel dat zinkt, krachtiger kinders herbaart.
Steenrots en zandgrein doordringt Zij zoo wel als de bloemen der dalen,
Het wormpjen en 't schrikdier dat Lybiës woestijnen doorbrult;
Alles gevoelt haar nabijheid, 't moet alles Haar schatting betalen,
Natuur slechts bespiedt Haar, voor ons is Ze in nachtfloers gehuld.

Morgen kniel, enz.

Viert dan Romeinen haar Feestdag, Zij mint U voor de ovrige volken,
Enéas, uw' Stamheer, heeft Zij aan Anchises gebaard;
Na 't zinken van Troje wees Zij den weg Hem langs zeeën en kolken,
En heeft in Itaalje Hem aan Latinus dochter gepaard.
Zelve geleidde Zij Mavors in de armen der kuissche Vestale,
Gaf aan de Quiriten Sabinische Maagden ten buit,
Bleef Rome beschermen wat in den eeuwstroom ook neerzink of dale,
Want Zij schonk U Cesar wiens stam uit haar lenden ontspruit.

Morgen kniel, enz.

Volken der aarde viert Feestdag, laat alles den lofzang herhalen,

't Is

'tIs 't Jaarfeest van Venus, 't blaakt alles, wat ademt, van min,
Zangers der wouden bezingen hun echtfeest in blijde koralen,
De stier brult zijn echtlied; de ram zoekt zijn' trouwe vriendin.
Alles omhelst zich daar buiten. 't Is alles aan 't minnen en kozen,
Verlaat dan de steden! Viert Venus Verjaarfeest op 't land!
Daar toch, daar baarde zij Amor en lei Hem in 't wiegje van rozen,
En voedsterde 't knaapje met honig uit bloemen en plant.

Morgen kniel, enz.

Spoedt dan naar buiten, naar hutjes door Venus uit mirten gestrengeld,
Met bloemen omwasemd, met fluitende vogels omringd;
Met Filomélas gezangen, den Hijmnus der koren, gemengeld,
Want, Prugné vergetend, zijn 't toonen der Min die zij zingt. —
Wat zing ik toch arme? Morgen steeg Venus omhoog uit de baren,
Alles viert minnend haar Feest, ik slechts sta troostloos alleen.
Venus! bezalig uw Zanger! Verlaten doorzweve ik de scharen!
Schenk mij, voor 't einden van 't Feest, uit uwe Nimfen er een!

Morgen kniel op Amors drempel,
Hij die nimmer heeft bemind;
Die reeds offerde in zijn tempel
Blijve morgen mingezind.

8 April 18.
24 Aug. 19.

Het Latijn, in de Dichtmaat van het oorspronkelijke, nagevolgd door

A. B.

AAN

AAN MOLLY.

Wat vlugt Ge, lief Meisje!
Met wrevelen zin,
Voor 't vriendelijk lagchen
Der dart'lende Min,

Die 't voorhoofd, door zorgen
Gerimpeld, ontplooit;
En geurige rozen
Op 't levenspad strooit.

Wiens magtige schepter
De wereld gebiedt..!
Wat wilt Ge dan vlugten?
Toch baat het U niet!

Al waart Ge, in uw loopen,
Gezwind als de ree;
Al deelde U de Zefir
Zijn vleugeltjes mêe;

Al vloogt Gij, Geliefde!
Naar 't einde der aard;
Al wierdt Ge in een toren
Van koper bewaard:

Ook Hij heeft zijn wiekjes,
En vreest voor geen wacht;
Waar Ge immer moogt schuilen,
Gij zijt in zijn magt.

Hij kan zich vermommen,
En, eer Gij het weet,
Beklimt Hij uw venster,
Of dringt door een reet.

Keer weêr dan, lief Meisje!
Keer weêr tot de vreugd,
De Liefde was altijd
Een vriend van de Jeugd.

Kom

Kom, schoei dàn uw voetjes
    Ten weeldrigen dans!
En woel om den beker
    Een geurigen krans.

Omstrik U met rozen!
    En gun ons een kus!
Wat zoudt Ge weêrstreven?
    De Min wil het dus.

L. R.

AAN ONZE GELIEFDE VRIENDEN

T.

IN HUNNE NIEUW BETROKKEN WONING.

Neen de smart verkoelt geen boezem
Wien de bron der Godsdienst vliet;
d' Eeuwge Wijsheid doe ons weenen,
't Hart voor elk genot versteenen,
Dit bedoelt haar goedheid niet.

Wien het lijden strekt tot zegen,
Voelt zich 't harte toch ontgloord
Als hij andren ziet genieten
Wien Gods zegen toe mag vlieten,
Schoon de smart zijn borst doorboort.

Wee hem, wien slechts eigen voorspoed
De eenge bron is van genot!
Wat zal d' onspoed hem verzachten,
Waar, waar zal hij troost verwachten
Bij den omkeer van zijn lot?

Vloeit de kristallijnen bronaâr
Onuitputbaar voor ons oog,
Wie, wie zal den duur bepalen?
Stort zij heden zilvren stralen,
Morgen is haar oorsprong dróog.

Wel hem, die het zoet der vriendschap
In zijn beker mengt, en proeft!
Wel hem, die in 't heil van vrinden,
In hun toespraak, troost mag vinden
Als hij steun in 't leed behoeft!

Wel hem die voor vrienden welvaart
De Almacht, als voor eigen, eert,
En de gunst, hun toegevloten,
Als een zegen, zelf genoten,
Met een dankend hart waardeert!

Is

Is ons de aardsche kelk zoo bitter;
Moog hij velen zoeter zijn!
Liever, zoo ten boôm gedronken,
Dan een drop daar in geschonken
Van des wereld zwijmelwijn!

Blijve u 's levens kelk, Geliefden,
Van des hemels zegen zoet!
Biê hij nooit uw' mond iets bitters!
Ach, ook 's Hemels gunstbezitters
Drenkt hij soms met tegenspoed.

Moogt gij hem eerst spade leêgen,
Met den zegen van omhoog;
En het nakroost van uw telgen
U den laatsten teug zien zwelgen
Met een dankbaar juichend oog!

In dees nieuw betrokken woning
Volge u 's Hemels hoogste goed!
Smaakt er lang te zaam die zoetheid,
Die door 's Albestuurders goedheid,
d' Echt ten hemel maken moet!

Ziet er telgen van uw ſpruiten
Onder 't oog van God gekweekt,
Ziet ze als Libans cederloten
Aan uw zijden opgeſchoten,
Tot u de aardſche nevel breekt!

Blijft er nog aan ons gedenken,
Als het graf dat ons verbeidt,
Ons na 't kommervolle leven,
De onverſtoorbre rust zal geven,
Elken moeden toebereid.

Zij onze onderlinge vriendſchap
In onze afkomst voortgeplant,
Tot we elkander wedervinden,
Eeuwig onafſcheidbre vrinden,
In het Hemelsch Vaderland.

1819. K. W. B.

De

„ *De Dichter ſpreekt de taal der Goden,*
De Goden leven zonder brooden,
De Dichter heeft geen brood van nooden."

LODTS *Gedichten*, (bladz. 238.)
IVe Deel.

DICHTREN LOT.

Hy die de taal der Goden ſpreekt
Kan als een God gevoelen,
En zoo het hem aan brood ontbreekt
Op Godenvoedſel doelen;
Bezwijken (moet hy 't) voor den nood;
Maar nooit om 't aardſche brokjen brood
Met wormen rondkrioelen.

Als ſtervling, maakt hy eisch op 't brood,
Als andre ſtervelingen:
Als Dichter, is hy de aard te groot,
Om voor den buik te zingen;
Maar verg' hy niet, dat in 't heelal
Een God, zijn nooddruft ten gevall',
De richting ſtoor' der dingen.

Wie brood verlangt, die geef den prijs
  Waar voor men 't kan verkrijgen;
Geef geld, of nuttig dienstbewijs;
  Hy zal niet vruchtloos hijgen.
Maar hy die Dichter is, ontbeer',
Zie, zonder nijd, op andren neêr,
  En leer' tot de Almacht ſtijgen!

Zy, ſpreekt Haar ſtem hem in 't gemoed,
  Zal zeker voor hem waken;
De hand, die alles laaft en voedt,
  Zal nooit haar werk verzaken.
Maar wat uit Hemelſche ader vliet,
Gaf de Algemeene Vader niet
  Om broodprijs van te maken.

Neen, zoo de Dichter kommer draagt,
  't Behoort aan 't aardſche leven!
Als mensch is 't dat hy nooddruft vraagt:
  Hy leer' daar 't loon voor geven!
Als Dichter zij hy boven 't lot:
Den ſterVling heeft de wil van God
  Geen menschlijk leed ontheven!

Klaagt,

Klaagt, Dichters, ja gy klaagt met recht,
Om dees verbasterde aarde,
Die alles aan de goudmijn hecht,
Verblind voor hooger waarde.
Maar vordert om uw heerlijkst lied
't Afzonderlijke voorrecht niet,
Dat met deze eeuw niet paarde.

Uw gaaf verwonder', treff', ontzett'!
En, heeft ze één hart doordrongen,
Één boosheid in het zaad verplet,
Gy hebt uw taak volzongen;
Maar (heiligschennend is de waan,
Dat God ze u daarvoor toe zou ſtaan)
Naar 't aardſche nooit gedongen!

1818. B.

IN DEN VRIENDENROL

VAN DEN HEER

KEMPER.

—— *Sume superbiam*
Quaesitam meritis. ——

Waar' kunde of kloek vernuft de hoogste roem op aarde,
U, KEMPER, kwam hy toe in Pallas Hoogeschool.
Had schrander staatsbeleid een meer verheven waarde,
U voegde 't diepst ontzag van 't heilig Kapitool.
Maar neen, 't is meer dan dit, in 't nijpen der gevaren,
Aan 't brijzlen van het juk de wakkre hand te slaan;
Dit, KEMPER, is uw werk. Zie daar uw lauwerblaâren!
Gy toonde u Batavier; neem deze uw eerkrans aan.

1818. B.

AAN

AAN DEN HEER

J. T. BODEL NIJENHUIS,

IN ZIJN VRIENDENROL.

Gy draaft dan 't loopperk in van 't ongeftadig leven,
Met nevels overwolkt die niemands oog doorboort.
Wat zoekt gy? Wat is 't eind, het doelmerk van uw streven?
Bedenkt gy 't; ftap dan vrij, en onbekommerd, voort.
Doch, laat u de ijdle roos door geur noch kleur verlokken,
Geen doren fchriklijk zijn op 't lang en flingrend pad:
Geen ftervling heeft dien weg fteeds juichend doorgetrokken,
Geen ftervling vond er rust eer hy 't ten einde trad.
Ga, toegerust met deugd, verfierd met kundigheden,
En door die zucht geleid, waar van u 't harte brandt;
Maar, Jongling, zoek GELUK noch WIJSHEID hier beneden!
Aan de overzij' van 't graf is beider vaderland.

1819. B.

NOG EENE NAVOLGING

VAN HET LIED:

WILHELMUS VAN NASSOUWEN.

TER GELEGENHEID VAN DEN 8sten MAART 1766.

Wilhelmus van Nasſouwen!
God heeft ons dier verplicht
Bij 't heuchelijk aanſchouwen
Van 't eerſte levenslicht,
Dat u zijn gunst verleende,
Toen 't volk, door 't gauſche land,
Zijn ſmeekingen vereënde,
Om zulk een wonderpand.

Maar grooter zegeningen
Stort thans die milde bron,
Nog blijder doet ze ons zingen,
Nu wij uw levenszon
Zien, uit de morgenkimmen
Van uwe teed're jeugd,
Zoo rijk van glanſen klimmen,
O Neêrlands Lust en Vreugd!

Die

Die flonkerende ftralen,
Die fchoone Oranjegloed,
Waarbij geen goud kan halen,
Doortint'len ons gemoed,
Zij wekken vuur en leven,
Nooit heeft toch dageraad
Gegronder hoop gegeven
Op heil, voor kerk en ftaat.

Nooit doove een duist're nevel
ô Zon! uw' held'ren gloor,
Geen ramp of blinde wrevel
Bewolke uw glinst'rend fpoor,
Zoo ziet m' u fchitt'rend rijzen
Ten hoogften middagtrans,
Uw' avond fchenk' bewijzen,
Van onbezwalkten glans.

Nu juichen zeven Landen,
't Hoogmogend Statenhof
Gaat voor. Langs zee en ftranden
Verbreidt men 's Hoogften lof,
De ontrolde wimpels fpelen
Van Stad en Kerkgefticht,
En drijvende Kafteelen.
De Nacht wordt enkel licht.

Hoe

Hoe lagcht de prille Lente,
Natuur vervroegt 't saisoen,
Zij schenkt ons dubb'le rente
Van vrolijk blinkend Groen.
't Sneeuwt Roozen, Violieren,
Jasmijn, en Hyacinth,
Narcis en Anjelieren,
Waar Willem zich bevindt.

De Weduw staakt haar schreijen:
Al 't lijkmisbaar wordt stom:
Onnoos'le Weesjens reijen:
Zwaarmoedige ouderdom
Vergeet zijn' last en zuchten,
Hij huppelt, danst en springt:
De norsche zorgen vluchten:
De krijtende armoê zingt.

Wat ongekrenkt vermogen,
Wat luister, trouw en vreê
Verrukken hart en oogen,
Daar wij, op onze beê,
In Godsdienst, wetten, regten,
Oranje's gouden band
De pijlen 't saam zien hechten
Van 't vrije Vaderland!

Wil-

Wilhelmus van Nasſouwen,
Geteeld uit Neêrlands bloed!
God wil uw huis ſteeds bouwen,
Door Helden fier van moed!
Zoo moete Oranje leven,
In welvaart, bloei en kracht,
En ſtof van juichen geven
Aan 't laatſte Nageſlacht!

J. VAN SPAAN.

BIJ DEN DOOD

VAN DEN

WELEDELEN HEER

L. V. LEDEBOER.

Ziet dien eik, hoe trotsch zijn schedel
Oprijst en de wolken torscht,
Hoe 't geboomte, als zijn trawanten,
Om hem staat, als om den Vorst;
Hoort der vooglen blijde toonen,
Die zijn breeden kruin bewonen,
Ziet dien pelgrim, aan zijn voet,
In zijn koele schaaûw gezeten,
Al zijn moeite en leed vergeten,
Veilig voor den zonnegloed.

't Is

'c Is het beeld van d'achtbren grijsaard,
  Die de kroon is van 't geslacht,
Dat, verheugd die kroon te dragen,
  Haar zijn schoonste tooisel acht;
't Beeld van den geliefden vader,
Die, en vriend en gids te gader,
  Al de zijnen raadt en leidt,
Die, door talrijk kroost omgeven,
Vreugde en heil door aller leven,
  Vreugde in aller hart verspreidt.

'k Hoor den stormwind; d'onbewogen
  Eik beweegt hij heen en weêr;
Ach! de Vorst der wouden wankelt,
  En ontworteld stort hij neêr;
Hoort de vooglen; aangevlogen
Zingen ze, om zijn val bewogen,
  Op zijn tronk een treurig lied;
En de pelgrim, die zijn kommer
Kwam vergeten in zijn lommer,
  Ach! hij zoekt, maar vindt hem niet.

't Is

'T Is het beeld van d'achtbren grijsaard,
  Als de dood hem de oogen fluit,
En in hem der kind'ren kroone
  Wegrukt aan het graf ten buit,
Als ze om 's vaders fponde wenen,
Als hun oog door tranen henen
  't Lijk van dien geliefden ziet,
Als hun blik met bang verlangen
Aan der vaders ftoel blijft hangen,
  Die daar ledig overfchiet.

Zulk een achtbren grijzen zag ik
  Leven als Gods gunstgenoot,
Hem als echtgenoot en vader
  En als Christen even groot;
Hem aan gade, en kroost, en neven
Als het zonlicht, vreugde geven,
  Koestering, en levenskracht;
Allen naar zijn lofspraak dingen,
Hem met dankbre liefde omringen
  Als om ftrijd hem toegebragt.

Zulk

Zulk een achtbren grijzen zag ik
  Rustig wachten op den dood,
Die de hand hém tot geleide
  Als een lagchende Engel bood;
'k Zag hem los van aardsche boeijen
Reeds van vreugd des hemels gloeijen,
  Gansch bezield door Christus-zin,
En op zijnen Heer vertrouwend,
Op zijn woord onwrikbaar bouwend,
  Sluimeren ten leven in.

Ja, hij sluimerde in ten leven,
  Stervende is hij opgestaan,
En met Jezus, zijnén Leidsman,
  't Heerlijkst leven ingegaan;
Nimmermeer kan hem daar boven
Zonde of smart zijn vrede ontrooven,
  Beiden kent de Hemel niet;
Vrij van 's werelds moeite en kommer,
Rust hij in den zaal'gen lommer,
  Dien de boom des levens biedt.

Gade en kind'ren van den zaalgen,
  In wier hart hij blijvend leeft,
Gij herkent hem aan die trekken,
  Trekken, waar zijn beeld in zweeft.
'k Trad dien onvergeetbren vader
Nimmer zonder eerbied nader,
  Trotsch, dat ik hem kennen mogt;
'k Heb, bij 't deelen in uw smarte,
Zingend, voor mijn treurend harte,
  Voor mijn boezem lucht gezocht.

'k Heb een enk'len toon gezongen;
  Maar om zulk een echtgenoot,
Zulk een vader aftemalen,
  Waar' den Dichter zelf te groot.
Neen, gij, vrouwe! alleen kunt schatten,
Gij alleen den prijs bevatten,
  Waar hij u, zijn Gade, op stond;
Neen, gij, kindren! slechts kunt weten,
Wien gij vader eens mogt heeten,
  Welk een vader ge in hem vondt.

Ga-

Gade en kind'ren van den zaal'gen!
  Wie hij was, weet gij alleen;
Wie hij is in betere oorden,
  Vrienden! dit weet onzer geen.
Neen, geen sterv'ling kan 't ons malen
't Licht, dat zaalgen blijft omstralen
  Eeuwig bij de bron van licht;
'k Zoek dan ook in hooger kringen
Met mijn oog niet door te dringen,
  'k Zwijge, en dek het aangezigt.

22 Dec. 1818. P. H. H.

BLIK IN DE EEUWIGHEID.

'T Was nacht: een diepe rust
Zweefde op de wereldkust,
En daauwde kalmte in 't hart,
Door bange zorg benard.
Een liefelijke slaap
Omhelsde man en knaap.
Het kind vergat zijn' dorst,
En sluimerde aan de borst
Der moeder, die nu ook
Haar zorgvolle oogen look.
De grijzaard, zwervenszat,
Die om zijn' wijkplaats bad,
En wenschte, dat de dood
Zijne armen hem ontsloot,
Vergat zijn' levenspijn,
Dacht ver van de aard te zijn,
En droomde zich alreê
In 't vaderland der vreê.

Maar

Maar mij ontvlood die rust;
De ſtorm werd niet gezust,
Die, loeijende in mijn ziel,
Haar ſlingerde, als de kiel
Op 't felberoerde meer.
Het akelige heer
Der jamren zonder tal,
Die mij dit tranendal
Tot nog toe had gebaard,
Stond om mij heen geſchaard;
De toekomst, droevig zwart,
Zonk me als een berg op 't hart,
Zoo dat een angſtig zweet
Mij langs de wangen gleed.

Nu werd mijn legerſteé
Mij te eng; mijn boezemwee
Dreef mij naar 't vrije veld,
Om eenzaam, onverzeld,
In 't ſtille van den nacht,
Omglansd van starrenpracht,
Den ſtorm van mijn gemoed
Te kalmen door het zoet,
Dat zelfs in 't nacht'lijk uur,
De zalige natuur

Den matten ſterving biedt,
Die tot heur laafbron vliedt.

Lang doolde ik in het rond,
Tot mij een plekje bond,
Zoo weemoedsvol en ſchoon,
Als of de vredetroon
Daar, ſchuilend voor 't gezigt
Der wereld, was geſticht.
Een ſchaduwrijke boom
Stond aan den bloemenzoom
Van eene heldre beek,
Die door de lieve ſtreek,
Nu zachtkens kabb'lend liep,
Dan watervallen ſchiep,
En verder in den ſchoot
Eens meers al golvend vloot.

Hier zeeg ik eindlijk neêr:
De maan ſcheen zacht en teêr,
En lonkte me uit de baan
Van 't meer vertroostend aan.
Een dorpsklok klonk verflaauwd,
Door de echo nagebaauwd.
De zanger van den nacht

Hield

Hield bij zijn' gå de wacht,
Die onder 't dekkend blad,
Op 't nestjen, luistrend, zat.
Hij zong, verrukt en blij,
Op zoete melodij,
De reine zaligheid,
Hem door de min bereid,
Terwijl van tusschen 't loof
De bloesem hem bestoof.

Nu woei, langs rozenblaân,
Me een balsemkoeltjen aan;
Mijn zielrust keerde weêr,
Ik aâmde naauwlijks meer,
Ik werd zoo wel te moê,
Mijn oog viel zachtkens toe,
En 'k sliep, verhoogd van zin,
Vol reinen wellust, in.

Naauw sliep ik, of een droom,
Een onvergeetbre droom,
Verheven, bang en zoet,
Vervulde mijn gemoed.
Ik vond mij in een' beemd,
Waar alle droefheid vreemd;

En vreugd flechts burger fcheen.
't Gejuich klonk om mij heen
Van eene ontelbre fchaar,
Die met een woest gebaar,
Hier ronddanste in een' rij,
Door dart'lè melodij
Tot wellust aangevuurd;
Dáár, als geheel ommuurd
Met keur van lekkernij,
Zich baadde in zwelgerij,
En bij 't luidruchtig maal
Den fchuimenden bokaal
Aan wulpfche fchoonen bood,
In wier onkuifchen fchoot
De dronkene van lust
Bezweem en zonk in rust,

Ik zag, met pijngevoel,
't Bedwelmende gewoel,
't Gejag van vreugd tot vreugd,
't Verguizen aller deugd,
En 't zorgeloos genot
Dier fpotteren met God;
Terwijl flechts hier en daar
Een enkele uit de fchaar,

Met

Met reiner, ed'ler ziel,
Mij onder de oogen viel.
Maar dees verried al ras,
Hoe hij te moede was,
Te midden van 't vermaak:
'k Bemerkte, hoe hem vaak
Een traan uit de oogen drong,
Dien hij al zuchtend vong,
Ten teeken, dat zijn hart
Verſmolt in ſtille ſmart.

„ Ach!" (riep ik bitter uit)
„ Bij dans en maatgeluid,
„ Omſtuwd van overvloed,
„ Is 't, dat der ſlechten voet
„ Den levensweg betreedt,
„ Terwijl het bange zweet
„ Der braven pad beſproeit,
„ Van ramp en druk omvloeid!"

Nog ſprak ik, als de grond
Van onder mij verzwond,
En ijlings om mij heen
De vreugdebeemd verdween:
Ik zweefde in hooger lucht,

Verbaasd om mijne vlugt,
Als door een Geest geleid.
Een stille Majesteit
Heerschte in het ruim verschiet:
'k Verloor mij in mijn niet;
En peinzend ving de top
Eens hoogen bergs mij op.

Daar overzag mijn blik,
Met killen, doodschen schrik,
Een woest en somber woud,
Waar nog mijn' ziel van grouwt.
Een jamm'rend klaaggeluid
Brak daar al gillend uit:
Het was een moederkreet:
Een tijger scheurde wreed
En brullend 't lieve kind,
Haar zuigling, teêr bemind,
Haar van het moederhart,
En ach! het brak van smart! —
Een vader werd tot loon,
Door zijn' ontaarden zoon
Verlaten op zijn pad,
Waar hij nu weerloos zat,
Te midden van 't gevaar:

Blind,

Blind, magt'loos ſtond hij daar,
En daagde voor Gods troon
Dien ſnood ondankbren zoon.
In 't dikst der wildernis,
Omhuld van duisternis,
Riep, jammerlijk misleid,
Met de armen uitgebreid,
Een knaap den hemel aan;
Zijn vriend had hem verraân,
Die hem ten gids zou zijn
In deze rampwoestijn:
Geen mensch vernam zijn klagt,
Die galmde door den nacht.
Slechts 't roofdier brulde hem,
Met eene ontzetbre ſtem,
En in een vreeslijk koor,
Zijn doodenzang in 't oor.
Hier kermde een kind om brood:
Zijne ouders had de dood
Hem in dit woud ontrukt.
Dáár zocht, ter aard gebukt,
Een grijzaard naar zijn' ſtaf,
Zijn' ſteun op reis naar 't graf;
Maar ach! die was geroofd,
Terwijl zijn achtbaar hoofd,

Dier

Dier wandaad onbewust,
Een luttel had gerust.

Het jamm'ren en geween,
Het zuchten en gesteen,
De ellende en bange nood,
En 't grijnzen van den dood
Ontroerde mijne ziel,
Waarheen mijn blik ook viel
In dit afgrijslijk oord. —
Van angst bijna gesmoord,
Bragt ik, met flaauw geluid,
Dees klagt, al staam'lend, uit:
„ O gij, de liefde zelf,
„ Die boven 't stargewelf,
„ Omstraald van eeuwig licht,
„ Uw zetel hebt gesticht;
„ Wiens wenk 't heelal gebiedt,
„ Wiens kennis niets ontvliedt, —
„ Schouwt dan uw vaderoog
„ Niet neder van omhoog
„ Op uwer kind'ren druk?
„ Of is alleen 't geluk,
„ De vreugde dezer aard
„ Den wereldling bewaard?

„ Waar,

„ Waar, o Voorzienigheid!
„ Is hier uw wijs beleid?"

Nu was het, of een hand
Mij — nog geheel vermand
Van rouw en derenis —
De nare wildernis,
Met blikfemfnellen fpoed
Doorvoerde, ftaâg begroet
Van 't akligst noodgefchrei,
Door heel de woestenij.
En aan het eind dier vaart
Verging mij lucht en aard.
Mijn geest was mij ontvloôn;
En als in 't Rijk der doôn
Kwam eerst mijn denkkracht weêr.
Ik zag nu op, dan neêr,
En fchrik waardè in den kring
Van 't dal, dat mij omving.
Geen vrolijk zonnelicht
Beftraalde mijn gezigt;
Maar, — als in 't fchemeruur
De fluim'rende natuur,
Wanneer geen zon meer gloort, —
Zoo fomber was dit oord.

'k Zag

'k Zag bekkeneel en been
En graven om mij heen,
En nergens in het rond
Sproot leven uit den grond.
Een breede zwarte vloed
Bruiste onder mijnen voet,
En brak zijn golfgeklots
Zwaardondrend op de rots,
Waarop ik zwijgend zat.
Een fmal en hobb'lig pad
Had herwaarts mij geleid.
Ik ftaarde wijd en zijd,
En huiv'ring greep mij aan,
Waar ik mijn oog mogt flaan.

Nu ruischte 't overal:
„ Hier is het fchaduwdal
„ Des doods!" — en 'k fchreidde luid:
„ Dit fchrikdal dan befluit
„ Der menfchen loop, o God!
„ Hier eindigt dan het lot
„ Van allen, braaf of fnood?
„ Hier bergt dezelfde fchoot
„ Van 't graf — hem, wien bij deugd,
„ Op aarde heil noch vreugd,

„ Maar

„ Maar ſmart en onheil trof,
„ En hem, den ſlaaf van 't ſtof,
„ Die zorgeloos geluk,
„ Bevrijd van ramp en druk,
„ Met de ondeugd in verbond,
„ Door heel zijn leven vond? —
„ Regtvaardige! hier 't loon —
„ De ſtraf op uw' geboôn?
„ O liefde! ik vat u niet,
„ In 't duister doodsgebied!"

Nu waggelde de grond;
Een ſtormwind loeide in 't rond,
En ſchudde 't doodsgebeent',
En ſpleet het rotsgeſteent',
En galmde keer op keer,
Dof uit den afgrond weêr.

Ik kromde mij in 't ſtof,
En ſtamelde Gods lof:
En ſtilte, als die van 't graf,
Brak 't woedend oproer af.
Een licht, der zon gelijk,
Beſcheen der dooden wijk;
En grootſche Majesteit
Was om mij uitgebreid,

Was

Tot plotsling weér de nacht
Die vreesfelijke pracht
Verzwolg. — Nu wachtte ik lang,
Reikhalzende, maar bang,
En fidd'rende van fchrik,
't Ontknoopend oogenblik.

En zie! — een' donderftem
Riep met geduchte klem,
Die door het nachtdal klonk,
Als of 't heelal verzonk:
„ De boosheid zal vergaan!
„ Kniel, ftervling! kniel, bid aan!"
En zachter fprak de ftem,
Ontbloot van 's donders klem:
„ Staar vóór u op de wolk,
„ De groote zwarte wolk,
„ Die dáár, aan gindfchen kant
„ Des ftrooms, uw vaderland
„ Verhult. — Dáár is het doel!
„ Dáár — rust na 't aardsch gewoel!
„ Dáár — 't loon van 's braven loop!"

Ik ftaar met blijde hoop,
Stijf naar de wolk gerigt:
En zie! — Een blikfemfchicht

Reet

Reet 't wolkgevaart van één,
Van boven tot beneên;
En de eindlooze eeuwigheid
Lag vóór mij uitgebreid,
En 'k hoorde een jub'lend koor,
Door alle heem'len door.

Van zaligheid ontroerd,
Rees nu, aan 't ſtof ontvoerd,
Mijn' ziel op 't jub'lend lied,
Van uit het doodsgebied,
Naar 't land, waar vrede woont,
En 't leven eeuwig troont:
Maar midden in die vlugt,
Ontwaakte ik met een' zucht.

'k Zat weêr aan 's beekjens zoom,
In ſchaduw' van den boom;
Maar heerlijk rees de zon,
Dat beeld der levensbron,
Aan 's hemels effen blaauw,
En tintelde in den daauw,
Die aan den grasſpriet hong.
De blijde leeuwrik zong
Zijn morgenlied, en vloog

Al zingend naar omhoog;
En aller vog'len koor
Klonk vrolijk in mijn oor.

Nu keerde ik uit het veld,
Van zielrust vergezeld;
Nu lachte mij 't bestaan,
Verrukt door d' uitkomst, aan; —
En 'k blijf sints vol van moed,
Hoe fel het onweêr woed'
Op 's levens hollen stroom;
Want (denk ik) 't is een droom,
Die ras ten einde spoedt:
Dan wordt zijn angst vergoed
Door storelooze vreugd,
Die voor den vriend der deugd
Daar boven is bereid,
In 't rijk der eeuwigheid.

April 1819. C. TEN HOET J. z.

DE VRIJGEEST OP HET STERFBED.

De trotsche Dion sprak op de oever van zijn leven:
„ Ik sterf, en met een hart dat God noch Duivel vreest;
„ En zoo gij me in den dood een blijk van angst ziet geven,
„ ô Wijt het aan een stuip, geen werking van mijn geest.
Wat zegt ge? Is dit gedrag diens Wijsgeers niet verheven? —
Neen; 't is der slaventaal in 't Roomsche zwaardgevecht,
Die, laag en eerloos laf, voor menschelijke oogen beven,
En met een valschen lach op 't huichlend aanzicht sneven,
Voor 't volksgeroep beducht: *Die lafaart houdt zich slecht.*

1815. B.

VERBETERINGEN.

IN DIT DEEL.

Bladz. 5 reg. 2 *staat:* zijn moet *lees:* moet zijn,
—— 32 aant. —— HEINE —— HEYNE
—— 37 — r. 2 —— scripserunt —— scripsêr'
—— 38 de drie laatste regels der aant. moesten wegvallen.
—— 52 reg. 1 *staat:* wagen dorst *lees:* durfde te wagen
—— 61 — laatste regel, *staat:* vader andschen *lees:* vaderlandschen.
—— 179 reg. 5 *staat:* CONCORDIA *lees:* CONCORDIÂ
—— 182 — 19 —— zijn —— zijn?
—— 187 — 4 —— maar door —— maar, door
—— 188 — 19 —— die —— dien
—— 189 — 30 —— wil en alle —— wil in alle
—— 192 — 3 —— *en* daaraan —— daaraan
—— 196 — 21 —— gelnk en zijn genoegen —— geluk in zijn genoegen
—— 197 — 7 —— zelf-onthouding —— zelfonthouding

IN HET VI DEEL.

Bladz. 90 reg. 5 *staat:* KAREL II. *lees:* KAREL VI.
—— 96 — 9 —— In dezen —— In den
—— 97 — 18 —— WILLEM I. —— WILLEM II.
—— 121 — 2 v. o. *staat:* en —— om
—— 127 — 4 v. o. *staat:* door de schuld enz. *lees:* door gebrek aan een opperhoofd, in bezit van het algemeen vertrouwen.
—— 129 reg. 9 *staat:* was *lees:* had
—— 131 — 4 —— hadden —— had
—— —— — 5 —— vroeg —— verzocht
—— —— — 8 —— wilden —— zouden
—— 133 — 8 v. o. — Vergaderingen —— Vergaderingen en
—— 140 — 8 v. o. — 1807 —— 1801
—— 143 — 5 —— aangename uitzigten —— uitzigten
—— 134 — 11 —— vinden en om —— vinden, om

MNEMOSYNE.

MENGELINGEN

VOOR

WETENSCHAPPEN EN FRAAIJE LETTEREN;

VERZAMELD DOOR

Mr. H. W. TYDEMAN

EN

N. G. VAN KAMPEN.

VIII. STUK.

TE DORDRECHT,
BY BLUSSÉ EN VAN BRAAM.
1820.

INHOUD.

Lofrede op JERONIMO DE BOSCH, van Mr. D. J. VAN LENNEP. Uit het Latijn vertaald door C. W. WESTERBAEN. . Bl. 1.

Aanteekeningen of bijvoegsels op de vorenstaande Lofrede, door JERONIMO DE VRIES. . . . . . . — 65.

Levensberigt van Mr. MATTHIAS TEMMINCK, door den Hoogl. J. W. TE WATER [1815.] . . . . — 129.

Eenige aanteekeningen hierbij, van H. W. T. . . . . . — 143.

Lofrede op RADBOUD HERMAN SCHEELE, *uitgesproken in het jaar* 1796, *door* (*wijlen*) *Mr.* M. TEMMINCK. . . . . ; . . — 145.

Verhandeling over de vereenigingen der Grieksche Gemeenebesten [door den Schrijver *van de verhandeling over het Leerstelsel van* EPICURUS, *in het VII Deel.*] . . . . . — 169.

Kort overzigt van den loop der Grieksche Letterkunde te Alexandrië; *met eene proeve van het Heldendicht van* APOLLONIUS RHODIUS, *over den* Argonauten-Togt, *door* J. GEEL. . . — 203.

De Redevoering van JOANNES CHRYSOSTOMUS *over* EUTROPIUS, *uit het Grieksch overgebragt door Mr.* W. B. — 229.

Redevoering, over den zeer grooten dienst door DESID. ERASMUS *aan de Jongelingen van zijnen leeftijd bewezen, door*

het

het schrijven van zijne Gemeenzame Gesprekken. Door Mr. W. TERPSTRA, *Rector der Erasmiaansche Schole te* Rotterdam. . . . . . — 245.

Verhandeling over den wederkeerigen invloed van de gezondheid des Ligchaams en der Ziel, door Dr. J. BANGA te Franeker. . . . . . . — 271.

Het gedrag der Hollandsche Geleerden omtrent J. J. REISKE *geregtvaardigd, door den Hoogl.* EV. WASSENBERGH te Franeker. . . . . . . — 297.

GEDICHTEN.

Adozinde. *Navolging van den derden zang van* SOUTHEY'S *Heldendicht* Rodrigo de Goth, *door Vrouwe* K. W. B. — 351.

Wareld. Door Mr. W. B. . . . — 374.

Lof. Door denzelfden. . . . — 379.

De Beeldnis der Geliefde. Romance, naar het Fransch door T. B. V. L. . . — 381.

De Lente. Naar HORATIUS, *door* denzelfden. . . . . . . — 383.

Op het afsterven mijns vaders, door denzelfden. . . . . . . — 386.

Op het afsterven van mijnen vriend NICOLAAS THOLEN, *door* F. N. V. L. . . — 388.

Aanwijzing der Psalmen, meest geschikt voor de jeugd. . . . . . — 394.

LOF-

DRUKFEILEN.

Bl. 210 reg. 10 van ond. *staat:* BILDERDIJK: *lees:* SIMONS.
— 211 reg. 13 van ond. *staat: keiworsteling: lees: kei; worsteling.*
— 224 reg. 15 *staat: oeverstroom, lees: over stroom,*
— 227 reg. 1, achter *Hoe* is een uitroepsteeken noodig.

LOFREDE

OP

JERONIMO DE BOSCH,

VAN

MR. *D. J. VAN LENNEP.*

UIT HET LATIJN VERTAALD

DOOR

C. W. WESTERBAEN.

MET EENIGE AANTEEKENINGEN

VAN

JERONIMO DE VRIES.

De Beeldnis der Geliefde. Romance, naar het Fransch door T. B. V. L. . . — 381.

De Lente. Naar HORATIUS, *door* denzelfden. . . . . . . — 383.

Op het afsterven mijns vaders, door denzelfden. . . . . . . — 386.

Op het afsterven van mijnen vriend NICOLAAS THOLEN, *door* F. N. V. L. . . — 388.

Aanwijzing der Psalmen, meest geschikt voor de jeugd. . . . . — 394.

LOF-

DRUKFEILEN.

Bl. 210 reg. 10 van ond. *staat:* BILDERDIJK: *lees:* SIMONS.
— 211 reg. 18 van ond. *staat: keiworsteling: lees: kei; worsteling.*
— 224 reg. 15 *staat: oeverstroom, lees: over stroom,*
— 227 reg. 1, achter *Hoe* is een uitroepsteeken noodig.

LOFREDE

OP

JERONIMO DE BOSCH,

VAN

MR. *D. J. VAN LENNEP.*

UIT HET LATIJN VERTAALD

DOOR

C. W. WESTERBAEN.

MET EENIGE AANTEEKENINGEN

VAN

JERONIMO DE VRIES.

WAARDE TOEHOORDERS!

Wat reeds lang eerbied en dankbaarheid, als heiligen pligt, van mij geëischt hebben, dat zal ik in dit uur dan eindelijk volbrengen: Van JERONIMO DE BOSCH, een' man, die mij ten hoogste aan zich verpligt heeft, zal ik den lof vermelden te dezer plaatse, alwaar ik twijfel, of die niet bijzonderlijk te huis behoort, en zelfs niet als te laat verheven zou kunnen geacht worden. Waar toch zou ik hem gevoegelijker kunnen prijzen, dan daar ik, na zijn overlijden, in zijne plaats verkozen ben? Of hoe zou ik hier dezen pligt vroeger hebben kunnen betrachten, dan in deze eerste openlijke vergadering van onze Klasse? Bijaldien sommigen van oordeel mogten zijn, dat ik, uit hoofde van de spade komst dezer gelegenheid, dezelve niet had moeten afwachten, maar liever eenige andere te baat nemen, dat zij dan weten, dat ik mede dit zelfde voornemen gehad heb; doch

dat deszelfs dadelijke volvoering in de ongunst der tijden een onoverkomelijk beletsel zou gevonden hebben. Herinnert u, Toehoorders! den toestand van ons Vaderland, niet slechts toen DE BOSCH gestorven is, maar ook in de twee volgende jaren. Toen beleefden wij die dagen van slavernij, welke den mensch de helft van zijne kracht doen verliezen. Geen wonder, dat ook mijn geest, en door het gevoel van tegenwoordige, en door de vrees voor schrikkelijk dreigende ellenden geschokt, zoo al niet geheel bezweken was, dan toch zeker zijne vroegere levendigheid en vuur had verloren. En hoe zou ik, die zelf de vrijheid liefheb, in dien tijd over DE BOSCH, die haar zoo hartelijk beminde, vrijmoedig hebben kunnen spreken, toen zoo vele dienaars van eene achterdochtige tirannij, ons gestaâg als op zijde hangende, zelfs geen schijn van een eenigzins vrij woord wilden dulden?. De overweging hiervan, welke zich in die dagen gedurig bij mij opdrong, heeft toen mijne pogingen, om den lof van DE BOSCH te verkondigen, verijdeld. Want dat ik dit gepoogd heb, zal niemand in twijfel trekken: en, heeft men geklaagd over mijn te langdurig uitstel van dezen liefdepligt, men houde zich, bid ik, tevens verzekerd, dat dit mij zelven zoo onaangenaam is geweest, dat ik mij niet kan herinneren, in mijn gansche leven immer door eenigen last zoo zwaar gedrukt te zijn geweest.

Ten

Ten laatste zal ik dan zoo aan mijnen pligt, als aan uwe langgerekte verwachting, Toehoorders, voldoen. Het is nu wel reeds, ik beken het, in het zevende jaar na den dood van DE BOSCH; maar DE BOSCH was de man niet, om door zijne medeburgers zoo spoedig vergeten te worden, en mijn gevoel is, bij de treurige herinnering aan dezen verloren vriend mijns harten, nog heden zoo levendig, als het in het eerste jaar na zijn overlijden naauwelijks heeft kunnen wezen. Immers staat mij het beeld der voortreffelijkheid, welke in DE BOSCH uitblonk, zoo schitterend voor, of liever, het is zoo geheel in mijnen geest geprent, dat geen tijd het daarin ooit zal kunnen uitwisschen. Wilt mij, die u, door het verhaal van 's mans geschiedenis, dit beeld als levendig zal trachten voor te stellen, wilt mij, bid ik u, te dien einde, met uwe gunstige aandacht vergezellen.

JERONIMO DE BOSCH is den 23sten van Lentemaand des jaars 1740 binnen deze stad geboren. Zijn vader, mede JERONIMO geheeten, was in dezelve een der voornaamste en kundigste Artsenijmengers, en zijne moeder, CATHARINA VAN DER HEIJDEN, eene uitgelezene vrouw, bij welke haar man, behalve hem, over wien wij thans willen spreken, drie zonen, JAN, BERNARDUS en GREGORIUS, benevens twee dochters, CATHARINA en JUDITH, verwekt heeft. Van zijne

vroege jeugd aan, heeft onze DE BOSCH, de lieveling van dit talrijk gezin, door eigene dagelijksche ondervinding geleerd, hoe zoet het is, lief te hebben en bemind te worden; dewijl dit eendragtig en bloeijend huisgezin, in de eenstemmige Godsvrucht en liefde der beide ouderen, en in de onderlinge hartelijke toegenegenheid der kinderen, welke daaraan beantwoordde, eenen vasten steun vond. Voorts had de jonge JERONIMO het geluk, van eerwaardige mannen tot geleiders van zijn gedrag en zijne letteroefeningen te hebben, van wier dagelijksch verkeer aan het huis van zijne ouders hij al, wat deugdzaam en edel is, leerde navolgen. In de eerste plaats moet hier zijn grootvader van vaders zijde, JERONIMO, genoemd worden, een allerdeugdzaamst man, door zijne uitnemende bedrevenheid in de artsenijbereiding, en door zijne onkreukbare braafheid en reinheid van zeden tevens, zoo geacht bij zijne medeburgers, dat de toegenegenheid, hem door allen bewezen, ongeloofelijk was, zoo dat hij, reeds als jongeling door de Burgemeesters met het aanzienelijk ambt van *Inspector van het Collegium Medicum* vereerd, hetzelve, vijftig jaren lang, tot in zijnen hoogen ouderdom, met uitstekenden lof heeft waargenomen. Vervolgens verdienen hier zijne ooms, HENDRIK en BERNARDUS, melding, niet slechts brave, maar ook inzonderheid schrandere mannen, beiden, als Nederduitsche dichters, met roem bekend, hoewel de

de jongere, BERNARDUS, het meest; terwijl weder HENDRIK, in de ongemeene kennis der geneeskunde, welke hij beoefende, en in andere zaken, boven zijnen broeder uitmuntte. Aan deze zijne bloedverwanten, doch het meest aan zijnen grootvader en oom HENDRIK, gevoelde onze jonge vriend, nevens zijne ouders, zeer veel verschuldigd te zijn, zoodat hij zich gemakkelijk door hen liet overhalen, om zich in de kunst van zijnen grootvader en vader te laten onderwijzen, ten einde in den winkel van den eerste medehelper, en daarna opvolger te worden. Om dit bedrijf op beteren grond van onderwijs, en met te meer lofs, te kunnen oefenen, wilde men tevens, dat hij zich eene naauwkeurige kennis van de Latijnsche taal zou verwerven. JERONIMO wordt dan naar die school gezonden. In den beginne waren zijne vorderingen, schoon niet berispenswaardig, echter niet voortreffelijk. Het bleek, dat hij, in het leeren der taal, tot hiertoe minder zijn eigen oordeel volgde, dan dat van anderen. Zijne onderwijzers hadden wel schier niets aan te merken, en zelfs vele reden om hem te prijzen, inzonderheid zijne uitnemende aandacht in het hooren, zijne bereidvaardigheid in het gehoorzamen, zijne zorgvuldigheid om hun geen ongenoegen te geven, en zijne zachtaardigheid jegens zijne medeleerlingen. Echter waren zijne vorderingen zoo groot niet, als men van een' jongeling van zulke gelukkige vermogens

zou verwachten: of liever waren deze gelukkige vermogens den meesten van zijne onderwijzers onbekend gebleven. Immers is het ieders zaak niet, de spranken van het goede en schoone, in der kinderen ziel schuilende, te ontdekken, en, al zijn ze ontdekt, in vuur te zetten. Onze jongeling, de lagere klassen doorgeworsteld, kwam dan, eindelijk, tot het onderwijs van VAN DER WILP, die Conrector was van de vijfde. Deze was niet slechts een uitstekend geleerd man, maar ook door en door bekwaam, om den verschillenden aanleg zijner leerlingen, en te onderscheiden, en te ontwikkelen. Terstond trof hem in den jongen DE BOSCH eene uitnemend goede geaardheid, welke slechts bewogen en aangeprikkeld behoefde te worden, om zoo wel de grootste, als de snelste vorderingen te maken. Hij bespeurde, dat de kracht van zijnen geest, den jongen zelven onbekend, nog lag te sluimeren, en dat zijne vorige meesters, meenende in zijne tamelijk prijzenswaardige middelmatigheid te moeten berusten, niets hoogers van hem gevorderd hadden. Hij zag, dat de jongen, in het bewerken van 't geen hem was opgelegd, zich alleen toeleide, om buiten berisping te blijven, en voorts liever met zijne makkers wilde spelen, dan zich door het schrijven en lezen van de geschriften der ouden afmatten. Evenwel zag hij tevens, dat hij niet alleen ongemeen eergierig was, maar ook niets

hem

hem grooter' schrik aanjoeg, dan het denkbeeld, van zijnen meesters of ouders, of wie het ook wezen mogten, in wier liefde hij belang stelde, reden tot misnoegen te geven Nu had hij het middel gevonden, om hem tot eene brandende liefde voor de letteren aan te vuren. Toen hij, namelijk, eens ontdekt had, dat de leerling zijn werk nu, bij toeval, wat slordiger had afgedaan, gaf hij hem, eenige dagen daarna, niet alleen geene taak meer op, maar zag haar zelfs, hoe zeer ook aangeboden, niet in. Den eersten dag scheen de jongen zich des niet zeer te bekreunen, den volgenden zich eenigzins te verwonderen, den derden begon hij eenig leedwezen aan den dag te leggen; toen hij, eindelijk, zeker was, dat zijn meester hem verwaarloosde en verachtte, was hij zoo bedroefd, dat hij 't voor zijne ouders niet langer kon verbergen. Op zijn verlangen, gaat de vader bij VAN DER WILP de zaak onderzoeken. Naauwelijks heeft hij alles vernomen, of hij betuigt den meester, allerkrachtigst, zijne volkomene goedkeuring. Te huis gekomen, raadt hij zijnen zoon, dat hij het verharde gemoed door verdubbelde vlijt en naauwkeurigheid zou trachten te breken, dewijl er geen ander middel is, om den meester te bevredigen. De jongen gehoorzaamt zijns vaders vermaning. Evenwel beeft hij nog voor VAN DER WILPS zware en donkere wenkbraauwen. Doch naauwelijks schenen deze hem

een weinig min zaamgetrokken, of hij vermant zich, om zijn werk, dat hij nu met de meeste naauwkeurigheid bearbeid had, met eene bevende stem en hand, aan te bieden. *Laat ons zien*, zegt de onderwijzer, *of het de moeite waard is.* Hij neemt het blad in handen; beziet 't; bespeurt meer vlijt, ontdekt zelfs vorderingen. Hij spreekt dus den jongen niet slechts zachter aan, maar prijst hem daarenboven. Nu scheen zich onze DE BOSCH ten hemel opgetogen, en sedert gaf hij zich, met eene onvermoeide naarstigheid en ongeloofelijk warmen ijver, zoo geheel aan de Letteren over, dat hij, die te voren naauwelijks de zesde plaats in zijne Klasse kon blijven bezitten, eerlang om de eerste wedijverde. Nu begon VAN DER WILP hem zeer genegen te worden, en DE BOSCH hem, wederkeerig, als zijnen leermeester en tweeden vader te vereeren en lief te hebben. Dit gevoel van eerbied en dankbaarheid bleef onzen vriend zijn gansche leven bij, zoodat hij VAN DER WILPS uitstekende verdiensten, te zijnen aanzien, altijd zeer gaarne en met zekeren wellust roemde. Uit deszelfs school, vervolgens, tot die van den Rector ARNTZENIUS opgeklommen, blonk hij ook daar weldra uit. Van dag tot dag deed hij al meerdere vorderingen blijken. Want nu was hij niet meer voldaan, wanneer hij zijnen meesteren slechts genoegen gaf, maar uit eigene beweging, en met ei-

eigen oordeel, omvatte hij de Letterkunde. Nu had hij reeds het schoone en geestrijke bij CICERO, HORATIUS en VIRGILIUS beginnen op te merken en te gevoelen. Nu was zijn hart reeds getroffen en vervuld van eene ongewone liefde voor de bevalligheden der Ouden, in welker navolging hij in schriftelijke opstellen bereids zoo gelukkig was, dat een ieder de streelendste hoop van hem voedde. Zijne redevoering over *de ware dapperheid*, welke hij, zeventien jaren oud, bij het verlaten der lagere scholen, hield, verwierf zoo veel goedkeuring, dat zij den druk waardig geacht werd, en in het licht kwam met eenige lofdichten zijner medeleerlingen op den Maker, — zij, als eene welsprekende getuigenis van zijne vorderingen en geleerdheid, — deze, daarenboven, als eene stilzwijgende erkentenis van zijne vriendelijkheid, toegevendheid en zachte minzaamheid, zonder welke hij gewis ook door hen, die hij door vernuft en kundigheden overwonnen had, desniettemin, te allen tijde, niet zoo hartelijk, en bemind, en vereerd zou geworden zijn.

Eenen jongeling van deze bekwaamheden en deugden viel het niet moeijelijk, van zijne bloedverwanten de vrijheid te bekomen, om, ook na den afloop der schooloefeningen, op den ingeslagen weg der Letteren niet slechts te blijven staan, maar ook verder voort te gaan. Zijne ouders namelijk hadden alles aan den grootvader, wien

wien de kleinzoon nu, als medehelper, zou dienen, ter beslissing overgelaten, en deze liet zich door het smeeken van zijnen lieveling gemakkelijk bewegen, omdat hij zelf in hem geenen kruidmenger van den gewonen stempel, maar eenen man verlangde, die hem, zoo veel mogelijk, gelijk zou worden. Doch 't geen den grootvader en de ouders meest overhaalde, was de bijzonder gunstige gelegenheid van het Amsterdamsche *Athenæum*, aan 't welk toen P. BURMAN DE TWEEDE, een man van hoogst beschaafden en bevalligen geest, in de Grieksche en Latijnsche letteren, benevens de Welsprekendheid en Dichtkunde, onderwijs gaf: en, inderdaad, het kwam hun onverantwoordelijk voor, dat een jongeling van dat oordeel, van die liefde voor de Letteren, van die vorderingen reeds in de studiën, van eene zoo gemakkelijke en naburige gelegenheid, om zulk een' groot' man te hooren, in 't geheel geen gebruik zou maken. Zoo werd DE BOSCH dan een toehoorder van BURMAN DEN TWEEDE.

Ik weet, dat er sommigen in deze vergadering tegenwoordig zijn, wien het mede heeft mogen gebeuren, BURMAN te hooren, 't zij dan aan zijn huis, 't zij openlijk lessen gevende. Zij herinneren zich, 't geen ik slechts van anderen vernomen heb, hoe levendig hij was in zijn onderwijs, vooral wanneer hij eenigen meer uitstekenden Latijnschen Dichter verklaarde; hoe

vele

vele moeite bij zich gaf, opdat toch niets van het schoone en bevallige, daarbij voorkomende, zijnen toehoorderen ontglippen mogt; hoe hij zich bevlijtigde, om de verzen, naar toonval en maat, met zwier en vuur op te zeggen; hoe zijne stem was, hoe zijn stand, hoe de kracht zijner gebaren, hoe de beweging van zijn hoofd, hoe het vuur van zijne snelle en schitterende oogen. Stelt u deze voortreffelijke gaven van BURMAN, bid ik u, Toehoorders! voor den geest, en daarna, dat DE BOSCH aan het onderwijs van zulk eenen meester werd overgegeven. Denkt eens na, daar niemand, dan die geheel dom, of voor alle dichterlijk gevoel althans ijskoud was, deze lessen van BURMAN zonder de levendigste gewaarwordingen kon bijwonen, hoe DE BOSCH door dezelve moet getroffen geweest zijn: en gij zult hem, ongetwijfeld, bij de eerste les reeds, geheel aan den mond zijnes leeraars zien hangen, deszelfs lessen gretig opvangende, en bij de aangehaalde verzen der dichters zoo geheel in vuur gebragt, dat gelaat en gebaar beide den ongeloofelijken gloed zijner ziel vertoonden. Alzoo ontstoken en ontvlamd, keert hij naar huis, roept aldaar het gehoorde allerzorgvuldigst voor zijnen geest terug, — ziet den door BURMAN behandelden Dichter, en anderen, wier door hem bijgebragte plaatsen hij zich herinnert, wederom zelf na, — leest en overdenkt ze, met geenen minderen zielewellust dan te voren, ja zelfs

zelfs eenigzins met nog meer vrucht voor zijne kennis. Dit van dag tot dag herhalende, moest hij wel spoedig met de beste Latijnsche Schrijvers zoo gemeenzaam worden, dat hij van het gevoel voor de Romeinsche bevalligheden geheel doordrongen werd. Dit gevoel werd door zijne pogingen ter navolging dier schoonheden nog meer gescherpt, en door het onderrigt van BURMAN nog vermeerderd, omdat deze, in zijne lessen, niet alleen de plaatsen der *oude* dichters met elkander vergeleek, maar ook die van de *nieuwere Latijnsche* zangers, vooral van *Italiaansche* en *Nederlandsche*, waaruit hij, nu en dan, eenige der fraaiste versjes en spelingen bijbragt, en waardoor de letterminnende jongelingen den waren trant van navolgen leerden. Geen wonder voorzeker, dáár BURMAN zelf hun hiervan het beste voorbeeld gaf, die in deze gave van het vernuft door niemand der lateren werd geëvenaard, maar een bovenal bevallig, en althans geen dichter van eenen kruipenden geest was. Van hier, dat ook DE BOSCH weldra zijne overige huisselijke oefeningen, al meer en meer, met die in de Dichtkunst vermenigvuldigde, nu eens de lierzangen van HORATIUS in de maat van eene *Elegie* overbrengende, en dan weder ook eenige vrucht van eigen geest opleverende. Grootvaders winkel dreunt van verzen, zonder dat, intusschen, de gewone arbeid gestaakt wordt. De oude man vindt den jongeling nu eens

eens met fleschen en doozen, dan weder met een' berg van boeken en papieren over de oude letterkunde omschanst, en, met dezelfde vlijt, het eene oogenblik over een geneeskundig voorschrift, het andere over eene plaats van FLACCUS of MARO, peinzende. Nu houdt hem eene kruidkundige zamenstelling, dan weder eene dichterlijke, bezig. Dus gaat en keert hij gedurig heên en weder van den stamper tot de pen, van de pen tot den stamper. Dit ziet de grootvader en lacht den jongeling zacht en minzaam toe, die zoo veel zucht betoont voor de geleerdheid, en daarbij zoo veel eerbieds voor zijne pligten; zoo bedreven is in de Letteren, en zoo wakker tevens en Godsdienstig-getrouw in zijnen post; en, terwijl de grijsaard zich zeer gelukkig acht met zulk eenen kleinzoon te hebben, verheugt hij zich te hartelijker in het tegenwoordige, naarmate de hoop op het heugelijkst toekomende hem wederkeerig blijder toelacht.

En, inderdaad, deze hoop heeft hem niet bedrogen. Het was in het jaar 1760, voor DE BOSCH het twintigste van zijn leven, dat hij, op de lijst der artsenijbereiders ingeschreven, en weldra als deelgenoot in den winkel van zijnen grootvader aangenomen, hem van een groot gedeelte der moeite en zorgen begon te ontlasten. Hoezeer dit den ouden man aangenaam heeft moeten zijn, twijfel ik echter zeer, of de groot-

va-

vader, die zijn' kleinzoon zoo teeder beminde, niet nog meer blijdschap geschept hebbe zoo uit deszelfs geleerdheid, door eene zonderlinge lieftaligheid en geestigheid gekruid, als nog meer uit de daaruit geborene hoogachting van BURMAN en andere mannen van den eersten rang, gevolgd door aller hoogste gunst en toegenegenheid. Wat wonder, dat ook de meest belovende jongelingen, die de school van BURMAN vlijtig bezochten, als om strijd, naar de gemeenzaamheid met DE BOSCH dongen, omdat zij zich daarvan, te regt, zeer veel genoegen en nut beloofden? Weldra kwam hij dan in naauwere vereeniging met de inzonderheid uitmuntende kweekelingen van BURMAN, JANUS HELVETIUS, LAURENS VAN SANTEN, GERARD HOOFT en PIETER NIKOLAAS ARNTZENIUS. Hoezeer door deze lang en dringend aangezocht, om van een dichterlijk gezelschap, dat zij, op raad van BURMAN, hadden opgerigt, lid te worden, bleef hij echter, zoo lang zijn grootvader leefde, deze uitnoodigingen standvastig afwijzen, omdat hij, namelijk, vreesde, daardoor den ouden man of eenigen last te baren, of hem althans van de zorgvuldigheid voor deszelfs reeds kwijnenden leeftijd, tot welke hij zich verpligt achtte, in het een of ander opzigt, bedriegelijk te berooven. Echter stond hij aan de geletterde oefeningen zijner vrienden, ook bij het leven zijns grootvaders, zoo veel tijds af, als

als hij, behoudens zijnen pligt, vermogt, en, na deszelfs overlijden, in het jaar 1767, als hij zelf van het bestuur zijns winkels en zijner huisselijke zaken overbield. Toen ook liet hij het zich welgevallen, dat men hem als lid van dat gezelschap aannam, daartoe inzonderheid overgehaald door den edelen jongeling, des Amsterdamschen Burgemeesters zoon, GERARD HOOFT, wiens groote blijdschap over de aanwinst van dit nieuw medelid men allerbest uit deze verzen kan beoordeelen, waarin hij dezelve nog heden getuigt:

Wij roemen FEBUS gunst en die der Zanggodinnen.
Het uur is eindlijk daar, zoo lang door ons begeerd.
DE BOSCH vereenigt zich met die hem vurig minnen,
DE BOSCH, in *Rome's* taal en redekunst volleerd,
Wien, tot der Muzen dienst geneigd met hart en zinnen,
Reeds lang APOLLO's rei als Dichter hoog waardeert.

Schoon dan, gelijk gebleken is, de gaven der Romeinsche Welsprekendheid en Dichtkunst, welke HOOFT in zijnen DE BOSCH geprezen heeft, reeds toen zijnen gemeenzamen vrienden genoeg bekend waren, van dezen zelfden tijd aan begonnen zij, echter, meer algemeen beroemd te worden, door, achtervolgens, in het licht gegevene Werken, door welke zij zich, van dag tot dag, tot nog hoogeren bloei en luister verhieven. Want, toen HOOFT, kort daarna, eene reis naar

Engeland deed, schreef DE BOSCH hem een' brief of *Elegie*, onder den naam van *Julia*, *het beminde meisje*, zoo streelend door gevoel en zoetvloeijendheid, dat hij, sedert dien tijd, aller toegenegenheid en verwondering tot zich trok. Hierna volgden andere Dichtstukken, even edel en beschaafd, waaronder dat, waarin hij HOOFT, zeer vroeg hem en de Muzen door den dood ontrukt, een plegtig lijkoffer bragt; bij welken liefdedienst hij nog eenen anderen, niet minderen, voegde, toen hij de Latijnsche Dichtstukken van den overledene voor de uitgave gereed maakte. Doch de voorrede, hiervoor geplaatst, over het leven en de zeden van HOOFT, deed een' ieder zien, hoe uitmuntend DE BOSCH, ook buiten dichtmaat, kon schrijven; iets, dat hem te meer lofs verwierf, daar er schier niets zeldzamer pleegt te zijn, dan dat zij, die zich op de Dichtkunst toeleggen, tevens in ongebonden stijl eigenaardig weten te schrijven. Maar DE BOSCH behoorde geenzins onder het getal van die genen, die al, wat niet dichterlijk is, verachten, en die zelve niets anders willen doen, dan zingen. Van zijne vroege jongelingschap aan, vond hij geenen minderen wellust in CICERO en NEPOS, dan in NASO, TIBULLUS of HORATIUS; en niets kwam hem belagchelijker voor, dan sommiger spijtige walging van den eenen of anderen schrijftrant. Gelijk hij zich dus te huis in beiden even zeer geoefend had, zoo droegen zijne

zijne eerste proeven van dichtmaat en ondicht, bij hare openlijke verschijning, terstond de goedkeuring weg van alle kenners.

Zoo was dan DE BOSCH, naar het eenparig oordeel van alle geleerden, in de Latijnsche Letterkunde reeds groot geworden, toen hij, met dezen lof niet voldaan, ook in de Grieksche eenen gelijken roem begon na te jagen. Misschien zijn er onder u, Toehoorders! wien het verwondering gebaard heeft, dat ik hiervan niet reeds vroeger iets vermeld heb, daar het immers bij allen bealist is, welk eene kunde zich DE BOSCH ook in deze Letteren verworven, en welke voortreffelijke gedenkteekens hij daarvan heeft opgerigt. Hoe! Heeft hem dan niet terstond, in BURMANS school, die gloeijende liefde voor HOMERUS aangegrepen, waardoor hij zich naderhand inzonderheid zoo hoogst beroemd heeft gemaakt? Veel, Toehoorders! zeer veel had DE BOSCH aan BURMAN te danken, doch de zucht voor HOMERUS niet; en hiervan moet ik, schoon ongaarne, de reden nader verklaren. Immers ben ik de man niet, die aan de veelvuldige en groote verdiensten van BURMAN DEN TWEEDEN ten aanzien der Letterkunde iets zou willen te kort doen. Desniettemin moet ik zeggen, hoe het met de zaak gelegen is. De manier van onderwijs in de Grieksche Letterkunde, door dezen Hoogleeraar gevolgd, was de regte niet, om den jongelingen tot eene nauw-

 keu-

keurige kennis dezer taal veel nuts te verschaffen. BURMAN besteedde, bij de verklaring van HOMERUS, wel veel tijds aan het ontwikkelen van de gebruiken en plegtigheden der oude *Grieken*, en aan andere oudheidkundige bijzonderheden; hij was wel zeer breedvoerig in het bijhalen der schoone plaatsen, welke andere Dichters, en vooral de *Latijnsche*, uit de bron van HOMERUS geput hadden; maar de woorden en spreekwijzen zelve van dezen Dichter roerde hij bijna niet, dan ter loops, aan, daar hij het genoeg achtede, derzelver beteekenis met een enkel woord te kennen te geven, terwijl hij voorts noch den oorsprong, noch derzelver verschillend gebruik, naar verschil van plaatsen, hier in den eigenlijken zin, daar bij overdragt, aanwees. Van hier, dat de leerlingen, na eenen geheelen Zang in zijne school doorgewerkt te hebben, tot een goed verstand van het volgende nog geen hair breed waren gevorderd, en zelfs de vruchten van 's leeraars aanmerkingen over de oudheden bij HOMERUS, of over de veelvuldige navolging van dezen Vorst der Dichteren door zijne nakomelingen, welke, hadden zij het *Grieksch* volkomen verstaan, aanzienlijk zouden geweest zijn, nu, daar zij het niet verstonden, schier geheel verloren gingen. Zoo kwamen er dan uit de school van BURMAN weinigen te voorschijn, die in deze taal grondig bedreven waren, en DE BOSCH zelf bragt er niets noe-

mens-

menswaardig van t'huis, 't geen hem ten minste met liefde voor de *Grieksche* Letterkunde zou hebben kunnen bezielen. Niet geheel zonder reden, zal het wel zeer velen ongeloofelijk voorkomen, dat het onderwijs van BURMAN DEN TWEEDEN (welk een groot man was hij niet!) te min kracht zou gehad hebben, om onzen DE BOSCH de voortreffelijkheid der *Grieksche* Letteren aan te prijzen. Maar hieruit blijkt dan ook des te meer, hoe veel zorg een meester besteden moet, om de gronden der wetenschap of kunst, waarin hij onderwijs geeft, in de ziel der leerlingen diep en vast als in te stampen, en dat hij niets voor beuzelwerk of kinderachtig houden mag, wat hun de beginselen slechts gemakkelijker en vruchtbaarder zou kunnen maken, vermits hun niet eerder, dan nadat zij derzelver scherpe punten te boven gekomen zijn, de weg van blijdere onderrigting zich begint te vertoonen.

Doch, schoon de jonge DE BOSCH uit deze lessen de *Grieksche* taal noch genoeg had leeren kennen, noch zelfs hoog waarderen, kon het echter, bij rijpere jaren en oordeel, niet missen, of eene aanhoudende lezing der *Latijnsche* Schrijvers moest hem reeds tot eene hervatte oefening in de *Grieksche* taal aanlokken. Want, hoe beter hij de geschriften der *Latijnen* verstond, hoe meer hij doorzag, dat daarin veel van eenen vreemden grond was overgebragt.

Der Dichteren taal zelve bleek hem geheel als met eene *Grieksche* verw overtogen te zijn, en de kenmerken te dragen van eene doorgaande navolging. Ook in CICERO's Wijsgeerige Werken vond hij alles van de *Grieken* ontleend, zeer veel ook in deszelfs Redekunstige boeken, en, inzonderheid, bij hem, tot in het oneindige, melding gemaakt van HOMERUS, SOCRATES, PLATO en DEMOSTHENES, als van de beste meesters, en voor het verstand, en voor de welsprekendheid. Doch alzoo werd hij tevens overtuigd, hoe onvolledig en bijna verminkt zijne *Latijnsche*, zonder bijvoeging van de *Grieksche*, taalkennis zou blijven. Om dan naar deze met den warmsten ijver te streven, daartoe werd hij, zoo door de reeds gemelde redenen inzonderheid, als tegelijk niet weinig aangemoedigd door den herhaalden raad en het gezag van twee zeer geleerde mannen, PIETER FONTEIN en LODEWIJK CASPER VALCKENAER. Dezen ging DE BOSCH, van tijd tot tijd, te *Leyden*, genen dagelijks te *Amsterdam* bezoeken, alwaar hij Christenleeraar was bij de Doopsgezinde gemeente, tot welke ook DE BOSCH, als lidmaat, behoorde. Gelijk zij dus, als Kerkgenooten, reeds eenigzins gemeenzamer met elkander waren geworden, zoo nam dit, inzonderheid, nog veel meer toe door beider gemeenschappelijke Letteroefeningen. Maar, gelijk FONTEIN zich, door veelvuldig lezen, niet slechts een gevoel voor de

de *Nederduitsche* en *Latijnsche* bevalligheden verworven had, waarvan de fijnheid en scherpte door allen, te regt, werden bewonderd, zoo was hij ook van de *Grieksche* Letteren een ijverig beoefenaar en groot kenner tevens, daar hij in het voorbereiden eener nieuwe uitgave der *karakters van* THEOPHRASTUS eene verlustiging voor zijnen ouderdom zocht. Deze man hield dan niet af van DE BOSCH te raden, om toch, zoo dra mogelijk, ook de *Grieksche* Schrijvers van den eersten rang te lezen en met HOMERUS te beginnen, als de bron van alle meer bevallige geleerdheid. Die zelfde raad was DE BOSCH weleer ook door VALCKENAER met aandrang gegeven, en dat die goed was, begon hij zelf, van dag tot dag, meer te gevoelen. Hij oordeelt dus geen oogenblik langer te moeten dralen, daar hij den mannelijken leeftijd reeds bijna bereikt had; wijdt zich op nieuw toe aan de eerste kinderlijke schoolboeken over de beginselen der *Grieksche* taal; vat die bestovene webben der lagere scholen weder op; besteedt de meeste zorgvuldigheid, om andermaal de gronden te leeren; en niet, dan na dezelve door en door begrepen te hebben, begeeft hij zich aan het lezen van HOMERUS, voor welken Goddelijken Zanger hij reeds van eenen bij uitstekendheid heiligen eerbied geroerd was. Van daar zijn besluit, om hem vooral niet ligtzinnig en oppervlakkig te behandelen, maar al deszelfs deelen en zegswijzen,

 tot

tot zelfs de kleinste woorden toe, met eene letterkundige naauwkeurigheid na te gaan. In dezen arbeid begaf hem de standvastigheid niet, schoon hij, uit hoofde van zijne nog geringe gemeenzaamheid met de *Grieksche* taal, noodzakelijk, niet zelden, op zwarigheden moest stuiten, waaruit hij zich zelf niet kon redden. Met die alle echter, verboden hem schaamte en bescheidenheid, zich tot FONTEIN te wenden. Één geneesmiddel slechts scheen hem voor deze kwaal nog overig, dat hij zich, namelijk, onder jongere lieden eenen medehelper opzocht, wien hij dan, weêrkeerig, in zaken, waarin hij te huis was, van dienst kon zijn. Hierin was het geluk hem gunstig. Want zulk eenen getrouwen medehelper vond hij schielijk in den allerminzaamsten jongeling, PIETER STINSTRA, die toen juist in *Amsterdam* gekomen was, om den te *Franeker* voorspoedig begonnen loop zijner Letteroefeningen, in de kweekschool der Doopsgezinden, voornamelijk door Godgeleerde studiën, te voleindigen. Gelijk deze, minder dan DE BOSCH, in de *Latijnsche* schrijvers bedreven, althans niet zoo geheel in derzelver gemeenzaamheid en volkomen verstand ingewijd was, zoo overtrof hij DE BOSCH, onvergelijkelijk verre, in de *Grieksche* Letterkunde. Zoodra zij dus met elkander in kennis waren gekomen, 't geen door beider vriend FONTEIN weldra plaats had, begrepen zij terstond, dat de een bezat

het-

hetgene den anderen ontbrak, en dat beider hoog belang ook beider gemeenzamen omgang en zekeren onderlingen ruilhandel van studiën met nadruk inriep. Nog heden bewaart de zeer geleerde STINSTRA de streelende nagedachtenis van die avond-bijeenkomsten, welke hij, voor meer dan veertig jaren, twee jaren lang, schier dagelijks met DE BOSCH mogt houden. Hij bewaart ze, wien daarna *Franeker* zich geheel heeft toegeëigend, in welke stad hij, na langen tijd aldaar, als leeraar van den Godsdienst, en als verzorger der Hoogeschool, de algemeene achting verworven te hebben, thans de rust van den ouderdom met waardigheid geniet, — hij bewaart dan ook nu nog de zoete herinnering aan die bijeenkomsten, waarin hij met DE BOSCH, aan deszelfs huis, de aangenaamste gesprekken over de Letteren, dikwijls tot laat in den nacht, voortzettede; toen DE BOSCH van hem de ontwikkeling vroeg van deze of gene hem duistere plaats uit HOMERUS of LUCIANUS; toen hij DE BOSCH iets uit de lierzangen van HORATIUS, of de landgedichten van VIRGILIUS, of het vierde boek van de *Aeneïs*, voor zijn verstand en gevoel volkomen zag blootleggen; toen niet zelden DE BOSCH, bij de vermelding van de *Tyrische* ELISSA, ook aan zijne ELISSA herdacht, — zijne verzen, aan haar gewijd, opzeide, en wilde, dat hij van alle zijne belangen en overdenkingen, blijde en droevige, ernstige en kluch-

kluchtige, kennis dragen en deelgenoot zou zijn. *Zoo* beseft gij ligtelijk, Toehoorders! welk een onherstelbaar gemis het voor DE BOSCH was, toen zijn vriend *Amsterdam* moest vaarwel zeggen. Dat hij echter het leed over dit verlies van zijnen medehelper in de *Grieksche* Letteren niet al te ongeduldig droeg, werd spoedig door de komst van WIJTTENBACH verhoed.

WIJTTENBACH kwam te *Amsterdam* in het jaar 1771, om aldaar dèn leerstoel in de Wijsbegeerte en Letteren bij de kweekschool der *Remonstrantsche* Broederschap te bezetten. Hem, die met VALCKENAER en RUHNKENIUS gemeenzaam was, en door hunne aanbeveling den leerstoel verkregen had, den schrijver van den zeer geleerden en oordeelkundigen brief aan RUHNKENIUS, hoe zou DE BOSCH hem, bij zijne komst, niet terstond vriendelijk ontmoeten? En hoe zou WIJTTENBACH, weêrkeerig, de gemeenzaamheid met DE BOSCH niet verlangen, eenen man, door de toegenegenheid der aanzienelijkste burgeren, en door de vriendschap der edelste jongelingen in aanzien; doch die deze voorregten niet, dan door zijne beschaafde kunstmin en regt menschelijk hart, meest echter door zijne verdiensten in de Letteren, verworven had, voor welke, gelijk hij er zelf van liefde voor brandde, hij ook anderen poogde te ontvonken; die, eindelijk, 't geen toen van zeer weinigen in

Am-

Amsterdam kon gezegd worden, het *Grieksch* en *Latijn* te gelijk omvattede, en zich in de Dichtkunst zoo bevlijtigde, dat hij het Ondicht daarbij niet verwaarloosde. Geen wonder, dat deze mannen, reeds in hunne eerste bijeenkomst, aan elkander gehecht zijn geworden. Hoedanig deze bijeenkomst geweest is, — welke gesprekken zij daarin over de Letterkunde gehouden hebben, — hoe zij elkander het gevoel hunner ziel mededeelden, — welke blijken zich vertoonden van de geboorte eener wederkeerige hartelijke toegenegenheid, — hoe de gemeenzaamheid, toen ontstaan, spoedig tot eene zeer naauwe vriendschapsvereeniging is aangewassen, en eerlang aanleiding gaf tot eene zamenwoning, waardoor WIJTTENBACH, elf jaren lang, de huis- en dischgenoot van DE BOSCH geweest is, — en hoe, niet slechts gedurende die zamenwoning, maar ook na hare ontbinding, de toegenegenheid dezer vrienden ongeschonden en onverzwakt is staande gebleven, die wel, nu en dan, gelijk het gaat, in begrip, maar nooit van harte, verdeeld waren: dit alles, en wat hiertoe verder behoort, heeft WIJTTENBACH zelf allerbevalligst blootgelegd in dien hoogstberoemden brief aan DE BOSCH, van den eenen grijsaard aan den anderen geschreven en uitgegeven, welke, zoo lang de *Latijnsche* Letterkunde hare eer zal handhaven, een onsterfelijk gedenkteeken van beider inborst en vriendschap zal blijven.

De

De gemeenzaamheid met WIJTTENBACH heeft bij DE BOSCH de oefening in de *Grieksche* Letteren zelfs nog vermeerderd, zoodat deze, wanneer zij bijeen waren, of hun, van den beginne aan, een onderwerp van gesprek opleverden, of hen, wanneer hetzelve, bij geval, over iets anders liep, daartoe, weldra, geheel deden terug keeren. Daarenboven hadden zij doorgaans *Grieksche* boeken bij de hand, gewis niet zulke, als de aankomelingen gebruiken, maar schrijvers van den hoogsten rang, treur-, blijspel- en lierdichters, in welker moeijelijkheden te boven te komen, der vrienden vlijt zich waardiglijk oefende. Gedurende twee jaren, was hun een derde deelgenoot in het lezen en beoefenen van deze geschriften MATTHIAS TEMMINCK, een allervoortreffelijkst man, die, om zich tot het bestuur van het Gemeenebest voor te bereiden, zijnen geest van dezen voorraad wilde voorzien, op wiens steunsel hij noch de gramheid der grooten, noch de laatdunkende woestheid van 't gemeen, noch de nukken der fortuin vreesde.

Deze waren dan, Toehoorders! van den jongen DE BOSCH de Letteroefeningen, — deze, achtervolgens, de medgezellen zijner studiën. Dat en deze studiën, en die medgezellen voortreffelijk waren, ziet gij. Doorgaans is hier het een met het ander verbonden; want geene gemeenschap schier wordt anders, dan door gelijken, aangegaan, en er is niets, dat meer aanlokt tot onderlinge lief-

liefde, dan de deugd. Echter weet ik niet, of wel immer deze gave der deugd in eenig mensch meer hebbe uitgeblonken, dan in DE BOSCH. Welk een braaf man heeft hem ooit gekend, en niet terstond bemind? Zijne deugd toch wist zich wonderbaarlijk aan te bevelen door bevalligheid, toegevendheid en gulhartigheid; zoodat niet alleen geletterden, maar ook min geleerden, die slechts eenigzins beschaafd en edelmoedig waren, hoogst gaarne zijne gemeenzaamheid zochten. Van hier, dat hij, reeds in dien leeftijd, in welken wij onzen vriend beschouwd hebben, door eene zoo groote menigte van vrienden, allen brave en aanzienlijke mannen, hoog geacht werd, als maar zelden een jongeling, ook van de hoogste geboorte, zich heeft durven toewenschen. Dan niet slechts van zijne tijdgenooten, maar ook van mannen, die hem in jaren verre, zeer verre te boven gingen, heeft DE BOSCH zich, zonder moeite, de toegenegenheid verworven en behouden, — als van BURMAN, FONTEIN en GERARD HOOFT den vader, wiens gunst, ook als Burgemeester, hem bewezen, mij nu staat te vermelden. Des grijsaards eenigen zoon, GERARD, boven reeds loffelijk vermeld, had DE BOSCH, bij deszelfs leven, niet alleen zeer bemind, maar ook, toen een ontijdige dood hem, als jongeling, weggerukt had, hartelijk betreurd, en niets van zijnen, zoo heiligen als aangenamen, pligt verzuimd, om

der

der nagedachtenis van den gestorvene eene roemrijke hulde te bewijzen. Deze liefde was den kinderloozen en ongelukkigen grijsaard zoo streelend geweest, dat hij sedert op niets meer bedacht was, dan hoe hij haar DE BOSCH waardiglijk zou kunnen vergelden. Hiertoe deed zich, eindelijk, eene gelegenheid voor, in het jaar 1773, het 33ste van den leeftijd van DE BOSCH. Toen, namelijk, meenden de Burgemeesters, den post van *eersten Klerk der Stads Secretarij*, door den dood van den voortreffelijken geschiedschrijver JAN WAGENAAR onbezet, DE BOSCH te moeten aanbieden. Dit geschiedde wel op raad en aandrang van HOOFT, maar zijne ambtgenooten gaven zich daaraan te gemakkelijker over, omdat zij onzen vriend als eenen waardigen opvolger van WAGENAAR beschouwden.

Het ambt was voordeelig en daarbij aanzienlijk, zoo dat het DE BOSCH eene zeer aanmerkelijke verbetering zijner huisselijke omstandigheden, en zelfs nog eenige vermeerdering van uitwendige waardigheid verschafte. Na dus den artsenijwinkel verkocht te hebben, verwierf hij zich eene ruimere woning, in welke hij niet alleen WIJTTENBACH, als huisgenoot, kon ontvangen, maar ook zijne boeken, van welke hij reeds eene zeer groote menigte bezat, beter en netter kon uit een zetten en rangschikken, daar hij ter veraangenaming van het leven twee zaken inzonderheid hoogst noodzakelijk achtte: de vriend-

schap

schap en de studiën der fraaije Letteren. Aan deze meende hij dus al zijnen rusttijd te moeten wijden, dien hem zijn ambt, wel niet zeer veel, echter eenigermate, vrij liet. Zoo immer, toen waren het tijden, waarin men zijne vrije uren in rust en veiligheid kon genieten, en zich met zijne vrienden aan nuttige oefening, of snedige boert vrolijk overgeven. Het oude Gemeenebest stond nog in vollen bloei en luister. Van buiten was het vrede; van binnen overvloed, rust en blijgeestigheid. Nog had de tweedragt het zwarte hoofd niet opgestoken. In *Amsterdam* althans bestond eene zonderlinge overeenstemming van de meest geachte burgers in de handhaving van het gezag der besten en aanzienlijksten, als een breidel van den moedwil des graauws, en van den overmoed der alleenheersching. Aan het hoofd van hen, die zoo dachten, stond BURMAN als aanvoerder, wiens lessen over de geschiedenis des Vaderlands, welke in het uitmonsteren van de misdaden der Vorsten en van het gemeen scherp waren, gelijk zij de zaak der Regenten hooglijk aanprezen, zoo ook door eenen zeer grooten toevloed van toehoorders beroemd werden, niet slechts van jongelingen, maar ook van mannen en grijsaards, waaronder niet weinige, door den luister van stand en waardigheid zeer aanzienlijk. En, gelijk deze lessen door allen zeer gretig werden gehoord, zoo herriepen deze zich ook de zaken, in de-

zel-

zelve behandeld, daarna zeer gaarne voor den geest, 't zij door bijzondere herlezing en huisselijke overpeinzing, 't zij door ze te kiezen tot een onderwerp van gesprek en redewisseling in vriendenkringen. Van hier is die oefening der Vaderlandsche historie, van dag tot dag, verder uitgebreid, waarbij men zich echter meest bezig hield met de gebeurtenissen der laatst vorige eeuw. In aller mond was, namelijk, de zaak van DE GROOT en BARNEVELD, de veroordeeling en wreede dood van dezen, de gevangenis, vlugt en ballingschap van genen; en niet min veelvuldig was de vermelding van de gebroeders DE WITT en derzelver onmenschelijke slagting. Ook de helden TROMP en DE RUITER handhaafden hunne plaatsen. Redenaars en Dichters kozen hieruit onderwerpen voor redevoeringen en verzen, en edelaardige jongelingen, die zich te voren alleen *aan de Zanggodinnen* hadden toegewijd, meenden nu *aan het Vaderland en de Zanggodinnen*, vereenigd, hunne offers te moeten heiligen. Een gezelschap, onder dezen naam opgerigt, nam DE BOSCH weldra tot medelid aan, als die zelf ook brandde van Vaderlandsliefde, welke, iederen braven burger van nature ingeschapen, bij hem, door de lessen en de gemeenzaamheid van BURMAN, nog was toegenomen. Ook daar schitterden zijne gaven terstond boven allen uit. Hem hielden de feestgenooten, zoo dikwijls er aan *het Vaderland en*

de

de Muzen geofferd moest worden, voor den eenigsten en besten priester, daartoe geschikt; en meende men soms, na het volbrengen der heilige plegtigheden, aan dischvermaak en luim te moeten botvieren, dan erkenden allen, uit éénen mond, dat hij de geestigste en vrolijkste tafelvoorzitter en de voornaamste voorganger en aanvoerder was van hunne blijgeestigheid. *Zoo* was het dan meest aan DE BOSCH te danken, dat die bijeenkomsten altijd met gulle blijdschap gehouden werden. Doch hoedanig en hoe groot was die blijdschap niet, zoo vaak de jaardag van de oprigting dezes gezelschaps wederkeerde! Als dan DE BOSCH, met den bruisenden beker in de hoogte geheven, uit aller naam, de plegtige heilbede aan het Vaderland wijdde, en daarbij die gezangen aanhief, welke niet alleen zijne volle en rijke dichtader, maar ook de reinste en hartelijkste toegenegenheid des besten burgers aan den dag leiden, Goede Hemel! hoe tintelden dan aller oogen, als hij sprak, — hoe levendig repte zich aller gebaar tot handgeklap, — hoe werd de geest ten hemel opgetogen, — hoe heugelijk was dan ieders hoop op welvaart, en voor zichzelven, en voor het Vaderland, — hoe gaaf en welgegrond was dan die vreugde! Geene tegenwoordige rampen toch beangstigden toen het hart, en gering was nog de vrees voor toekomende, terwijl men zich de verledene zoo herinnerde, dat de geest, door

derzelver waarschuwing, meer gevoed, dan neêrgeslagen werd. Ook waren, in die tijden, de Letteren, gansch en al, een sieraad van den voorspoed, gelijk zij naderhand, inzonderheid, een zachte troost en toevlugt in den tegenspoed geworden zijn.

Deze dan zoo gunstige voorregten van den allergelukkigsten tijd heeft DE BOSCH ook tot zijnen Letterarbeid vlijtig gebruikt, gelijk de aan het licht gekomene vruchten daarvan getuigen. Want, toen, in die dagen, om de gezegde redenen, velen zich met het schrijven van lofredenen op beroemde mannen bezig hielden, en dit de *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde* te *Leyden* aangezet had, om eene prijsvraag op te geven: *wat de schrijver van eene lofrede inzonderheid in het oog hebbe te houden?* heeft DE BOSCH over dit onderwerp eene *Latijnsche* verhandeling geschreven, zoo voortreffelijk, dat zij niet alleen aan die *Leydsche* beoordeelaars volkomen voldeed, en den prijs, door hen uitgeloofd, wegdroeg, maar ook aan allen deed blijken, dat hij de beste wijze, om eene lofrede te schrijven, hoogst naauwkeurig en zeer beschaafd had aangewezen. Dat er nu aan de gegevene lessen over dit onderwerp geene voorbeelden zouden schijnen te ontbreken, heeft DE BOSCH vooral zich met nadruk bevlijtigd. Want, omtrent dezen tijd, heeft hij den lof verheven van PIETER CORNELISZOON HOOFT en GERARD

JO-

JOHANNES VOSSIUS, — naderhand van CONFUCIUS, den Wijsgeer van *China*, — van WILLEBRORD, die onze voorvaders tot de zachtere Godsvereering, van CHRISTUS heeft overgebragt, — van de herstellers der Fraaije Letteren in *Italië*, DANTE ALIGHIERI, PETRARCHA, BOCCACIO, en, eindelijk, van zijne gemeenzame vrienden, de zeer beroemde Artsen, HERMANNUS GERARDUS OOSTERDIJK en JOHAN RUDOLF DEIMAN. Alle deze lofredenen zijn in de *Nederduitsche* taal gehouden, in vergaderingen van het *Amsterdamsch* Genootschap *Concordiâ et Libertate*, en met de hoogste goedkeuring der toehoorderen ontvangen, deels ook, gedrukt, in het licht gegeven.

DE BOSCH had onder zijne gemeenzame vrienden verscheidene liefhebbers van de landbouwkunde en het buitenleven. Op hunne aanzoeken, liet hij het zich niet slechts welgevallen, dat men hem als medelid van de, in *Amsterdam* opgerigte, *Maatschappij van Landbouw* verkozen had, maar wijdde haar ook zijnen arbeid met allen ijver toe, door, vele jaren lang, haar geheimschrijver te zijn. De voornaamste, die hierop aandrong, was FREDERIK ALEWIJN, een zeer achtbaar man, Schepen en Raad van *Amsterdam*, voor wien DE BOSCH, ook om deszelfs geleerdheid, hooge achting had, omdat hij, met zijne zucht voor den landbouw die voor de oude Letterkunde vereenigende, ook

de *Latijnsche* schrijvers over de landbouwkunde, VARRO en COLUMELLA, aanhoudend plagt te lezen en te overdenken, en over deze, gelijk over de landgedichten van VIRGILIUS, met DE BOSCH veelvuldige redenen wisselde. DE BOSCH zelf gaf, omtrent dezen zelfden tijd, ten dienste van eenige jongelingen, die zich ook op deze wetenschap toeleiden, te zijnen huize, lessen over VIRGILIUS landgedichten. Voorts bleef hij zich, voor zoo verre, als een liefhebber van den landbouw gedragen, zonder daarom zelf veel of gaarne buiten te zijn. De stad en zijn huis beminde hij. Van zijne zeer schoon voorziene boekerij liet hij zich niet ligtelijk aftroonen; iets, dat zijne vrienden hem gaarne toegaven. Want hoe zou de eigenaar van zulk eene boekverzameling haar niet bemind hebben, welke eenen ieder', op het eerste gezigt reeds, van verwondering verrukte, en van welker inwendige beschouwing niemand zich kon verzadigen! Zoo groot was der boeken voorraad, zoo de keurigheid, zoo de gaafheid, ook van de allerzeldzaamste afdrukken, zoo de zindelijkheid van allen, zoo heerlijk de uitwendige glans en luister. DE BOSCH heeft zich van zijne gehechtheid aan deze boekenpracht verontschuldigd; in eene korte beschrijving van zijne boekerij, welke hij, niet lang voor zijnen dood, ten gevalle zijner vrienden, vervaardigde. Maar in 't geheel geene verontschuldiging had hij noodig,

de beste man. Hoe! Heeft niet ALEXANDER DE GROOTE, wien, voorzeker, niemand ooit het verwijt van beuzelachtigheid zal gedaan hebben, toen hij, onder den buit van DARIUS, een kistje veroverd had, hetwelk, zoo ten aanzien van kunst, als van stof, allerfraaist was, terwijl zijne vrienden deszelfs onderscheiden nuttig gebruik aantoonden, zich dus uitgelaten: „ Ja, „ bij Hercules! dat men er de boeken van HO„ MERUS in besluite, opdat het allerkostbaarste „ werk van 's menschen geest in een bij uitstek „ rijk gewrocht van 's menschen hand bewaard „ blijve." Niet zonder reden, heeft een ieder erkend, dat ook DE BOSCH deze zijne prachtliefde in niets anders beter heeft kunnen botvieren, dan in zijnen boekenschat, welke niet enkel aan het huis van zijnen bezitter, maar ook aan de stad zelve, tot een sieraad verstrekte, hetwelk burgers en vreemden, als om strijd, kwamen bezigtigen. Die boekverzameling hebben wij, na den dood van den eigenaar, bij verkoop, uit één zien gaan. In dien allerhatelijksten tijd, waren er wel weinige bieders; maar dat de boeken niet al te zeer beneden de waarde liepen, verhoedde derzelver uitstekende voortreffelijkheid minder nog, dan de dierbaarheid van den naam van DE BOSCH, waardoor, schoon onder weinigen, de levendigste naijver en wedstrijd in het bieden ontstonden. De meesten van ons waren met die boeken gemeenzaam geworden, omdat DE BOSCH gaarne hem bekende menschen in zijne boekerij

toeliet. Ongemeen toch was het vermaak, dat hij schepte, in menschen toe te spreken, al waren ze ook niet geleerd, maar slechts bescheiden en braaf; en, gelijk, bij sommigen, de zucht voor het landleven inzonderheid ten doel heeft, om de menschen te ontwijken en te ontvlugten, zoo had DE BOSCH, met zijne liefde voor de stad, geen hooger doel, dan in dezelve eene gunstiger gelegenheid tot, en grootere uitgebreidheid in het gezellige leven te vinden. Dat hij aan zijn huis in de stad gehecht was, ook dit kon niemand hem ten kwade duiden, daar dit huis voor allen open stond. Want wie heeft ooit den toegang tot hetzelve moeijelijk gevonden? Wien heeft DE BOSCH, al kwam men ook op eenen ongelegen' tijd, immer een norsch of stuursch gelaat getoond? Het bleek, dat hij uit die studiën, welke den mensch inzonderheid voegen, niets overvloediger geput had, dan menschelijkheid, in den verhevensten zin des woords. Gelijk hij hetzelve doorgaans in den mond voerde, zoo hechtte ook zijn gedrag de goedkeuring aan het gezegde van TERENTIUS: *Ik ben een mensch, en niets menschelijks acht ik mij vreemd.* Die dan, als hij alleen was, altijd een boek of pen in de hand had, die zelfde man was, ten believe van ieder mensch, die bij hem kwam, altijd gereed, boek of pen terstond uit de hand te leggen. Van hier, dat velen hem dagelijks bezochten, 't zij om van den rijkdom zijner geleerdheid, of

of van zijnen raad, of hulp, 't zij alleenlijk, om van de lustige vrolijkheid en heldere blijgeestigheid van zijn gesprek, genot te hebben; en waarachtig was de lof, dien WIJTTENBACH hem in het openbaar gegeven heeft: *dat hij de mensch was van vele menschen.*

Ligtelijk begrijpt gij dus, Toehoorders! hoe een man als hij, van zulk eene zachtaardigheid en menschenliefde, moet aangedaan geweest zijn, toen de, in het jaar 1780 ontstoken, oorlog met *Engeland* het eerst onder *Neêrlands* burgers de fakkels van geschillen en vijandschappen wijd en zijd verspreidde, welke, alleen door de eindelooze ellenden van allen, en bijna niet dan op de puinhoopen des Vaderlands, hebben kunnen uitgebluscht worden. Zekerlijk verwacht gij niet, dat ik de algemeene en bijzondere wonden, in dien tijd geslagen, op nieuw doe bloeden. Maar, zal ik den lof van DE BOSCH naar waarde verkondigen, dan kan ik niet nalaten, daarvan eenige melding te maken, dewijl, misschien, geene andere gebeurtenissen 's mans allerbeste inborst meer openlijk hebben doen uitkomen. Hij zag het Vaderland, door der burgeren afscheiding, in twee deelen verdeeld, en zijne oude vrienden, om verschil van gevoelens over het Gemeenebest, onderling in tweedragt, niet zonder van dag tot dag aanwassenden haat, wederkeerige tegenwroeting, nijd en laster. Hij zelf gaf wel, gelijk doorgaans, het eene gevoe-

len boven het andere de voorkeuze; doch van dien razenden partijgeest was hij altijd hoogst afkeerig. Hij wist, dat er van beide zijden brave mannen waren, die, zoo zij, met aflegging hunner hatelijkheden, zamenspanden, het Gemeenebest zouden kunnen behouden. Daarom nam hij altijd proeven, om hen met elkander te verzoenen, den eenen in het gebieden gematigdheid, den anderen in de vrijheid het maathouden aanradende. Doch toen men, eindelijk, daar de haat de overhand kreeg, goedvond, de burgertwisten door de wapenen, en wel door buitenlandsche, te beslissen, en daardoor eerst aan deze, naderhand aan gene partij eene rampzalige overwinning ten deel viel, heeft hij niet opgehouden, en deze en gene overwinnaars te vermanen, om zich van dezelve, ten minste, zachtmoedig te bedienen. En niemand nam hem deze vermaningen kwalijk, daar een ieder tot in zijn hart doorzag, als in dat van eenen vriend, die noch de slaaf der tijden, noch uit eigenbaat loos was, maar die, in deze beurtwisselingen der partijen en fortuin, zich altijd jegens de onderliggenden meest dienstvaardig betoond had. Gelijk dus DE BOSCH weleer, in het ambtelooze leven, met deze geestgesteltenis velen nuttig was geweest, zoo heeft hij vooral naderhand, toen hij, als *Curator der Leydsche Akademie*, van staatswege een ambt bekleedde, niet min aan vele menschen, dan aan de *Akademie* zelve,

uit-

uitstekende diensten bewezen; want dat die Hoogleeraars, welke de haat der tijden tot eene onachtbare en ondankbare ledigheid gedoemd had, in hunne posten hersteld zijn, was inzonderheid zijn bedrijf.

Met dit ambt van *Curator* is DE BOSCH versierd in het jaar 1798, toen, na verscheidene omwentelingen en beroeringen van het volksbewind, drie jaren te voren ingevoerd, die burgers de overhand begonnen te krijgen, die eene meer getemperde volksregering, en bij de vrijheid rust en wetten verlangden. Dezen moest DE BOSCH wel behagen. Van deze ontving hij dan ook die eer, welke men, alleen op deugd en geleerdheid lettende, volgens aller oordeel, ontwijfelbaar, aan hem schuldig was. Wie toch had, meer dan hij, den luisterrijksten roem van braafheid en deugdzaamheid door eenen onbeperkten lof van Letterkundige verdiensten verhoogd? Van zijnen veelvuldigen en gelukkigen Letterarbeid, sedert zijne jonkheid aan, — van *éénen* schitterenden eereprijs, in eenen letterkundigen strijd door hem weggedragen, hebben wij reeds melding gemaakt; hier hebben wij van andere alleraanzienlijkste Werken des onvermoeiden mans te gewagen, van *vier* eerepalmen, binnen den kring van vijf jaren, (van 't jaar 1781 tot 1785) in onderscheidene strijdperken behaald. De verzorgers van TEIJLERS *Genootschap* hadden gevraagd: *eene ontwikkeling*

van het gevoelen der oude Wijsgeeren, *van* THALES *en* PIJTHAGORAS *af tot op* SENECA *toe*, *wegens het leven en den staat der zielen*, *na den dood des ligchaams*. Op deze, inderdaad, moeijelijke vraag heeft DE BOSCH zoo geantwoord, dat, daar WIJTTENBACH den eersten prijs wegdroeg, hij den eerstvolgenden verkreeg, zijnde hij slechts beneden *hem* geacht, wien niemand der geleerden, in dit vak van Letterkunde, ooit ligt zou overwonnen hebben. Tot een geheel ander vak behoorde de vraag, door de zelfde verzorgers, in een ander jaar, voorgesteld: *Hoedanig was de staat der Christenheid*, *vooral in de Oostersche kerk*, *ten tijde der opkomst van den zoogenaamden Profeet* MOHAMMED? Desniettegenstaande, heeft DE BOSCH ook deze vraag zoo behandeld, dat hij zich ook hier den tweeden rang onder de overwinnaars toeëigende. Waren deze voor hem als buitenstappen op eenen vreemden grond, in welke hij, echter, zoo bijzonder heeft uitgemunt, wat wonder dan toch, dat hij, waar men iets over Dichters of Dichtkunst vroeg, aldaar, als Koning in zijn gebied, het rijk zonder mededingers handhaafde! Er was, juist in dien tijd, eene school van menschen voor den dag gekomen, die in de Dichtkunst schier alles tot eene vaste regelmaat wilden gebragt hebben, die in het kunstelen zeer vele waarde stelden, en zich niet weinige moeite gaven, om van dit kunstbedrijf regels en

voor-

voorschriften in te scherpen. Daar nu, gelijk doorgaans, de een deze, de ander gene voorschriften gaf, en de meesters zelve over de wetten der kunst elkander niet genoeg konden verstaan, werd er, door de zelfde Bestuurders van TEIJLERS Nalatenschap, gevraagd: *Welke dan de beste en duidelijkste kenmerken zijn van zoodanige regelen der dichtkunst, die, omdat zij in den aard van 't onderwerp te vinden, of met den vorm van 't gekozen Dichtstuk verknocht zijn, niet mogen noch kunnen veronachtzaamd of te buiten gegaan worden?* Het antwoord van DE BOSCH viel tegen het gevoelen der vrageren uit, en was: „ In de Dichtkunst is er slechts ééne „ wet, die van de natuur te volgen, niet elke, „ maar de beste en schoonste. Om dit te kun„ nen doen, behoeft men eerst vernuft en oor„ deel, vervolgens oefening, niet in het aanlee„ ren der regels van kunstmeesters, maar, „ eeniglijk, in het overpeinzen van de Werken „ der beste Dichteren: want hier gelden min „ voorschriften, dan voorbeelden, en nergens „ leert men de kunst van navolging der natuur „ beter, dan van hen, die zelve de natuur al„ lerbest hebben uitgedrukt; deze zijn de oude „ *Grieksche* en *Latijnsche* Dichters, en onder „ dezelve aller Vorst, HOMERUS, *door wien,* „ *als uit eene eeuwig vlietende bron, de Zang„ godinnen hare lievelingen mildelijk drenken.* „ Het lezen van deze Dichters kan men dus den

„ jon-

„ jongelingen niet genoeg aanbevelen, die, ten „ minste, ooit naar dichtloof willen dingen; „ door deze beoefening der ouden zijn weleer, „ bij ons HOOFT en VONDEL, bij de *Franschen* „ RACINE, elders andere Dichters groot gewor„ den.” — Dit antwoord, schoon met het algemeen heerschende oordeel niet overeenkomende, behaagde echter zoodanig, dat de vijftien beoordeelaars, schier eenparig, DE BOSCH den eersten prijs toewezen. En dit niet genoeg. Het voldingende van het antwoord bewoog die mannen, om, drie jaren daarna, eenen gelijken prijs aan hem uit te loven, *die aan de Nederlandsche Dichters, der oude talen niet kundig, de beste handleiding zou geven, om 't schoone en verhevene in de Werken der oude Dichteren, en, boven allen, van den Vader derzelve*, HOMERUS, *zoo te leeren kennen, dat zij daardoor in staat geraakten, zich van dat schoone en verhevene te bedienen, en het na te volgen.* Ook dezen prijs heeft DE BOSCH weggedragen, door eene korte opgave te leveren van den inhoud der gansche *Ilias*, met ondergevoegde aanmerkingen, dienende om den *Nederlander* te leeren, welk een' rijken voorraad HOMERUS oplevert, om eenen Dichter aan te kweeken en te vormen. — Voorzeker, scheen DE BOSCH geboren, om de goddelijke gaven van HOMERUS voor Letteroefenaars bloot te leggen, daar hij niet alleen zijn leven in deszelfs lezing besteed had, maar ook, boven allen, in-

inzonderheid, en eeniglijk, eenen daartoe geschikten geest had medegebragt, onbedorven, en eenvoudig, en helder, en, als een vrolijk kind, zoo snel van gevoel en aandoeningen. Immers zijn niet alle menschen geschapen, om van HOMERUS liefelijk gezang door en door geroerd te worden; maar hem prijzen wij gelukkig, die met HOMERUS zeer is ingenomen. DE BOSCH althans stond bij de vermelding van dezen Dichter terstond in volle vlam; doch sprak zoo over hem, dat ieder jongeling van een wel geplaatst hart, die hem slechts eenmaal hoorde spreken, aanhoudend van liefde en voor HOMERUS, en voor DE BOSCH tevens werd bevangen.

Ligtelijk beseft gij, ook zonder mijne aanwijzing, Toehoorders! dat bij eenen man van zulk een' geest het zeer gemeen gevoelen van eenige nieuweren over de *Ilias* geene goedkeuring heeft kunnen verwerven, dat dit, namelijk, geen Werk zou zijn van éénen Dichter, maar uit onderscheidene gezangen van oude Dichters over den *Trojaanschen* oorlog, door PISISTRATUS, of eenig ander man van vernuft, tot één ligchaam te zamen gebragt. Vrijelijk mogen, misschien, hierin eenige scherpzinniger Wijsgeeren, of zulke letterslaven, die ieder woord haarklein weten te ziften, behagen scheppen, — zeker nooit een Dichter, of iemand, die slechts eenig Dichterlijk gevoel heeft. DE BOSCH had dit gevoel niet alleen zeer scherp, maar was ook zelf

een

een allerbevalligst Dichter, en het is deze lof, welke boven alle zijne overige lofwaardigheden zoo zeer uitstak, dat, misschien, geene andere hem meer vereerd hebbe. Ik spreek, Toehoorders! van bekende zaken. Want waar vindt gij in deze stad eenen burger van meer dan gewone beschaafdheid, die zich niet herinnert, dat DE BOSCH of hem zelven, of althans den een' of anderen zijner vrienden, door eenig geschenk zijner Muze aan zich verbonden heeft? Want, daar het leven van DE BOSCH door vele en uitgebreide vriendschapsbetrekkingen bloeide, en zijne vrienden geene treurige lotgevallen of tegenspoeden ondervonden, waarvan zijn allermenschlievendst hart niet ten sterkste was aangedaan, werd de hartelijke welwillendheid dezer aandoening bij hem altijd ondersteund door eene even hartelijke welwillendheid van gezang en dichtader. Daarom vindt men, in de verzameling zijner Gedichten, welke hij zelf, in het jaar 1803, heeft uitgegeven, ontelbare van die soort, na welker lezing men naauwelijks weet, of men DE BOSCH meer, als Dichter, bewonderen, dan, als mensch, beminnen moet, daar zijne geschriften zonneklaar doen zien, dat hij een hoogst teeder broeder, een hoogst getrouw vriend, een hoogst vrolijk dischgenoot was. Hieruit moet men, echter, niet besluiten, dat zijn Dichtgeest in onderwerpen van eenen hoogeren stijl weinig of geen vermogen zou gehad heb-

hebben. Het tegendeel wordt door andere gedichten in dezelfde verzameling geleerd. Zoo is de *Brief aan* CORNELIUS, mijnen vader, vol van eene zeer vrije verontwaardiging over sommiger ongepaste verwatenheid, en de allerverachtelijkste slavernij van anderen. Zoo heeft hij, in het groote heldendicht, over de *Gelijkheid der Menschen*, het gevoelen van een braaf en voorzigtig man over dit moeijelijk onderwerp, bijna in *Virgiliaansche* verzen, uiteengezet. Doch, toen hij, in deze zelfde soort van gedichten, de *Zedekunde der Critische Wijsbegeerte* mededeelde, is hij de hoogste moeijelijkheid van het onderwerp door zijn vernuft zeer gelukkig te boven gekomen. Ik zal hier niet zwijgen van den zeer beroemden lierzang VAN DE BOSCH AAN NAPOLEON, waarin hij den vrede, door deszelfs overwinningen, in den eersten *Italiaanschen* oorlog, verkregen, in den trant van HORATIUS, grootsch en heerlijk verheft. Ook zal het mij *niet* verdrieten, hier te verhalen, dat DE BOSCH tot diegenen behoorde, wier blanke en ronde opregtheid van dien mensch bedrogen is geworden, door eene vertooning, zoo van zachtmoedigheid, als van andere deugden, welke de hoop koesterden, dat hij, eindelijk, aan het allerjammerlijkst geschokte wereldrond vrede en welvaart zou terug geven. De beste harten willen liever, nu en dan, door geveinsde braafheid bedriegelijk misleid worden, dan altijd het ergste van de menschen

schen veronderstellen; welk voorschrift van het *Fransche* Regt, voor dat volk misschien gepast, met onze denkwijze en zeden niet overeenkomt, en vooral niet met die van DE BOSCH.

Echter werd hij, wien de toegenegenheid jegens het gansche menschelijk geslacht steeds geleidde, door zoo vele rampen, als *Europa*, omtrent het einde der vorige eeuw, overstroomden, geweldig gepijnigd, daar zij, vervolgens, naauwelijks ten einde schenen te loopen, of zij verhieven zich, gedurig al weder, met vernieuwde woede. Gelijk dan DE BOSCH zijn Vaderland lief had, zoo baarde hem deszelfs lot, inzonderheid, allerhevigste smarten, toen het van buiten her- en derwaarts geslingerd, van binnen zelfs nog droeviger door inwendige krankheden geschokt werd. Ook was 's mans bijzonder leven niet vrij van ongeneugten, daar hij geene gade had, welker toespraak zijne bedroefde ziel kon opbeuren, (want, nadat hij, in zijne jeugd, te vergeefs eene huwelijksverbintenis had aangezocht, oordeelde hij, naderhand, misschien uit naauwgezette liefde voor de zijnen, bij het ongehuwde leven te moeten berusten) en daarna zijne moeder en zuster, welker zamenwoning zijn huis lang had vervrolijkt, hem door den dood waren weggerukt. Gelukkig dan., dat hij de Letteren tot vermaak van zijnen ouderdom en troost in rampen had, en, ter verzachting van dit zelfde treurigst gedeelte zijnes le-

levens, eenen Letterarbeid ondernam, welke, en uit den aard van het werk zelf, alleraangenaamst was, en hem, door grootheid van omvang, dagelijks eene vermindering van droefheid verschafte. De vermelde gemeenzaamheid met BURMAN had hem, namelijk, reeds als jongeling, met de hoogste verwondering voor den onsterfelijken HUIG DE GROOT vervuld. Hij zelf getuigde, hoe hij, als van eene heilige huivering, was aangegrepen, toen hij BURMAN deszelfs voortreffelijk bijschrift op DE GROOT hoorde opzeggen. Deze verwondering was bij hem nog verhoogd door eene naarstige lezing van DE GROOTS uitgegevene geschriften. Daar hij nu wist, dat er van DE GROOT, in de boekerij van BURMAN, eene onuitgegevene Latijnsche vertaling in versmaat van de *Grieksche Bloemlezing*, door PLANUDES verzameld, bewaard werd, heeft hij, bij de verkooping van BURMANS boeken, dien schat zeer gretig aangekocht. Na het doorlezen, vond hij dien kostelijk, zelfs boven verwachting, en oordeelde, te regt, dat uit dit Werk, inzonderheid, de allerheerlijkste kracht van DE GROOTS vernuft uitschitterde. Hoe groot toch moeten de vinding en smaak van hem geweest zijn, die in staat was, onder eindelooze bezigheden, ter verlustiging en als spelende, eenige duizende punt- en bij-dichten van *Grieken* in *Latijnsche* verzen zoodanig over te brengen, dat er niet slechts niets van de bevalligheid verloren

D ging,

ging, maar ook het *Latijn*, niet zelden, het *Grieksch* in bevalligheid overtrof, en zelfs de *Grieksche* woordspelingen door *Latijnsche* vervangen werden! Geenszins was DE BOSCH voldaan met deze zoo uitstekende verdienste van DE GROOT zelf-alleen te kennen, maar achtte die ook, luisterrijk, voor het algemeen aan het licht te moeten brengen, vooral, omdat hij wist, dat DE GROOT zelf voornemens geweest was, deze zijne vertaling uit te geven, met bijgevoegde registers ter aanwijzing zoo der Dichteren, wier punt- en bij-dichten in de *Bloemlezing* voor handen waren, als der personen, van welke in dezelve gewag gemaakt wordt, gelijk mede van plaatsbeschrijvende en geschiedkundige bijzonderheden. Toen dus de zeer geachte *Utrechtsche* boekverkoopers, WILD en ALTHEER, zich tot die uitgave hadden aangeboden, heeft DE BOSCH de zorg voor dezelve met nijverheid aanvaard. In lentemaand van het jaar 1795, kwam het eerste Deel der *Bloemlezing*, bevattende de twee eerste boeken, te voorschijn, als een Werk, in glans van uitgave, volgens het oordeel zelfs van buitenlanders, der *Nederlandsche* drukpers waardig. In het tweede jaar daarna, verscheen het volgende, mede twee boeken behelzende; gelijk weldra, in het derde jaar, het derde Deel met de overige boeken der *Bloemlezing* uitkwam. Toen dus DE BOSCH *Curator van de Leydsche Hoogeschool* werd, kon hij bij zijne overige eereblijken

ook

ook *dit* tellen, als een luisterrijk gedenkstuk, van zijne vlijt, van zijne edelmoedigheid, en van zijne liefde voor het Vaderland en de Letteren. Want 't gene hij tot den lof van DE GROOT had bijgedragen, dat was, gewis, ook aan den lof van 't Vaderland gewijd, het welk nimmer op eenigen anderen burger, te regt, meer roems gedragen heeft. Van hier, dat ook andere brave burgers in deze uitgave een onbeschrijfelijk vermaak schepten. Inzonderheid heeft CRAS, de hoogstlofwaardige lofredenaar van DE GROOT, dit Werk van zijnen vriend goedgekeurd, en hem met deszelfs voorspoedigen uitslag, in een' *Latijnschen* brief, geluk gewenscht, welken beider gemeenzame vrienden, die hem naderhand, gedrukt, gelezen hebben, als uit éénen mond, en den Schrijver, en hem, aan wien hij geschreven was, volkomen waardig verklaarden. Van zijne geleerdheid had DE BOSCH nu nog slechts één nieuw en schitterend bewijs te geven, door het uitgeven van zijne *Aanteekeningen op den Griekschen tekst der Bloemlezing*. Dit deed hij in het vierde Deel van dit Werk, waarvan de bearbeiding hem zoo veel vermaaks verschafte, als de wijze van bewerking zelve ons ligtelijk doet beseffen. Deze toch draagt geen kenmerk van iemand, die zich ten einde spoedt, maar van hem, die in deze loopbaan der studiën zich gaarne ophoudt, en, daar het voegzaam geschieden kan, met veel genoegen, uitwegen in-

inslaat, ja zelfs, nu en dan, gaarne de naburige groene Lettervelden rondwandelt. Daarom bevat dit Deel, het welk in den jare 1810 is uitgekomen, niet meer, dan de aanteekeningen alleen op het eerste en tweede boek der *Bloemlezing*. Het vijfde en laatste Deel, dat de aanteekeningen op de overige boeken, en de registers, naar het doel van DE GROOT zamen gesteld, bevatten zou, heeft de nu zalige grijsaard slechts gepoogd te volbrengen, zijnde de registers bijna voor den druk gereed, en zoo veel van de aanteekeningen, als ter volmaking van de zes eerste titels des derden boeks noodig was. Toevallig eindigt het handschrift met de aanhaling der plaats van HORATIUS:

Wie weet of de Oppergoôn den morgen zullen paren
Met dezen blijden dag?

Maar het was, toen hij dit schreef, niet voor het eerst, dat DE BOSCH de onzekerheid des menschelijken levens overwoog. Dit denkbeeld had hem, reeds vroeger, en dikwijls, de verdere zorg voor de uitgave van dit Werk, misschien door zijn overlijden te staken, aan mij doen aanbevelen; en dit zelfde heeft hij, in de voorrede van het vierde Deel der *Bloemlezing*, aan mij opgedragen, openlijk verklaard. Daar 't nu het levenslot alzoo gewild heeft, dat de dood dezen man, vóór de volledige uitgave van zijn Werk,

Werk, wegnam, heb ik, zoo dra de algemeene zaken, en de bijzondere omstandigheden van den boekhandel, dit toelieten, niets verzuimd, om den, mij opgedragen, post met ijver te aanvaarden. Het vijfde Deel der *Bloemlezing* houdt dus, reeds sedert twee jaren, de drukpers van ALTHEER bezig. Men wete, namelijk, dat ik hier min mijne eigene krachten te berekenen, dan op den wil eenes mans te letten had, aan wien ik ten hoogste verpligt ben.

Hoezeer dan DE BOSCH zich het meest en allerliefst met die uitgave der *Bloemlezing* bezig hield, zette hij zich, echter, niet zelden, 't zij uit eigene beweging, 't zij daartoe aangezocht, tot eenig Werk van anderen, mits van eenen vrijen en letterkundigen, aard. Zoo heeft hij, in het jaar 1801, daar de Verzorgers van TEIJLERS *Genootschap* tot eenen Letterkundigen strijd de vraag gedaan hadden: *welk vermogen de Dichtkunst, vooral in de allervroegste eeuwen, gehad hebbe, om den menschelijken geest te beschaven?* door zijn antwoord op dezelve den eerepalm aan TIEDEMAN betwist, eenen Wijsgeer, met dit vak van Letterkunde hoogst gemeenzaam. Doch, in den jare 1808, heeft LODEWIJK, toen Koning van *Holland*, die, schoon hij zelf in de oude Letteren onbedreven was, daarin echter eene groote waarde stelde, en geene mindere toegenegenheid voor brave mannen voedde, den zeer geleerden en allerbraafsten DE BOSCH de eer

bewezen, van hem onder de vier Mannen te benoemen, om 's Konings eigen ontwerp van dit *Instituut van Kunsten en Wetenschappen*, in al deszelfs deelen, naauwkeuriger te ontwikkelen. Zoo is dan DE BOSCH, mede door 's Konings besluit, onder de eerste leden van deze Klasse, op eene vereerende wijze, verkozen; en, schoon hij, om de bezwaren des ouden dags, de bijeenkomsten der Klasse zelden heeft kunnen bijwonen, wilde hij echter, dat ook hier eenig gedenkteeken zou staan van zijne nijverheid en geleerdheid. Hierom zond hij aan de Klasse zijne *Tweede Nalezingen over den brief van* HORATIUS *aan de* PISO's, over welk geschrift hij reeds kortelijk, in de aanteekeningen op de *Bloemlezing*, gesproken had. *Deze Tweede Nalezingen*, een der laatste Werken van den, helaas! vruchteloos terug gebeden man, zullen het eerste Deel versieren van de *Latijnsche* Verhandelingen onzer Klasse.

DE BOSCH had van nature een vast ligchaam, nooit door eenige zware ziekte, veelmin door eigene ongebondenheid verzwakt; want in zijne gansche levenswijze was hij een man, die zich zelf bedwingen en onthouden kon, waardoor hij gemakkelijk eenen vrij hoogen ouderdom bereikt heeft. Voorts merkten de Geneesheeren op, dat zijn ligchaamsgestel, hetwelk in zijne jeugd bloedrijk geweest was, bij het toenemen der jaren, allengskens meer tot het slijmachtige overging,

ging, van waar zijne leden zekere loomheid is eigen geworden. Daarom verliet hij, in zijne laatste levensjaren, niet dan zeer zelden, zijn huis, maar besloot zich schier binnen zijn studeervertrek; vooral na die noodlottige omkeering van zaken, in het jaar 1810, door welke wij, *Nederlanders*, als een gedeelte, of liever als een wingewest, tot het *Fransch-Napoleontische* Rijk GENAAST zijn geworden. Voor wien *buiten* niets dan droevigs te zien of te hooren viel, hem *moest* het wel *te huis*, alwaar hij zich als onder zijne boeken verborg, meer en meer behagen. Zelfs werden die, voor de gezondheid van DE BOSCH zoo heilzame, uitstappen naar *Leyden*, om zijnen post als *Curator* waar te nemen, reeds eenen tijd lang, mede nagelaten. Daar dus zijn ligchaam, door den aanwas van vochten opgezwollen, van dag tot dag, meer verstijfd werd, waren zijne artsen, te regt, zeer bekommerd, dat hij, t'eeniger tijd, in eene waterzucht vervallen zou. Maar een onverwacht toeval heeft den besten man weggenomen. Want toen hij, in de eerste maanden van het jaar 1811, zich bij dat zelfde, door hem opgevatte, voornemen hield, ontstond er, bij het aanhoudend voor den haard zitten, door de kracht van het vuur, aan zijn regter been een puistje, hetwelk hij, door het te krabben, dermate tergde, dat de huid aldaar met een roofje bedekt werd. In dezen staat bleef dit gering ongemak eenige

weken lang, terwijl hij, aan de vermaningen zijner vrienden gehoor gevende, zich van het krabben onthield. Doch, toen hij eens, bij nacht, in den slaap, gelijk dit gemakkelijk gebeuren kan, dit roofje had weggekrabbeld, ontstond daaruit terstond eene ontsteking van de huid en naburige deelen, in den beginne wel niet kwaadaardig, maar allengskens zoo toenemende, dat zij, toen er eene, voor de krachten van zijn verouderd ligchaam te sterke, koorts bijkwam, en het kwaad door deszelfs waterzuchtige gesteltenis zelve verergerde, weldra tot koudvuur overging, tot welks genezing ook de meest ervarene Artsen vruchteloos de kunst hebben uitgeput. Zoo heeft dan DE BOSCH, na de hevigste smarten, zoo uit hoofde van de kwaal zelve, als van de pogingen ter genezing, met eene uitnemende standvastigheid, verduurd te hebben, toen een geweldiger aanval van koorts den voorafgaanden slaap des doods te weeg bragt, eindelijk, op den eersten van Zomermaand des gezegden jaars, zacht en smarteloos den laatsten adem gegeven.

De standvastigheid, met welke hij de geweldigste smarten, niet lang voor het einde zijnes levens, verdroeg, is te meer verwonderenswaardig, omdat hij geen ongevoelig, maar een zeer zacht en teeder zenuwgestel had. Ook heeft die teederheid van nature hem, in zijn overig leven, nimmer eenigzins verhinderd, om zich,

waar

waar de zaak het vereischte, als een moedig en standvastig man te gedragen. Voorlang reeds had hij zich eenen vasten geest verworven, door zijn oordeel en beleid niet min, dan door vele menschen- en wereldkennis, en door eene naarstige lezing der oude, vooral der Heilige, geschriften. Steeds bevlijtigde hij zich, om de menschen zoo te behagen, dat zijn eerbied voor God ongeschonden bleef, welke bij hem zuiver, eenvoudig en ongeveinsd was. Het Godsdienstig gevoel had in zijne ziel diepe wortelen geschoten, en den hoogsten ijver, voor 't geen regt en goed was, met zich vereenigd. Zijne toegevendheid was geene zwakheid, zijne zachtmoedigheid niet kracht- en spierloos. Gelijk hij, zoo lang het zijn eigen regt gold, daarvan zeer gaarne iets afstond, zoo was die zelfde man, waar het dat van anderen betrof, allergestrengst. Toen, ongeveer in die zelfde volksberoeringen, HENDRIK CALKOEN, zijn ambtgenoot in de Stadssecretarij, aan wien hij zeer naauw gehecht was, uit deszelfs post verdreven, en hem een ander, min geschikt, was toegevoegd, heeft hij eene onbeschrijfelijke zielskracht aan den dag gelegd, door zijne zorgvuldigheid voor alle nadeel, dat er van dezen oneerlijken mensch voor de schatkist was te vreezen. Al was het ook door zijne meest vermogende vrienden, dat er nu of dan iets te baatzuchtig of iets onhebbelijks verrigt was, evenwel vreesde hij niet, hun vrijuit

zijn: *schandelijk!* toe te donderen. En niet slechts in het vermanen, maar ook in andere zaken, kwam altijd zijne hartelijke vrijheidsliefde boven, welke, vooral in het gebied der Letteren, geene kluisters voor den vrijen geest kon dulden. Van hier, dat hij, in zijne geschriften, en zelfs in zijne voorredenen voor boeken, hier en daar tegen dezelve uitvoer, doch altijd zonder getier, en, gelijk het eenen minzamen en beschaafden man past, op eene minzame en beschaafde wijze. Ik ben, gelijk gij ziet, Toehoorders! tot den roem van 's mans minzaamheid al weder terug gekomen, van welke voorname deugd hij ook dit bewijs gaf, dat hij zich altijd van allen twist zorgvuldig onthield, schoon zijn gevoelen vrijelijk openbarende, doch voor het overige niemand beleedigende, en veel min ten doel hebbende, om den schijn aan te nemen, als had hij uit de geschriften van zijnen CICERO het allerliefst den scherpen uitval tegen VATINIUS of tegen PISO willen lezen. Zoo vermaande hij dan ook altijd de eer- en letterminnende jongelingen, die dikwijls bij hem kwamen, om zich voor letterkundige twisten en hatelijkheden zorgvuldig te wachten, — om, hoezeer ook getergd, niets te antwoorden, of, althans, in hun antwoord, de gematigheid van den beroemden en voortreffelijken HEIJNE na te volgen, tegen wien inzonderheid DE BOSCH, om deszelfs geleerdheid, met eerbied opzag, en wien hij,

om

om deszelfs regt menschelijk hart, met liefde omhelsde, het welk hij hem betuigd heeft in de, aan hem geschrevene, Voorrede voor het tweede Deel der *Bloemlezing*. — Dat de ijver van DE BOSCH, om de harten van jonge lieden tot lof en deugd te vormen en te geleiden, ongeloofelijk was, is reeds dikwijls uit het boven gezegde gebleken. Wij zagen hem, als den heiligsten Priester der Muzen, in zijn studeervertrek, als in eenen hoogstvereerden en haar gewijden Tempel, de heilige gronden der Wetenschappen blootleggen. Die goddelijke vlam, welke zijn hart branden deed, ontstak en verrukte ook ons in liefde voor het schoone en goede. Zoo ging dus niemand van hem weg, dan beter geworden. Hoe veel nuts deze man, door zulk' eenen ijver, aan het Vaderland, hoe veel aan de Letteren hebbe toegebragt, zal genoeg blijken uit twee voorbeelden van door hem gevormde jongelingen, PIETER NIEUWLAND en JAN FREDERIK VAN BEECK CALKOEN. Had, helaas! het nijdige lot hen niet zoo ontijdig, en niet zoo vroeg, aan het Vaderland en de Letteren ontroofd!

Alhoewel de glorie, van NIEUWLAND, een kind van den geringen stand, tot den hoogsten roem van beschaafdheid en geleerdheid te hebben opgevoed, aan het geheele geslacht der DE BOSSCHEN toebehoort, aan JERONIMO echter had hij zijn onderrigt in de Fraaije Letteren ten hoogste te danken, waardoor hij naderhand, aan het onder-

wijs

wijs van den beroemden Hoogleeraar VAN SWINDEN overgegeven, de meest onderscheidene zaken, de Wiskunde, de Dichtkunst, de naauwkeurigste kennis van het ware, en het allerfijnste gevoel voor het schoone, uitmuntend leerde vereenigen. Doch CALKOEN, wiens uitnemende zielsvermogens zich, in de lagere scholen, voor VAN OMMEREN, anders een' zeer doorkneeden schatter van jongelingenwaarde, hadden schuil weten te houden, is daarna, door DE BOSCH gemeenzaam ontvangen zijnde, door deszelfs vermaningen zoodanig bezield geworden, dat de vlugge jongeling zich, vervolgens, tot al, wat groot was, hoog verhief.

Ligtelijk beseft gij, Toehoorders! hoe getrouw en liefderijk hij, die zich alzoo gedroeg jegens vreemden, ten aanzien van de zijnen moet geweest zijn! En, inderdaad, van zijne teedere gehechtheid aan deze zijn er, in zijne Gedichten, voortreffelijke bewijzen voorhanden. Het is voorhanden, zulk een bewijs, in de getuigenis, welke de hoog aanzienlijke en wijdvermaarde KEMPER in zijne fraaije Voorrede voor de Boekenlijst van DE BOSCH, als bloedverwant, aan den overledenen gaf; het is voorhanden, eindelijk, in de schilderij, waarop hij zich wilde gemaald hebben, (hij toch was ook van dit vak van schoone kunsten een liefhebber en bekwaam beoordeelaar) als staande bij het graf van zijne zeer beminde zuster JUDITH, welke schil-

schilderij, volgens de begeerte van den gestorvene, door zijne zeer verpligtende naastbestaanden en erfgenamen aan ons *Athenaeum* geschonken, thans deszelfs groote gehoorzaal tot een uitnemend sieraad verstrekt.

Van de trouw, met welke hij zijne vrienden vereerde, wil ik liefst u tot getuige roepen, zeer beroemde DANIEL HOOFT! Niemand, gewis, zal dit verwonderen, die zich de Voorrede van DE BOSCH voor het derde Deel der *Bloemlezing*, aan u en mijnen vader opgedragen, herinnert, en vooral u niet, die, gelijk weleer van DE BOSCH en mijnen vader, zoo ook van mij, te allen tijde, een begunstiger en vriend geweest zijt, voormaals, als man, van een' jongeling, ook nu, als grijsaard, van een' man. Voorwaar, zoo verre ik mij de allervroegste geheugenis van mijne kindschheid voor den geest kan terugroepen, zie ik dit allernaauwst verbonden drietal van vrienden in ééne groep voor mij, van HOOFT, DE BOSCH, en van den derden, die mijn vader was. Gij herinnert u, hoe blank van inborst ook deze geweest is, zoo dat hij, in dit opzigt, schier een tweede DE BOSCH was. Reeds is ook die brave man ons ontvallen. Reeds zijt gij alleen van dit drietal overgebleven. Reeds zijn mij ook andere huisselijke wonden geslagen. En echter betaamt het ons niet, onzen geest in smart en droefenis te verwaarloozen en als weg te werpen, maar dien vastheid te geven, en,

in

in de hoop op een beter leven, te verheffen, het welk en ons aan onze vrienden, en onze vrienden aan ons zal wedergeven. Door deze hoop gerust, heeft DE BOSCH, velen zijner vrienden overlevende, en velen van hen hier achterlatende, de menschelijke zaken vaarwel gezegd. Ik was bij hem, drie dagen voor zijnen dood, toen zijn krank ligchaam allergeweldigst door de koorts geschokt werd, zoodat het spraakvermogen hem schier geheel benomen was. Doch zijn geest bleef, ongeschokt, in volle kracht. Toen ik, die zelf van zielesmart naauwelijks kon spreken, hem dus vroeg, *hoe hij het had*, antwoordde hij, met ten hemel geslagene oogen en eene vaste stem: *Ik heb het wel.* Nu vroeg ik niets meer. Eindelijk, na hem het beste gewenscht te hebben, heëngaande, herhaalde ik bij mij zelven dit zijn gewigtig en veel bevattend gezegde, dat hij mij tot een voorwerp van nadenken voor mijn gansche leven naliet. Zoo heeft dan die stem, welke mij, bij mijne geboorte, terstond een gelukkig lot toegebeden, als kind de beste vermaningen ingeprent, als jongeling den weg der eere aanbevolen, als man op denzelven inzonderheid bevestigd had, — zoo heeft dan die stem, herhaal ik, door zijnen stervenden mond voortgebragt, mij mede iets geschonken, dat, in mijne ziel als ingeplant, mij altijd tegen de vrees voor den dood tot eene toevlugt zal dienen. Dit toch, DE BOSCH! zal mijn

mijn toeleg zijn, dat ik, naar uw voorbeeld, door de Letteren zuiver en heilig te vereeren, door den eerbied voor de deugd uit dezelve te scheppen, door haar in anderen aan te kweeken, door de jongelingschap met liefde voor het regte en schoone te bezielen, door niemand leed te doen, en velen nuttig te zijn, zoo in mijn gansche leven, als inzonderheid in mijne jongste oogenblikken, van uwe woorden de mijne kan maken: *Ik heb het wel!*

DE

AANTEEKENINGEN OF BIJVOEGSELS

DOOR

JERONIMO DE VRIES.

Bladzijde 3, *reg.* 1 *en* 2. Bij deze eerste regels gevoel ik maar al te wel, dat ik niet met den uitstekenden Schrijver dezer Lofrede, mijnen Vriend den Hoogleeraar VAN LENNEP, zeggen kan, *te volbrengen*, *wat eerbied en dankbaarheid als heiligen pligt van mij hebben geëischt.* Moest toch iemand dankbaar zijn, was iemand veel verpligt aan den edelen JERONIMO DE BOSCH, ik was het. Was iemand met hem dagelijks gemeenzaam, in den huisselijken en openbaren kring aan hem verbonden, ik ben het geweest. Wat ik ben, zoo ik iets ben, (zeker ben ik, in vergelijking van hem, genoegzaam niets,) dat ben ik aan hem verschuldigd. Van mijne eerste jeugd deelde ik in zijn bijzonder vertrouwen. Meer dan zeventien jaren was ik in dezelfde ambtsbezigheden met hem werkzaam, meer dan eenig mensch bleek mij zijne Godsvrucht, edelaardigheid en standvastige deugd, met de zachtste en

minnelijkste hoedanigheden gepaard. Als bloedverwant vond ik in hem den besten Oom, den tweeden Vader, den raad en toeverlaat mijner Ouderen en van al de mijnen, die de zijnen waren. Die weet, wat DE BOSCH voor anderen geweest is, kan nagaan, wat hij voor zijne eigene betrekkingen was. De liefde tot zijne bloedverwanten, zoo zeer doorstralende in zijne gedichten, is een flaauw afschijnsel van hetgeen hij wezenlijk voor dezelve geweest is. Geene opoffering was hem te groot, geene moeite te veel, geene zorg te drukkend. Hij, die boven alles op huisselijke stilte en rust gezet was, nam te zijnen koste, tegen den wil zijner huisgenooten, aan welke hij zoo zeer verbonden was, zijne oude Moeder, eene ongelukkige Zuster, met haren Echtgenoot, beiden jonger dan hij, tegelijk bij zich, en wist aller zoo uiteenloopenden stand, smaak en kennis zoo te leiden, zoo te verbinden, zoo te verwarmen door den gloed der liefde, die van hem, als van de alverkwikkende bron van warmte en licht, uitging, dat indedaad niets aandoenlijker, niets stichtelijker was, dan DE BOSCH te zien in zijn eigen huis, in den kring der zijnen. Deze overal geliefde en alom geroemde man was de nederigste, de zachtmoedigste, de beminnelijkste ter wereld in zijn eigen huis. Niemand kan deswege beter getuigen, dan ik, die nimmer eenen enkelen dag mogt laten voorbijgaan, zonder bij hem te komen, als wij niet te zamen op het Raadhuis waren werkzaam geweest. Zijne kinderlijke en hemelsche inborst, zijne weldaden, zijn sterven in

mijne

mijne armen, — de gedachtenis aan dit alles beroert mijnen geest, vervult mijn hart, overstelpt zoo zeer mijn gemoed, dat het mij niet mogelijk is of geweest is, aan dien *heiligen pligt* te voldoen, dien *dankbaarheid en eerbied* ook zoo zeer van mij *hebben geëischt*. Ik kan niet om dezen besten man denken, zijne brieven en handschriften niet inzien, zijne beeldtenis niet aanschouwen, zijn wenk, zijn oog, zijne vaderlijke omarming en wijze raadgevingen mij niet voor den geest brengen, of een beneveld oog belet mij schrijven en denken, en een vol en overkropt gemoed verlamt alle kracht.

Dit is de reden, dat ik, in de eerste dagen door diepen rouw en tijdsomstandigheden belet, daarna in volle verwachting van de nu zoo wel vervulde belofte van mijnen Vriend VAN LENNEP, en met genoegen ziende de Voorrede voor den Catalogus der Bibliotheek door mijnen waarden Zwager KEMPER, nog geen offer heb toegebragt aan de nagedachtenis van hem, aan wien ik mijn tijdelijk geluk geheel, en de stemming van hart en studie grootendeels, te danken heb. De eenige, die zich over mij in deze zaak misschien zou hebben te beklagen, is welligt de Heer JAN WOLTERS VAN DE POLL, mijn geachte Vriend, die, voornemens, deze Lofrede van zijnen Neef VAN LENNEP op mijnen Oom in het Nederduitsch over te brengen, door mijn voornemen deswege, dadelijk bij het hooren uitspreken opgevat en te kennen gegeven, van het zijne heeft afgezien. Ik houde mij verzekerd,

 dat

dat zijn werk uitstekend zoude geweest zijn. Gelukkig voor mij en anderen, dat de Heer WESTERBAEN, wiens allerkeurigste vertolking, hier geleverd, moeijelijk geëvenaard, schier niet kan overtroffen worden, dezen moeijelijken arbeid ondernomen, en alzoo voldaan heeft aan eene taak, zoo zeer berekend vóor hem, die getoond heeft, zoo min mogelijk hier toe te geven aan den oorspronkelijken Lofredenaar. Aan zijn verzoek, om eenige aanteekeningen of bijvoegsels, en dat wel met vermelding van mijnen naam, heb ik mij, hoezeer bij mij ook dit al te zeer het verlies van mij en de mijnen verlevendigt, niet mogen onttrekken. Hij en de Heer VAN LENNEP ontvangen bij deze gelegenheid de hartelijke betuiging der diepste erkentenis van mij en de mijnen, voor de hulde, door hen zoo uitstekend aan den voor ons zoo onvergetelijken Bloedverwant toegebragt!

Bl. 3, *reg.* 6 *van onderen. Onze klasse.* Namelijk de *derde.* — Bij de eerste benoeming was de Heer DE BOSCH bestemd voor de *tweede.* — Koning LODEWIJK, ten oogmerk hebbende de vestiging van een Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letteren en Kunsten in de Hoofdstad des Rijks, benoemde, bij besluit van 21 April 1808, eene Kommissie, zamengesteld uit de Heeren VAN SWINDEN, VAN MARUM, DE BOSCH en STUART, ten einde een uitgewerkt plan voor deze Instelling te ontwerpen en in te leveren, waaraan gemelde Heeren kort daarna voldeden.

Op

Op den 4en Mei, bij de eerste benoeming, verkoos de Koning den Heer DE BOSCH voor de tweede klasse, van welke hij op den 16en dier maand tot Voorzitter gekozen werd. Ingevolge eene vrijlating bij het 16e lid van het toenmalig Reglement, ging de Heer DE BOSCH, op den 6en Julij daaraanvolgende, uit de tweede tot de derde klasse over. De eerste openbare zitting dezer laatste had plaats op den 13en November 1817, waarin deze lofrede van den Heer VAN LENNEP, tot algemeen genoegen, en niet zonder zigtbare aandoening van alle tegenwoordigen, is uitgesproken.

Bl. 5, *reg.* 10 *van onderen.* DE BOSCH. Het geslacht van DE BOSCH, sedert lang in den deftigen stand te Amsterdam gevestigd, was afkomstig uit Spanje, gelijk ook de naam JERONIMO, in hetzelve zeer gemeenzaam. Van daar de smaak bij hetzelve voor dat Land en de Spaansche letterkunde, zoo als bij JERONIMO DE BOSCH toegenaamd VAN WOLFSWINKEL, van wien in den jare 1667, te 's Gravenhage, in druk uitkwam: *Eenige stichtelijke Traktaatjes van Don* FRANCISCO DE QUEVEDO *uit het Spaansch.* Hij was, blijkens de opdragt en de gedichtjes aan zijnen Vriend WILLEM VAN HEEMSKERK te Leyden, in 1665 te Madrid, in 1666 te Kadix, naderhand, blijkens zijnen uitersten wil, in St. Domingo. Een man van letteren en vrij wat bezittingen in Spanje zijnde, werd hij, naar gedachte, het slagtoffer van zijn vrijmoedig geloof en wettig verkregen vermogen. Immers stierf hij, volgens overlevering, aan een langzaam

werkend vergif, hem door de Spanjaarden ingegeven. Hij was een man van aanzien, en schijnt, van wege den Staat, met eenige, hetzij openbare, hetzij geheime, zending in Spanje belast te zijn geweest.

Bl. 5, reg. 9 van onderen enz. Zijn Vader, mede JERONIMO *geheten* enz. Deze was de Zoon van JERONIMO DE BOSCH, waarvan zoo aanstonds nadere melding gemaakt wordt, en van JUDITH WILLINK, de Dochter van BAREND en ELISABETH WILLINK. Zie *Stamboom der Willingen*, Dev. 1767 bl. 17 en 28. Bij haar had mijn Overgrootvader negen kinderen verwekt:

PAULINA, geboren 1707, gehuwd met GERRIT BLAAUPOT en overleden in 1752.

BERNARDUS, geboren 1709, overleden 1786. Deze was de Nederduitsche Dichter.

JERONIMO, geboren 1711, overleden 1779.

JOHANNES, geboren 1713, overleden 1785. Vermaard als Schilder en Teekenaar.

PETRUS, geboren en overleden 1715.

ELIZABETH, geboren 1716, gehuwd met WILLEM SCHUIJT, Leeraar der Remonstranten te Utrecht, van wien nog in druk uitgaat *Lijkrede op Adriaan van Cattenburch* Amst. 1743. Zij overleed omtrent den jare 1783.

HENDRIK, geboren 1720, overleden 1772. — Letterkundige en Geneesheer.

HILLEGONDA, geboren en gestorven 1722, en

Eene, insgelijks HILLEGONDA genaamd, geboren 1725, overleden 1728.

JU-

JUDITH WILLINK overleeď in 1747. JERONIMO DE BOSCH zelf stierf in 1767, in den hoogen ouderdom van omtrent negentig jaren. — In de *Dichtlievende Verlustigingen* van BERNARDUS DE BOSCH heeft men uitstekende Gedichten op beider dood, gelijk ook op derzelver Zilveren Bruiloft, die in 1731 plaats had.

Bl. 5, *reg.* 5 *en* 6 *van onderen.* — CATHARINA VAN DER HEIJDEN. — Deze, de Moeder van mijnen Oom, die ook bij hem een goed deel van haar leven inwoonde, was afkomstig uit een deftig geslacht, hetwelk bij den Actiehandel schatten verloren had. Hetzelve droeg te regt roem op den uitmuntenden JAN VAN DER HEIJDEN, voortreffelijk Schilder, Teekenaar en Werktuigkundige, uitvinder der Slang-brandspuiten en Stedelijke Lantarens alhier. Deze liefderijke en Godvreezende vrouw overleed, in 1795, in den hoogen ouderdom van 85 jaren.

Bl. 5, *reg.* 3 *van ond.* — JAN. Deze mijn Oom is te regt geacht, zoo om zijnen fijnen smaak en diepe kunde in het vak der kunsten, als om andere uitnemende hoedanigheden. — Hij werd geboren in 1737, en huwde, in 1760, met MARGARETHA KROON. Hij, de oudste, is de eenige Broeder van JERONIMO DE BOSCH, die nog in leven is. Hij en zijne achtingwaardige Echtgenoote mogen zich nog verkwikken in de liefde hunner vier kinderen, de vreugd en de steun hunner oude dagen.

Bl. 5, *reg.* 3 *en* 4 *van ond.* — BERNARDUS. Deze, geboren 1742, gehuwd met CHRISTINA SUSANNA DE VRIES, de eenig overgeblevene en geliefde Zuster van mijnen Vader, en dus mijn dubbel Oom, overleed in den jare 1816, na een voorspoedig leven en allergelukkigsten echt. Hij was een man van uitnemenden smaak, uitstekenden aanleg en zeer netten stijl; weinig tijd vóór zijn overlijden werd hij tot Lid van het Koninklijk Instituut bevorderd, en wel in de vierde afdeeling, wegens zijne buitengewone kunde in het vak der zoogenaamde beeldende kunsten. Van hem zijn nog voorhanden de volgende verhandelingen, die zijne letterkundige en kunstmatige verdiensten in het licht stellen:

J. LUIKEN, als Kunstenaar.
J. LUIKEN, als Dichter.
De beminnaar der Wetenschappen, als de bevoegde Kunstregter.
J. VAN DER HEIJDEN, als Kunstenaar en Uitvinder.
De goede smaak, toegepast op de kunsten.
Over JACOBUS BUIJS.
Nuttige werkzaamheid.
Lofrede op P. P. RUBBENS.
Lofrede op JACOB DE WIT.
Vergelijking tusschen de Italiaansche en Nederlandsche Schilderscholen.
Lofrede op G. DE LAIRESSE.
Lofrede op J. PUNT.
Redevoering bij de 150e Verjaring der stichting van het Huiszittenhuis aan de oudezijde.

Re-

Redevoering bij het openbaar Verslag wegens de Stads Armen-scholen, als Bestuurder derzelve.
Redevoering over de verscheidenheid der Kunstvoorstellingen bij de Nederlandsche Meesters.

Hij was de Voedstervader van NIEUWLAND, en te regt alom geacht wegens naauwgezetheid en Godsvrucht.

De smaak voor letteren en bovenal voor kunsten was een doorslaande trek in het geslacht der DE BOSSCHEN. Mijn Overgrootvader JERONIMO had eene alleruitstekendste verzameling, waarvan de gedrukte Catalogus, gelijk die bij openbare veiling verkocht is, nog getuigt. Hij was als een fijn kenner geëerd en geacht. Zijn Zoon JOANNES, de vriend van J. DE WIT en anderen, was, schoon liefhebber, de beste leerling van de vermaarde Schilders J. DE MOUCHERON en J. VAN HUIZUM. De Schilderijen van hem zijn zeer verdienstelijk, doch minder in getal, dan de teekeningen, veelvuldig voorkomènde. Hij is als een beroemd Kunstenaar bekend. Zie, onder anderen, *Vervolg op* WAGENAAR D. XXI. bl. 130—132; *Bijvoegsels op* KOKS *Vaderlandsch Woordenboek* D. I. bl. 255—257, en A. VAN DER WILLIGE, *Geschiedenis der Vaderl. Schilderkunst*, D. II. bl. 135—137. Zijne verzameling van Teekeningen was uitgezocht; hij was een zeer naauwgezet en godvreezend man, behoorende tot het Kerkgenootschap der Hernhutters. Ook mijn Grootvader JERONIMO had eene keurige verzameling, vooral van Vaderlandsche Historieprenten en zeldzame Portretten, door VISSCHER, SUIDERHOEF en andere eer-

ste Vaderlandsche Plaatsnijders; ook een kabinetje van Penningen. Al zijne kinderen hadden veel liefhebberij, kennis en smaak van de kunst. Hierna zal ik gelegenheid hebben, dit omtrent mijnen Oom JERONIMO nader in het licht te stellen. Niemand echter had dit meer verfijnd, dan deze BERNARDUS, wiens verzameling nog steeds gehouden wordt voor de keurigste en uitgezochtste, welke misschien immer alhier bekend geweest is.

Bl. 5, *reg.* 2 *van ond.* — GREGORIUS of GORIS DE BOSCH. Deze, geboren 1751, was zeker de geliefdste Broeder van mijnen Oom. Hij was ook inderdaad zoo beminnelijk, zoo kundig, zoo vol smaak en geest, dat wij, bloedverwanten, nog niet aan hem en zijnen voor ons al te vroegen dood kunnen denken, zonder tranen in de oogen. Hij was misschien niet minder geleerd, dan zijn Broeder JERONIMO, die hem in alles, om zijnen fijnen *tact* en grondige kennis, raadpleegde. Hij was een bewonderaar van HEMSTERHUIS, VALCKENAER en RUHNKENIUS, een boezemvriend van WIJTTENBACH en NIEUWLAND. De eerste, zijn Leermeester, is zijner gedachtig geweest, in de *Bibliotheca Critica* Part. XI. of Vol. III. P. III. pag. 33—36 *praefixae Epistolae*. Jammer, dat noch WIJTTENBACH, noch zijn broeder JERONIMO, noch zijne vrienden, hem konden doen besluiten, immer iets in het licht te geven. Zijne boekerij, na zijn overlijden, openbaar geveild, was een voorbeeld van uitgezochtheid. Hij was een man van

veel

veel kunstkennis en grooten aanleg. Zijn oordeel was zoo juist, dat het, als 't ware, nimmer faalde. Zeer vrolijk, geestig en gezellig van aard zijnde, was het ongehuwde leven voor hem niet geschikt. Hij zocht dus geheel zijn vermaak in zijne boeken, nu en dan slechts afgewisseld door de gezellige verkeering met mannen van bijzondere kunde en smaak. Een meer huisselijke kring had, menschelijkerwijze, zijn leven verlengd en veraangenaamd. Hij had een klein postje, voor hem niet geschikt, in dezer Stede Wisselbank, gelijk ook zijn Oom JOANNES dat bekleed, maar, uit al te naauwgezette godsvrucht, verlaten had. Zijn geheugen was groot, zijne verbeelding sterk, zijne naïviteit en goedhartigheid alleruitlokkendst voor velen, die daarom gaarne zijne verkeering zochten, waaraan hij zich echter meestal, ten zij bij zeer vertrouwde vrienden, uit lust tot de studie, onttrok. Hij overleed in den jare 1804, en werd diep door zijnen broeder betreurd.

Bl. 6, reg. 1 *en* 2 *van ond.* CATHARINA en JUDITH. De eerste, gehuwd met mijnen vader GERRIT DE VRIES ABRAHAMSZ., was geboren in 1745, en overleed in den jare 1801.

De tweede, geboren in 1749, was gehuwd met GERRIT DE VRIES, den eenigen Neef mijns Vaders, met wien hij gemeenschappelijk den koophandel dreef. Zij overleed in 1793. WIJTTENBACH maakt van haar ook bijzondere melding in de zoo even aangehaalde plaats

van

van de *Epist. praefix.* Vol. III. P. III. *Bibl. Crit.*

Minde mijn Oom JERONIMO zijne Broeders teeder, nog teederder minde hij zijne Zusters, die hem wederkeerig, als den roem van haar en haar geslacht, vereerden en lief hadden. Van jongs af leerde ik hem in het ouderlijk huis kennen, als onzen besten steun, als onzen tweeden Vader. Zijne komst was als die van den toeverlaat, den heilige van het huis. Hij was het voorbeeld, waarop men ons altijd wees. Alle onze gedragingen, alle onze vorderingen werden voor hem blootgelegd. Mijne edelaardige en Godvreezende Moeder vond in hem raad en daad ter ondersteuning van haar talrijk huisgezin. Hij was de beste Vriend mijns braven Vaders, wiens leven eene aaneenschakeling van zorg en zwoegen was voor zijne Vrouw en talrijk kroost, waarin hij alleen zijn geluk zocht en vond. Mijne Moeder was beter naar den moedigen en schranderen geest mijns Ooms gestemd, dan hare Zuster, die hij echter even lief had, wie hij, benevens haren man, bij ongunstiger lot, na ruimer omstandigheden, bij zich nam, met welke hij broederlijk alles deelde, en wier dood hij, even als die mijner Moeder, met bitteren rouw en lijkklagt beweende.

Waarlijk, ik kan den Almagtigen niet genoeg danken, voor zulke bloedverwanten, zulk eenen Vader, zulk eene Moeder te hebben mogen erlangen. — Och dat ik hier, meer uitvoerig en regtmatig, openbare hulde dorst bewijzen aan mijne dierbare Ouders, en bovenal aan die Godvreezende, liefderijke en gevoelige Moeder,

die,

die, door wel voor te gaan, meer nog dan door les en woord, ons de deugd in al hare beminnelijkheid getoond heeft. Nimmer was zij moedeloos in hare moeijelijke pligten en zorgen. Het oog omhoog en een hartelijke broederkus verleenden haar eene sterkte boven beschrijven of gevoelen. Liefde en vertrouwen op den goeden God en den Heiland der wereld gaven haar, met natuurlijke blijmoedigheid en deftigheid, een voor ons Hemelsch aanzien.

Bl. 6, reg. 8 en 7 van ond. — *Vijftig jaren lang.* Bij gelegenheid, hiervan liet deze mijn Overgrootvader, in den jare 1764, toen oud 87 jaren, eenen gedenkpenning slaan en aan zijne ambtgenooten, de Regering en bloedverwanten omdeelen.

Dat mijn Oom JERONIMO in bijzondere gunst van kundige mannen bereids als jongeling was, wordt ook daardoor bewezen, dat in meer dan één Schilderstuk, en wel voornamelijk in het groote Schilderij, thans nog ter kamer van de Kommissie van Geneeskundig Toevoorzigt alhier voorhanden, en verbeeldende de toen bestaande *Inspectores Collegii medici*, ook zijne beeldtenis voorkomt, als zich aanmeldende tot Artsenijmenger. Hij werd dit, gelijk zoo straks gezegd wordt, in den jare 1760, en dus in den ouderdom van 20 jaren, bij welke gelegenheid de gewone toegangspenning tot den *Hortus*, met een bijzonder omschrift, aan hem werd uitgereikt.

Deze mijn Overgrootvader was, zoowel als mijn Groot-

Grootvader, Oudooms en Ooms, een groot voorstander der achtbaarheid van het Stedelijk Bestuur, en het is mij gebleken, hoe, bij openbaar wantrouwen van anderen, in het begin der oneenigheden van den jare 1748, hij zich met de zijnen, afzonderlijk en schriftelijk, bij de Regering dezer Stad heeft aangemeld, om dezelve te toonen, dat hij en de zijnen, als brave burgers, houw en trouw, hunne Overheid eerbiedigden en daarvan ondubbelzinnige blijken wilden geven. Deze trek van het geslacht bleef doorslaande bij zijne Zonen en Kleinzonen, en mijn Oom JERONIMO, het meest met zijnen Grootvader omgegaan hebbende, was er zeer diep van doordrongen.

Bl. 7, *reg.* 1 *en* 2. — HENDRIK en BERNARDUS. HENDRIK was een man van ongemeenen smaak, taalkennis en veelvuldige bekwaamheden.

Men heeft nog van hem:

- Oratio de Medicina Ægyptiorum. Amstelodami 1737.
- Specimen Medicum inaugurale de intestinorum crassorum usu et actione, Leid. 1743.
- Waarnemingen aangaande de voorzegging der crisis uit den Pols, 1747.
- Nederduitsche vertaling in dichtmaat van de *Musae Leidenses ad Gulielmum V. Gubernatorem Belgii Foederati*, naar het Latijn van den Hoogleeraar ADRIANUS VAN ROIJEN, (zijnen leermeester en vriend,) in 1766.
- Eene dergelijke als voormeld, over hetzelfde onderwerp, naar het Latijn van P. BURMANNUS SECUNDUS, 1766.

On-

Onderscheidene dichterlijke vertalingen uit het Engelsch.

Hij was de bijzondere vriend van al wat destijds, vooral in het vak der medicijnen, geacht was. Zelf geneesheer, was hij in het volle genot van eene uitgebreide en deftige *praktijk*, toen hij, den ouderdom van 52 jaren naauwelijks bereikt hebbende, overleed. Hij was gehuwd met ALIDA OTTENS, welke in den jare 1819 overleed.

HENDRIK was, gelijk wij gezien hebben, jonger dan BERNARDUS. Deze laatste, gehuwd met MARGARETHA VAN LEUVENINGH, was een zeer geacht Nederduitsch Dichter. Zijne *Dichtlievende Verlustigingen*, in vier deelen, getuigen van zijne edelaardigheid, godsvrucht en dichtvermogen. Hij was zeer gezet op naauwkeurigheid van taal, en met de beroemdste mannen van zijnen tijd naauw verbonden, bijzonder met hen, die destijds onze Stad als Dichters tot roem verstrekten. Aan zijn huis was gewoonlijk eene vaste bijeenkomst van dezelven. Vele vertalingen der Psalmen van het Gezelschap *Laus Deo*, *Salus populo* en der *Fabelen van* GELLERT, en wel meestal de besten, gelijk ook sommige Kerkgezangen bij de Doopsgezinden thans in gebruik, zijn van zijne hand. Hij was, als het ware, de Voedstervader van mijnen Oom BERNARDUS, die bij hem lang in huis woonde. Hij was een goed vriend, raadsman en aankweeker van jeugdige Dichters. NIEUWLAND had ook veel aan hem te danken. De Dichters BILDERDIJK, FEITH, HELMERS, A. VEREUL en vele anderen heb-

hebben zijne nagedachtenis dankbaar vereerd in den bundel Lijkdichten, ter zijner eer vervaardigd en uitgegeven te Amsterdam in 1787. Zijne beeldtenis is in 't koper gebragt door J. HOUBRAKEN. Zie onder anderen over hem *Vervolg op* WAGENAAR, Amsterdam, D. XXII. bl. 99 en 100. *Vervolg op* KOKS *Vaderl. Woordenboek*, D. I. bl. 255.

Mijn Oudoom HENDRIK, jonger, bevalliger en vrolijker dan zijne broeders JOHANNES en BERNARDUS, was meer geschikt naar den aard van mijnen Oom JERONIMO, die van jongs af altijd genoegelijk en vrolijk was. Ook was deze HENDRIK het geliefdste kind van zijnen Vader, die inderdaad op hem, als een kenner van vele talen en zaken, als een zeer beschaafd en algemeen gezien burger en als een hoog geacht Geneesheer, steunen en hoogen roem dragen mogt.

Bl. 7, reg. 4 van ond. — Zachtaardigheid. Van kindsbeen af was dit een hoofdtrek van mijnen Oom, waardoor broeders, zusters, bloedverwanten, medescholieren, dienstboden, ja allen, die met hem omgingen, hem bijzonder liefhadden. — Opmerkelijk is het, dat hij, van zijne vroegste jeugd tot zijnen ouderdom, een bijzonder liefhebber van *duiven* was. Als kind liet hij voor zijne duiven, als 't ware, eten en drinken, en waagde zich dikwerf boven 's Vaders huis op plat en langs goten voor zijne geliefde duiven, met zulk eenen moed en onverschrokkenheid, dat zijne Moeder, die hem dikwerf van beneden, op zoo gevaarlijke plaatsen, vol

vol vrees beschouwde, met doodelijken angst vervuld werd, duchtende, gelijk zij mij meermalen verhaalde, zich door eenig teeken te verraden en hem alzoo door schrik ten wissen val te brengen. Dit was, volgens haar eigen getuigenis, het *eenig verdriet* dat hij haar immer gaf.

Hoe zachtaardig ook, was hij echter ook als kind niet bloohartig, zelfs stoutmoedig. Hij stond op school als een goed vechter te boek; echter met dit eigenaardig kenmerk, dat hij zeer zelden, of liever nooit voor zich, dikwerf voor anderen, en woedend voor zijne beleedigde broeders, vocht. Vergelijk bl. 57 dezer redevoering in het midden.

Bl. 8, *reg.* 9. — VAN DER WILP. WILLEM FREDERIK VAN DER WILP, destijds Conrector der Latijnsche scholen alhier, naderhand als zoodanig rustend, was bevorens meermalen tot het Rectoraat verkozen, doch had bij gemis van Echtgenoote, hem vroeger door den dood ontvallen, naar gedachte, om het kostschool daaraan verbonden, voor deze benoemingen bedankt. Hij was een man van kunde en geleerdheid, had veel smaak voor poëzij. Hij was ook een groot liefhebber van schilder- en teekenkunst, en met het geslacht van DE BOSCH, inzonderheid met BERNARDUS den ouden, verbonden. — Hij was een man van ongemeene deftigheid, eene hoedanigheid, die ook bijzonder de familie DE BOSCH eigen was.

Zijne dochter was de vermaarde Dichteres SARA

MARIA VAN DER WILP, die in onderscheidene gedichten aan haren vader gedacht. BERNARDUS DE BOSCH was haar raadsman, vriend en aanmoediger, aan wien zij hare gedichten opdroeg; hij vervaardigde ook een gedicht op het overlijden van dezen haren vader, zijnen bijzonderen vriend, en spreekt haar en hare Zuster aldus aan:

Begaafde Dochters van een Vader, die, ervaren
In letteroefening, de vreugd der kunstenaren,
De lust der wijzen, en de vraagbaak was der jeugd!
ô Erfgenamen van zijn zedigheid en deugd!

VAN DER WILP overleed in 1763. BERNARDUS DE BOSCH, de jonge, bleef de meest vertrouwde raadsman en vriend zijner dochters en was de uitvoerder van derzelver uiterste wilsbeschikkingen.

Bl. 10, *reg.* 6. *van ond.* — ARNTZENIUS. OTTO ARNTZENIUS, geboren 1703, overleden 1763. Zie verder over hem *Saxii Onomast.* Vol. VI. p. 522.

Bl. 11, *reg.* 10. — *Ware dapperheid.* Deze redevoering hield DE BOSCH den 15en September 1757. Achter dezelve heeft men drie Latijnsche gedichten zijner medeleerlingen G. STAPERT, ANTONIUS VAN MERLINGEN, en den naderhand als keurigen taalkenner geachten ZACHARIAS HENDRIK ALEWIJN. Men ziet uit dezelve, dat DE BOSCH voor de artsenij- of geneeskunst toen reeds stellig bestemd was. Hij was voor dezelve ongeschikt, en had er geen de minste liefhebberij voor.

Hij

Hij volgde echter gehoorzaam, zonder eenigen schijn van tegenstand, den wil zijner ouders en van zijnen grootvader. Hij was toen reeds begonnen aan het vervaardigen van Latijnsche gedichten, en behaalde op de school bij den Rector een *praemium poëticum*, d. i. prijs voor dichtkunst, in dit zelfde jaar 1757.

Bl. 12, *reg.* 10. — P. BURMAN *de tweede*. Mijn Oom had eene bijzondere achting voor BURMAN, die wederkeerig hem niet alleen, als eenen zijner beste leerlingen, in waarde hield, maar zelfs zoodanig beminde, dat hij dikwerf hem bezocht, geheele avonden met hem bezig was, en zeer gemeenzaam aan deszelfs huis verkeerde, tot aan zijnen dood in 1778.

Bl. 16, *reg.* 15 *en* 16. — JANUS HELVETIUS. Zijne Latijnsche gedichten zijn in 1782 te Leyden door LAURENS VAN SANTEN uitgegeven. Hij overleed in 1772 in den bloei zijner jaren. — Zie onder anderen HOEUFTII *Parnass. Latino Belgic.* p. 226 en 227.

Bl. 16, *reg.* 16. — LAURENS VAN SANTEN. Hij was geboren in 1746 en overleed in 1798. Zie over hem *Saxii Onomast.* Vol. VIII. p. 408 en 409, en de daar aangehaalden, doch inzonderheid het naauwkeurig berigt van den Heer J. H. HOEUFFT, den uitgever der gedichten van VAN SANTEN, voor de uitgave te Leyden in 1801; en deszelfs belangrijken *Parn. Lat. Belg.*

 p. 241.

p. 241. Ook WIJTTENBACH, *Bibl. Crit.* Vol. III. P. III. p. 133—138.

Bl. 16, *reg.* 16 *en* 17. — GERARD HOOFT, gewoonlijk GERARD HOOFT *Junior*. Hij werd geboren in 1750 en overleed in 1768. Hij werd Secretaris der Stad Amsterdam in 1766. Zie over hem de voorrede van den Heer DE BOSCH voor de Latijnsche gedichten van dezen edelen en te vroeg gestorven jonkman, uitgegeven in 1770. Het gedicht, hierna aangehaald, aan DE BOSCH vindt men in deze *Poëmata* p. 50. HOEUFFT gewaagt van hem in den *Parnass. Lat. Belg.* p. 244.

Bl. 16, *reg.* 17. — PIETER NICOLAAS ARNTZENIUS. Geboren 1746, overleden 1799. Hij was Lid van de Regtbank te Amsterdam en Secretaris van de Diemermeer. Hij was Nederduitsch en Latijnsch Dichter. Van het eerste heeft men proeven in de *Dichterlijke Handschriften*, 7e Schakering bl. 57, en vooral 9e Schak. bl. 95 enz. Van het laatste blijkt onder anderen voor en achter de uitgave van HOOFTS *Poëm.* door DE BOSCH. In het *Vaderl. Mag. van Wetens., Kunst en Smaak*, D. I. St. II. bl. 409, heeft men eene keurige Verhandeling van hem over JOANNES JOVIANUS PONTANUS, uitgesproken in 't Genootschap *Concordia et Libertate*, in 1792. Zijn zoon is de verdienstelijke Dichter ROBERT HENDRIK ARNTZENIUS, wien ik van jongs af mijnen Vriend noemen mag.

Bl.

Bl. 18, *reg.* 2. — *Schreef* DE BOSCH enz. Zie de *Poëmata* van DE BOSCH, p. 203, en het zoo even aangehaalde p. 211—216.

DE BOSCH ontving van den ouden Heer HOOFT, tot dankerkentenis voor de uitgave der Gedichten zijns zoons, vier zilveren kandelaars, met het familie-wapen van HOOFT versierd.

Bl. 18, *reg.* 15. — *Hoe uitmuntend* DE BOSCH *ook buiten dichtmaat kôn schrijven.* Onder de nagelaten papieren van DE BOSCH zijn de blijken gevonden zijner oefeningen in den Latijnschen ongebonden stijl. Om zich eenen goeden schrijfstrant hierin eigen te maken, bragt hij eerst, met eene bijzondere naauwkeurigheid, de *brieven van* CICERO *aan zijne gemeenzame vrienden* in het Nederduitsch over, vertaalde dezelve, na eenig tijdsverloop, weder in het Latijn, en ging daarna, met een ongeloofelijk geduld, zijne eigene Latijnsche overzetting met het oorspronkelijke van CICERO vergelijken, en naar hetzelve verbeteren. Hij verklaarde aan deze, wel pijnelijke, maar door hem hoogst nuttig geachte oefening, daarna ook met sommige andere schriften van CICERO volgehouden, zijn Latijnsche stijl, zoo dezelve inderdaad goed werd gekeurd, bijna eeniglijk verschuldigd te zijn.

Nog berust ook onder mij eene uitgave van de voormelde brieven van CICERO, met aanteekeningen van DE BOSCH, destijds vervaardigd.

Bl. 24, *reg.* 17. — PIETER STINSTRA, geboren te Harlingen in 1747, en overleden te Franeker in 1819. Hij was een leerling van VALCKENAER en SCHRADER. DE BOSCH achtte hem zoo hoog, dat hij, tijdens den afstand van het Professoraat bij het Kweekschool der Doopsgezinden te Amsterdam, door HERRE OOSTERBAAN, in 1786, bewerkte, dat STINSTRA, deszelfs leerling, toen Leeraar te Franeker, tot Hoogleeraar in deszelfs plaats beroepen werd. De Heer DE BOSCH, die hem beminde, zeer veel verpligting aan hem had, en zulks altijd dankbaar erkende, kon hem echter moeijelijk twee zaken vergeven, die, hoewel geheel vreemd aan elkander, op den teedergevoeligen DE BOSCH beiden veel invloed gehad hadden. — Het voornaamste was, dat STINSTRA, tot de aanvaarding van dit beroep naar Amsterdam, door DE BOSCH vooruit gepolst, dezelve schijnbaar zich had laten welgevallen, en echter daarvoor bedankte, schijnende alzoo gezondigd te hebben tegen de goede trouw en gulle vriendschap; — het andere was een losse grap, gedurende het verblijf van STINSTRA te Amsterdam, die aan DE BOSCH genoegzaam eene ziekte kostte. STINSTRA namelijk had zich laat in den avond stil in de studeerkamer van DE BOSCH, waarin deze ook sliep, en wel in deszelfs bed, verscholen, en, toen deze op het ijverigst stond te studeren, stak STINSTRA, na aflegging van zijn paruik, het hoofd tusschen de gordijnen naar buiten, en bragt DE BOSCH, dien hij stijf aankeek, en die hem zoodanig niet herkende, in zulk eenen plotse-

lij-

lijken schrik, dat hij langen tijd daarna ongesteld bleef, en, nimmer aldaar weder rustig kunnende studeren, van plaats moest veranderen.

STINSTRA was een man van het allerzeldzaamst geheugen, van vele kundigheden, strenge eerlijkheid en ongeveinsde Godsvrucht.

Zie over denzelven de keurige levensschets door den geleerden J. W. DE CRANE, mijnen geachten Vriend, *Vaderl. Letteroef. Febr.* 1820 of *N°. III. bl.* 101 *tot* 112.

Bl. 25, *reg.* 4. — *Zijne Elissa.* Deze fraaije Elegiën, genaamd *Elissa*, zeven in getal, zijn in den jare 1768 vervaardigd. Zie de *Poëmata*, p. 297—315; en dus juist toen STINSTRA te Amsterdam was; deze toch was aldaar van 1767 tot 1770.

Bl. 26, *reg.* 17. — *Brief aan* RUHNKENIUS. Namelijk de *Epistola Critica in Julianum, Eunapium et Aristaenetum*, *Goeting.* 1769. Zie hierover vooral WIJTTENBACH *Vit.* RUHNKENII, p. 148—152.

Bl. 27, *reg.* 9 *v. ond.* — *Die wel nu en dan in begrip, maar nooit van harte verdeeld waren.* Inderdaad DE BOSCH en WIJTTENBACH minden elkander hartelijk, en hadden beiden eenen afkeer van die zoogenaamde gedienstige lieden, die de banden van vriendschap tusschen deze grijsaards, door zoo veel jaren van zamenwoning als geheiligd, poogden los te maken, welligt

niet

niet zonder bijzondere inzigten. De vriendschap echter tusschen WIJTTENBACH en DE BOSCH onttrok niets aan die vrijmoedigheid, die pligt en eerbied voor de waarheid, inzonderheid tusschen vrienden, vorderen. Sinds vele jaren zond DE BOSCH nimmer eenen brief naar WIJTTENBACH, of ik maakte daarvan eerst een afschrift. Van weerskanten is deze briefwisseling, (wel-ligt niet geschikt, om immer openbaar te worden,) hoogst belangrijk. Ik weet, beter dan iemand, hoe DE BOSCH over WIJTTENBACH dacht, en dat hij hem, hoewel te zijnen opzigte wel eens wat hoog, toch inderdaad lief had, en van dezen bemind werd. Het griefde DE BOSCH zeer, dat de hoogstberoemde en onnavolgbare *brief* van WIJTTENBACH, ter opdragt van het *derde* stuk des *derden* deels van de *Bibl. Criticæ*, dat meesterstuk van stijl, ten kwade geduid werd door sommigen. „ Men zal zijn doel niet bereiken," (zeide hij mij dikwerf) „ zijt des verzekerd: wij, „ oude knapen, hebben beiden verpligting aan, en „ liefde voor elkander. Ieder heeft zijn eigen toon „ van spreken en schrijven, maar in hartelijke gene- „ genheid verschillen wij niet, en die mij hoogst wel- „ kome brief is mij dierbaar, en vol van bewijzen „ van opregte vriendschap; wat geef ik om het oor- „ deel van anderen, van welke niet één in staat is, zoo „ te schrijven en met raad en daad te helpen, als „ WIJTTENBACH, wien ik de waarheid gaarne zeg, en „ van wien ik ze gaarne hoor."

Bij gelegenheid van de laatste reizen, welke DE BOSCH naar

naar Leyden deed, was de wederzijdsche ontmoeting treffend en broederlijk; zoodat WIJTTENBACH, *Philomath.* L. III. p. 210, zulks naar waarheid getuigt. Nimmer heeft men DE BOSCH kunnen bewegen, tegen WIJTTENBACH of deszelfs helpers, of, omgekeerd, tegen deszelfs tegenstanders, onder welke DE BOSCH teêrgeliefde Vrienden had, eenige partij te trekken. — Alle kunstpijlen van weerskanten schoten te kort tegen de blanke en ongeveinsde inborst van DE BOSCH, die, de menschen in hunne driftvervoeringen niet zoo kwaad keurende, als ze wel schenen, ze daarom als vrienden niet minder genegen was. Hij poogde beide partijen steeds te bedaren, en alzoo te doen naderen tot elkander. Van daar, dat, hetgeen inderdaad ongeloofelijk schijnt, in het twistvuur, van weerskanten, opdragten en toegenegene brieven gerigt werden aan DE BOSCH, wiens menschenmin het goede altijd in het licht, en het kwade als ongemerkt gaarne voorbij zag, ziende op het hart meer, dan op spreken, schrijven of handelen.

Bl. 28, *reg.* 16. — PIETER FONTEIN. Deze was een leerling van TIBERIUS HEMSTERHUIS. DE BOSCH had hooge achting voor hem; getuige het gedicht, aan hem in 1788 gezonden, *Poem.* p. 160. Zie over FONTEIN *Saxii Onom.*, Vol. VI. p. 219, en het daar bijgebragte, doch inzonderheid over de door hem voorgenomen uitgave van THEOPHRASTUS en den toestel of het verzameldé deswege aan WIJTTENBACH ter uitgave besproken, *Bibl.*

 Crit.

Crit. Vol. III. Pars II. p. 103—106. WIJTTENBACH droeg, met eenen zeer verpligtenden brief, het *eerste stukje* van dit *derde deel* der *Bibl. Crit.* aan FONTEIN op. Zie verder gewag gemaakt van FONTEIN en van het al te kwalijk opnemen der uitdrukking *filia indotata*, de *Bibl. Crit.* Vol. III. P. III. *Epist. ad Boschium* p. 5. *et seqq.* Gelijk in vele opzigten, zoo is ook over de gemeenzaamheid van DE BOSCH met VALCKENAER en FONTEIN, en hun oordeel, over hem, deze brief hoogstaanmerkelijk. PIETER FONTEIN overleed in den jare 1788, in den ouderdom van 80 jaren.

Bl. 28', *reg.* 16. — MATTHIAS TEMMINCK. Geboren te Amersfoort in 1734, overleden te Leyden 1814. Zie over dezen, als belangrijk drieman in deze bijeenkomsten, WIJTTENB., *Epist. ad Bosschium*, p. 20. Hij was een leerling van den vermaarden PETRUS WESSELING en was lang bezig aan eene uitgave der *Aethiopica van* HELIODORUS. Hij was ook een geacht lid van het belangrijk genootschap *Concordia et Libertate*; deed aldaar, van 1781 tot 1790, vele verhandelingen en laatstelijk eene oudheidkundige nasporing, over den *Steenen Roeland*. — Zie verder over hem WIJTT. *Philom.* Lib. III. p. 231. Men heeft van zijne Latijnsche poëzij eene uitstekende proef in de *Elegia in obitum* J. HELVETII, te vinden achter de uitgave der *Poëmata Helvetii* door VAN SANTEN p. 97. — Zie ook over M. TEMMINCK als Latijnsch dichter J. H. HOEUFFT, *Parnassus Lat. Belg.*, p. 231.

Bl.

Bl. 28, *laatste*, en *bl.* 29 *eerste regel.* — *Dat niets meer aanlokt tot onderlinge liefde, dan de deugd.* — CICERO de Amicit. Cap. 6. *Virtus Amicitiam et gignit et continet, nec sine Virtute Amicitia esse ullo pacto potest;* en Cap. 27. *Virtus, Virtus inquam et conciliat Amicitias et conservat. In eâ enim est convenientia rerum, in eâ constantia, quae cum se extulit et ostendit lumen suum, et idem aspexit agnovitque in alio, ad id se admovet, vicissimque accipit illud quod in altero est, ex quo eorum exardescit sive Amor, sive Amicitia.* Hiertoe behoort ook Cap. 21. *Digni sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa, cur diligantur.* Dan weerhouden wij ons van dergelijke aanhalingen, die overbodig worden bij de beschouwing van DE BOSCH, dat sprekend voorbeeld van een deugdzamen vriend.

Bl. 30, *reg.* 10. — *Eerste Klerk der Stads Secretarij.* Men *bood* destijds dezen gewigtigen post DE BOSCH van wege Heeren Burgemeesteren *aan.* De stad heeft voldoening gehad van deze hare *aanbieding.* Eerlijker, getrouwer en welmeenender ambtenaar had zij zeker nimmer. Hiervan kunnen slechts weinigen en niemand beter getuigen, dan ik, die nog niet weet, waar over ik mij het meest zal verwonderen, of over zijne standvastige waarheidsliefde, onpartijdigheid en edelmoedigheid, of over zijne zachtmoedigheid en hulpvaardigheid, of wel over zijn geduld en strenge pligtsbetrachting. — Destijds was het voornaamste werk des

eer-

eerste Stads Klerken dat van de belasting op de Collaterale Successie. Duistere uiterste wilsbeschikkingen na te zien, erfstellingen en geregtigden tot aandeelen in nalatenschappen uit te pluizen, percenten te berekenen, cijferen, geld-bemoeijingen: dit alles was alles behalve liefhebberij voor DE BOSCH, ja tegen zijnen aard, en echter hij, die in zijn huis zich met al wat zoodanig was, zoo min mogelijk, bezig hield, deed een en ander in zijnen post met eenen ijver en naauwkeurigheid, die schier voorbeeldeloos was.

Voor het goed en spoedig helpen der burgerij moest alles stilstaan. Zekere vriendelijke en beleefde hulpvaardigheid deed hem zoo zeer de achting van zijne meerderen en minderen, ja van de gansche gemeente, winnen, dat er geene volkskeuze van kiezers tot Regeringsleden, door aanzienlijken of minderen, van wat partij ook, gedaan werd, of hij werd benoemd onder de eersten, en had vele duizenden stemmen voor zich. Zijne gematigdheid, verdraagzaamheid en bovenal naauwgezetheid, waren schier boven mate. — Het afrekenen met hem, die altijd aan anderen bijzondere toelagen gunnen wilde, was lastig. De voordeelen, aan dezen post verbonden, waren zoogezegde *emolumenten*, waarvan het tarief niet duidelijk en onvolledig was; duizendmaal heb ik hem hooren uitroepen: *niets, niets wil ik berekend hebben, of ik moet het, midden op den Dam, durven uitschreeuwen.* — Was er geld, op zijn aanraden, voor gezamenlijke rekening geleend, en dit geschiedde dikwerf, meestal met vrij wat verlies voor

de

de kas, hij was er op gesteld, aan zijn aandeel alleen deze schulden toe te rekenen. In stilte verscheurde hij menige bekentenis van geleende penningen, en gaf mij, als mede-uitvoerder zijns laatsten wils, de edelste bevelen. Eerbied, hartelijke genegenheid, ongekreukte trouw, deden hem, bij iedere verwisseling van bestuur, die hem altijd diep griefde, nimmer vergeten, dat hij dienaar der stad en ook die van hare bewindslieden was. Daarom bleef hij zeer pligtmatig, strikt gehoorzaam en nederig, doch niet langer, dan het de edelste en teederste pligten van mensch en burger toelieten. Werden die openlijk geschonden, dan was die zelfde zachtmoedige ambtenaar, door liefde tot de waarheid, zoo stout, driftig en grootmoedig, dat zijn taal en raad altijd ontzettend, en schier onweêrstaanbaar, door hart en nieren drongen, ten minste voor die hem wilden hooren. — Ik behoef niet te zeggen, dat men hem, tijdens de Fransche overheersching, niet geliefde te hooren.

Ik zal zwijgen van vele onaangenaamheden, DE BOSCH aangedaan, die vrij aanmerkelijke vermindering van inkomen zich liet welgevallen, in hoop op betere tijden; ik doe gaarne hulde aan die hem zijne ambtsbezigheden op het laatst hielpen verligten; maar dit wil ik uitroepen, en aan de nakomelingschap, als een brandmerk van dien tijd, overbrengen, dat de beroemde DE BOSCH, Curator van Leydens Hoogechool, de getrouwe dienaar der Stad, zoo lang hij dienen kon, en dienen mogt, de roem der ambtenaren, gelijk hij die der

Stad

Stad in het gemeen was, die de belangen en zaken der Stad boven zijne eigene stelde, na gedurende *acht en dertig* jaren, ten genoegen van allen, zijn post te hebben waargenomen, en die geen vermogen van zich zelven had, schandelijk beroofd werd van het éénig wettig inkomen, dat hij bezat. Zeer weinige dagen namelijk vóór zijnen dood, naar alle gedachten hierdoor verhaast, ontving hij van het Stads-bestuur dezen *beleefden* brief:

Amsterdam, 18 *Mei* 1811.

De enz.

aan

Den Heer J. DE BOSCH.

Mijn Heer!

De beperking, waarin ik mij, ten aanzien der stedelijke uitgaven, gebragt vinde, heeft mij, mijnes ondanks, gedrongen, om een aantal verdienstelijke Stads-Ambtenaren uit derzelver posten te ontslaan. De drang der omstandigheden heeft mij belet, om aan mijnen wensch te voldoen, om u, mijn Heer! daarvan te kunnen uitzonderen. Ik zie mij dus verpligt, u te communiceren, dat ik ook u als eersten Stads Klerk honorabel heb moeten ontslaan, met dankzegging voor de goede diensten, door u in de uitoefening van voorz. post, aan de voormalige Politieke Secretarie dezer Stad bewezen.

Het

Het strekt mij tot genoegen, bij deze gelegenheid, de verzekering te kunnen herhalen van de opregte achting, die ik u, mijn Heer! steeds toedrage.

De enz.

En deze brief was geteekend door eenen zijner meest bekende en oude vrienden, op wiens verwantschap de brave DE BOSCH gewoon was te roemen. Nog spijt het mij, dat ik, zoo zijn niet nabijzijnd sterven vermoedende, dit harde vonnis, in zoo vriendelijke woorden, niet maar onthouden heb aan het teedergevoelig hart van DE BOSCH, die, hoe diep ook gegriefd, met den edelsten moed en gelatenheid den slag droeg, die hem van alles, ook van boeken en rust, — behalve die der ziele, — moest berooven. Inderdaad, mijn Oom scheen meer medelijden te hebben met mijne smartelijke verontwaardiging, dan gevoel van zijnen tot behoefte verwezen ouderdom van 72 jaren. — Nimmer vergeet ik echter de moeite, waarmede hij de laatste naamteekening, op zijn bed, volbragt, wanneer hij, op aandrang van mij en de mijnen, zich onderwierp aan onze aansporing, om zich regtstreeks in eenen brief, zijner waardig, toch hooger te wenden, en daaronder stelde: *Malade et attaché à son lit.*

Deze brief, — dank zij Gode, die den braven man, weinige dagen daarna, afloste en onttrok aan zoo ondankbare menschen! — deze brief behoefde niet verzonden te worden aan een dwingeland, gekroond als Koning en Keizer. — DE BOSCH ontsliep den 1en Junij, en ging

ging alzoo ter eeuwige rustplaats en heerlijkheid in, ter belooning van deugd en trouw, betoond in zoo vele opzigten en betrekkingen.

Bl. 33, *reg.* 18. — *Volle en rijke dichtader.* Zie zulke gedichten of *Anniversaria Sodalitii Patriae et Musis*, in de *Poëmata*, P. III. p. 115 en p. 123.

Bl. 34, *reg.* 18 *en* 19. — *Eene Latijnsche Verhandeling.* Zie dezelve in het 5e deel der *werken van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden*, gevolgd door eene Nederduitsche vertaling, door den kundigen PIETER VAN DEN BOSCH. De vraag was uitgeschreven in den jare 1777.

Bl. 34, *aan het einde en* 35. — Al de hier opgenoemde Lofredenen, uitgesproken in het genootschap *Concordiâ et Libertate*, destijds de beroemde kweekhof van beschaafde letteren, en van hetwelk de beroemde HENDRIK ALBERT SCHULTENS getuigde, dat het van alle Amsterdamsche Genootschappen het minst met uitwendigen luister schitterde en het meest inwendige waarde had; al deze lofredenen, zeg ik, behalve die op WILLEBRORD, zijn gedrukt, doch zonder den naam des Schrijvers:

Die op PIETER CORNELISZOON HOOFT, gehouden 30 Nov. 1773, in het *Algemeen Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, Deel I. Stuk I. bl. 305;

Op

Op GERARDUS JOHANNES VOSSIUS, geh. 28 Nov. 1775, als voren, Deel II St. I bl. 91;

Op den Wijsgeer CONFUCIUS, geh. 14 October 1788, als voren, D. IV St. I bl. 271;

Op WILLEBRORD, geh. 10 Nov. 1789.

Op *het herstellen der fraaije letteren in Italië, waartoe veel hebben toegebragt drie inboorlingen van Etrurië,* DANTES ALIGHERIUS, FRANCISCUS PETRARCHA *en* JOANNES BOCACIUS. *Eerste* en *tweede* redevoering, of wegens DANTES, geh. 25 Jan. 1791 en 21 Febr. 1792. Zie *Nieuw Algem. Magaz.* voorn. D. I St. 2 bl. 579 en 771.

Over PETRARCHA of *derde* redevoering, 14 Nov. 1794 en 15 Octob. 1799, *Nieuw Alg. Magaz.* voorn. D. III St. 2 bl. 599, en

Vervolg of *vierde* redevoering, *Vaderl. Magaz.* D. I St. I. Bl. 109.

Vijfde Redevoering, of leven van BOCACIUS, *Vaderl. Magaz.* D. 2 St. 2. bl. 737.

Op HERMANNUS GERARDUS OOSTERDIJK, geh. 20 October 1795, gedrukt te Amst. bij P. DEN HENGST 1795.

Op JOHAN RUDOLF DEIMAN, geh. 29 Maart 1808, Amst. bij denzelfden 1808.

Behalve deze, hield DE BOSCH in hetzelfde Genootschap nog de volgende redevoeringen, deels gedrukt, meest onuitgegeven:

1769. — 19 Dec. Over de zedekunde der Heidenen, of, in hoeverre dezelve daarin, buiten het licht der Openbaring, gevorderd zijn.

1772. — 24 Maart. De lof van JOOST VAN VONDEL als Dichter. Zie *Algem. Magazijn* voorn. D. I St. 1. bl. 495.

1773. — 28 Maart. Vergelijking tusschen het vernuft van de Grieken en Romeinen.

1777. — 21 Jan. Welke zijn de algemeene oogmerken, die een Dichter moet bedoelen? Welke zijn de eigenaardige onderwerpen der dichtkunst? Welke zijn deszelfs algemeene regelen?

1779. — 19 Jan. De ware oorzaak van de grootheid der Romeinen, aangewezen in hunne instellingen en wijze van opvoeding. Zie *Alg. Magaz.* voorn. D. II St. 2 bl. 589.

1780. — 18 Jan. Over de nuttigheid der Historiekunde in het vergelijken der levens van beroemde mannen. Zie *Alg. Magaz.* voorn. D. I St. 2 bl. 653.

1780. — 31 Oct. Over het wezen der Dichtkunde en de wijze op welke een Dichter gevormd wordt.

1780. — 12 Dec. Vervolg van de voorgaande.

1781. — 20 Nov. De ware beoefening der Dichtkunde.

1781. — 27 Nov. Vervolg van de voorgaande.

1784. — 7 Dec. Troostrede van SERVIUS aan TULLIUS, over den dood van zijnen zoon. Zie *Alg. Magaz.* voorn. D. I St. 2 bl. 738.

1786. — 19 Dec. De dichterlijke bekwaamheden van HOMERUS.

1787. — 26 Nov. Het leven en de gevoelens van PIJTHAGORAS.

1788.

1788. — 29 Jan. Het negende en tiende boek van de *Ilias* van HOMERUS.

1788. — 21 Febr. Het zestiende en één-en-twintigste boek van de *Ilias* van HOMERUS.

1788. — 29 April. Kort begrip van het verhandelde in het Genootschap *Concordia et Libertate*, in het Wintersaisoen van 1787 tot 1788.

1795. — 29 Dec.
1796. — 2 Febr.
1796. — 16 Febr. } De Hecuba van EURIPIDES vertaald.

1796. — 26 April. Over 't verhandelde in het Genootschap *Concordia et Libertate* van 1795 tot 1796.

1796. — 11 Oct. Ter nagedachtenis van zes leden van het Genootschap, waaronder de Hoogleeraar NICOLAAS BONDT en de Rector der Latijnsche Scholen RICHEUS VAN OMMEREN.

1798. — 23 Oct. De Pheniciërs, of Gebroeders van Thebe, vertaald naar EURIPIDES.

1800. — 14 Oct. Het groot belang, dat de oude Wetgevers en Dichters in den Godsdienst gesteld hebben.

1801. — 24 Nov. Betoog, dat in overoude tijden de Dichters de eerste onderwijzers en beschavers van het menschdom zijn geweest.

Mij staan nog andere voorlezingen in *Concordia* voor, bij voorbeeld: *Over de gelijkheid der menschen*, en *Over het gedrag van* CICERO *en de tegenwoordige meeningen deswege*, alsmede *Over de vatbaarheid der dieren*;

 maar

maar de juiste tijd, wanneer deze gehouden zijn, is mij onbekend. In de kamer van dit Genootschap *Concordia et Libertate* is eene Latijnsche *inscriptie* of een vers, te vinden in de *Poëmata*, p. 289; gelijk ook in de groote intreekamer van 't Genootschap *Felix Meritis*. Zie *Poëmata*, p. 293.

Het ware inderdaad belangrijk, eens afzonderlijk na te gaan en in het licht te stellen de verdiensten van DE BOSCH, als Nederduitsch Letterkundige. Zijn stijl was ook hier uitstekend; alles geestig, onderhoudend en als medeslepend, vol wijsgeerige en zedelijke toepassingen. De lofrede op OOSTERDIJK bovenal is een meesterstuk van taal en zaken. Zijn uiterlijke wijze van verhandelen of opzeggen was zoo *naïf*, natuurlijk, ongedwongen en innemend, dat inderdaad men den man niet hooren kon, zonder naar hem met de meeste aandacht te luisteren, ja dat meer is, zonder hem als 't ware lief te krijgen. Gedurig had men voor den geest: *Pectus est, quod disertum facit*, „ Zijn hart „ maakt hem welsprekend."

Bl. 35, *reg.* 21. — *Maatschappij van Landbouw.* Tot al, wat nuttig en goed was, bragt DE BOSCH het zijne gaarne toe. Wanneer men hem regt goed gekend heeft, en in aanmerking neemt, dat hij bijna nimmer uit de stad ging, en geen kennis van Landbouw hoegenaamd had, schijnt het onbegrijpelijk, hoe hij den post van geheimschrijver bij deze maatschappij, twintig jaren, hebbe waargenomen, en zulks met zoo veel goedkeuring, dat hem den 19en Mei 1795 eene zilveren me-

medaille tot erkentenis plegtig werd ter hand gesteld. Dan ieder wist, waarover DE BOSCH wel, waarover niet moest geraadpleegd worden, maar hij zelf maakte ook geen aanspraak van kunde over zaken, die hij niet verstond. Hij nam dezen post, zonder eenige bezoldiging of voordeel hoegenaamd, waar; integendeel veertig jaren lang voldeed hij als Lid der maatschappij zijne toelage, gelijk de andere Leden, en, ware het niet geweest de band van vriendschap voor de Leden, en hartelijke genegenheid voor de zaak, gaarne had hij zich los gemaakt van deze werkzaamheid, waarin anderen hem nu, om dezelfde redenen, gaarne behielden.

Bl. 35, *reg.* 25. — FREDERIK ALEWIJN. Hoe meer ik de vrienden van mijnen Oom naspoor, hoe meer ik bespeure, dat deze onder die genen behoord heeft, aan welke hij al zeer naauw verbonden geweest is. — DE BOSCH verhaalde menigmaal, hoe zij als jonge lieden zamen leerden en zamen speelden; en hoe, bij het schaatsenrijden aan stads vesten, zij beiden schier den dood in het wrakke ijs zouden gevonden hebben, zoo zijn moed niet onverschrokken het dadelijk gevaar had overwonnen. In het begin van 1771 begroette DE BOSCH zijnen vriend, toen reeds lid van de Vroedschap te Amsterdam en Dijkgraaf van de Beemster, als te vijfden male tot Schepen der stad verkozen. — Zie *Poëm.* p. 137—142. Deszelfs overlijden, in het laatst van 1794, vierde hij met de hartelijkste lijkklagt, waarin ook de bijzonderheden, waarvan in deze lofrede melding gemaakt wordt,

en de bewijzen hunner hartelijke vereeniging, reeds van jongs af, worden bijgebragt.

Bl. 36, reg. 4 van ond. — *Korte beschrijving van zijne boekerij.* Deze is tweemaal voor eigene rekening van DE BOSCH gedrukt te Utrecht bij WILD en ALTHEER. De inleiding is regt naïf en de stijl allergemakkelijkst. Genoeg zij het, hier over te nemen, dat, behalve de gezetheid op uitwendige netheid en luister der boeken, alles inwendig zoodanig naauwkeurig werd nagezien, dat er geen vlak, schrap of wormteeken, veel min eenige scheur of gemis van bladzijde of gedeelte van die, geduld werd. Nimmer kwam er daarom eenig boek tot zijne verzameling, of het werd ten naauwkeurigste nagezien, en, zoo mogelijk, verbeterd, anders weggedaan.

De eerste uitgave der *Anthologie*, geheel met kapitale letters gedrukt, kostte hem honderd en vijftig guldens, op de verkooping van BURMANS boeken: — er was één blad dubbel en een ander te kort; hij kocht op de veiling van CREVENNA's verzameling een ander voor honderd guldens, tot aanvulling.

Bl. 37, reg. 4. — *Onder den buit van* DARIUS *een kistje.* Zie hierover onder anderen PLINIUS, *Hist. nat.* Lib. VII. Cap. 29, op welke plaats hier gedoeld wordt. Vergelijk PLUTARCHUS in het begin van het leven van ALEXANDER, en wel de uitnemende vertaling van de Heeren WASSENBERGH en BOSSCHA, D. IX. bl. 32 en de aan.

aanteekening (*o*). De eerbied voor HOMERUS was bij DE BOSCH zoo groot, dat hij deszelfs marmeren Borstbeeld, hetwelk bij den opgang naar zijn studeervertrek stond, niet dan met eerbied naderde.

Bl. 37, *reg.* 5 *van ond.* — *Onder weinigen.* Behalve een tweetal boekhandelaars, waren de Hoogleeraar VAN LENNEP, mijn broeder ABRAHAM DE VRIES en zwager J. M. KEMPER de voornaamsten.

Bl. 38, *reg.* 8 *van ond.* — TERENTIUS. Deze schrijver was ten hoogste geliefd bij mijnen Oom. Vele gezegden van dezen menschkundigen dichter, en onder dezelve ook voornamelijk de aangehaalde uit het begin van den *Heautontimorumenos*, werden dikwerf door DE BOSCH gebezigd, die in het gemeen van het korte en spreukrijke een groot minnaar was.

Bl. 39, *reg.* 4 *en* 5. — WIJTTENBACH. Zie *Epist. ad* BOSSCHIUM, p. 25.

Bl. 40, *reg.* 2. — *Partijgeest.* DE BOSCH was zoodanig tegen al wat partij heeten mogt, dat hij met felle drift niet ophield uit te varen, tegen alle aanhangers van bepaalde kleur of standaart: — „Ik ken „slechts ééne goede partij," zeide hij duizendmaal: „zij is die van de goede zaak, en van welmeenende „menschen, en ik draag er roem op, geene andere

„ voor te staan of tot vrienden te hebben." De moeite, die DE BOSCH zich gaf, om verdeelde bloedverwanten, verwijderde vrienden, onëenige regeringsleden, tot elkander te brengen, is ongeloofelijk voor hun, die hem niet gekend hebben, voor anderen zeer begrijpelijk, voor allen eerbiedwaardig.

Bl. 41, *reg.* 2. — *Hoogleeraars.* Voornamelijk A. KLUIT, C. BOERS en J. LUZAC. — DE BOSCH werd tot Curator der Leydsche Hoogeschool benoemd, op de voordragt van zijne bijzondere vrienden CORNELIS VAN LENNEP en JOHANNES LUBLINK DE JONGE, toen leden van het Wetgevend Ligchaam.

Bl. 42, *reg.* 6. — *Dat, daar* WIJTTENBACH *den eersten prijs wegdroeg, hij den eerstvolgenden verkreeg.* Zie de beide verhandelingen in het *vierde* deel van TEIJLERS *Godgeleerde verhandelingen.* Opmerkelijk is het, dat twee geleerden, te zamen wonende, beide te gelijk bekroond werden; nog opmerkelijker, dat, de gulle DE BOSCH zijn doel voor WIJTTENBACH niet verborgen houdende, deze echter, te dezen aanzien minder openhartig, het zijne voor DE BOSCH bedekt hield.

Bl. 42, *reg.* 15. — MOHAMMED *enz.* De eerste of gouden prijs werd weggedragen door eenen vreemdeling; aan de verhandeling van DE OSCH werd de eerste zilveren toegekend. — Zie dezelve in het vijfde deel

van

van de *Godgeleerde verhandelingen bij* TEIJLERS *genootschap.*

Bl. 42, *reg.* 6. *van ond.* — *Er was juist in dien tijd eene school van menschen voor den dag gekomen, die in de dichtkunst schier alles tot eene vaste regelmaat wilden gebragt hebben*, enz.

Was er immer eenig antwoord tijdig, stout en doeltreffend, het was dit van DE BOSCH: *over de regelen der Dichtkunst.* De waarheid zegepraalde over de vooringenomenheid, en de verzorgers van TEIJLERS instelling waren edelmoedig genoeg, met goud te bekroonen de welgeslaagde pogingen van hem, die hun en anderen, naar eisch, het regte spoor in de zaak aanwees. Het nut, door deze verhandeling aangebragt, is ten uiterste groot geweest, en dit uitstekend antwoord strekt ook nu tot eene leering en waarschuwing voor hun, die de teedere en gevoelige dichtkunst door banden, haar vreemd en ondragelijk, nog heden ten dage zouden willen belemmeren.

Dezelve is te vinden in het *tweede stuk van de verhandelingen van* TEIJLERS *tweede genootschap.*

Bl. 44, *reg.* 20. — *Ook dezen prijs heeft* DE BOSCH *weggedragen, door eene korte opgave te leveren van den inhoud der gansche Ilias, met ondergevoegde aanmerkingen*, enz.

De handleiding, in deze uitstekende opgave van de *Ilias*, aan den Nederduitschen Dichter gegeven, om de

ouden en vooral HOMERUS te kennen, is zóó wel gekozen, en het doel zóó juist getroffen, dat ik gaarne onderschrijve het oordeel van hun, die aan deze oordeelkundige aanwijzingen te bedoelden einde, meer dadelijk nut toekennen, dan aan volledige vertalingen. Geen wonder, dat deze prijsverhandeling steeds in hooge waarde gehouden wordt, en ook in het Hoogduitsch is overgebragt door den vriend van DE BOSCH, E. H. MUTZENBECHER, onder den titel *Ueber* HOMERS *Ilias. Zullichau* 1788. Zie het oorspronkelijke in het *zesde* stuk der *Verhandelingen van* TEIJLERS *tweede genootschap.*

Bl. 45, *reg.* 17. — *Gevoelen van eenige nieuweren over de Ilias*; voornamelijk van FREDERIK AUGUST WOLFF in zijne voorrede voor den HOMERUS. Dit werk was aan RUHNKENIUS, die echter dit gevoelen geenszins goedkeurde, opgedragen. — Zie WIJTTENBACH in *Vita* RUHNKENII, p. 214.

Bl. 46, *reg.* 19. — *Verzameling zijner gedichten.* De uitgave van 1803, in *quarto* gedrukt, bij WILD en ALTHEER te Utrecht, werd in 1808 gevolgd door een *Appendix.*

Over de bijzondere verdiensten van DE BOSCH, als dichter, nader en beter uit te weiden, dan mijn vriend de Heer van LENNEP hier gedaan heeft, is niet mogelijk; ook zal het niet noodig zijn, de straks aangehaalde verzen hier juist aan te wijzen; doch dit acht ik hier,

hier, ter handhaving van de regtmatige eer mijns Ooms, niet ongepast aan te merken, dat, ondanks zijnen zeer gemakkelijken dichttrant, hij onder de beste Latijnsche dichters van ons land te tellen is, en dat hij, ook in zijnen ouderdom, eene dichtkracht behouden heeft, die met regt de verwondering van allen verdiende.

Bl. 47, *reg.* 10 *v. end.* — *Dat* DE BOSCH *tot die geenen behoorde, wier blanke en ronde oprechtheid door dien mensch bedrogen is geworden.* Uit hetzelfde oogpunt, als de Heer VAN LENNEP, beschouwde reeds dadelijk in den jare 1800 de zoo schrandere als kundige WILLEM BILDERDIJK dezen lierzang, en deed destijds eene voorzegging die volkomen door de waarheid achtervolgd werd. Zie *Wit en Rood*, D. 1. bl. 176—181. Dit gedicht van den hoofddichter van ons Vaderland aan DE BOSCH wordt met recht gehouden voor een der allervoortreffelijkste voortbrengsels van zijn hoogstzeldzaam vernuft en onnavolgbaar dichtvermogen.

Bl. 49, *reg.* 10. — BURMAN. *Deszelfs voortreffelijk bijschrift op* DE GROOT.

DE BOSCH verhaalt het hier bijgebragte zelf, en haalt het bijschrift aan, vóór het *vierde* deel der *Bloemlezing*, in het begin der opdragt aan den Heer VAN LENNEP.

Bl. 49. *reg.* 15. — *Dat er van* DE GROOT, *in de boekerij van* BURMAN, *eene onuitgegevene Latijnsche ver-*

vertaling in versmaat van de grieksche Bloemlezing enz.

Dit Handschrift komt voor in den Catalogus der Handschriften, achter de *Bibliotheca Burmanniana*, p. 15. N°. 2389.* en werd door den Heer DE BOSCH gekocht voor *f* 160. Geestig beschrijft WIJTTENBACH, in de aankondiging van de uitgave der *Anthologie* door DE BOSCH, *Philom.* Vol. II. p. 203, hoe, onder anderen, laatstelijk VALCKENAER op dit handschrift voor BRUNCK bood, en naderhand bij DE BOSCH te vergeefs voor nog hoogeren prijs, dan die van den koop, aanzoek deed, het geen bij DE BOSCH nog vuriger liefde voor het Handschrift, en meer lust tot de uitgave deed geboren worden. Dit Handschrift, het geen ik het genoegen had, in den jare 1794 af te schrijven voor mijnen Oom, is door BURMAN eigenhandig vervaardigd naar het, zoo ik mij niet bedriege, eigenhandige van GROTIUS, berust hebbende in de boekerij van JACOBUS PHILIPPUS D'ORVILLE, en nu in die der *Oxfordsche* Hoogeschool. — DE BOSCH kreeg het zoo evengemelde ter leen en heeft het ten naauwkeurigste met het Handschrift van BURMAN vergeleken. De bestuurders der Oxfordsche Bibliotheek hadden verpligting aan DE BOSCH, wegens den dienst, dien hij, in de zaak der D'Orvilliaansche Handschriften, hun gedaan had. — Zie hierover, en hoe de boekerij van D'ORVILLE in handen van vreemden kwam, WIJTTENBACH *Bibl. Crit.* Vol. III. Part. 3. p. 160—163.

Bl.

Bl. 50, *reg.* 8 *v. ond.* — *Glans van uitgave, volgens het oordeel zelfs van buitenlanders.* Men vindt, zoo veel ik weet, drie zeer belangrijke buitenlandsche recensiën der *Anthologie*, door DE BOSCH uitgegeven. De eerste in de *Algem. Literat. Zeitung van Julij* 1810, de tweede in de *Gotting. Gel. Anzeigen* 1810, St. 104—30 Junij 1810; de derde in de *Melanges de Critique et de Philologie*, par S. CHARDON DE LA ROCHETTE, Tom. I p. 370—410. De laatste eindigt aldus: „ *L'execution de* „ *cet ouvrage fait honneur aux presses Hollandaises.*"

Bl. 51, *reg.* 11. — CRAS. *In een' Latijnschen brief.* Deze beroemde brief is in den jare 1810 geschreven, gedrukt in 1812, en aan vrienden rondgedeeld, met eene opdragt aan den Heer DANIEL HOOFT. Keurigheid van stijl en hartelijke genegenheid voor DE BOSCH blinken in denzelven even zeer door. De lofspraak op DE BOSCH, zoo in de opdragt, als in den brief, is krachtig en juist. In de *Poëmata* van DE BOSCH, p. 167, heeft men een wederkeerig blijk van de achting en vriendschap van dezen voor CRAS, bij gelegenheid dat dezelve, in den jare 1795, het Hoogleeraarschap, gedurende *vijf en twintig jaren*, te Amsterdam, met den meesten lof had waargenomen. — Het overlijden van dezen geleerden man, den bijzonderen vriend van mijnen Oom, den roem der Amsterdamsche doorluchtige School, en den onvermoeiden handhaver van beschaving, die het scherpzinnigst oordeel met den fijnsten smaak paarde, wordt mij juist geboodschapt, terwijl ik

dit

dit schrijve. Hij bereikte den ouderdom van 81 jaren, en stierf, desniettemin, veel te vroeg voor zijne Vrienden, het Athenæum, onze Stad en het Vaderland.

Bl. 52 *reg.* 16. — HORATIUS Od. 7 Lib. IV. vs. 17 et 18.

Quis scit an adjiciant hodiernae crastina summae
Tempora Di Superi?

Bl. 53, *reg.* 9 *v. end.* — *Den eerpalm aan* TIEDEMANN *betwist, eenen Wijsgeer* enz. Zeer velen hebben bij de uitgave der beide verhandelingen in 1804, (zie het *twaalfde* Stuk van TEIJLERS *tweede Genootschap*,) geoordeeld, dat het antwoord van den Heer DE BOSCH boven dat van den Hofraad TIEDEMANN de voorkeur verdiende, en de openhartige DE BOSCH, niet gewoon te veinzen, of zijn eigen werk boven verdiensten te verheffen, oordeelde er zelf aldus over, en rekende zich, om de zaak zelve, (zijns oordeels, door TIEDEMANN uit een verkeerd oogpunt beschouwd,) verpligt, de hoofdgronden van den wijsgeerigen Verhandelaar in eene voorlezing in *Concordia* te wederleggen, waarin hij zeer gelukkig slaagde.

Bl. 53 *reg.* 6 *van ond.* — *In den jare* 1808 *heeft* LODEWIJK, *toen Koning van Holland* enz. Het schijnt mij hier gepast, de mij bekende vereeringen op te noemen, waarmede landgenooten en vreemden DE BOSCH hebben onderscheiden. Ik zal zulks doen naar de orde der jaren:

Hij

Hij werd in

1776 Lid van de Maatschappij van *Wetenschappen te Haarlem*, en Geheimschrijver van de Maatschappij van *Landbouw te Amsterdam*.

1780 Lid van de Maatschappij van Nederlandsche *Letterkunde te Leyden*.

1792 van het *Zeeuwsche* Genootschap te *Vlissingen*.

1798 Curator der *Hoogeschool* te *Leyden*.

1800 Honorair Lid van het Genootschap van Wetenschappen te *Jena*.

1805 Lid van het *Utrechtsche* Genootschap van Wetenschappen enz.

1807 Ridder van de *Koninklijke Orde* van Verdiensten.

1808 Lid van het *Koninklijk Instituut* van Wetenschappen, fraaije Letteren en Kunsten.

1811 — 9 Mei, Lid van de Koninklijke *Societeit* van Wetenschappen te *Göttingen*.

De laatste benoeming, door HEIJNE bewerkt, en een regt hartelijke brief van dezen, herwaarts gezonden, werden ontvangen weinige dagen na het overlijden van DE BOSCH.

Bl. 54, *reg.* 13. — *Over den brief van* HORATIUS *aan de Pisoos* enz. In het *eerste* deel van de Latijnsche werken van de *derde klasse* van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen enz., komt voor: HIERONYMI DE BOSCH, *dissertatio de* Q. HORATII *Flacci*

Epis-

Epistola ad Pisones de arte Poetica en *Curae Secundae in* Q. FLACCI HORATII *Epistolam ad Pisones de arte Poetica.* — Geleerdheid en liefde tot eene vrije behandeling der letteren, vooral in de dichtkunde, stralen hier, gelijk in al de werken van DE BOSCH, door. De beroemde H. C. A. EICKSTÄDT, Hoogleeraar te Jena, heeft van dit stuk, waarvan weinige exemplaren afzonderlijk gedrukt zijn, eene beoordeeling gegeven, in de *Auspicia novi Prorectoratus Acad. Jenens. die* 5 *Aug.* 1810.

Bl. 54, *reg.* 3. *v. ond.* — *Zijn ligchaamsgestel* enz. DE BOSCH had wel een eenigzins voos, maar anders een zeer gezond ligchaam, en leed slechts enkele malen aan zware neusbloedingen, die dan ook naauwelijks te stillen waren. Zijne Geneesheeren en Vrienden, eerst J. R. DEIMAN, en na deszelfs overlijden D. DIJLIUS, gaven hem slechts zelden medicijnen, welker veelvuldig gebruik DE BOSCH ten uiterste afkeurde, maar rieden hem aan, zich veel te bewegen. Doch hij was geen liefhebber van wandelen, en, zwaar van ligchaam zijnde, eenigzins moeijelijk ter been, waarom hij, op straat gaande, dikwerf stil stond. — Het puistje aan zijn been, waarvan zoo aanstonds melding gemaakt wordt, bestond reeds vroeger, en had hem meermalen onrust verwekt, maar de ziektestof werd, door de opening daarvan, ontwikkeld, gelijk te regt hier gemeld is.

Bl. 56, reg. 7 v. ond. — Na de hevigste smarten — met eene uitnemende standvastigheid verduurd te hebben. Deze was inderdaad zoo groot, dat zij de verwondering wegdroeg van allen, zelfs van die hem geheel kenden, en wisten, dat DE BOSCH niet slechts dichter, maar tevens wijsgeer was, niet in woord en bespiegeling, maar in daad en waarheid, en zoodanig, als een Christen past. Onder de grievendste pijnen behield hij zijnen opgeruimden aard. Hij was er zeer op gezet, in het licht en de lucht des Hemels, als in het beeld en uitvloeisel der goddelijke goedheid, tot zijnen laatsten stond zich te verlustigen, en zich alzoo te sterken, waarom hij de gordijnen voor glazen en legerstede, en de vensterramen zelve, zoo veel mogelijk, openen liet.

Bl. 57, reg. 6. — Heilige geschriften. Bijna dagelijks las DE BOSCH in eenzaamheid in dezelve, vooral in die van het Nieuwe Verbond, hetwelk hij in het Grieksch naauwkeurig bestudeerde, achtende het onvoegzaam, deze studie, bij die der overige oude letteren, eenigermate te verwaarloozen. Van hier, dat een Grieksch Testament, tot zijn dagelijksch gebruik gediend hebbende, menig blijk heeft van vergelijking met HOMERUS, LUCIANUS, XENOPHON, THEOPHRASTUS, VIRGILIUS, OVIDIUS, SENECA en andere ongewijde schrijvers.

DE BOSCH was in het godsdienstige voor gepaste vrijheid van uitleggen en denken, maar hield zich zelven, op het voetspoor zijner ouderen, aan de stipte letter en bepaalden zin der heilige oorkonden, die, boven

menschelijke wijsheid, ten stelligste beslissend moesten worden geacht. De geliefde DE GROOT werd door hem te regt, als de uitlegger bij uitnemendheid, vereerd en steeds geraadpleegd. Van ligtzinnige Uitleggers, vooral onder de Duitschers, was hij zoo afkeerig, dat hij menigmaal gewoon was te zeggen: *Eerst zochten zij mij mijnen Bijbel, nu pogen zij ook mijnen* HOMERUS *mij te ontnemen.*

Bl. 57, *reg.* 19. — *Toen ongeveer in die zelfde volksberoeringen*, HENDRIK CALKOEN, *zijn ambtgenoot in de Stads Secretarij, aan wien hij zeer gehecht was, uit deszelfs post verdreven* enz.

Het zij mij geoorloofd, in de eerste plaats, hier iets omtrent CALKOEN aan te stippen.

HENDRIK of HENRICUS CALKOEN was een geleerd, standvastig en edelaardig man. Hij was geboren in 1742. In 1777, na het volbrengen zijner studiën en zijne bevordering tot *Advokaat*, behaalde hij den door het Amsterdamsch Genootschap: *Floreant liberales artes* uitgeloofden eerprijs, met eene meesterlijke verhandeling *over het vóórkomen en straffen der misdaden*, in 1780 te Amsterdam uitgegeven. Ook verscheen in 1780 nog van hem in het licht: *Het politiek systema van de Regering van Amsterdam in het waar daglicht voorgesteld, en haar gedrag verdedigd, tegens de beschuldiging van den Ridder Torke.* In 1783 gaf hij uit: *Verslag en beoordeeling van de missive en memorie, door Z. H. den Heere Prinse van Oranje en Nassau, aan Hun Hoog Mog. op den 7 October* 1782 *overgegeven,*

ven, over zijne gehoudene directie, als Admiraal-Generaal van de Unie; in 1784 en 1785: *Amsterdamsche Brieven* I—V.; naderhand andere losse stukjes. — Als Lid van het genootschap *Concordia*, hield hij van 1769 tot 1796, wanneer hij bedankte, *vier en dertig* voorlezingen, over belangrijke onderwerpen b. v. CORNS. PIETERSZ. HOOFT *geschetst als Staatsman, Vaderlander en Amsterdammer. — Over het beteugelen van de vrijheid der Drukpers. — Over de vraag, wie noodzakelijker is, een Doctor of een Advocaat. — Dankbare herinnering der diensten van de gebroeders* DE WIT, *den Lande bewezen. — Verdediging van* OLDENBARNEVELD. — *Over de oude Schutterijen. — Over de pijnbank. — Over de onafhankelijkheid van America. — Neutraliteit in het geschil tusschen de Antieken en Modernen. — Ontwerp van een algemeen staatkundig Woordenboek. — Over* CHARLEMAGNE *en deszelfs opvolgers. — Lofreden op Koning* ALFRED, en anderen.

WIJTTENBACH *Epist. ad* BOSSCHIUM p. XXIII. maakt hem naar waarheid af, als *iemand van regt goede natuurlijke gaven, met een fijn en snel gevoel van het goede en schoone, genoegelijk en vrolijk, spottend om de dwaasheden van het gemeen, edelmoedig en trouw om anderen te helpen, hetgeen vooral uitblonk in zijne kunde en bedrevenheid in regtszaken; in den stroom van Burgerlijke oneenigheden als verzwolgen*, voegt WIJTTENBACH er bij, *verkoos hij liever standvastig zijn belang en zijnen post op te offeren, dan de inspraak van hart en geweten te kort te doen.* Niet uit hoofde van veelvuldige verpligting, die ik aan dezen edelen

man hier openlijk gaarne betuig, maar uit liefde der waarheid, doe ik hulde aan zijn schrander oordeel, die mij in den jare 1794 en later, op wijsgeerige en geschiedkundige gronden, gewoon was te voorzeggen, wat later, vooral in Frankrijk, gebeurde.

Zijne standvastige politieke beginsels, en huisselijke zorgen en beslommeringen, waarop hij niet gerekend had, deden hem, oud zijnde, veel lijden. Hij droeg echter dien last geduldig, en vond in de allerlaatste jaren zijns levens nog eenige verlichting, door verbeterde omstandigheden. Hij werd door Z. M. naar verdiensten als Ridder van den Nederlandschen Leeuw onderscheiden, en genoot slechts kort een *pensioen* van het stadsbestuur, dat hem reeds vroeger regtmatig toekwam. Hij overleed in 1818.

Wat de zaak zelve, de *remotie* der ambtgenooten van DE BOSCH, HENRICUS CALKOEN en ISAAC DUIM, (want ook deze was in hetzelfde geval,) en de maatregelen, door DE BOSCH daartegen vruchteloos genomen, aangaat, ik zoude over hetzelve veel kunnen schrijven, ja een boek kunnen openen, waarin, tegen de blanke deugd en levendigen moed van DE BOSCH, menig zwart en laf beeld zou afsteken. Gaarne handelende in den geest van mijnen Oom, houde ik hetzelve liever gesloten, hoewel het mij moeite kost. Genoeg zij het dan te melden, dat DE BOSCH, (hoe wars anders van in staatkundige bemoeijenissen regtstreeks of zijdelings zich te mengen, en ondanks de kwaadaardigste smaadredenen en schotschriften, tegen hem hierover uitgegeven, en die nog bij mij voorhanden zijn,) niets

ont-

ontzag, om met waardigheid en vastheid, in volksvergaderingen, waarin hij anders nimmer kwam, en in Raadzalen, waarvan een andere geest, dan de zijne, hem wel verwijderen moest, mondeling en schriftelijk, de stoutste verdediging en de edelste gevoelens openlijk te doen hooren; gevoelens, die wel hem zelven in gevaar, maar de waarheid, die hij hooger achtte, in het helderst licht stelden.

Ik kan echter niet afstappen van deze zaak, zonder hulde te doen aan de Heeren JAN VAN STAPHORST en ANTON REINHART FALCK, waarvan de eerste, nu bereids overleden, dadelijk geene poging spaarde, om de edelaardige pogingen van DE BOSCH, tot behoud van CALKOEN en DUIM, te ondersteunen; en de andere naderhand al het mogelijke toebragt, om naar omstandigheden, zoo niet beide, ten minste den éénen, DUIM namelijk, te herstellen, hetwelk hem, tot groote vreugde van DE BOSCH, gelukte.

DE BOSCH was in den jare 1796 niet min verontwaardigd over de verwijdering der Stads Secretarissen, zijne vrienden, en, ondanks hij deze zijne verontwaardiging openlijk te kennen gaf, verzocht men hem, destijds, als Secretaris der stad in hunne plaats, op te treden, hetwelk hij, zonder eenige bedenking, dadelijk met verontwaardiging van de hand wees.

Bl. 58, *reg.* 7. — *Zelfs in zijne voorredenen* enz. Zie voornamenlijk *voor het Vierde deel* der *Anthologia*. Dan in alle geschriften van DE BOSCH stralen door edele lief-

liefde tot gepaste vrijheid in de Letteren en afkeer van dwang of vertoon van meesterschap.

Bl. 58, *reg.* 3 *van onderen.* — HEYNE. Onder de buitenlanders was er niemand, voor wiens letterkundigen arbeid en persoonlijke hoedanigheden DE BOSCH zoo veel achting had, als voor HEYNE. Zie over dezen beroemden man de waardige *Hulde aan Christian Gotlob* HEYNE, van mijnen Vriend C. J. VAN ASSEN, 's Gravenhage 1816.

Bl. 59, *reg.* 20. — PIETER NIEUWLAND enz. Over de betrekkingen van NIEUWLAND tot het geslacht der DE BOSSCHEN en inzonderheid tot mijnen Oom JERONIMO uit te weiden, zoude slechts herhaling zijn van den lof, te regt door anderen en inzonderheid door den Heer VAN SWINDEN, deswege verkondigd.

Over NIEUWLAND zelven, als een hoogst zeldzaam mensch, eenige aanwijzing te doen, is overbodig, daar geen sterveling hieraan twijfelt en zoo veler schriften deswege overeenstemmen. — Die zien wil, hoe NIEUWLAND over J. DE BOSCH dacht, leze slechts zijn Latijnsch gedicht, te vinden achter de *Epistola* H. C. CRAS *ad* HIERON. DE BOSCH. Hartelijker, dankbaarder, kan wel geen gevoelig en getroffen hart zich uitdrukken; ook is er misschien niets voorhanden, hetwelk de edelaardigheid van DE BOSCH zoo kort en zakelijk kenmerkt.

Bl.

Bl. 59, *reg.* 20. — JAN FREDERIK VAN BEECK CALKOEN. Zie, behalve min uitvoerige berigten, het werk *ter gedachtenisse* van hem en zijne schriften, te Utrecht in 1813 uitgegeven.

Bl. 60, *reg.* 8. — VAN OMMEREN. Aan de verdiensten van RICHEUS VAN OMMEREN werd, gelijk wij met een enkel woord bereids gemeld hebben, door den Heer DE BOSCH zeer eigenaardig regt gedaan in eene korte schets van zijn karakter en leerwijze, voorgedragen den 11en October 1796 in het genootschap Concordia, waarin VAN OMMEREN zelve zulke meesterstukken van stijl en kennis had medegedeeld. Misschien breng ik, daar sommige werken van dezen uitmuntenden man onuitgegeven nog voorhanden zijn, dezelve eerstdaags in het licht, met eene voorlezing over dezen mijnen leermeester, bereids in letterkundige kringen voorgedragen.

Bl. 60, *reg.* 8 *v. onderen.* — KEMPER *in zijne fraaije voorrede voor de Boekenlijst.*

De lofspraak, door mijnen hooggeachten zwager KEMPER aan onzen oom DE BOSCH in deze latijnsche voorrede voor den Catalogus gegeven, is zoo juist als welmeenend. Hij ontvange, voor dit blijk zijner dankbare genegenheid, ook van mij de betuiging eener hartelijke erkentelijkheid.

Bl. 60, *reg.* 6 *van onderen.* — *De schilderij, waarop*

 hij

hij zich wilde gemaald hebben (hij toch was ook van dit vak van schoone kunsten een liefhebber en bekwaam beoordeelaar,) als staande bij het graf van zijne zeer beminde zuster JUDITH.

Het schilderstuk, verbeeldende DE BOSCH, ten voeten uit, staande bij het graf van zijne jongste zuster, waarvan hier melding gemaakt wordt, als thans berustende in de gehoorzaal van de doorluchtige school dezer stad, is geschilderd door den vermaarden TISCHBEIN. Een ander, veel kleinder en enkel het borstbeeld, door denzelfden meester, is bij de Weduwe van BERNARDUS DE BOSCH. Een derde door C. H. HODGES, berust onder mij. Naar dit laatste is door den zooeven gemelden kunstenaar zelven eene fraaije en nog onuitgegeven zwarte kunstplaat vervaardigd.

Volgens het groote van TISCHBEIN, is het welgelijkend afbeeldsel voor de *Poëmata*, door den vermaarden REINIER VINKELES in het koper gebragt. Mijn neef JERONIMO DE BOSCH heeft een zeer uitvoerig geteekend portretje van onzen Oom, in zijne jeugd voorgesteld, door MARINKELLE. Van alle afbeeldsels had DE BOSCH met dit het meeste op, en vond, dat dit hem het best geleek. Zeker vertoont het 't best zijne gulle en opene gelaatstrekken. Ten bewijze kan strekken, dat ik onder de papieren dit onuitgegeven bijschrift, van mijnen Oom eigenhandig geschreven, heb gevonden:

Haec est vera mei facies florentibus annis,
Cui puero musae, cui placuere seni.
Simplicitas candorque meae sunt optima vitae
Munera, in aeternum quae mihi dona velim.

De

De liefhebberij voor de zoogenaamde beeldende kunsten was wel van jongs af bij DE BOSCH een trek der natuur, maar ontwikkelde zich echter meer, bij het toenemen der jaren, en was in den ouderdom eene kunstdrift geworden, die den gevoeligen grijsaard verwarmde en uitnemend wel stond.

Behalve de marmeren afbeeldsels van HOMERUS en CICERO, thans bij den Heer VAN LENNEP, schrijver dezer lofrede, berustende, en eenige fraaije schilderijen, door VAN DER HEIDEN, SAENREDAM, BERKHEIDEN en anderen, die de zijkamer bij mijnen Oom versierden, had DE BOSCH een ruim vertrek, waarin alleen Portretten van de beroemdste geleerden en van voorname vaderlandsche mannen geplaatst waren. Hier verlustigde zich DE BOSCH uitermate, wees gaarne deze schilderijen aan anderen, en stond altijd met het meeste welgevallen stil, bij de oorspronkelijke afbeeldsels van HUIG DE GROOT en deszelfs gade, door MIEREVELT, met welke stukken hij bij uitnemendheid was ingenomen.

Wat teekeningen en prenten betreft, bepaalde hij zich voornamelijk bij het werk van éénen kunstenaar, een man, wiens vernuft, zoo in teeken- als ets- en graveerwerk, hier te Lande geen wederga vindt, en wiens kunst door Buitenlanders nog niet genoeg gekend is; ik bedoele JAN LUIKEN. De verzameling der prenten van dezen meester, door DE BOSCH met veel kosten bijëenverzameld, waarin DE BOSCH zich als 't ware niet verzadigen kon, steeds bewonderende het veel omvattend

vernuft des kunstenaars, was keurig, volledig, ja eenig, waarom dezelve ook thans te regt een sieraad uitmaakt van het Koninklijk Prentenkabinet alhier.

Om een bewijs te geven, hoe zeer DE BOSCH, tot in zijne laatste oogenblikken, de liefde tot de kunst behield, strekke dit tot proeve: Tijdens zijne ziekte was er eene veiling der prenten van het bekende kabinet van den Heer VAN LEIJDEN. Hierop was het zeer zeldzaam en allerfraaist afbeeldsel van VONDEL door C. VISSCHER, bekend onder den naam van *den Fluitspeler*. Die zelfde prent had berust in de keurige verzameling van den Vader van mijnen Oom. — Dagelijks vroeg hij mij: „of het *Vondeltje al verkocht was*," herhaalde dit nog twee dagen vóór zijnen dood, en bad mij telkens, het toch ons niet te laten ontgaan.

Bl. 61, *reg.* 8. — DANIEL HOOFT. Voorzeker één der meest gemeenzame, zoo niet met den Heer C. VAN LENNEP, de gemeenzaamste vriend van DE BOSCH. Deze vriendschap kenmerkte zich door onafgebroken hartelijkheid van vele jaren, tot het sterven van DE BOSCH, waarbij het afscheid van HOOFT, weinige uren te voren, inderdaad allertreffendst was. Hiervan meerder te zeggen, of in den lof van den Heer HOOFT uit te weiden, hetzij in betrekking tot DE BOSCH of anderzins, zoude de zedigheid beleedigen van den man, in wiens bijzijn wij ons nog mogen verheugen. Hij, steeds de vriend van mij en de mijnen, blijve nog lang bewaard voor ons, ja voor al zijne vrienden, bovenal voor de door-

doorluchtige school dezer Stad en den roem van het Vaderland!

Bl. 61, *reg.* 13.—*Mijnen Vader, namelijk* CORNELIS VAN LENNEP. — Is er één hart geweest, gestemd in harmonie met dat van DE BOSCH, het is geweest dat van dezen man. Geen wonder, dat mijn Oom dezen als zich zelven, om niet te zeggen, meer dan zich zelven, beminde. En inderdaad, — in wien blonken meer uit zachtaardigheid, fijn gevoel, vernuft, kennis, smaak, minzaamheid, helder oordeel, vlugheid, nederigheid bij groote bekwaamheden, met één woord regtschapenheid? Vreesde ik niet, andere vrienden van DE BOSCH als van verre te kort te doen, of welligt den schijn te geven, van den zoon te willen behagen, door den vader hier naar eisch te verheffen, ik weidde zeker verder uit in den lof van hem, dien ik altijd onder de edelste menschen, de braafste Regenten, de gelukkigste Letterkundigen in aanleg en vermogen, om kort te zijn, onder de beste en bekwaamste mannen heb geëerbiedigd, en wiens beminnelijke hoedanigheden van gemakkelijkheid en zachtzinnigheid, niets schenen te vorderen, daar hem zoo veel toekwam.

Hij overleed in den jare 1813, in den ouderdom van bijna 62 jaren. — Veelvuldig was het nut, door hem gesticht, en, hoewel weinig zelve in het licht gegeven hebbende, verdiende hij alleszins eenen lofredenaar als den Hooggeleerden J. W. TE WATER, die zijne niet genoeg erkende en geëerbiedigde verdiensten, in een hem

hem allezins waardig licht gesteld heeft bij de *jaarlijksche vergadering van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden in* 1813.

Bl. 62, *reg.* 4. — *Velen zijner vrienden.* Om de waarde der vrienden van DE BOSCH na te gaan, behoef ik slechts een oog te slaan op den vriendenrol van mijnen Oom, die voor mij ligt; een gedenkstuk, zoo wel van liefderijke gevoelens jegens DE BOSCH, als van stijl en handschrift der groote mannen van zijnen leeftijd.

Behalve andere kundige mannen, wier bijzondere betrekkingen en verdiensten hun regt gaven ter inschrijving, vindt men daarin, in de daarbij gestelde jaren, de volgende namen: waaronder *zestig* Hoogleeraaren.

1774. PETRUS BURMANNUS SECUNDUS, PETRUS FONTEIN.

1775. PETRUS CAMPER, HENRICUS CONSTANTINUS CRAS, ADRIANUS VAN ROYEN, DAVID RUHNKENIUS, LAURENS VAN SANTEN, LUDOVICUS CASPARUS VALCKENAER, C. A. WETSTEIN.

1776. JONA WILLEM TE WATER.

1786. E. H. MUTZENBECHER, GEORG LUD. SPALDING.

1787. GADSO KOOPMANS, TH. VAN KOOTEN, JO. VALCKENAER, EV. WASSENBERGH.

1788. ABR. AR. VAN DER MEERSCH, WIJNOLDUS MUNNIKS, PETRUS NIEUWLAND, HERM. GER. OOSTERDIJK.

1789. CHRISTIANUS HENRICUS DAMEN, HENDRIK ALBERT SCHULTENS, BAVIUS VOORDA.

1790.

1790. JACOBUS KANTELAAR, EVERH. SCHEIDIUS.

1791. PAULUS VAN HEMERT, MATTH. SIEGENBEEK.

1792. J. R. DEIMAN, J. G. HUSCHKE, DAVID JACOB VAN LENNEP, AUG. MATTHIAE.

1793. J. G. HARTMAN, B. P. VAN WESELE SCHOLTEN, DANIEL WIJTTENBACH.

1794. J. H. VAN SWINDEN, PIETER VAN WINTER, N. S. Z.

1795. NICOLAAS BONDT, A. BONN, ALLARD HULSHOFF, RICHEUS VAN OMMEREN, RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK, W. DE VOS.

1796. HERMANNUS MUNTINGHE.

1797. FREDERIK WILLEM BOERS, HERM. BOSSCHA, H. COLLOT D'ESCURY, JOANNES LUZAC, FR. NOËL, FR. AUGUST WOLF.

1798. CHRISTOPHORUS SAXE.

1799. ANTON REINHART FALCK, N. G. OOSTERDIJK, S. F. J. RAU, EDUARDUS SANDIFORT.

1800. CORNELIS VAN LENNEP, J. LUBLINK DE JONGE, JO. HENR. VAN DER PALM, H. VAN ROYEN, H. G. WUNDERLICH.

1801. H. CALKOEN, VAN BEECK CALKOEN, CHRIST. GOTL. HEYNE, DL. HOOFT, FREDERICUS JACOBS, NICOLAUS PARADIJS, M. TEMMINCK.

1802. CAROLUS BOERS, ADRIAAN KLUIT, MEINARDUS TYDEMAN, JOANNES VAN VOORST.

1803. HENR. GREGOIRE, Admiraal VAN KINSBERGEN, P. H. MARRON.

1804. DION. VAN DE WIJNPERSSE, SAMUEL JOANN. VAN DE WIJNPERSSE.

1805. J. HINLOPEN, J. WILLMET.

1806.

1806. PH. GUIL. VAN HEUSDE, C. W. DE RHOER.
1807. DANIEL DYLIUS, MARTINUS STUART, E. E. THOMASSEN A THUESSINK, JAN MESSCHERT VAN VOLLENHOVEN.
1808. J. TEISSÈDRE L'ANGE, WILLEM BILDERDIJK, P. A. VAN BOETZELAER, PETRUS VAN BRAAM, RHIJNVIS FEITH, J. H. HOEUFFT, VAN NUYS KLINKENBERG, JOANNES HENRICUS PAREAU, G. VROLIK.
1809. J. ARN. BENNET, FREDERICUS CREUZER, EV. HUB. VAN ELDIK, J. M. KEMPER, J. MEERMAN, HERM. TOLLIUS, C. DE WAAL, S. JZ. WISELIUS.

Ook mij werd als een blijk van bloedverwantschap en genegenheid gegund, in den jare 1808, mijnen naam daarbij te stellen en ik vond het vereerend en behoefte voor mijn hart, mijnen Oom te noemen: *den gemeenen band, begunstiger en trooster der zijnen, van mij den vader, of zoo er nog beminnelijker naam kon gevonden worden*, en hem te kenmerken, als *den waren reinen van harte, die God zien zou.* En voorzeker, indien ootmoed en regt Christelijk vertrouwen, indien zuiverheid van wandel en beginselen, hartelijke godsvrucht, met liefde jegens allen, het aanschijn des Almagtigen verdienen, dan voorzeker is DE BOSCH het heerlijkst loon deelachtig in het eeuwig huis des Vaders; dan voorzeker is hij ook weder vereenigd met die bloedverwanten en vrienden, wier genoegens te vermeerderen, zijn hoogste wensch en geluk op aarde uitmaakte.

Bl.

Bl. 63, *laatste woord.* — *Wel.* Ik kan mij niet onthouden te herhalen, hetgeen naar aanleiding van dit *wel* (*bene est*) gezegd is bij de aankondiging dezer Redevoering in de Vaderlandsche Letteroefeningen van Mei 1819. „*Ja zoo leeft men* wel, *zoo spreekt men* wel, *zoo schrijft men* wel. *Eer en roem zij der gedachtenisse van den edelen* DE BOSCH, *wiens ziel zoo* wél, *zoo zacht gestemd was, wiens kunde zoo groot, wiens menschenliefde zoo bijzonder, wiens godsvrucht zoo* praktisch *was! Lof en dank zij ook den braven* VAN LENNEP, *sieraad der Amsterdamsche Hoogeschool, die, gevoelig van hart, vast in het vervullen zijner belofte, hoogst gelukkig van stijl,* DE BOSCH *zoo juist geschilderd heeft, en die hem niet zoo* wél *had kunnen treffen, zoo niet die zelfde indruksels van ware* humaniteit (*in alle mogelijke kracht van het woord*) *diep in zijn binnenste waren geprent geweest!* — *De Lofrede en de geprezene mogen dan ook ten voorbeelde zijn van anderen, opdat men de Letteren beschouwe, niet als enkel middelen, om een' schat van geleerdheid te verzamelen en te bergen, maar ook bijzonder als de ware prikkels tot hetgeen goed en edel is, als de meest zuivere bronnen van smaak, als toevlugt en troost in rampen en verliezen, met één woord als de ware sieraden en steunsels van een leven, nuttig voor zich en anderen, en zalig in de gevolgen. Wij verbeelden ons, dat men nog meer* DE BOSCHEN *heeft in kunde en smaak, dan wel in kleingevoeligheid van zichzelven en grootmoedigheid jegens anderen.*

„ *Dik-*

„Dikwijls vroegen wij ons zelven af: Wat was er toch in DE BOSCH *zoo aanlokkend, dat aller harten tot zich trok? Was het zijne geleerdheid? Neen. Was het zijne gelukkige Latijnsche Muse? Ook dit niet zoo zeer. Was het zijn roem, zijn gezag in het algemeen, bij lieden van staat en letteren, en in het bijzonder als Curator der Leydsche Universiteit? Neen, dit nog veel minder. Wat dan? — Wij antwoorden met ruimte: Zijne blanke inborst, stille deugd, liefde om allen te helpen, hetzij die hem nabij of verre waren. Het was dat oog, schitterende van menschlievendheid, en spiegel eener hemelsche tevredenheid bij zichzelven. Het was dat treuren met den treurenden, dat verblijden met den blijden, dat* wél zijn *met allen en voor allen. Het was die openhartigheid, die standvastigheid, zelfs bij schijnbare zwakheid uit al te groote goedwilligheid; dat kinderlijke en ongekunstelde; dat enthusiasme voor al wat goed, schoon en loffelijk was; dat zuiver blijven in eenen vuilen en besmetten tijd; die grootheid met goedheid gepaard; het was ten slotte dat liefelijke geheel, uit edelaardigheid geboren, door letteren en deugd opgekweekt, en door godsvrucht ten einde toe, ja onder pijn en smart, volgehouden, toen het* mihi bene est *hem, stervende, op de lippen, en met het* aliis bene sit *nog diep en levendig in het harte was."*

AMSTERDAM,
April 1820.

LEVENSBERIGT

VAN WIJLEN

Mr. MATTHIAS TEMMINCK.

DOOR DEN HOOGLEERAAR

J. W. TE WATER.

Medegedeeld in de jaarlijksche algemeene Vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, den 7 Julij 1815.

Mr. MATTHIJS TEMMINCK, den 26sten van Sprokkelmaand 1734 te Amersfoort geboren, was de zoon van KOENRAAD TEMMINCK, Raad en Burgemeester dier stad, en van ELIZABETH JOHANNA KOOL, dochter van JOHANNES KOOL, met zoo veel roems in de geleerde wereld bekend (a). Geleerdheid is geen erfgoed, en de zielsverhuizinge is een verdichtsel: men zag echter den geleerden grootvader als herleven in zijnen kleinzoon.

Behoorlijk in de Latijnsche en Grieksche talen voorbereid, begaf hij zich naar de Utrechtsche Akademie, en genoot aldaar het onderwijs der toenmalige Hoogleeraren, bijzonderlijk van P. WESSELING en J. VOORDA, een tweetal Mannen zoo groot, dat ik het overtollig rekene, eenigen eertitel bij hunne namen te voegen. Ten tijde zijner letteroefeningen te Utrecht, onderhield hij

gemeenzame vriendschap met de Heeren H. OOSTERDIJK, R. A. VAN BERM en C. A. VAN WACHENDORFF, die alle drie de doorslaandste blijken van hoogachting en toegenegenheid voor hunnen vriend TEMMINCK gaven in hunne Latijnsche gedichten, wanneer hij, den 28sten van bloeimaand 1757, den rang van Meester in de Regten te Utrecht verkreeg. Bij deze gelegenheid schreef en verdedigde hij eene *Dissertatio Antiquario-Juridica ad fragmenta quaedam Legis Juliae de Judiciis.* Reeds in mijne vroege jeugd hoorde ik deskundigen met den meesten lof over deze verhandeling spreken (*b*). Naderhand, en nog onlangs, las ik dezelve met groot genoegen, in zoo verre zij onder het bereik mijner kundigheden valt: bij voorbeeld, het eerste hoofdstuk, waarin hij afwijkt van 't gevoelen van MANUTIUS, GRAVINA en JACOB GRONOVIUS, die deze wet aan JULIUS CAESAR toekenden, terwijl hij de gedachten van CUJACIUS, SIGONIUS, VAN BIJNKERSHOEK en van anderen, die deze wet aan CAESAR AUGUSTUS toeschrijven, niet alleenlijk omhelst, maar ook nader staaft. Verschilt hij in de volgende hoofdstukken, nu en dan, van groote geleerden, hij voldoet aan zijne betuiging, in de voorrede gedaan, en betoont zich den echten leerling en navolger van WESSELING en VOORDA, wier bescheidenheid, welke alle ware geleerden past, hunnen gevestigden roem niet

niet weinig vermeerderde; en deze bescheidenheid strekte ook onzen jeugdigen schrijver tot eer en sieraad.

De bloedverwantschap met DANIEL DEUTZ en andere aanzienlijke Heeren deed hem besluiten, zich naar Amsterdam te begeven, en de beoefening der Regtsgeleerdheid in de pleitzalen te beginnen. Zijn lust voor fraaije letteren en wetenschappen kon onmogelijk verdoofd worden door een gemeenzaam verkeer met beroemde Amsterdamsche geleerden, vooral met DE BOSCH, (c) WYTTENBACH en VAN DER MEERSCH. De zucht voor de letteroefeningen verliet hem niet, nadat hij aangesteld was eerst tot Boekhouder, naderhand tot Kassier, en laatstelijk tot Bewindhebber der Oostindische Kompagnie ter Kamer van Amsterdam. Bijna gelijktijdig met de bevordering tot Bewindhebber, werd hij ook benoemd als Raad in de Vroedschap van dezelfde Stad. Van dezen last is hij echter in 't jaar 1787 ontslagen, en, nevens al zijne Ambtgenooten, ook van het Bewindhebberschap der O. I. Kompagnie. Tot den laatstgemelden post werd hij wel op nieuws verkoren, maar hij kon niet besluiten tot het aannemen van denzelven.

Nu verliet hij Amsterdam, en bragt den volgenden winter door op zijn buitenverblijf bij de Beverwijk; daarna (d) werd hij aangesteld tot Lid van het Provinciaal bestuur, en in die hoedanig-

heid naar Amsterdam gezonden als President eener Commissie, welke in last kreeg, zeker aldaar ontstaan oproer te dempen.

Na een kort verblijf te Haarlem, kwam hij met de woon naar Leyden. Hier werd hij Raad in de Vroedschap; doch slechts voor een' korten tijd, omdat hij niet verkoos dit ambt langer te bekleeden, maar zijne overige dagen meer in stille rust begeerde door te brengen. Alleenlijk bleef hij, tot zijnen dood toe, Lid van de Gemeente-Commissie der Gereformeerden binnen deze Stad, en Hoofd-Ingeland van Rhijnland. Zijn genoegen te Leyden werd ongemeen vermeerderd, omdat hij hier zijn' ouden Akademischen vriend, den Raadsheer OOSTERDIJK, wedervond, en nieuwe vrienden aan zich verbond, met welken hij een gemeenzaam en nuttig verkeer kon houden, in 't bijzonder met de Hoogleeraren TYDEMAN en LUZAC, en met den Predikant EGELING; terwijl ik mede de eer had onder zijne bijzondere vrienden gerekend te worden, en vele aangename uren, sedert eenige jaren, met hem door te brengen.

Mij is niet bekend, dat de Heer TEMMINCK, na zijne hier boven geroemde Akademische verhandeling, iets in druk uitgegeven hebbe, behalve eenige naamlooze stukjes, geschikt naar de omstandigheden en den geest der tijden, wanneer zij te voorschijn kwamen. Van dien aard waren de volgende: „ *Iets over 't regerings-regle-*

glement van de Provincie Utrecht, in 't jaar 1674 vastgesteld; Zamenspraken tusschen een' Burger en Oostindischen Schipper, over de zaken van de O. I. C. en het nieuwe Committé; en *Zamenspraken tusschen* W. C. H. FRISO, J. HOP en P. BURMAN." Zonder te willen oordeelen over den inhoud en het oogmerk dezer geschriften, kan ik 'er van zeggen, dat men in dezelve vele blijken van geschiedkunde en van opmerkzaamheid in de zaken der Kompagnie zal aantreffen (*o*).

Jaren lang arbeidde hij aan eene nieuwe uitgave der *Aethiopica* van HELIODORUS, en verzamelde hiertoe een' goeden voorraad. Wie ooit HELIODORUS, of in het Grieksch, of in eene der veelvuldige vertalingen, gelezen heeft, weet genoeg, dat de *Aethiopica*, door een' Christen-Bisschop geschreven, eenen *Roman* behelzen, doch een' *Roman*, in welken niets strijdigs met de goede zeden gevonden wordt; integendeel een aantal nuttige lessen, een schat van kundigheden voor de oudheden, aardbeschrijving, gewoonten en geschiedenissen der Egyptenaren en aangrenzende volken. Zoodanige *Roman* was, wegens taal en inhoud, de zorge van onzen TEMMINCK waardig. Zijne taal- en oordeelkundige aanmerkingen over den Griekschen tekst van dien schrijver, als mede zijne aanteekeningen over 't Grieksche Nieuwe Testament, en bij het Grieksche Woordenboek van *Scapula*, berusten thans, door geschenk, in eigendom bij

den Hoogleeraar M. TYDEMAN, die de goedheid had mij dit alles te laten bezigtigen, en die dezen schat op den juisten prijs weet te stellen.

Nog zijn mij onder 't oog gekomen eenige ongedrukte schriften, door hem opgesteld, en meest betrekkelijk tot het Staatkundige en de Historie van ons Vaderland.

Het voornemen, om in deze Maatschappij iets van zijnen arbeid openlijk voor te lezen, door 's Mans zwakheid geen voortgang kunnende hebben, zond hij eene verhandeling, welke nog ongedrukt ligt, en waarvan het opschrift luidt: „ *Over het onbillijke en schadelijke verzuim der beoefening van onze oude Vaderlandsche Regten, Wetten, Keuren en Privilegiën, en over het nut en voordeel, in derzelver beoefening gelegen.*" In deze verhandeling zijn geen geringe proeven van kundigheid in de oude Landwetten, vroegere Stedelijke Keuren, overoude gewoonten, Vaderlandsche geschiedenissen en Nederlandsche taalkunde.

Eene andere verhandeling betreft de „ *opheldering van eene oude Ordonnantie te Amsterdam, over het schouwen der lijken van zulken, die door menschen-handen gedood zijn, en van de wijze der regtspleging, daaromtrent in acht genomen.*" Hier wordt zeer waarschijnlijk gemaakt, dat deze Ordonnantie moet gebragt worden tot den tijd der regering van het Huis van

Bei-

Beijeren, even voor of omtrent het bestuur van Hertog *Albrecht*. Aan sommige verouderde woorden, zoo wel als aan de zaken, wordt een genoegzaam licht bijgezet.

In een ander stuk wordt verklaard „*het XVIIIde punt van het Handvest, door Graaf Willem den IVden aan Amsterdam in 't jaar 1342 verleend,*" volgens welk artikel, al wat binnen Stads vrijheid voorvalt, door Schout en Schepenen van Amsterdam moet beregt worden, uitgezonderd zulke misdaden, die tegen 's Graven heerlijkheid strijden.

Van geen minder belang is het opstel „ *nopens de kunstgrepen en middelen van geweld, door 's Lands Graven, en inzonderheid door die uit de laatste Huizen, van tijd tot tijd in het werk gesteld, om 's volks vrijheid te ondermijnen, en zich zelven van de opperste magt dezer Landen meesters te maken.*" Het karakter, de zeden, de regtspleging en het bestuur der algemeene belangen bij de oudste bewoners dezer Landen, worden geschetst, meest naar de berigten van JULIUS CAESAR en TACITUS omtrent de Germanen; maar het vervolg van dit stuk, de Graaflijke regering belangende, schijnt achtergebleven te zijn.

In eenig verband met dat onderzoek, staat een ander, waarin afgeschilderd wordt „ *het verlies der Romeinsche vrijheid, en de wijze, waarop Augustus zich van dezelve heeft meester gemaakt.*"

Eene Latijnsche redevoering over dit onderwerp, voor vele jaren door den geleerden KOOL, van wien ik te voren gewaagde, openlijk uitgesproken (*f*), kan aanleiding aan zijnen kleinzoon tot het schrijven van dit onderzoek gegeven hebben.

Lezenswaardig is de „*Levensbeschrijving van* RADBODUS HERMAN SCHEELE," een' Overijsselschen Edelman, beroemd door uitstekende geleerdheid, langdurige reizen door Europa, allermeest door zijne uitgegevene schriften, en uit dien hoofde ongemeen geprezen door de grootste Letterhelden van zijnen en lateren tijd. De getuigenissen van J. F. GRONOVIUS, GRAEVIUS, de BURMANS en SAXE doen alles af. Men weet echter, dat zijne Staatkundige schriften en werkzaamheden geschikt waren naar de heerschende gezindheid van velen in den tijd, welken hij beleefde (*g*).

Aanmerkelijk is de verhandeling van den Heere TEMMINCK „*over den oorsprong en voortgang der vooringenomenheid met de Latijnsche taal in het Westen van Europa, en derzelver schadelijke gevolgen zoo voor de vordering van des menschen verstand in het algemeen, als in het bijzonder met betrekking tot ons Vaderland.*" Dit stuk moet in geenen deele beschouwd worden, als ware het door iemand geschreven, die der Latijnsche taal onkundig is, en even daarom een vijand van dezelve blijft. Neen! onze TEMMINCK, zelfs in zijnen hoogen ouderdom, las, sprak

sprak en schreef met genoegen het Latijn. Ja, het was 'er zoo verre af, dat hij of onbedreven zou geweest zijn in de Latijnsche taal, of afkeerig van dezelve, dat hij zelfs, van tijd tot tijd, Latijnsche gedichten schreef en liet drukken. Om van andere niet te gewagen, de uitvoerige lijkzang op JANUS HELVETIUS, in 't jaar 1772 overleden, werd door voorname dichters goedgekeurd, en door L. VAN SANTEN waardig geoordeeld, om achter de *Poëmata* van HELVETIUS, in 't jaar 1782 uitgegeven, herdrukt te worden (*h*). Om weder te keeren tot de gemelde verhandeling van TEMMINCK; hij zoekt den oorsprong en voortgang van 't gebruik der Latijnsche boven andere talen, in de midden-eeuwen, en bij de geestelijken, die hierdoor het volk in onkunde wisten te houden, maar ook hun gezag te vermeerderen, door te zorgen, dat vele wetten en voorregten, niet in de voor elk verstaanbare taal van 't Land, maar in 't Latijn (was het nog maar Latijn geweest!) geschreven wierden. De Pauzen, Keizers en andere Vorsten bedienden zich toen gewoonlijk van 't Latijn. Bij het herleven van de wetenschappen, gebruikten de Geleerden deze taal, om hunne vorderingen in sommige takken der Letteroefeningen aan anderen mede te deelen. Daarenboven, eenigen begonnen het schrijven van goed Latijn te beschouwen als hun voornaamste hoofdwerk; men besteedde zelfs weken en maanden tot het vervaardigen van een

klein

klein opstel, om toch niet één woord te gebruiken, dat bij CICERO niet te vinden is, even of JULIUS CAESAR, LIVIUS, NEPOS, en dergelijke schrijvers ook niet geweten hadden, wat goed Latijn zij. Dus offerde men den dierbaren tijd aan woorden op, en minder aan zaken. Het is jammer, dat het tweede gedeelte dezer Verhandeling of niet in gereedheid gebragt, of zekerlijk niet meer voorhanden is. Niemand kan in onze dagen klagen, dat de geleerden, bij het uitgeven van boeken, te veel gebruik van goed of zelfs van slecht Latijn maken. De meesten in geheel Europa schrijven in hunne moederlijke taal, niet alleenlijk over de Godgeleerdheid, Bijbelsche uitlegkunde, en de geschiedenissen van hun vaderland, tot nut van hunne landgenooten, maar ook over allerlei wetenschappen, zelfs over het Hebreeuwsch en Grieksch, waarbij echter ongeletterden niet het minste belang hebben. Gij allen verlangt met mij, dat het gebruik der Latijnsche taal onder ons en bij alle volken, of herleve of meer algemeen worde. Niemand van ons begeert, dat de oude barbaarschheid immermeer tot Europa zou wederkeeren, en den vroegeren roem der ware geleerden vervangen.

Eindelijk is mij nog voorgekomen een „*onderzoek, wat of wie door het kolossale standbeeld, voor eenige jaren op de Voorburgwal te Amsterdam te zien, zij afgebeeld geworden.*" Het was bekend onder den naam van den *Steenen Roland.*

Ee-

Eenige jaren geleden, is het weggebroken; maar deszelfs afteekening is te vinden in de Natuurlijke Historie van LE FRANCQ VAN BERKHEY. Duidelijk bespeurt men, dat dit beeld zeer oud en van een Gothisch maaksel was. Doch van waar komt de naam van *Steenen Roland?* en waartoe diende dit standbeeld te Amsterdam? Met zeer gewigtige, en, zoo ik denk, voldoende redenen wederspreekt de Schrijver het gevoelen van zulken, die meenen, dat dit beeld zou opgerigt zijn ter eere van Roland, zusters-zoon van Karel den Grooten. Vele geschiedenissen, of liever verdichtselen, worden van dien reusachtigen held verhaald. De Schrijver geeft andere gissingen op over den oorsprong der benaming, welke ten minste meer waarschijnlijk voorkomen. Van belang is het onderzoek, met hoedanig oogmerk dit standbeeld te Amsterdam ter gezegde plaatze zij gesteld. Het kan geschied zijn, of om aan te wijzen, waar de jaarmarkten dienden gehouden te worden, of om in deszelfs nabijheid de regtsplegingen onder den blaauwen hemel te houden. Dit een en ander is in deze verhandeling, met uitgebreidheid en naauwkeurigheid, uit onze Vaderlandsche oudheden en geschiedenissen opgehelderd.

Dit kort verslag van alle die nog ongedrukte stukken doet ons zien, dat de Heer TEMMINCK, hoewel minder als schrijver bij elk bekend geworden, echter zeer arbeidzaam was, en

ve-

vele geschriften vervaardigde, van welke de voornaamste, geheel of ten deele, wel waardig der uitgave mogen gerekend worden.

Eene langzaam toenemende verzwakking van het ligchaam, waardoor ook de geestvermogens van tijd tot tijd verminderden, maakte een einde van zijn dierbaar leven, door een' zachten dood, welken hij, op Christelijke gronden, geloovig en blijmoedig kon inwachten. De bijna eenëntachtigjarige Grijsaard stierf den 24sten van wintermaand des voorgaanden jaars. Zijn overlijden bedroeft ons, en ook allen, die hem van nabij gekend hebben; maar wordt vooral betreurd door 's Mans eerbiedwaardige Echtgenoote, CLASINA NYMAN, met welke hij, den 30sten van oogstmaand 1762, in den echt vereenigd was, en door zijne eenige Dochter, ELIZABETH MARIA ALETTA (i), zijnde de eerste en laatste spruite uit dat huwelijk verwekt, en geboren in 't jaar 1777. De aangename nagedachtenis van een' zoo voortreffelijken en zoo hoogstbeminden Man en Vader, als de Heer TEMMINCK was, zij hare bestendige troost!

EENI-

EENIGE AANTEEKENINGEN

VAN *H. W. T.*

(*a*) *Bl.* 131. — Over JOH. KOOL zie SAX. *Onom.* P. V. p. 479, sq. De omstandige aanteekeningen, van zijne letterkundige reis, van welke de Hoogl. SAXE kennis droeg (ald. p. 480), zijn door mij voor eenige jaren op eene auctie gekocht, en leveren stof op tot een en ander belangrijk uittreksel voor deze of eene soortgelijke verzameling.

(*b*) *Bl.* 132. — De geleerde OELRICHS heeft deze Verhandeling mede opgenomen in zijne verzameling van uitgelezene Nederlandsche regtsgeleerde Akademische Dissertatiën, *Nov. Thes. Dissert. selectiss.* Vol. II. T. 2. p. 27. sqq.

(*c*) *Bl.* 133. — DE BOSCH, WIJTTENBACH, zie hier voren, bl. 28, 90.

(*d*) *Bl.* 133 *daarna.* — Namelijk, na de omwenteling van 1795. De titel was toen *Representanten van het volk van Holland.*

(*e*) *Bl.* 135. *v.* — Het Advies van den Heer T. in het Bestuur van Holland uitgebragt in 1797, ten voordeele van den Hoogl. J. LUZAC, is, meen ik, mede in druk uitgegeven.

(*f*)

(*f*) *Bl.* 138. — Ook vermeld bij SAXE l. c.

(*g*) *Bl. ald.* — Het is mij vergund, dat stuk in dezen bundel op te nemen, en aldus mede te voldoen aan de wensch, reeds in het jaar 1806 openlijk uitgedrukt door onzen verdienstelijken SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* IIe D. 1 St. in V. welk keurig levensberigt bl. 287—291, nog wel bij deze lofrede verdient vergeleken te worden. Misschien is er ook onder de andere, door den Hoogl. T. W. vermelde opstellen, nog wel het een of ander voor deze verzameling geschikt.

(*h*) *Bl.* 139. — Zie hier voren, bl. 90 en den Heer HOEUFFT, ald. aang.

(*i*) *Bl.* 142. — Mejuffr. TEMMINCK betoont zich haars kundigen en godvruchtigen Vaders waardig, en als deelachtig aan zijnen geest, door de uitgave van verstandige en nuttige geschriften, die bij ons Publiek met verdiende goedkeuring ontvangen zijn, en als godsdienstige hand- en huisboeken gebruikt worden.

LOF-

LOFREDE

OP

RADBOUD HERMAN SCHEELE,

UITGESPROKEN IN HET JAAR 1796,

DOOR

MR. M. TEMMINCK.

In de Provincie van Overijssel, niet verre van het Munstersche, ligt een klein gehucht, Welveld, of Weleveld, genaamd. Dit kleine vlek zag in den jare 1622, in de geboorte van RADBOUD HERMAN SCHEELE, het eerst het licht opgaan, wiens stralen zich welhaast niet alleen over de Provincie van Overijssel, maar over geheel Europa stonden te verspreiden.

Dit nedetig Welveld was niet alleen zijne wieg, zijne bakermat, maar ook, bij meer gevorderde jaren, zijn lust, zijn welbehagen. Hier was het, dat hij vele van die zalige uren sleet, die alleen bekend zijn aan een gewisse, dat zichzelven niets te wijten heeft.

Het is naauwelijks noodig, te zeggen, dat hij hier geboren werd uit ouders, die eeuwen lang onder Overijssels ridderschap geteld werden, — aangezien hij zich nimmer iets op zijne geboorte liet voorstaan, en ook aan dezelve niets, maar alles

aan zijne deugd en de liefde en achting zijner medeburgeren wilde verschuldigd zijn.

Alleen merk ik maar op, dat zijne ouders, — die niet, gelijk vele anderen, in het dwaze begrip stonden, dat een zoogenaamd edelman genoeg beantwoordt aan het geen de maatschappij regt heeft van hem te vorderen, indien hij slechts ervaren is in visschen en in jagen, — den jongen SCHEELE, om zijne ziel reeds in zijne eerste kindsheid ter deugd te vormen, te Groningen ter school bestelden.

Nog naauwelijks twaalf jaren oud bevond hij zich reeds op de Hoogeschool van Leyden, en op zijn achttiende jaar, een leeftijd waarop anderen pas hunne letteroefeningen beginnen, had hij de zijne reeds ten einde gebragt. En, opdat men niet denke, dat hij die slechts ter loops, en om den naam te hebben van op eene Hoogeschool eenige jaren te hebben doorgebragt, was doorgeloopen, zoo zij het mij geoorloofd het getuigenis van den geleerden JAN FREDRIK GRONOVIUS, te dier tijd Hoogleeraar in de letter- en geschiedkunde aan de Hoogeschool van Leyden, bij te brengen.

„ Onder andere jongelingen," (schrijft hij aan den vermaarden SALMASIUS,) „ die zich thans „ alhier aan de Hoogeschool bevinden, is ook „ RABODUS HERMANNUS DE SCHEELE „ een wonder van geleerdheid, en van zulk eene „ schranderheid en goed vernuft, dat ik onder

„ al

„, al den Adel van Duitschland zijns gelijken nim-
„, mer gezien noch van gehoord heb."

Dan het was onzen SCHEELE niet genoeg, zich met al wat Rome of Griekenland immer in eenigen tak van wetenschappen groot of beroemd hebben voortgebragt, gemeenzaam gemaakt te hebben; het was hem niet genoeg, de geschiedenissen van zijn Vaderland en die van alle andere volken te hebben doorzocht, zoo hij niet ook de zeden en gewoonten der hedendaagsche beschaafde volkeren van Europa had leeren kennen, om zich langs dien weg op te leiden tot die kennis van menschen en zaken, die voor eenen Staatsman zoo onontbeerlijk is.

Te dien einde begaf hij zich eerst naar Frankrijk, en vervolgens naar Italië, te dier tijd de markt- en algemeene verzamelplaats van al wat in kennis, in geleerdheid en staatkunde uitmuntte. Hier hield hij zich niet op om die plaatsen te bezoeken, die aan de driften der jeugd helaas! maar al te veel voedsel bijzetten, of ten minste hun den kostelijken tijd, zonder eenig nut voor zichzelven of de maatschappij, doen slijten: maar alwaar de BOCHARTEN, de VALESIUSSEN, RIGALTIUSSEN, HOLSTENIUSSEN en andere groote mannen van dien tijd vergaderd waren, daar vond men den jongen SCHEELE. Doch inzonderheid verlustigde hij zich hier, gelijk hij naderhand dikwijls verhaald heeft, om die plaatsen en oorden te bezoeken en te bezigtigen,

 die

die hem het geheugenis van een' LÆLIUS, van een' CURIUS, van een' FABRICIUS, of van een' CATO, weleer de roem van Romes burgeren, te binnen riepen. Het was hier, dat hij zich als door eene heimelijke kracht voelde aangespoord, om het voetspoor dier deugdzame mannen na te volgen, en om te eeniger tijd aan zijn Vaderland hetzelfde voorbeeld van ingetoogenheid, van matigheid, van braafheid, van standvastigheid, en zucht voor de vrijheid en het algemeen welzijn, te geven.

Van Rome vertrok hij naar Florence, te dier tijd het oog van gansch Italië, daar de groote COSMUS DE MEDICIS al wat vermaardheid, al wat kunde, al wat, in één woord, uitmuntend schoon genaamd kon worden, sedert vele jaren aan zijn hof had bijeenverzameld. Is het wel te verwonderen, dat de jonge SCHEELE aan zulk een hof, daar geleerdheid, daar bekwaamheid en verstand op zulk eenen hoogen prijs stonden, met open armen ontvangen werd.

Dit bewoog hem, om aldaar bijna den tijd van drie jaren te vertoeven, en zich inmiddels als vrijwilliger onder de legerbenden van den hertog te laten opschrijven, met oogmerk, om de kennis der krijgskunde, aldaar verkregen, eens ten nutte van zijn Vaderland, nog in den oorlog tegen Spanje, aan te leggen.

Hier wist hij, door beleefdheid, leerzaamheid, gedienstigheid en vlijt, zich van aller harten,

van

van den minsten bevelhebber af tot op den Hertog zelven, zoo meester te maken, en zich hunner aller achting in zulk eenen trap te verwerven, dat hij niet dan met de grootste moeite van hunne aanzoeken, om onder hun zijn verblijf voor altoos te vestigen, kon ontslagen worden. Geene beloften echter, geene aanbiedingen, hoe groot, hoe aanzienlijk ook, hem door den Vorst gedaan, om zich aan zijnen dienst te verbinden, waren in staat om zijn gemoed, hetgeen reeds brandde van verlangen om eens in vrijer lucht zijn Vaderland ten dienst te staan, immer aan het wankelen te brengen. Dus, na ruim vier jaren op zijne reizen te hebben doorgebragt, begaf hij zich, door den grooten COSMUS rijkelijk met geschenken overladen, omtrent den jare 1644, weder naar zijne moeder, en zijne vaderlijke erve, het nederig Welveld.

Hier gekomen was zijne eerste zorg, niet, om, door zich in te wikkelen in de gunst der Grooten, of van hem, die thans alles in de Republiek vermogt, eenig ambt of waardigheid te bekomen, maar, om zijne reeds verkregene kundigheden verder en verder te volmaken, en zich hierdoor in staat te stellen, om eens, wanneer hij hiertoe mogt geroepen worden, zijn Vaderland en Provincie van wezenlijk nut en dienst te kunnen zijn.

Inzonderheid hield hij zich hier bezig, om uit de schriften van eenen PLATO, DEMOSTHE-

NES, POLYBIUS, CICERO, TACITUS, en andere latere schrijvers, die kennis op te zamelen, die voor eenen Staatsman, zal hij anders aan zijne bedoeling en gewigtigen post beantwoorden, zoo noodzakelijk is.'

Hier schreef hij zijn onvergelijkelijk werk over de *ars tactica Romanorum* (de krijgskunst der Romeinen), door hem in den jare 1645, uit nederigheid slechts met de eerste letters van zijnen naam, in het licht gegeven. Een onderwerp, dat tot hiertoe door deskundigen altoos beschouwd was, als een der moeijelijkste en duisterste van de gansche Oudheid, en waaruit men overzulks niet al dat nut voor de hedendaagsche krijgskunde had kunnen trekken, hetgeen men zich verzekerd hield daarin voor dezelve gelegen te zijn; dan hetgeen door hem met die klaarheid en bondigheid werd behandeld, dat zij, die te dier tijd in Europa hierin eenige kunde meenden te hebben, 'als uit eenen mond moesten bekennen, dat allen, die vóór hem in dat zelfde strijdperk geloopen hadden, slechts als in eene schemering iets gezien hadden;' maar dat dit stuk door onzen SCHEELE zoo behandeld en in een helder daglicht was gezet, als had hij eenige jaren in de legerplaats van eenen FABIUS of eenen SCIPIO doorgebragt. Een werk, eindelijk, waarvan in onze dagen de beroemde ridder FOLARD, in zijne verhandelingen over POLYBIUS, getuigd heeft, dat onze SCHEELE de eerste ge-

weest

weest was, die getoond had, hoe men zich van de kunst der ouden om te oorlogen, en om eene legerplaats te versterken, ook in onzen tijd, met nut en voordeel kon bedienen.

Denk echter niet, mijne Medeburgers! dat dit zijne eenige, zijne voornaamste bezigheid was: neen! hij wist, dat hij, tot hooger einden geschapen, ook nog gewigtiger belangen te bevorderen had.

De Godsdienst had reeds vroeg te diep wortelen in zijn hart geschoten, dan dat hij niet een groot gedeelte van zijnen tijd aan deszelfs onderzoek zou besteed hebben.

Getuigen hiervan strekken al zijne schriften, waarin, bij eenen diepen eerbied voor God en zijnen dienst, eene ongemeene geoefendheid in de schriften der beide verbonden doorstraalt; maar inzonderheid blijkt dit uit zijn doorwrocht werk *de jure imperii*, ingerigt tegen het bekende traktaat van den geleerden SALMASIUS, *defensio regia*, of *verdediging der Koningen* genaamd.

Want, daar die vleijende huurling getracht had, om met eenen grooten opschik van geleerdheid, en wel inzonderheid uit de schriften van het Oude Verbond, aan te toonen, dat de koninklijke regering, en het oppermagtig bestuur, door God zelf was ingesteld en goedgekeurd, zoo bestreed hij uit die zelfde schriften dit gevoelen, met zoo veel klem van reden en kracht van zeggen, dat er geene twijfeling meer overbleef, wie van hun bei-

 den

den beter in den waren zin en bedoeling dier schriften doorgedrongen, of aan wiens zijde de overwinning gebleven ware. Maar nog veel meerder zou het gezegde blijken, indien niet zijne godgeleerde schriften, tegelijk met sommige andere, men weet niet door welk toeval, waren verloren geraakt.

Maar het is ook geen wonder, want hij leefde in eene eeuw, waarin men nog prijs op God en Godsdienst stelde, waarin voorname Staatsmannen, een CATS, een SLINGELANDT, het zich tot hunne grootste eer rekenden, om door pen en mond de zaak van den Godsdienst tegen het ongeloof te verdedigen, en iets van het hunne toe te brengen tot uitbreiding van CHRISTUS koningrijk.

Zoo leefde deze brave man in zijn eenzaam en stil verblijf, op zijn geliefd Welveld, eene woning, wel slechts bestaande uit twee steenen kamers, tegen het boerenhuis gemetseld, dan waarin hij echter die geneugten genoot, welke maar zeldzaam in prachtige paleizen gesmaakt worden. Hier bebouwde hij met eigen hand zijnen vaderlijken akker, en met die zelfde hand nam hij, vermoeid van arbeiden, de pen op om zijn Vaderland tegen het verraderlijk Engeland te verdedigen. Hier belachte, hier beklaagde hij tevens de dwaze woelingen dier stervelingen, die, hun waar geluk uit het oog verliezende, hetzelve alleen in de schatten en goederen dezes levens zoeken; maar

ine

inzonderheid beschouwde hij hier met een angstvallig vooruitzigt de lafheid, de laagheid, en trouwelooheid van sommige Regenten van dien tijd, die geene zwarigheid maakten, om aan hunne eigen belangen en gierigheid, de teederste belangen, ja de vrijheid zelve van hun Vaderland op te offeren. Somtijds echter begaf hij zich, ingevolge en uit kracht van zijn geboorteregt, als Edelman zijner Provincie, op de algemeene vergaderingen van 's Lands Staten, als wanneer hij zich niet zeldzaam op eenen deftigen, en zelfs boven zijne jaren verheven toon, liet hooren tegen de toen reeds onder vele klassen van menschen ingeslopen weelde en pracht, en de daaruit voortvloeijende laagheden, kruipende kuiperijen en ongeoorloofde omkoopingen om ambten en bedieningen voor zich en de hunnen te bekomen; waardoor hij zich van hen, die van het hart van dezen waarlijk deugdzamen man, naar het hunne oordeelden, wel eens de verwijting van gierigheid, stugheid, en ongezelligheid, op den hals laadde.

De oorlog, door ons Vaderland tegen het magtig Spanje gedurende zoo vele jaren gevoerd, liep nu bijna tèn einde.

Men had den vijand, gedurende denzelven, zoo vele slagen toegebragt, en hem dermate verzwakt, dat men thans van zijne magt niet veel meer scheen te duchten te hebben.

Het was hierom, dat de braafste en kordaatste man-

mannen in den Staat, met de zoo lang en gewillig gedragene lasten der ingezetenen medelijden hebbende, nu begonnen te neigen, om eens eindelijk het zwaard weder in de schede te steken, en zich met den nu genoeg vernederden en verzwakten vijand op eene billijke en eerlijke wijze te verdragen.

Dan dit gevoelen, hoezeer ook op het natuurregt en de billijkheid, en tevens op het welzijn van het Land, en de belangen van den daaraan op het naauwst verknochten koophandel, gegrond, vond echter geen' geringen tegenstand bij hen, die, den arbeid, het zweet en bloed der ingezetenen als eene geringe zaak beschouwende, niet anders dan de grootheid en het gezag van hem, die thans onze legerbenden gebood, en van wien zij al het hunne ontleenden, in het oog hielden.

Deze menschen waren het, die, gesterkt door eenige domme Geestelijken, die men, door hen den Godsdienst als in gevaar te doen beschouwen, had weten in het harnas te jagen; dezen, zeg ik, waren het, die dit gewenschte werk uit al hun vermogen tegenhielden.

Dit ontvlamde den ijver, en deed het menschlievend hart van onzen SCHEELE bloeden; dit deed hem in den jare 1646 de pen weder opvatten, en gaf hem aanleiding tot het schrijven van zijnen *Protrepticus de pace ad Principes Christianos*, of *aanmaning tot vrede aan de Christen Vorsten*.

Het

Het was in dit geschrift, dat hij, zoo uit de Goddelijke als wereldlijke schriften, als ook uit de gezonde rede, aanwees, dat, daar men thans bij den vrede dat alles kon verkrijgen, waarom men weleer de wapenen had opgevat, de oorlog voortaan aan onze zijde zoo onregtvaardig als onwettig stond te worden, en dat het bloed, in denzelven te plengen, gewis te eeniger tijd van hunne handen zou worden geëischt, die op de verlenging van denzelven tegen alle billijkheid, en allen uit lage bedoelingen, hadden aangedrongen.

Wat wonder, dat dan ook dit geschrift, waarin hij, onder den bedekten naam van DEMOPHILUS, tot verbazing van een iegelijk, toonde, dat hij, schoon tot hiertoe nog nimmer tot eenige staatszaken opzettelijk gebruikt, echter zulk eene kennis van de belangen der voornaamste hoven van Europa bezat, dat mannen, in staatkunde grijs geworden, het zich tot eer zouden hebben kunnen rekenen met hunne namen aan deszelfs hoofd te kunnen pronken; wat wonder, zeg ik, dat dit geschrift dan ook de goedkeuring en aanprijzing wegdroeg van al wat kundig, van al wat eerlijk was, van al wat niet willens de oogen wilde sluiten voor de waarheid, en ook niet weinig toebragt, om 's Lands Staten, kort daarna, in den jare 1648, tegen den zin, en niettegenstaande de woelingen van den Stadhouder en zijne afhangelingen, tot den vrede te doen besluiten.

Tot nog toe hebben wij den jongen SCHEELE slechts kunnen beschouwen als een stil, als een vergeten burger, als een man, die, schoon begerig en boven vele anderen in staat, om zijn Vaderland te dienen, echter nimmer van zich had kunnen verkrijgen, om eenen enkelen stap te doen, die slechts den schijn van heerschzucht, laat staan dien van laagheid, zou hebben kunnen vertoonen, maar die, naar het voorbeeld der grootste mannen van de Oudheid, in dit begrip stond: *Honores offerri, non peti debere*, of *dat eerambten, daar zij, wel waargenomen, een' last zijn, aangeboden en niet gezocht behooren te worden.*

Dan hiertoe waren de omstandigheden, waarin zich de Republiek na den vrede van Münster tot op den jare 1651 bevond, ten uiterste ongunstig. Het was toen geenszins het tijdstip, om beproefde deugd, gepaard met uitmuntende bekwaamheden, in hare verschoven hutten te gaan opzoeken, of om bij een man als dezen SCHEELE, die aan zulke laaghartige vleijers dagelijks tot een levend verwijt had moeten strekken, aanzoek te doen, om hem eenig ambt of bediening van Staat te doen aanvaarden.

Maar naauwelijks had prins WILLEM II. dit leven verlaten, of aller oogen vestigden zich in Overijssel op de uitmuntende verdiensten van dezen braven en kundigen man, als dien men alleen in staat hield om het Gemeenebest uit den lagen

staat,

staat, waartoe het door laffe vrees en toegevenheid der Regenten vervallen was, weder op te beuren en te herstellen.

De historieschrijver PLUTARCHUS verhaalt ons, dat de vermaarde POMPEJUS, aan weidsche pracht en eene verkwistende levenswijs gewoon, niet dan zeer ongaarne en met weerzin het bezoek van den deugdzamen en strengen CATO ontving, als wiens bijzijn hij begreep dat hem, schoon ook stilzwijgende, die ondeugden in het aangezigt verweet: maar dat hij evenwel, toen het er op aankwam, om een eerlijk voogd, waarin hij vertrouwen stellen kon, over zijne kinderen aan te stellen, geen oogenblik aarzelde, om er den strengen, den hem zoo dikwijls lastigen CATO toe te benoemen. Even zoo ging het ook in de provincie Overijssel; want wanneer men daar naar eenen man moest omzien, om de groote vergadering van den jare 1651, uit naam van die Provincie bij te wonen, wist men niemand beter, niemand kundiger, dan den weleer door hen van stugheid en gierigheid beschuldigden SCHEELE, tot dit aanzienlijk en tevens gewigtig gezantschap uit te kiezen. En ofschoon hij van zijnen kant ligt begreep, al het gewigt en de moeijelijkheid aan den hem opgelegden post verknocht, niets echter was in staat, om hem, daar het de eer en het welzijn van zijn Vaderland gold, noch toen noch immer naderhand af te schrikken.

Hij

Hij aanvaardde dan denzelven met alle bereidwilligheid; alleen bedong hij, dat, daar hij voorzag dat die last niet spoedig zou kunnen ten einde loopen, hij voor denzelven geene daggelden of eenige belooning hoe ook genaamd zou ontvangen, om bij zijne medeburgers in geene verdenking te komen, als had hij denzelven langer dan noodig was willen uitrekken. Gelijk hij dan ook, gedurende de vier jaren die hij in 's Hage heeft doorgebragt, noch ook nimmer naderhand voor eenigen last, door hem bekleed, ooit eenen enkelen duit ten laste zijner Provincie gebragt heeft. O uitmuntende onthoudendheid! o weergalooze belangeloosheid! Ziedaar den man, die men weleer voor een' gierigaard had uitgekreten! eene onbaatzuchtigheid, des te aanmerkelijker, als men in aanschouw neemt, dat zijne middelen, op zijn best genomen, tot het voeren van eenen middelmatigen staat, toereikende waren.

In 's Hage gekomen, was zijne eerste zorg om de leden der groote vergadering dagelijks voor oogen te houden, om toch, met achterstelling van alle andere, van alle bijzondere belangen, alleen het algemeen welzijn van het bondgenootschap in het oog te houden. En dit deed hij met dien ijver, met die bescheidenheid en kennis van zaken, dat men JAN DE WITT, (en wie toch kon beter over wezenlijke verdiensten oordeelen?) naderhand dikwerf heeft hooren zeggen, dat, zoo er vele zijns gelijk op die groote vergadering waren tegen-

genwoordig geweest, men de Constitutie van de Republiek op zulke vaste fondamenten had kunnen zetten, dat men niet ligt voor omwentelingen of andere toevalligheden had behoeven te vreezen.

Dan het was onzen SCHEELE niet genoeg, het Gemeenebest met raad en daad van binnen te onderschragen, en de gebreken, in deszelfs bestaan, door verwaarloozing en laffe toegevendheid van sommige Regenten, helaas! maar al te veel ingeslopen, te helpen verbeteren en uit den weg ruimen. Maar, daar hem niets zoo zeer ter harte ging, dan de eer zijns Vaderlands, ook voor het oog van geheel Europa, te verdedigen en te handhaven, zoo stelde hij zich nu ook weder openlijk in de bresse tegen het ondankbaar, en, over het geluk en de welvaart onzes koophandels, nijdig Engeland.

Te dien einde vervaardigde hij thans weder een traktaat of verhandeling, onder den titel van: *Oorzaken des Engelschen Oorlogs*; waarin hij met klem van redenen, en eene kracht van zeggen, hem maar alleen eigen, ten duidelijkste aantoonde, hoe het onregtvaardig Engeland, zonder eenig ongelijk van deze Republiek te hebben ontvangen, hetzelve, in den jare 1654, tot den oorlog had genoopt. Hoe zij het waren, die het eerst onze weerlooze schepen tegen alle regt waren aangevallen; en dat men daarentegen van onze zijde, ter liefde van den vrede, alles had

opgeofferd, ja meer zelfs dan men billijker wijze van ons had mogen verwachten, om de vriendschap met hen te onderhouden; betuigende overzulks voor God en menschen, dat het bloed, hetgeen in dezen krijg mogt worden vergoten, eens van hunne handen geëischt zou worden, en op hun hoofd zou nederkomen.

Na een verblijf van ruim vier jaren in 's Hage, keerde hij, verzeld met de wenschen en zegeningen van al wat eerlijk en deugdzaam in 's Hage was, naar zijne Provincie en geliefd Welveld terug.

Hier gekomen vond hij zijne Mederegenten in hevige twisten onder elkanderen verdeeld, voornamelijk ontstaan door hen, die, in den dood van den jongst overleden Stadhouder hun voornamen steunpilaar verloren hebbende, thans niets onbeproefd lieten, om hun waggelend gezag, ware het mogelijk, staande te houden. De brave SCHEELE aarzelde hier niet lang, wat partij in dezen te kiezen: de zaak der billijkheid, de zaak der Vrijheid, de zaak van het Vaderland was altijd de zijne. Deze met mond en pen, en, was het nood, ook met zijn bloed te verdedigen, was zijne eenige bedoeling.

Dit deed hij ook wederom met dit gelukkig gevolg voor de Provincie van Overijssel, dat de aldaar gerezen geschillen, niet lang na zijne aankomst, door tusschenkomst der Bondgenooten, wierden afgedaan, ten voordeele en ten genoege

van

van hen, die, gelijk onze SCHEELE, de ware belangen van het algemeen voor de hunnen hadden aangenomen.

Dan, daar hij uit deze geschillen zelve, en uit de geschriften over dezelve te dier tijd gewisseld, en veel meer nog uit de heimelijke drijfveeren, die dezelve hadden doen geboren worden, had leeren kennen, dat nog vele Regenten en ingezetenen dezer Landen zich gansch verkeerde begrippen vormden nopens den aard van onze vrijheid en regering, en dat andere, schoon beter onderrigt, enkel uit eigen belang en verfoeijelijke inzigten, die dwaze begrippen niet ongaarne koesterden, en voedsel verschaften: zoo begreep hij, zijnen Landslieden, en den Vaderlander in het algemeen, geen' beter' dienst te kunnen doen, dan door die verkeerde en valsche begrippen, te gelijk met de verraderlijke pogingen van hen, die, tegen hun beter weten aan, dezelve trachtten voort te planten, openlijk in geschrift te keer te gaan.

Hiertoe schreef hij zijn onwaardeerbaar werk, genaamd: *Libertas publica* (over de burgerlijke vrijheid). Een werk, in zulk een' krachtigen en sierlijken stijl geschreven, dat hij in eene school van CICERO of DEMOSTHENES veeleer, dan in ons Vaderland, scheen opgevoed en onderwezen; of, om mij beter uit te drukken, een werk, waarin hij al het staatkundige, het krachtige, het bondige van eenen TACITUS en POLYBIUS, met de welsprekendheid en zoetvloeijendheid van

eenen CICERO, SALUSTIUS en DEMOSTHENES, heeft weten te vereenigen; een werk eindelijk, om het met weinig woorden te zeggen, hetgeen door alle eeuwen heen, zoo lang er Republieken, zoo lang er vrije volkeren zijn zullen, waardig zal zijn gelezen te worden.

Hier toonde hij het uitmuntende eener Republiek boven die eener eenhoofdige Regering. Hier leerde hij, hoe door alle eeuwen heen, de deugd alleen Republieken, en de ondeugd Alleenheerschingen vormde. Hoe de Regering van EEN het werk van menschen is, maar die van VELEN de goedkeuring van het Opperwezen zelf wegdraagt. Hoe een Republiek onverwinnelijk en tegen alle overheersching veilig is, zoo lang het bederf der zeden, zoo lang de weelde en pracht, met haren helschen stoet, niet binnen hare muren dringen. Met één woord, dat nimmer Republieken door Tirannen overwonnen wierden, maar altoos haar eigen Tirannen gemaakt hebben.

Maar, mijne Medeburgers! wat houde ik mij op, om, door mijne flaauwe verwen, u al het schoone van dit grootsche onderwerp af te schilderen? Mijn zwak penseel schiet hier veel te kort. —

Thans was de roem van den onvergelijkelijken SCHEELE zoo hoog gestegen, en hij had zich zulk eenen roem verworven, dat aller oogen, maar inzonderheid die van zijne Medeburgers, en van zulke Volksvertegenwoordigers, die thans door geen

geen vreemden invloed bestierd werden, op de verdiensten van dezen hunnen Burger alleen staroogden; en ofschoon wel aan zijne zijde de liefde en hoogachting zijner Medeburgeren de eenige belooning was, dien hij voor al zijne moeite en arbeid verlangde of begeerde, zij echter van hunnen kant begrepen, dat zoo veel bekwaamheid, dat zoo veel ijver voor de belangen van het Vaderland in het algemeen, en voor de Provincie van Overijssel in het bijzonder, eene meer openbare goedkeuring en gepaste belooning verdienden.

Het was hierom, dat, wanneer kort na dien tijd, het Drostambt van IJsselmuiden, een der voornaamste bedieningen dier Provincie, was komen open te vallen, men hem, met algemeene stemmen, zonder dat hij deswege eenig het minste aanzoek had gedaan, tot dien aanzienlijken post bevorderde.

Reeds verbeeldden zich zijne burgers, waarover hij het bewind zoude voeren, onder vrolijk handgeklap hunnen Drost te zullen verwelkomen, en aan hun kroost den regtschapen Burgervriend, den weldoener, den redder van het Vaderland en van Overijssel, te zullen vertoonen.

Dan, o wisselvalligheid van al het ondermaansche! o treffende slag voor Nederland! o onherstelbaar verlies voor Overijsselsch inwoners! Het behaagde der Voorzienigheid, die slechts in dezen man als van verre had willen toonen, wat Zij voor Nederland had kunnen, wat Zij had willen doen, zoo het zich door snoode ondankbaar-

heid zoo veel gunst niet had onwaardig gemaakt; het behaagde, zeg ik, der Voorzienigheid, hem, daar hij nu gereed stond om onder toejuiching van alle braven tot Drost van IJsselmuiden te worden ingehuldigd, op het onvoorzienst, in den bloei zijner jaren, door eene hevige koorts, op den 17 Junij des jaars 1662, uit dit leven weg te nemen, en zoo veel braafheid, zoo veel deugd, zoo veel arbeid en moeite, ten algemeenen nutte aangewend, zoo veel belangelooze ijver en liefde voor de eer van God en Vaderland, niet met eene verwelkbare, niet met eene burgerkroon, maar met eene kroon van eeuwig blinkend licht te vergelden, en hem te bewaren voor het aanschouwen dier rampen, zoo dikwerf door hem voorzien, zoo dikwerf voorspeld, en, eindelijk, tien jaren na dezen, in den jare 1672, den Lande overkomen.

Zijn dood dompelde geheel Nederland, inzonderheid gansch Overijssel, in diepen rouw; in hunne verwachting, helaas! zoo deerlijk te leur gesteld, en beroofd van eenen volksvriend, van een hoofd, wiens weêrga de Provincie van Overijssel tot dus verre nog niet aanschouwd had.

Ik zal, ten slot, en om aan al hetgeen ik met betrekking tot den onvergelijkelijken SCHELLE tot hier toe gezegd heb, te meer kracht bij te zetten, nog het getuigenis bijbrengen van een' man, uit wiens mond niet alleen de Vorsten van het naburig Duitschland, maar ook van Italië en Frank-

Frankrijk, gewoon waren wijsheid te komen hooren, en die overzulks best over ongemeene verdiensten oordeel vellen kon, ik meen den beroemden JOANNES GEORGIUS GRÆVIUS. Deze man spreekt van hem in eene zijner voorredenen voor zijne verzameling van Romeinsche Oudheden, in dezer voege:

„ Wat SCHEELE betreft, daaromtrent merk „ ik nog maar alleen dit aan, hetgeen men dikwerf van mij gehoord heeft, dat ik nimmer in „ mijn leven grooter man gekend heb. Zoo groot „ eene verhevenheid van ziel, zulk eene beproefde deugd, zulk eene kennis van, en eerbied „ voor God en Godsdienst, zoo veel ijver voor „ de belangen van Vaderland en Burgerij, zoo „ veel verstand, zoo uitgestrekte geleerdheid, „ zoo veel kracht, zoo veel sierlijkheid en bondigheid van zeggen liepen alle in zoo eenen „ hoogen trap in hem te zamen, dat, ofschoon „ hij zonder ophouden in de zaken van het „ Gemeenebest bezig was, men zou gezegd „ hebben, dat hij zijn gansche leven afzonderlijk „ aan ieder dier opgenoemde hoedanigheden had „ ten koste gelegd."

VERHANDELING

OVER DE

VEREENIGINGEN DER GRIEKSCHE GEMEENEBESTEN.

VOORGEDRAGEN IN HET LETTERKUNDIG GENOOTSCHAP

CONCORDIA ET LIBERTATE, TE AMSTERDAM,

Den 8 *December* 1807.

Welligt is er in de gansche Oudheid geen belangrijker voorwerp dan de Geschiedenis van Griekenland. De eerste zetel der beschaving, de bakermat van kunsten en wetenschappen, de grond waarop de voortreffelijkste mannen gebloeid hebben, het tooneel der grootste deugden, vestigt het steeds onze bijzondere aandacht op hunne verdiensten en bereikte vorderingen. — Den treurigen staat van een zwervend leven moede geworden, ziet men de Grieksche volkeren hier en daar den dwang verwerpen der Koningen of Veldheeren, die hen in de heldentijden slechts tot gedurige oorlogen hadden aangevoerd, en, uit neiging tot vreedzamer doeleinden, instellingen tot stand brengen, die het volksgeluk meer en beter konden bevorderen. Weldra wordt dit voorbeeld door andere nagevolgd, en vestigt zich bij alle Grieken eene vrijheidsliefde, die aan eene

me-

menigte Gemeenebesten het schoonste aanzijn gaf; zoodat men daaronder er naauwelijks eene noemen kan, die zich niet heeft beroemd gemaakt. In eene gelukkige ligging, te midden der drie bekende werelddeelen, doorsneden met grootere en kleinere rivieren, omgeven van zeeën, tot een aantal van kusten en zeeboezems als 't ware gevormd, door eene menigte van eilanden omringd, kon geen land zich beter uitbreiden in scheepvaart en koophandel, die haar van de schoonste volkplantingen op de Italiaansche, de Sicilische, de Thracische, en inzonderheid de Aziatische kusten, de rijkdommen van rondsomme toevoerden en voor hare beschaving den ruimsten kring openden. — Het karakter der Grieken, als door eene vereeniging van dat der Aziatische en Noordsche volkeren gevormd, vertoonde moed zonder ruwheid en onbuigzaamheid, geest en kunstvermogens zonder lafhartiggeid, zoodat vrijheidszucht met liefde voor de wet, dapperheid met beschaving gepaard gingen, en de overwinning hen zoo min tot zucht naar roof en vergrooting, als de zachtere kunsten des vredes hen tot weekheid en luiheid deden verbasteren. In hunne pogingen naar geluk en rust zag men hen de hulp der beroemdste Wijsgeeren inroepen om hunne wetgevingen zamen te stellen, waardoor het beginsel van deugd in hunne Gemeenebesten mogt gevestigd en verzekerd worden; in hun gevoel voor hetgeen groot en voortreffelijk was, zag men het

het karakter van groote mannen, als van eenen ARISTIDES en THEMISTOCLES, zich soms aan geheel hunne natiën mededeelen, en hen in hunne zucht naar beschaving, zich tot eenen zoo hoogen trap van vordering verheffen in al wat menschelijke wetenschap, verlichting en wijsheid heten mag, dat zij, zelfs na hunnen val en het verlies hunner onafhankelijkheid, zich hierdoor op de fierheid van hunne overwinnaars wreken mogten, dat deze hen in hunne scholen als leermeesters moesten komen eerbiedigen, en dat alzoo hunne letterkunde den onverwelkbaren roem behield, van hen nog voor de behandeling, die aan andere Romeinsche wingewesten te beurte viel, bewaard te hebben, toen hunne Wetgevers, hunne Veldheeren en hunne Staatsdienaars hen daartegen niet meer konden beveiligen.

Griekenland schijnt een ligchaam te vormen uit vele kleine Staten en Gemeenebesten zamengesteld. Hoezeer van dezelfde afkomst, verdeelden de Grieken zich echter spoedig in zoo vele landschappen, als de rivieren of bergketenen van hun Vaderland schenen te hebben onderscheiden, en weldra in zoo vele steden, als waarin hen de stroperijen van hunne naburen hadden doen vlugten. Hoezeer van hetzelfde karakter in het algemeen, vormde echter de verschillende aard van hunnen grond hen tot afzonderlijke levenswijzen. Hoezeer door eene algemeene zucht naar vrijheid gedreven, zochten zij dien alle in onderscheidene

ma-

matigingen hunner regeeringsvormen; 't zij die meer naar de oppermagt der Grooten of naar die der menigte overhelden: zoodat men geene twee steden of volkeren vindt, die, hoe naburig ook, onder dezelfde wetgeving geleefd hebben. Eenige zelfs liepen volstrekt uit een: Sparta en Thebe hadden een geheel krijgskundig aanzijn; Athene, en inzonderheid Corinthe, bloeiden door koophandel: ras ook ontdekte zich eene ongelijkheid in vermogens, die door den tijd grooter en grooter wierd. De geschiedenis vertoont ons deze volkeren nu en dan tegen buitenlandsche aanvallen vereenigd, doch te meermalen elkanderen binnenslands op de felste wijze beoorlogende. Hebben dus, moet men vragen, de Grieksche Staten eene groote maatschappij uitgemaakt; hebben er tusschen die Staten eenige duurzame vereenigingen plaats gehad; welken staatkundigen band hebben die vereenigingen opgeleverd; in hoe verre is daardoor een bondgenootschappelijk federatief bestuur daargesteld; in hoe verre hebben daarin de beginselen van een recht der volkeren doorgestraald; welke waren de uitoefeningen eener algemeene magt; welke is derzelver invloed geweest op de lotgevallen der bijzondere Staten en volkeren, en op die van van Griekenland in het algemeen? In één woord, wat kan men omtrent staatkundige vereenigingen onder de Grieken vaststellen? Ziedaar, M. H.! eene vraag, welke mij voorkwam genoeg belangrijk te

zijn

zijn voor uwe aandacht, om mij in het bemoedigend vertrouwen op uwe gunstige toegevenheid derzelver beantwoording te doen beproeven.

Een ieder kent de vergadering der zoogenaamde Amphictyones, welke van de vroegste tijden tot zelfs na de overheersching van PHILIPPUS van Macedonië, te Delphi bij den Tempel en Godspraak van Apollo bijeenkwam, en het Achaïsch verbond, hetwelk na den dood van ALEXANDER de Grieksche vrijheid voor een wijl herleven deed, en zich het langst tegen het juk der Romeinen verdedigde. En deze zijn de twee voorname ligchamen, waartoe wij alhier onze aandacht bepalen moeten. Het eerste inzonderheid is door oudere en nieuwere schrijvers, als eene der schoonste, der nuttigste, der weldadigste instellingen van Griekenland geroemd geworden. CICERO noemt het de algemeene raadsvergadering van Griekenland. GOGUET, in zijn uitmuntend werk over den oorsprong van wetten, kunsten en wetenschappen, beschouwt deze Vergadering als die van deszelfs algemeene Staten; stelt zich de afgevaardigden, waaruit zij bestond, voor, als het ligchaam der geheele natie vertegenwoordigende, met volmagt ter beslissing omtrent alles, wat hun voor het welzijn der gemeene zaak bevorderlijk toescheen; en niet alleen in staat om over alle zaken de laatste uitspraak uit te oefenen, maar zelfs om die uitspraken met kracht

kracht van wapenen te handhaven. — MABLY houdt het algemeene bondgenootschap der Grieken voor eene zekere daadzaak, kent daaraan bijna dezelfde uitoefeningen toe, en twijfelt niet hetzelve met het Zwitsersch verbond gelijk te stellen. Vele andere schrijvers hebben hieromtrent dezelfde mening, en de groote MONTESQUIEU zelf heeft zich door het algemeen gevoelen laten wegvoeren. Dan juist dit gevoelen is aan de grootste bedenkingen onderhevig. Welligt hebben de schranderste mannen daaraan hun zegel gehecht, omdat zij zich meer hebben laten innemen door het aangenaam denkbeeld, hetwelk eene eendragtige vereeniging van kleine Staten, tot onderhoud van inwendige rust en afwending van buitenlandsche aanvallen, van zich geeft, dan dat zij den waren aard der zaak zelve naauwkeurig onderzocht hebben. Laten wij, om hunne gevoelens te onderzoeken, en tevens onze vraag te beantwoorden, vooraf uit eene beschouwing van de zeden, het karakter en de geschiedenis der Grieken in het algemeen, eenige vaste denkbeelden omtrent die vereeniging zoeken af te leiden, om daarna uit de echte bronnen der geschiedenis met des te meerder vertrouwen vast te stellen, wat dezelve indedaad heeft opgeleverd.

De eerste en krachtigste band, die tusschen de volkeren en bewoonders van Griekenland bestond, was de Godsdienst. De Grieken eerden de-

dezelfde Goden: de eerdienst, welke aan de Goden wierd toegebragt, was eene zaak van Staat; zij wierd volbragt met dezelfde offeranden, en de voorname Tempels stonden voor een ieder even zeer open. — Behalve eenige geheimzinnige leerstelsels, welke hier en daar onderwezen wierden, was de algemeene Godsdienst geheel uitwendig. Zij had noch vaste leerstelsels, noch openbaar onderwijs, noch bragt zij eenige naauwere verpligting mede om op gezette tijden aan den gestelden eerdienst deel te nemen. Het was, naar de denkbeelden der Grieken genoeg, overtuiging van het bestaan der Godheden aan den dag te leggen, en bij plechtige feestvieringen in de Tempels te verschijnen, om op de openbare altaren zijne offers bij te brengen. Wel was in aller harten een diep ontzag voor het Godendom ingeprent, maar hoe minder zij door bekrompene denkbeelden de grootheid, de eenheid eener alles ten beste bestierende Voorzienigheid kennen mogten, hoe meer zij zich natuurlijker wijze aan bijgeloovigheden moesten hechten. Van daar dat hen voor de minste ondernemingen de moed ontbrak, indien zij zich niet vooraf van de gunst hunner Goden hadden getracht te verzekeren. Van daar, dat zij die gunst voor uiterlijkheden en offeranden verkrijgbaar achteden; van daar, dat zij den wil van het Godendom door eene meer regtstreeksche mededeeling en openbaring dachten te kunnen ontdekken; dat stormen en on-

onweders hen, als blijken van afkeuring, van de gewigtigste voornemens konden terug houden; dat zij in de vlugt van vogels en andere alleronverschilligste voorvallen, met het levendigste belang voorteekenen opspoorden, die hen omtrent de aangelegenste zaken beslissend waren; en dat, naar het verhaal van PLUTARCHUS, de toevallige waarneming, dat zich op zekere plaats van den berg Parnassus een onderaardsche zwaveldamp ontlastte, die eenen daarop nedergevallen herder, door de bedwelming, eenige onverstaanbare woorden deed uitspreken, die men aannam als voorzeggingen, omdat eene toevallige uitkomst daarmede wierd overeengebragt, hen hierin de stem en de Godspaaak van Apollo veronderstellen, en aldaar den prachtigen Tempel van die Godheid stichten deed.

Godspraken dus waren voor alle Grieksche volkeren evenzeer van het grootste belang. Van de oudste tijden af hadden zij op alle gebeurtenissen eenen oppermagtigen en beslissenden invloed, waarvan ons de geheele Oudheid overal duidelijke blijken oplevert. Zij gaven, als 't ware, de levende en algemeene wet, wierden begunstigd door de sterkste vooroordeelen, en verwekten bij een ieder den diepsten eerbied. Toen de Lacedemoniërs, de Corinthiërs en andere Dorische volkeren uit den Peloponesus tegen Athene optrokken, en de Priesteresse van Delphi geantwoord had, dat zij, wier Veldheer door 's vijands han-

handen zoude omkomen, den zege te wachten hadden, vertoeft CODRUS, Koning van Athene, geen oogenblik, om zich in een vermomd gewaad onder den aanvallenden vijand te begeven, en zich aldaar door het zoeken van twist te laten ombrengen; en de gedachte, dat hierdoor de Godspraak was vervuld geworden, beslist, meer dan het gevecht, de terugdrijving der aanvallers. LYCURGUS doet zijne wetgeving door de Spartanen aannemen en eerbiedigen, omdat Apollo die had goedgekeurd; de staatkundige LYSANDER maakt zich door een antwoord van dien God van den troon van Sparta meester. PLATO zelf wil geene wetten omtrent den Godsdienst hebben afgekondigd, tenzij men de Godspraak van Delphi daarover raadplege.

Het was deze Godspraak van Delphi, die meer dan eenige andere door alle Grieken en vreemdelingen bezocht, en als de algemeene vraagbaak van het menschdom beschouwd wierd. De Vorsten en volkeren, die gunstige antwoorden bekomen hadden, die overwinningen behaald hadden, die voor gedreigde onheilen waren bewaard gebleven; zij, die in de openbare spelen waren bekroond geworden, rekenden het zich tot eenen pligt, in den Tempel gedenkteekenen te stichten van hunne erkentenis, en der Godheid kostbare geschenken toe te wijden. Hierdoor wierd dezelve eene verzamelplaats van de voortreffelijkste voortbrengselen der kunst, zoowel als van de aanzienlijkste

schatten, en hieruit ontstond een des te grooter algemeen belang in de veiligheid van den Tempel en van de Godspraak.

De openbare eerdienst der Grieken, die meestal in het plegtig opvoeren van offeranden bestond, was altijd verzeld met vrolijke feesten en vreugdevieringen, waarvoor alle werkzaamheden stilstonden. Alle steden van Griekenland hadden feesten hunner Godheden gewijd, die alle inwoners vereenigden; maar vier groote plegtigheden vereenigden alle hare volkeren. De Olympische spelen wierden gevierd ter eere van Jupiter, die in Elis eenen prachtige Tempel had, en de Pythische, welke met deze, boven de Isthmische en Nemaeische, de voornaamste waren, te Delphi, waar het Orakel van Apollo gevestigd was. Aldaar zag men alle volkeren dooreen gemengd en door eene gelijke belangneming zamengevloeid. Een algemeen doeleinde hield hen daar bezig; zoodat alle vijandelijkheden ophielden, en nimmer op den alsdan heiligen grond krijgsbenden zouden doordringen. Velerlei oefeningen dienden tot volksvermaak; men volmaakte derzelver inrigting met alle zorgvuldigheid; telkens vonden nieuwe proeven voor andere plaats. Ligchaamsoefeningen, die bij de Grieken als een voornaam deel der opvoeding wierden beschouwd, die voor den oorlog als eene voorbereiding tot vermoeijenissen en een middel tot vermeerdering van krachten, en voor den vrede tot eene nuttige uitspanning dien-

dienden, wierden daar met de roemrijkste eereprijzen beloond; en voorzeker kon aan de naauwgezette regtzinnigheid en onzijdigheid van oordeelvellingen en uitspraken omtrent de gewigtigste onderwerpen, geen meer belang worden gehecht, dan 't welk men door een geheel volk in de toewijzing der beloningen bij deze spelen stellen zag.

Staatkundige vereenigingen moeten hunne oorzaak hebben in gelijke belangen: en dus moeten wij hier onderzoeken, in hoe verre het algemeen belang, hetwelk alle Grieken in hunne Godspraken, in derzelver Tempels, en in hunne vereende volksfeesten, naar deze hunne zeden en denkbeelden, stellen moesten, iets op hunne staatkundige inrigtingen heeft uitgewerkt.

Indien wij bij hen eenige vaste stelsels en begrippen willen zoeken omtrent hetgeen wij het regt der volkeren noemen, moeten wij die ook in deze algemeene banden van vereeniging opsporen. Het regt der volkeren, hetwelk door de Grieken erkend en geëerbiedigd wierd, kwam op weinige punten neder. Ieder een, wie hij zijn mogt, had het algemeen erkende regt om in de Tempels der Goden offeranden te brengen, de Godspraken te raadplegen en de openbare spelen bij te wonen. Wanneer eene stad veroverd en ingenomen wierd, gaven de Tempels eene veilige schuilplaats; niemand kon aldaar zonder groote heiligschennis worden omgebragt, en in den oorlog

 moest

moest aan de gesneuvelden de eer der begrafenis overgelaten worden; heiligschenners alleen wierden daarvan verstoken. Wie nu, M. H.! zal den oorsprong van deze hoofdbeginselen in iets anders stellen, dan in de begrippen van Godsdienst, welke wij zagen dat den Grieken waren ingeprent. In al wat dezelve betrof of daaraan verbonden was, wierd door alle steden en Staten een gelijk belang genomen. Hoezeer ook omtrent andere voorwerpen uiteenloopende, hoezeer elkander beoorlogende, bestond hieromtrent, als 't ware, eene stilzwijgende overeenkomst, die, op dezelfde gronden berustende, ook gelijkelijk geëerbiedigd wierd. Naar mate van het grootere belang, hetwelk de onderwerpen dezer overeenkomst inboezemden, volgden daaruit verdere uitwerkselen. Het ongelukkig denkbeeld, hetwelk in latere eeuwen zoo veel bloeds vergieten deed, "dat men de Godheid wreken moest," (even of het niet reeds de vermogens van het menschdom schier te boven ging, dezelve naar behagen te eeren,) vond ook bij de Grieken plaats, doch zonder dat deze hetzelve tot vervolgzucht uitstrekten. De veiligheid der Tempels en de afwering van heiligschennis vorderden slechts eene voorziening, en hiertoe moest eene algemeene magt worden daargesteld, welke daartegen het noodige bedwang konde uitoefenen.

Het volgt dus uit dit een en ander van zelve, dat de eerdienst van het Godendom, de bewa-

king

king der heiligdommen, en de rustige viering van volksfeesten, die altijd met offeranden geopend wierden, eene vereeniging onder alle afzonderlijke volkeren te weeg bragt; en dat uit die vereeniging te dezen einde een algemeen Oppertoezigt, een ligchaam van bestuur moest worden bijeenverzameld, hetwelk men uit vertegenwoordigers en afgevaardigden van die verschillende Staten vormen zag. Andere of eerdere oogmerken van groote eendragtige vereenigingen bestonden onder de Grieken niet. Laten wij, alvorens dezelve meer bepaaldelijk te beschouwen, door een enkelen blik op den loop der Grieksche geschiedenis, omtrent deze stelling eenige nadere zekerheid zoeken; om te zien, of men daaruit, omtrent vereenigingen van eenen meer staatkundigen aard, andere vooronderstellingen zoude kunnen aannemen?

Indien Griekenland onder een despotiek bestuur gebleven ware, ware het welligt minder verdeeld geweest: maar dan had ons ook de geschiedenis daar van waarschijnlijk niet meer geleerd, dan van vele andere Rijken; waarvan wij naauwelijks genoeg weten, om de namen hunner alleenheerschers te kunnen optellen. Het was door zijnen grond, door zijne ligging en door het karakter van zijne bewoners tot grootere doeleinden bestemd. Na de gewigtige omwenteling, die wij reeds uit deze oorzaken hebben opgemerkt, zien wij de eerste pogingen tot volmaking eenes geregelden burger-

 staats

staats in de wetgeving van LYCURGUS, die deze groote man op Creta, in Azië en in Egypte, overdacht en bewerkt had. Te zeer doordrongen van de verhevenste oogmerken, en te moedig, om zijne wetten naar den smaak en de verkeerde neigingen van zijne medeburgers van pas te maken, stelde hij zich alleen voor, om door de vorming en bewaring van een sterken en onbedorven menschenstam aan Sparta hare zelfstandigheid te verzekeren. De regeling van het huisselijk leven, en de opvoeding, sterker aantastende dan de regeringsvorm zelve, hoezeer hij ook daarin een zeer gelukkig evenwigt bragt, offerde hij aan zijne oogmerken zelfs hier en daar zedelijkheid en natuurlijke hartstogten op. Sparta moest niets anders zijn, dan eene maatschappij van burgers, elkanderen in alles gelijk, die geen andere driften of behoeften kenden dan die de natuur onvermijdelijk vorderde, en alle welker denkbeelden daarop uitsluitend nederkwamen, dat zij het eigendom van den Staat, en aan dezelve blinde gehoorzaamheid schuldig waren. Het is hier de plaats niet, deze wetgeving, voor zoo veel wij dezelve kennen, verder te beoordeelen: maar zoo veel kan men omtrent derzelver uitwerkselen opmaken, dat Sparta door innerlijke kracht en onverbasterde heldendeugden eenen algemeenen invloed verkreeg op de andere Grieksche volkeren, wien zoodanige steun ontbrak; en dat, hoezeer een Staat, die geheel uit solda-

ten

ten bestond, niet konde toelaten dat er rondsomme haar bestendig vrede bleef, en hoezeer zij in hare oorlogen met de Messeniërs haar grondgebied vergrootte, en zich deze cijnsbaar maakte, de oorlog echter voor haar geene behoefte wierd; dat zij zich even zoo veel door regtvaardigheid en bezadigdheid deed eerbiedigen, en dat hare wetgeving gedurende 400 jaren ongekrenkt dezelfde bleef, eer zij zich tot meer staatzuchtige oogmerken vervoeren liet, eer zij aanspraak begon te vormen op de Opperheerschappij van Griekenland, en daardoor de jaloersheid van eenen anderen aanzienlijken Staat wakker maakte.

Athene, hetwelk door zijne ligging minder aan strooperijen van naburen was blootgesteld, en zich dus meer met zichzelve had kunnen bezig houden, was door SOLON van het drukkende bestuur der toenmalige Archonten, zoowel als van eene daarop gevolgde regeringloosheid verlost door middel van eene wetgeving, welke de wijsste en gelukkigste tempering tusschen de magt der Grooten en die van het volk opleverde, en waarin, niet, zoo als in die van LYCURGUS, de zedelijkheid aan de staatkunde, maar de staatkunde aan zedepligten was ondergeschikt gemaakt. Sints dien tijd had het ook boven kleinere Staten uitgemunt, en toen de Koning van Perzië Griekenland aangrijpen en zich onderwerpen wilde, waren het Athene en Sparta bijna alleen, die den moed hadden zich daartegen te weer

te stellen. — Deze buitenlandsche aanval vereenigde hen tot eene inspanning van gemeenschappelijke krachten: de groote zielsvermogens en uitstekende krijgskunde van hunne Veldheeren, weerden de verbazende magt der Perzen af, en de roemrijke overwinningen, die zij bij Maratho, Salamis en Plataea bevochten, legden den voornamen grondslag tot de grootheid van Griekenland. Tot nu toe was aan de Spartanen het opperbevel gelaten geweest; THEMISTOCLES had zijne medeburgers hunne zeemagt doen uitbreiden, en hen daardoor op het denkbeeld gebragt van eene oppermagt ter zee. — Het vertrouwen op hunne krachten deed nu de Grieken den Perzischen oorlog, ter bevrijding hunner volkplantingen, voortzetten; andere Staten bragten daartoe ook hunne krachten zamen; Athene en Sparta bleven de beide armen van Griekenland: doch bij den val van PAUSANIAS verkrijgen de Atheniënsers het opperbevel in den oorlog, hetwelk hun weldra naar de volkomene beheersching van geheel Griekenland haken deed. Schoon de oorlogen tegen de Perzen de eendragt nog eenigen tijd mogten staande houden, had zich reeds nu en dan de spijt en nayver van Sparta vertoond. Na den dood van CIMON stelt het zich aan het hoofd van eenige aan Athene verbondene doch misnoegde volkeren, en hieruit ontstaan de Peloponesische oorlogen, die de mededinging voor altijd onverzoenbaar maken. Andere

deze steden, eerst voor beider onderdrukking vreezende, worden door dezen oorlog in hunne staatsinrigtingen aangetast; en, daar deze der twistende partijen de Volksregering, gene die der Optimaten voorstond, door inwendige onlusten aan een van beiden vastgehecht; kleinere volken worden zelfs met geweld gedwongen den eene tegen den andere bij te staan. Athene had zich de meeste der eilanden en kust-steden, Sparta die van het vaste land verbonden. Beurtelings door gedurig strijden verzwakt, moeten zij tegen elkanderen ras verderen steun en bijstand zoeken, en de vreemde hulp der Perzische Koningen inroepen.

Thebe verheft zich door den heldengeest van EPAMINONDAS en PELOPIDAS tot eene derde mededingster. Een algemeene vrede door Perzië bemiddeld, eindigt, na hun beider dood, hare glansrijke oorlogen tegen Sparta. Geene der drie steden stond nu meer aan de spitse van Griekenland, daar alle door den strijd om het hoofdgebied hunne krachten hadden uitgeput. Macedonië, hetwelk hen zonder eenen PHILIPPUS geene vreeze had behoeven in te boezemen, verkrijgt onder dezen eene steeds aanwassende magt: voor geene eendragtige vereeniging meer vatbaar, stort zich Griekenland zelf in een' nieuwen burgerkrijg, welke door PHILIPPUS geëindigd, het overschot van deugd en vaderlandsliefde voor zijnen invloed plaats doet ruimen:

de

de welsprekendheid van DEMOSTHENES beyvert zich vruchteloos tegen zijne listige staatkunde, de slag bij Cheronea ontneemt Griekenland deszelfs laatste krachten. PHILIPPUS wordt algemeen Opperbevelhebber der Grieken, doet hen tegen de Perzen optrekken, en verzekert zich door dezen oorlog van hunne bestendige afhankelijkheid.

Voorzeker, M. H.! kan dus ook de geschiedenis de veronderstelling weinig toelaten van een' duurzame eendragtige vereeniging, die door eenen staatkundigen band aan het begrip van een federatief bestuur eeniger wijze zoude beantwoorden, en vertoont zij ons veeleer eenen gedurigen tweespalt, nayver en verdeeldheid, die de Grieksche Staten geheel uitëen deed loopen, die genoeg was om bij deze te doen goedkeuren wat gene had afgekeurd, en die dus juist hierdoor altijd de heilzame gevolgen tegenhield van eene staatkundige vereeniging, waartoe de eenheid van een *Theocratisch* bestuur hen anders ligt had kunnen doen toetreden. Laat ons nu de eigenlijke bedoelingen en verrigtingen van de vergadering der Amphictyones meer bepaaldelijk beschouwen.

De groote en voorname vergadering van dien naam kwam tweemaal des jaars, te Delphi en aan de Thermopylae, bijeen, en bestond uit afgevaardigden van twaalf Grieksche volkeren uit de drie onderscheidene stammen, door den geleerden SAINT CROIX met oordeelkundige naauwkeurig-

righeid opgenoemd. Haar oogmerk bestond in de bewaking des Tempels van Apollo en de bestiering van deszelfs schatten; en de eed, waardoor zich derzelver leden verbonden, behelsde eene belofte, met de verschrikkelijkste verwenschingen verzeld, van geene der verbonden steden te vernielen; van hen, die zulks bestonden, te veroordeelen, en van alle heiligschennis en tempelroof te helpen bestraffen. Indien het eerste gedeelte van dien eed eenige uitspraken van dezen Regtbank te weeg bragt, wierden die echter geenszins met dezelfde gehoorzaamheid opgevolgd, als die, welke uit het andere voortsproten, en hingen zij voornamelijk af van de magt der aanklagers boven de aangeklaagde. Toen de Lacedemoniërs, in vollen vrede, het kasteel van Thebe bemagtigd hadden, wierden zij daarvoor door de Amphictyones in eene boete van 500, en bij weigering, in eene verdubbelde van 1000 talenten veroordeeld: dan, vooreerst, wierd de aanklagt door de Thebanen niet ingebragt, dan nadat zij de Spartanen bij Leuctra overwonnen hadden; en bovendien wierd daaraan door deze nimmer voldaan, onder voorwendsel dat die uitspraak onwettig was. In dit opzigt hing het ook af van de meer of mindere stemmen, waarvan het eene volk boven het andere, door zijnen invloed, meester was; waaraan de bestraffing der Dolopen over hunne zeeroverijen, en het ontnemen van hunne stem in deze ver-

vergadering, door den invloed der Thessaliërs, schijnt te moeten worden toegeschreven. En hoezeer nu deze regtbank ook moge getracht hebben te dien opzigte hare magt te vermeerderen, schroomt DEMOSTHENES niet, alle hare verrigtingen, gedurende den laatsten zoogenaamden heiligen oorlog, onwettig te noemen; en wierden ook daarna hare uitspraken aan de goedkeuring der volkeren zelve onderworpen, zoo als uit eene ten laste der Phocensen, en eene andere ten laste der Locriërs, blijkbaar is. De andere soort van uitspraken vonden daarentegen veel grooteren eerbied, en wierden ook veelal tegen de personen der heiligschenners en niet tegen hunne steden gericht, gelijk uit menigte voorbeelden zoude kunnen worden aangetoond. Men vreesde der misdaad deelachtig te worden, indien men weigerde de noodiging ter wrake van den Godsdienst op te volgen; en buitendien was het voor de staatkunde van naburen een gereed middel van eigenbelang, zich dezer wrake aan te trekken. — Bijzonder aan den Tempel van Apollo verbonden, hadden dus de Amphictyones, omtrent al hetgeen daartoe behoorde, eenen meer regtstreekschen invloed; eenige voorbeelden bewijzen hun gezag omtrent de opschriften en gedenkteekenen, die aldaar bij gelegenheid van bepaalde overwinningen wierden opgerigt; de Staatkunde, die van de Godspraak soms veel te verwachten had, had bij hunne bewaking derzelve

ve een algemeen belang, en bij eenige Schrijvers werd hunne vergadering *heilig* genoemd. Ook bij de Pythische spelen, welke door hun hersteld waren, zaten zij als Regters voor, en waakten zij voor orde en rust, zoo als uit verschillende plaatsen der Ouden is op te maken.

Indien wij nu reeds, uit het oppervlakkig geheel der Grieksche geschiedenis, aan deze vergadering de staatkundige bemoeijingen eens bondgenootschappelijken landdags niet hebben mogen vooronderstellen, laat eene meer bepaalde beschouwing der gebeurtenissen zulks des te minder toe.

De verbindtenissen, die de Grieksche volkeren ten aanzien van buitenlandsche aangelegenheden sloten, zoowel als die, welke eenige hunner tegen andere aangingen, geschiedden geheel buiten de Amphictyones. Toen XERXES de Grieken met eene volkomene verwoesting dreigde, riepen de Atheniensers en Lacedemoniërs hen ter afwering van den algemeenen vijand niet te Delphi, maar aan den Isthmus van Corinthe bijeen. Toen Athene aan het hoofd der zaken stond, vestigde het te zelfden einde eene raadsvergadering te Delos, alwaar de schatkist der opbrengsten van de verschillende Staten bewaard wierd. Toen PHILIPPUS tot algemeen Veldheer van Griekenland uitgeroepen wierd, geschiedde zulks niet door de Amphictyones, hetgeen hij voorzeker zoude verkozen hebben en 't geen hem des te gemakkelijker zoude zijn geweest, maar in eene

bui-

buitengewone bijeenkomst te Corinthe, alwaar ook ALEXANDER daarna dezelfde magt ontving. Nergens vindt men voorts eenig blijk, dat de Amphictyones gezanten van buitenlandsche Staten ontvangen hebben; veeleer handelden deze altijd met iedere Grieksche stad afzonderlijk: de Romeinen zelf, hoezeer hiervan nu en dan afwijkende, richteden zich niet te Delphi of aan de Thermopylae aan de Amphictyones, maar deden de Grieken te Corinthe tegen Nabis, Koning van Sparta, bijeenroepen, en hen bij de Isthmische spelen door FLAMINIUS hunne bedriegelijke vrijheidsverklaring aankondigen. Wat de zamenspanspanningen betreft, die eenige Grieksche steden tegen andere tot stand bragten, ook daartegen hadden de Amphictyones nimmer de magt, die hen ter bewaring van eendragt had moeten toekomen.

Zonder zich door hen te laten verhinderen, vormde Sparta een verbond der Peloponesische volkeren tegen Athene, en daarna verzamelde Athene te Corinthe eene magtige partij tegen Sparta. De overmagt alleen stelde die steden aan het hoofd van anderen, die zij zich te voren veelal door list en geweld beiden verbonden hadden; en in deze verbindtenissen zelf zag men nimmer iets anders dan tijdelijke vereenigingen, die geenszins aan het begrip van een' federativen Staat beantwoorden.

Wat meer is, zoodanig was deze Regtbank

zelfs

zelfs de speelbal der Staatzucht, dat zij door eenige uitspraken, als 't ware, op daden van heiligschennis gegrond, soms, ter onderdrukking van den eenen Staat op den anderen, felle oorlogen moest te weeg brengen, in de geschiedenis heilige oorlogen genoemd, en waarvan wij reeds ter loops gewag maakten. — De bloeijende koophandel der Phocensers van Cyrrha, een voorwerp van benijding voor de Atheniensers geworden zijnde, beschuldigden deze hen bij de Amphictyones, dat zij de vreemdelingen, die de Godspraak bezoeken wilden, te zware regten hadden afgevorderd, en zich een gedeelte van het grondgebied van Apollo hadden toegeëigend. De oorlog wierd hun verklaard. Cyrrha wierd, na een hardnekkig beleg, vernield, en haar verwoest grondgebied aan Apollo toegeheiligd. — De haat tusschen Athene en Sparta veroorzaakte de tweede, die, gedurende eenen wapenstilstand van den Peloponesischen oorlog, om het bezit van de Delphische Godspraak, door de Spartanen tegen de Phocensers met gunstigen uitslag gevoerd wierd; doch welke laatste echter, na het aftrekken hunner overwinnaars, door de Atheniensers weder bijgestaan en in het bezit van den Tempel hersteld wierden. De derde en bloedigste, die het bebouwen van den gewijden grond van Cyrrha door de Locriërs van Amphissa tot voorwendsel, maar het bezit der Tempelschatten van Delphi tot eigenlijk doel had, wierd tusschen

de Phocensers onder PHILOMELUS, met hulp der Atheniensers, als uitvoerders van de uitspraak van de Amphictyones; tegen de Thebaners en Locriërs gevoerd, en door den vreemden invloed van PHILIPPUS geëindigd, die daarop zelf onder de Amphictyones eenen magtigen invloed verkreeg, en zich hierdoor inzonderheid van het lot van Griekenland meester maakte.

Deze Amphictyònische of Kreitsvergadering nu, was, gelijk wij gezegd hebben, de voornaamste, waarvan latere Schrijvers ter gelegenheid van dit onderwerp gesproken hebben: dan behalve dezelve vindt men over geheel Griekenland sporen van vele kleinere inrigtingen en bijeenkomsten van denzelfden aard. De Iönische en Aeolische, de Baeotische, Corintische en Arcadische volkeren, de eilanden Euboea en Delos, zelfs de Grieksche volkplantingen, hadden zich welligt reeds vroeger daartoe vereenigd. De aanwas en opkomst van een grooter ligchaam, en de toenemende tweedragt onder de Grieken, hebben dezelve vroeger doen verdwijnen. Uit verscheidene plaatsen der Ouden mogen wij echter met SAINT CROIX veilig besluiten, dat zij zich ook tot Godsdienstoefeningen en feestvieringen bepaald hebben, en geenszins ter zake van Staatsbelangen bijeenkwamen: hetwelk hij met regt door deze aanmerking schijnt te bevestigen, dat Athene in meer dan eene van dezelve is begrepen geweest; daar het tegen den aard der zake had moeten inloopen, van meer dan

dan één bondgenootschap lid te zijn: en indien men nu in deze overal dezelfde bestemming ontdekt, en daarin den waarschijnlijken oorsprong of gelegenheid der grootere stellen kan, zoo zal dit ons omtrent hare inrigting en doeleinden veiliger kunnen doen besluiten.

En nu vermeenen wij, ook op de dadelijke overlevering der geschiedenis, de voorgestelde vrage te kunnen beantwoorden, en zonder ligtvaardigheid van het gevoelen der opgenoemde schrijvers te mogen afwijken. Indien de algemeene tempels, indien de openbare spelen, den Grieken niet een blijvend punt van vereeniging hadden opgeleverd, waren zij welligt geheel uit elkanderen geraakt; en, de een den ander geheel vreemd geworden, hadden zij welligt dezelfde taal, dezelfde gewoonten niet meer behouden, ja, zouden zij welligt opgehouden hebben een volk te zijn. Hoezeer door de wijsheid hunner wetgevers en door de groote menigte hunner volkplantingen, waarvan zich bijna ieder eene afzonderlijke Regeringsvorm verkoos, zich hunne begrippen omtrent staatkunde moesten uitbreiden, schijnt hunne onderlinge naijver en jaloersheid hen steeds van de vorming van eenen bondgenootschappelijken band te hebben moeten terug houden, die hen tegen alle aanvallen had kunnen beveiligen. Het was dan ook door het listig onderhouden en aanstoken van die tweedragt, meer dan door de magt zijner wapenen en den moed zijner benden, dat PHILIP-

PUS het aan zich onderwerpen konde. Met het verlies hunner onafhankelijkheid raakten nu ook hunne grootste burgerdeugden langzaam aan het kwijnen, hoezeer zij nog niet voor altijd verloren gingen.

Wij hebben u ook het Achaïsch verbond genoemd: en schoon hetzelve van de vergadering der Amphictyones merkelijk verschilde, en onder de reeds wederlegde gevoelens ook niet is bedoeld geworden, heeft het eene te groote betrekking tot ons onderwerp, om daarbij niet nog voor een oogenblik stil te staan.

Als de schoone avondstond van eenen door den storm afgebroken dag, scheen dit der Grieksche vrijheid, vóór haren ondergang, bespaard gebleven. Achaje, ten noorden van den Peloponesus gelegen, hetwelk in verscheidene kleine gemeenebesten verdeeld was, had, na de afschaffing der Koninglijke magt, onder het zeldzaam toonbeeld van een eendragtig volksbestuur bestaan, hetwelk hare bewoners langen tijd geluk en vrede had mogen verschaffen. — Na eenige onlusten en binnenlandsche onderdrukkingen weder vereenigd, en door het toetreden van eenige bondgenooten en het beleid van ARATUS van Sicyon versterkt, maakte het van de onmagt en verscheuring van Macedoniën onder de Opvolgers van ALEXANDER gebruik, om een groot gedeelte van Griekenland met nieuwen moed het hoofd te doen opheffen; en, of door het verlevendigd

digd gevoel van vrijheid gedrongen, of in den langzamen voortgang der begrippen tot eenigzins gelukkiger pogingen rijp geworden, vertoonde het eene ware bondgenootschappelijke vereeniging, die zich hierin zigtbaar van alle vorige onderscheidde. De staatkundige gelijkheid van alle bondgenooten, de bewaring van eigene vrije regeeringswijzen in iedere stad, de bijeenkomst van afgevaardigden uit alle steden, ter behandeling van gemeenschappelijke, bijzonder buitenlandsche, belangen, en de verkiezing van de hoogste en uitvoerende magt door die afgevaardigden, maakten den grondslag uit van dit verbond. Behalve deze verbeterde inrigtingen, was het echter zijn voornamen glans verschuldigd aan de groote mannen, die aan deszelfs hoofd stonden. ARATUS, PHILOPOEMEN en LYCORTAS, behielden daarin langen tijd de eendragt, en verhieven hetzelve, niettegenstaande eenige oorlogen met Macedoniën, tot eene aanzienlijke hoogte. Hoe jammer, dat dit beter opgetrokken gebouw op eenen te lossen en bedorven grond was nedergekomen! Tegen dezen band scheen weder Sparta de verderfelijke zaden van tweedragt te moeten verspreiden. Onder haren Koning CLEOMENES, met ANTIGONUS en de Aetoliers tegen het Achaïsch verbond opgetrokken, rukte zij daarvan verscheidene steden los en berokkende zij daaraan gevoelige slagen. En toen nu de Romeinen Macedoniën veroverd hadden, bedienden

 zij

zij zich listig van diezelfde tweedragt, om het bondgenootschap langzamerhand te verzwakken, tot dat zij met hetzelve de onafhankelijkheid der Grieken geheel vernietigden, en, na Corinthe verwoest te hebben, van Aetoliën en het geheele Peloponesus, onder den naam van Achaja, een nieuw Wingewest vormden.

Hoezeer is dus ook in staatkundige ligchamen de eens ingeslopen kanker eene ongeneeslijke kwaal! Hoezeer leeren wij hieruit, dat een volk, hetwelk eens gevallen en onderworpen is, zich niet dan voor een korte wijl zal mogen opbeuren, om daarna slechts des te dieper neder te storten. — De Romeinsche magt, die de alleenheersching der wereld ten doel had, zwolg nu ook Griekenland in, schoon deszelfs beschaafdheid en letterkunde het juk der onderdrukking nog verzachten mogt. Ook deze beschaving verloor het allengs, en thans is het daarin evenveel ten achter als het oudtijds vooruit was.

Zullen wij uwe aandacht nu nog verder ophouden met soortgelijke verbindtenissen, die onder de woeste en roofzuchtige *Aetoliërs*, de wijzere *Lyciërs*, welke door MONTESQUIEU bijzonder geprezen worden, of onder de volkeren van Italië hebben plaats gehad, waardoor eenige derzelve zich zeer lang tegen Rome hebben te weer gesteld? Zal het niet genoeg zijn slechts met een woord op te merken, dat men daarin dezelfde bedoelingen bespeurt, die den men-

menschelijken geest overal eenen eenvormigen loop schijnen gegeven te hebben, en dat men aan de zelve in het algemeen des te minder eene grootere volmaking veronderstellen kan, daar zij op de Geschiedenis geenen meer zigtbaren invloed gehad hebben? Laten wij dus liever met eene aanmerking besluiten, die zich hier van zelve moet opdoen.

Indien men de geschiedenis wil beschouwen als een geheel; indien men daarin niet de lotgevallen van enkele leden of volkeren, maar die van de groote maatschappij van het menschdom, van het geslacht wil gadeslaan; indien men het denkbeeld, om de langzame ontwikkeling, die zich bij den afzonderlijken mensch in ligchaams- en zielsvermogens vertoont, en die ook aan de volkeren opvolgende trappen van kindsheid, van groei, van jeugd, van bloei, van rijpheid, van langzaam verval, en van eindelijke ontbinding bestemt, in dezelfde evenredigheid op het menschdom en het geslacht over te brengen, niet kan terug stooten; indien men voor het geheel, schoon langs ongevoelige en langzame stappen, denzelfden gang der natuur moet onderstellen, dien men in de afzonderlijke deelen zoo duidelijk waarneemt; indien men dus in het oogenschijnlijk spel der menschelijke lotgevallen, in de oorlogen en omwentelingen die dezelve overal kenteekenen, niet een blind toeval, maar verborgene en het zwakke oog schier ontvlieden-

 de

de werkingen moet opsporen, die door het vormen van nieuwe gedaanten die ontwikkeling begunstigen: indien men dan eenen draad ontdekt, die ons van het eene tijdvak op het andere leidt; die ons doet opmerken, hoezeer de geest en de verlichting der Grieken, na hunne onderwerping, op het staatkundig ligchaam van het Romeinsche volk gewerkt heeft; welken invloed dit wederom heeft gehad op de Barbaren, die het Romeinsche Rijk ontleed hebben; en welke uitvloeisels zich daardoor over gansch Europa verspreid hebben, hetwelk voorbeschikt schijnt om de andere Werelddeelen de wet te geven; en hoe zich onder de wisselingen steeds eene massa van verlichting bewaard en ontwikkeld heeft: — dan zullen wij in de kindsheid van het menschdom, toen de eerste stap tot maatschappelijke vereeniging naauwelijks verzekerd was, geene groote volmaaktheid zoeken; dan zullen wij begrijpen, hoe alles door zwakke, door misvormde en onrijpe pogingen beginnen moet; dan zal het ons niet verwonderen, dat de vereenigingen, die onder de verschillende onafhankelijke volkeren van Griekenland hebben plaats gegrepen, zich niet verre buiten den kring hunner heerschende denkbeelden hebben uitgestrekt; dan zullen wij daarin slechts de aanleiding, den groven omtrek zien van andere gewigtige verbindtenissen; dan ook zullen wij het schier onzigtbaar verband ontdekken, hetwelk, na zoo veel tijds,

tijds, als het bloeijende toppunt der Romeinsche alleenheersching, haar langzaam verval, de verspreiding der Noordsche volkeren, en de donkere nacht der midden-eeuwen in de geschiedenis vervuld hebben, bij de morgenschemering der Europische verlichting, op gelijke begrippen van vereeniging, andere ligchamen heeft doen optrekken, die door ineensmelting van gelijke staatsbelangen en zamenvoeging van gemeenschappelijke krachten, op de latere geschiedenis eenen zoo gewigtigen invloed hebben uitgeoefend. Het Rhijnverbond, hetwelk de vestiging van het Duitsche Rijk ten grondslag strekt; dat der Hanzeesteden, hetwelk Europa zoo lang de heilzame gevolgen van de onafhankelijkheid des koophandels smaken deed; dat der Zwitsers, hetwelk de zoete vruchten der vrijheid in de geleerdheid van zoo vele groote mannen deed doorstralen; de glansrijke opkomst van eenen nieuweren Overzeeschen Staat: leveren deswege de zekerste bewijzen op. Ook ons Vaderland was aan zulk eene staatkundige eendragtigheid zijnen roem verschuldigd; en hoe zeer in de tijden, welke wij beleven (*), de herinnering aan dien roem, aan den vorigen bloei en welvaart van onzen grond, aan den moed en de deugden van onze voorvaders, bij de nazaten niet dan bedroevende aandoeningen moge-

(*) [1807.]

moge kunnen te weeg brengen, zal het echter (indien dit denkbeeld ons eenigen troost verschaffen kan) niet te veel gewaagd zijn, vast te stellen, dat de vorming en de glansrijke uitwerkselen van dien band te allen tijde in de geschiedenis een gezigtspunt zullen opleveren, hetwelk in den onmetelijken keten der gebeurtenissen nimmer zal kunnen worden over 't hoofd gezien, indien het derzelver doel en bestemming wezen mogt het menschdom trapsgewijze te doen naderen tot de oplossing van het groote vraagstuk, om inwendige welvaart en rust te vereenigen met algemeene uitwendige zekerheid.

DRUKFEILEN

in dit Stukje, aldus te verbeteren:

Bl. 172, reg. 2, 8, eene noemen kan, die; *lees:* één noemen kan, 't welk
— 172, reg. 19, lafhartiggeid, *lees:* lafhartigheid:
— 172, reg. 5 van ond. hunne; *lees:* hun.
— 175, reg. 5, 6 van ond. het lichaam der geheele natie vertegenwoordigende; *lees:* het lichaam, 't welk de geheele natie vertegenwoordigde.
— 181, reg. 8, regtzinnigheid; *lees:* regtvaardigheid
— 182, reg. 10 van ond. naar behagen; *lees:* naar behooren
— 187, reg. 14. 15, intoepen. Thebe (*geen nieuwe regel.*)
— 194, reg. 3 van ond. eene; *lees:* éène
— 196, reg. 12 van ond. toonbeeld; *lees:* voorbeeld
— 198, reg. 9 van ond. verbindtenisseh, *lees:* verbindtenissen
— 199, reg. 10, daarin niet, *lees:* daarin, niet,
— 200, reg. 12, voorbeschikt schijnt om de andere, *lees:* tot nu toe schijnt voorbeschikt, om aan de andere
— 200, reg. 14, eene, *lees:* éène

KORT OVERZIGT

VAN DEN LOOP DER

GRIEKSCHE LETTERKUNDE TE ALEXANDRIË;

MET EENE PROEVE VAN HET HELDENDICHT VAN

APOLLONIUS RHODIUS,

OVER DEN ARGONAUTEN-TOGT.

VOORGEDRAGEN IN DE HAAGSCHE MAATSCHAPPIJ
DILIGENTIA,

DOOR

J. GEEL,

Lid van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

1819.

[De Heer J. G. schreef bij het inzenden van dit stuk aan de Redactie:

— — — „*Het was eertijds mijn voornemen, den geheelen Apollonius na te volgen; maar hiervan heb ik moeten afzien, dewijl het mij voorkwam, dat verre het grootste gedeelte van den* Argonauten-togt *ter navolging ongeschikt was. Ik poogde dus partij te trekken van die brokken, welke ik, tot eigen verlustiging, allengs overgezet had, en vereenigde ze met een* kort overzigt van de Alexandrijnsche Letterkunde *in den vorm eener voorlezing. — Hoezeer ik mij vleije, dat het oogpunt, waaruit ik den aard en het verval dier Letterkunde vlugtig beschouwd heb, noch van den kant der waarheid, noch met opzigt tot de gelegenheid die ik zocht om met eenig vuur te kunnen spreken, geheel en al ongelukkig gekozen is, gevoel ik tevens, dat dit onderwerp vele zijden ter beschouwing overlaat, enz.*]

Het is eene stelling, meermalen voorgedragen, dat ieder volk zijne bijzondere Letterkunde heeft, en dat zij door deszelfs karakter, zeden en uitwendige omstandigheden gewijzigd wordt.

Veel is er tot bewijs van deze stelling gesproken en geschreven; en evenwel is zij schier niet minder waar, dan het waar is, dat iedere oorzaak haar gevolg heeft. Maar in hoe verre, en op welke wijs, zeden, karakter en uitwendige omstandigheden, op 's menschen geest en op Letterkunde, in het algemeen, werken — deze vraag, zonder behulp der ondervinding, te beantwoorden, zou misschien hoogst moeijelijk, zoo niet onmogelijk zijn. Immers, al blijven de grondtrekken van het karakter eener natie, eeuwen dóór, bestaan, wie zal, te voren, al die geringe veranderingen berekenen, al die onmerkbare lijnen trekken, die dat karakter soms onherkenbaar maken? — Aan hoe veel verande-

rin-

ringen zijn volkszeden niet onderworpen! Wie voorziet al dat wijffelende, al dat dobberende, door meer verfijnde beschaving, door weelde, door zucht tot navolging van vreemden, in de zeden van een volk veroorzaakt? — En wie zal vooraf den loop der omstandigheden afbakenen! wie dien vloed en ebbe der staatswisselingen peilen? Het ware ligter, aan het strand eener onstuimige zee, van oogenblik tot oogenblik, de gedaante dier woelige oppervlakte te voorspellen.

En waartoe ook dienen deze uitstappen in de velden der bespiegeling, indien zij niet op vermeerdering van kennis en wetenschap uitloopen, en toch dien stroom der tijden niet kunnen tegenwerken, waarin wij alle meêgevoerd worden?

Maar er zijn bovendien springveders, die onzen geest in werking brengen, en wier beschouwing misschien daarom een bepaalder nut heeft, omdat zij vóóruit kan werken, en eenen heilzamen invloed hebben op de inspanning onzer zielsvermogens. Immers hier was wedijvering de prikkel voor een slapend vernuft; ginds sluimerde het, als een vuur, onder de assche, maar werd, door den adem der liefde, aangeblazen en in volle vlam ontstoken; dáár weder maakte een prachtig natuurtooneel den tot nog toe onverschilligen opmerkzaam, roerde zijn gevoel, bezielde hem! En hoe veel meer omstandigheden zou ik kunnen optellen, in haar zelve gering, maar wier uitwerking beslissend is op de ontwaking van het

ge-

genie! — Doch welk gevoel werkt hiertoe krachtiger, dan de vaderlandsliefde? — Deze, in het kort, als voornaamsten prikkel van 's menschen vernuft te beschouwen, en u eenige, hieruit voortvloeijende gedachten, over den aard der Alexandrijnsche Letterkunde, benevens eene vertaalde proeve uit dezelve, mede te deelen, — zietdaar, mijne Heeren, de stoffe, wier behandeling mij niet ongeschikt voorkwam, ter vervulling van deze mij zoo eervol opgedragen spreekbeurt. Eene belangrijke stoffe! Verleent uwe aandacht, zelfs aan het flaauwe en gebrekkige mijner voordragt en behandeling.

Indien vaderlandsliefde dien knoop vlecht, waardoor burgers van denzelfden staat aan elkanderen verbonden zijn, waardoor zij, als leden van één ligchaam, tot de harmonie van dat geheel zamenwerken; indien vaderlandsliefde dat vurige gevoel van belangstelling is in den roem van het land onzer geboorte; indien vaderlandsliefde in hare ruimste omvatting, al die deugden insluit, waardoor de mensch den naam van mensch waardig is; indien vaderlandsliefde..... Maar wie zal dat woord omschrijven? Wie drukt er de kracht van uit? Gewis, zij voert de ziel op — zij veredelt het verstand? Of, waardoor anders waren zij gedreven, die scheppers van de heerlijkste gedenkstukken der Oudheid? Ontneemt den vereeuwigden zanger der Iliade zijne vaderlandsliefde, en gij beneemt zijn gedicht die jongelingskracht, en misschien aan ACHILLES

den

den heraut zijner deugden. Verbeeldt u den eersten vormer van het Treurspel, den hooggeschoeiden AESCHYLUS, zonder dat gevoel van vrijheid, die blakende liefde voor zijnen glorierijken geboortegrond, — en hij zal in geen PROMETHEUS de dwingelandij verpletten, in geen Perzen die ontelbare drommen schilderen en bespotten, wier geweld op het schild van den Griekschen vrijheidsgeest afstuitte. — Of is niet de roem van Italië en de goddelijke oorsprong van deszelfs inwoners, de slotsom der Eneïde, en klimt niet dáár de toon van VIRGILIUS tot de hoogste spanning op, waar hij voor zijnen held den sluijer van de toekomst wegschuift, en hem de glorie zijner nazaten doet beschouwen?

Door dat verheven gevoel, door dien edelen trots waren zij bezield, en hunne tonen stegen. — Uit dat gevoel plantte CICERO de Grieksche wijsbegeerte op den Latijnschen bodem over; door dien trots verbijsterd, wilde hij deze, als het ware nieuwe volkplanting, van het moederland onafhankelijk maken, kende hij haar eene Romeinsche oorspronkelijkheid toe, die zij niet bezat, en deed hij zijne eigene rede geweld aan, om de armoede, en het hier en daar nog ruwe zijner moedertaal, met dat volle, dat krachtige, dat sierlijke der Grieksche te vergelijken. — Maar zijne poging was en bleef verheven, en zij opende eene nieuwe bron voor de Romeinsche Letterkunde.

Geeft

Geeft vaderlandsliefde zoo krachtige spoorslagen, gelukkig dan dat volk, waar veerkracht, gepaard met zachtheid van zeden, vurigheid van inborst met dat wegsmeltend gevoel voor het schoone, door de liefde tot het vaderland gewijzigd, en naar één doel gerigt wordt. Dáár is geen verlicht lid der Maatschappij, of het werkt mede aan den opbouw der letteren; dáár verkrijgt de letterkunde één geheel, ééne bestemde strekking, en haar nut is wederkeerig.

Immers dáár is vaderlandsliefde meer dan die onstuimige drift, die niets dan krijg en wapenhandel ademt, die het barsche en stugge gemoed onvatbaar maakt voor den indruk van het verheven-schoone. —

Of rekent men zulk een volk gevoel voor Kunsten en Wetenschappen toe, dat aan geene der Musen herberg verleende, en alleen aan Mars wierookte; dat in de vorming van geest en ligchaam alleen krijgsdeugden beoogde, en zijn ongelukkig kroost, indien dat door de partijdige natuur misvormd was, in de geboorte smoorde? — Neen! nu nog verstommen ons hunne daden, maar er mengt zich onder die verwondering iets, dat terugstoot en afkeer geeft, — en, zoo ooit de bazuin der Geschiedenis zweeg, vergeten waren hunne wapenfeiten! want hun roem is op geen zuilen van beschaving en vernuft gegrondvest.

En wie zal mij tegenwerpen, dat ook in zulke landen, wier inwoners onder het dwangjuk gekromd

kromd en verbasterd, zelfs den adem niet dan met huivering halen, dat ook op zulke bodems soms een genie gebloeid heeft? Is dan de barre heide een tuingrond, omdat men er hier of daar een bloem in volle schoonheid zal zien pralen? — Neen; maar een toeval had het zaadje geworpen op ééne vruchtbare zode, en de bloem ontlook.

Gelukkig, nog eens, dat volk, waar het Vaderland dierbaar is, waar die liefde de beoefenaars der kunsten en wetenschappen bezielt. Dáár moge een, anderzins braaf, opperhoofd de muzen geheel verwaarloozen, ja het hart toegeschroefd hebben tegen alle gevoel voor het schoone, — de eenmaal bepaalde loop van den geest des tijds wordt daardóor niet gestuit; dáár moge een tijdvak van vreemde overheersching, geest en tong schijnbaar aan banden leggen, — het eenmaal ontstoken genie wordt zoo spoedig niet uitgedoofd. Zelfs geven zulke knellende ketenen geheime veerkracht: zij perssen een' HELMERS zijn heerlijk gedicht, een' BILDERDIJK zijnen hoogvliegenden lierzang ten gorgel uit; en dan nog, wanneer men met sidderiug aan die akelige tijden terugdenkt, leest men zulke voortbrengsels met wellust, die ons derzelver beeldtenis met zoo gloeijende verwen schilderen.

En nu, verbeeldt u eene verzameling van geleerden, van heinde en ver uit hunne Vaderlanden verjaagd, in ééne plaats zamengeschoold, waar de bescherming van een kunstlievend Vorst hen

troost

troost en koestert, alle bekommering over hun lot uit den weg ruimt, en hen in den schoot eener kalme rust doet arbeiden; maar te gelijk, hen zoodanig boven het overig deel der maatschappij bevoordeelt, dat zij daarvan afgescheiden blijven, voor hun nieuw Vaderland onverschillig zijn, en in deszelfs staatkundige belangen geen deel hebben. — Vlijt en werkzaamheid, die voedsters der beschouwende wetenschappen, zullen onder hen huisvesten. — Maar zal ééns hun smaak niet verbasteren; of blijft het stilstaand water zuiver en helder, en wordt de verpeste dampkring zonder donder en orkanen gereinigd? En zal daar hun genie ontvlamd worden? Zullen zij daar geschikt blijven voor die hooge bevattingen, voor die gespannen verbeeldingskracht, die het verhevene scheppen? Sterke botsingen alleen lokken de vonk uit de beiworsteling tegen rampen; angst over de gevaren van een Vaderland; tot dronkenschap opgevoerde vreugd over een onverwacht aanbrekend heil — deze alleen geven den geest eene verhevene stemming!

Zietdaar, zoo ik mij niet bedrieg, M. H.! het standpunt aangewezen, van waar men de Alexandrijnsche Letterkunde moet overzien.

Het was in de eeuw van PLATO en DEMOSTHENES zelve, dat een overheerscher, door de uitgebreidheid zijner overwinningen de klem zijner eigene regering verlamde, en, na zijnen dood, tweespalt en verwoesting achterliet.

 Veer-

Veertien jaren achtereen was het Macedonische rijk, over zijne geheele uitgestrektheid, het tooneel der bloedigste oorlogen; een aantal legerhoofden betwistten elkanderen de verscheurde ledematen van dat rijk.

Moord en kuiperij, list en bedrog waren de zedeleer van dat tijdsgewricht; mishandeling, vervolging, ballingschap, de belooning voor verstand en geleerdheid. Was het wonder, dat, toen eindelijk Ptolemeus zijnen zetel in Egypte gevestigd had, en Alexandrië, als eene vrijstad, voor zwervende geleerden open zette; was het wonder, dat zij in menigte derwaarts stroomden? Datzelfde Egypte, wiens weelderige grond, in aloude tijden, de eerste zaden der beschaving had doen ontkiemen, datzelfde Egypte, ving nu de verflaauwende stralen der Grieksche verlichting in één brandpunt op.

Onberekenbare sommen werden door den eersten Ptolemeus en eenige zijner opvolgers besteed tot aankoop van handschriften, die bij honderd duizenden in de openbare boekerijen geplaatst werden, en nu werd er eene school geopend, die mannen van diep verstand en uitgebreide geleerdheid opleverde. De menigvuldige gelegenheid tot raadpleging van het geen vroeger geschreven was, breidde de wetenschappen uit, en deed verder doordringen in de geheimen der natuur. Een ERATOSTHENES was aan het hoofd der natuurkenners. Met EUCLIDES begon eene rei van

van bedreven wiskunstenaars. Een THEOCRITUS (want ook deze was onder den invloed van het Alexandrijnsche hof), een CALLIMACHUS, een APOLLONIUS zongen met vuur en oorspronkelijkheid; maar weldra ontaarde allengs geleerdheid in spitsvindigheid, verhevenheid in duisterheid, sterrekunde in sterrewigchelarij, de zuivere wijsbegeerte ruimde hare plaats in voor het vreemde zamenweefsel van verschillende stelsels; — en de Dichtkunst? Er deed zich eene menigte Treurspeldichters op. Al hun werk is verloren; maar indien men, uit een overgebleven brok van LYCOPHRON, mag oordeelen over die soort van poëzij, dan was zij duister en raadšelachtig, koud en stram, en geheel afgeweken van den geest dier oorspronkelijke modellen, waarvan het verwoestend geweld van later eeuwen ons een zoo gering gedeelte gespaard heeft. ARATUS beschreef de hemelteekenen, doorvlocht hier en daar zijn gezang met aangename *Episoden*; maar bleef, niet te min, dor; DIONYSIUS zong eene aardrijksbeschrijving, hield zijn heen en weêr vliegen over den ganschen aardbodem voor dichterlijke verscheidenheid van tooneelen, en het geraas zijner, eeuwig door klotsende golven bespoelde zeestranden, en zijner bruischende stroomen, voor ware verhevenheid. Eindelijk (en dit zij genoeg) een SIMMIAS, een DOSIADAS vervaardigden de kunstigste dichtstukken in den vorm van.... bijlen, altaren,

vleugelen en eijeren, maar wier diepen zin, tot nu toe, nog niemand gevat heeft.

Zoo neigden allengs de Grieksche Letteren ten ondergang. — Maar wenden wij het oog af van deze duisternis! — Immers bestaan zij nog, die laatste spranken van het Grieksche genie. Ziet gij niet, hoe de vonk, nabij het oogenblik harer gansche verdoving, eenen glinsterenden gloed verspreidt? — Zoo is de Argonautentogt van APOLLONIUS misschien de laatste flikkering van den geest zijner eeuw. — Dit gedicht, wiens maker ik reeds met een woord aanhaalde, schittert van schoonheden, den gulden tijd der Grieksche letteren waardig. Hij deelde (wel is waar) in de besmetting zijner tijdgenooten; is hier en daar meer geleerd dan dichterlijk, meer gekunsteld dan verheven; er blijft echter zoo veel waarachtig schoons, zoo veel oorspronkelijks in hem over, dat VIRGILIUS zelf het niet beneden zich rekende, eenige sieraden van hem te ontleenen. — En toch! wie kent THEOCRITUS en CALLIMACHUS niet? en hoe velen kennen APOLLONIUS meer dan bij naam? Hoe vele geleerden hebben hem anders aangehaald, dan om het gebruik van een woord of spreekwijs te staven? — De Dichter werd eenen tijd lang door zijne eigenstadgenooten miskend. Heeft hem daarom misschien LA HARPE, met eene zijdelingsche aanhaling in vier of vijf regelen afgewezen, en als in den hoek verschoven?

Door

Door CALLIMACHUS onderwezen, en door de natuur met dichterlijken aanleg toegerust, kon APOLLONIUS niets middelmatigs voortbrengen. Hij gaf zijnen Argonautentogt in het licht; maar zijn werk werd door CALLIMACHUS afgekeurd, en hij zelf het voorwerp der algemeene bespotting. Was zijn gedicht zoo geheel rampzalig, of kon de klimmende roem van den leerling den naijver van den meester hebben opgewekt? Wie beantwoordt deze vraag? In het oog loopende gebreken moeten er in zijne zangen geweest zijn; immers daar die hoon hem ondragelijk was, verliet APOLLONIUS Egypte, verwijlde te Rhodus, gaf daar zijn heldendicht, overgewerkt, beschaafd en gepolijst, op nieuw in het licht; maar ook zijn lof weergalmde door het geheele eiland.

Het gedicht zelf, in vier zangen verdeeld, bevat den togt van Jason, de verovering van het gouden vlies, en de terugkomst van den held in zijn Vaderland. De menigvuldige vermelding der plaatsen door de schepelingen aangedaan (en hoe kon dit in de beschrijving van eenen togt vermeden worden?) maakt het gedicht hier en daar eentoonig. Maar APOLLONIUS heeft dit gebrek, in verre de meeste gevallen, door belangrijke en aangename tusschenverhalen, vergoed; terwijl hij, hoe moeijelijk dit ook schijne, bij een soortgelijk onderwerp, eene volkomene eenheid bewaard heeft. Overal blijft Jason de held; men ge-

gevoelt steeds, dat hij de hoofdrol speelt: — wanneer hij uit Jolkos vertrekt, en die zoo gevaarvolle zeereis onderneemt, dan wordt van de angst zijner ouders, van het weemoedig afscheid zijner vrienden, van het gejoel der strandwaarts stroomende menigte, het levendigste tafereel opgehangen. Gedurende den ganschen togt, is alles rondom hem in beweging; maar hij blijft het middenpunt van werking. — In den derden zang klimt het belang ten top. De voorwaarden, die door den Koning van Kolchis, bezitter van den vacht, bedongen worden; de kopervoetige, vuurspuwende stieren, die Jason voor den diamanten ploeg spant; de drakentanden die hij zaait, de heldenteelt die voor zijne oogen uit de voren opwast, de moord van dat kortstondige geslacht; de onkwetsbare slang, die het gouden vel bewaakte, door eenen tooverslaap bevangen — dit alles, schoon geene vinding van den dichter, maar reeds, van eeuwen her, bezongen en vereeuwigd, is hier zoodanig voorgesteld, dat het voor den Lezer nieuw is, en hij zich midden op het tooneel verplaatst meent. — Voegen wij hierbij de aangenaamste zoetvloeijendheid van versmaat, en de gelukkigste klanknabootsing, dan vinden wij in deze vier zangen zoo veel wegsleepends, dat wij het den dichter gaarne vergeven, dat hij in den afloop van zijn gedicht den ontaarden smaak zijner eeuw inwilligde, en in den doolhof der toenmalige aardrijkskunde verdwaalde.

Ver-

Vergunt mij nog, M. H.! dat ik mijn oordeel over dezen dichter met eene proeve bekrachtig. Een flaauw denkbeeld slechts zal mijne navolging u geven van de voortreffelijkheid des modéls; en zoo ik den roem van den Dichter voor één oogenblik in de waagschaal stel, door u, in de plaats van een gespierd en gerond beeld, een ontzenuwd geraamte voor te stellen, geeft dit toe, omdat het eene poging blijft tot handhaving der Letterkunde.

Ik heb dat gedeelte uit den derden zang gekozen, dat de spil uitmaakt, rondom welke het gansche gedicht beweegt. — Op den Kolchischen oever geland, stapelen zich voor Jason de zwarigheden zoodanig op een, wordt er zoo veel bovennatuurlijke kracht en moed van den held vereischt, dat de dichter hem niet dan door goddelijken bijstand kan redden. — Reeds was Jason de lieveling van Juno; door hulp van Minerva zelve was het schip Argo gebouwd. Wie waren bevoegder om den held bij te staan? — Maar men had de beruchte toovenares Medea, dochter des Konings, noodig; doch het leven van den vader dezer maagd hing aan het behoud der gouden vacht!... nu komen Venus en Cupido in het verbond — en de held is gered! Deze Mythologie is natuurlijk. Zulk eene vinding was oorspronkelijk!! — De onderhandeling der twee Hoofdgodinnen met Venus, — de bijstand van Cupido, — de wijfeling, maar eindelijke toetreding

 van

van Medea — zijn drie stukken, in het gedicht zelf door tusschen verhalen gescheiden, maar die ik gepoogd heb tot één geheel zamen te brengen.

De Dichter spreekt dus:

Zoo lag de heldenschaar al wachtend op den morgen
Bij 't slibbig oever stil, in 't zwiepend riet verborgen,
Maar Juno met Atheen, bekommerd om hun lot,
Verlaat den Godenstoet en aller Goden God,
En treedt haar slaapzaal in: daar wil ze een plan beramen:
„'t Is tijd voor overleg, één doel vereent ons zamen,
O dochter van Jupijn! (dus spreekt zij 't eerst) wat raad,
Wat list van uw vernuft komt onzen held te baat?
Hoe zal hij 't gouden vel door laag en list ontvoeren,
Door welk een zoete taal 't gemoed des Konings roeren?
Onmenschlijk is diens hart..... Ons past beleid en moed."
Hier zwijgt ze: Atheen voert haar dit antwoord tè gemoet:
„'k Heb menig ras besluit gewikt en weêr gewogen,
O Koningin der Goôn! maar vruchtloos is mijn pogen,
Maar 'k vind geen middel uit — waar zich mijn geest ook (keert.
Geen redding, die 't verderf van onze helden weert."
Daar stonden zij verstomd, in diep gepeins verzonken,
Haar blikken nederwaarts als aan den grond geklonken.
Maar plotsling rijst een vond in 't brein der Koningin,
„Kom, zegt zij, roepen wij de hulp van Venus in;
Misschien zal zij het oor naar onze bede wenden,
En haar gevreesden zoon naar 's Konings dochter zenden,
Dat op het hart der maagd hij met zijn schichten doel,

En

En daar een liefdegloed voor Jason hevig woel.
Gesterkt door haar vernuft in 't plant- en kruidenmengen
Zal hij het gouden vlies op Griekschen bodem brengen."
„Uw plan — was 't antwoord van Atheen — is loos bedacht,
Maar mij heeft Jupiter onkwetsbaar voortgebragt.
Ik ken de kracht niet van Cupido — 'k weet geen ooren
Door vriendelijk gekoos en vleitaal te bekooren.
Dit voegt het best aan u. Zoo gij vooraan wilt treên
Deel 'k gretig in uw zorg, en volg ik uwe schreên."
Zij zweeg. Nu voortgezweept door drift in 't vliegend ijlen
Bleef straks 't Godinnenpaar voor 't grootsch paleis verwij-
(len,
Gebouwd door Mulciber in 's Hemels wijden kring,
Toen hij zijn bedgenoot uit Jovis hand ontving.
Zij treden in den hof, omtuind met horde en wanden,
En nadren 't voorportaal. Hier had met eigen handen
De teedere Godes een legersteê bereid,
En voor haar echtgenoot een rustbed neêrgespreid.
Reeds was sints de uchtendstond de nijvre God afwezig,
Hem hield het vlammend vuur en 't ijzren aambeeld bezig,
In 't drijvend eiland, waar zijn werkplaats is gesticht,
En met bedreven hand hij 't konstig werk verrigt.
Maar Venus zat alleen, het golvend hoofdhaar vlechtend,
En met een gouden kam de blonde lokken hechtend:
Naauw ziet ze aan haar salet de twee Godinnen staan,
Of, rijzend van haar troon, spreekt zij haar vriendlijk aan:
„Wat voert uw gang hierheen? Zegt, wat is uw begeeren:
Nooit kwaamt gij mij voorheen met deze gunst vereeren,
Wijl ge onder 't Godental twee heerscheressen zijt."

Maar

Maar Juno sprak: „Gij schertst, voor scherts is nu geen tijd:
Diep in den boezem is ons beider hart genepen:
Reeds gaat men 't hechte schip op 't strand van Kolchos (slepen,
En Jason met zijn bende, in 's Konings rijk geland,
Behoeft een sterke hulp van Goddelijke hand:
Ik sidder voor 't gevaar, dat zij zoo fier trotseren,
Maar 'k zal naar mijne kracht de rampen van hen weeren,
Al had zelfs Esons zoon het roekeloos bestaan
Uit zijn metalen band Ixion los te slaan.
Neen! Pelias zal 't uur der straffe niet ontwijken,
Al spot hij met mijn toorn. De snoode zal bezwijken
Die mij 't regtmatig deel zijns offers heeft ontroofd;
Maar 'k heb aan Jasons deugd het loon van ouds beloofd.
Een grijze vrouw gelijk, rondwandelend op aarde,
Schouwde ik der menschen deugd en zedelijke waarde.
'k Hield bij de Anaurus stil, terwijl ik nederzeeg,
En 't water van den stroom uit boord en bedding steeg,
De sneeuw bedekte 't veld. Ik zag de najaarsvloeden,
Met bruischend golfgeraas van steile bergen woeden:
Hier keerend van de jagt komt Jason me in 't gemoet,
En torscht me op zijnen rug dwars door den wrevlen (vloed.
Des heb ik hem voor mij ten lievling uitverkoren:
Maar 'k heb aan Pelias den ondergang gezworen;
Doch ijdel is mijn toorn, zoo gij den jongen held
Niet brengt in 't vaderland, en hem zijn deugd vergeldt."
Hier zweeg zij: Venus, van verwondring opgetogen,
Staart stil en eerbiedvol de Koningin in de oogen,
Die zulk een smeektaal voert. Zij blijft beweegloos staan,

Doch

Doch spreekt haar in het eind met zachte woorden aan:
„Wie, heilige Godin! zou mij met regt niet hoonen,
Wat dankbaar gunstbewijs zou 'k ooit mij waardig toonen,
Zoo 'k niet met woord en daad, schoon met geringe kracht,
Uw' wil volvoerde en u mijn hulp en bijstand bragt?"
„'t Is om geen moed of kracht, dat wij ons tot u wenden.
Dit voegt haar Juno toe: maar dat ge uw zoon wilt zenden,
Dat hij Medea's hart door zijnen invloed breek,
En haar in minnegloed voor Esons zoon ontsteek.
Als zij zijn gang bestiert, zijn moed wil onderschragen,
Zal hij den kamp gerust en onbeschadigd wagen,
En brengt den gouden vacht eens weêr op Jolkos grond;
Want vruchtbaar is haar brein in list en loozen vond."
„Ach! vruchtloos zou dit zijn, dus liet zich Venus hooren:
Nooit wendt mijn warsche zoon naar mijnen raad zijne (ooren,
Gaat gij Godinnen zelf! hoe dartel ook van aard,
Acht hij misschien u beide een luttel eerbied waard.
'k Heb eens, om al de smart, die hij mij deed, te wreken,
In 't openbaar gepoogd hem pijl en boog te breken,
Maar woedend dreigde hij me een kommervol verdriet,
Zoo 'k hem zijn wapentuig niet ongeschonden liet.
'k Moet nu mijn eigen leed slechts door geduld verzach- (ten."
Hier hield ze een wijl zich in: de twee Godinnen lachten,
En zagen beurtelings elkander zwijgend aan:
Maar Venus sprak op nieuw, daar zij bedroefd bleef staan;
„'k Weet, andren spotten met mijn smart; en al mijn klagen
Geeft weinig troost; 'k deed best, die zwijgend te ver- (dragen.

Doch

Doch 'k spoed mij naar hem toe: misschien beweeg ik hem
En keert om uwentwil hij 't oor naar mijne stem."
Nu vat haar Juno bij de hand: met vriendlijk streelen
En met een zoeten lach poogt zij haar smart te heelen;
„Kom, Cytherea! (zegt ze) en doe, gelijk gij spreekt,
Maar wacht u, dat ge u niet door harde woorden wreekt,
Treedt koozend tot den knaap: hij zal zijn wrok verge-
(ten."
Nu rijst zij van den troon, waarop zij was gezeten,
Minerva volgt haar schreên: — maar Venus ijlt terstond
Naar den Olymp, of zij den jongeling daar vond.
Zij zag in 't bloemrijk gras der weelderige weijen,
Met jongen Ganymeed, hem dartlend spelemeijen,
Wien Jovis lust, gewekt door zijn verlokkend schoon,
In 't hemelrijk verhief, en plaatste bij de Goôn.
Gevestigd was de ziel der jonge speelgenooten
Op 't lokkend tijdverdrijf, in 't spel met gouden koten.
Cupido staat: terwijl hij reeds een aantal torscht
En die in volle hand geklemd houdt aan de borst.
Zijn oog is schalksch. Een blos verwt hem de schoone
(wangen.
Maar de andre zit geknield, door spijt en angst bevangen.
Nog twee werpt hij er op! (het is zijn overschot),
Ook die rooft hem de kans, terwijl Cupido spot.
Ach! ledig gaat hij heen, daar hij zijn wrok vergadert.
En Venus niet bemerkt, die 't spel der kindren nadert.
Zij streelt haar loozen knaap, en klopt hem op de wang:
„Wat lacht ge, o onverlaat, en gaat ge uw ouden gang?
(Dus spreekt ze) of hebt gij weer door schrandre list en
(logen

Den

Den armen jongeling verwonnen en bedrogen?
Kom, wilt ge in eene zaak mijn trouwe helper zijn,
Dan wacht u van mijn hand, de kaatsbal van Jupijn,
Dien Adrastea eens, om 's knaapjens hart te streelen,
Met kunst vervaardigd heeft in Ida's lustpriëelen.
Zijn lieve voedster heeft dien bal zoo schoon gevlocht,
Dat zelfs Vulkaan u nooit een schooner speeltuig wrocht.
Zij wist met overleg een aantal gouden ringen
Tot vorming van den kloot vast in elkaâr te wringen,
Terwijl een dubble band, om iedren ring gehecht,
Het gansche werk verbindt, en stevig zamen vlecht:
Zij heeft dat ringenstel zoo kunstig overtogen,
Met purperkleurig doek, dat zelfs de scherpzienste oogen
Den naad niet kunnen zien van 't fijn gesponnen werk: —
Maar als gij dezen bal met kracht drijft door het zwerk,
Dan teekent hij zijn weg door glinstrend vuur en stralen.
'k Zal u met dezen prijs! mijn lieve zoon! betalen,
Zoo gij mijn wensch volvoert, en zoo gij mij terstond,
De dochter van Eëet in 't maagdlijk harte wondt.
Voor Jason moet een gloed den boezem haar verteeren,
Maar spoed u wel, mijn kind! dit zal mijn dank vermeêren."
Naauw heeft hij die belofte uit Venus mond gehoord,
Of eensklaps werpt de knaap het speeltuig van zich voort,
En blijft, van vreugd verrukt en kinderlijk verlangen,
Geslingerd in haar kleed, aan moeders boezem hangen,
En ijlings wil hij voort: maar zij omvat zijn hoofd,
Beschrijft nog eens 't geschenk, dat zij hem heeft beloofd,
En kust zijn teedren mond, en zegt met vriendlijk wenken:

'k Zal

„'k Zal u dien kostbren bal, dat heerlijk speelgoed schen-
(ken,
Dit zweer ik bij uw hoofd, zoo gij mijn beê verhoort,
En 't hart der jonge maagd met uwe schicht doorboort."
Nu zocht hij 't bikkledtal, en telde 't nog eens weder,
En hoopte ze op elkaâr, en wierp ze driftig neder
In moeders schoot: hij nam den koker in de hand,
En hing hem om den hals, vast aan den gouden band;
Hij greep den krommen boog, en snelde door de zalen
Van Jupiters paleis, toen door de vruchtbre dalen,
En stoof met de eigen vaart door 's hemels hooge poort;
Van daar strekt zich de weg al hellend verder voort.
Daar rijzen steil uit de aard twee hemelhooge bergen,
Die 't vroegste zonnevuur met hunne kruinen tergen,
Hier strijkt hij dwars door heen, en klieft met steile vlugt
Langs berg, en oeverstroom, en stad, de dunne lucht.

Cupido ongezien, door 't grijze zwerk gedragen,
Snort als een' horzel heen, die om het vee te plagen,
Al gonzend nederstrijkt — en aan de hooge poort
Van 't vorstlijk voorportaal haalt hij zijn koker voort,
En houdt den schrikbren pijl, nog versch en ongeschoten
Getrokken uit de schacht in volle vuist gesloten.
Hij klimt den dorpel op, met onbemerkte schreên,
En gluurt met scherpen blik naar alle zijden heen,
En, achter Esons zoon al gluipend weggedoken,
Heeft hij de kerf der schicht reeds aan de pees gestoken:
Zijn armen gaan van een: — het staal vliegt uit den boog!
En... treft Medea's hart. — Nu stijgt hij snel omhoog,
En

En klapwiekt schatrend heen: zijn arbeid is voldongen.
Maar diep in 't maagdlijk hart, den boezem ingewrongen,
Woelt daar het brandend staal, als een verborgen gloed,
En vlamt den Griekschen held uit de oogen te gemoet.
Vermoeid hijgt haar de borst. De held vervult haar harte,
Zij smelt in zacht gevoel en aangename smarte.
Gelijk een weduwvrouw, door armoê neêrgedrukt,
Nog arbeidt in den nacht, aan 't spinnewiel gebukt,
Den fakkelvlam met droge en brandbre stof omgevend,
Houdt zij in 't nachtlijk uur het heldre licht steeds levend,
Terwijl de gloed der toorts al knappende vermeêrt,
En stroo en tak en blad in 't eind tot asch verteert.
Zoo voelt ze een heimlijk vuur in haren boezem blaken.
Nu kleurt afwisselend een blos haar teedre kaken,
Dan dekt een doodlijk bleek haar jeugdig aangezigt,
Terwijl de ontroerde ziel voor deze foltring zwicht.

Reeds deed de nacht op aard de duistre nevels waren,
In 't uur, wanneer op zee de schepelingen staren,
Op Helicees gestarnte of op Orions gloed:
Wanneer de reiziger zich naar een rustplaats spoedt:
De wachter zwaren slaap op 't nevlig oog voelt dringen:
Wanneer een moeder zelfs, beroofd van lievelingen,
Al treurend om hun dood in sluimering verzinkt.
Terwijl geen hond meer bast, geen stads gedruisch meer klinkt.
De stilte was in 't floers des donkren nachts omtogen;
Maar ach! de zoete slaap week van Medeaas oogen.
Zij zelve wekt een storm in 't onrustzoekend hart

Van zorgen zonder tal en eindelooze smart.
Zij zucht om Jasons lot, en ziet de ontembre stieren
In haar verbeelding reeds door 't veld van Mavors zwieren;
Haar hart beeft in de borst, gelijk wen 't zonnelicht
In 't kopren watervat zijn stralen vallend rigt,
Die door het woelend vocht al trillend weergedreven,
Naar alle zijden heen met snelle flikring beven.
Zoo klopt, door knellende angst, het hart der jonge maagd,
Terwijl zij schreit, en 't wee aan vleesch en beendren (knaagt.
Nu wil zij voor den held een schat van planten gâren,
Om door heur tooverkracht de monsters te bedaren:
Dan haakt zij naar den dood, verwerpt haar rasch besluit:
Dan ijst zij voor den dood, en geeft geen tooverkruid,
En wil haar smartlijk lot in stillen weemoed wachten.
Zoo zit zij mijmerend, en breekt dus uit in klagten:
O smartlijk ongeval, o jammer zonder end!
'k Zie wanhoop overal, waar zich mijn geest ook wendt;
Geen kracht bedaart den storm die eeuwig voort blijft (razen,
Ach! had ik reeds voorlang den adem uitgeblazen,
Ach! had mij reeds voorlang Dianaas schicht doorboord,
Voor dat mijn oog hem zag: voor dat in Hellas oord
Het ongelukkig kroost van Phrixus aan kwam landen!
Een woeste Schrikgodin zond hen naar onze stranden —
Laat hij in dezen kamp in 't veld van Mars vergaan,
Zoo dit zijn noodlot is: 'k wil hem op zij niet staan.
Hoe bleef mijn overleg, hoe bleven al' mijn zorgen,
Mijn tooverende hulp, voor 't oudeoog verborgen?
Met wat bedekte list zou 'k hem mijn bijstand biên?

Hoe

Hoe ik ellendige hem onverzeld gaan zien? —
Maar zou zijn dood mijn hart in kalmer toestand zetten?
Neen, dan eerst zou het kwaad me in vol gewigt verplet-
(ten....
Weg schuchtre maagdenvrees: weg schaamte en eerbaar-
(heid...
Ik red hem van den dood alleen uit menschlijkheid!
Hij zal, in dezen kamp, 't geducht gevaar trotseren,
Naar 't lieve vaderland als overwinnaar keeren: —
Maar ook die zelfde dag beslist mijn wissen val,
En giftig kruid of strop rukt me uit dit jammerdal.....
En dan nog blijft mijn naam een schandvlek aangewreven;
Die zal bij 't nageslacht ontluisterd blijven leven!
De maagd die met haar hart aan vreemde mannen hing
En door den fellen gloed van 't minnevuur verging,
Die ouders en geslacht zoo schandlijk heeft verraden —
Haar nagedachtnis wordt met smaad en schimp beladen
Door de edlen maagdenstoet van haar geboortegrond.
O! dat in dezen nacht ik 't eind mijns jammers vond!
'kZou door den eigen moord en smart en smaad vermijden—
Zoo klaagt ze, en grijpt den korf, die in verdeelde zijden,
Een voorraad van vergif en heilzaam kruid besloot:
Zij neemt hem weenend op en plaatst hem in haar schoot;
Terwijl een tranenvloed gestaäg haar borst besproeide
En 't wee en zielenangst in haren boezem loeide.
Zij zoekt den wreden dood — nog staat haar helsch besluit;
Ze ontknoopt den band des korfs, en zoekt het doodlijk
(kruid.
Maar 't schrikverwekkend beeld des afgronds doet haar be-
(ven,
Besluitloos hangt haar ziel: terwijl de vreugd van 't leven,
En al het zoet vermaak dat soms het leven geeft

Met dartelende vlugt om hare zinnen zweeft.
Zij denkt aan 't zacht genot dier maagdelijke spelen,
Die vaak den wulpschen kring der speelgenooten streelen;
Zij haakt met grooter drift naar 't zonlicht dan weleer....
En zet met angst den korf uit haren schoot ter neêr.

DE

DE REDEVOERING

VAN

JOANNES CHRYSOSTOMUS

OVER

EUTROPIUS.

UIT HET GRIEKSCH OVERGEBRAGT

DOOR

Mr. W. B.

[*De gesnedene,* EUTROPIUS, *had zich weten meester te maken van het geheel vertrouwen van* ARCADIUS, *den eersten afzonderlijken Keizer van het Oostersch Keizerrijk. Hij had hiervan het schromelijkste misbruik gemaakt door geweldenarij en schraapzucht. Inzonderheid mede beleedigde hij de geestelijkheid, door aan de kerken het recht van vrijplaats, dat er in dien tijd algemeen aan toegekend werd, geweldadig te betwisten. Eindelijk kwam hij ten val; en de verbolgenheid des Keizers, ontwaakt naar de mate zijner vorige zwakheid, en tevens de lang bedwongen haat des volks, dreigden hem den dood. Hij nam zijne toevlugt in de hoofdkerk van Constantinopel; en de edelmoedige Bisschop* JOANNES, *om zijne welsprekendheid bijgenaamd* Guldemond (Chrysostomus), *maakte geene zwarigheid, hem de bescherming der gewijde plaats, welke voor dat oogenblik het leven des elendigen redde, te verleenen. Doch het Hof en het graauw dreigden hem van daar ter dood te sleepen; en inmiddels moest de gewone godsdienst in de kerk gehouden worden. Van deze omstandigheid maakt de Kerkvader gebruik in deze treffende redevoering. Dezelve behoort tot het jaar* 399. — *Men kan nazien de* Algem. Historie, *D.* XIV. *bl.* 162—168.

H. W. T.]

CHRYSOSTOMUS REDEVOERING

OVER

EUTROPIUS.

Ten allen tijde, maar thands inzonderheid mag men uitroepen: IJdelheid der ijdelheden! alles is ijdelheid!

Waar is nu de glansrijke omhang van het Konzulfchap? waar zijn de blinkende fakkelen; waar de daverende reien, en feeften, en opene tafels? waar de festonnen en kranfen? waar het gedruisch van geheel de ftad, met de vleiende toejuichingen in de fchouwfpelen en renbanen?

Dat alles is voorbygegaan; de wind heeft met bruifchenden adem de bladeren afgeftroopt, en toont ons den boom naakt en uitgefchud en tot aan zijn wortel geknakt.

Want zoodanig was de aangreep der ftormbui, dat zy den ftam tot den wortel dacht uit te rukken en de vezels van 't hout als uit een fchudde.

Waar zijn nu de fchijnvrienden; waar de gasterijen en vreugdemalen? Of waar zijn de zwermen van banketteerders, met den (geheel den dag door)

door) ingeschonken wijn, en al de verscheidenheid van de kunst der pasteibakkeren waar de smaak door gevleid en de gulzigheid aangezet wordt? Waar die Priesters of slaven der grootheid, die den machtige steeds naar de oogen zien en in al wat zy spreken of doen, zijn gunst, zijn dank, zijn genoegen bejagen?

Al dit was een droom en nachtgezicht, en 't verdween met den doorbraak des daglichts. 't Waren bloemen der Lente; en met het voorbygaan der Lente verdorden zy 't Was een schaduw, die voorby zweefde; een damp die verwaassemde; waterbellen die barsteden; spinrach, dat weggevaagd werd. En wy mogen er daarom de in den Geest gesprokene woorden op toepassen: IJdelheid der ijdelheden! alles is ijdelheid.

Deze spreuk toch, mijn Hoorders! moet op onze muren, en in onze tapijtwerken; moet op onze marktplaatsen, en in onze huizen; op kamer en gallerydeuren; en vooral, in eens ieders gemoed geschreven staan en ten allen tijden van ons bedacht worden. En, dewijl het bedrieglijk voorkomen der dingen, en de nabootsing op dit aardsche tooneel by zoo velen voor waarheid gaat; behoorden wy haar elken dag, en over de maaltijd, en in gezelschap, en, waar wy elkander ontmoeten, aan onzen naasten te erinneren; en van hem te hooren en aan te nemen, dat het alles ijdelheid der ijdelheden, alles ijdelheid is,

Gaf ik u niet steeds te kennen, EUTROPIUS, dat

dat Rijkdom een vluchtig ding is, een flaaf die zijn' meefter ontloopt? Gy kost daar niet in berusten. Zeide ik niet fteeds, dat hij een ondankbare dienstbode is? Gy weigerde er uw toeftemming aan. — Zie daar de ondervinding, door de zaak-zelve bewezen, dat hy niet alleen een weglooper, een ondankbare, maar een moordenaar is. Hy is het, (de Rijkdom,) hy is het, die oorzaak, die bewerker is, dat gy heden fiddert en vreest.

Zeide ik u niet, toen gy my fmaadde, om dat ik u waarheden zei: dat ik u meer beminde, dan al die u vleiden; dat die u beftraften, u liever hadden, dan die u te wil waren? Voegde ik daar niet by, dat de kneuzende flag van een vriend oprechter was dan de ftrokende omhelzing eens vijands? Ach! hadt gy die kneuzingen toen van my aangenomen, deze verraderlijke omarmingen hadden u de dood niet voortgebracht. Mijne kneuzingen werkten heil; hunne liefkozingen hebben eene onheelbare krankte gewrocht.

Waar zijn nu de wijnfchenkers; waar zijn zy, die op de ftraten, waar gy henen tradt, ruimte maakten; en die alomme ontallijke lof van u fpraken? Zy zijn verloopen. Zy verzaakten uw vriendfchap, en trachtten zich het behoud en de veiligheid uit uw doodsangst te woekeren.

Maar anders doen wy: wy vallen u niet af, fchoon gy ons verftiet; in den val dien gy deedt, redden en befchermen wy u.

De van u beoorloogde Kerk opent u haren schoot en ontfangt u, terwijl de door u begunstigde en bevoorrechte Schouwtooneelen, om wie gy telken reize op ons vergramde, u uitstoten en der dood overgeven.

Nooit hielden wy op, te zeggen: Waarom handelt ge dus? Gy stort uwe woede uit tegen 't Christendom, en u-zelven brengt ge op den rand van een afgrond; doch gy snorde alles voorby.

Nu hebben de Rijspelen, die uwe schatten verteerden, het zwaard tegen u geslepen; en zy die uw ongepasten wrevel ondervond, (de weldadige Kerk,) schiet van alle kanten toe, om u aan de netten te ontwringen, waarvan gy omzet zijt.

En dit zeg ik nu, niet om een *gevallene* op het hart te treden, maar om hen, die *overeind staan*, voor 't glibberen te behoeden: niet, om eens gekwetsten wonden weêr open te scheuren, maar om de nog ongekwetsten by gave gezondheid te houden: niet, om hem, wien de golven sollen, in de diepte te storten, maar om zulken, als voor den wind zeilen, te waarschouwen, dat zy niet omslaan.

Maar hoe zal dit mogen geschieden? ô Gy die my aanhoort! Hoe zal zich de staande voor 't vallen, de ongewonde voor kwetsing beveiligen, of de zeilende zich voor omslaan mogen wachten? — Door een eenig, een zeker middel! En dit is: De veranderlijkheid der menschelijke dingen te bedenken.

Had

Had deze ongelukkige dat veranderen flechts gevreesd, hy zou dat veranderen niet ondervinden.

Doch, indien hy, noch uit zich-zelven, noch door anderen, heeft mogen leeren; leert gy ten minste, gy, die u op schatten verheft, met zijn ongeluk voordeel doen.

Niets is onbestendiger, niets is er, waar men minder op rekenen kan, dan 's menschen staat en bezittingen. En met wat naam ook men hare geringheid moge uitdrukken, men zal immer en altijd te weinig zeggen en verre beneden de waarheid. Men noeme ze een rook, of een droom, of verwaaiend kaf of daauwbloem, of wat men ook wille. Vergankleijker dan dit alles zijn zy, en nietiger dan alles wat NIETS is.

Maar behalven dit, dat zy nietig en voor niets te achten zijn, hoe gevaarlijk een strekking en steilte zy hebben, is er blijkbaar uit.

Wie toch was hooger verheven dan deze thands zoo beklaagbare smeekeling? Ging hy geheel de wareld niet in rijkdom te boven? Klom hy niet tot het toppunt van grootheid: beefde alles niet voor hem?

En zie daar, hem jammerlijker geworden dan de minste der slaven, die aan de huisdeur of molenspil vastgeketend ligt: meer veracht en gesmaad dan een slaaf, en behoeftiger dan een van den honger verteerende bedelaar. Dag aan dag heeft hy de geslepen zwaarden voor oogen; het strafhol, de beulen, en de dood waar men hem naar

toe

toe fleept; en weet niet eens of hy ooit in die weelde geweest zij. Ja hy geniet zelfs het licht niet; maar midden op den dag, als ware 't in de dichtste nacht ommuurd, zijn hem de oogen geblind. — En welke krachten wy ook inspanden, wy zouden met geenerlei taal kunnen afschetsen, hoe hem te moede moet zijn, terwijl hy van oogen- tot oogenblik de geweldigste dood te gemoet ziet.

Dan, wat behoeven er woorden van ons, daar hy zelf ons dit duidelijk als in een tafereel heeft voorgeschilderd?

Wanneer men hem gisteren van wegens den Keizer met geweld van hier wilde rukken, en hy tot het heilig altaar vlood, zoo was zijn gelaat (en nog is het dus) als van een gestorvene. Zijn tanden stieten tegens een, 't gantsche ligchaam trilde en sidderde hem; zijn stem stokte, en zijn tong slingerde; en geheel zijn gedaante was of de ziel-zelve in hem verstijfd ware.

En dit zeg ik, niet om hem verwijt aan te doen, of, in 't ongeluk, hem te beschimpen; maar om u, mijne Toehoorders! om uw gemoed te vermurwen, en als met geweldige koorden tot mededoogen te trekken; en van u te verkrijgen, dat gy u te vreden houdt met de straf die hy nu reeds geleden heeft.

Want daar zijn er onder ons (ja niet weinigen!) derwijze ontmenscht, dat zy 't ons ook misduiden, dat wy hem binnen de altaarbalie ontfingen; en

en het is hunne gevoelloosheid, die ik by dit mijn verhaal tracht week te maken, met het lijden van dees ongelukkigen dus ten toon te voeren.

Waarover, mijn Geliefde, ai zeg het my; waarover betoont ge u te onvrede? — „ Om dat „ (zegt hy) in de Kerk zijne toevlucht vindt, die „ haar steeds vijandig bestreed en vervolgde."

Juist hier om voornamelijk, moest men Gode dank en eer geven, dat Hy dezen bestrijder der Kerk in zulk eenen nood liet storten, als hem hare macht en zachtmoedigheid moest doen kennen. Hare macht, door het ondergaan van zoodanig eene verandering, na zijne tegen haar gevoerde oorlogen: hare zachtmoedigheid, door (na die bestrijding en in wederwil van het geen hy haar aangedaan heeft) haar het schild voor hem te zien uitstrekken, hem onder haar vleugelen nemen, en in volle veiligheid stellen, haren schoot voor hem openende met eene innige liefde, zonder eenigzins te gedenken aan 't gene vooraf ging.

Dit toch is luisterrijker dan alle eerteekenen. Dit, een doorluchtige zegepraal. Dit verstomt Grieken; en dit maakt Joden beschaamd. Dit toont haar aanminnig gelaat, dat zy na haren vijand krijgsgevangen te hebben gemaakt, hem ontziet, en, terwijl elk hem in zijne verlatenheid afwijst, alleen als een tedere moeder onder haar mantel verbergt, 's Keizers toren wederstaat en geen woede des volks, geenen redeloozen haat van

zij-

zijne vijanden, toegeeft. Dit is het sieraad van 't altaar!

Welk sieraad! zegt men licht. Een misdadige, een gierigaart, en roofzuchtige! dat die het altaar aanrake! Wacht u van zulk eene taal te voeren. Ook een zondaresse omhelsde 's Heilands voeten; zy, hoogst besmet en onzuiver: en dit rekende Jezus haar niet tot een misdaad, maar tot wonderbare lof en verdienstelijkheid. — De onzuivere besmette' den zuivere niet, maar de zuivere en vlekloozе maakte de smetvolle zondaresse door die aanraking zuiver.

O, gedenk geene beleedigingen, gy die mensch zijt! Wy zijn dienaars van Hem, die gekruisd werd, en uitriep: *Vergeef het hun, want zy weten niet wat zy doen.*

Maar, zegt men, hy heeft met zijne Wetten en Plakaten daartegen, zich-zelven de toevlucht tot de Kerk voor het hoofd gesloten en toegemuurd. Helaas! hy heeft met de daad-zelve geleerd wat hy deed, en was de eerste die de Wet, welke hy gaf, door het geen hy verrichte, van kracht beroofde. En, een schouwspel voor de wareld geworden, roept hy (zwijgende) allen toe: *Doet dat niet, op dat u dit niet overkome.*

Het ongeluk maakte hem leeraar eener zoo gewichtige en dierbare waarheid, en het altaar schiet een hellen luister uit, waarvan het ontzachlijke thands inzonderheid hier uit blijkt, dat het

het den leeuw in banden heeft. Is het in eens Vorsten beeldtenis een sieraad, op een zetel geplaatst te zijn met den purperen mantel omhangen, en met de diadeem om het hoofd gesnoerd; 't is geen minder, als onder zijn voet de overwonnelingen met op den rug gebondene handen en nedergebogene hoofden in 't stof liggen.

En dat hy geen woordenkunst ter misleiding aanwendde, hier van zijt gy-zelven getuigen door uw haastigen toeloop. Welk een schouwspel toch, welk eene talrijke byeenkomst!

Zoo veel volks ik ooit op het heilige Paaschfeest vergaderd zag, zoo veel beschouw ik thands hier; maar deze alle heeft hy, zwijgende, by een geroepen; en de zaak-zelve klonk uit met een luider stem, dan de stem van een krijgstrompet. De maagden zijn uit hare kameren, de vrouwen uit hare huishoudens, en de mannen uit de ledig gewordene markten en straten by een gevloeid, om de menschelijke natuur ter toets te zien brengen, de wisselvalligheid der wareldsche zaken ontbloten, en het valsch geblankette gelaat van den welvaart, dat nog gisteren en eergisteren zoo aanlokkelijk zag (want dus is de welvaart, die uit de begeerlijkheden spruit! afschuwelijker dan eenige vertimpelde best) zich als met een spons de besmeerfels en verwen te zien afwisschen.

Ja, zoo groot is de kracht van dit ongeval. Een luisterrijk en doorluchtig man doet het hier den allerrampzaligste blijken.

In-

Indien hier een rijke intreedt, veel zal hy gewinnen. Want daar hy den geene, die geheel de wareld deed daveren, van zulk eene hoogte ziet neêrgeworpen, van angst en van fiddering verkrimpen, en, zonder banden, om deze kolom als met nagels geklonken, terwijl hem de vrees als een keten klemt; zijn opgeblazenheid zal neêrzijgen, zijn hoogmoed zich buigen; en, bedenkende, wat men ten aanzien der menschlijke zaken bedenken moet, zal hy niet vertrekken, dan na door de zaak-zelve geleerd te hebben, wat de Schrift met woorden zegt. (Naamlijk:) „ Alle „ vleesch is gras, en alle menfchenëer als een „ grasbloem. Het gras verdort, en de bloem „ valt af." Gelijk ook: „ Als gras zullen zy „ haast verdorren, en als moeskruiden zullen zy „ haast afvallen." „ Want als een rook zijn „ zijne dagen;" en dergelijke.

Een arme daartegen, hier ingetreden en deze vertooning aanfchouwende, zal zich om 't gebrek niet veracht noch rampzalig fchatten; maar hy zal het der armoede dank weten, dat zy hem een veilige fchuilplaats en ftormlooze haven, en vasten ringmuur verftrekt. En dikwijls zal hy wenfchen veel liever te blijven wat hy is, dan voor eene korte ftond alles te bezitten, ten koste, op het laatst, van zijn eigen bloed.

Gy ziet, hoe voor rijken en armen, kleinen en grooten, flaven en vrijen, uit dit toevlucht nemen van hem tot het altaar, geen kleen gewin is

is ontftaan. Gy ziet, hoe ieder in dit fchouwfpel artfenyen ontfangt en genezen naar huis keert.

Mocht ik uwe harten vermurwen, uwen wrevel uitdrijven? en den gloed uwer onmenschlijkheid blusfchen? Zijt gy tot medelijden bewogen? Mijn hart zegt my, ja, en uw-aller gelaat bewijst het my in uw ftroomende tranen.

Dewijl dan de rots by u tot een molligen grond en weeke kleiaard geworden is, zoo laten wy de vrucht der barmhartigheid voortbrengen, den ruigen air van het medelijden voor 's wareld's oogen doen golven, en den Keizer te voet vallen! Of liever, fmeeken wy den menschlievenden God, 's Keizers gramfchap te breken, en zijn hart week te maken, om ons een volkomen gunst te bewijzen (*).

Reeds van den dag af, dat hy herwaart henen vlood, is er geene kleine verandering gebeurd. Als de Keizer vernam, dat hy in deze vrijplaats toevlucht genomen had en het leger optoog, en, om het door hem gepleegde verbitterd, hem ter dood vorderde, hield de Vorst eene uitvoerige rede tot bedwang van der krijgslieden woede, en vorderde, dat zy niet alleen op het geen hy misdeed,

(*) Namelijk: door niet alleen het recht der Kerke als vrijplaats van Eutropius te erkennen, maar hem ook genade te verleenen.

deed, maar ook op het geen hy braafs bedreven mocht hebben, acht zouden nemen; met betuiging, dat hy hem des zijnen dank erkende, terwijl hy hem 't andere, als een mensch zijnde (en feilbaar) vergaf. — En, wanneer zy op nieuw, op het wraaknemen van 's Keizers beleedigde Hoogheid aandrongen, al schreeuwende, stampvoetende, moordbrakende, in de heirspietsen drillende; wederhield hy zijn vriendelijke oogen niet meer van stroomende tranen, herinnerde hen aan de heiligheid des Altaars, waar zich de misdadige onder verscholen had, en suste op deze wijs hun verwoedheid.

Doen wy derhalve het onze hiertoe.

Want, welke genade zoudt gy u waardig maken, indien, daar de Keizer, als Keizer gehoond, en beleedigd, dit leed niet ter harte neemt, gy, die niets dergelijks ondergingt, zoodanig een toorne deedt blijken? Hoe zoudt gy, na dit schouwtooneel, 't heilige brood aanraken, of het gebed durven uitspreken, waarin wy bevolen worden te zeggen: „ Vergeef ons onze schulden, gelijk ook „ wy onzen schuldenaren vergeven," indien ge op uw schuldenaar wraak eischtet?

Hy heeft u grootlijks verongelijkt en beleedigd? Ook wy wederspreken het niet. — Maar het is thands geen tijd van vergelding of oordeel, maar van barmhartigheid; (geen tijd) van rekenschapvordering, maar van menschlievendheid! (geen tijd) van te rechtstelling, maar van kwijtschelding;

(geen

(geen tijd) van vonnis en ſtrafoefening, maar van deernis en genadebewijs.

Laat niemand derhalve ontſteken of wrevelig worden, maar bidden wy den weldadigen God, hem tijd van leven te ſchenken, en uit de bedreigde dood te verlosſen, dat hy zijne wandaden moge afleggen; en vervoegen wy ons in 't gemeen by den Keizer, om hem voor de Kerk, voor 't Altaar, af te ſmeeken, dat hy aan de heilige tafel het leven van éénen man wil vergunnen.

Wanneer wy dit doen, wy zullen den Keizerzelven niet onwelkom zijn, en God zal ons voor den Keizer eer geven, en onze menschlievendheid geen vergelding onthouden.

Want gelijk Hy den wreede en onmenschlijke haat, en een afkeer van een zoodanige heeft, zoo neemt Hy den barmhartige en zachtmoedige aan, en bemint hem. En (indien zoodanig een, rechtvaardig is), Hy vlecht hem te blinkender kronen; of (zoo hy een zondaar is), Hy ziet zijne zonden voorby, ter vergelding der deernis, aan eenen mededienstknecht bewezen.

Want, zegt hy „ik wil barmhartigheid, en geene offerande". — En alom in de (heilige) Schrift, ziet gy Hem altijd het zelfde vorderen, en hieraan de uitwisſching der zonde verknochten.

Dus mogen wy derhalve den Allerhoogſte ons genadig maken. Dus, onze wandadigheden boeten. Dus, 't Christendom eer doen. Dus, zal ons de Keizer, de teêrhartige Keizer, lof geven,

gelijk ik reeds zeide, en geheel het volk zal ons toejuichen. Ja, de einden der wareld zullen de menschlievendheid en zachtmoedigheid dezer stad met verwondering aanzien, en al wie over 's aardrijks uitgebreidheid het gebeurde verneemt, zal ons roemen.

Om derhalve zoo veel goeds te genieten, vallen wy neêr op het aangezicht, smeeken wy, bidden wy, en rukken wy den gevangene, den vluchtling, den smeekende, uit den nood, op dat wy-zelven het toekomende goed mogen verkrijgen, door de genade en menschenliefde van onzen Heer Jezus Christus, aan wien de heerlijkheid en de kracht, nu, altijd, en in alle eeuwigheid, zij en blijve! Amen.

REDEVOERING

VAN

Mr. W. TERPSTRA,

Rector der Erasmische School te Rotterdam,

OVER

DEN ZEER GROOTEN DIENST DOOR DESIDERIUS ERASMUS AAN DE JONGELINGEN VAN ZIJNEN LEEFTIJD BEWEZEN DOOR HET SCHRIJVEN VAN ZIJNE GEMEENZAME GESPREKKEN.

1819.

Al wie zich dien tijd, welke er van de geboorte te van Jezus Christus tot aan de vierde Eeuw verliep, in het geheugen terugroept, en zich den toestand weder voor den geest brengt, waarin toen de Christenen geplaatst waren; die zal niet kunnen loochenen, dat hunne Godsvereering toenmaals eenvoudig en opregt ware, en deze hare betrachters eene rijke bron opende van de edelste deugden.

Zeer zwaar, ik bekenne het, waren de vervolgingen, die de Christenen van de meeste Romeinsche Keizers dulden moesten: maar wie gevoelt niet met mij, dat het juist deze waren, waardoor hunne trouw vermeerderd, hunne standvastigheid vergroot, en hunne zedelijkheid gehandhaafd werden!

Zoodra immers werd niet onder Konstantijns regering de Christelijke Godsdienst met het bur-

gerlijk gezag gewapend; zoodra hadden niet menschen van allerleiën rang die Godsdienst-leer omhelsd, of alles nam van lieverlede eenen slechten keer, daar de rust en zekerheid, het aanzien, en de waardigheden nu door derzelver eerste Belijders genoten, hunne oude trouw aan het wankelen bragten, en hunne vorige zeden bedierven, medegesleept door het snoode voorbeeld van hen, welke onlangs belijdenis van den Christelijken Godsdienst gedaan hadden, en met de grofste ondeugden bezoedeld waren. En hoe zouden dezen toch zich gedrongen gevoeld hebben, bij het omhelzen der nieuwe leer afstand te doen van zonden en ongeregtigheden, daar noch KONSTANTIJN zelf, noch zij, welke zijn voorbeeld volgden, eenigzins met dien zuiveren geest bekend waren, welken die Godsdienst ademde, waarvan zij zich aanhangers noemden.

In navolging der Oosterlingen op het uitwendige in den Godsdienst verzot, en onkundig, dat het hart de eenige bron van Godsvereering ware, verbeeldeden zij zich der Godheid, door het versieren van kerken, het stichten en verrijken van kloosters, een welgevallig offer te brengen, terwijl zij ten eenenmale verzuimden hunne harten van gebreken en kwade begeerlijkheden te reinigen.

Gelijk nu in het menschelijk ligchaam de aangestokene deelen, indien zij niet genezen of afgezet worden, ook het nog gave gedeelte aansteken,

en

en de kwaal zich hoe langer zoo meer verspreidt: zoo ook nestelden zich, na verloop van eeuwen, die verkeerde denkbeelden nopens God en goddelijke zaken in de zielen hunner nakomelingen niet alleen, maar broeiden er ook eene menigte van nog slechtere uit, zoodat uit den Godsdienst de vereering des Allerhoogsten verbannen scheen.

Zoo ongelukkig stond het met de zich noemende Christenen in dien tijd geschapen, toen die ERASMUS op aarde verkeerde, op wiens geboorte binnen deszelfs muren Rotterdam zich beroemt, en over wiens bestaan aan de andere zijde des grafs zich zeer velen verheugen zullen, in wier harten hij op deze aarde betere gezindheden aankweekte.

ERASMUS en LUTHER beiden, ieder volgens zijnen bijzonderen aard, zochten, schoon langs eenen verschillenden weg, dezelfde zaken daar te stellen; zuiveren Godsdienst namelijk, en zeden denzelven waardig. Liefde en zucht tot beide deze onschatbare voorwerpen in de harten der jongelingen te doen ontbranden: ziet daar het oogmerk waarmede ERASMUS in zijnen ouderdom de *Gemeenzame Gesprekken* te boek stelde.

En waarlijk, wie uwer, M. H.! stemt niet met mij gereedelijk in, dat deze het beste middel waren om de jeugd niet alleen te vermaken, maar te onderrigten tevens? Op welk eene andere wijze toch zoude Hij dezelve meer ge-

 neigd

neigd hebben kunnen maken om hem met aandacht en nut te hooren, dan door verscheidene personen als ten tooneele te voeren, uit wier handelingen en gesprekken zij veel schielijker en veiliger, dan door eene langdurige en gevaarlijke ondervinding konde vernemen, hoedanig het met den Godsdienst en de zeden gesteld ware; welke verbazende onkunde in Goddelijke zaken er in de zielen der Bedienaren van den Godsdienst heerschte, en met welke verschrikkelijke ondeugden hunne harten vervuld waren? Wat vermogt meer dan deze Zamenspraken, met Attisch zout, en groote beschaafdheid als 't ware besprengd en veraangenaamd, om teedere harten te ontvonken in liefde tot de deugd, en te beveiligen tegen het laffe bijgeloof en de ijdele begoochelingen van anderen? Welk lokaas om sommige vooringenomene jongelingen tot lezen aan te zetten kon beter uitgedacht zijn, dan dat van Zamenspraken, door welker verschillenden inhoud zij ondanks zichzelven tot kennis van zulke zaken werden voortgesleept, die, afzonderlijk voorgedragen, roekeloos door hen zouden zijn versmaad, en ongelezen gelaten omdat zij met den voorouderlijken Godsdienst strijdig waren?

Hoedanig nu is het tafereel, dat ERASMUS in zijne *Gesprekken* voor de oogen zijner jeugdige tijdgenooten ophing van het karakter der Monniken en andere Bedienaars van den Godsdienst? Werden deze hun daarin afgebeeld als mannen, wier

wier hoofdbedoeling de eer was van dien God, welken zij heeten te dienen? Wat zegge ik? Neen. Maar als wezens, welke louter het aanzien en de magt beoogden van die Orde waarin zij waren ingewijd.

Was in hunne cellen, van het gewoel der wereld afgezonderd, de eenige spijs hunner zielen de afgetrokkene en voortdurende beschouwing van de ijdelheid en broosheïd van rijkdom en alle wereldsche bezittingen? Dan hoe zouden *zij* dit, welke, waar zich ook de gelegenheid aanbood, uit de handen van levenden en stervenden schatten zamenschraapten om hunne lusten en begeerlijkheden dienstbaar te zijn?

Toonden zij aan anderen door hun gedrag, dat hij, welke den dienst van CHRISTUS waarlijk is toegedaan, de verschillende gedeelten van zijnen pligt niet alleen altijd overdenkt, maar ze allen, zoo stipt den mensch mogelijk, te allen tijde, en in alle gevallen tracht te vervullen? Ondoenlijk was dit voor hen, die met hunne wezenlijke pligten onbekend waren, en genoeg gedaan meenden te hebben, wanneer zij de kloosterorde slechts nakwamen, en den schijn van Godsdienst vertoonden, ofschoon onbewust van deszelfs waren aard, en den Stichter van denzelven, JESUS CHRISTUS, alleenlijk bij name kennende?

Voorzeker echter staken zij boven allen in matigheid, ingetogenheid en soberheid zoo zeer uit, dat hij, die hen navolgde, den grootschen titel

van

van braaf burger verdiende? Helaas! in hoerhuizen speelden, zopen, baadden zij zich in ontucht; en overspel was hun vermakelijk tijdverdrijf.

Ten minste hadden zij toch wel juiste kennis van de geschapenheid, orde, en loop van hemel en aarde, en van al wat op en aan dezelve hunne zinnen trof, ten einde de leeken hunner Kerke op alle deze voorwerpen bij iedere gelegenheid opmerkzaam te maken, als de luide verkondigers van de magt, de wijsheid en de liefde van den Hemelschen Vader der menschen?

Ook in dezen waren zij zulke vreemdelingen, dat zij overal en altijd den mond van spoken en wonderen vol hadden, en, waar hun iets voorkwam, waarvan zij geene reden wisten te geven, daar schreeuwden zij van Duivel en Duivels-kunsten, God als een' gestrengen Regter, niet als eenen liefderijken Vader afschilderende.

Daar dit nu alzoo plaats vond, zal voorzeker ieder uwer, M. H.! met mij moeten bekennen, dat er voor ouderen, wier hoofd en hart wel geplaatst waren, geene woorden krachtig genoeg hebben moeten toeschijnen, om aan ERASMUS hunnen dank naar waarde uit te drukken, dat hij, alhoewel het bijgeloof en de domheid der Geestelijken ongeneesbaar beschouwende, echter den wil en den moed had, om de zwakke verstanden hunner kinderen tegen de zotheid en onzinnigheid der Bedriegers en Dweepers te wapenen,

nen, en dezelve betere denkbeelden van God en Godsdienst inprentte, opdat hunne lievelingen, wetende wie God, en hoedanig hij jegens den mensch gezind ware, in navolging van CHRISTUS, zichzelven tot heil, en anderen ten voorbeelde leven mogten, noch de rust en de bedaardheid hunner harten telkens door het gezigt van het eên of ander voorwerp of verschijnsel in gevaar geraakten van geschokt of beroerd te worden: dat ERASMUS hen leerde zich zoo te gedragen, dat zij, met het schild van een goed geweten gewapend, van de Vaderlijke liefde Gods overtuigd, elken ramp gelaten ondergaan, elk geluk regt genieten konden, en er aldus voor hen een heerlijk verschiet zich opende, om, in de voetstappen van CHRISTUS tredende, door CHRISTUS de zaligheid te verwerven in een beter vaderland.

Het zij mij geoorloofd, ten einde mijne gezegden te staven, Ul. thans met de woorden, uit ERASMUS zelven opgeteekend, den weg te doen kennen, welken Hij insloeg om de jeugdige gemoederen zijner Leerlingen op te leiden tot ware deugd en reine Godsvereering.

Godsdienst, zeide ERASMUS, bestaat in opregte vereering van God, en het opvolgen zijner geboden. De bron dier opregtheid is een hart vol liefde, ledig van zonde en kwade begeerlijkheden. De gewigtigste les voor den mensch is deze: Verkrijg u regte en zuivere denkbeelden en

en gevoelens nopens God en de Heilige schrift! opdat hij niet eeniglijk voor God eene kinderlijke vrees koestere, maar hem ook van ganscher harte lief hebbe, als zijnen weldadigsten Vader; opdat hij de grootste zorg drage niemand te beleedigen, zoo velen mogelijk wel te doen, geduld aan te kweeken, om het kwaad, door anderen hem berokkend, indien het onvermijdelijk is, met lijdzaamheid te dragen, zonder zich te wreken, of kwaad met kwaad te vergelden.

Edoch waren deze leeringen alléén voor den ijver en de zucht des eerwaardigen Grijsaards niet genoegzaam. Immers wist hij zeer wel, dat aan zeer weinige jongelingen, al waren hunne verstanden met de kennis dezer lessen verrijkt, het geluk zoude te beurt vallen Mannen aan te treffen, welke zich in staat bevonden hun de goede middelen aan de hand te geven, om hunne harten op den duur zuiver en onbesmet te houden; weshalve hij zelf deze gulden voorschriften ter opvolging aanprees:

Denk, mijn kind! zoo veel gij kunt, steeds op de pligten na, die gij aan God en mensch verschuldigd zijt. Vraag u elken avond van iederen dag rekenschap af van uwe daden. Hebt gij eenig kwaad bedreven, verbeter het. Vang elken dag aan in den naam van Vader, Zoon, en Heiligen Geest. Dank God, dat hij u in den verlopenen nacht met zijne gunst nabij was, en bid hem, dat hij in den geheelen loop des daags

over

over u zijnen zegen gebieden wil, en dat hij, welke de zuivere bron van het nimmer tanend licht is, uwe ziel met deszelfs stralen moge verwaardigen, opdat gij niet in de strikken der zonde vervalt. Eenmaal slechts dit gedurende den dag te doen, zij u niet genoegzaam: zeer dikwijls, ofschoon met weinige woorden, moet gij hetzelfde bidden, maar uit grond van uw harte. Ook de gedachte aan God alléén, gestadig herhaald, kan voor u van de noodige werking zijn. In alles, wat gij u zelven of anderen ziet gebeuren, behoort gij de genade Gods op te merken; niets toch, gelijk gij weet, geschiedt er zonder zijnen wil. In het welgevallen des Besten Vaders zult gij steeds berusten, dewijl hij alléén weet, wat u dienstig is, en dat zal u zonder den minsten twijfel te zijner tijd geworden. Ware vreugde ontspringt niet, dan uit een zuiver en onbevlekt geweten. Vrees den dood niet; want hij is somtijds verkieslijk boven het leven. Ook voor den zondaar staat de Hemel open; immers boetvaardigheid werkt zonden-vergeving. Regt vroom verdient die grijsaard alléén te heeten, die zich van zijne eerste jeugd af aan op deugd en zedelijkheid heeft toegelegd; en deze vroomheid moet gij uw geheel leven door voeden en onderhouden door het lezen der Heilige Schrift, die de vermakelijkste bron is, voor den mensch geopend om zijne ziele te zuiveren en te verlustigen.

Gelijk de Herder is, zegt ERASMUS, zoo zijn

de

de schapen. Daar nu, gelijk wij zagen, bijna al de Dienaren van den Godsdienst zoo zedelijk slecht waren, hebben wij, M. H.! voorwaar geene gegronde redenen om veel goeds bij de gemeentens te vermoeden. Door voorbeelden toch voornamelijk van hen, welke het leeraarambt in den Godsdienst bekleeden, worden wij menschen allen medegesleept. Wat wonder dan, dat de ruwe en van bijna alle beschaving verstokene Tijdgenooten van ERASMUS in dit geval de leiding der Natuur volgden? De bronnen, waaruit de Geestelijkheid hare kennis schepte, en aan ongewijden mededeelde, waren zeer onzuiver, en bezoedeld. Wie zoude dus kunnen denken, dat uit dezelve rein water, ik meen, zedelijkheid, en deugd, ontsproot?

Het gansche volk was dan ook tot zulk een toppunt van boosheid en zedenbederf geklommen, dat sommigen met regt den naderenden ondergang der wereld schenen te voorspellen.

Onder Echtgenooten vond bijna geene trouw meer plaats, en onderlinge huiselijke min was in eenen ijdelen klank verkeerd. Uitgeschud door de ouders lag dáár alle zorg voor hunne kinderen. Te vermijden was er in het gedrag der ouderen voor kinderen zeer veel; na te volgen omtrent geene daad. Overgelaten aan zich zelven, of aan eenen slechten Meester stonden zij dáár, en volleerd werden zij van kindsbeen af aan in alle boosheid. Genoeg gedaan te hebben was zijne

les,

len, wanneer zij de door de Heilige kerk voorgeschrevene plegtigheden stiptelijk volvoerden, en gebeden prevelden, die zij niet verstonden. Op Biechten en Aflaten alles latende aankomen bleven zij met die vier hoofddeugden volstrekt onbekend, waaruit CICERO de zedelijkheid zegt te ontstaan, wijsheid namelijk, regtvaardigheid, matigheid en grootmoedigheid.

Van hier dan bedrog, brandstichtingen, roof, moord, overspel, vergif menging, meineed, en meer andere bijzondere ondeugden, die de doortrapte boosheid, helaas! beter weet uit te vinden, dan mijne tong in staat is dezelve bij name op te tellen.

Dat dus vrij anderen hunnen lof van den voortijd overal uitbazuinen, en den tegenwoordigen miskennen en verachten! Dat zij vrij het geluk van vorige geslachten ten breedsten uitmeten, en derzelver deugdzaamheid hemelhoog verheffen! Dat zij vrij de menschen van onzen tijd in wijsheid en deugd ver beneden die zoo hoog geroemde voorvaderen verlagen, en zich der groote voorregten, die zij van God ontvingen, door ondankbaarheid onwaardig maken! Mijne ziele, de deugden der voorvaderen huldigende, heft den Heere een danklied aan, dat hij mij juist nu het bestaan op aarde heeft geschonken.

Of, zegt mij, gij lofredenaars der Oudheid! is het wel uit den aard der zake mogelijk, dat uitgebreider, volmaakter en meer algemeene Wetenschap; vollediger en beschaafder menschelijk ge-

voel; gepolijster en bevalliger zeden; grondiger en betere kennis van den Christelijken Godsdienst; volkomener en duidelijker verklaring der Heilige Schrift dit zoude ten gevolge hebben, dat het menschelijk geslacht, tot volmaakbaarheid gevormd en geschapen, van dag tot dag van Jezus leer zich hoe langer zoo meer verwijderen en van deszelfs voorbeeld al verder en verder afgaan zoude? Is het wel mogelijk, dat het, — hoe menigvuldiger het, als met eigen oogen, Jezus Christus den zondaar zag vergiffenis schenken, den rampzaligen sterveling troosten, den gevallenen oprigten, den verdwaalden te regt brengen, den lammen, blinden en melaatschen genezen, kwaad met goed vergelden, in alles den Vader gehoorzamen, voor en tegenspoed gelaten ondergaan, aan het kruis genageld de dwaasheid zijner vijanden zelfs beweenen, en van zijnen hemelschen Vader voor hen vergeving smeeken; — dat, zeg ik, datzelfde menschelijk geslacht des te eerder en heviger zijne vijanden mishandelen, zijnen met rampen worstelenden Natuurgenoot des te schielijker verlaten, den beleediger des te minder vergeven, den afgedwaalden van den regten weg nog verder afbrengen, den kranken des te halstarriger alle hulp weigeren, Gods bevelen des te hardnekkiger wederstaan, in tegenspoed de liefde des besten Vaders des te goddeloozer lasteren, om bewustheid van zonden, en bijgeloovige gewetens-bezwaren met des te grootere

on-

onverschilligheid of in akeliger wanhoop den laatsten adem uitblazen zoude? Hij, die dit verzekeren durft, heeft of het deelgenootschap der Goddelijke Natuur afgezworen, of op den klaren middag willens en wetens zijne oogen gesloten, of in zijn oordeel slechts een klein gedeelte, niet het volkomen geheel van het Menschdom begrepen. — En hoe kwalijk de zoodanige als Regter in dezen zitten zoude, ziet elk uwer, ook zonder mijne herinnering, zeer duidelijk in.

Beter voorwaar kende ERASMUS de voortreffelijkheid en den adeldom der onsterfelijke zielen van zijne Medestervelingen, en beschouwde den toestand der menschen niet zoo rampzalig, dat, hoe grondiger en volkomener zij God en zich zelven kennen leerden, zij des te minder vroomheid en deugd zouden beoefenen.

Geen grooter weldaad oordeelde hij met CICERO aan den staat, of, zoude ik liever zeggen, aan het Menschdom te kunnen bewijzen, dan wanneer hij jongelingen onderwees en beschaafde, vooral in zulk eenen tijd van zedeloosheid, waarin zij daartoe zoo zeer overhelden, dat men hen met alle magt beteugelen en tegengaan moest.

Ofschoon nu onze Rotterdammer zeer wel bevroedde, van hoe gelukkige gevolgen voor de jeugd van zijnen tijd zijne lessen en onderrigtingen zijn zouden, oordeelde hij echter, dat de harten van velen, van kindsbeen af aan in boosheid en domheid verhard, onaandoenelijk voor

zijnen raad wezen zouden; en zocht, door den ouderen eenen beteren weg van opvoeding aan te wijzen, deze kwade gevolgen te voorkomen.

Vooral zettede hij dezen aan om dadelijk na de geboorte voor het ligchaam des zuigelings te zorgen, opdat de ziel, wier woning hij het ligchaam noemde, goed mogt gehuisvest zijn; waarin, volgens zijne aanmerking, CATO stelde, dat het geluk van den Mensch voor een groot deel bestond: van welk geluk evenwel velen van ERASMUS tijdgenooten verstoken schijnen geweest te zijn; immers volgens deszelfs getuigenis bewoonden hunne zielen een lek, open, voor alle winden toegankelijk, rookerig, vuil, gescheurd, bouwvallig, rottig en aangestoken huis, vol van jammer en ellende. Der Moeder raadt hij aan, haar kind niet aan eene Minne te doen zuigen, maar het zelve te zogen; van gevoelen zijnde, dat, gelijk de plant aardt naar den grond, waarin zij staat, ook alzoo de jonge Mensch den aard inzuigt van haar, aan welker borsten hij ligt.

Niemand uwer, M. H.! zal vreemd ophooren, wanneer ik zegge, dat volgens het gevoelen van ERASMUS de wederkeerige liefde van ouders en kinderen in de opvoeding de eerste plaats bekleedt, daar men met regt wederzijdsche genegenheid van Leeraar en Leerling als den eenigen grondslag beschouwt van gelukkig onderwijs.

Het denkbeeld, hoe veel ouderlijk voorbeeld op kinderen vermag, drukt ERASMUS diep in de zie-

zielen van vader en van moeder, en vergeet niet hunne oplettendheid op de keuze van onderwijzers hunner kinderen te vestigen; hen overtuigende, dat dezen hunne gewaarwordingen en gevoelens in de harten hunner leerlingen, als het ware, overgieten. Dit zoo zijnde, wie uwer betreurt dan niet met mij de ligtzinnigheid te dezen opzigte van vele ouderen, ook in den tijd, welken wij beleven!

Menigmalen, wanneer ik de Zamenspraken van ERASMUS las, stond ik verbaasd over de naauwkeurige oplettendheid van den grooten man in raad mede te deelen over zaken van schijnbaar gering belang: zoodat hij ten aanzien van kleeding, gelaatstrekken, gebaarden en houding niets onaangeroerd voorbij gaat, noch den jongeling verlegen laat, die wenscht te weten, hoe hij het best onderscheidend spreke, het eerbiedigst groete, het welvoegelijkst zitte, ete, drinke; hoe hij voor het aangebodene op de bescheidenste wijze bedanke, of het met de meeste bevalligheid aanneme.

Verkiest de jongeling te spelen, hij vindt den grijsaard dadelijk gereed om hem verschillende soorten van spelen op te geven, met bijvoeging der wetten voor ieder derzelve. Hij hoort den eerwaardigen grijzen hem den tijd, waarin dit of dat spel gebezigd worden moet, naauwkeurig bepalen; en wel zoo, dat hij, boert en ernst zamenparende, in navolging van PHAEDRUS, hem on-

onderrigt, dat het spel door de Natuur aan den mensch tot ontspanning zijner ziele was verleend, opdat zij daarna tot nadenken en letteroefening zich des te beter weder inspannen konde.

Begeert iemand het middel te weten, hoe best een gastmaal aan te rigten; hoe als *Ceremoniemeester* aan tafel zijnen post behoorlijk te vervullen, of de grenzen te vernemen, waar binnen het gebruik van spijs en drank zich bepalen moete, en den tijd, wanneer een gastmaal behoore te eindigen, hij sla de Zamenspraken van ERASMUS op, en, gelooft mij, zijne moeite zal niet onbeloond blijven.

Ofschoon nu al deze dingen, op zichzelve beschouwd, van weinig aanbelang schijnen mogen, zijn zij echter, indien men er wel over nadenkt, van het grootst gewigt; niet alleen om ons de toegenegenheid van anderen te verwerven en onze zeden te beschaven, maar ook om de gezondheid van ligchaam en ziel te bevorderen en te bewaren.

ERASMUS, in zoogenaamde kleinigheden zoo naauwkeurig, was dit in zaken, die algemeen belangrijk geoordeeld worden, geenszins minder. Als bij de hand geleidt hij de jongelingen door alle lotgevallen henen, en houdt hun de voorbeelden van menschen uit alle rangen en standen als een spiegel voor oogen, om hen daarin de gevolgen van iedere daad duidelijk te doen zien,

en

en hen voor dien dwazen uitroep: „ Dat had ik nooit gedacht!" te behoeden.

Zoo doende leerde hij hen, dat, wat andere menschen overgekomen was, ook hun kon wedervaren, en maakte ze, door de gevaren van anderen te verhalen, omzigtig en oplettend op zichzelven. In elken stand, zeide hij, kan de mensch braaf en nuttig zijn. Alle de daden van ieder burger in het bijzonder moeten het algemeen welzijn ten doel hebben. De Maatschappij, waarin deze vriendschappelijke overeenstemming ontbreekt, kan op geene wijze lang van duur zijn. Doorziet het hemelrond, en leert, wat overeenstemming van alle deelen werke tot één heilrijk doel. Laat den Schepper van deze Harmonie daarbij niet onopgemerkt. Volgt hem, en gij zijt zonder eenigen twijfel deugdzaam, en bij gevolg gelukkig; want het verband tusschen deugd en geluk is zoo sterk, dat men zich het een van het ander afgescheiden niet denken kunne: de invloed der deugd op anderen zoo magtig, dat hij, welke haar beoefent, de bewondering van allen, waarmede hij in betrekking staat, tot zich trekt, en hen als het ware dwingt zijne voetstappen te volgen. Zoo waar is het, ook van de deugd, hetgeen PLATO van de wijsheid zegt, dat, indien men haar met ligchamelijke oogen zien konde, zij eene verwonderlijke liefde jegens haar in allen verwekken zoude!

Hetgeen ik in de derde plaats van de gemeenza-

me Gesprekken van ERASMUS wilde doen opmerken, is, dat zij bij uitnemendheid dienden om den jongelingen van zijnen tijd zuiver Latijn te leeren, en zeer doelmatige lessen bevatten in den goeden schrijfstijl, waaraan zij zoo groote behoefte hadden.

Vele waren de oorzaken, welke de behoorlijke beoefening van genoemde Taal verhinderden, en de Taal zelve zoodanig hadden doen verbasteren, dat zij bijna den naam van Latijnsche met regt niet meer dragen kon.

Vergunt mij Ul., M. H.! de vier voornaamste wederom onder uwe aandacht te brengen.

De eerste was de zoo zeer voordeelige beoefening der Regtsgeleerdheid. Op deze viel men, met veronachtzaming van spraak-, redekunde en wijsbegeerte, als met geheele zwermen om strijd aan, ten einde, zoodra mogelijk, toegang tot vermogen en rijkdom te krijgen, welken, vooral in de twaalfde eeuw, de te Bologna gevestigde Hoogeschool voor derzelver beoefenaars open sloot. Er bestond nog mogelijkheid, dat de wetten, die den tijd en de wijze der Letteroefeningen bepaalden, en het gezag van Geleerden, welke dezelve ondersteunden, deze dwaze handelwijze zouden veranderd en verbeterd hebben. Dan, wat gebeurt er? In de dertiende eeuw brengt de orde der Bedelmonniken, de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte en Latijnsche Taal ten eenenmale ten verderf. Niemand, wel is waar, kan ontkennen, dat deze

Mon-

Monniken, sedert zij de jeugd in Wetenschappen en Talen hadden beginnen te onderwijzen, zich te dezen aanzien zeer verdienstelijk maakten, en uit dien hoofde van beambte en bijzondere personen met eer en rijkdom overladen werden: maar, hetgeen meermalen gebeurde, vond ook hier plaats: Deze vereerende onderscheiding, en deze rijke geschenken waren de ongelooflijk schielijk werkende middelen, waardoor genoemde Monniken-orde tot weelde en werkeloosheid verviel, beiden vruchtbare moeders van bijgeloof en domheid.

Als in geschaarde gelederen schenen de toenmalige Pausen, GREGORIUS de negende, INNOCENTIUS de vierde, en ALEXANDER de vierde, met de Bedelmonniken ter vernieling der Latijnsche Taal op te trekken, daar zij, met banbliksems gewapend, door hunne zaakgelastigden van Bisdommen en Kloosters zoo groot eene schatting vorderden, dat de Monniken, welke zich nog met kracht tegen het bederf der Tale verzetteden, en dezelve in alle zuiverheid bewaarden, tot den bedelzak gebragt, geenen lust tot beoefening derzelve langer overhielden, wel te vreden, indien hun slechts zoo veel overbleef, waardoor zij konden blijven bestaan. Edoch al waren deze liefhebbers der Taal ook al in het ongemoeid bezit van hunne inkomsten en goederen gebleven; dan noch zoude het Latijn niet zuiver hebben kunnen blijven, dewijl geene ouderen hunne zonen bij hen ter school zouden gezonden heb-

hebben, omdat de voorname reden daarvan ophield; de waardigheden en bedieningen der kerke, die aan vreemden werden weg geschonken; en zij, dus doende, hunnen kinderen eene Taal zouden hebben laten leeren zonder vooruitzigt op eer noch belooning.

Indien er echter, niettegenstaande dit alles in de ziel van iemand nog een klein vonkje liefde voor onverbasterde Taalkennis ware overgebleven, werd hetzelve geheel uitgedoofd door de met nieuwe kracht zich verheffende beoefening der Arabische schrijveren, door de ijverige lezing van ARISTOTELES en andere Grieksche schrijveren; welke allen, in bijster slecht Latijn vertolkt, dit ten gevolge hadden, dat men allen smaak voor schoon Latijn verloor, of buiten staat gesteld was denzelven te verkrijgen.

Van dien tijd af aan tot op den leeftijd van ERASMUS stond het met de Latijnsche Taal allerellendigst geschapen. Wel hadden PETRARCHA te Padua, en NICOLAUS DE CLEMANGIS te Parijs, in de vijftiende eeuw de Grieksche en Latijnsche Talen in haren ouden luister hersteld; maar de inwoners van geheel Europa, uitgezonderd die van Italië en Frankrijk, zaten nog te diep in het duister, dan dat dit nieuwe licht tot hunne oogen konde doordringen; immers zij waren het nog, welke hem verketterden, die zijne gedachten in goed, zuiver Latijn aan anderen mededeelde.

Nie-

Niemand dan (dit durve ik vrij verzekeren) bezit zulk eene kracht, en rijkdom van Taal, dat hij naar waarde de verdiensten van ERASMUS uitdrukken, ik laat staan, roemen kunne; daar hij niet alleen de Latijnsche Taal in het midden der besmetting, zuiver hield, maar ook, ofschoon men tegen hem de beschuldiging van ketterij uitstiet, echter zijne betere kennis derzelve aan anderen, in het bijzonder aan jongelingen mededeelde. Zijne gemeenzame Gesprekken toch bevatten niet alleen de voortreffelijkste levenswijsheid; maar ook kan de jeugd daaruit de kennis van goed Latijn te spreken en te schrijven in alle hare volkomenheid putten: terwijl zij door derzelver lezing zich gemeenzaam maakte met velen der beste Latijnsche schrijveren, welker woorden hij aanhaalt, of wier gevoelen hij bijbrengt; zoodat in het wel geplaatst hart van iederen jeugdigen Lezer het verlangen geboren worden moest, om nadere kennis met die voortreffelijke mannen der oudheid te maken.

De stijl en taal in gezegd werk door ERASMUS gebezigd, is naar den vorm en het onderwerp zijns geschrijfs voortreffelijk. Nadruk, duidelijkheid en bevalligheid, de drie sieraden eener rede, zullen elken lezer duidelijk in de oogen schitteren.

Verbood mij de Taal, waarin ik spreke het niet; ik zoude duizende voorbeelden kunnen bijbrengen, die het door mij gezegde meer dan genoeg staven zouden.

Daar

Daar dan zoo groot een bijgeloof de harten van bijna al de tijdgenooten van ERASMUS vermeesterd had, dat er voor waren Godsdienst geene plaats overgelaten scheen: daar zoo groot eene boosheid en verdorvenheid, eener pest gelijk, onder alle rangen van Burgers woedde, dat bijna alle hoop om haren voortgang te stuiten en dezelve uit te roeijen verdwenen was: daar bijna geheel Europa met zulke dikke nevelen van onwetendheid was omgeven, dat geen straal van wijsheid door dezelve scheen te zullen kunnen doordringen — wie moet dan niet verbaasd staan over den zuiveren Godsdienstzin van ERASMUS? Wie voor de braafheid diens Mans geenen eerbied gevoelen? Wie het groote vernuft van zulk eenen voortreffelijken Schrijver niet bewonderen? Wie gevoelt zich in staat, dien mensch naar waarde te vereeren en te loven, welke de uitstekende vermogens zijner ziel, zonder zich door de hinderpalen, die bijgeloof en domheid hem in den weg legden, te laten terug houden, niet eigenbelangzuchtig tot zijne bijzondere veredeling aanwendde; maar geloovende, niet voor zich alleen, maar ook voor zijn Vaderland, zijne vrienden, zijne medemenschen geboren te zijn, al wat hij vermogt, besteedde, om den Godsdienst ware vereerers, en den staat brave burgers te bezorgen?

Mogt het mij gelukt zijn, M. H.! in zoo verre mijn zwak vermogen daartoe in staat was,

Ul.

Ul. ERASMUS als zoodanig naar waarheid af te schetsen, en dien uitmuntenden Landgenoot eene eere hem eenigzins waardig toegebragt te hebben: dan twijfel ik geenszins, of Gijl. zult mij volmondig toestemmen, dat ERASMUS door het schrijven zijner Zamenspraken een' onuitspreeklijk grooten dienst aan de jeugd van zijnen tijd bewees, en dat geen verloop van tijd, hoe lang ook, in staat zal zijn, den luisterrijken naam diens nooit volprezenen mans te verduisteren.

VER-

VERHANDELING

OVER

DEN WEDERKEERIGEN INVLOED VAN DE GEZONDHEID DES LIGCHAAMS EN DER ZIEL.

VOORGEDRAGEN

BIJ HET DEPARTEMENT DER MAATSCHAPPIJ

TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN

TE FRANEKER,

DOOR

J. BANGA,

Med. Doctor enz. aldaar.

1818.

Onder alle voorwerpen onzer beschouwing bekleedt gewisselijk de mensch de eerste plaats. Het eerste, en onmiddellijkste voorwerp van alle zinnelijke gewaarwordingen, zoo ras na onze intrede in deze wereld de zinvermogens zich beginnen te ontwikkelen, is de mensch. De eerste stoffe van alle verstandige, afgetrokkene, overwegingen vindt hij in zich zelven. Wie ben ik? — Wat is het doel van mijn bestaan? — Welke zijn de vermogens in mij om dat doel te bereiken? — Zijn de eerste vragen, die de nadenkende geest tracht te beantwoorden.

Van zich zelven gaat de mensch over tot de beschouwing van al, wat hij rondom zich ontwaart, tracht de natuur en den oorsprong der dingen uit te vorschen, de lange reeks van oorzaken en gewrochten te doorgronden. Overal ziet hij de grootste verscheidenheid en menigvuldigheid; overal de grootste orde en overeenstemming;

 over-

overal eene bepaalde strekking tot een bestemd einde. En dit einde is het geluk des levens! — Het hoogste, volmaaktste leven, het doeleinde van alles, in zich zelven meenende te vinden, vraagt hij vol verbazing: Wie ben ik dan? Welke is mijne bestemming? — Hij klimt op tot eene eerste oorzaak van al, wat is, en leeft; knielt eerbiedig neder; en erkent, dat zijne eenige hoogste bestemming geene andere zijn kan, dan God, den Schepper van 't Heelal, te dienen: dat is, zijnen wil, oogmerken en schikkingen gehoorzaam te volgen, en overeenkomstig de voorschriften van het hoogst volmaakt Wezen steeds naar zelfvolmaking te streven.

Hij vindt zich zelven toegerust naar ligchaam en ziel met verschillende vermogens; vatbaar voor en begeerig naar genot; de hem omringende natuur overvloedig om dat genot te voldoen; en de rede, als het voortreffelijkste zijner zielvermogens, de wet bepalende, waar naar zijne begeerte moet worden bestuurd.

Naar het ligchaam kent hij geen begeerlijker goed dan gezondheid, waardoor alle verrigtingen des levens, doelmatig tot behoud van het geheel, en gemakkelijk, zonder eenigen hinder of smartelijk gevoel, worden volbragt; — naar de ziel niets beminnelijker, waardiger en voortreffelijker dan de deugd, die zachte heerschende neiging van zijn gemoed, om steeds den wil, de oogmerken en schikkingen van zijnen Schepper te volgen,

wel-

welke het verstand voor goed, waar, pligtmatig, en volstrekt noodzakelijk verklaart, en de rede als zoodanig gebiedt; daar zonder deugd alle poging tot zelfvolmaking vruchteloos is.

En zoude dan tusschen deze geen noodzakelijk verband bestaan? Zoude gezondheid niet het beste middel tot deugd; en deugd niet het beste middel tot bevordering en onderhouding der gezondheid zijn? Het verstand beantwoordt deze vragen als volstrekt algemeen en noodwendig waar. De ondervinding intusschen brengt onderscheiden twijfelingen tegen dezelve in het midden; bewijzende met vele voorbeelden, hoe, hier de gezondheid de lagchende gezellin is der ondeugd, terwijl dáár de deugd steeds te kampen heeft met de smarten van een ziekelijk ligchaam; op dagelijksche waarneming bewerende, dat de ruwe en onbeschaafde volkeren, zonder op eenige deugdsbetrachting of beschaving van den geest, zoo als men voorgeeft, zich toe te leggen, over 't geheel zeer gezond van ligchaam zijn. Dan, daar hier de schijn dikwijls bedriegt, en een dieper onderzoek overvloedig leeren zoude, hoe bij dezen de smart tot genezinge diende, bij genen het lagchen smartelijk was; daar men toestemmen moet, dat ook onder de ruwste natiën zekere geregelde neiging des gemoeds, tot een bepaald, hoe zeer gewijzigd doel, niet kan worden ontkend, welke meermalen eene verwonderingwaardige levendigheid, sterkte en inspanning

ning vertoont, — kunnen ook deze twijfelingen ons niet afschrikken, wijl de ondervinding geene volstrekte algemeenheid of noodwendigheid geven kan.

Uit dit oogpunt wenschten wij deze stelling met Ulieden te beschouwen, en uwe geëerde aandacht te bepalen:

I. Bij den invloed, welken de toestand des ligchaams uitoefent op de werkzaamheden der ziele: ten betoge, dat gezondheid het beste middel tot deugds-betrachting zij;

II. Bij de heerschappij van de vermogens der ziel over de verrigtingen des ligchaams: ten bewijze, dat deugd het beste middel is om gezond te leven.

Overtuigd van het moeijelijke en afgetrokkene, in deze beschouwing gelegen, vonden wij dezelve evenwel zoo uitlokkende, dat wij, vertrouwende op Ul. toegenegenheid te onswaarts, de zucht om in dezen eene proeve te nemen, niet hebben kunnen weerstaan. Verschoont dan goedgunstig het gebrekkige, vlugtige, daar wij uit hoofde van de rijkheid der stoffe, en de beperktheid onzer vermogens, ons slechts tot eenige meest in 't oog loopende punten hebben moeten bepalen.

Tot welk eene sterkte zich ook de vermogens der ziel mogen verheffen, in alle hare werkzaamheden is zij in den eersten leeftijd volstrekt, en ook in den volgenden grootendeels, onderworpen aan de zinnelijkheid des ligchaams, wel-

welke haar de eerste stoffe van bespiegeling verschaft, naarmate het ligchaam oorspronkelijk wel of kwalijk gesteld, of toevallig door vreemden invloed gewijzigd, eerst door de uitwendige voorwerpen werd aangedaan.

De zintuigen brengen den indruk der voorwerpen langs verschillende wegen tot de ziel over, en geven de eerste stoffe voor de gedachten. Naarmate zij derhalve beter gesteld en meer geoefend zijn, zullen de voorstellingen in de ziel klaarder, algemeener en naauwkeuriger zijn. De blindgeborene, welke moeite gij ook moogt aanwenden, om hem eenig denkbeeld van het onderscheid der kleuren bij te brengen, zal zich evenwel geen klaar denkbeeld van dezelve kunnen maken, en veelligt, (gelijk gebeurd is,) antwoorden, dat de roode kleur hem schijnt overeen te komen met het geluid eener trompet. Zoo is het insgelijks met den doofgeborene, ten opzigte van het geluid; en de ondervinding heeft geleerd, dat de voorraad van denkbeelden bij die hoogst ongelukkigen, welke bij de geboorte te gelijk van het gezigt en gehoor beroofd waren, zeer gering geweest is, stellende hun beklagenswaardigen staat beneden dien der dieren. Oefening volmaakt de krachten der zintuigen. Verbazende zijn de voorbeelden van sterkte des gezigts, scherpheid des gehoors, kieschheid van den reuk, fijnheid van den smaak en juistheid van het gevoel, welke dagelijks voorkomen, en wier waarde dan alleen op den regten

prijs geschat wordt, wanneer eenig toeval de vrije uitoefening dezer vermogens belemmert, vermindert of vernietigt.

De verbeeldingskracht breidt deze indrukken uit, verbindt dezelve door het geheugen met vroeger verkregene, vergelijkt ze onderling, en besluit tot het toekomstige. Hierdoor onstaan vele, dikwerf zeer zonderlinge, verbindingen, gedachten, handelingen, wier waarheid of onwaarheid gegrond is in den eersten zinnelijken indruk. De verschillende graad van aandoenlijkheid des ligchaams bepaalt de levendigheid der verbeeldingskracht, voert den mensch op tot het schoone en verhevene, of kluistert hem aan het stoffelijke en onvolmaakte; verbindt hem aan orde en regelmaat, of maakt hem ten speelbal van veranderlijken luim; wordt de bron van standvastigheid van geest, of van slaafsche onderwerping. Vele zijn de omstandigheden, waaraan het ligchaam is blootgesteld; van hier vele wijzigingen in den ligchamelijken toestand, niet zelden afwijkingen van het ware beeld der gezondheid, welke even zoo vele oorzaken zijn van verschillende wijzigingen in de werkzaamheden der ziel, meermalen eene bron van veelvuldige ondeugd. Slechts vlugtig mogen wij hier het een en ander aanstippen: — als algemeene oorzaken komen in aanmerking:

De leeftijden. Het kind, de jongeling, de man, en de grijsaard, beschouwen dezelfde zaken uit een zeer verschillend oogpunt, en in een ver-

verschillend verband, naarmate de zinnelijkheid door dezelve wordt aangedaan. Eenvoudige ligchamelijke gewaarwording van genoegen of smart bepaalt het geheele leven des kinds, doet het schreijen of lagchen; van hier driftige begeerte, onbestendigheid, grilligheid, ongeduld, stugheid, de gewone gebreken van den kinderlijken leeftijd. — De meer en meer zich ontwikkelende vatbaarheid des jongelings breidt zich uit ook buiten den kring van zijn eigen bestaan, en streeft met inspanning van alle vermogens naar verhoogd genot. De nieuwheid der zaken treft zijne zinnen, en vermeestert niet zelden zijne geheele ziel, zoo dat de in dezen tijd verkregene indrukken meermalen beslissende zijn voor zijn geheel volgend leven, en de bronnen worden van de meeste dwalingen en vooroordeelen. — De tot rijpheid gekomene ontwikkeling des mans geeft kracht, vastheid, en duurzaamheid aan alle verrigtingen, volharding in het eens begonnene, en een bestendig streven naar een voorgesteld doel. Het gevoel dezer mannelijke kracht en vastheid verleidt tot eigen-waan, trotschheid, heerschzucht; daar men alles in zich zelven wanende te bezitten, gerustelijk de hulp en den bijstand van anderen meent te kunnen verachten: gelijk het tegenovergestelde gevoel van ligchamelijke zwakte, meêwarigheid, medelijden, inschikkelijkheid, voortbrengt; of ook wel, onder min gunstigen zamenloop van omstandigheden, allerlei verwoestende zielziekten, waarvan

altijd de eerste grond in den ligchamelijken toestand moet worden gezocht. — De verminderde gevoeligheid des grijsaards is de moeder van onaandoenlijkheid, traagheid, verkleefdheid aan vroegere indrukken, welke hem niet zelden tot eenen lofredenaar van den verloopenen, en berisper van den tegenwoordigen tijd maakt. — Gelijk zijne maag gewoon geworden is aan zekere spijzen, zoo vormt ook zijne ziel deze, en geene andere, verbindingen van gedachten; verandering baart hem ongenoegen, en zucht tot gemak doet hem met het verkregene te vreden zijn; hij gevoelt geene andere behoefte, dan te behouden wat hij heeft.

Het onderscheid der Sexe. Krachtgevoel, stoutheid, voortvarendheid bij den sterk gespierden man: zachtheid, lijdzaamheid, bij de teedere en zwakkere vrouw; met grootere weekheid, aandoenlijkheid des ligchaams, veranderlijkheid, ijdelheid van den geest; beide eene rijke bron dier veelvuldige lastige en medelijdenswaardige gemoedsbewegingen, welke de vrouw, in onderscheidene tijdperken hares levens, zoo deerlijk kunnen kwellen.

De verschillende graden der gezondheid, welke men *Temperamenten* genoemd heeft, en die het bijzonder karakter of gemoedsgestel, zoo van den enkelen mensch, als van een geheel volk, uitmaken. Terwijl de een, wuft van zinnen, alles met een lagchend gelaat geniet, is deze schoorvoetende, naauwgezet, vol angst en kommer; een

an-

ander is bijna tot geene werkzaamheid te bewegen, terwijl gene, wiens verhoogd zinvermogen iederen geringen indruk aan de ziel als 't ware opdringt, dadelijk alles tot wezenlijkheid brengt.

Tot de meer bijzondere omstandigheden, als meer aan tijd en plaats gebonden, brengen wij *het Land onzer woonplaats*. Het eigen luchtgestel; zuidelijke warmte, noordsche koude, of gelukkige vermijding van beide uitersten: — de aard des gronds; hooge bergen, ondoordringbare bosschen, die den vrijen luchtstroom verhinderen; vruchtbare vlakten, doorsneden met stroomende wateren; stilstaande moerassen, die het algemeen voedsel des levens verpesten; woeste zeeën, alles in hunnen afgrond dreigende te verzwelgen; en een zeer groot aantal andere, dikwerf gering schijnende en niet geachte, plaatselijke omstandigheden, hebben eenen beslissenden invloed op de gezondheid en aard der menschen. Het land onzer geboorte doet zich kennen door de kleur der huid, de gedaante des aangezigts, de statuur des ligchaams, de vorming der spraak, en de wijze van denken en handelen. De ontginning van den grond, de verandering van deszelfs oppervlakte, zoo door Natuur als kunst, verandert zoo onbetwistbaar de ligchaamsgestalte, levenswijze, zeden en het karakter, dat sommige volken, binnen weinige eeuwen, onkenbaar geworden, en als 't ware herschapen zijn. Zoude ik kunnen nalaten, Ul. aandacht hierbij te vestigen

op Vriesland, den grond onzer geboorte? Vriesland, getuige de geschiedenis, weleer een arm, ellendig, laag land, waarvan het onzeker was, of het meer de zee, dan de vaste kust, toebehoorde; waar onze voorvaders hunne ellendige leemen hutten bouwden op enkele uitstekende heuvelen. Zij zelven forsch, log, lang van ligchaam, met eene wondere verscheidenheid van aard; strijdbaar en oorlogzuchtig, doch ongeschikt voor aanhoudenden zwaren arbeid; overgegeven aan de luiheid, en niet te bewegen tot akkerbouw; slechts jagende en visschende, wanneer behoefte hen dreef, daar het schande was met zweet te halen, hetgeen men met bloed in den oorlog konde koopen (*)?

Regeringsvorm en wetten. — Vrijheid voert tot algemeen genot en geluk, ontwikkelt de krachten van ligchaam en ziel. Geweld en overheersching, van lieverlede ingevoerd, verwoesten den mensch, en geven hem over aan traagheid, moedeloosheid, onverschilligheid en slaafsche onderwerping: of, verraderlijk den vrijen hals opgedrongen, brengen zij hem tot eene vertwijfeling, die zich met inspanning en ontwikkeling van bijna ongeloofelijke krachten, tegen deze gruwelen der menschheid verzet. — Getuige hier Griekenland, eens de wieg en

(*) P. C. HOOFT *Vertaling van* TACITUS, *bl.* 491 en volg. der folio-uitg.

en bakermat van kunsten en wetenschappen! — Italië, de kweekster van mannelijken trots, dapperheid en edelmoedigheid! — Hare tegenwoordige bewoners hebben alleen den naam hunner voorvaderen overgehouden. — Getuige hier de jongste alles overheerende dwingelandij van den, thans op eene handbreed gronds gebannen, verwoester van Europa! Getuige Nederland, door zijnen euvelmoed gesard, getrapt, vernietigd, tot vertwijfeling gebragt, en door inspanning van eigene krachten als herboren! —

Opvoeding en gewoonte: beide niet zelden willekeurige beheerscheressen van de houding, kleeding en voeding des ligchaams. Van hier dwang in de plaats van vrijheid, kunde in de plaats van natuur, ziekte in de plaats van gezondheid.

Kunsten en uitvindingen: voedsters van gemak, beschaving en veredeling van den mensch, doch ook tegelijk bronnen van bederf. De Natuur gaf tot drank zuiver water, wees het gebruik van den wijn aan; maar de kunst vond den sterken drank uit: Natuur gaf overvloed van gezonde voedsels; kunst leerde eene nuttige bereiding derzelve, doch voerde tegelijk, door de vreemdste en tegenstrijdigste zamenstellingen, den dood in 's menschen binnenste. — Hiertoe behooren ook de veelvuldige menschelijke bezigheden en handteringen, die eenen zigtbaren invloed hebben op het ligchaam, en daardoor op de ziel. — De gang, de spraak, denk- en handel-

wijze

wijze verschilt naar den aard onzer bezigheden.

Weelde eindelijk, die de dochter der arbeid, de lagchende vergenoegde gezondheid, door onmatigheid verleidde, en haren tempel vervulde met een ontelbaar heir van verwoestende ziekten.

Verbazende, onbegrijpelijke, vaak miskende of al te eenzijdig beoordeelde invloed! Niet te onregte zeide dan elders de menschkundige MOSHEIM: „ Het verstand is gewoon in zijne ge„ voelens zich te rigten naar het ligchaamsgestel. „ Velen zullen, om geene andere reden, dit of dat „ beweren, dan omdat het met de eigenschap„ pen van hun ligchaam overeenkomt. Het zaad „ onzer kwade en ontaarde neigingen, die ons „ tot den dood toe volgen, ligt zeer dikwijls „ meer in onze levensvochten en bloed, dan in „ onze ziele. — Velen zouden ophouden dieven, „ lasteraars, overspelers, benijders en heethoof„ digen te zijn, zoo de Geneeskunde middelen „ wist aan de hand te geven, om het bloed te „ veranderen, dat wij van onze ouders ontvan„ gen hebben."

De Geschiedenis der Geneeskunde, als bevattende de geschiedenis van den gezonden en zieken mensch, leert dezen invloed, en de tewege gebragte ligchamelijke veranderingen ten duidelijksten.

Zij leert, hoe de ruwe mensch, in den staat der kindsheid van het menschdom, inzonderheid vermogt, en nog vermag, door ligchamelijke, dier-

lijke,

lijke, als louter werktuigelijke, kracht en sterk werkende, zinnelijke, aandoenlijkheid en verbeelding, juist berekend naar zijne beperkte behoeften; hoe de ziekten, hem in dien staat treffende, voornamelijk in de levensverrigtingen, omloop des bloeds en ademhaling, door verhoogde werking zich doen kennen, daar de opwekkende oorzaak bijna alleen gelegen is in krachtvolle uiterlijke dingen: hoe bij de toeneming zijner kennis aan de omringende voorwerpen, waarmede onafscheidbaar de vermeerdering zijner behoeften gepaard ging, ook de voeding en zamenstelling des ligchaams, door voorheen vreemde voedsels, eene aanmerkelijke verandering begon te ondergaan; van hier eene nieuwe meer in 't oog loopende bron van ziekelijke verschijnselen, en beginnende verzwakking van de oorspronkelijke dierlijke sterkte: hoe eindelijk door de steeds voortgaande beschaving van den geest, de ligchamelijke aandoenlijkheid, vatbaarheid voor uitwendige indrukken, vermeerderde, nog grootere dierlijke zwakte ontstond, wier nadeel voor den mensch in zijnen meer gevorderden, en als mannelijken, staat, door de versterking van den geest, bij geregelde aanwending van deszelfs vermogens, rijkelijk werd vergoed. Zij leert, hoe bij het eene volk, door plaatselijke omstandigheden, steeds ziekten heerschen, welke bij een ander volstrekt onbekend zijn: hoe door bijzondere, algemeene of plaatselijke veranderingen, nieuwe ontstaan, andere weder

der verdwijnen: hoe door geweld en overheersching, door oorlogen en volksvermengingen, de ziekten van het eene land zich hebben uitgestrekt tot het andere, en hetzelve met onbekende, niet zelden afschuwelijke, de ligchaams- en zielsvermogens verwoestende, kwalen vervuld. Zij leert daarentegen ook, hoe door beschaving en veredeling van den geest vele dezer ongelukkige omstandigheden en derzelver gevolgen kunnen worden verminderd, beter gewijzigd, en voor de ligchamelijke gezondheid minder gevaarlijk gemaakt: ja hoe men met inspanning van krachten, en door eene deugdzame pligtbetrachting, gegronde hoop heeft, voor het tegenwoordige de natuurlijke kinderziekte, en mogelijk in volgende tijden ook andere verwoestende ziekten, voor altijd uit ons midden te verbannen.

Bestaat nu in het algemeen de ware gezondheid in dien toestand des ligchaams, waardoor alle verrigtingen des levens doelmatig tot behoud van het geheel, en gemakkelijk worden volbragt; waardoor wij dus in staat worden gesteld, alle die betrekkingen, waarin wij hier op aarde geplaatst zijn, en waartoe onze behoeften als mensch ons verpligten, zoo met opzigt tot ons zelven, als met opzigt tot onze natuurgenooten, doelmatig, met lust en welbehagen te volbrengen: — en gebiedt de rede steeds dat te doen, wat het verstand als waar, goed, pligtmatig, en volstrekt noodzakelijk, verklaart; zoo is het blijkbaar, dat gezond-

heid

heid des ligchaams het beste middel zijn moet, om dat gebod der Rede te volbrengen.

Gezondheid des ligchaams dan geeft den zekersten grond der mogelijkheid om de voorschriften der Rede tot werkelijkheid te brengen: d. i. om deugdzaam te leven.

Gezondheid — op dat ik de woorden van zekeren gewijden Schrijver de mijne make — gezondheid en wel gesteld te zijn van ligchaam, is beter dan al het goud, en een goed sterk ligchaam dan onmetelijken rijkdom; daar is geen rijkdom beter dan gezondheid des ligchaams, en daar is geene vreugde boven blijdschap des harten. Vreugde des harten is des menschen leven zelve, en de vrolijkheid des mans verlengt hem zijne dagen; want die leeft en gezond van harten is, zal den Heere prijzen? (*)

Hebben wij nu in eenige bijzonderheden aangetoond den algemeenen invloed des ligchaams op de werkzaamheden der ziel, en daaruit, doch wel bijzonder uit de gegevene bepaling, welke wij meenen, dat geene tegenspraak vinden zal, betoogd, dat de gezondheid des ligchaams de voornaamste voorwaarde is ter deugdbetrachting; zoo kunnen wij thans overgaan om den wederkeerigen invloed der ziel op de verrigtingen des ligchaams te beschouwen.

Groot.

(*) JESUS SIRACH XXX. 15. 16. 22. XVII. 24.

Groot, zeer groot, is de invloed des ligchaams; des niet te min is het zeker, dat de ziel in staat is dien invloed te beheerschen, te matigen, te besturen, te wederstaan. Zij bezit het vermogen, om over alles, wat zij waarneemt, te denken; door denkbeelden aangedaan te worden, het aangename of onaangename te gevoelen; en naar dit gevoel het eene te begeeren, het andere te verwerpen. Hierop grondt zich de Rede, welke na eene bedaarde overweging een besluit vormt, wier gevolgen zijn vrije handelingen.

Onder de vermogens der ziel is vooral dat van te begeeren aan de meeste afdwalingen en misleidingen onderworpen. Steunende op het belang, hetwelk de verkregene indrukken te wege brengen door het opgewekt gevoel, wordt dit vermogen vooral bestuurd door de reeds genoemde verbeeldingskracht, welke de ontstane begeerte uitbreidt door de behendige vereeniging van vroegere of latere, meer of minder klare, verkregene of eigendunkelijke, denkbeelden. De spoed en naauwkeurigheid, welke hierbij plaats grijpt, bepaalt den grond der waarheid. Met een onbegrijpelijken spoed en veranderlijkheid zien wij dit vermogen werkzaam bij het kind en bij den onbeschaafden mensch, wien dezelfde zaken nu eene levendige vreugde en innig genoegen, in een volgend oogenblik bittere smart en doodelijke droefheid verwekken.

Nemen deze begeerten in sterkte toe, zoo worden

den dezelve *driften*, en tot eene heerschende gewoonte geworden zijnde, *Hartstogten*, genoemd, die, den breidel der Rede verwerpende, en den bedaarden gang des verstands vooruitsnellende, meestal eene rijke bronwel worden van de buitensporigste dwalingen en grootste gevaren, terwijl zij de rust en geregelde werkzaamheid der ziel verwoesten, en het ligchaam door overspanning en uitputting van deszelfs krachten aan het verderf ten prooi geven. Verbazende is de invloed der hartstogten op de gezondheid zoowel, als het geluk, niet alleen van den enkelen mensch, maar ook van geheele volken. Vele zijn de uitwendige omstandigheden, waardoor dezelve gewijzigd worden; en daar zij, uit hoofde van het innig verband tusschen ziel en ligchaam, vooral door den zinnelijken indruk worden opgewekt, komen dezelfde omstandigheden, wier invloed op het ligchaam wij vroeger hebben aangetoond, ook hier in aanmerking. Naar ons oogmerk moesten wij dezelve thans als op zich zelven staande, als zekere door de ziel zelve bepaalde terugwerkingen op de van buiten ontstane indrukken, betrachten; zonder op den eersten oorsprong meer bepaald onze aandacht te vestigen: wij zullen te dien einde eenige derzelve met een vlugtig oog beschouwen; ten bewijze, hoe door deze, dikwerf geheel tegengestelde ligchamelijke verschijnselen ontstaan, als, volgens de gewone waarneming, zonder hartstogtelijke beweging, plaats grijpen.

In 't algemeen wekken alle hartstogten het be-

geervermogen op, breiden hetzelve uit, en beloo-
ven eenig aangenaam genoegen; of verminderen
en onderdrukken dit vermogen, en verwekken
afkeer: en in dit opzigt is de uitwerking op het
ligchaam zeer verschillende. De eerste doen als
't ware met meer spoed leven, versnellen den om-
loop des bloeds, doch vertéren ook daardoor den
voorraad des levens; de anderen verminderen den
geregelden gang des levens, vertragen de gelijk-
matige beweging des bloeds, en verstikken daar-
door het leven in zich zelf.

De vreugde, de dochter der blijgeestige verge-
noegdheid, de kweekster van vrolijkheid en blijd-
schap, die alle ongemakken des levens verzacht,
wordt niet zelden, wanneer zij plotselijk en on-
verwacht wordt opgewekt, en teugelloos *gevierd*,
de oorzaak van geweldige ligchamelijke bewegin-
gen; zij doet lagchen, schreijen, zingen en
springen, veroorzaakt hevige kramptrekkingen,
ja een spoedigen dood. De treurspeldichter SO-
PHOCLES stierf in zijn negentigste jaar, ver-
voerd door vreugde over de behaalde overwin-
ning óp zijne beschuldigers, die hem voor krank-
zinnig wilden verklaren. Van den beroemden
schilder ZEUXIS wordt verhaald, dat hij, eene
oude vrouw geschilderd hebbende, zoo zeer met
zijnen arbeid was ingenomen, dat hij zich dood
lachte. Toen in den jare 1720 de gouddorst de
Engelsche koopvaardijschepen naar de stille zuid-
zee voortzweepte, was te London het krankzinni-
gen-huis, volgens het getuigenis van Dr. MEAD,
groo-

grootendeels bezet met de zoodanigen, welke de grillige fortuin spoedig tot het bezit van onnoemelijke schatten had verheven, en de uitgelatene vreugde en hartstogtelijke begeerte dra van het gebruik hunner verstandelijke vermogens beroofde, en beneden den rang der dieren terug wees.

De toorn, die, wanneer iets de verlangde rust der ziel dreigt te verhinderen of te vernietigen, uit afkeer geboren schijnt, en eene begeerte ontsteekt om het dreigend leed op alle wijze af te keeren; die spoedig tot wraakzucht overgaat, en niet zelden met ware dolheid eindigt; is gewis eene der vernielendste hartstogten voor de ligchamelijke gezondheid van den mensch. Het brandend oog, de bulderende stem, de versnelde benaauwende ademhaling, de stootende trilling, of krampachtige verstijving der ledematen, getuigen genoegzaam, hoe zeer ons geheel gestel geschokt wordt; en de dagelijksche ondervinding leert maar al te veelvuldig, hoe menig een door buitenmatige gramschap en woede voor altijd zijne gezondheid verloren, ja niet zelden eenen plotselijken dood ondergaan heeft.

De vrees brengt genoegzaam de tegengestelde uitwerkselen der reeds genoemde in het ligchaam te weeg. Het denkbeeld van eenig op handen zijnde gevaar schijnt de levensbewegingen te verminderen, als op te schorten, en meer naar binnen te bepalen; de omtrek des ligchaams wordt verminderd; het gelaat bleek, ingevallen; eene sidderende beweging bevangt het geheele lijf, de

haren rijzen te berge; de stem besterft in den mond; en de voortgebragte zwakte is niet zelden zoo groot, dat de mensch bezwijkt, en als een schijndoode ter nedervalt. Is dit denkbeeld sterk en plotselijk ontstaan, zoo wordt het schrik. Een meisje in het weeshuis te Haarlem verviel door schrik in eene soort van vallende ziekte; eene andere, welke zulks zag, kreeg dezelve toevallen; dagelijks vermeerderde dit getal; alle aangewende hulp was vruchteloos. De groote, onsterfelijke, BOERHAVE reisde uit medelijden naar Haarlem, zag en onderzocht dit treurig tooneel, overtuigde zich, dat de inbeelding hier vooral werkzaam was, en besloot, dat deze ziekte door een tegengesteld, sterk op de verbeelding werkend, middel kon, en moest, worden genezen. *Hij liet* overal in het vertrek, waar deze ongelukkige bijeen waren, ijzeren potten met gloeijende kolen brengen, benevens ettelijke tangen en haken. Met ernst sprak hij, daar tot nog toe alle hulp vergeefs geweest was, en hij voor zich niets beter wist uit te denken, moest het eerste kind het beste; door deze ziekte aangegrepen wordende, dadelijk den arm ontbloot, en op eene aangewezene plaats met deze tangen en haken het vleesch tot op het been worden doorgebrand. Alle kinders schrikten; spanden alle hunne geestkrachten in; het sterkere denkbeeld van dit verschrikkelijk geneesmiddel vernietigde het zwakkere, en op eens waren alle genezen.

Is het uit deze afzonderlijke beschouwing eenigzins

zins blijkbaar, hoezeer de vermogens, zoo des ligchaams als der ziel, aan zeer vele omstandigheden onderhevig zijn, welke de geregelde werkzaamheden dier vermogens, zoo voor zich-zelven als in betrekking tot elkanderen, in het onbepaalde kunnen wijzigen: het behoeft gewisselijk geen uitvoerig betoog, dat deze vermogens door geene zoo afzonderlijke grenzen beperkt zijn, als tot gemak der beschouwing, en te hulpkoming van het verstand worden daargesteld. Ligchaam en ziel zijn in den mensch onafscheidbaar vereenigd, en het scherpst vernuft is het nog niet gelukt, en zal het waarschijnlijk nooit gelukken, de juiste grenzen van ieder derzelve met eenige waarschijnlijkheid te bepalen, en het begin en einde van ieder afzonderlijk vast te stellen. Wat wij van de verrigtingen des ligchaams weten, is zeer weinig; en de eigenschappen der ziel kennen wij alleen uit hare werkzaamheden, welke zoodanig zamengesteld zijn, dat zij, naar de mate onzer tegenwoordige kennis, naauwelijks voor eenige ontleding vatbaar schijnen.

Menigvuldig zijn dan de vereenigingen, welke er tusschen de opgenoemde en duizende andere omstandigheden kunnen plaats hebben, en onnaspeurlijk de uitkomsten door dezelve daargesteld: zoodat men dikwijls met geen den minsten grond van waarschijnlijkheid bepalen kan, welken invloed deze of gene omstandigheden, in zeker gegeven geval, op den zinnelijken of zedelijken mensch zullen uitoefenen; gelijk de dagelijksche

ondervinding ten overvloede leert, welke zoo menigmalen betuigt, zulks niet op deze wijze te hebben ingezien, die uitkomst niet te hebben verwacht, en den wijzen raad geeft: te bezinnen, eer men begint, wijl nabeklag niet baat.

Zou dan de mensch een slaaf zijn van toevallige omstandigheden? Neen! zijne zelfsbewustheid kent hem een verheven voorregt toe boven het dier, een vermogen, de Natuur en den oorsprong der dingen uit te vorschen; na te denken over zich-zelven en zijne betrekkingen tot zijne natuurgenooten, te oordeelen, te besluiten, op te klimmen tot de eerste bron en oorzaak van al wat is. Hij gevoelt in zijn binnenste eene brandende begeerte naar hoogere zelfvolmaking, naar zeker bepaald verheven einde, welk alleen hem geschikt kan maken voor een toekomstigen meer volmaakten toestand, door zijn hart vol verlangen te gemoet gezien, en door zijn verstand uit eigene overtuiging als zeker gesteld. Hoe zeer onderworpen aan den invloed der uitwendige omstandigheden, gevoelt hij zich een zelf werkend wezen, en geen enkel dierlijk werktuig. Hij gevoelt, hoe door de beschaving en veredeling dezer vermogens de invloed der dierlijke kracht verminderd wordt; hoe deze beschaving, door versterking van den geest, de verzwakking der dierlijke kracht vergoedt, en het tijdelijk leven onderhoudt door matigheid, vrede der ziel en beheersching der hartstogten. — Hij gevoelt bij de betrachting hiervan, bij de beschouwing van het schoo-

schoone, edele en goede, bij de navorsching van het ware, een innig, verheven, genoegen, het welk alle zinnelijke genietingen in reinheid en duurzaamheid verre overtreft!

De Rede erkent den grooten invloed des ligchaams op de overige ondergeschikte vermogens der ziel, en moet zich dus noodzakelijk daartoe bepalen, zoodanige wetten voor te schrijven, welke dienen ter bewaring en onderhouding van de geregelde en doelmatige verrigtingen des ligchaams, wijl zij bij het tegengestelde in hare eigene werkzaamheden verhinderd wordt, of ophouden zoude als een vrij werkend en gebiedend wezen te bestaan. De Rede erkent den invloed der begeerten en hartstogten, wier ongetemde woede de vermogens en krachten des ligchaams vernielt, en gebiedt deze onstuimige bewegingen des gemoeds te beteugelen, waardoor de vrede en rust der ziel wordt bevorderd en daargesteld. Zelf-volmaking is hare bestemming; deugd, de betrachting van het goede, ware, pligtmatige, en noodzakelijke, haar gebod; en zoude zij zich over de middelen hiertoe niet bekommeren? Gezondheid des ligchaams is de eerste voorwaarde om hare voorschriften gemakkelijk, doelmatig, met lust en welbehagen te volbrengen; derhalve moet de deugd het beste middel zijn om gezond te leven. — De deugd vervult het gemoed met de edelste gezindheden, versterkt de krachten des ligchaams, doet dezelve zegepralen over alle bezwarenissen, welke de uitvoering harer voorschriften schijnen

 te

te hinderen, en verheft den mensch tot heer over zich zelven. Toen in den jare 1803 de Spaansche Regering het edel eń grootmoedig voornemen opvatte, en in den jare 1806 uitvoerde, eenige schepen uit te rusten, om de weldadige koepokinenting in alle hare Aziatische en Amerikaansche bezittingen te verbreiden, waren de vijandige inwoners der Vesanische Eilanden door deze grootmoedige handelwijze des Spanjaards zoo zeer getroffen, dat zij vrijwillig de wapenen nederlegden, en de hand van vriendschap boden. Navolgingwaardig voorbeeld eener zoogenaamde barbaarsche natie!

Driewerf gezegend dan het volk, dat de deugd bemint; dat, door den Godsdienst voorgelicht, de deugd bemint als den verklaarden wil des Scheppers, en als het beste middel tot tijdelijk en eeuwig geluk! — „Want de vreeze des Heeren is eere, roem, vrolijkheid, en eene kroon van verheuging. De vreeze des Heeren vermaakt het harte, geeft vrolijkheid, vreugde en een lang leven. De kroon der wijsheid is den Heere vreezen, doende voortspruiten vrede en volkomene gezondheid. De wortel der wijsheid is den Heere vreezen, en hare takken zijn een lang leven (*)."

HET

(*) JESUS SYRACH I. 10. 11. 18. 20.

HET GEDRAG DER

HOLLANDSCHE GELEERDEN,

OMTRENT

JOH. JAC. REISKE

GEREGHTVAARDIGD.

DOOR

EV. WASSENBERGH;

Hoogleeraar in de oude Letterkunde te Franeker.

Eenen zeer geruimen tijd is het reeds geleeden (*), dat mij, bij het leezen van zeker Tijdschrift, waarin melding wierd gemaakt van den bekenden *Duitschen* geleerden, JOHANNES JACOBUS REISKE, die zich, gelijk men weet, eenige jaaren in Holland, vooral te *Leiden*, heeft opgehouden, en het ongeluk had van veeltijds door eene zekere *Norschheid* van gemoed en lastige *ontevredenheid* gekweld te zijn, geheel onverwacht voor oogen kwam eene daar nevens gevoegde, hoogstgewaagde Beschuldiging, „ als of *de Hollandsche Geleerden* van dien tijd, tot welke ge-

(*) De geleerde Schrijver van dit stuk, niet goedgevonden hebbende, de wijze van spelling onzer tale, welke hij zich voor lang op taalkundige gronden gevormd had, naar die van den Heer SIEGENBEEK te veranderen, laten wij hem dezelve ook hier gaarne behouden.

RED.

gezegde Heer REISKE, staande zijn verblijf in deze Landen, betrekkinge had gehad, door *kwaade Behandelingen* en velerlei *teleurstellingen*, die ongemakkelijkheid en wrevelaartigheid in deszelfs gemoed hadden doen gebooren worden!"

Geweldig stond ik verzet over de hooggaande onbeschaamdheid, waarmede dit openlijk was uitgekraamd: eene onbeschaamdheïd, welke voorzeker rekende op de onkunde van het gros der Lezeren. Geen wonder dan, dat de hoogste verontwaardiging hier over bij mij ontstak! Het geldt immers hier zeer groote Naamen onder ons, die van elken Nederlander, ja ook van den vreemdeling, niet dan met eerbied worden genoemd: van eenen JAC. PHIL. D'ORVILLE, ALBERTUS SCHULTENS, PETR. BURMAN en vele anderen. Derzelver Nagedachtenis behoort op geenen lossen grond aangerand, of onteerd te worden. Ook waren, in de daad, deze voortreffelijke Mannen niet dermate ontaard van hunne Voorouderen, die eenen JOSEPH SCALIGER, CLAUD. SALMASIUS, JO. FRED. GRONOVIUS, JO. GEORG. GRAEVIUS (om geen grooter aantal van Vreemdelingen te noemen) met de grootste hartelijkheid onder zich ontvangen, en de oprechtste vriendschap onafgebrooken met hun onderhouden hadden. Dit scheen mij, derhalve, een stuk, het welk een gezet onderzoek en opehelderinge vereischte, waar door het blijken mogt, of de schuld eener kwade behandeling den Hr.

Hr. REISKE aangedaan, waarlijk aan sommige voornaame *Hollandsche Geleerden* van omtrent het midden der afgeloopene Eeuwe te wijten zij: dan wel, of Hij, veeleer, zelf, tot die onaangenaamheden, welke hem hier te lande over zijn gekoomen, en zijnen norschen aart zeker niet verbeterd hebben, de overvloedigste en onverschoonelijkste aanleidinge gegeeven hebbe?

Bij geluk geraakte ik zelf tot zoodanig een onderzoek in staat, toen ik gelegenheid kreeg mij de *Levensbeschrijvinge* eigen te maaken, welke de Hr. R. zelf van zich in zijne Moedertaal vervaardigd heeft, en die van zijne nagelaatene Weduwe, te gelijk met eene verzameling van *Brieven*, door bekende Geleerden aan haaren Man geschreeven, in den jaare 1783 te *Leipzig* uitgegeeven is. In die Levensbeschrijvinge vindt men een openhartig en naauwkeurig verhaal van den man zelven aangaande alles, wat 'er met hem in *Holland* is voorgevallen. Niets kon tot het verlangde onderzoek van meer dienst zijn, dan dusdanige eigenhandige Berichten! Ik besloot daarom aanstonds van dezelve een behoorlijk gebruik te maaken.

Eenige Bijzonderheden waren mij wel bekend uit mondelinge Berichten van zoodanigen, die REISKE weleer aan de hooge school te *Leiden* hadden gekend en met hem omgegaan. Maar hoeveel meer moeten 's Mans *eigen verhaal* en *bekentenis* in dezen afdoen? waar tegen niemand

lig-

ligtelijk iets zal hebben in te brengen. Daarenboven is het, misschien, van geen gering belang een zeer aanmerkelijk *Tijdvak onzer Letterkundige Geschiedenis*, uit het midden der voorige Eeuwe, in zoo vele omstandigheden, in zoo vele schier vergeetene, of geheel onbekende bijzonderheden te vinden opgehelderd. Verder zal ik bij het genoemd onbetwistbaar getuigenis nog een twéédе voegen, en met de eigene woorden van den Hr. R. doen zien, hoe hij van zich heeft kunnen verkrijgen zijnen lang verstorvenen Weldoender, Professor JAC. PHIL. D'ORVILLE in openbaaren druk, na deszelfs dood, te bespotten en openlijk ten toon te stellen. — Zeker! 'Er is geene de minste reden om te denken, dat de *Hollandsche Geleerden*, die omtrent dezen zelfden tijd, of kort daarop, eenen RUHNKENIUS, SCHROEDER en SAXE met zoo vele onderscheiding behandelden en zoo zeer vereerden, den eenigen REISKE onheuschelijk en onrechtvaardig verstooten zouden hebben, bijaldien niet zijn eigen *karakter* en *gedrag* meer dan te veel oorzaak gegeeven hadden, dat hij het in dit anders steeds zoo gastvrij Land, maar dat niet te min ook omtrent eene gepaste erkentenisse niet geheel onverschillig is, niet goed heeft kunnen maaken! Dan, genoeg! Men hoore 's Mans eigen verhaal, het welk ik met eenige ophelderende en ter zaake dienende Aanteekeningen, die vooral hier noodzakelijk zijn, begeleiden zal.

Na

Na gemeld te hebben, hoe hij in den jare 1737 te Leipzig, ten aanzien van het Arabisch, niets meer voor zich te doen vond, vervolgt hij dus, op bladz. 16 zijner Levensbeschrijvinge:

Ik brandde dus van begeerte om *Leiden* te zien. Een geweldige honger greep mij aan naar de kostelijke spijze van het *Legatum Warnerianum* (*). Zonder meer om eenige zwarigheden te denken aanvaardde ik mijne Reize in Mei 1738.

Eene vreemde, avontuurlijke reize, waar tegen zich mijne Vrienden, schoon vruchteloos, verzetteden. Het verstand ontried ze mij; maar ik was doof voor die stem. En zoo ben ik mijn gansche leven door geweest. Menig ding heb ik, schier zonder eenige voorbereidinge, of krachten, ondernomen, en de zwarigheden der onderneeming met den mannenmoed van een vastelijk genomen besluit en al de hardnekkigheid der stijfste eigenzinnigheid gepoogd te boven te komen; somtijds zelfs het ook wel tegen de waarschijnelijkheid, ja bijkans tegen de mogelijkheid aan, volgehouden. Even zoo ging het toen met mijne reize. Geen plan had ik daar voor gemaakt; geene midde-

(*) Eene verzameling van *Oostersche Handschriften*, bij uitersten wil aan de hooge School te Leiden gemaakt.

delen stonden mij ter hand om dezelve uit te voeren. Ik sprak noch Hollandsch, noch Fransch. Onder menschen had ik nooit verkeerd, veeleer die geschuuwd. Het ontbrak mij gevolgelijk aan een bevallig voorkomen, en voorts aan alles, wat mij bij anderen, het zij als Onderwijzer van jonge lieden, of ook voor de verkeering en tijdverdrijf, geschikt en bruikbaar had kunnen maken. In Holland kende ik geene menschen. Van geld was ik geheel en al ontbloot. Kortom, ik liep mijn noodlot, mijn wel of wee vrolijk en getroost met geblinde oogen in den mond. De gevolgen dezer koenheid hebben mij dikmaals den wensch afgeperst, dat ik toch nimmer naar Holland gegaan, of immers daar gebleeven ware!

Tot aan *Lunenburg* ging ik, even als de *Hand*werksgezellen, nevens de vrachtwagens aan, die van *Leipzig* naar *Hamburg* rijden, en ik kan mij niet herinneren ooit in mijn leven opgeruimder en vrolijker geweest te zijn, dan ik op deze korte reize was. Te *Lunenburg* bezocht ik den Heer RAPHELIUS (*), die mij zijnen toen nog ongedrukten arbeid over ARRIANUS vertoonde. Des zaturdags voor Pinksteren 1738 kwam ik vroeg voor *Hamburg* op de *Elve* aan, en ging nog dienzelfden dag bij mijnen grooten begunstiger

(*) Bekend door zijne Letterkundige Aanteekeningen op het O. en N. T. vooral uit de Grieksche Geschiedschrijvers ontleend.

ger, den Pastor WOLF. Acht dagen hield ik mij in *Hamburg* op, en genoot van gedachten braaven Man, gelijk ook op zijne aanbeveeling, van den Senior WINKLER, den Hoogleeraar REIMARUS en anderen, veel goeds. Ik bezag de Bibliotheken van WOLF, van REIMARUS, ook de openbaare, onder het geleide van den Syndicus SURLAND. De Heer Professor REIMARUS ontving mij in den beginne zeer koel, met een, zoo het scheen, hem gewoon duister en zuur gezigt, hetgeen mij genoeg deed blijken, hoe weinig hij zich van mij liet voorstaan. Wij werden, echter, weldra beter met malkander bekend. Daar hij bij mij eenige kennis van Literatuur en van goede Boeken ontwaar wierd, hield hij mij langer bij zich, dan zijn voorneemen in het eerst was geweest; vattede genegenheid voor mij op, en ik heb hem, na dien tijd, als eenen waaren Vriend leeren hoog schatten. De milddaadigheid der Heeren Hamburgers omtrent mij moet ik prijzen. Men zond mij niet met ledige handen henen. Ten minsten bekwam ik, zonder mijn zoeken, een' goeden reispenning mede op mijnen weg.

Des zaturdags na Pinksteren ging ik aan boord. Wij bleeven dien eersten nacht in den mond van de *Elve* liggen. Des zondags en maandags waren wij op zee, en des dingsdags stapte ik reeds vroeg voor *Amsterdam* aan land, alwaar toen nog eene Landgenoote van mij, eene goede Vriendin

V Bij-

mijner Moeder, in leven was. Haar Man, die ook een Duitscher was, geheeten HOHLFELD (*), handelde aldaar in Lijnwaat. Deze goede Lieden namen mij vriendschappelijk op in hun huis, en het was ook bij hen, dat ik sedert, zoo dikwerf ik te *Amsterdam* moest zijn, gewoonlijk ging huisvesten. Zij hebben mij veel goeds beweezen.

Voort des anderen daags gaf ik een bezoek aan den Professor D'ORVILLE, aan wien ik een brief van aanbeveeling van den Pastor WOLF overhandigde. Kort te voren was zijn geweezen *Amanuensis* BEHRENDS vertrokken. — De Hr. D'ORVILLE bood mij deze ledige plaats met eene bezoldiging van 600 guldens *Hollandsch* aan. Maar ik sloeg dit edelmoedig aanbod met eene, op zich zelve wel niet minder loffelijke, doch in mijne toenmaalige omstandigheeden kwalijk overlegde en ten ontijde vertoonde grootmoedigheid van de hand, en opende hem mijn hart, dat altijd oprecht is geweest. Ik zeide hem, zonder omwegen, hoe het met de zaak gelegen ware: „ dat ik niet naar Holland gekomen ware, om „ aldaar mijn geluk te maaken: zulks had ik even „ zoo goed, en met meer gemak in mijn geboor-

„ to-

(*) Van dezen HOHLFELD maakt de Hr. BERNARD in zijne Brieven aan R., die te gelijk met deze Levensbeschrijving uitgegeeven zijn, meermaalen gewag.

„ teland kunnen doen, indien ik anders niets
„ zocht, dan verzorgd te zijn en mijn brood te
„ hebben (*). Het oogmerk eener zoo verre
„ reize, in een onbekend Land, ware geweest
„ mij de *Bibliotheek* van *Leiden* ten nutte te
„ maaken, en door die Bibliotheek sterken in het
„ *Arabisch* te worden! Ik wenschte iets in den
„ grond te leeren, om mij ten dienste der maat-
„ schappij geschikt te maaken. Alsdan wilde ik
„ der Goddelijke Voorzienigheid mijn lot over-
„ laaten met een kinderlijk vertrouwen, dat de-
„ zelve mij niet verlaaten zoude."

Diergelijk een taal klonk eenigzins vreemd in de ooren van eenen D'ORVILLE. — Een man, zoo rijk en vermogend; die aan lof, hoogachting en onderdanigheid gewoon was, en dit alles van mij zoo veel te meer verwachtte, om dat hij mij voor zijnen toekomenden *Beschermeling* (†) aanzag, nam mijne openhartigheid voor beleediging en verachting op. Hij gaf mij daarom, met eene hardigheid en tamelijk onstuimig, mijn afscheid. Nochthans heb ik naderhand gemerkt, dat juist deze mijne onschuldsvolle rondborstigheid zijn hart voor mij gewonnen had. Hij weigerde mij eenen brief van aanbeveling aan den ouden PIETER BUR-

(*) Belacchelijke Grootspraak, die door het geen hem naderhand wedervoer genoeg wordt gelogenstraft.

(†) Cliens.

BURMAN, waarom ik hem verzocht. Nochthans bespeurde ik vervolgens wel, dat hij mij, kort daarna, aan denzelven op het nadrukkelijkste moest hebben aanbevolen (*). Ook wierden wij spoedig wederom goede vrienden.

Deze Man was een der Hoofdpersonen, die God gebruikte om mij mijn onderhoud, geduurende de *acht* jaaren, welke ik in Holland sleet, te verligten. Ik sta 'er zelf verbaasd over, dat wij beiden, lieden van zoo zeldzame luimen, het zoo lang bij elkander uit hebben kunnen houden. Hij was in zijnen kring juist dat, wat ik in den mijnen was. *Hij had het beste hart van de wereld.* Alleenlijk had hij ook somwijlen dat, het geen men *domme vlaagen* noemt; dat is, hij stoof in een oogenblik, zonder schijnbaare redenen, op. Dikwijls, zeer dikwijls, is hij mij ten smaadelijksten aangevallen en heeft mij met de grootste bitterheid uitgescholden. Daarentegen was hij, op andere tijden, meestal vriendelijk, spraakzaam, mild, en *overhoopte mij met weldaaden.* Mijnen stijven onbuigzaamen nek, mijne wilde vrijheidsmin, mijnen norschen trots, die aan eenen van alle hulp ontblooten, in de wereld heengeworpen mensch

(*) Dit geheel bericht doet de grootste eere aan het braaf karakter van den beroemden D'ORVILLE, die, volgens de volmondige betuiginge van R. zelven, een weinig hier beneden, *het beste hart van de wereld had.*

mensch geheel en al niet paste, verweet hij mij veelvuldig; en daar ik mijne gebreken gevoelde zweeg ik, gaf toe en kropte de verwijtingen op. Menige scherpe les heeft hij mij over mijne, even zoo ijdele, als onverdraagelijke inbeeldinge van mij zelven gehouden; welke mij, op dien tijd, was als zout in versche wonden: dan naderhand ben ik ontwaar geworden, dat deze artsenij mij zeer heilzaam had kunnen zijn, was ik maar wijs genoeg geweest om mij door zijne vaderlijke tuchtigingen te laaten verbeteren.

Met dat alles beminde D'ORVILLE mij evenwel, en was over de diensten, welke ik hem bewees, zeer wel te vrede. Ik liet mij tot den arbeid, mij door hem opgelegd, gewillig en gaarne gebruiken, en maakte het naar zijnen zin. Menigmaal braken wij met malkander, en wierden nochthans wederom goede vrienden, ofschoon ik ook steeds zoo hooghartig was van den eersten stap ter verzoening van hem te verwachten. Menigmaal beproefde hij het met anderen. Eens had hij zekeren SANTOROCK van *Marpurg*, op een' anderen tijd den Heer GUISCHARD, die naderhand beroemd geworden is onder den naam van QUINTUS ICILIUS (*). Aan den Hr.

(*) Deze, een Maagdeburger van geboorte, en geletterd Man, had zich ook naar Holland begeeven om 'er zijn fortuin te maaken, dat hem, echter, bij verscheidene pogingen, ook om een Hoogleeraars Ampt te

Hr. RUHNKENIUS, thans Hoogleeraar te Leiden, droeg hij, na mijn vertrek uit Holland, de diensten op, welke ik gewoon was voor hem te verrichten. Dan ook deze nam spoedig zijn afscheid. Kortom! D'ORVILLE heeft goeden dienst van mij gehad, en mij daarvoor edelmoedig beloond. *In de laatste jaaren van mijn verblijf te Leiden heeft hij mij bijkans geheel onderhouden.* Had ik mij beter naar zijne oogmerken willen voegen, dan konde ik tegenwoordig in *Holland* een rijk aanzienlijk man zijn. Doch dat is voorbij. Niet hij heeft de schuld daarvan, maar ik. Altijd blijft zijn aandenken bij mij in zegening. God beloone hem de trouwe, die hij aan mij beweezen heeft!

Dan ik wijk te ver af van den loop der gebeurtenissen. Den 6 Juni 1738 kwam ik te *Leiden* aan, en bemerkte spoedig in welken kommer ik mij zelven had gestort. Mijn geringe voorraad van geld liep ten einde, en van waar ik verder iets bekoomen zoude wist ik niet. Mijn eerste gang,

---

te bekoomen, niet zoo gereedelijk gelukte. Niettemin bekwam hij den rang van *Kapitein* van het Voetvolk in dienst van den Staat; doch verliet dezen dienst sedert voor den *Pruissischen*, onderscheidde zich in den Zevenjarigen Oorlog, won de gunst van FREDERIK II, van wien hij ook den Romeinschen naam van QUINTUS ICILIUS ontving. Zie SAXE *Onomast. Lit.* VII, 205, 206.

gang, nog dienzelfden dag, was naar de Heeren SCHULTENS en 'SGRAVESANDE, aan welke ik aanbeveling had medegebracht. Daar vernam ik: „ Dat 'er in *Holland* voor vreemdelingen geene *Stipendia* waren: (iets waarop ik staat had gemaakt) dat de vacantie voor de deur stond, in welke 'er geene Collegien gehouden wierden en de Studenten alle naar huis trokken: dat een uitlander van zijn eigen vermogen teeren moest, en dat het moeite voor mij in zoude hebben onder dak te koomen." Allermeest smertte en bekommerde het mij, dat ik de Bibliotheek te *Leiden*, om welker wille ik derwaarts was gereisd, voor mij gesloten vond. Ik zag onoverkomelijke zwaarigheden dezen schat mij ten nutte te maken. De toegang tot dezelve moest *gekocht* worden; en hier toe ontbraken mij de middelen maar al' te zeer. Ik bracht dus den zomer in onbeschrijffelijken druk en kommer door. Nochthans zorgden God en goede menschen al spoedig voor het noodzakelijkste en dringendste tot mijn onderhoud. Juist omtrent dien tijd, wanneer ik te *Leiden* aankwam, wierd 'er een begin gemaakt met het drukken van den HESYCHIUS van ALBERTI. De verbetering der proeven van dit werk droeg men aan mij op. In het eerste jaar zorgde ook de Boekhandelaar JOHAN LUZAK voor mijne woning en kost: hoewel ik vermoedde, dat hij niet anders, dan *het kanaal* geweest zij, *waardoor de Heer* SCHULTENS *mij zijne mild-*

mildheid ongemerkt en onbekend deed toevloeien (*). Van tijd tot tijd droeg ook PIETER BURMAN mij het proeven verbéteren zijner Boeken op. Jonge Hollandsche studenten zochten verkeeringe met mij, ten einde gelegenheid te hebben om zich te oeffenen in het spreeken van *Latijn*, waarin zij niet dan al te achterlijk waren, en waarin ik, naar de spraak ging, eene zekere vaardigheid bezitten zoude. Andere wilden *Grieksch* van mij leeren. Daarmede verdiende ik zoo veel, als noodig was tot mijn onderhoud.

Bij deze werkzaamheden, welke mij brood verschaffen moesten, verzuimde ik mijne eigene *studiën*, en het hoofdoogmerk van mijn verblijf in *Leiden* in geenen deele. Ik woonde de *Collegien* van den Hr SCHULTENS bij. Hij bewees mij de gunst, van mij de *Arabische Handschriften* uit de openbaare Bibliotheek mede te deelen. Het was wel voor hem geen geheim, dat ik dezelve mede naar huis nam. Echter wilde hij dit niet merken. Het voorgeven was, dat ik ze voor hem ten zijnen huize afschreef, waar ik dagelijksch kwam om mij met zijnen zoon, den tegenwoordigen

(*) Deze weldaad van den grooten SCHULTENS, die niettemin verkoos onbekend te blijven, verschijnt hier in haare volkomene zuiverheid. REISKE vond nu nog geene gelegenheid om dezelve aan slinksche oogmerken toe te schrijven, gelijk hij in het vervolg doet.

gen *Prof.* SCHULTENS (*), die gelijke voornamen draagt, en van gelijken onderdom met mij is, in het *Arabisch* te oeffenen. Meer den ouden SCHULTENS ten gevalle, dan uit eigen aandrift, liet ik mij ook aan de *Arabische Dichters* gelegen liggen, en gaf daar van in den jaare 1740 tot eene proeve de *Moallacah* van THARAPHA in het licht: waarmede ik het evenwel niet zeer naar den zin des Heeren SCHULTENS maakte. Dit waren de eerste zaaden van het misverstand, dat ons na dien tijd verwijderde. Het Publiek heeft niet noodig omtrent de Bijzonderheden daarvan onderricht te worden (†).

De *Arabische Handschriften* der *Leidsche Bibliotheek* waren zeer in wanorde geraakt. De vele, op elken *Codex* geplakte nummers, naar den ouden, en naar den nieuwen *Catalogus*, brachten den gebruiker slechts in de war. Ten minsten de Hr. SCHULTENS kon 'er niet mede te recht. Ik ging 'er, derhalve, in eenen somer aan, liep alle de Boeken door, plakte nieuwe nummers, naar den nieuweren *Catalogus*, welke 1716 in *folio* is uitgegeven, op, en zette de Boeken in behoorlijke orde, volgens de nummers, in

(*) JOH. JACOB SCHULTENS, die, toen REISKE dit schreef, nog leefde.

(†) Hier schuilt zeker iets, waarvoor REISKE niet uit durfde koomen.

in de Kassen. Verder vervaardigde ik eenen eigenhandig geschreevenen *Catalogus*, niet, zoo als de oude was, naar elks inhoud, maar naar den rang, of de volgorde der Boeken en naar het formaat. Daar voor ontving ik, uit handen van den Hr. SCHULTENS, eene belooning van 9 hollandsche guldens, en wel *uit naam der Heeren Curatoren* (*) — voor eenen onbeschrijffelijken arbeid van eenige maanden! Ik weigerde, ja ik schaamde mij dat geld aan te nemen; maar ik moest! Hier was de beschaamdheid aan de onrechte zijde. — Zie daar eene nieuwe aanleiding voor mij tot ontevredenheid.

Tot hier toe ging het met de zaken zoo draaglijk wel. Dan nu gebeurde 'er een ongeval, hetwelk eene groote verandering in mijne uitzichten, ja in mijnen ganschen levensloop veroorzaakt heeft. Ik had tot dus verre het geen door BURMAN uitgegeven en te *Leiden* gedrukt wierd, *gecorrigeerd*; zoo als zijnen LUCANUS. — Hij wierd krank en bleef jaar en dag bedlegerig. Men ving aan zijnen PETRONIUS ten tweedenmale op te leggen. Het verbeteren der proeven hiervan wierd wederom aan mij opgedragen en goed betaald. Nu gebeurde het, dat ik in de eerste vellen dezer nieuwe Uitgave, die nog bij BURMANS

(*) Nergens vind ik in deze Levensbijzonderheden van REISKE eene plaats, die mij meer moeite kost om 'er geloof aan te slaan.

MANS leven wierden afgedrukt, op mij zelven, uit mijn eigen hoofd, eene verandering maakte in den Tekst, waarmede BURMAN, zoo als hij zich zelf aan de Drukkers uitte, wel te vrede was. Deze gingen daar op aan, en meenden, dat alles, wat ik wijders mogt veranderen, goed ware. Ik had, dachten zij, volmacht daartoe ontvangen, en het paste hun te volgen. Ik zelf liet mij ook zoodanig iets voorstaan, en wanneer, na BURMANS overlijden, de bezorging dezer Uitgave aan mij alleen wierd toevertrouwd, maatigde ik mij, door veranderingen in den Tekst van PETRONIUS te maaken, uit onverstand, jeugdig vuur en ijdelen waan, veel te veel aan, en maakte het daarmede zoo als bekend is (*). Mij te verantwoorden en mijne zaak goed te maaken is hier de plaats niet. Zulks is in de *Miscellanea Lipsiensia* geschied (†). Nochthans wensch-

(*) Deze bekentenis is rond en volledig. Doch REISKE spreekt op andere plaatzen, straks aan te wijzen, daaromtrent geheel anders.

(†) Zie de *Miscell. Lips. nova*, Vol. V, P. 4. p. 729. — Vol. VI, P. 1. p. 93 etc. Ter eerstgenoemde plaatze zegt hij, „ dat zijn arbeid, aan PETRONIUS besteed, aan sommige Lieden niet behaagd had; aan de zoodanige, naamelijk, die over eene zaak, als deze, of niet oordeelen konden, of, BURMAN ten gevalle, niet oordeelen wilden." — Hij voegt 'er bij, „ niet te roemen, wanneer hij zegt, door dezen verhaasten arbeid, als in het voorbijgaan en ter loops door hem ver-

wenschte ik tegenwoordig zelf wel, dat ik niet zoo eigenwijs ware geweest. Ik wist op dien tijd nog niet, dat het eene ongerechtigheid, zelfs eenigermaate eene heiligschennis zij, in het aanvertrouwde goed eens verstorvenen om te gaan kladden; en vervloekt zij die gene, die zich, na mijnen dood, op zulk eene wijze aan mijne schriften mogt misgrijpen (*). Eene zwaare zonde! wel is waar, eene zonde blootelijk van onverstand en dwaasheid; en evenwel volgde doch, en volgde spoedig daarop eene harde en welverdiende straffe. Deze zonde der jeugd verwekte mij vele wederwaardigheden en harde vervolgingen van alle zijden: zij wierp mijn geluk omver en maakte eene streek door mijne rekeningen. Zij, die tot hier toe mijne vrienden waren, trokken de handen van mij af en lieten mij zitten,

verricht, meer nuts aan PETRONIUS gedaan, meer licht over hem verspreid te hebben, dan door BURMAN was geschied in zijnen geheelen breeden *Commentarius*, waarop hij zoo lange jaren had gewerkt, en waaraan hij zoo veel vlijt had besteed." — Hoe zeer verschilt deze snorkerij van de in laatere jaaren uit een open geweeten hier nedergeschreevene bekentenis! Maar men zal zelden een voorbeeld vinden van iemand, die zich zelven zoo zeer tegenspreekt, als R. gewoonlijk doet.

(*) Deze vervloekinge, daar ze op zijn eigen hoofd moest te rug stuiten, doet ons schier twijffelen, of wij het gezegde wel als ernst moeten opvatten.

ten. Zij zagen mij aan voor eenen ongetrouwen bezorger van vreemd aanvertrouwd goed, en hadden geen goed oog meer op mij. PIETER BURMAN, de Zoon (*), daagde mij in de Voorrede voor PETRONIUS uit en maakte mijne schande bekend; mijne leerlingen vielen van mij af, en niemand zal zich hierover verwonderen, die bedenkt, hoe de BURMANNEN ten dezen tijde in *Holland* wierden aangebeden. De verdienste van *corrigeeren* ontviel mij ten grootsten deele. D'ORVILLE gaf mij op en brak de vriendschap met mij. Anderhalf jaar verliep, dat wij niets met elkanderen te schaffen hadden; dat wij niet bij elkander kwamen. Ik vond mij genoodzaakt mijne *Bibliotheek* te verkoopen: en ik had mij eene uitgeleezene *Bibliotheek*, inzonderheid uit de verkoopinge van die van BURMAN, eigen gemaakt.

Hier kwam nog bij, dat ik kort te vooren eene zeer schoone gelegenheid ter mijner verzorginge in de Nederlanden dwaasselijk had afgeslagen; waarvan ik straks nader spreeken zal. Dewijl ik dan nu voor mij geene hoop meer zag om in Holland voort te koomen; daar mij ook eensdeels de jon-

---

(*) Een misslag van het geheugen. De bedoelde Voorrede is van CASPER BURMAN, den ouden, die de Oom was van PIETER BURMAN, den jongen, of P. BURMANNUS SECUNDUS. Zie REISKE zelven *Misc.* Lips. nov. VI, I, 93.

jonge Heer SCHULTENS, en anderdeels de Hr. RUHNKENIUS, die omtrent dezen tijd te *Leiden* aankwam, en *zich beter voegen kon* (*), in den

(*) Gaarne wilde R. den Hr. RUHNKENIUS door dezen zijdelingschen trek voor eenen *kruipenden vleier* doen doorgaan. Evenwel is het ook *in eenen goeden zin* volkoomen waar, dat RUHNKENIUS *zich beter voegen kon!* In plaats dat REISKE bijkans alle de Hollandsche Geleerden op de schandelijkste wijze beleedigde en bespottede, daaronder ook, en wel voornamelijk, die hem met weldaaden hadden overhoopt: was RUHNKENIUS schier aller Vriend! de bevordenaar van aller roem! Men zie slechts zijne Aanteekeningen op den *Hymnus Homericus in Cererem*; op *Hermesianax*, enz. De blijken zijn te menigvuldig, om 'er hier bij stil te staan. En dit uitmuntend voorbeeld des voortreffelijken Mans zal altijd verdienen ter navolging en beoeffening te worden voorgesteld aan elken Vreemden, die hier te lande zijne bevorderinge vindt! In plaats dat REISKE *openlijk een mishagen toonde in de* Hollandsche *zeden:* (gelijk hij zelf wat laager zegt) was het RUHNKENIUS, die *de Bataafsche zeden hartelijk beminde: die de inschikkelijkheid en oprechtheid van dit Volk evenaarde*; die *gelijke geaardheid, gelijke gevoelens met hetzelve koesterde; en overzulks bij allen, het zij geringen, het zij aanzienlijken, even zeer geacht en bemind was!* Dit getuigt van hem zijn begaafde Lofredenaar, de Hr. WYTTENBACH, *in vita* RUHNKENII, p. 62. (welke geheele plaats verdient nageleezen te worden), en onze eigene bewustheid stemt daar mede volkomen in.

den weg stonden — wierd ik eindelijk mijne tot hier toe gehoudene levenswijze moede, en begon te haaken naar iets, dat beter en wisser was, dan de sobere verdienste van Proeven-verbeteren en onderwijs te geeven. — Op aanraadden dan van den Hr. SCHULTENS, (die mij voorhield, „ dat ik met de Talen alleen niet wel door de „ wereld koomen zoude; dat ik ten minsten uit „ eene der *Hoofd-Faculteiten* mij een titel diende „ aan te schaffen") wendde ik mij tot de *Medicijnen*. Want tot de *Godgeleerdheid* had ik geene neiging, en op de *Regtsgeleerdheid* was ik gebeeten.

Het voorbeeld mijner vrienden, die *Duitschers* of *Zwitzers* waren, en meestal in de medicijnen studeerden (want ik ging te *Leiden* meer met *Duitschers*, dan met *Hollanders* om; sprak liever Duitsch, dan Hollandsch, en *toonde openlijk een mishagen in de Hollandsche zeden:* welk alles mij niet bemind bij de *Hollanders* maakte, en mijn verblijf onder hen niet wel bevestigen kon), deed mij naar deze zijde overhellen. — Ik verliet [dan] de studie van het *Arabisch* voor een wijl, en oeffende mij met geen' geringe vlijt, geduurende de *vier* laatste jaaren van mijn verblijf te *Leiden*, in de *medicijnen*. Dan hier van straks nader.

Ik maakte kort hier voor gewag van eene mij opgedragene, doch door mij van de hand gewezene Bevordering. Dit bestond in het *Conrectoraat*

traat te *Kampen*, de Hoofdstad van Overijssel (*). Ik had te *Leiden* met den thans beroemden Professor aldaar, den Hr. VALCKENAER kennis gemaakt, als die toen mede daar studeerde. Ik had 'er zijnen AMMONIUS *gecorrigeerd*, en wij waren veelvuldig te zamen. Deze nu vertrok, omtrent het jaar 1742, als *Conrector* naar *Kampen*, bleef 'er, echter, niet lang; want toen HEMSTERHUIS van *Franeker* naar *Leiden* beroepen wierd, kwam VALCKENAER, *zijn Lieveling*, in zijne plaats naar *Franeker*. Op de heenreize (†) naar zijn Vaderland (want VALCKENAER is van geboorte een *Fries*) kwam hij door *Leiden*, gaf mij een bezoek, en zeide mij, „ dat de *Curatoren* van het *Gymnasium* te „ *Kampen* (§) zich jegens hem verklaard hadden, „ dengenen tot zijnen Opvolger te zullen aanneemen, dien hij hun zoude voorslaan. Wilde ik „ nu dezen post hebben, zoo was hij gereed mij „ te noemen, en ik kon verzekerd zijn het ampt „ te

(*) Grootspraak bij Onkundigen. *Kampen* is zoo min de *Hoofdstad van Overijssel*, als *Deventer* en *Zwolle* het zijn: maar deze *drie* waren de *drie Hoofdsteden* van dat Landschap.

(†) De Hr. R. toont de betrekkelijke ligging van *Kampen*, *Friesland* en *Leiden* of niet geweeten, of vergeeten te hebben.

(§) Een derzelver was de geleerde Burgemeester VESTRINCK, de Vriend van VALCKENAER.

„ te zullen krijgen, waarmede HEMSTERHUIS
„ ook te vrede was. Dan ik moest voort beslui-
„ ten, wat ik wilde doen, of al, of niet: want
„ hij kon zich niet ophouden, en moest zonder
„ uitstel aan *Curatoren* bescheid bezorgen!" —
Ik bedankte hem voor zijne goede gedachten omtrent mij; zeide, „ dat ik mij niet zoo aanstonds
„ bepaalen kon; veelligt viel ik spoedig op an-
„ dere gedachten: leed, echter, de zaak geen
„ uitstel, dan moest ik, naar dat ik tegenwoor-
„ dig gezind was, het vriendschappelijk aanbod
„ afslaan, wijl ik nog niet genoeg tot mijne be-
„ doelinge geleerd, en van *Leiden* het voldoende
„ nut nog niet getrokken had." God weet best, of het voor mij een zegen, of een vloek zou geweest zijn, indien ik daar henen was geraakt. — Naar den mensch gesprooken zou ik thans, hier of daar, Professor zijn aan eene *Hollandsche Universiteit*. enz.

Mijne studien in de Medicijnen hinderden mij niet in het waarnemen mijner overige bezigheden. — Ik *corrigeerde* de Boeken, welke LUCHTMANS drukken liet, die mij wel niet zeer rijkelijk, maar stipt en geregeld betaalde. — Ik las mijne Grieksche schrijvers vlijtig; hield mij gereed om, hetgeen D'ORVILLE voor mij te doen had, af te werken, en dacht bij wijlen ook eens aan mijne *Arabieren*; waarbij ik, in de beide laatste jaaren van mijn verblijf te *Leiden* geene *Poëtische* stukken, zoo als ik te vooren, den Hr. SCHUT-

TENS ten gevalle, had gedaan, maar, volgens mijnen eigenen smaak enkel *historische* schriften, uit de Geschiedenis der Arabieren voor mij verzamelde.

In Mei 1746 promoveerde ik te *Leiden*. Bij die gelegenheid bewees de Hr. SCHULTENS mij eenen grooten liefdedienst (*), ofschoon hij toen reeds niet recht over mij te vrede was, en ook wel rede had, om op mij misnoegd te zijn. Ik had juist dat gebrek aan mij, hetwelk ik thans aan zekeren jongen geleerden tot mijn leedwezen bespeure, die met den tijd wat goeds zou kunnen verrichten, indien hij maar zich zelven niet inbeeldde meer te weeten, dan hij werkelijk weet, en overzulks anderen, die hem toch verre weg over het hoofd kunnen zien, zoo bij monde, als in geschrifte verachtte en lasterde, met voorbijzien van den plicht van dankbaarheid, welke men aan bekende, en boven allen twijffel verhevene verdienste schuldig is (†). Hij, dien Eigenliefde en Waanwijsheid verblinden, ijlt gewisselijk ten verderve: dat heb ik aan mij zelven ondervonden, en

---

(*) Het geen R. hier een' *grooten liefdedienst* noemt, (t. w. het bewerken, dat hij *gratis* wierd gepromoveerd) tracht hij, vervolgens, te doen voorkoomen, als eene laage *intrigue* uit eigenbelang.

(†) Wie die jonge waanwijze Geleerde, bij wien R. zich met eene wonderbaare Nederigheid hier vergelijkt, mag geweest zijn, is mij onbekend. [Misschien, KLOTZ?]

en meld het hier tot eene waarschuwinge voor anderen. Van Nature ben ik zonder gemaaktheid en openhartig. De eenigzins ruwe en eigendunkelijke aart der *Hollanders* had mij lomp, en de omgang met eenige wilde *Duitschers* van een bedorven *Moraal*, wel is waar niet geheel en al tot een' Losbol, maar toch in zaken van Godsdienst lichtzinnig gemaakt. Ik beeldde mij in, de wijsheid ware met mij gebooren (*), en maakte 'er dus geen geheim van, dat, naar mijn inzien, „ de wijze, waarop de Hr. SCHULTENS het „ *Arabisch* behandelde, de rechte wijze niet wa- „ re, noch veel nut aanbrengen konde: in zijne „ *Afleidingen* was te veel, dat al te fijn gespon- „ nen was; te veel willekeurigs, onzekers, „ droogs en niets beteekenends, dat weinig, of „ geen nut kon aanbrengen. Wilde men het „ *Arabisch* op de been helpen, dan moest men het „ niet als *Godgeleerde* behandelen; maar 'er veel „ eer de *Geschiedenis*, *Aardrijks- Wis- Natuur-* „ en *Geneeskunde* uit ophelderen en mede verrij- „ ken!" — Diergelijke redenen, welke ik, zonder schroom, bij elke gelegenheid in den mond voerde, en in plaats van ze in mijnen boezem te smooren, even als of ik mij daardoor verdienstelijk wil-

(*) De eigen bekentenis, die nu volgt, behelst de openhartige bekentenis der zwartste Ondankbaarheid, die niet erger had kunnen handelen!

wilde maaken, openlijk uitbazuinde, kwamen SCHULTENS ter ooren en mishaagden hem zeer. Hij leende daarom niet onwillig de hand, om van eenen gevaarlijken vijand ontslagen te worden, en versterkte mij niet alleen in mijn voornemen, om weder naar Duitschland terug te keeren, (het welk hij te meer deed, om dat hij 'er op uit was om zijnen zoon tot zijnen Opvolger te krijgen) maar hij haalde ook de *Medische Faculteit* over om de Doctorale waardigheid voor niet aan mij te verleenen.

Ik liet, derhalve, ter dezer gelegenheid een *Dispuut* drukken, waarin ik eenige, uit *Arabische* Boeken in haast bij een geraapte geneeskundige Aanmerkingen voorstelde, en, om aan de opponenten stof tot disputeeren te geeven, voegde ik 'er eenige *Corollaria* achter, uit welke de *Leidsche Godgeleerde Faculteit* het besluit wilde afleiden, als geloofde en leerde ik het *Materialismus*. Men verzette zich des en *protesteerde*, na afgeloopene *Disputatie*, tegen mijne verdere *promotie*. Langer dan een uur duurde de strijd bij den *Senaat*. Ondertusschen moest ik, met mijne Paranymphen, in het voorvertrek wachten, zonder te weeten, wat daar binnen omging, uitgezonderd alleen, dat ik sterk hoorde spreeken. Eindelijk wierd ik binnen geroepen. GAUBIUS, mijn Promotor, bevorderde mij tot de Doctorale waardigheid, en het *Diploma* wierd uitgegeeven. Naderhand verhaalde mij SCHULTENS zelf, hoe wei-

weinig het gescheeld had den *Gradus* zich te zien ontglippen, en hoe hij, benevens de *Medische Faculteit*, mij nog met vele moeite het gevaar onttrokken had. Voort daarna pakte ik in, ging den 10 Juni 1746 te *Amsterdam* scheep en verliet *Holland*.

Lieve HOLLAND! hoe dikwijls denk ik aan u, met een bitter-zoet gevoel! Ach! wilde God, dat ik u nooit gezien, of nooit verlaaten, of ten minsten beter en wijsselijker gebruik van u gemaakt had! Gij hebt omtrent mij als eene ware Moeder gehandeld. Heb ik mij ook jegens u, in alle opzichten als een' dankbaaren zoon betoond? Ach! konde mij toch mijn Geweten hier op met ja antwoorden! God vergelde u, in mijne stede, dat gene, waar aan het mijne dwaasheid, mijn gebrek aan gevoel en kennis van echte dankbaarheid het hebben laaten ontbreeken. God zegene u, en laate het u wel gaan, edel Land! Woonplaats van Vrijheid en Eerlijkheid. Van u heb ik veel goeds genooten. Bij u heb ik veel goeds geleerd. Naast God hebt Gij mij tot datgene gemaakt, wat ik naderhand geworden ben. Om mijne dankbaarheid te bewijzen kan ik niet meer doen, dan dat ik voor u bidde. — Ach! konde ik u slechts nog eenmaal in mijn leven zien! *Konde ik mij ten minsten met u wederom ten vollen verzoenen!* Een pijl ging door mijne ziel wanneer ik u verlaaten moest. Mijn hart wierd verscheurd, toen ik van u wierd af-

gerukt. Hoe dikwerf, hoe begeerig, hoe smachtend zag ik naar u met traanende oogen terug, — tot dat uwe Torens en Paleizen van voor mijn gezicht verdweenen!" (*)

Tot hier toe vergezelden wij den Hr. REISKE bij zijn verhaal van het aan hem gebeurde geduurende zijn verblijf in *Holland*, tot dat hij hetzelve in den jaare 1746 verliet. Nu laat hij, in zijne zeer merkwaardige Levensbeschrijvingen, verder eenige Bijzonderheden omtrent *Zaken* en *Personen* volgen, welke wij voor ons oogmerk niet minder gewichtig houden, en daarom niet willen nalaaten hier te plaatzen, en, gelijk de voorige Berichten, met onze Aanteekeningen, Ophelderingen en Terechtwijzingen te begeleiden.

Hij gaat dan met het verhaal zijns Levens op bladz. 34 op deze wijze voort:

„ Men zal verlangen te weeten, waarin ik D'ORVILLE heb ten dienste gestaan. Ik moest voor hem, van tijd tot tijd, kleine in het Fransch ge-

(*) Deze waarlijk zeer gemoedelijke Uitboezemingen behoeven onze ophelderingen niet, om elken Lezer het gevoel van schuld bij den Schuldigen te doen ontwaaren. Men heeft hier slechts voor *Holland* (gelijk trouwens ook van zelven spreekt) de *Hollandsche Geleerden* te stellen.

geschreevene Verhandelingen, welke hij in zijne *Miscellanea critica* (*) plaatzen wilde, in het Latijn vertalen; *collatiën* van Handschriften, of andere letterkundige Merkwaardigheden (†) ten zijnen dienste afschrijven; voor hem de *inscriptiën*, die MURATORI in zijnen *Thesaurus* heeft uitgegeeven, en waar van deze gaarne als de eerste Uitgever bekend wilde staan, doch die reeds lang te vooren, en meestal veel vollediger en naauwkeuriger, door GRUTERUS, REINESIUS, GUDIUS en anderen waren aan het licht gebracht, in haare bronnen naspooren, en de aanduiding dier bronnen bij zijn *Exemplaar* van MURATORI opteekenen. Dit was eén langwijlige, verdrietige en alleszins bezwaarlijke arbeid. O! hoe menig' langen zomerschen dag heb ik bij den verwenschten *Muratori*, van het aanbreken des dageraads tot in den laaten nacht gezeten en gezweet! Als hij mij voor deze kar wilde spannen; liet hij mij op zijn Landgoed, *Groenendaal*, één uur van *Haarlem* en drie van *Leiden* gelegen, komen. Daar moest ik het somwijlen vier, ja tot acht weeken bij hem uithouden. — —

't Is bekend, dat D'ORVILLE den Griekschen *Ro-*

(*) Hij bedoelt de *Miscellaneae Observationes Amstelodamenses*, door de Hoogleeraaren BURMAN (den Ouden) en D'ORVILLE uitgegeven.

(†) *Curiosa literaria.*

Roman van CHARITO het eerst in het licht gegeeven, en 'er eene groote menigte aanmerkingen bij heeft gevoegd. De bekende *Medicus* van *Florence*, COCCHIUS, die den XENOPHON EPHESIUS eerst uitgaf, had aan D'ORVILLE zijn afschrift van dezen CHARITO verkocht, welke, daarop, voornam denzelven aan het licht te brengen. Wijl hij nu het Afschrift zelve spaaren wilde, moest ik daarvan een tweede Afschrift, om op de Drukkerije te dienen, vervaardigen (*). Vervolgens moest ik ook nog het Werkje in het Latijn overbrengen. Voor deze moeite gaf hij mij 9 dukaaten. Eene buitengewoo-

(*) D'ORVILLE had hem het Afschrift van COCCHI ter hand gesteld om 'er een ander voor de Drukkerij naar te vervaardigen, onder deze billijke voorwaarde (die trouwens van zelve sprak) om volstrekt nergens in van het oorspronkelijk Afschrift af te gaan! Dan het blijkt, dat R. dit in geenen deele is nagekomen, maar *ook hier* willekeurige veranderingen heeft ingevoerd: hoe zeer ook D'ORVILLE dit met zachtzinnigheid voordraagt in zijn *Bericht aan den Lezer*, gevoegd achter de Latijnsche Vertalinge van CHARITO. Wij laaten hier zijne eigene woorden volgen: „ Cum Florentinum Apographum nollem typicis Sordibus inquinatum, ab ipso (*h. e.* a. Reiskio) *petivi*, *ut* Contextum Graecum *describeret*, *ea lege*, *ne ab* Hetrusco Apographo *vel unguem usquam recederet*. *At quam* contra aequissimam, *ut puto*, cautionem *res gesta fuerit*, *inspicientibus Animadversiones nostras patuerit!*"

woone luim van milddadigheid, die hem eens bij eene goede vlaag aankwam (want de goede en kwaade buijen wisselden bij hem af,) moet ik hem ter eere nageeven. Ik had op zijn aanraaden de *Aardrijksbeschrijvinge* van ABULFEDA uit het *Arabisch* in het *Latijn* vertaald, wijl hij mij zekere hoop gaf van eenen Drukker voor mij op te spooren. Toen ik hem nu mijne vertaling bracht, behield hij dezelve eenigen tijd onder zich, voorwendende eenen Drukker te willen uitvinden. Dan eenige Weeken laater zond hij mij mijn Handschrift te rug, met meldinge, dat hij in zijne poging ongelukkig was geslaagd. Ten einde ik, echter, dezen arbeid niet geheel te vergeefs mogt hebben ondernomen, schonk hij mij 300 guldens. Wie zal willen lochenen, dat zulks edel en grootmoedig was gedaan? Die 300 guldens waren in den tijd van 6 weeken verdiend! —

Met den CHARITO vorderde ik insgelijks spoedig. Omtrent eene maand wierd door mij besteed aan het afschrijven van den Griekschen Tekst, het overzetten daarvan in het Latijn, en het vervaardigen van korte Aanmerkingen tot verbetering van denzelven. Wanneer ik hem nu dezen mijnen arbeid bracht, toonde hij zich verheugd over mijne vaardigheid, maar beval mij mijne Overzetting op nieuw na te zien, en ruim en leesbaar in het net te schrijven, op dat de Drukkers 'er geene moeite mede mogten hebben. Dit deed ik: en deze verbeterde Overzetting is gedrukt ge-

worden; maar het Handschrift mijner nadere bearbeiding is mij nimmer wederom onder het oog gekomen. Ik kan, derhalve, eigenlijk met geene zekerheid zeggen, wat in de Latijnsche Vertaling van CHARITO van mij, of van D'ORVILLE zij. Want hij deed mij het onrecht aan, tegen mijnen wil in mijn werk te kladden, ja, hij dwong mij zelfs in zijne tegenwoordigheid de plaatsen naar zijn' zin te veranderen. Ik moest hem mijne overzetting voorleezen; hij las ondertusschen het Grieksch, hield bij elke *comma* stil, beknibbelde nu dit, dan dat en beval mij nu eens dit, dan wederom wat anders door te haalen, waarvoor hij mij weder iets in de plaats deed zetten. Zulks verdroot mij: ik sprak hem tegen; vooral wanneer ik oogenschijnlijk zag, dat hij mis had. Dit hardnekkig tegenspreeken vermoeide hem ten laatsten zoo, dat hij, met het besluit des *eersten* boeks, den zuuren arbeid van het beschaaven mijner Vertalinge afbrak, en ook zelfs met mij, in zekeren zin, brak; want niet alleen liet hij mij, in hevigen drift, van zich gaan, maar hij zond mij wijders ook de proeven van den Griekschen Tekst niet meer naar *Leiden* ter doorziening toe, gelijk hij te vooren had gedaan, en liet mij, van dien tijd af, zeldzaamer bij zich op *Groenendaal* komen. Hoewel ik dan nu niet meer weet, wat in mijn eigenhandig ter drukpers gegeeven opstel heeft gestaan, komt het mij, evenwel, voor, dat D'ORVILLE in mijne Vertaling van het

twéé-

twéédo Boek, tot aan het einde, alles onvervalscht gelaaten hebbe (*). Slechts in het éérste zijn veranderingen naar zijn welgevallen gemaakt. Ik kan met geene woorden naar den eisch uitdrukken, hoe zeer deze geweldaadigheid van D'ORVILLE omtrent mijnen CHARITO mij aan de ziel geknaagd en gebrand heeft (†); mij zeg ik, die

(*) Het zelfbehagen van den Hr. R. onderstelt dit. Doch het is geheel niet waarschijnelijk, dat D'ORVILLE, die 'er zoo zeer op gezet was geweest, dat 'er in de Vertalinge des éérsten Boeks op vele plaatzen Veranderingen en Verbeteringen wierden gemaakt, *welke hij voorschreef*, het overige onaangeroerd zou hebben gelaaten.

(†) Het *risum teneatis, amici!* van HORATIUS kwam ons voor den geest, wen wij REISKE hier de Latijnsche Vertaling van CHARITO, op begeerte van D'ORVILLE gemaakt, vonden aankondigen als *zijnen* CHARITO! — En wie begrijpt zich 's Mans *onuitdrukkelijke smart* over den geweldigen dwang, door D'ORVILLE hem aangedaan, om eenige plaatzen in die Overzetting te verbeteren? Wie kan zich voorstellen, dat zulks hem zoo zeer *op de ziel gebrand heeft*, als het waar is, gelijk hij zelf verzekert, dat de geheele CHARITO een *niets beduidend werkje* is, 't welk hij *te gering* achtte, om 'er, na dat het door hem was overgezet, zijne oogen weder naar te wenden! Want zoo spreekt hij 'er van bl. 40. *Ueberhaupt ist der Autor in meinen Augen so geringfügig, dass ich ihn, seit der Zeit, da ich ihn übersetzte, nicht wieder angesehen habe.*

die zich nooit heeft kunnen wennen zijnen nek onder het juk te buigen, en die, in plaats van toe te geven, verlang, dat anderen zich naar mij schikken. Ook deze gebeurtenis was eene nieuwe oorzaak, welke mij het verblijf in *Holland* verbitterde. Zij viel voor in den j. 1745. In dit jaar wierd en de Griek sche Tekst en mijne Latijnsche Overzetting gedrukt, doch eerst vijf jaaren laater verscheenen beiden met eenen zeer wijdluchtigen *Commentarius* in het licht. Al wilde ik ook mijnen ganschen levenstijd daar aan te koste leggen, was het mij toch onmogelijk, *vooral over zulk een nietsbeduidend werkje*, eene zoodanige vracht van meestendeels *nuttelooze Phrases*-verzamelingen bij een te stommelen. Het verzamelen en bijeenbrengen van gelijkluidende, of gelijk schijnende spreekwijzen *is mijn werk niet!* Het geeft te weinig bezigheid aan het verstand. Ik laat dat over voor de *Burmanniaansche* schole" (*)!

(We-

(*) De *Commentarius* van den Hoogl. D'ORVILLE over CHARITO wordt van alle rechtschapene Kenners gehouden voor een' rijken schat van uitmuntende Taalgeleerdheid, waar uit voor den Beoeffenaar van het *Grieksch* een zeer uitgebreid nut te haalen is. Men vindt 'er, daar de gelegenheid zich aanbood, eene menigte plaatzen van oude, zoo *Griek sche* als *Latijnsche*, Schrijvers, ook des *Nieuwen Testaments*, in opgehelderd, of wel verbeterd. Ver is het 'er, derhalve, van daan, dat dezelve slechts eene *Phrases-verzameling* zou

(Wedergekeerd naar *Leipzig*) „moest ik mijn brood met bijzonder onderwijs, met Boeken schrijven,

---

zou zijn; hoewel hij ook dan zelfs niet *nutteloos* zou kunnen schijnen! Want zoo 'er ooit een volledig WOORDENBOEK DER GRIEKSCHE TALE, gelijk te hoopen is, zal worden vervaardigd, zullen de Opsteller, of Opstellers daarvan, eerst uit zulke, en diergelijke *Commentariën* een onberekenbaar nut kunnen trekken. Dat REISKE, die alles schreef even of men hem met de zweep achter aan zat, noch tijd, noch lust tot zulke Verzamelingen had, kan niemand verwonderen. Maar hier aan, dat is, aan het gebrek van vergelijkinge van gelijkluidende plaatzen en spreekwijzen, waar aan een waar Oordeelkundige zijne gissingen tot verbeteringe der oude Schrijveren, toetzen moet, had R. het dank te weeten, dat de meeste zijner ter vlucht gemaakte *Conjecturen*, bij onderzoek, als sneeuw voor de son verdweenen; waaromtrent wij, met opzicht tot REISKE's *Conjecturen* over de *Moralia* van PLUTARCHUS, eene zeer geestige *berekening* vinden van den Hoogleeraar WYTTENBACH, in de Voorrede voor zijnen PLUTARCHUS § XI. p. 131. seq. die van de *honderd* niet meer dan *twéé* voor *echte*, *schoone Verbeteringen* verklaart, en voor reden, dat de meeste van deszelfs Gissingen valsch zijn, opgeeft de *ignoratio consuetudinis et orationis Plutarcheae!* d. i. de onkunde van de schrijfmanier en taal van PLUTARCHUS! Ondertusschen willen wij niet ontkennen, dat R. ook wel gelukkige *Conjecturen* heeft gemaakt, die dan ook van de Geleerden gretig op- en aangenomen zijn.

ven, proeven-verbeteren, overzetten uit andere Talen in het Hoogduitsch, en arbeiden aan *Journaa-*

---

zijn. Meermaalen is dit geschied door den grooten VALCKENAER: en evenwel hebben wij aan de verontwaardiging over de vele ongerijmde veranderingen van R. aan THEOCRITUS opgedrongen, door welke alle regels voor de versmaat vaak geheel verkracht wierden; zoo ook aan de, in vele opzichten, weinig beteekenende Uitgave van den niet zeer oordeelkundigen WARTON, den door VALCKENAER zoo naauwkeurig getoetsten Tekst des Hoofddichters van het Herderslied te danken: eveneens als de verontwaardiging over eene menigte slechte Dichters de voortreffelijke Hekeldichten van eenen JUVENALIS aan het licht bracht. Twee gelukkige gissingen van R. worden met ruimen lof vermeld door den geleerden BRUNCK (ad Eurip. Hippol. V. 517.) waar hij de verdeediging van R. eenigermaate opneemt, als van eenen „*vir sagax et liberalis ingenii* (! !) *wiens verdiensten soms miskend wierden, en die dikwijls aan den Laster zijner Bedilleren, gelijk er velen waren, bloot stond.*" Doch BRUNCK had, bij dezen uitval, voorzeker geene *Hollandsche Geleerden*, of de vroegere tijden van REISKES leven op het oog. — De *Burmanniaansche school*, die hier door R. wordt bijgesleept, en de *Hollandsche Uitgaven*, vooral van *Latijnsche* Schrijvers en Dichters, met Aanteekeningen als overladen, moeten doorgaans bij de *Duitschers* aanhouden. Ik wil niet zeggen, dat men hier in geheel onrecht hebbe; vooral nu 'er ten minsten *drie* voortreffelijke *Woordenboeken* der Latijnsche Taal voorhanden zijn: maar wie zal ontkennen,

naalen zoeken. Aan de Latijnsche *Acta Eruditorum* heb ik langen tijd trouw en vlijtig gewerkt.

In 1748 bezocht ELIAS LUSAC (*), Boekdrukker en Boekhandelaar te Leiden, een neef van JOHAN LUSAK, van wien ik hier voor met lof gewaagd heb, onze mis. Hij was te *Leiden* mijn Leerling geweest, en wij waren goede vrienden. Deze moedigde mij aan, op aandrijven van den Hr. SCHULTENS (†), de Historie van ABULFEDA in het Arabisch en Latijn bij inschrijvinge uit te geeven. Wij wierden het over de voorwaarden eens. Hij drukte 'er eene *Proeve* van, reisde naar *Engeland* en *Frankrijk* en maakte mijn voornemen bekend. Veellicht ware het ook tot stand gekomen, bijaldien SCHULTENS langer had geleefd, die deze zaak het meest aandrong: of liever, indien niet de daar tusschen koo-

---

nen, dat de zamenstellers van dezelve grooten dienst hebben gehad van de breedvoerige Aanteekeningen van eenen GRONOVIUS, GRAEVIUS, BURMAN, DUKER, DRAKENBORGH, OUDENDORP enz.? — Van het *Grieksch*, waar voor wij zulke *Lexica*, als de drie bedoelde Latijnsche, helaas! nog missen moeten, kan hier de vraag niet zijn! Ook behoort hetzelve niet tot de *Burmanniaansche School*.

(*) Zoo schrijft R. overal, in plaats van LUZAC.

(†) Deze voortreffelijke Man wilde ook nog afwezig den roem van REISKE, ofschoon deze hem, volgens eigen bekentenis, zoo ondankbaar behandeld had, bevorderen.

koomende onzalige strijd tusschen hem en mij zijn hart van mij afgewend en veroorzaakt had; dat hij nu aanving de onderneming te verachteren, tot welke hij de eerste aanleiding gegeeven had (*).

'Er kwam namelijk in 1748 een dubbeld Werk van den Hr. SCHULTENS te voorschijn; de *Commentarius* over de *Proverbia* SALOMONIS; en zijne tweede Uitgave der *Grammatica* van ERPENIUS. Van beide moest ik eene *Recensie* in de Latijnsche *Acta Eruditorum* maaken. Ik vervaardigde ook dezelve, voor het *publiek*, niet voor hem of mij: dat is, ik schreef naar mijn geweeten, dacht aan geene persoonlijke betrekkingen tusschen den *Auteur* en *Recensent*; zeide den Lezer, wat ik vermeende, volgens plicht, hem te moeten zeggen als een onpartijdig beoordeelaar, van wien de wereld een grondig en met de waarheid overeenkomstig bericht verwacht. De *Recensie* viel dus voor den Hr. SCHULTENS en voor mij ongelukkig uit. Hem speet het, dat ik, zijn geweezen Scholier, tegen zijn ge-

(*) Juist het tegendeel had plaats. SCHULTENS, in stede van tegen te werken, voer edelmoedig voort de onderneming te bevorderen. Dit wist R., of had het zich kunnen en moeten herinneren, uit het geen hem zijn vriend BERNARD geschreeven had d. 11 Nov. 1749. „ *Erectum, ac generosum animum testatur* Schultensius, *qui, licet Tecum rixetur*, non desinit tamen *consilium Tuum de edendo* Abulfeda *laudare, ac hortari discipulos, ut editionem promoveant.*"

geliefd *systema* opstond en 'er kwaad van sprak; en, daar hij doorgaans geene tegenspraak kon veelen (*), joeg hem dit zoo zeer in het harnas, dat hij, die tot Twistschriften boven maate vaardig was, eenen dubbelden Brief aan MENKEN, (*Epistolam ad Menkenium*) (†), elk van een *Alphabeth* Letterdruk, liet drukken, en *Exemplaren* daarvan, hier henen naar *Leipzig* gezonden, aan alle de *Professoren* van alle *Faculteiten* liet uitdeelen. In beide stelde hij mij op het schandelijk-

(*) Nog kan R. zich niet onthouden, den grooten SCHULTENS, zijnen weldoener, zoo zeer door hem beleedigd, te lasteren en af te schilderen als een man, die *over het geheel geene tegenspraak kon veelen*, en die *tot Twistschriften boven maate vaardig was!* De Man, wiens Leerwijze hij reeds te *Leiden* onder de studenten, gepoogd had zwart te maaken en te ontzenuwen (zie boven bl. 323), en die, zulks niet tegenstaande, voort ging aan hem wel te doen, gelijk hij zelf getuigt, zou geene tegenspraak hebben kunnen veelen!! — En waar zijn elders de blijken, dat SCHULTENS zulk een *Dictatoriaal* gezach ooit gevoerd, of slaafsche onderwerpinge gevorderd hebbe? — In *twisten* is hij, zeker, tegen zijnen wil, ingewikkeld geweest. Maar hoe kon dit anders? daar hij met een nieuw *systema*, eene nieuwe Leerwijze voor den dag kwam, en het ingeworteld gevoelen, dat de Hebreeuwsche Taal de *heilige Taal* (Lingua Sancta) was, en geheel op zich zelve stond, moest bestrijden.

(†) Den Hoogleer. FR. OTTO MENCKEN, ten dien tijde *Redacteur* van de *Acta Eruditorum Lipsiensia*.

lijkste ten toon, kreet mij uit voor eenen *Godverzaker*, en had ik te *Leiden* goddelooze stukken begaan, zou dat alles aan het licht gekoomen zijn (*). Tot mijn geluk kon hij niet anders van mij zeggen, dan, dat ik een *trotsch*, *vermetel*, *onbezonnen*, *waanwijs* en *ondankbaar* jongeling was, die naar God noch Menschen vraagde. Deze heftigheid, en al te klaar aan den dag gelegde eigenliefde en wraakzucht, deed mij hier te lande, waar men mijnen wandel voor oogen had, wel is waar, minder kwaad, dan hij gehoopt had (†), maar

(*) Wij hebben, bij het doorbladeren der beide Brieven van den Hr. SCHULTENS aan MENCKEN, niet dat *haatelijke* en *kwaadaartige* aangetroffen, waar van R. hem hier, en een weinig lager, beschuldigt. Het is de krachtige, de mannelijken Wederleggingе van eenen grooten wijzen, beroemden *Veteraan*, gericht tegen de aanvallen van eenen waanwijzen en ondankbaaren jongeling. „ *Si irasci possem*, (zegt hij *Ep. I. p.* 26.) *homini iratum genium, iratam habenti fortunam, et vere misero, hic forte subirascerer!* Ook is het onwaar, dat elk der Brieven een *Alphabeth* dik zou zijn. Voorts zie men, over het *beminnelijk* karakter van ALB. SCHULTENS, zijne *braafheid*, *edelmoedigheid*, *oprechtheid*, *zedigheid* enz. deszelfs *Eloge* in de *Biblioth. Raisonn.* T. XLIV, p. 344.

(†) Het lijdt geen twijffel, of de behandeling van REISKE, eenen SCHULTENS zoo onwaardiglijk aangedaan, hebbe de gemoederen der braafste en voornaamste Geleerden in Duitschland, als van eenen GESNER

maar hij bracht zich zelven daar mede het meeste nadeel toe. Want niet alleen ontdekte hij zijn, van wraak, onverzoenelijkheid, theologischen haat, bitterheid en vervolgzucht gloeiend, gemoed; maar hij vertoonde zich ook zoo zeer, dat hij eene heete koorts kreeg en stierf. Niettemin heeft hij doch in mijn geweeten eene doodelijke wonde achtergelaaten (*)! Nooit kan ik zonder een

---

NER en ERNESTI, afkeerig van hem gemaakt. Hij wierd dit ook bij ondervindinge gewaar, en VALCKENAER verzekerde het reeds aan BERNARD, volgens het geen deze aan R. schreef in de meergem. Brieven p. 317.

(*) Wij mogen hier geenszins verzwijgen de *Noot*, welke Mevr. de Weduwe REISKE hier onder de Levensbeschrijvinge van wijl. haaren Echtgenoot heeft gevoegd: „ De goede man, zegt zij, *schijnt* zich hier geheel zonder reden te kwellen. SCHULTENS stierf eerst, als hij, na ontvangen ergernis, twee *Alphabethi* had geschreeven, laaten drukken en in de wereld rond deelen. Zijn toorn over de *Recensie* kan, derhalve, die heete koorts niet wel veroorzaakt hebben, die zich zoo lange naderhand vertoonde, en ook zeer zeker zonder deze *Recensie* zich vertoond zou hebben!" — Eerbiedigen wij de poging dezer geleerde Vrouwe, om de gedachtenis van boven overledenen man te rechtvaardigen, en onthouden wij ons dezen aangaande iets te beslissen! Dan zeker is het, dat het algemeen gevoelen zoo wel, als dat van REISKE zelven, hieromtrent van dat der Weduwe verschilde. De door R. aan SCHULTENS gegeevene ergernis duurde voort en

 wierd

een sterkknaagend naberouw gedenken aan het onrecht, dat ik eenen man, die zich bij mij zoo verdienstelijk had gemaakt, uit gebrek aan overleg heb aangedaan; eenen man, die als een vader omtrent mij had gehandeld! O! hoe buigt, hoe wondt het herdenken daar van mijn hart! O! konden toch die twee zwarte nachten, waarin ik in heete drift (*) die onzalige Bladzijden nederschreef, uit het getal mijner dagen worden uitgedelgd! Alles wat ik tegens den Hr. SCHULTENS herinnerde, is waar (†), en zal eeuwig waar

wierd onderhouden door het schrijven tegen hem van twéé groote en geleerde Brieven; door hem daarin voet voor voet met kracht te wederleggen. Die Brieven wierden zeker, niet zonder gemoedsbeweegingen binnen korten tijd afgewerkt. De éérste is gedagteekend d. 10 Sept. 1749, de twééde d. 12 Novemb. 1749. SCHULTENS overleed reeds d. 26 Januari daar aan. Men vergelijke VRIEMOET, Athen. Fris. p. 767.

(*) „ *In der Hitze.*"

(†) Wij willen wel gelooven, dat R., die, zoo hij zelf erkent, stijfhoofdig en onverzettelijk was, zich nu, even min, als te vooren, door de redenen van SCHULTENS zal hebben laaten overtuigen; en dat hij dus ter goeder trouwe spreekt. Hij gaf zich geenen tijd, om het *Arabisch* in zijne oorspronkelijkheden, gelijk SCHULTENS deed, met gezetheid na te gaan, en de Grieksche en Romeinsche Schrijvers in vergelijkinge te brengen. Eene vluchtige Lezing was het doorgaans, waarmede hij zich te vrede stelde, en hij geleek dus, in-

waar blijven: slechts een ander had het moeten zeggen, niet ik; maar op dien tijd dacht ik: „Gij moet dat zeggen! Uw geweeten, uw plicht als *Recensent* vordert dit van u, de Hr. SCHULTENS benadeelt met zijne zotte Afleidingen (*) de heilige *Philologie*. Hij maakt door zijne manier van het *Arabisch* te gebruiken de heilige Uitlegkunde verdacht en belachelijk. Gij moet het onding in zijnen voortgang stremmen; want niemand is 'er, buiten u, die dat doen kan!" — Dit was de voornaamste beweegreden, waarom ik de pen tegen hem opvattede. Hoewel ik ook niet ganschelijk wil ontkennen, dat 'er iets

---

in zekeren zin, naar den MARGITES van HOMERUS, die

Πολλὰ μὲν ἤδειν ἔργα κακῶς δὲ μάλ' ἤδει πάντα.

(*) „ *Thorigten Originationen.*" — Gelijk met de *Analogie* voor het *Oostersch*, waar van SCHULTENS onder ons de beroemde Uitvinder was, zoo had R. weinig op met het *analogisch systema* van HEMSTERHUIS voor het *Grieksch*, het welk wij hem hier achter *ongerijmd* zullen hooren noemen. Hij heeft dit met sommige dagelijksche Geleerden in Duitschland gemeen, waaronder 'er zelfs een gevonden is, die schaamteloos voorgaf, dat VALCKENAER, aan het einde zijns levens, dat systema had *opgegeeven!* — Belangende verder de voorgewende zorg van R. voor de *heilige Philologie* en *Uitlegkunde*, men kan de waarde daar van berekenen uit hetgeen SCHULTENS ons van hem bericht Epist I. p. 5, 138, 140. — Epist. II, p. 67 etc.

iets van den zuurdeessem eener jeugdige waanwijsheid zich ongemerkt mede heeft vermengd.

Het verdriet, mij uit *Holland* als het ware verstooten, en in mijn hard Vaderland verweezen te zien, verleidde mij, omtrent even dezen tijd, tot zekere soort van wraak op eenigen van mijne geweezene Hollandsche Vrienden, de Heeren CUYPERS, LETTE en VALCKENAER, welker schriften ik in de *Acta Eruditorum* ter degen doorhaalde. — Gelijk ook den *Coluthus* van den Heere LENNEP (*)" — enz. —

Op

(*) De laatstgenoemde *Recensie* vindt men in de *Acta Eruditor.* van het jaar 1748, p. 398. sqq. — G. KUYPERS is naderhand geweest Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Groningen*. LETTE eerst Predikant te *Valkenburg*, vervolgens te *Zierikzee*. Zie BERNARDS brief aan REISKE van d. 10 Julii 1750 pag. 396. — Onder alle de vrienden van REISKE, welker Brieven achter de Levensbeschrijvinge van R. uitgegeven zijn, bekleedt deze STEPHANUS BERNARD, in hartelijkheid, oprechtheid, welmeenendheid, kortom, in waare Vriendschap, de eerste plaats. Zijn naam, beroemd in het Gemeenebest der Letteren door de Uitgavee van *Thomas Magister* en een aantal Grieksche Schrijvers en Schriften van Geneeskundigen inhoud, behoort vooral onder ons onsterffelijk te zijn, om dat hij te *Amsterdam*, waar hij veele jaaren als Geneesheer bloeide, een zeer voornaam deel had aan de oprichtinge van de *Maatschappij tot redding van* DRENKELINGEN, welke zoo veel eer doet aan ons Vaderland!

* * * *

Op Bl. 103 en volgg. der Levensbeschrijvinge telt REISKE de *Geleerden* op, met welke hij ken-

---

land! — Deze braave BERNARD liet niet af, op elke bladzijde schier van zijne Brieven, aan REISKE zijne afkeuringe van de bitze en beleedigende *Recensien*, vooral der in *Holland* uitkomende geleerde Werken, te kennen te geeven. Eenmaal had R. het voorneemen opgevat een *Maandschrift* uit te geeven, en hij verblijdde zich reeds vooraf, dat hij daar door gelegenheid zou hebben *alles uit te stooten, wat hij wilde!* Dan BERNARD vermaande hem *zich hier in te maatigen!* in een' brief van d. 5 Juli 1748. Elders beschuldigt hij hem over de al te harde behandeling LETTE aangedaan, als *wiens jongheid hij had behooren te ontzien, en te zorgen, dat deze, door zodanig eene mishandeling niet van belangrijker onderneemingen wierd afgeschrikt.* (Z. de meergem. Brieven bl 289. en verder op bl. 305, 306, 312, 317 enz.) Onder de Leerlingen van VALCKENAER muntte thans in smaak, geleerdheid en fijne, doorgaans zeer gelukkige oordeelkunde bovenal uit JOANNES PIERSON. BERNARD had, meermaalen, op mondelijke en schriftelijke berichten van zijnen zeer hoog geschatten vriend VALCKENAER, aan R. gemeld, wat men van dezen voortreffelijken en geleerden jongeling te wachten had. Eindelijk verscheenen de bekende *Verisimilia* in het licht en R. koelde zijnen moed wederom, misschien nog sterker dan te vooren, aan deze schoone Proeve van fraai vernuft en scherpzinnig oordeel, gepaard aan

kennis gemaakt, en tot welke hij betrekking had gehad: onder die noemt hij BURMAN, den ouden, en HEMSTERHUIS. Wat hij zich van dem

uitgebreide kundigheid, in de *Acta Erud.* van het j. 1753, bl. 27, volgg. Geen wonder, dat dit VALCKENAER mishaagde; waarvan BERNARD R. niet onkundig liet. „ *Valckenarii animum* (zoo schrijft hij hem p. 49) *erga te cognosces ex literis ejus, quas una cum hisce recipies. Iratum tibi non arbitror, aegre tamen eum tulisse* ACERBITATEM *recensionis tuae* VERISIMILIUM PIERSONI *probe scio: cum enim per ferias aestivas ad nos* (i. e. Amstelodamum) *excurreret, aliquoties de te locuti sumus, mihiq. testatus est, optare se mecum, ut scribendi methodum tuam* emendares, deponeresq. omne virus, *ac humaniter cum eruditis ageres.* — — Egregius *juvenis est* PIERSONUS *et ad bonas literas iuvandas natus, cujus conatus laudandi potius sunt, quam spernendi!"* Zeker was 'er nimmer schooner verwachting, dan van dezen jongen Geleerden, die door een' ontijdigen dood zoo vroeg aan de Letteren wierd ontrukt, en bij wien de *Engelsche Geleerden* zelve reeds zoo hoog opzagen, dat de beroemde MARKLAND niet schroomde hem in eenen adem te noemen met BURMAN, DRAKENBORCH en D'ORVILLE, in de Opdracht aan HEMSTERHUIS en WESSELING der Ἱκέτιδες van EURIPIDES. Maar hoe zou R. den jongeling PIERSON gespaard hebben, die zelfs HEMSTERHUIS niet ontzag, en daardoor nog meer ongenoegen gaf aan VALCKENAER. „ *In primis* (schrijft BERNARD p. 274) *id ipsum* (VALCKENARIUM) *pungit, quod* HEMSTERHUSIO *non parcas!"*

den eerstgemelden niet ontzien heeft op bl. 122 te schrijven achten wij zelfs te beleedigend om hier te vertaalen! Zie hier hoe hij zich niet heeft geschaamd van den grooten HEMSTERHUIS te spreeken, bl. 123, enz.

„ HEMSTERHUIS was, in alle opzichten, een groot Man. Dan, waardoor hij de Afgod van Leiden is geworden, kan ik in de daad niet begrijpen. Slechts sommige lieden hebben het geluk, van den grooten hoop, welke verdienste enkel op hooren zeggen schat, aangebeeden te worden. Verdienste, zeg ik, welke vele anderen misschien in grootere maat bezaten, terwijl gene echter het geluk hadden beter te gevallen, of zich beter op de kunst verstonden om met hunne gaven glansrijk te schitteren (*). HEMSTERHUIS

(*) Wij zullen deze geheele *Passage* betreffende HEMSTERHUIS, die zoo vele blijken oplevert van laage afgunst en kwaadwilligheid, hier geensins gaan ontleeden, hoe zeer zij dit wel verdiende; maar liever, behalve het gansche schoone *Elogium Hemsterhusii*, daar tegen overstellen, wat de Hoogleer. WYTTENBACH ons, uit den mond van RUHNKENIUS, bericht in deszelfs Leven p. 20. „ *Nam et in* HEMSTERHUSIO *multa erant, quae homines etiam indoctos ad eum suspiciendum converterent: summa in habitu, vultu, gestu, motu, cum comitate gravitas: prudentis orationis, tamquam meditatae, sedatum quoddam flumen.*"

HUIS was, in alle opzichten, in den omgang een wellevend man (*), naar de Hollandsche wijze. Hij was wijs, bedachtzaam, van diepe inzichten, loos en scherpzinnig. Zijne redenen waren gezet, verstandig, leerrijk. En niettemin wierd zijn omgang niet zeer gezocht. Men verleerde hem meer van verre, dan van nabij. Dat hij het in de Grieksche *Literature* zeer ver gebracht, dat hij zeer gelukkige *Coniecturen* heeft gemaakt, zulks is voorzeker wel niet te loochenen, maar valt doch ligt te begrijpen. Hij had van nature een helder, levendig verstand, leefde lang, genoot eene bestendige gezondheid en inzonderheid een scherp gezicht tot aan zijn einde. Hij kwam vroeg in gelukkige omstandigheden, en in empten, waar bij hij weinig te doen, een goed bestaan had, en meester was van zijnen tijd. Hij deed anders niet, dan dat hij de Grieksche schrijvers las met het oogmerk om den eenen uit den anderen te verbeteren. Daar en tegen was zijn *ongerijmd Etymologisch systema* ten opzicht der *Grieksche Taal* juist het zelfde als dat van SCHULTENS in het *Arabisch*. SCHULTENS en HEMSTERHUIS waren boezemvrienden: wie van beiden den anderen eerst aangestooken heeft kan ik niet zeggen. Genoeg is het, dat even dezelfde wijze, welke SCHULTENS in zijne

(*) „*Een Galanthomme.*"

zijne Geschriften voordroeg om Arabische woorden van onderscheidene beteekenissen onder éénen hoed te brengen, ook heerschtte in de *Collegien* van HEMSTERHUIS over het *nieuwe Testament* en andere *Grieksche Autheuren.* Geheel en al wil ik de zaak niet verwerpen. In den grond kan 'er wel iets aan zijn: maar zoo men zich bij dit *systema* al te veel toegeeft, vervalt men tot metaphysische ongerijmdheid en spitsvindigheden enz."

Het overige van REISKE's eigenhandig geschreeven Levensverhaal, als minder tot ons oogmerk dienstig, daarlaatende, zullen wij den man nu nog maar, ten besluite verder kenschetsen uit zijne Voorrede voor de *Anthologiae Graecae a Constantino Cephala conditae Libri tres.* — Door hem te *Leipzig* uitgegeeven in den jaare 1754, 8vo.

Bekend is het, dat de vermaarde D'ORVILLE een ernstig voorneemen had opgevat, om deze, toen grootendeels nog onuitgegeevene, *Anthologia Epigrammatum Graecorum* eenmaal aan het licht te brengen. REISKE maakte dit, na zijnen dood, welke in de maand September van het jaar 1751 voorviel, gedeeltelijk werkstellig, en hij schroomde niet aan de hoonendste brooddronkenheid in zoo verre bot te vieren, dat hij zich vermaak-

maakte met dezen edelen, zoo zeer door hem geroemden Man, wiens weldaaden hem zoo zeer te stade waren gekomen en van wien hij zoo veel geleerd had, openlijk, na zijn overlijden in boven gemelde Voorrede te bespotten, en, zoo veel hij kon, belachelijk te maaken. Zie hier zijne eigene woorden (*): *Nunc in thorum velut tuum cum pace tua succedo*, Dorvilli. *Propitii mihi sitis, sanctissimi Manes, vos excitanti. Novi quanta tu olim caritate, quum adhuc inter nos ageres, hanc* Anthologiam *complexus fueris, quantis eam sollicitudine et vigiliis foveris, atque intra penetralia custodiveris, nunquam mihi quidem, tametsi familiari, monstratam, quanta ejus aemulatione in omnes, quotquot eam vel e longinquo cupidis oculis delibarent, exarseris; quae tanta erat, ut* Persici *alicujus* Schahi, *aut* Sultani Ottomannici *in Gynaeconitidum suarum corruptores* (†) *maior esse nequeat animadversio. Quod si*

(*) Zie p. XXIV en XXV van genoemde Voorrede.

(†) Het bespottende, dat in dit gedeelte, en over het geheel, in de gansche Aanspraak van R. aan de *schimmen* van D'ORVILLE doorstraalt, is zoo handtastelijk en in het oog loopende, dat men geheel verbaasd moet staan over de wijze, waarop wijlen de zeer achtenswaardige Leipziger Hoogleeraar S. F. N. MORUS daarvan spreekt in het Leven van REISKE, op verzoek van den Geleerden VILLOISON, door hem in het

si rerum, quas vivi agitamus, sensum atque conscientiam curamque et studia nobiscum illuc, quo tu evasisti, efferrimus (sic), *malum imminet umbrae meae a tua, neque potero, ubi tibi adiunctus fuero, bellum a te implacabile effugere. At — nosti*, Dorville, *gaudere numen ludendis ac turbandis hominum rationibus et edendis casibus inopinatis. — — Contingit in dies, ut cliens in patroni thorum succedat* &c. — d. i. „ Thans „ ga ik, o D'ORVILLE! als gij het niet kwaa-
„ lijk

---

het Latijn geschreeven, p. XIIII. „ Niemand, *zegt hij* „ *daar*, gaf, dunkt mij, ooit grooter bewijs van eer- „ bied aan een' anderen, dan R. daar ter plaatze doet „ aan D'ORVILLE. Zoo zeer stelt hij zich zelven „ beneden hem, en zoo heuschelijk vraagt hij ver- „ schooning, dat hij het waagen durfde door het uit- „ geeven der *Anthologie* hem te vervangen." (*Nemo videtur maiore erga aliquem veneratione uti posse, quam illo in loco erga* Dorvillium Reiskius: *adeo se ei postponit, adeo observanter veniam rogat, quod edenda* anthologia *succedere in locum praestantissimi* Dorvillii *sustinuerit.*) Als dit niet heeten moet blind te zijn, en niet te onderscheiden wat men leest, dan weet ik niet, wat men zoo noemen mag! Maar MORUS was een Discipel van REISKE; had groote verplichtingen aan REISKE; erkende zulks ten allen tijde met een dankbaar hart, en juist deze dankbaarheid schijnt de oorzaak eener zoo groote verblinding, eener zoo verkeerde opvatting geweest te zijn.

„ lijk neemt, mij op uwen zetel, als het ware, „ plaatsen. Weest gij. mij genadig, heilige „ schimmen, wen ik u oproepe, uwe rust ver„ stoore. Ik weet, met welk eene hartelijke lief„ de gij, toen gij nog onder ons verkeerdet, „ deze *Anthologie* hebt omhelsd, met welke „ zorge en waakzaamheid gij die hebt gekoesterd, „ en in uwe geheimste bewaarplaatzen opgesloo„ ten, zonder ze zelfs aan mij, hoe gemeenzaam „ ik ook aan uw huis was, immer te vertoonen, „ in welke hevige vlaagen van jaloersheid gij „ ontbranddet tegen allen, die, ook maar van „ verre, daar op hunne greetige oogen dorsten „ vestigen; welke zoo groot was, dat geen „ *Schah* van *Persie*, of *Ottomannische Sultan*, „ de schenders van hunne *Harems* met gestrenger „ wraak bedreigen kunnen. Bijaldien wij het ge„ voel en de bewustheid, de zorg en genegenheid „ voor die dingen, welke ons in ons leven bezig „ houden, mede derwaarts voeren, waar henen „ gij gegaan zijt, staat 'er voor mijne schim een „ groot onheil van de Uwe te duchten, en ik „ zal, bij u aangeland, eenen onverzoenelijken „ oorlog van uwe zijde niet kunnen ontgaan! „ Dan — gij weet, D'ORVILLE, dat de God„ heid zich vermaakt met den mensch te speelen; „ zijne rekeningen in de war te brengen, en de „ onverwachtste gebeurtenissen daar te stellen. — „ Dagelijks gebeurt het, dat de beschermeling

„ op

„ op het kussen raakt van zijnen Beschermer!
„ enz."

Zulk een man was JOH. JAC. REISKE! zoo behandelde hij de HOLLANDSCHE GELEERDEN, en zoo behandelden deze hem! — Wij behoeven hem niet te veroordeelen: hij veroordeelt zich zelf!

EV. WASSENBERGH.

VER.

RODRIGO DE GOTH.

DERDE ZANG.

NAAR HET ENGELSCH VAN SOUTHEY

DOOR

VROUWE *K. W. BILDERDIJK.*

ADOZINDE.

De nacht was afgedeinsd voor 't heerlijk uchtendglimmen;
De zon besteeg haar koets aan de opgeklaarde kimmen;
Reeds scheen ze Albardos op de bergtopkruin, en schoot
Haar stralen dwars door 't bosch: zij kleurt met dieper rood
De rosgevlekte schors der armenlooze pijnen,
Die, van haar gloed verguld, met licht omvonkeld schijnen,
En, als een breede reeks van zuilen, trotsch gebouwd,
Heur schaduw wijd en zijd verspreiden door het woud.
Rodrigo toog nu voort met zachte en trage schreden.
Het geen hij van berouw en zielsangst had geleden
Had al zijn kracht verwoest. Thands was zijn ramp verlicht.
Thands zweeft hem weêr voor 't oog dat heerlijk droomgezicht,
Die hooggetopte helm, op 't fiere hoofd gedragen,
Dat harnas en dat zwaard, met bliksemende slagen
Langs 't oorlogsveld gezwaaid, met 's vijands bloed bevlekt.
Dit denkbeeld hield zijn geest weldadig opgewekt:

Hij dwaalde rustloos voort, van 't vroege morgenkrieken
Tot dat de nacht de paân bedekte met haar wieken.
Hij was tot Leyria genaderd, op de stond
Van 't avond-dankgebed; maar wijd en zijd in 't rond
Was 't vesperlied verstomd; geen bidklank liet zich hooren.
Alleen een barsch geschreeuw weergalmde van de toren,
En dreunde door het dal waar Lenaas zilvren plas
Zich slingrend henenstuwt door 't weemlend weidegras,
En riep van heinde en verr' de Mauritaansche benden
Om 't ongewijd gebed ten hemel op te zenden.
Hij hoort dat woest geroep, en ziet dien tulbandpraal,
Die dosch- en gordelpracht, in 't glinstrend oorlogsstaal,
En voelt zijn hart geschokt van onbedwingbre ontroering.
't Is woede die hem blaakt, en schaamte, en smartvervoering.
Helaas! hoe treft den Goth het plettren van de smaad,
Daar hij in beedlaars dosch, met uitgeteerd gelaat
En hol verwilderd oog, op waggelende voeten
Den lang ontwenden blik der menschen heeft te ontmoeten!
Hij ziet zich nagestaard waar hij den voetstap wendt,
Als voorwerp van beklag in 't uiterst van de ellend.
Daar nadert hem eèn Moor, die in zijn holle trekken,
In 't wild en starziend oog, den waanzin meent te ontdekken;
En vraagt zijn zegen af; ja, (onverduurbre schand!)
Drukt hem een liefdegift ten weêrprijs in de hand.
Met wezenloozen blik aanvaart hij d' aalmoespenning;
Hij slaat er de oogen op; maar, hemel! wat herkenning!

De

De diep gevallen Vorst ontwaart zijn eigen beeld,
Het geldstuk ingedrukt, uit deernis hem bedeeld!
Stuiptrekkend gilt hij uit, en doet een weeklacht hooren,
Die in den doffen toon van 't kermen scheen te smooren.
De Muzulman ontzet op 't vreeslijk smartgeluid,
En roept in Godsdienstdrift den naam van Allah! uit.
Een schaamle Kristenvrouw, voor 's naastens lijden teder,
Werpt, op zijn eersten blik geroerd, haar spinrok neder,
Geeft d'allerlaatsten beet van 't zuurgewonnen brood
D' onzalige in de hand tot redding van de dood,
En roept met diepen zucht 't erbarmen uit den hoogen
Op d' armen lijder neêr. Hij hoort het, onbewogen,
En blijft bewustloos staan; dan, starende om zich heen,
Barst hij op eenmaal uit in 't snikkende geween,
Dat adem geeft aan 't hart, gereed van smart te breken.—
Zoo dwaalt de vluchtling voort, van 't zwerven schier bezweken,
Met zwakken stap, doch snel, als door de vrees gezweept.
Zijn lichaam kent geen rust, hoe pijnlijk voortgesleept,
Tot eindlijk, weêr alleen aan 't stille woud hergeven,
Zijn hart niet meer voor 't oog der menschen heeft te beven.
ô, Wel hem, toen zijn voet het stille veld betrad,
En 't moede hoofd geen dak dan 't luchtgespansel had?
Nu strekte de eenzaamheid zijn lijden tot verkwikking:
Die eenzaamheid, nog korts het voorwerp van verschrikking!
Hier vlijt hij zich ter neêr aan 's beekjens groenen boord,
En eet zijn beete broods, in 't schreijen ongestoord,

En sâmt het dankgebed, erkentlijk voor den zegen
In 't lang ontbeerde maal verkwikkingvol gelegen.
Nu spreidt hij 't mirthenloof en 't zachte heidemosch
Ten leger neêr, en zet bij de eerste morgenblos
Zijn zwakke schreden voort, bemoedigd in zijn smarte.
De schok was doorgestaan in 't diep vernederd harte;
Hij had d' ondraagbren blik der menschen weêr ontmoet.
Hij geeft den wandlaar thands zijn heilwensch en zijn groet
Met minzaamheid te rug, en buigt van lieverlede
't Ontwende spraaktuig weêr. Hij waagt de schuchtre bede
Om bijstand als 't gebrek hem aangrijnst. Geen zoo wreed,
Dien de aanblik van zijn ramp het hart niet smelten deed!
Een kaak, zoo uitgeteerd door harde en strenge boete,
Die de angel van 't gebrek zoo deernis waard doorwroette,
En de onmiskenbre trek die 't vorstlijk bloed verraadt,
Dat, al zijn ramp ten spijt, nog uitblonk op 't gelaat,
Verwekte 't diepst ontzag bij 't innigst mededoogen.
De teedre herdersknaap, met zoo veel leeds bewogen,
Ontsluit zijn tas, en deelt van 't weinig dat hij heeft.
De zuigling, op den arm, ontmoet zijn blik en beeft,
En zoekt aan 's moeders borst het hoofdtjen weg te schuilen.
't Beproeft nog eenen blik, maar slaat op nieuw aan 't huilen,
En waagt geen opslag meer daar telkens de angst meê wast.
De knaapjens, wie bij 't spel dit jammerbeeld verrast,
Staan roerloos en verstomd, hoe dartlend saamvergaderd,
Zij momplen onderling terwijl hij zachtkens nadert,

„ Daar

„ Daar treedt een heilig aan!" De eerwaarde dorpmatroon,
Wier hand hem voedsel gaf, smeekt, als der weldaad loon,
Alleen zijn voorbede af. De troostelooze moeder
Bezweert hem 't kranke kind te strekken tot behoeder,
En de algeneesbre hand te spreiden over 't wicht,
Dat lang en hopeloos op 't smartlijk ziekbed ligt.
„ Wel, wel mij" (roept zij uit met innig zielsvertrouwen,)
„ ô Wel mij, dat mijn oog u, Godsman, aan mocht schouwen!
„ Thands is mijn hart gerust, mijn telgjen is behoed!"
Dus toog hij 't dal voorbij waar langs Arunkas vloed
Zijn winterplassen giet. Zoo wendde hij zijn schreden
Naar 't oud Konimbrika, in d' oorlog afgestreden,
Wiens torens, half verwoest, aan 't rijzend nageslacht
Het woeden van d' Alaan verkonden en zijn macht.
Hij woed Mondego door, die, slingrende in zijn boorden,
Nog onbezongen was op 's dichters cytherkoorden;
En trok den wal voorbij, van uit Konimbraas puin
Gerezen door 't geweld, dat priesterlijke kruin
En kluiz'naar had verneêrd. Die trotsche praalgebouwen,
En de uitgerekte streek dier welige landouwen
Was thands het eigendom der Mooren! Ach, hoe lang
Moest niet Konimbra nog verzuchten in den dwang
Des wangeloovigen, eer de uchtend aan zou breken
Dat Ferdinands banier ten overwinningsteeken
Zou wappren van haar vest! Wat eeuwen gaan in 't niet
Eer zij, van 't juk verlost, den blijden morgen ziet,

Dat Bivors fiere held haar tempels zal betreden,
Van 't Mauritaansche ras ontheiligd door gebeden.
Dien dag, wanneer hij 't pand der ridderschap aanvaardt,
Zoo vaak in 't oorlogsveld verheerlijkt door zijn zwaard!
ô Had die toekomst zich Rodrigoos oog ontsloten,
Wat balsem waar zijn wond bij stroomen toegevloten!
Wat vreugd, zou Duroos reê, die 't fiere Portugal
Met de eernaam van getrouw en dapper kronen zal,
Zijn hart genieten doen! Wat wellust zou 't hem baren
Mocht hij in 't wijd verschiet de muren reeds ontwaren,
Waar Mumàdona eens in later, blijder tijd,
De kloosters stichten zou aan 's Hemels dienst gewijd!
En steden uit het stof, en burchten op zou wekken,
Om 't roemrijk Portugal ten bakermat te strekken!
ô Waar hij hem voorspeld, die grootsche zegenpraal,
Als 't wreede Moorendom, verjaagd door 't heldenstaal,
Op eigen grondgebied 't gewicht der wraak zou dragen,
Om 't geen hun overmoed op Spaanschen grond dorst wagen.
En onverpoosd vervolgd door 't zwaard, gewet ten straf,
Tot daar in 't diepst van 't Oost hun macht den doodsnik gav'!

ô Toekomst zoo vol glans! wat ligt uw roem, uw luister,
Verhuld voor 's stervlings blik in ondoordringbaar duister,
Terwijl Rodrigoos oog geen ander voorwerp ziet
Dan de onafmeetbre ellend die 't krijgszwaard achterliet,
En 't diepversmoorde wee van dat onlijdbaar dulden,

Waar

Waar schande en slavernij de boezems meê vervulden.
Neen, 't was hier de aanblik niet van steên in puin verkeerd,
Van kostbre tempels door het oorlogsvuur verteêrd;
't Was niet het schouwtooneel van zwartgeblaakte wanden,
Waar de onschuld zich bij 't kruis verwoed had aan zien randen;
Noch 't ongedekt gebeent', verstrooid door 't roofgebroed,
Dat, dor en uitgebleekt door wind en zonnegloed,
Het hart bij elken stap deed krimpen van de ontroering:
Neen, 't was dit alles niet dat in de smartvervoering
Zijn ziel het foltrendst was. 't Was eindloos meerder wreed,
't Getulband plunderrot, dat Spanje in 't stof vertreedt,
Het schaamtloos voorhoofd tot den hemel te zien heffen.
't Was, wat hem boven al met stervenspijn moest treffen,
D' afvallige (op wiens lage en diep verdierlijkte aard
De Godverloochning-zelv die de afgrond heeft gebaard
Geen zwaarder oordeel zou vermogen neêr te tronen,)
In 't biduur neêrgeknield den Hemel te zien honen,
En 's Alregeerders naam met dien van Mahomed
Door hem vereend te zien in 't lasterend gebed,
Met ongeloovig hart Godtergend uitgesproken.
ô Met wat heilge drift sloeg dan zijn bloed aan 't koken!
Hoe zag hij dan te rug naar 't lang beschreid weleer!
Hoe wenschte hij zijn staf, zijn koningszetel weêr,
Om Spanje op haar verraârs gerechte wraak te schaffen,
En 't Heilandhonend volk voor 's hemels oog te straffen!
Doch, als hij de oogen sloeg op 't kwijnend maagdlijk kroost,

Dat eerst op vluggen voet, door voorspoeds zon gebloosd,
De tempeldienst bezocht, en vrij voor aller oogen
't Onschuldige gelaat, met zedigheid omtogen,
Ontsluierd ophief van dien onschuldsblik bezield,
Waarmede 't voor 't altaar aanbiddend nederknielt,
Als afgezonderden, gehoond door wanbetrouwen,
In Moorsche slavernij, omsluierd aan moest schouwen,
En smaadlijk heengesleurd naar 's Muzulmans moskee,
Dan was het of zijn ziel de ontroerde borst ontgleê.
Hoe smachtte dan zijn hart naar 't zaligend verscheiden,
Mocht slechts vergetelheid zijn doodsnik begeleiden!
Van zoo veel smart verplet, bereikte hij de stad
Waar 't Suevisch koningshuis weleer zijn zetel had,
En waar, tot Romes smaad, verbasterd van haar wezen,
Het Noordsche heldenvolk, uit fieren stam gerezen,
Een tegenthroon verhief, wiens trotsche heerschappij
Verviel van rang en macht in onspoeds beurtgetij.
Hier kwistte de natuur haar milde gunstbewijzen,
Waar m' als een rijksvorstin Brakara op zag rijzen
Van uit het lachend dal. 't Is eeuwig lente hier,
Gekoesterd door den gloed van 't stovend zonnevier,
Afwislend met den drop die wasdom spreidt en zegen.
Dan vruchtloos lachte hier den landman de akker tegen;
Hier kromde dienstbaarheid den hals in 't Moorsch gareel,
En stomme onheelbre smart was ieder stervlings deel.
De wanden schenen hier geschokt van een te splijten;

De

De grond, haar eigenaars voor lafaarts uit te krijten.
De kostbre zuilen, door den tand des tijds gespaard,
In wie oud Romes pracht voor 't nakroost bleef bewaard;
Barbaarsche bouwpraal, dien een reeks, van eeuwen heugde;
En Gothsche zalen waar de gulle lach der vreugde
Vaak op der Grooten disch den drinkhoorn had verzeld;
Dit alles viel tot buit aan 's plunderaars geweld.

Verhaast ontijlt hij 't oord waar 't dwanggezag der vreemden
Geen rechten had ontzien. Haast nadert hij de beemden
Door 't zilvren stroomnat van Cavado mild besproeid,
En Limaas boorden, waar, van Dichtrenvuur ontgloeid,
Diëgoos cytherkoord voor latere geslachten,
Zijn zachten weemoedstoon in teedre minneklachten
De galmende echo ter herhaling, klinken deed.
Dan ach, hoe steeg allengs zijn smartlijk boezemleed
Op 't schouwspel dat hem trof van steeds verzwaarde ellende,
Toen hij d' onzeekren voet naar gindsche zijde wendde
Der golvende Arnoa, en 's Minjoos breeder vloed!
Hier zag hij Auria door 's vijands overmoed
In puin en asch verkeerd: haar waggelende tempels
Bedreigend met de dood wie naderde aan hun drempels.
Hier zag hij torentrans en neêrgebonsden muur
Tot puin, en zwartgeblaakt door 't alvernielend vuur;
De straten overdekt met wrakken van vernieling:
Helmet en tulbandwrong, bij de algemeene ontzieling
Met Moor- en Kristenzwaard, van beider bloed bevlekt;

Den

Den Kristen en den Moor in 't strijden neêrgestrekt
Door wederzijdschen haat. Hier, 't menschlijk bloed bij beken,
Bij stroomen uitgeplengd, na de aarde te doorweeken,
Tot drooge korst gestold bij 't schroeiend zomerweêr,
Het slibbrig bed gelijk van 't afgedeinsde meir;
En lijken, half verzengd, die 't zwelgziek roofgebroedsel
Verlokten uit hun krocht; of 't huislijk dier ten voedsel
Verstrekten, dat verjaagd en hongrig ommezwierf. —
Rodrigo voelde een schok of heel zijn hart bestierf:
Een daauw als die des doods stond paarlend om zijn slapen.
Dan, plotsling was die smart in 't grootsch gemoed herschapen
Tot geestvervoering! 't Was bewondring thands, en vreugd!
't Was onuitbluschbre hoop door zoo veel heldendeugd
Herboren in zijn ziel: 't was haat die in hem blaakte,
En heilge wederwraak waarnaar hij brandend haakte,
Vereenigd tot één zucht, ééne onverdeelbre vlam!
„ô Ongelijkbaar volk, uit dappre heldenstam
Gesproten, (riep hij uit in gloeiend zielsverrukken,)
Gij kost den fieren hals in 't Moorsch gareel niet bukken.
Gij vielt, maar vielt met roem, getrouw tot in den dood;
En bij uw nederlaag zoo glorierijk en groot
Als 't ware Gothen voegt, die, boven 't lot verheven,
Door de overmacht vermand, nog zegevierend sneven.
Neen, uw gedachtenis zal nooit van de aard vergaan;
Uw luister, als 't gestarnt, der eeuwen loop weêrstaan;
Uw naam, ons heilig zijn, gezegend zijn bij allen!"

Dus

Dus riep hij luidkeels uit, bij de omgeplofte wallen,
Dus klonk zijn vreugdgejuich door muur en bolwerk heen,
Wanneer hem onverhoeds een vrouwlijk beeld verscheen
Van achter 't heuvlig puin als op den wind gedreven.
Hem nadrend, riep zij uit, „Ach, wil me uw bijstand geven!
Om 's Heilands wil, uw hulp! ik smeek ze u raadloos af."
Wat indruk, dien haar taal, haar stem, haar oog hem gaf!
Dit wekte een dieper schrik dan al de onmeetbre ellenden
Rondom hem heen verspreid door 's plundraars dolle benden.
Haar borst was ademloos; en dompig, half gesmoord
Klonk wanhoops koude toon in elk ontzettend woord.
Maar liefelijker stem kwam nooit zijne ooren tegen;
Maar roerender, was nooit ten hemel opgestegen
In 't geestverrukkend lied, uit maagdenborst gevloeid.
Haar hand was rood van bloed, haar kleed met bloed besproeid;
Het schoon van haar gelaat, met stof en bloed betogen:
Maar koningsgrootheid blonk in d' opslag van haar oogen,
En hartaanloklijkheid was aan haar jeugd gepaard.
Maar de afgepijnde ziel, met doodsche smart bezwaard,
Had thands de kleur van 't graf gegoten op haar wangen.
Rodrigo volgde haar met smartlijk boezemprangen,
Tot waar zij stand hield bij een eenzaam plekjen grond,
Omwald met puin en steen, verzameld van in 't rond.
Hier zag hij (hemel!) in 't vierhoekig puingeheuvelt'
Vier lijken uitgestrekt, door wond-bij-wond gesneuveld,
En overstelpt met bloed. Een grijzaart lag daar neêr;

Een

Een vrouw in 's levens herfst, wie, had haar 't moordgeweer
Niet in haar kracht geveld, nog lange winterdagen
Eens moeders eerekroon beschoren scheen te dragen.
Een krijgsman in 't kuras, lag aan haar zij' gestrekt:
Een wichtjen, op zijn borst, nog in den dood gedekt
Door 's vaders liefdehand, die 't levenloos omknelde.
„ Daar! riep zij, (en geen traan die aan haar oog ontwelde,)
„ Daar liggen ze uitgestrekt! kroost! ouders! echtgenoot!
„ Mijn alles derf ik hier door de onverbidbre dood.
„ Kon Adozinde hun met deze zwakke handen
„ Een grafsteê openen door 's aardrijks ingewanden,
„ Ten rustplaats voor hunne asch! Dan ach! dit is gering!
„ Want, schoon hun sluimrend stof geen plechtig graf ontfing,
„ Heel Auria is thands ten doodkuil omgeschapen
„ In welk een grond zal thands haar kroost geruster slapen;
„ Waar toeft hun beter graf; waar, schooner eerezuil?
„ Neen, aard verberg hun bloed niet in uw duistren kuil!
„ En gij, gezaligden, gij onverwrikbre zielen
„ Dier helden die zoo grootsch, zoo zegevierend vielen;
„ Ook gij, onnoozelen, zoo weereloos vermoord;
„ Heft aan, het wraakgeschreeuw, herhaalt het immer voort;
„ Ja doet des Hoogsten throon weêrgalmen van gebeden
„ Om wraak, gerechte wraak, voor 't geen wij allen leden!"

Zij hief de handen op ten hemel, bij die taal,
Als wilde zij het Recht uit 's hemels oordeelzaal

Op

Op de aarde dagen. Nu, nu dekte zij haar oogen,
En bukte een oogenblik, geheel zich-zelve onttogen,
Stilzwijgend over 't graf, als wortelvast aan de aard.
Dan eensklaps hief zij 't oog met kalmte hemelwaart,
En scheen gesterkt in 't leed met nieuw herboren krachten;
Den smeekende gelijk, wien, na het laafloos smachten,
Gods troost is toegestroomd op 't innig zielsgebed.
Nu, sprak zij, leen me uw arm, om 't mulle doodenbed
Te dekken, dat geen gier dees dierbre beenders nadert.
Met zwart geblakerd hout van tusschen 't puin gegaderd,
Bewelfden zij het graf, en heuvelden 't met steen,
Tot dat het vormeloos een ruwe puinhoop scheen.
Toen riep zij: 't Is genoeg, en vatte in dankbre ontroering
Rodrigoos handen saam. Zij drukte ze in vervoering
Aan 't overstelpte hart, en voer aandoenlijk voort:
„ De Algoede, die 't gebed des hopenden verhoort,
Betoone u Zijn genâ zoo vaak gij ze af moogt smeeken!
Voorzeker, gij zijt vreemd in deze ontvolkte streken;
Gij zijt uit Auriaas verwoeste muren niet.
Want ach, geen sterveling dan die gij voor u ziet,
Ontkwam daar 't moordgeweer. Gij een'ge, hier in 't leven,
Gij hebt met Kristenhand mij al de hulp gegeven
Die menschlijke arm vermocht te schenken in mijn nood.
Want troost? ach zoo mijn ziel zich ooit voor troost ontsloot,
't Moest die van boven zijn — of, uit mij-zelv geboren.
Hoe! ik, die in één slag hier alles heb verloren,

Ik zou hier moedeloos bezwijken? Dit verhoê
De Hemel! Deze slag van Gods kastijdingsroê
Heeft als een bliksemstraal den bloesem van mijn dagen
Met de uitgebotte vrucht verplettrend neêrgeslagen.
Eén uur, één enkel uur heeft me ouderloos gemaakt!
Eén uur, den sterken band der zaligste echt geslaakt!
Dat zelfde heillooze uur zag ik mijn kroost vermoorden!
'k Werd kinderloos, en leef bij deze ontzetbre woorden!
Dit graf verzwolg mijn heil, 't verzwolg mijn zielsgevoel;
Ik werd voor menschlijkheid, gelijk zijn binnenst, koel.
Mijn hoop, mijn vrees, mijn liefde, en 't weeke vrouwlijk harte,
Begroef ik in deze aard. Ik adem voor geen smarte,
Ik adem voor de wraak, voor wraak-alleen en dood!
Ik stond de doodsmart door. En de Almacht zelve bood
Me een voorsmaak aan dier wraak, haar bijgend afgebeden.
Zie! riep zij staamlend uit, met rilling door haar leden,
(En hield de handen op, nog purperrood van bloed,)
't Is 't bloed eens Muzulmans! — De moord had uitgewoed,
Al 't kroost van Auria was onder 't zwaard gevallen;
Ik zag me alleen gespaard van al die duizendtallen.
Een woeste hoofdman van Alkahmans moordend rot
Behield het leven mij voor nog ontzetbrer lot.
Niet vlammende op 't rantsoen dat hem mijn stand beloofde,
(Want ach, verwoestingshand, die schat en aanzien roofde,
Had alles meê gesleurd in de algemeene ellend,)
Ook niet uit menschlijkheid, nooit in zijn hart gekend.

Wie

Wie bij dat vloekbaar ras de deernis hoopt te vinden,
Vindt ze als de wolf haar toont bij 't bloedige verslinden
Van 't weerelooze lam. Zag ik niet mijn gemaal
Doorboren voor mijn voet? zag ik door 't moordend staal
Mijn telgjen.... God! ô God! verban uit mijn gedachten
Het denkbeeld van dien moord; en, steun' de wraak mijn (krachten!
Toen.... daar ik zinloos was van onverduurbre smart....
Toen.... zoo zich de afgrond voor mijn voet had opgespard,
Ik juichende de vlam had uit zijn kolk zien breken,
Die eens bij 't jongste licht de heemlen zal ontsteken
En slopen 't wijd heelal.... Toen, smachtend naar den dood,
Ik vruchtloos 't moede hoofd aan 's woestaarts sabel bood,
Dorst die verwaten Moor zijn blikken op mij hechten,
En stellen me aan de zorg van zijn verwoede knechten.
Mij! in mijn folterpijn! van stervenssmart bezwaard!
Dan, toen ik had doorgrond waartoe ik was gespaard
In d' algemeenen moord, voelde ik mijn kracht herleven;
'tAfschuwlijk denkbeeld-zelf had mij den moed hergeven,
Voor wanhoop, blinde woede, en waanzin mij behoed.
Ik werd op eenmaal kalm, in 't lijden welgemoed;
Verzoend zelfs met het licht en de eerst onduldbre smarte.
De haat, de haat-alleen vervulde heel mijn harte.
Hij werd mij de ademtocht en 't doel van mijn bestaan.

„ De Mooren braken op: hun moordlust was voldaan.
Dees helhond, rood van 't bloed van mijn geliefde panden,

 Toog

Toog huiswaarts, en ik werd in zijn gevloekte banden
Onmeuschlijk meêgevoerd. Wij reisden snel en verr'
Tot ons de glans verscheen der flikkrende avondster.
Toen sloeg hij aan een bosch, van de eenzaamheid omgeven,
Zijn legertenten neêr: hij zag mijn angstig beven
En veinsde een teedren toon, verzeld van zachter blik.
„ Verban, dus sprak hij me aan, verban uw ijdlen schrik.
Nog staat uw lot aan u, gij moogt het zelv bepalen.
Slechts eenmaal moog de dag nog op uw smarten stralen!
'k Gedoog uw tranen tot de nacht op nieuw verschijn';
Dan zeg den rouw vaarwel, en wil de mijne zijn."
'k Verborg het vuur der wraak dat me op die taal bezielde.
Hij lei zich neêr ter rust': 'k herademde; en ik knielde
Voor 's monsters tentgordijn, het voorhoofd op den grond.
Doch, toen de diepe nacht de rust verspreidde in 't rond,
De vuren, uitgeblaakt, geen vonk meer lieten glimmen,
Toen rees ik op van de aard: de maan stond aan de kimmen;
Gezegend was het licht dat mij haar luister bood.
'k Bad de Almacht niet om kracht in 't prangen van dees nood.
Ik dacht aan wanklen niet of angstig vrouwlijk beven,
Maar voelde hand en arm door hooger macht gesteven.
Ik greep het Moorsche zwaard met beide vuisten vast,
En sloop naar 's monsters koets, wien, van den slaap verrast,
De hijgende adem door den dorren gorgel ronkte,
Terwijl mij 't scheemrend oog van tintlend wraakvuur vonkte.
'k Treed toe; verhef het staal met onverwrikbre hand,

En —

En — 't afgehouwen hoofd rolt grijnzende in het zand.
Toen dankte ik God, ontweek naar 't woud, en mat mijn schreden
Den langen weg te rug, zoo angstig afgetreden.
Ik vond de lijken weêr, nu rustende in dit graf,
En lei (gij zaagt het zelf) mijn teedren lijkplicht af."

Rodrigo had zijn Rijk, zijn kroon, zijn ramp, vergeten,
Ja, zelfs 't gewicht der schuld, hem drukkende op 't geweten,
Terwijl zij tot hem sprak. Zoo trof den Goth haar taal!
Met gapend oog en mond, verstommend op 't verhaal
En roerloos, scheen zijn oog, daar 't aan haar mond bleef hangen,
Van de eigen wraak bezield, van d' eigen geest bevangen,

Hier trad het droombeeld, dat zijn moed herleven deed,
Op nieuw voor zijn gezicht: hier voelde hij den kreet
Van Spanjes zegepraal, die als het donderknallen
Door lucht en wolken drong, op nieuw zijn borst doorschallen;
En zegespellend hem weêrgalmen in het hart.
Zijn voorhoofd, eerst bewolkt door 't neevlen van de smart,
Droeg nu op nieuw het merk, ja, 't meer vergodlijkt teeken
Van koningswaardigheid, waar plicht en eer in spreken;
En 't blakend heldenvuur blonk als een hemelsch licht
Door 't van de smart verbleekte en kwijnende aangezicht.

Een poos staarde Adozinde, in spraakloosheid verzonken,
Op 't glinsterend gelaat. Als vast aan de aard geklonken,

Bleef ze onbeweeglijk staan, en las zijn boezem door.
„Ik zie het (roept ze in 't eind) gij voelt wat ik verloor!
Genoegt niet mijn verhaal, om zelfs de ontzielde dooden
Te wekken uit het stof? Of is er meer van nooden
Om d' uitgebluschten moed der offers van 't geweld
Op nieuw te ontvonkelen, waar 't eer en vrijheid geldt?
Hoe! zou niet wat ik leed, ons tot verlossing strekken!
Niet heel dit zuchtend land van uit zijn doodslaap wekken!
Dit zal het, want ik leef. Ik, tot dat eind behoed,
Ontfing een hooger kracht, een bovenaardschen moed!
Voor dit heeft de Almacht mij een stouten geest gegeven,
Een kracht, die kracht gelijk die Judith aangedreven,
En d' arm gewapend heeft tot Holofernes val.
Wat rest mij, dan aan u, Beheerscher van 't heelal,
Het leven dat Gij redde in dankbaarheid te wijden?
Niet, met in de enge kluis, in de eenzaamheid te lijden
Als boetling voor uw oog. Niet, om in 't sluierkleed
Verbonden aan uw dienst door onverbreekbren eed,
Bij stille boezemrust het u geheiligd leven
Te zien vervlieten! Neen! Mijn plicht is voorgeschreven
Door de Almacht-zelv'. Zij heeft me een hartstocht ingestort,
Waar elke drift en deugd meê vereenzelvigd wordt!
't Is liefde, en haat, en vreugd, met wanhoop saamverbonden:
't Is 't doodlijk folterwee der open boezemwonden:
Vertrouwen is 't, en hoop, op nieuw in 't hart ontwaakt,
Vermengd tot één gevoel, waar heel mijn ziel van blaakt.

Noem

Noem deze drift geen wraak! dit waar haar oorsprong honen,
Te heilig is ze en grootsch: eens zal het de uitkomst toonen.
Ze is plicht! ze is Godsdienst! ze is genadeblijk van God.
Zij houdt de neêrlaag in van 't overheerschend rot;
Zij, Spanjes zegepraal! — Hier leg ik in uw handen
Op 't pas gesloten graf van mijn geliefdste panden,
Hier leg ik mijn gelofte in heilge geestdrift af."
Dus riep ze, en knielde neêr op 't ruw bestapeld graf,
En lei haar handen in Rodrigoos handenpalmen.
„Hem die mij heeft gered van de ijzren slavenschalmen,
Hem wijde ik mijn bestaan tot aan mijn laatste stond.
Ik zal, gelijk Zijn wil zich aan mijn ziel verkondt,
Ik zal wat ademhaalt den dwangboei uit doen breken;
'k Zal 's onderdrukten borst in haat en wraak ontsteken;
Des overheerschers bloed Hem offren.... Dit werd plicht;
Dit zal mij Godsdienst zijn. Behield ik 't levenslicht,
Het is een heilig pand; maar 'k zal het willig derven
Wanneer Zijn wil mij roept om in Zijn dienst te sterven!
Deze eed doe ik gestand! Zie van uw richtstoel neêr
En sta me, ô Heiland! bij, in 't staven van Uwe eer!"

Nu rees zij van den grond; sloeg de armen naar den hoogen,
En zag blijmoedig rónd met alomvaâmende oogen.
„Hoor, Auria, (riep ze uit,) hoor Spanje, en Hemel, gij!
Hoor en aanvaard den eed die ik u juichend wij'!"

*

WARELD.

Stervelingen die door 't duister
In vooroordeels stalen kluister
  Langs een pad vol dorens streeft!
'k Wil uw dwalingen verjagen,
En de mist uit de oogen vagen
  Die uw ziel beneveld heeft.

Heel dit schouwspel, zoo betoovrend,
Al dat schoon, zoo zinverovrend,
  Van een wareld zonder trouw,
Is slechts ijdle luchtvertooning,
Die het Misdrijf heeft tot woning,
  Met Verveling, en Berouw.

Op dit heerlijkst der Tooneelen,
Dat u 't harte weet te ontstelen,
  Is, wat schoonst in de oogen straalt,
Niets dan afgesleten doeken,
Nu verworpen in de hoeken,
  Dan weêr voor den dag gehaald.

'T Zacht

't Zacht en lieflijk uchtendroosjen
Blinkt en schittert voor een poosjen
Maar verlept eer de avond naakt.
't Moge u treffen of behagen,
Alles voelt den loop der dagen
Die het zoet tot walging maakt.

Moge een oog uw borst ontvonken,
Spoedig heeft het uitgeblonken;
't Voorhoofd fronst; de kaak verschroeit;
En de frissche blos der wangen,
Van een aaklig bleek vervangen,
Heeft als 't roosjen uitgebloeid.

Zoo u overdaad en weelde
't Hart een oogenblikjen streelde,
De afgunst hangt u straks aan 't kleed.
Of er schatten om u vlieten,
Straks is 't over met genieten;
Alle vreugd ontaart in leed.

Laster met haar addrentanden,
Tuk om braafheid aan te randen,
Overzwaddert heldendaân,
En haar listig sijffelblazen
Drijft een wareld, vol van dwazen,
Op uw roemrijk leven aan.

Vruchtloos zal uw boezemklagen
't Wreevlig Noodlot reden vragen;
Zwijg, en toon geen ongeduld!
Waar is 't voorrecht u gegeven
By den intred van dit leven,
Daar ge u op beroepen zult?

Naar zijn wil en welbehagen
Deelt de Hemel heil en plagen;
Hoe men op zijn goedheid pleit,
Hoop en uitzicht wordt bedrogen;
En 't heelal is louter logen,
Louter onbestendigheid!

TROTS, den kop omhoog geheven,
't Voorhoofd door den spijt gesteven,
Mort en wrevelt tegen 't leed:
Beeld, hoe zwakke doemelingen
Worstlend aan hun keten wringen,
Die van geen verslappen weet!

's Levens vroege lentedagen,
Als zy 't jeugdig bloed doen jagen,
Nooden 't hart tot wulpsche Min:
Vluchtig zelfbedrog der zinnen!
Haast weet Staatzucht ons te winnen,
En neemt Liefdes zetel in.

Op

Op de golving van het leven
In 't onzekere omgedreven,
  Zinkt het woeste zelfbeheer
In de stuipen van ons woelen,
Of in 't sluimrend ongevoelen
  Van de zelfverveling, neêr.

Waartoe zoo veel zielverknagen,
Zorgen, wroeten, doelbejagen
  Waar ons 't voorwerp van ontschiet?
Sterveling, ach! de Tijd heeft vleugelen!
Is zijn vaart niet in te teugelen,
  Wees bedachtzaam, en geniet!

Ja, hoe snel hy mag vervlieten,
Leer elk oogenblik genieten;
  Grijp zijn wufte luimen aan.
Smaak de vluchtige vermaken,
Die hy kostloos geeft te smaken,
  Eer zy onbemerkt vergaan!

't Stroo dat de armoê schaars mag dekken;
Transen die om 't welfsel strekken
  Van Paleis en Koningsslot;
't Staat ten doel van 't zelfde Weder!
't Stort door d' eigen blikfem neder!
  Lijden is des stervlings lot.

De eigen grond teelt uit zijn sappen
Brood en voedende eigenschappen,
  Gif en dood, in 't groeizaam kruid;
't Is één schoot die weelde en kommer,
Lauwren- en olijvenlommer,
  Deugd en wanbedrijf omsluit.

Blijd en treurig wedervaren
Zwelgt het snel verloop der jaren,
  In het zelfde vratig graf.
Alles sleept het meê te gronde;
Alles heeft een laatste stonde;
  Alles valt als bloesems af.

De eeuwge Bouwheer slechts dier wareld
Die voor ons gezicht zoo dwarelt,
  Blijft onwrikbaar, onverrukt.
Sterveling, leer Hem eer bewijzen,
Wien Natuur en Schepping prijzen,
Die lijdende onschuld wreekt, en straft wie haar verdrukt!

1820. B.

Naar 't Fransch van Kon. Fredrik den II. gevolgd.

LOF

L O F.

'k Versmå de Lof, de hulde, niet,
Die 't Algemeen een Dichter biedt:
Zy toont dat hy in 't hart kon dringen.
Ja, wien zijn tijdgenoot waardeert,
Verdient dat hem de nazaat eert
By Febus noeste volgelingen.

Maar voelt, die om dien lauwer zwoegt
En 't hart met deze lof vernoegt,
Zich boven dees zijn eeuw verheven?
En waant hy dat het Nageslacht,
Alschoon het zijn verdiensten acht,
Hem de eigen Dichterlof zal geven?

Bedenkt dit, die u-zelven vleit
Met droomen van onsterflijkheid
En eeuwigdurend gloriebrommen!
De grilligheid, de smaak der eeuw,
Verwekt het luidste lofgeschreeuw,
Maar 't moet ook met die eeuw verstommen.

Mijn

Mijn Leeftijd, die zoo menig hoofd
Die onverdorbre krans belooft!
Zie eerst, waartoe uw arm kan reiken.
Al wat ge ooit toezegt boven dit,
Zijn ijdle noten zonder pit,
Zijn vijgen van de onvruchtbare eiken.

Of is 't by wijs van laatsten wil
('t Zij Testament of Codicil),
Dat we iemand zulk een lof vereeren,
En 't ons vervangend Nageslacht,
Uit Erfbeschikkers vrije macht
Belastigen met ze uit te keeren?

Ach, Vrienden! waant ge u zulk een recht;
Zoo leer het geen het Wetboek zegt:
Die ge ooit met Making wilt bezwaren,
Op die moet ge, of het gaat niet aan,
Geen minder som doen overgaan
Dan 't geen gy wilt dat ze uitbetalen.

Hy dan verzeekre ons de eeuwigheid,
Die niemand noch zich-zelv' misleidt,
Maar iets by 't Nakroost in kan brengen!
Doch, wien geen Naneef noemen zal,
Diens lof is ijdel luchtgeschal,
En ras vervliegend reukvochtplengen.

1820. B.

DE BEELDNIS DER GELIEFDE.

ROMANCE,

NAAR HET FRANSCHE

„*PORTRAIT CHARMANT.*"

ô Heerlijk beeld, ô beeld van mijn beminde!
ô Dierbaarst pand, verkregen door de min!
Eén blik op u voert mij weêr 't leven in: —
Och! dat ik steeds, in u, haar wedervinde!

ô Edle kunst, die haar mij aan komt bieden,
Een droeve min heeft wis u voortgebragt,
Opdat door u de smarte werd verzacht,
En 't aklig uur des afzijns weg mogt vlieden.

ô Ja, zie daar, die zóó geliefde trekken,
Haar zachten blik zoo vol aanminnigheên!...
Als mijne hand op 't harte u drukt, dan meen
Ik aan 't gevoel haar zelve weêr t' ontdekken. —

Maar

Maar neen, zóó schoon een vreugd doet gij nooit bloeijen,
Gij, die steeds stom en doof blijft, daar ik zucht: —
Gij maalt mij slechts 't vermaak, zoo ras ontvlugt;
En doet, hoe wreed! de heetste tranen vloeijen. —

Dan, ach! vergeef mijn al te onbillijk klagen;
Vergeef 't gekrijt, geboren uit mijn druk:
ô Heerlijk beeld! gij zijt wel niet 't geluk,
Maar moogt toch steeds de beeldnis daarvan dragen.

Voorburg Oct. 1818. T. B. v. L.

DE

DE LENTE.

PROEVE EENER NAVOLGING VAN DEN 4en LIERZANG UIT HET 1e BOEK DER LIERZANGEN VAN *HORATIUS*.

De barre winter is voorbij,
  De vloeden zijn ontstold;
De sneeuw is van het veld gejaagd,
  De blaadjes zijn ontrold:
De zéfir dartelt door het groen
  En kust de jonge blaân;
De bloemgodin doet voor haar schreên
  Het geurig kruid ontstaan:
De veld'ling zegt den haard vaarwel;
  Het vee den muffen stal:
En 't voglenkoor meldt, dat men 't feest
  Der lente vieren zal.

Nu moet men sieren 't jeugdig hoofd
  Met bloemen en met kruid;

Nu

Nu kieze men de schoonste maagd
  Tot speelgenoot zich uit.
Nu moet men in de maneschijn,
  Bij 't klinken der schalmei,
Zijn schoone nemen bij de hand
  En voeren blij ten rei:
Nu moet men dansen dat het dreunt;
  Nu zingen van de min;
En schenken 't paarlend druivennat
  Met volle bekers in. —

Maar, wijl men dus in volle maat
  De lentevreugd geniet;
Vergete men den korten duur
  Van 't aardsche leven niet.
Hoe ras is al die blijdschap uit....
  De dood wenkt ons naar 't graf;
Hij snijdt, zoo wel van jong als oud,
  Den draad des levens af.
Hij klopt, met ijsbren stalen vuist,
  Aan 't ridderlijke slot
Zoo wel, als aan de lage hut,
  Waar de armoe zucht tot God.
De snelheid van den vluggen tijd
  Biedt ons geen wijd verschiet:
Hij rent en rolt ontembaar voort,
  En, keeren doet hij niet.

Met

Met wijsheid dan het zoet genot
Van 's wereld vreugd gesmaakt;
Opdat ons eeuw'gen wellust drenk',
Als d' aardsche wordt gestaakt.
Ach! zonder wijsheid, zonder deugd,
Wat zegt al 't heil der aard? —
Eens komt het eind'; — en, is het dáár;
Wat blijft ons dan bespaard? —
Dan dalen wij in 't schimmenrijk,
Waar ons geen vreugde beidt,
En nimmer zang of vrolijk spel
Ten blijden dans geleidt;
Waar ons geen schaal met nieuwen most
De zinnen vrolijk maakt;
En 't hart nooit, door den gloed der min,
Den liefde-wellust smaakt.

Leyden Mei 1817. T. B. v. L.

HERINNERING AAN MIJNEN VADER

Mr. P. J. VAN LELYVELD.

Overleden 21 November 1819.

Zacht, als een bootjen over 't rimp'lend meer bewogen
  Door 't avondkoeltje glijdt, en zachtkens drijft aan land:
Zoo is hij over 't aklig meer des doods getogen;
  Gods engel stuwde hem naar 't vaderlandsche strand.

Hij gaf, wijl de oever week, aan gade en kroost zijn zegen:
  Hij juichte: „'k Dank mijn God door Jezus mijnen Heer...!"
Hem blonk in 't wis verschiet de haven vrolijk tegen, —
  Nog zag hem 't volgend oog, nog eens — nog — en, niet meer.

Zoo zijt gij vreugdvol dan aan 's hemels kust gekomen;
  De moeitevolle togt is, Vader! wel volbragt.
Gij zijt in 's Vaders huis door Jezus opgenomen,
  En smaakt reeds 't heilgenot dat alle braven wacht.

U

Uw gade, uw zoons, die hier uw droef gemis beweenen,
Aanbidden, danken God, bij 't blikken op uw stand:
Aan 't eind der pelgrimsreis volgt, Vader! 't blij hereenen;
Als broeder zien we u weêr, bij God, in 't vaderland.

Leyden 26 *Nov.* 1819. T. B. v. L.

TER GEDACHTENIS

VAN MIJNEN VRIEND

NICOLAAS THOLÉN,

Medic. Cand. aan 's Lands Universiteit
te LEIDEN:

ALDAAR OVERLEDEN OP DEN 7 APRIL 1819, IN DEN OUDERDOM VAN 2[illegible] JAREN.

Verwachting, rijk in tooi, trad, uit Minerva's *zalen*,
Den blijden vriendenkring steeds hupp'lend in 't gemoet:
Gelijk het koestrend licht van de eerste zonnestralen
De ontloken rozeblaân, met purpren *dosch*, begroet.

Haar' wenken gaven blijk, als of, met vaste schreden,
Vervulling, op haar spoor, het plegtig uur beval,
Als 't Leijdsch Atheen haar telg, versierd met kundigheden,
Aan Oud'ren, Maag en Vriend, voltooid hergeven zal.

Maar, ach! dat beeld van vreugd, dat, zwevend voor onze oogen,
Het hart een rein genot van zaligheden bood,
Is, als een wervelwind, aan ons gezigt ontvlogen!
Vervangen, door de *maar* van lijden — ziekte — en *dood*.

O wisselziek beloop van de ondermaansche zaken!
Hoe ras vernielt uw' kracht het menschelijk geluk;
Vernietigt, wat wij haast het doelwit zien genaken,
En stort in 't blakend hart den kommerlijksten druk.

Hoe zwaar is dit verlies, dat waardige Ouders lijden!
Hoe vreeslijk de overgang van vreugde tot geween!
Voor 't nad'rend wederzien en 't innig hartverblijden —
Vermeldt de bod des doods: „ Uw Lieveling verdween!"

Wie voedt, bij zulk een slag, geen teeder mededoogen,
Waar, om haar dierbren Zoon, de teedre Moeder schreit?
Op hare Dochter staart, en met vertwijf'lende oogen,
Hem snikkend wedervraagt aan 't graf en de eeuwigheid;

Terwijl die Dochter zich, in de armen van de Moeder,
Door droefheid overstelpt, bezwijmend nederstort;
En 't prachtig Leiden wraakt, waarin haar een'ge Broeder,
Zoo blijd teruggewenscht, aan haar ontnomen wordt.

, vriendschap bied' hier vrij den balsem aan het harte,
Die de eerste folt'ring van de diepe wond verzacht;
atuur herneemt weldra het vol genot der smarte:
Zij derft, voor eeuwig, hem, dien ze angstig had verwacht.

De liefde, die het hart des ed'len Jong'lings boeide
Aan alles, wat deze Aard' voortreffelijks bezat,
Schonk hem een voorwerp dat in wederliefde ontgloeide,
Een' ziel die van zijn' deugd het evenbeeld bezat.

En, ach! die teed're ziel moet jeugdig reeds verdragen
Het hartverbrijz'lend leed dat deze scheiding wekt!
Wat hulprijk steunsel zal dit kwijnend bloempje schragen,
Terwijl de waas des doods haar levenszon bedekt.

O zee van lout're smart, die als door woeste stroomen,
De schoonheên der Natuur zoo plotselijk verzwelgt;
En, wat door jaren vlijts te voorschijn was gekomen,
In oogenblikken tijds, met éénen golf, verdelgt!

Het kleed van rouw moet hier een feestgewaad vervangen,
De blijde bruiloftszaal wijkt voor een donker graf,
En vriendschap stemt een' lier voor sombere gezangen,
Of legt, aan 't vriendenhuis, haar treurgetuig'nis af.

De Vader wil zijn' Zoon, met teedre zorg, vertrouwen,
Waar pligtvervulling hem het blinkend eerloof biedt;
Doch moet aldaar zijn telg, in 't stof des doods aanschouwen,
En oogst, voor de offervreugd, een knagend zielsverdriet.

Hij

Hij, die hem van zijn wieg naar 't koor des Tempels leidde,
In elken voetstap steeds een' blijde vord'ring zag,
Draagt, wien van Phoebus hand de kroon der eer verbeidde;
Zijn een'gen Zoon naar 't graf, in d' ochtend van zijn' dag.

Hier zwijgt mijn zwakke lier, waar zoo veel smart vereenigd
De levenslust verdooft, de denkenskracht verdrukt!
Waar niets dan tranenvloed het woedend hartzeer lenigt —
Waar 't noodlot mij mijn' vriend zoo onverwacht ontrukt!

Kon slechts haar toon hersteld een staam'lend eerlied zingen,
Dier vriendschap waardig, daar mijn hart zoo gaarn aan denkt;
Wijl 't zaligend genot van haar' herinneringen,
Aan laat'ren levenstijd een stil genoegen schenkt.

Gij kendet, ed'le ziel! mijn wil en zwak vermogen;
U strekt, in dit geval, mijn' poging voor de daad:
Schoon de ongewijde pen den roem niet kan verhoogen,
Die, als de glans der zon, haar' lof te boven gaat.

Toch wil mijn mond uw' deugd, met dankbren eerbied, roemen,
Zoo dikwijls als uw naam op vrienden-lippen zweeft;
En 't ed'le van uw hart, met die verrukking, noemen,
Die van 't verheven doel een' nagedacht'nis geeft.

Uw schitterend verstand, gevaarlijk hier op aarde;
Gaf dikwijls, door zijn' kracht, bekom'ring aan mijn hart,
Dat ééns de vale nijd, die velen onheil baarde,
U eind'lijk kwellen zou met onweêrstaanb're smart.

Maar gij, door GOD geleid, geleerd en HEM geheiligd,
Ontgingt, op ZIJN bevel, aan alle de aardsche zorg;
Waar ware grootheid, voor het weiflend lot, beveiligd,
Naar die bestemming vlugt, die ons zijn raad verborg.

Treur, lijdend menschdom! treur, waar uwe helpers vallen —
Pleng tranen op de zerk, die Vrieslands Tholen dekt!
Zijn adem was gewijd aan 't leven van u allen,
Hij heeft de onschatbre kunst tot glansrijke eer verstrekt.

Hippocrates kon hem, als 't licht der zon, bekoren,
Der Grieken grootheid, meer dan goud en diamant;
En, wat van Romes Raad voor velen scheen verloren (*),
Werd duid'lijk door zijn geest en opgeklaard verstand.

Wie

(*) De Heer N. THOLEN schreef, (20 jaren oud zijnde) eene verhandeling, tot antwoord op de vraag: Wat invloed de Romeinsche vrouwen, ten tijde van de Burger-oorlogen, hadden op het gedrag der Mannen in den Staat? welke, door de Universiteit van Utrecht, de Medaille is waardig geacht, even zoo wel als die, waaraan zij gegeven is. Dit was louter voor hem eene liefhebberij, dat voor zijnen mededinger de hoofdstudie was. [Dit Stuk is uitgegeven in de *Annales Acad. Rheno-Traj.* 1816—1817. — Zie verder over dezen uitmuntenden jongeling, de Redevoering te zijner gedachtenis, uitgesproken door zijnen voortreffelijken Leermeester, den Hoogl. EV. WASSENBERGH, en afzonderlijk uitgegeven te *Franeker* 1820.]

Wie zou voor hem geen krans van lijkcypressen vlechten,
Die, op het schittrendst spoor, den schoonsten pligt vol-
(bragt?
Mijn hand wil aan zijn graf dit loflijk opschrift hechten:
„Hier rust hij, die 't geluk van 't menschdom heeft betracht."

Hij, aan den stroom des tijds, aan de ebbe en vloed ontweken;
Die zeldzaam aan 't geluk een duurzaam plekje schenkt,
Leeft, boven ons begrip, in held're hemelstreken,
Van waar hij zeker nog aan mage en vrienden denkt.

Dit troostende gevoel, ja! lenigt alle smarte,
Terwijl zijn heilrijk lot ons opbeurt in 't gemis;
Welaan dan, vriendenrei! beseffe ons treurend harte
Dat de oorzaak onzer smart hem bron van juichen is.

We aanbidden 't wijs ontwerp, aan 't groot heelal verbonden,
Ofschoon ons sterflijk oog slechts duistre nevels ziet:
Wordt dan, om 't heil huns Zoons, der Oudren rust verslonden, —
Volmaking toch is 't doel, waar Gij, o GOD! gebiedt.

Irnsum 7 Mei 1819. F. N. v. L.

PSAL-

PSALMEN

MEEST GESCHIKT VOOR DE JEUGD (*).

Pf. 1.	Pf. 34.	Pf. 61.	Pf. 82.
8.	36.	62.	84.
15.	37.	65.	85.
19.	39.	66.	86.
23.	40.	67.	89.
24.	42.	68.	90.
25.	43.	71.	91.
26.	46.	72.	92.
27.	47.	73.	93.
29.	48.	75.	95.
30.	49.	76.	96.
32.	50.	77.	98.
33.	57.	81.	99.

(*) Het is nog in vele Christelijke huisgezinnen eene gewoonte, de kinderen wekelijks een' Pfalm, of eenige verfen er uit, of iets uit de Euangelifche Gezangen, te laten van buiten leeren. Wij keuren zulks zeer goed, daar 't het geheugen fcherpt, en godsdienftige denkbeelden brengt in de jeugdige gemoederen. Maar daartoe moet het met oordeel opgelegd worden; en alle Pfalmen (zoo min als alle Gezangen) zijn voor de jeugd niet even gefchikt. Wij hopen dus vele ouders een dienst en hulp te bewijzen, door deze lijst, aan een onzer tot eigen gebruik door een verdienftelijk Schoolopziener ter hand gefteld, ten algemeenen dienfte uit te geven. Welligt geven wij nader eene dergelijke over de Euangelische Gezangen.

Pſ. 100.	Pſ. 113.	Pſ. 125.	Pſ. 138.
102.	114.	126.	139.
103.	116.	127.	145.
104.	117.	128.	146.
105.	118.	130.	147.
107.	119.	131.	148.
108.	121.	133.	150.
111.	122.	134.	
112.	124.	136.	

